

ESTUDI SOBRE

PORNOGRAFIA A LES **ILLES BALEARS:**

ACCÉS I IMPACTE SOBRE L'ADOLESCÈNCIA,
DRET INTERNACIONAL I NACIONAL APLICABLE
I SOLUCIONS TECNOLÒGIQUES DE CONTROL I BLOQUEIG

ESTUDI SOBRE

PORNOGRAFIA A

LES ILLES BALEARS:

ACCÉS I IMPACTE SOBRE L'ADOLESCÈNCIA,
DRET INTERNACIONAL I NACIONAL APLICABLE
I SOLUCIONS TECNOLÒGIQUES DE CONTROL I BLOQUEIG

G CONSELLERIA
O PRESIDÈNCIA,
I FUNCIO PÚBLICA
B IIGUALTAT

ibd Institut
Balear de
la Dona

Pacto de Estado
contra la violencia de género

**Fundació
Universitat
Empresa**
de les Illes Balears

Universitat
de les Illes Balears

Agraïments

Agraïm la voluntat de compartir el seu temps, coneixements i experiències a totes les **persones enquestades i entrevistades** en aquesta investigació: alumnat, pares i mares, persones expertes, així com a totes les persones que com a **personal educatiu** o amb la seva **col·laboració voluntària** han volgut fer aportacions significatives.

També volem agrair als **organismes de l'Administració Pública, com la Conselleria d'Educació i Formació Professional, als centres educatius que han col·laborat**, a les organitzacions de participació com la **Federació d'Associacions de Famílies d'Alumnes (FAPA Mallorca)**, així com a les entitats que han facilitat el procés de recerca.

Estudi sobre pornografia a les Illes Balears:
accés i impacte sobre l'adolescència, dret internacional i
nacional aplicable i solucions tecnològiques de control i bloqueig

Desembre 2022

Responsable:

Maria Duran i Febrer

Directora de l'Institut Balear de la Dona

Responsables de la investigació:

Universitat de les Illes Balears: **Valentina Milano**

Institut Balear de la Dona: **Susana Ortega Merino**

Equip d'investigació:

Direcció:

Valentina Milano

Membres principals de l'equip d'investigació:

Berta Aznar-Martínez

Lluís Ballester Brage

María Ballester Cardell

Albert Cabellos Vidal

Judith Lorente-De-Sanz

Maria Nadal Roig

Sandra Sedano Colom

Correcció del català:

Víctor Penalva Vadell

Maquetació:

Albert Cabellos Vidal

Investigadors, investigadores i persones expertes que han treballat en la realització de l'estudi:

Part I. Diagnòstic sobre accés, consum i implicacions de la nova pornografia en línia a les Illes Balears

Direcció:

Lluís Ballester Brage i Sandra Sedano Colom, *Universitat de les Illes Balears*

Equip d'investigació:

Berta Aznar-Martínez, *Universitat Ramon Llull*

Albert Cabellos Vidal, *Universitat de les Illes Balears*

Judith Lorente-De-Sanz, *Universitat Ramon Llull*

Maria Nadal Roig, *Universitat de les Illes Balears*

Col·laboracions especials: col·laboradores i col·laboradors de recerca:

Maria José Aguiló Seguí (*Col·laboració al capítol dels grups de discussió*)

Mónica Alario Gavilán (*Revisió del disseny de les dues enquestes a alumnat i famílies*)

Maria Margalida Arrom (*Col·laboració al capítol de pares i mares*)

Rocío López García (*Treball de camp a Eivissa i Formentera*)

Aina Molina Thorne (*Treball de camp a Menorca*)

Jaume Perelló Alorda (*Treball de camp a Mallorca*)

Laura Sastre Barros (*Revisió i correcció del marc teòric; Glossari*)

Berta Vall Castelló (*Col·laboració al capítol del marc teòric*)

Part II. Marc normatiu relatiu a la pornografia i al seu impacte en menors

Direcció:

Valentina Milano, *Universitat de les Illes Balears*

Equip d'investigació:

María Ballester, *Universitat de les Illes Balears* (autoria capítols 1 i 5)

Valentina Milano, *Universitat de les Illes Balears* (autoria capítols 2, 3, 4 i 6, i d'algunes contribucions als capítols 1 i 5)

Col·laboracions especials: persones expertes consultades:

Eduardo Ramón Ribas, *catedràtic de Dret penal de la Universitat de les Illes Balears (part de dret penal)*.

Francisca Rosselló Rubert, *professora contractada doctora de Dret Mercantil de la Universitat de les Illes Balears (part de dret del sector audiovisual)*.

Part III. Formes telemàtiques de control d'accés a la pornografia per a menors i abordatge integral dels reptes de l'espai digital

Direcció:

Berta Aznar-Martínez, *Universitat Ramon Llull*

Equip d'investigació:

Aina Casarramona Basany, *Universitat Ramon Llull*

José A. Castillo-Garayoa, *Universitat Ramon Llull*

Jaume Grané Morcillo, *Universitat Ramon Llull*

Judith Lorente-De-Sanz, *Universitat Ramon Llull*

Carles Pérez-Testor, *Universitat Ramon Llull*

Berta Vall Castelló, *Universitat Ramon Llull*

Col·laboracions especials: persones expertes consultades i col·laboradores de recerca

Javier López Ferrer, *enginyer, director de vendes de l'empresa Veridas*.

Francisco José Perales López, *Catedràtic d'Universitat, Departament de Matemàtiques i Informàtica, Universitat de les Illes Balears (autoria apartat sobre intel·ligència artificial)*

Silvia Ramis Guarinos, *Profesora associada, Departament de Matemàtiques i Informàtica, Universitat de les Illes Balears (autoria apartat sobre intel·ligència artificial)*

Pedro Jorge Viana, *Director de Prevenda, Iberia/Kaspersky Lab*.

Paraules de la consellera

L'erradicació de la violència masclista requereix l'eliminació de qualsevol tipus d'agressió, i una de les moltes formes de violència és la sexual, que predomina en la societat actual. L'«Estudi sobre pornografia a les Illes Balears: accés i impacte sobre l'adolescència, dret internacional i nacional aplicable i solucions tecnològiques de control i bloqueig» és el resultat de voler donar visibilitat a una realitat que entra a totes les llars de manera silenciosa, mitjançant les noves tecnologies, i que condiona els futurs rols que tindran els nostres infants i joves en les seves relacions. És la primera publicació d'aquestes característiques que aborda la problemàtica existent a les Illes Balears.

Aquest estudi està dividit en tres parts diferenciades, que pretenen analitzar globalment aquesta realitat.

La primera part és una anàlisi, tant quantitativa com qualitativa, de l'accés a la pornografia dels menors de vuit fins a divuit anys, en la qual s'investiguen les formes d'accés, el temps i els espais de consum. En aquest apartat, també s'estudia el coneixement que tenen les famílies de les pràctiques dels seus fills i filles.

La segona part conté una anàlisi normativa, atès que la legislació és una de les eines clau per limitar o minimitzar l'accés dels menors a la pornografia d'Internet, en la qual es fa una recopilació i una anàlisi exhaustiva de la legislació internacional, europea, nacional i autonòmica. En aquest apartat, s'inclouen recomanacions i propostes per plantejar possibles canvis normatius en tots els àmbits.

I, tot seguit, una tercera part en la qual s'analitzen les formes telemàtiques d'accés i de control als continguts pornogràfics per part dels menors. En aquest apartat, es pretenen revisar les eines existents que permeten a les famílies o als tutors limitar l'accés als continguts inapropiats, i també donar respostes tecnològiques innovadores.

Finalment, no podia faltar en una investigació d'aquestes característiques uns apartats de conclusions i recomanacions, que ens han de fer reflexionar sobre la societat que tenim i que estam construint a les nostres illes.

En darrer terme, vull agrair la tasca que han duit a terme conjuntament l'Institut Balear de la Dona (IBDONA) i la Fundació Universitat-Empresa de les Illes Balears (FUEIB), per aconseguir el primer estudi acurat i representatiu de la realitat a les illes dels menors i l'accés als continguts pornogràfics, que són un model de violència sexual sense cabuda a la nostra societat.

Mercedes Garrido Rodríguez

Consellera de Presidència, Funció Pública i Igualtat
Govern de les Illes Balears

Presentació

Benvinguts i benvingudes a la lectura d'aquest estudi.

La pornografia és una eina que retroalimenta un sistema de dominació masculina, mitjançant l'ús d'imatges de contingut sexual que justifiquen la violència i la humiliació de les dones, les quals arriben als menors amb l'aprenentatge mimètic de pràctiques sexuals, fins i tot en edats en què es desconeix l'existència de pulsions.

Aquest estudi està adreçat a tota la societat i, especialment, a famílies on hi ha menors. També té destinataris que, en funció de la seva activitat professional, necessiten el coneixement, almenys, d'una part d'aquest estudi. Em referesc als docents, al personal de les administracions públiques que tenen entre les seves funcions protegir els menors i incorporar la perspectiva de gènere a una funció tan essencial com és el desenvolupament d'una sexualitat sana i igualitària entre l'adolescència i la joventut.

No essent suficients els agents esmentats, l'àrea de dret comparat fa una crida als juristes i al poder legislatiu per garantir l'interès superior dels menors. La part que estudia les tecnologies més innovadores per al control de l'accés dels menors als continguts inapropiats en funció de l'edat està especialment adreçada a les persones expertes en noves tecnologies, en la recerca digital necessària per garantir l'interès primordial de l'adolescència davant la pornografia.

Aquest estudi també està adreçat a les persones que estudien carreres universitàries o postgraus de caire social.

La dimensió de la pornografia és tan gran que només tenint un exèrcit (valgui la metàfora bèl·lica) de docents i de persones que desenvolupin treball social o educació social, monitors de temps lliure, professionals de la psicologia i personal sanitari o tecnològic, podrem mitigar l'efecte negatiu que tindrà aquesta xacra en les persones que el dia de demà seran adultes.

Els reptes que tenim són proporcionals als mitjans dels quals vulguem valer-nos. L'educació afectiva sexual ha de ser una eina capaç de convèncer els adolescents de deixar de basar l'aprenentatge sexual en la pornografia; d'altra banda, la coeducació és un altre instrument que se centra en la igualtat de dones i homes, i per extensió de les persones que, per circumstàncies o característiques personals, són diferents. Ambdós són ítems que han demostrat la seva eficàcia.

L'IBDONA vol reconèixer a la Fundació Universitat-Empresa de les Illes Balears el treball duit a terme i agrair a cada una de les persones expertes que hi han participat la seva feina. Més enllà de la dedicació que necessita un treball professional, sense la seva voluntat i la seva saviesa no tindríem aquest instrument que pot contribuir a la deguda cura de la infància i de l'adolescència.

També cal tenir en compte l'article 14 de la Constitució espanyola, que tracta sobre la igualtat; la Llei balear 11/2016, de 28 de juliol, d'igualtat de dones i homes, a més de la legislació autonòmica aplicable des de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears, al llarg dels darrers quaranta anys.

Maria Duran i Febrer

Directora de l'Institut Balear de la Dona

Continguts

Presentació de l'estudi	17
PART I. Diagnòstic sobre accés, consum i implicacions de la nova pornografia en línia a les Illes Balears	27
CAPÍTOL 1.	
Marc teòric. La nova pornografia: accés, consum i implicacions	29
1. Què és la nova pornografia online (NPO). Què inclou i com es presenta	29
2. Com s'accedeix a la NPO. Ús d'Internet, tecnologies d'accés, funcionament dels cercadors i altres mecanismes per facilitar la captació i l'accés	32
3. Modalitats de consum: diferències per sexe, edat i tipologia de consumidors	35
4. Model emocional, cognitiu conductual i social d'accés, increment de consum, habituació i dependència. Consum problemàtic	38
5. Impactes socials del consum de la NPO: pornificació social, colonització pornogràfica de les xarxes socials, increment de la violència sexual	41
6. L'abordatge del consum problemàtic de pornografia	43
7. Educació afectiva i sexual. La implicació de mares i pares	45
8. Els programes de referència d'educació afectiva i sexual	48
CAPÍTOL 2.	
Objectius de la recerca i metodologia bàsica	51
CAPÍTOL 3.	
Enquestes a l'alumnat sobre relacions interpersonals, educació afectiva i sexual, accés, consum i implicacions de la nova pornografia en línia	53
1. Informacions inicials sobre la mostra	53
2. Opinions sobre la situació d'adolescents i joves	59
3. Educació afectiva i sexual (EAS)	75
4. Pornografia a Internet	86
5. Opinions sobre la pornografia a Internet	135
CAPÍTOL 4.	
Grups de discussió amb alumnat sobre la nova pornografia en línia	143
1. Els grups participants	143
2. Dinàmica dels debats: criteris bàsics i metodologia dels grups de discussió	143
3. Resultats	144
3.1. La pornografia ha canviat molt d'ençà que hi ha mòbils (2008). Com podríeu explicar en què consisteix la nova pornografia en línia (NPO), basada en vídeos i que es mira molt a l'adolescència?	145
3.2. La pornografia (NPO) cada vegada es comença a veure a edats més reduïdes. Per què pensau que passa això?	147
3.3. De pornografia (NPO), en miren més ells que elles, a més en miren més aquells adolescents i joves que no tenen parella. Què opineu?	147
3.4. La pornografia (NPO) tracta les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol), les fa experimentar violència... Per què ho fan?	149
3.5. En la pornografia (NPO) els homes poques vegades fan servir preservatius, es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut. Com pensau que aquests models poden influir a les nostres conductes?	150
3.6. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, deixant de fer altres coses (esport, activitats socials...) i obtenen cada vegada menys plaer. Tal vegada, el porno pot generar addicció?	151
3.7. En sexualitat podem fer de tot, sempre que es respectin tres criteris: vincle segur, respecte; consens de pràctiques; plaer compartit. El porno no els té en compte. Què opinau?	152
3.8. Què us agrada més i què us agrada menys de la pornografia (NPO)?	154
3.9. Sabeu si algú ha viscut una mala experiència amb imatges del seu cos (o de sexe) divulgades per xarxes?	155
3.10. Hi ha qui diu que amb la pornografia (NPO) aprèn de sexe; altres pensen que aprenen de porno i no de sexe. Es podria fer una educació afectiva i sexual que ens ensenyàs a viure la sexualitat amb plaer i igualtat? Com hauria de ser?	156
3.11. Amb qui parlau sobre la vostra sexualitat, sobre pornografia i sobre les relacions amb altres persones? Què es podria fer per millorar la situació actual?	158
4. Balanç d'aportacions	160

CAPÍTOL 5.	
Enquesta a mares i pares sobre educació afectiva i sexual, consum i implicacions de la nova pornografia _____	163
1. Informacions inicials sobre la MOSTRA de mares i pares _____	163
2. Educació afectiva i sexual (EAS) _____	167
3. Relació amb la pornografia i internet _____	199
CAPÍTOL 6.	
Consulta de persones expertes sobre els resultats obtinguts i els plantejaments de l'actuació preventiva _____	231
1. Mètode _____	231
2. Resultats de les preguntes obertes: expressió de les opinions de manera autònoma _____	232
3. Resultats de les preguntes tancades: anàlisi del consens en relació amb l'escala d'opinions _____	240
4. Discussió _____	246
CAPÍTOL 7.	
Conclusions i recomanacions _____	247
1. Punt de partida. Relacions interpersonals a l'adolescència _____	247
2. Aproximació al diagnòstic del nivell d'educació afectiva i sexual (EAS) _____	247
2.1. Què saben a l'adolescència _____	247
2.2. Quina és la posició de les mares i els pares _____	248
2.3. Les experiències d'EAS a les famílies _____	249
3. Els riscos en les relacions interpersonals a l'experiència dels i les adolescents, segons la percepció de les famílies _____	249
4. Presència de la pornografia a Internet i accés per part d'adolescents de les Illes Balears _____	250
4.1. Com defineixen la pornografia en línia les persones expertes consultades _____	252
5. Principals conclusions _____	252
5.1. En relació amb l'accés i desenvolupament inicial del consum _____	252
5.2. Opinió dels i les adolescents sobre els efectes del consum _____	254
5.3. Sobre els impactes identificats i nivell de consum problemàtic a l'adolescència. _____	254
5.4. Percepció de l'entorn de consum entre els i les adolescents _____	255
6. Recomanacions _____	255
6.1. Què cal fer. Quina és l'opinió a l'adolescència _____	255
6.2. Què cal fer. Quina és l'opinió de mares i pares _____	256
6.3. Què cal fer. Quina és l'opinió de les persones expertes consultades _____	256
6.4. Proposta d'una estratègia integral _____	257
GLOSSARI _____	259
Referències bibliogràfiques i documentals _____	263
ANNEXES _____	277
Annex 1. Llistat de centres que han participat a les enquestes de l'estudi _____	277
Annex 2. Participants de la consulta d'experts i expertes _____	279

PART II. Marc normatiu relatiu a la pornografia i al seu impacte en menors **281**

Introducció	283
-------------	-----

CAPÍTOL 1.

Els drets fonamentals en joc	285
-------------------------------------	------------

1. Els drets de les nines, nins i adolescents	285
1.1. Els drets dels infants a l'ordenament internacional	285
1.2. El menor com a persona i els seus drets fonamentals en el sistema constitucional espanyol	286
2. El dret a la igualtat entre homes i dones i a una vida lliure de violència	288
2.1. La igualtat i l'erradicació de la violència de gènere al dret internacional	289
2.2. La igualtat entre homes i dones a la Constitució	290
2.3. El dret a una vida lliure de violència de gènere i sexual	291
3. El dret a la llibertat d'expressió, a la lliure informació i a la creació artística	291
3.1. La llibertat d'expressió al dret internacional	292
3.2. La llibertat d'expressió com a fonament de la societat democràtica	292
3.3. La protecció de la joventut i de la infància com a límit a la llibertat d'expressió	293
3.4. Els excessos de la llibertat d'expressió a través de les xarxes socials i plataformes d'intercanvi de vídeos	295
4. El ple desenvolupament de la infància a través del dret a l'educació	296
4.1. El dret a l'educació i a l'educació afectiva i sexual al Dret Internacional	296
4.2. El dret a l'educació i a l'educació afectiva i sexual al dret nacional	296
5. La vinculació de la pornografia amb la tracta d'éssers humans amb fins d'explotació sexual	297

CAPÍTOL 2.

Marc normatiu internacional relatiu a la pornografia i al seu impacte en menors	301
--	------------

1. Introducció	301
2. El Comitè dels drets de l'infant	301
2.1. Reconeixement del problema	301
2.2. Mesures generals de caràcter legislatiu, administratiu, preventiu i d'una altra índole (par. 23-49 i 124)	303
2.3. Mesures dirigides a les empreses pertinents i altres proveïdors de serveis digitals	304
3. El Comitè per a l'eliminació de la discriminació contra la dona	306
4. La Relatora especial sobre la violència contra la dona, les seves causes i conseqüències	307
5. La Relatora especial sobre la venda d'infants, la prostitució infantil i la utilització d'infants a la pornografia	308
6. Les recomanacions d'UNICEF	310
7. Les directrius de la UIT	311

CAPÍTOL 3.

Marc normatiu europeu relatiu a la pornografia i al seu impacte en menors	313
--	------------

1. Introducció	313
2. Consell d'Europa	315
2.1. Els drets de l'infant a l'entorn digital i l'accés a material pornogràfic	315
2.2. Violència contra les dones i les nines: la pornografia extrema i violenta	319
3. Unió Europea	322
3.1. Introducció	322
3.2. La Directiva 2010/13/UE de serveis de comunicació audiovisual	323
3.3. Reglament (UE) 2022/2065 de serveis digitals	325
3.4. Valoració de la normativa de la UE	329

CAPÍTOL 4.

Marc normatius d'altres països relatius a la pornografia i al seu impacte en menors	331
--	------------

1. Introducció	331
2. Marc normatiu alemany	332
2.1. La llei de protecció dels menors	333
2.2. Mesures addicionals previstes per l'Acord Interestatal	334
2.3. Aplicació d'aquest marc regulador: el repte del control de l'edat	335
2.3. Procediments en contra de grans plataformes de continguts pornogràfics	336

3. Marc normatiu francès	337
3.1. La llei de 2020 sobre protecció davant la violència masclista i els textos normatius posteriors sobre continguts pornogràfics i control parental	337
3.2. L'informe contundent del Senat francès sobre la indústria pornogràfica	338
3.3. Procediments en contra de cinc plataformes de pornografia	340
3.4. Els judicis en curs relatius a les «violències pornogràfiques»	340
4. Marc normatiu britànic	341
4.1. La prohibició de la pornografia extrema i de la pornovenjança	341
4.2. Aplicació d'aquest marc regulador	342
4.3. L'Online Safety Bill: control de l'edat i altres mesures de protecció	343
5. Marc normatiu australià	346
5.1. L'informe «Protegir l'edat de la innocència»	346
5.2. L'Online Safety Act de 2021	346
5.3. Aplicació del marc regulador	348
6. Marc normatiu dels Estats Units d'Amèrica	348
CAPÍTOL 5.	
Marc normatiu nacional relatiu a la pornografia i al seu impacte en menors	351
1. Marc normatiu a l'àmbit penal	351
2. Lleis transversals en matèria d'igualtat de gènere i erradicació de la violència cap a la dona	355
3. La normativa integral reguladora dels drets dels infants	356
4. La regulació del sector audiovisual relativa a la limitació de l'accés als continguts nocius	358
4.1. Les novetats de la Llei General de Comunicació Audiovisual de 2022	359
5. La normativa relativa a l'educació afectiva i sexual per als menors	366
6. Marc normatiu autonòmic	367
6.1. La igualtat entre homes i dones a través de l'ordenament jurídic autonòmic	367
6.2. Llei 9/2019, de 19 de febrer, de l'atenció i els drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears	369
6.3. Lleis del sector audiovisual de les Illes Balears	369
6.4. Llei 1/2022, de 8 de març, d'educació	370
CAPÍTOL 6.	
Conclusions i recomanacions	371
1. Conclusions relatives als drets fonamentals en joc	371
2. Conclusions i recomanacions dels organismes de les Nacions Unides i del Consell d'Europa	372
3. Conclusions i recomanacions relatives a la normativa i pràctica nacional, a la llum de la normativa internacional i d'altres països	374
Referències bibliogràfiques i documentals	381

PART III. Formes telemàtiques de control d'accés a la pornografia per a menors i abordatge integral dels reptes de l'espai digital _____ **391**

Introducció _____ 393

CAPÍTOL 1.
Formes telemàtiques d'accés a continguts pornogràfics i altres continguts inadequats per a menors _____ 397

CAPÍTOL 2.
Principals eines tecnològiques per protegir infants i adolescents de material nociu en línia _____ 401

1. Eines de control parental _____ 401
2. Valoració de les eines de control parental _____ 405
3. Eines de bloqueig per a menors d'edat _____ 406
4. Elaboració i utilització d'eines de bloqueig a Espanya _____ 409
5. Recull i valoració de les principals tècniques de detecció de l'edat mitjançant intel·ligència artificial (IA) _____ 410
6. Conclusions _____ 414

CAPÍTOL 3.
Ús responsable d'Internet: un abordatge multinivell _____ 415

1. Els reptes de l'espai digital _____ 415
2. La competència digital _____ 417
3. Abordatge familiar dels principals reptes de l'espai digital _____ 419
 - 3.1. Comunicació i mediació familiar _____ 419
 - 3.2. Recursos per a les famílies _____ 421
4. Abordatge escolar dels principals reptes de l'espai digital _____ 422
 - 4.1. Programes existents en l'àmbit internacional _____ 422
 - 4.2. Programes existents en l'àmbit nacional _____ 424

CAPÍTOL 4.
Conclusions i recomanacions _____ 427

1. Conclusions _____ 427
2. Recomanacions _____ 427

Referències bibliogràfiques i documentals _____ 431

PRINCIPALS CONCLUSIONS I RECOMANACIONS DE L'ESTUDI _____ **439**

Conclusions més destacades _____ 441

Principals riscos i impacte _____ 441

Regulació de l'accés a la pornografia _____ 441

Eines tecnològiques _____ 442

Recomanacions més destacades _____ 442

Regulació de la pornografia. _____ 442

Educació i formació de la infància i adolescència i de la societat _____ 443

Educació i formació dels progenitors i utilització de les eines de control parental _____ 442

Eines tecnològiques, i en particular de verificació de l'edat. _____ 444

Mecanismes de suport, denúncia i persecució _____ 444

Investigació _____ 445

Estudi sobre pornografia a les Illes Balears: accés i impacte sobre l'adolescència, dret internacional i nacional aplicable i solucions tecnològiques de control i bloqueig

Presentació de l'estudi

Valentina Milano

Els resultats d'aquest estudi, realitzat a Balears amb un enfocament pioner a Espanya, posen de manifest que estam davant una situació molt preocupant i d'una profunda transcendència social: la pornografia és avui un producte que es consumeix amb normalitat pels adolescents sense que les mares i els pares en siguin conscients. O dit altrament: la pornografia s'ha infiltrat a casa nostra a través dels mòbils i ordinadors i les mares i els pares no ens n'hem adonat. Menys del 15% dels progenitors enquestats creuen que els seus fills o filles en consumeixen, quan el 90% dels i les adolescents d'entre 13 i 18 anys indiquen que ja han vist pornografia, amb una edat mitjana d'inici de 12,8 anys. També resulta summament preocupant que són cada vegada més els al·lots, i sobretot les al·lotes, que estan produint pornografia des del seu mòbil en la seva pròpia habitació –en aquest cas pornografia infantil– que acaba en plataformes d'Internet, amb greus conseqüències per al seu present i futur.

Com posa de manifest aquest estudi, distribuir pornografia a menors i instigar-los a produir imatges pornogràfiques són conductes delictives. Tot i això, no hem sabut aplicar de manera efectiva aquest marc legal a l'àmbit digital: no s'han sancionat les plataformes ni s'han pres mesures legals per impedir l'accés de menors a aquests continguts. Mentrestant, la indústria de la pornografia ha anat ocupant un enorme espai al món de "l'entreteniment" tant d'adults com de menors –entre els 15 llocs d'Internet més visitats al món, hi figuren 3 llocs de pornografia–, amb beneficis milionaris, proporcionals al seu impacte nociu en la infància i adolescència. Gran part d'aquest impacte nociu es deu, a més, al fet que la pornografia **online** actual és molt més extrema i mostra una versió violenta de la sexualitat humana i una imatge sotmesa i degradant per a les dones i les nines.

Aquest estudi és un avís que no podem deixar passar sense una resposta, especialment per part de les administracions i poders públics. Tal com ho manifesten els organismes europeus i de l'ONU, l'existència d'aquesta pornografia i l'accés lliure i gratuït a la mateixa per la infància i adolescència representa un atac frontal a la seva integritat i el seu benestar, i constitueix una difusió inacceptable del discurs sexista i promotor de la violència masclista. Algunes de les principals problemàtiques relacionades amb l'accés de menors a la pornografia que assenyalen tant les enquestes realitzades com els experts i els organismes pertinents són:

- L'impacte nociu de la visualització de la pornografia en el desenvolupament cerebral, emocional, sexual, psicològic i social dels i les menors, incloent-hi l'addicció a la pornografia en línia, la baixada del rendiment escolar i l'aïllament social.
- La promoció i normalització de relacions sexuals que impliquen actituds masclistes de dominació de l'home i de violència de gènere, fomentant la discriminació i humiliació de la dona i nina i la violència cap a elles.

- La degradació de les relacions de parella, per l'exigència de pràctiques sexuals de caràcter pornogràfic o extremes que la parella no accepta o perquè un dels dos (molt majoritàriament l'home) no gaudeix de la relació sexual pel fet d'estar acostumat a gaudir només amb pràctiques extremes.
- La instigació (*grooming*) a les i els menors a gravar-se i enviar fotos o vídeos de caràcter sexual i pornogràfic a persones que després ho publiquen a pàgines de pornografia (pornografia infantil) i ho utilitzen per fer xantatge econòmic i/o demanar-los material cada vegada més extrem (*sexspreading*, sextorsió i ciberassetjament).
- Que una persona —generalment adolescent o adult home— difongui material sexual d'una exparella com a venjança un cop acabada la relació (porno venjança o *revenge porn*).
- El risc d'altres formes d'explotació sexual de menors, ja que la pornografia *online* ha generat un augment sense precedents del mercat de l'explotació sexual, en particular infantil, i, per tant, augmenta les probabilitats que els nins i nines a Balears, a Europa i a tot el món siguin captats per xarxes de tracta amb fins d'explotació sexual a la pornografia.

Com hem arribat a aquest accés indiscriminat i consum massiu de la pornografia per part dels i les menors, quan facilitar aquest accés per altres vies (televisió, cinema, distribució en paper, etc.) està estrictament prohibit i sancionat? Quin impacte té aquest fenomen en adolescents i en la construcció de les relacions interpersonals, de parella i sexuals de les generacions presents i futures? A quins interessos respon aquesta mercantilització del sexe i erotització de la violència contra la dona i la nina, i quines conseqüències té en el marc de la lluita per aconseguir una igualtat real i efectiva entre homes i dones? Una reflexió i un debat profund sobre aquestes qüestions és absolutament necessari, ja que, com s'indica a aquest estudi, una gran majoria d'adolescents accedeix a aquests continguts de manera més o menys freqüent i ho fa en gran mesura per aprendre sobre el sexe i perquè aquests continguts els resulten fàcilment accessibles. També, cal subratllar que no es tracta d'un consum esporàdic, sobretot en els homes: un 34,3% dels adolescents fa un consum diari, enfront d'un 2,6% de les adolescents.

Aquest estudi té precisament com a objectiu proporcionar dades, anàlisis i recomanacions que estimulin i contribueixin a aquesta reflexió. Certament, no és una qüestió menor que avui dia l'educació afectiva sexual dels i les nostres joves estigui en la pràctica liderada per la indústria del sexe. Fets com la sexualització de la infància, la conversió del sexe en mercaderia i l'erotització de la violència, i fins i tot de la violació, no han estat ni són demandes de la societat, sinó més aviat imposicions d'una indústria capitalista que promou i es nodreix d'un neoliberalisme sexual que es legitima en els valors del benefici econòmic a qualsevol preu i d'una cultura patriarcal, encara massa arrelada (de Miguel, 2021; Cobo, 2019). En aquest context, «la necessitat d'un debat al voltant de l'educació sexual es converteix gairebé en sinònim del dret de les persones més joves a rebre una visió crítica sobre què s'entén per sexualitat, a qui està beneficiant i a qui pot estar perjudicant» (de Miguel, 2021). A més, el concepte de sexe que transmet aquesta indústria simplifica la relació sexual fins al punt de treure-li les parts més valuoses, com la seducció, la complicitat i el sentiment i plaer compartits, aspectes centrals de les relacions humanes (Aránguez Sánchez, 2021). En aquest context, el mandat que fan el dret internacional i la Constitució espanyola als poders públics per vetllar per la protecció de la infància requereix una resposta molt més contundent davant aquesta qüestió i justifica l'adopció de mesures legals i tecnològiques que restringeixin la difusió de la pornografia a l'entorn digital, sense que es pugui al·legar la seva inconstitucionalitat (Martínez Otero, 2021).

Així doncs, s'ha realitzat per primera vegada a les Illes Balears i en l'àmbit nacional un estudi que vol aprofundir la reflexió i l'anàlisi en relació no només amb les qüestions de caràcter social, sanitari i educatiu que aquesta qüestió planteja, sinó també a les de caire jurídic i tecnològic. A l'estudi que teniu a les vostres mans, s'examinen les formes en què es pot limitar l'accés a la pornografia en línia a menors i com es poden superar els desafiaments que això suposa en termes jurídics, per exemple en relació amb la llibertat d'expressió i la protecció de dades, i des de la perspectiva del desenvolupament d'eines tecnològiques adequades i de la seva utilització tant per les empreses digitals com per als progenitors. En aquest context, es fa referència a les nombroses recomanacions dels organismes internacionals i a la regulació europea sobre aquestes qüestions, així com a les bones pràctiques que es poden extreure de les experiències de regulació i implementació que s'han donat a alguns països del nostre entorn, com ho són França, Alemanya, Austràlia o el Regne Unit.

Resum dels principals continguts de l'estudi

En el context que acabam d'assenyalar, estudiar en profunditat el consum i l'impacte de la pornografia als i les menors de les Illes Balears i la resposta de caràcter social, educatiu, legal i tecnològic que podem i hem de donar com a societat són els objectius que persegueix aquest estudi i les necessitats que han motivat l'Institut Balear de la Dona a encarregar-lo. Per assolir una anàlisi prou àmplia d'aquesta problemàtica, que permeti un abordatge integral, l'encàrrec fet a la Universitat de les Illes Balears s'ha desenvolupat al voltant de tres temàtiques principals, i s'estructura, per tant, en tres parts:

- La part 1, que inclou una anàlisi, tant quantitativa com qualitativa, de les formes d'accés i de consum de la pornografia a l'adolescència de les Illes Balears i de les conseqüències d'aquest accés i consum a la seva vida i el seu desenvolupament emocional, social, psíquic i sexual.
- La part 2, que inclou una anàlisi del marc normatiu pertinent a l'àmbit internacional, europeu, estatal i autonòmic, així com dels marcs normatius més avançats dels països del nostre entorn, amb la finalitat de tenir una visió de les obligacions dels estats, del seu nivell d'implementació i de les mesures més efectives per regular aquesta qüestió.
- La part 3, que inclou una anàlisi de les diferents formes telemàtiques existents, tant de control com d'accés a contingut sexual indesitjable per menors, de les noves tecnologies sobre control telemàtic i verificació de l'edat, i de l'eficàcia i la implementació en la pràctica d'aquestes eines tecnològiques.

A continuació, presentam un resum dels principals continguts de les parts que componen aquest estudi.

Part I

A les Illes Balears, en conjunt i en exclusiva, no es disposava de percentatges sobre el consum i l'impacte de la pornografia en la infància i en l'adolescència. Per tant, s'ha realitzat un estudi de camp on s'han recollit dades al respecte. Abans d'entrar a l'anàlisi de les dades, aquesta part de l'estudi obre amb un marc conceptual que proporciona una anàlisi de les principals investigacions que s'han fet a Espanya i a l'estranger sobre la qüestió de la nova pornografia i el seu impacte en menors (capítol 1). Entre molts altres aspectes, es descriuen les característiques de la nova pornografia en línia i es fa referència a les dades actuals relacionades amb l'increment de la incidència de la violència sexual cap a les dones joves, uns fets que han encès l'alarma social. Estudis internacionals avalen la relació entre aquest augment de casos i el consum de la nova pornografia.

Entrant ja en l'anàlisi de les dades recollides, els capítols següents d'aquesta part reflecteixen les tres grans línies d'intervenció del treball de camp realitzat:

1. Estudi quantitatiu a partir de la recollida de mostres que s'ha realitzat a centres públics de les Illes Balears a través d'enquestes a alumnat de secundària (capítol 3) i mares i pares de primària i secundària (capítol 5).
2. Estudi qualitatiu amb cinc grups de discussió conformats per alumnat des dels 14 als 18 anys (capítol 4).
3. Consulta a persones expertes, professionals del món acadèmic i de diferents àmbits professionals (capítol 6).

Algunes de les dades destacables que es mostren a l'estudi és l'inici del visionat de la pornografia abans dels 13 anys. També, es mostra un augment considerable del visionat de pornografia, sobretot entre les adolescents, la motivació principal de les quals no és la curiositat o la masturbació, com exposen els adolescents, sinó l'aprenentatge sobre sexe. Així i tot, els adolescents consumeixen molta més pornografia, com ja s'ha assenyalat. L'horari en el qual es concentra més el visionat és al vespre, principalment per part dels adolescents i el lloc més habitual és a les mateixes cases, la majoria en privat, per Internet i a través del mòbil. També destaca la utilització de la pornografia com a regulador emocional extern, ja que gairebé la meitat de la mostra manifesta que el seu consum augmenta o disminueix depenent de l'estat d'ànim. Finalment, si bé la visualització de continguts pornogràfics és sobretot una pràctica considerada com a d'entreteniment individual, també és social, en el sentit de generar relacions interpersonals, de reconeixement i de dominació. Socialitzar entorn del contingut pornogràfic, és a dir, construir percepcions, actituds i conductes compartides, és una part integral de l'experiència de visualització de contingut pornogràfic a l'adolescència, i aquest aspecte també predomina en els adolescents.

Sobre els efectes del consum, la majoria d'adolescents els consideren positius perquè la pornografia respon a la seva curiositat i perquè aprenen sobre sexe. Com a primer efecte negatiu, es refereixen al fet que afecta les relacions amb la parella, i després, a la dedicació de massa temps al consum i als impactes sobre els estudis. Per una altra banda, la conducta es veu clarament afectada en la majoria de testimonis d'adolescents en la reducció de l'ús de preservatius, en la pressió per dur a terme pràctiques no desitjades (amb una diferència molt significativa entre sexes: 8,9% entre elles i 2,2% entre ells), l'augment de relacions sexuals amb persones desconegudes o les filmacions sexuals pròpies, entre d'altres.

Finalment, queda reflectit tant per part de l'alumnat com de les mares i pares i de les persones expertes que l'educació afectiva sexual és una estratègia indispensable per prevenir les violències masclistes i fomentar relacions igualitàries i lliures. A més, l'alumnat considera que cal regular la pornografia i que és necessària una major implicació de la família en els processos formatius i a l'hora de supervisar l'ús dels dispositius mòbils i de les xarxes socials per part dels seus fills i filles. En aquest context, les mares i pares assenyalen la necessitat de rebre formació sobre, entre altres aspectes, l'accés segur a Internet, la comunicació sobre sexualitat i pornografia i els models de masculinitat i feminitat, per millorar l'acompanyament de fills i filles sobre aquestes qüestions. La part 1 tanca amb unes conclusions que actuen com a resum dels principals resultats obtinguts i amb unes recomanacions que insisteixen en la necessitat de desenvolupar i garantir una educació afectiva sexual integral i de qualitat.

Part II

En la segona part de l'estudi, s'examinen els instruments jurídics internacionals, europeus, nacionals i autonòmics més pertinents en relació amb la qüestió de l'accés de menors a continguts pornogràfics digitals i dels riscos de contacte i comportament que generen les plataformes de pornografia i les xarxes socials, amb l'objectiu d'aclarir les obligacions dels poders públics en aquesta matèria i el que s'està fent en altres països per abordar aquest problema. El primer capítol d'aquesta part duu a terme una anàlisi dels drets fonamentals en joc i de les normes i pronunciaments que assenyalen com assolir un just equilibri entre els drets fonamentals en qüestió quan poden entrar en col·lisió. En aquesta part, s'estableix que la protecció de la infància i la protecció davant de tota classe de violència masclista i de tracte sexista tenen un caràcter prevalent en el nostre sistema democràtic i constitucional, per la qual cosa no només justifiquen sinó que requereixen l'aplicació de restriccions a la llibertat d'expressió (capítol 1).

A continuació, s'examina la normativa internacional tant d'àmbit universal (capítol 2) com europeu (capítol 3) relativa a l'accés dels menors a material pornogràfic i les possibles restriccions d'aquest accés a l'entorn digital, així com les directrius i recomanacions que han adoptat sengles organismes internacionals en aquests àmbits per guiar els estats en la implementació de la normativa pertinent. A més de les recomanacions del Comitè dels drets de l'infant de Nacions Unides, d'UNICEF i del Consell d'Europa, entre d'altres, destaca l'adopció en l'àmbit europeu de la Directiva audiovisual de 2010 i de la seva revisió de 2018 que incorpora per fi en l'àmbit audiovisual a les plataformes digitals d'intercanvi de vídeos, i obliga així a aquelles que tenen la seu a Espanya a aplicar mesures molt més contundents de protecció de la infància. Aquesta directiva no ha estat incorporada a l'ordenament espanyol fins al juliol de 2022, amb l'adopció de la Llei 13/2022 General de Comunicació Audiovisual. És també molt rellevant el Reglament UE de serveis audiovisuals d'octubre de 2022 que obliga totes les empreses digitals estrangeres el contingut de les quals es pugui veure a Espanya i la UE a adoptar mesures de protecció de la infància davant dels continguts pornogràfics, al mateix temps que exigeix mesures més contundents de verificació de l'edat per a les plataformes de gran mida.

Aquesta anàlisi es completa amb l'estudi de les normatives nacionals d'alguns països del nostre entorn que han regulat de manera més avançada la qüestió de l'accés de menors a material pornogràfic en línia, destacant les bones pràctiques que poden inspirar l'adopció de mesures a l'àmbit espanyol (capítol 4). Finalment, s'acaba amb l'anàlisi del marc normatiu espanyol pertinent, en l'àmbit tant nacional com autonòmic (capítol 5). En aquest context, s'assenyala que fa només uns pocs mesos s'han establert a l'ordenament nacional mesures per crear entorns digitals segurs i implementar mecanismes de controls parentals i procediments de verificació de l'edat en relació amb la pornografia. Mentre que la llei de protecció de la infància davant la violència (8/2021) ja feia referència a la necessitat d'adoptar mesures de control parental i d'edat, aquesta no concretava ni quan ni com implementar aquestes mesures.

Amb l'aprovació de la Llei 13/2022 General de Comunicació Audiovisual (LGCA), que transposa la Directiva audiovisual de la UE, es concreten aquestes qüestions. A partir del dia 8 d'octubre de 2022 és vigent a Espanya l'obligació de les plataformes d'intercanvi de vídeos establertes a Espanya que tinguin continguts de caràcter pornogràfic d'implementar sistemes efectius de verificació d'edat que impedeixin l'accés a menors d'edat, i es designa a la Comissió Nacional dels Mercats de la Competència (CNMC) com a l'òrgan encarregat del control de la implementació d'aquests sistemes de verificació d'edat per part de les plataformes. A més, l'incompliment d'aquestes mesures s'inclou entre les infraccions molt greus d'aquesta llei, que donaran lloc a la imposició de multes dineràries.

Finalment, aquesta i altres lleis, inclosa la llei de garantia integral de la llibertat sexual (10/2022), preveuen la realització de campanyes d'informació i sensibilització així com de programes de formació a l'àmbit educatiu sobre els riscos de la pornografia a l'entorn digital i sobre la realitat de la violència cap a la dona i nina i de l'explotació sexual que es produeixen a la pornografia en línia. També s'estableix la necessitat de formar les mares, pares i cuidadors per tal que coneguin i puguin enfrontar-se millor als mencionats riscos de l'entorn digital i actuar per prevenir l'impacte dels riscos de captació (*grooming*), explotació, ciberassetjament sexual i sextorsió per als seus fills i filles.

Aquesta part acaba amb una sèrie de conclusions i recomanacions, on s'identifiquen les principals obligacions de l'Estat espanyol i les principals mancances del marc normatiu actual i de la seva implementació a la pràctica, per després formular unes recomanacions relatives a la millora tant del marc normatiu com de la seva aplicació a la pràctica.

Part III

En aquesta part, s'aborda el vessant tecnològic de l'accés dels menors a la pornografia. En concret, es duu a terme una anàlisi de les principals formes telemàtiques d'accés a contingut sexual indesitjable per menors, de les tecnologies actuals i de futur sobre control parental i verificació de l'edat, i de l'eficàcia i nivell d'implementació en la pràctica d'aquestes eines tecnològiques.

El primer capítol, que recull les principals formes telemàtiques d'accés a continguts pornogràfics a l'espai digital, assenyala que els i les menors poden accedir a aquests continguts principalment des de les pàgines web gratuïtes de pornografia, com ara Pornhub o XXVideos, però també des de les xarxes socials, com Twitter, Instagram o TikTok, que també inclouen continguts pornogràfics. També assenyala que poden accedir-hi des dels videojocs, on es fomenta la violència en general i la violència cap a la dona en particular, així com una visió sexista i estereotipada de la dona, ja que la majoria de les dones es troben hipersexualitzades (capítol 1). Així mateix, s'explica que l'ús d'aquestes plataformes no només comporta el risc del consum de pornografia, sinó que existeixen altres riscos, descrits al capítol, com poden ser el *sexting* i el *sexspreading*, l'ús excessiu d'Internet, la protecció de dades personals, l'assetjament *online*, la sextorsió, la suplantació d'identitat i el *grooming* (capítol 3, apartat 1).

A continuació, s'analitzen les principals eines tecnològiques que existeixen per protegir infants i adolescents de material nociu en línia (capítol 2). Hi ha dos tipus d'eines que són especialment rellevants: les eines de verificació de l'edat i els programes de control parental. Els primers han de ser utilitzats per les plataformes i pàgines web per prevenir que infants i adolescents puguin accedir a continguts reservats als adults, entre els que figuren els pornogràfics, o a contactes perillosos relacionats amb aquest àmbit (control en origen). Mentre que els segons els han d'utilitzar principalment els progenitors i altres persones que posen a disposició dels i les menors dispositius connectats a Internet, per impedir que des d'aquells dispositius en concret es pugui accedir a aquests continguts (control en destinació).

Entre les eines de verificació d'edat, s'hi troben programes que estimen l'edat a través de l'anàlisi de trets facials amb intel·ligència artificial o a través de la verificació del document d'identitat o d'una targeta bancària, o combinant ambdues tecnologies. Solen ser serveis aportats per plataformes externes, com per exemple Yoti, Ondato, VerifyMyAge o OneID, a l'àmbit internacional, o l'empresa Veridas a l'àmbit nacional espanyol. A l'àmbit de la intel·ligència artificial s'estan estudiant diferents tipus de tecnologies, i sens dubte és l'àmbit més prometedori de cara al futur per evitar els frauds en la identificació. D'altra banda, la Comissió Europea llençarà

el 2023 una normativa europea que tindrà un impacte sobre la verificació d'edat, ja que té la intenció de crear una *cartera* d'identitat personal que serà utilitzada per acreditar les dades personals de cada persona.

Per garantir la seguretat dels menors a la xarxa i evitar que consumeixin contingut nociu per a la seva salut i el seu benestar, les famílies i el professorat tenen un paper clau en el desenvolupament de les seves habilitats digitals i en el foment d'una actitud crítica. A través de l'aplicació d'eines de control parental als dispositius utilitzats per menors, les famílies poden bloquejar l'accés a aplicacions i pàgines web de pornografia o d'altres continguts nocius, veure quines aplicacions està utilitzant o pàgines web està consultant el o la menor, establir un horari d'ús o límit temporal i conèixer la localització del dispositiu, entre d'altres. Per tant, resulta essencial instal·lar i utilitzar aquest tipus de programes per poder guiar i supervisar els nins i les nines, especialment en els primers anys d'ús d'aquests dispositius, per assegurar-se que no estiguin exposats a continguts o contactes que poden ser molt perjudicials per a ells i elles. A l'estudi es descriuen alguns dels programes de control parental més ben valorats, molts d'ells gratuïts i alguns altres amb versions més avançades de pagament.

S'ha de tenir en compte, però, que aquestes eines no poden ser l'única via per la qual s'intenta regular l'ús d'Internet dels menors, sinó que ha de ser un complement a la comunicació familiar, essencial en aquest àmbit, i l'establiment d'uns límits i normes en les quals el menor pugui prendre un paper actiu (capítol 3.3). Pel que fa als centres educatius, existeixen diverses propostes escolars sobre currículums de seguretat digital dutes a terme tant a escala internacional com nacional, alguns d'ells dirigits a infants però d'altres també a mestres (capítol 3.4). Finalment, aquesta tercera part acaba amb unes conclusions i recomanacions (capítol 4).

Com es pot constatar, aquest estudi abasta temàtiques molt variades que pertanyen a àmbits distints, però relacionats entre ells. Les conclusions i recomanacions que es formulen des d'àmbits tan diferents com el socioeducatiu, el jurídic i el tecnològic són complementàries i es reforcen entre elles. En efecte, aquest estudi parteix de la premissa que una problemàtica tan complexa només es pot abordar des de múltiples àmbits, de manera coordinada i des d'una perspectiva integral. En aquest context, una de les conclusions principals d'aquest estudi és que la implementació d'eines de verificació de l'edat per a l'accés als continguts pornogràfics en línia és absolutament necessària perquè crea una barrera important per evitar que els adolescents, i especialment els nins i nines, es vegin exposats a aquests continguts, però per si sola no és una fórmula miraculosa. Protegir els i les menors dels danys en línia requereix que les administracions, les famílies, la comunitat educativa i la indústria col·laborin en altres aspectes. Entre aquests, es considera cabdal la implicació dels progenitors i la seva formació sobre els riscos de la pornografia en línia i sobre l'ús dels programes de control parental, ja que tenen un rol primordial en la protecció dels seus fills i filles davant aquests riscos. També és clau prioritzar la impartició d'una educació afectiva sexual de qualitat a l'àmbit escolar, una obligació legal que no s'està implementant de forma adequada a Espanya i a les Illes Balears, com ho indiquen no només els experts sinó el mateix alumnat dels centres escolars d'aquesta comunitat autònoma. Aquesta educació afectiva sexual, que hauria de ser obligatòria i de qualitat, ha d'abordar de front la naturalesa i l'impacte de la pornografia actual en les relacions afectives i sexuals i ha de ser impartida per professionals experts en la matèria i amb una perspectiva de gènere.

També, s'ha de lluitar més fermament contra el sexisme i la violència contra la dona i la nina a la pornografia (en plataformes, xarxes socials, videojocs, etc.), perseguint judicialment els responsables, fomentant la visibilització i la denúncia d'aquestes violències, donant suport a les víctimes, fent campanyes de sensibilització i fent de la lluita contra les violències pornogràfiques una prioritat de les polítiques públiques. Així mateix, s'ha d'implementar de manera efectiva l'obligació d'informar i formar als nins, nines i adolescents, però també als educadors, sobre els riscos de l'entorn digital relacionats amb la pornografia, per protegir-los i prevenir la seva captació i explotació, en particular en forma de material generat per ells mateixos.

Finalment, és essencial retardar tant com sigui possible l'adquisició d'un mòbil per als i les menors i, quan s'adquireix, limitar-ne i supervisar-ne l'ús de forma negociada. Es tracta d'una de les maneres més efectives per protegir-los dels perills d'una utilització precoç d'Internet i de les xarxes socials que no estan dissenyades per a les necessitats de la infància i adolescència. No podem obviar que les grans plataformes d'Internet i xarxes socials responen a interessos capitalistes i que s'estan utilitzant més aviat com a arma per forjar la ment dels nins, nines i adolescents perquè es converteixin en consumidors ensinistrats pel mateix sistema des de petits. El principal interès dels grans grups és enganxar-los al consum del nombre més gran de productes, entre els quals figura la pornografia, perquè l'integrin a la seva vida i perquè, tal com aquest sistema pretén, els costi molt desenganxar-se'n en el futur. Per això, la nostra responsabilitat com a progenitors en aquesta etapa de la seva vida és cabdal.

Esper que, a partir de les anàlisis i de les conclusions i recomanacions d'aquest estudi, es podrà disposar d'un bon fonament a l'hora de determinar intervencions i polítiques públiques, així com propostes de modificacions legislatives, per tal d'aconseguir minvar, i fins i tot fer desaparèixer, l'impacte nociu que la pornografia està tenint en les relacions i en el benestar mental, físic i emocional de la infància i l'adolescència. És la mateixa adolescència que, en les enquestes realitzades, ens ho demana.

PART I

**Diagnòstic sobre accés, consum i implicacions
de la nova pornografia en línia a les Illes Balears**

CAPÍTOL 1

Marc teòric.

La nova pornografia: accés, consum i implicacions

1. Què és la nova pornografia *online* (NPO). Què inclou i com es presenta

La pornografia és la producció i distribució d'imatges sobre actes sexuals, o continguts sexualment explícits, carregada de violència simbòlica, emocional i física contra la dona, la finalitat de la qual és provocar l'excitació sexual (Griffiths, 2012). La nova pornografia en línia és la pornografia distribuïda per empreses capitalistes que han aprofitat les tecnologies de quarta generació (4G) i que posicionen les seves ofertes en tot el món. Fa vint anys, la pornografia encara es distribuïa en paper i filmacions convencionals. Aquest porno convencional continua sent important, hi ha lloguer i compra d'aquestes pel·lícules, però no es pot ni tan sols comparar en volum de negoci amb la nova pornografia a Internet. El primer canvi important va ser el tecnològic: el 4G va facilitar l'arribada de la nova pornografia, un canvi completat el 2008 i en creixement des de llavors. El segon gran canvi va ser cultural: l'accés universal als mòbils intel·ligents, amb la convergència tecnològica que això permet (Internet de consum, telèfon, WA, etc.; Kwon et al., 2013).

Des de 2008, la nova pornografia s'ha convertit en un dels temes centrals del debat sobre la socialització d'adolescents i joves, almenys pel que fa a les relacions interpersonals (Ballester et al., 2020c). Se sap que el nivell de consum no ha deixat de créixer des de la generalització de les tecnologies 4G (Alexandraki et al., 2018b); també es coneixen bona part de les conseqüències del consum esmentat, especialment quan supera determinats límits. Finalment, cada cop es coneix millor el negoci capitalista que promou la pornografia, en connexió amb el sistema prostitucional.

La pornografia ha estat objecte de debat des de la seva aparició (Sullivan i McKee, 2015) fa, com a mínim, dos mil anys a la Roma imperial. En aquest context, sorgeixen posicions que van des de la defensa del porno com a una modalitat de la llibertat d'expressió, fins a la crítica per la seva vinculació amb l'explotació del cos de les dones. Tot això, sense perdre de vista que en els últims anys la pornografia s'ha modificat substancialment: no es pot comparar la pornografia convencional amb la nova pornografia. La pornografia convencional es basa en imatges impreses o filmacions distribuïdes per canals il·legals o per les distribuïdores de revistes, amb venda a *sex-shops* o en comerços de diversos productes (premsa i vídeo, especialment). La dificultat d'accés, així com el cost de les imatges i l'exposició de qui les adquireix, entre altres factors, han limitat el seu impacte.

La nova pornografia difosa per Internet modifica la distribució superant les limitacions que les grans companyies havien observat (per exemple, facilitant-hi l'accés sense problemes d'adolescents), però també modifica els sistemes de producció i les conseqüències que se'n deriven (Kor et al., 2014). El consum de la NPO ha evolucionat ràpidament en la darrera dècada. Des de l'arribada de la tecnologia 4G i el llançament de l'iPhone, l'any 2007, i l'Android, l'any 2008, l'accés a tota mena d'informació i contingut esdevé més accessible (Apple, 2007; Bhalla i Bhalla, 2010). L'aparició dels *smartphones* o telèfons intel·ligents ha permès que aquest fàcil accés sigui també ubic, de manera que l'obtenció d'imatges, vídeos o textos és possible en pràcticament qualsevol lloc i moment (Kwon et al., 2013). Es pot parlar de *nova pornografia* a partir de cinc notes característiques (Ballester et al., 2018):

1. QUALITAT D'IMATGE. Es basa en filmacions amb millores constants en els nivells de qualitat, abandonant la distribució d'imatges en suports tradicionals (jpg).
2. ASSEQUIBLE. L'oferta és majoritàriament gratuïta, encara que es vinculi a empreses capitalistes de dimensions variables i es relacioni directament amb quatre mercats en expansió en el món d'Internet:
 - El de la publicitat.
 - El de les filmacions pornogràfiques d'alta qualitat i de pagament (en directe, per encàrrec, seleccionades per catàleg, etc.).
 - El dels contactes lliures.
 - El dels contactes pagats (prostitució).
3. ACCESSIBLE. Les dimensions de l'oferta són aparentment il·limitades, amb producció i distribució contínua a gairebé tot el món de centenars de milers de filmacions, constantment ampliades. Les filmacions no se substitueixen, sinó que se n'acumulen cada vegada més.
4. SENSE LÍMIT. Tampoc tenen límit les pràctiques sexuals que s'hi poden observar, des de les més convencionals fins a pràctiques de gran risc o que són directament il·legals.
5. ANÒNIMA o amb INTENSA INTERACTIVITAT. Es poden trobar diversos nivells d'interactivitat: des de la mínima interacció (visualització de filmacions), fins a la relació cara a cara a partir del contacte a distància en un nou context d'accés a la prostitució, passant també per modalitats d'implicació molt diversa.

Però, quines són les característiques de la pornografia mateixa, de la NPO, que la fan especialment preocupant? A partir de les anàlisis fetes, es perfilen una sèrie de trets característics d'aquesta cinematografia que genera bona part dels efectes més tòxics que se'n deriven (Alario, 2021a, 2021b):

- El camp simbòlic és el de l'home. La subjectivitat de la mirada des de la qual s'estructura la narració implícita és la de l'home. A més, es tracta de la subjectivitat masculina tradicional que es concreta en una masculinitat tòxica.
- Es presenta com a realització de la fantasia patriarcal: no hi ha límits per a les pràctiques sexuals, encara que impliquin violència oberta.
- Les paraules de la dona no importen, ja que, digui el que digui, el desig de l'home o dels homes protagonistes s'acabarà consumant (el significat de la dona prové del cos).
- Qualsevol dona pot ser protagonista, idea que comunica la certesa que totes les dones estan permanentment disposades a fer qualsevol cosa amb qualsevol home.
- Les característiques anteriors s'estructuren sobre la cosificació i la submissió de les dones, així com la racialització i la humiliació freqüents («puta», «zorra», etc. són les paraules amb què més sovint les dones són identificades i qualificades).
- Important sexualització de la violència, cosa que contribueix a normalitzar la violència simbòlica, emocional i física com a part del procés d'estimulació i excitació sexual masculí.
- Erotització del cos fragilitzat, amb una presència destacada d'adolescents (Explotació Sexual a la Infància i Adolescència), dones embarassades, dones molt grans, etc.

- Una característica diferencial respecte de tota la resta de la cinematografia és que en la NPO per representar violència s'exerceix violència, és a dir, si hi ha una violació múltiple és perquè s'ha realitzat i filmat una violació múltiple. Per aquest motiu, moltes investigadores parlen de la pornografia com a escola de violència, com a filmació de la prostitució, etc.

Cal destacar que, com es coneix des que començaren a aparèixer els estudis sobre la força performativa del llenguatge i la cultura, els imaginaris construeixen realitats. La representació de la violència té efectes en la seva acceptació i normalització. Tot i que no hi ha evidències concloents sobre la relació entre nivells de consum moderat i la violència de gènere, alguns estudis n'han trobat de la relació amb comportaments agressius (Andrie et al., 2021) i d'altres informen que no s'hi han trobat relacions estadísticament significatives (Hatch et al., 2021).

Malgrat els dubtes, la recerca internacional cada vegada és més concloent, en el sentit d'associar el consum habitual de pornografia amb l'increment de la conducta agressiva sexual, amb la violència sexual. Segons Dawson et al., (2019), el major ús habitual de pornografia es relaciona significativament amb una major presència d'agressivitat sexual. Hi va haver una diferència significativa en la freqüència d'ús de pornografia entre els participants que varen informar nivells marginals o nuls d'agressivitat sexual durant el període d'observació (20 mesos) i els seus companys que varen informar d'un consum substancial. Els primers varen reportar nivells inicials significativament més baixos d'agressivitat sexual en comparació amb aquest últim grup.

També Ybarra i Thompson, R. E. (2018) trobaren evidències concloents a la seva recerca, analitzant cinc tipus de violència sexual (assetjament sexual, agressió sexual, sexe coercitiu, intent de violació i violació), trobaren que el consum habitual de pornografia violenta s'associa significativament amb l'aparició de la primera perpetració de violència sexual (predictor significatiu). En la metanàlisi de Wright et al., (2016) es varen analitzar 22 estudis de 7 països diferents. El consum de pornografia es va associar amb l'agressió sexual als Estats Units i internacionalment, entre homes i dones, i en estudis transversals i longitudinals. Les associacions eren més fortes per a l'agressió sexual verbal que per a la física, tot i que ambdues eren significatives.

Finalment, segons de Heer et al. (2021), la pornografia i el consum d'alcohol són predictors únics, cada un d'ells significatiu, de la victimització autoinformada per part de les dones universitàries. L'efecte combinat de la pornografia i l'alcohol augmenta dràsticament les probabilitats de victimització.

La nova pornografia es relaciona amb dos fenòmens que també s'hi vinculen. En primer lloc, amb la misèria sexual que imposa el patriarcat: mentre no es pugui desenvolupar una sexualitat lliure i igualitària, la pornografia continuarà guanyant terreny en l'experiència de la sexualitat. L'altre fenomen és el del capitalisme, que penetra en les vides privades. Cal demanar-se qui produeix i qui desenvolupa la indústria pornogràfica. No es tracta d'organitzacions filantròpiques ni de particulars interessats a fer el bé, sinó d'organitzacions molt agressives amb gran capacitat de fer-se presents en els nous mercats, els mitjans d'Internet i les tecnologies de la comunicació que han arribat a tot el món.

La nova pornografia té un impacte desconegut i imprevisible des del gran desenvolupament d'Internet en els últims deu anys. La seva presència s'ha normalitzat per a la majoria de la població occidental, especialment per a la població masculina, cosa que ha afavorit l'augment de l'oferta i la demanda (D'Orlando, 2011). El seu ús no ha deixat de créixer, d'aquí el consum problemàtic i l'addicció entre una bona part dels consumidors habituals (Reay et al., 2013). Tot i que el seu potencial addictiu és important, encara no hi ha evidències científiques completa-

ment conclouents (Prause et al., 2015; Voros, 2009). En qualsevol cas, i al marge de l'addicció, no es pot ignorar el seu impacte sobre els consumidors adolescents i sobre les seves relacions interpersonals.

La gran majoria de la pornografia presenta una imatge cosificada (mercaderies, objectes de plaer) i degradada de les dones, amb una violència creixent que segueixen els models masculistes (sexe en grup amb dones sotmeses, pràctiques de risc, violència...; Alario, 2021a, 2021b). L'anomenada **publicitat del patriarcat** promou les imatges de dones el paper de les quals es redueix a l'estimulació sexual i a la satisfacció de les fantasies dels homes. Aquestes imatges tenen un impacte negatiu (Baranowski et al., 2019; Cobo, 2011). Tots aquests efectes, les varietats de masculisme regenerades pel porno, la distorsió perceptiva i la formació o deformació d'actituds, són els que cal intentar afrontar des de l'educació (Ballester et al., 2018; Goldstein, 2020). Per poder-ho fer, és imprescindible conèixer en profunditat què està passant i quins són els nivells d'accés, de consum i d'explotació que estan funcionant actualment. També cal disposar de mecanismes efectius per incidir-hi de manera consistent.

2. Com s'accedeix a la NPO. Ús d'Internet, tecnologies d'accés, funcionament dels cercadors i altres mecanismes per facilitar la captació i l'accés

La NPO troba el seu públic fins i tot en contextos de precarietat social; això si és que la gent jove no l'ha cercat abans (Al Mamun et al., 2019). Els mecanismes de captació de l'atenció desenvolupats pels enginyers que han creat les plataformes de distribució aprofiten tots els canals d'accés, especialment la compra de les posicions de domini en els cercadors d'Internet. El seu públic preferencial són els i les adolescents, als quals capten explotant els seus interessos sexuals en els processos de desenvolupament de l'imaginari, construïts amb la socialització durant el trànsit de la infància a la joventut (dels 10-11 als 17-18 anys; Alexandraki et al., 2018b). Internet és actualment l'espai de relació preferit per al jovent (Anderson i Jiang, 2018). Entre les diverses opcions que ofereix per relacionar-se, s'han anat obrint camí el consum i la distribució de vídeos propis publicats en plataformes diverses, des de YouTube a TikTok, passant per Instagram i d'altres, entre les quals es troben les de pornografia. Aquest fenomen ha donat lloc a comunitats d'audiència centrades en interessos compartits, així com al desenvolupament de relacions socials en una part de les plataformes esmentades (Balleys, 2018; Michielse, 2018).

Diferents estudis mostren que les pràctiques digitals d'adolescents estan vinculades a processos de socialització més amplis, incloent-hi tant la sociabilitat com la diferenciació entre parells (Balleys, 2018; Ringrose et al., 2013). L'adolescència experimenta i negocia la cultura de parells dins d'un continu de pràctiques socials que van des de les relacions cara a cara fins a les **sociabilitats intervingudes** (Ballester et al., 2021b). Ens referim als processos de socialització als quals intervé un nou agent, les xarxes socials, que altera la socialització, de manera difícil de copsar, ja que són múltiples agents difusos els que es troben a les xarxes. Per tant, aquesta socialització és **intervinguda** per un agent que només és un mitjà pel qual s'expressen i influeixen múltiples agents. Podem millorar les capacitats de mares i pares, també sabem què es fa i com a les escoles; però a les xarxes socials hi intervenen diversitat d'agents, sense poder saber qui ho fa, qui té més impacte, quines intencionalitats té. En aquest procés de socialització hi ha un element tecnològic que ha amplificat l'apropiació de la cultura de les pantalles per part d'adolescents i joves (en especial, entre els 12 i 18 anys): els mòbils amb tecnologies 4G.

La utilització dels mòbils amb accés a Internet ha crescut a un ritme vertiginós durant aquest segle, cosa que ha transformat de manera important la vida d'adolescents i joves. Diversos estudis han mostrat els nivells d'universalització de l'ús dels mòbils (Bhau i Tung, 2019).

Aquesta generalització té diferents conseqüències, algunes de positives i d'altres no tant, amb riscos que inclouen, per exemple, el *ciberbullying*, el *sexting*, la nova pornografia en línia i la captació d'adolescents per a l'activitat sexual amb persones adultes. La xarxa europea EU Kids Online ja va classificar el 2011 els riscos en línia com: agressius, sexuals, relacionats amb els valors (visitar pàgines extremistes) o comercials (Livingstone et al., 2011). Aquest treball se centra en els riscos, especialment per a les adolescents, en l'àmbit sexual i agressiu en què s'han focalitzat algunes de les investigacions que han servit de base per a aquest estudi (Ballester et al., 2018, 2020a).

Pel que fa a la nova pornografia, adolescents i joves (en especial, entre els 12 i 18 anys) l'experimenten de tres maneres principals: accés, exposició i explotació (Hornor, 2020). Hi ha diferències clares entre sexes: la gran majoria dels exposats a la seva influència en un primer moment, així com els que accedeixen a la pornografia, són homes; mentre que aquelles persones que són explotades per la pornografia són, sens dubte, majoritàriament dones. A Espanya, la prevalença del consum de pornografia en línia en adolescents i joves (12-18 anys) arriba al 70,7%, amb un 86,9% pel que fa als homes i un 54,8% pel que fa a les dones (Ballester et al., 2018, 2022a).

Al Regne Unit, una revisió de 2013 realitzada per l'Oficina del Comissionat del Menor (Office of the Children's Commissioner [OCC], Horvath et al., 2013) sobre la pornografia confirmava: «Bàsicament [...] el porno està per tot arreu». D'altra banda, un estudi realitzat als Estats Units, amb una mostra àmplia i una metodologia molt rigorosa, i atenent a totes les modalitats de pornografia, va poder concloure que el 91,5% dels homes i el 60,2% de les dones consumien regularment pornografia. Les tres modalitats principals de pornografia consumides eren la pornografia escrita, les imatges i els vídeos, amb un predomini molt clar del consum d'aquesta darrera modalitat (Solano et al., 2018).

El 2013, la investigació d'EU Kids Online va trobar que l'exposició a la pornografia tenia lloc principalment en pàgines web on es comparteixen vídeos (YouTube), en xarxes socials i en plataformes de videojoc. Ara bé, en el seu informe de 2020 aquesta manera d'accés ja havia canviat a favor de les pàgines de les empreses que distribueixen pornografia, protagonistes absolutes en aquest camp. Aquest canvi mostra, per una banda, la rellevància del mercat i, per l'altra, com les grans companyies ja no deixen que la pornografia es distribueixi de manera diversificada. Els nivells de consum i les característiques que aquest consum presenta en els darrers anys també s'han pogut confirmar a Espanya (Ballester et al., 2018, 2022a), en un context d'accés regular a Internet a edats reduïdes i amb una intensa dedicació quant a temps invertit (Garmendia et al., 2020).

En una enquesta entre adolescents de Suïssa, la visualització de pornografia en línia va ser informada gairebé en exclusiva pels adolescents homes (Suris et al., 2014). Aquestes diferències entre sexes també havien resultat evidents en l'informe de l'OCC de 2013 (Horvath et al., 2013), així com en tots els estudis posteriors: els homes joves i adolescents eren els que tenien més probabilitat de ser exposats, d'accedir, cercar i utilitzar la pornografia en una freqüència molt més elevada que en dones joves i adolescents. A més, foren ells els que mostraren valoracions més positives cap al porno en línia i actituds més obertes al consum (Ballester et al., 2020a; Martellozzo et al., 2020; Stanley, 2018).

Hi ha estudis (Ballester et al., 2018, 2020a, 2022a) que intenten comprendre com i per què aquestes relacions, intervingudes per la imatge, són part del procés de socialització d'adolescents i joves. Per això, s'analitza el sentit d'identitat compartida que percep l'adolescència per mitjà d'aquest *sistema cultural*, tot desenvolupant una anàlisi més detallada del paper que juguen, en la construcció de la identitat, els processos de formació de l'imaginari sexual, un factor experimentat com a extremadament íntim (Pinquart i Kauser, 2018).

Els i les adolescents viuen i negocien la construcció de la cultura en la transició a la joventut i a l'edat adulta, característica del seu entorn i edat, dins un continu de pràctiques socials que van des de les relacions cara a cara fins a les sociabilitats intervingudes per la cultura de pantalles (Smahel et al., 2020).

D'una banda, s'entén que la pornografia és el consum principal entre joves adolescents i s'estudia com aquest consum es relaciona amb els processos de socialització; i, de l'altra, s'explora de quina manera els i les adolescents s'apropien del que veuen en un procés de formació d'actituds, preferències i opcions valoratives. Es pot dir que és el consum principal, en comparació a altres productes d'Internet, perquè als videojocs hi ha majoritàriament una participació activa, igual que a les xarxes socials, mentre que en la pornografia bàsicament hi ha un consum per observació.

El concepte d'apropiació fa referència al procés que té lloc durant els centenars d'hores d'experiència personal i social de consum de pornografia, el qual arriba a tenir una rellevància identitària. En altres paraules, una part important i creixent d'adolescents i joves desenvolupen la seva conducta inspirats per allò que veuen en les filmacions pornogràfiques que busquen i troben a Internet i només a Internet (Cobo, 2017, 92-101).

Mitjançant els resultats de dos estudis mixtos (quantitatius i qualitius) fets a partir d'enquestes amb preguntes tancades i obertes, així com altres modalitats metodològiques, s'investiguen tant el consum com la recepció i impacte de les filmacions pornogràfiques (Ballester et al., 2018, 2020a). Les anàlisis obtingudes varen assenyalar l'evidència que els consums de nova pornografia, les actituds i la conducta sexual en adolescents i joves estan entrelaçats en un doble procés d'influència i apropiació social oculta. Aquests processos s'identifiquen en les declaracions, en les narracions compartides, en el llenguatge (text, àudio, imatges, filmacions) i en les conductes.

Adolescents i joves volen veure com és *el sexe* i trobar orientacions de conducta que obtinguin el reconeixement social dels seus iguals, ser vistos com a individus sexualment preparats (Ballester et al., 2020a, 2020b). Aquest procés és una característica de la «recerca adolescent de referents identitàris» (Kaplan, 2021). Les mares i pares, la família i l'escola són els primers agents de socialització (Lahire, 2007). No obstant això, a mesura que els nins i les nines es converteixen en adolescents, aquests agents són en part *reemplaçats* per altres models d'identitat, com ara amics o figures adultes d'altres entorns, amb els quals infants i adolescents passen bona part del seu temps més significatiu (esport, formació musical o artística, etc.) i també agents diversos que connecten i influeixen a través de les xarxes socials i altres entorns mediats per pantalles (*influencers*, *youtubers*, etc.). Tots aquests agents, juntament amb mares, pares i escoles, també actuen com a agents d'identitat i mediadors d'autoreconeixement (Ballester et al., 2021b).

Aquest procés, pel que fa a l'imaginari sexual, es produeix de manera molt més intensa, en una «relació íntima amb la pornografia que consumeixen en les pantalles» (Storch i Nassenstein, 2020). En aquest marc de socialització adolescent, s'examina com adolescents i joves expressen aquest procés de doble reconeixement que es troba tant en la producció com en la recepció de vídeos pornogràfics. De fet, es pot comprovar la influència que exerceixen els vídeos, però també l'apropiació que fan adolescents i joves dels missatges que inclouen, és a dir, del discurs que llegeixen en el porno. Aquesta apropiació és entesa com a autoreconeixement basat en l'excitació que els produeixen els vídeos, així com l'apropiació que es tradueix en la construcció d'un autoconcepte relatiu al coneixement que formen mitjançant aquest consum (Rasdanintia et al., 2020).

En la nova pornografia, tothom és un espectador. També ho són els usuaris més avançats que ja han fet filmacions de les seves amigues o amics, especialment entre els adolescents homes. Filmen altres persones, però, bàsicament, són espectadors la major part del temps, amb diferència. Hi ha, però, una certa dimensió dialògica caracteritzada

en part per la relació amb els agents intel·ligents que gestionen les grans plataformes de distribució de pornografia que van ajustant l'oferta a les demandes i cerques repetides que fan els adolescents. Encara hi ha una altra dimensió dialògica que es realitza mitjançant les relacions amb els seus iguals, relacions en què comproven com han après alguna cosa que experimenten com a útil (coneixement que regula la conducta) i susceptible de ser reconeguda (coneixement que és acceptat pels seus iguals com a valuós). Finalment, hi ha una tercera dimensió dialògica paradoxal, ja que el pas a l'acte en la pornografia es concreta en el fet de jugar de manera col·lectiva a vídeos en què es practica sexe virtualment.

Les plataformes de distribució de pornografia, com a porta d'entrada (Instagram, TikTok, Only Fans) o com a distribuïdores de continguts explícits, són espais on els i les adolescents consumeixen narració sexualment excitant, encara que també proporcionen orientació de conducta, atès que permeten explorar, observar i consumir de diverses maneres. Per tant, són espais de construcció de la identitat, almenys de la identitat sexual, fortament influïts pel patriarcat (Cobo, 2017; Marwick et al., 2010). Els investigadors dels mitjans han observat que les raons per les quals els i les adolescents es vinculen tan intensament amb els continguts pornogràfics són com a mínim les cinc següents (Harris, 2017; Lanier, 2018):

- La presència d'un menú pràcticament infinit, impossible de recórrer completament, en què hi ha contingut de tota mena: legal i il·legal, pràctiques convencionals i d'altres de risc extrem o obertament molt violentes.
- La recompensa, en forma d'excitació ràpida, amb varietats de connexió emocional.
- La por de perdre's algun contingut encara més excitant (FOMO).
- L'aprovació social que representa el suposat *saber* (saber estar, saber fer) sobre sexe.
- La reciprocitat que la intel·ligència artificial desenvolupa en la relació amb el consumidor: l'adolescent fa algunes cerques amb més freqüència que d'altres per la qual cosa rep el premi de trobar aquests continguts amb major facilitat (*learning machine*).

Aquests mecanismes d'influència es basen en una captació de l'atenció (Fazi, 2019; Penttilä, 2019) que compromet el pensament reflexiu a partir d'alimentar la impulsivitat (Hofmann et al., 2008). Tot això es pot aconseguir gràcies al fet que les narratives presentades són mínimes (excitació), accessibles, emocionalment atractives i estan vinculades a les experiències vitals de l'adolescència (Ballester et al., 2020a; Serrano-Puche, 2016). Hi ha adolescents que desenvolupen un sentiment d'aferrament en relació amb els continguts pornogràfics, cosa que afavoreix l'augment de la capacitat d'influència d'aquests mateixos continguts que acaben funcionant com a orientadors de conducta (Ballester et al., 2018).

3. Modalitats de consum: diferències per sexe, edat i tipologia de consumidors

Modalitats de consum: diferències per sexe

La gran majoria dels estudis apunten que els homes consumeixen més pornografia que les dones (Andrie et al., 2021; Ballester et al., 2022a; Villena i Chiclana, 2020). Cal tenir en compte que aquest efecte de gènere s'ha trobat en diversos estudis que se centren en diferents països; comencen abans (per exemple, el 25% dels adolescents tenen alguna experiència amb la pornografia als 13 anys, mentre que en el cas de les adolescents, aquest percentatge es dona als 15) i la consumeixen amb més freqüència (Ballester et al., 2022a). Tot i que la forma de consum més comuna són els vídeos, les dones són més propenses a consumir pornografia escrita que els homes (Solano et al., 2020).

Un estudi centrat a Espanya amb una enquesta administrada a 2.457 joves de 16-29 anys va concloure que, en general, la tendència dels homes és a incrementar la freqüència amb que miren pornografia, mentre que en les dones la tendència és a reduir-la (Ballester et al., 2022a). Pel que fa a la motivació per mirar pornografia, aquest mateix estudi va trobar que la motivació més gran per als allots és la masturbació (62,4%). En canvi, menys d'un terç de les allotes presenten un consum motivat per aquesta raó. Així mateix, la motivació d'aprendre sobre sexe i la influència dels amics són també més altes en ells que en elles. De fet, les joves refereixen mirar pornografia per curiositat (Ballester, Socías i Varela, 2022). Amb relació a l'impacte que provoca visualitzar porno, sembla que en allots és més gran en la seva relació de parella, ja sigui a causa del conflicte que els genera perquè la seva parella s'enfada, perquè s'avorreixen amb ella o perquè li demanden pràctiques que han vist prèviament en un d'aquests vídeos. Un altre impacte important que es deriva del consum de pornografia és l'efecte que té sobre la percepció dels homes i les dones. En el cas de les dones, veure pornografia els canvia la imatge que tenen de les dones mateixes.

Finalment, un estudi amb mostra adulta realitzat als Estats Units conclou que el consum de pornografia està associat amb un increment de la permissivitat en el sexe (per exemple, disminució de la valoració del sexe com a durador o compromès i de les relacions exclusives, a més d'una acceptació més alta del sexe en relacions no monògames). Aquesta associació és més forta en homes que en dones (Wright i Vangeel, 2019).

Modalitats de consum: diferències per edat

Una gran part dels estudis s'han centrat en la població adolescent o bé en una cohort d'edat concreta. L'estudi que s'ha realitzat tenint en compte un ventall més ampli d'edats es va fer als Estats Units, amb edats compreses entre 18-73 anys i amb més de mil participants (n = 1,392; Solano et al., 2020). Aquest treball conclou que al llarg dels anys s'observa una reducció del consum de pornografia. L'edat esdevé, per tant, un predictor significatiu en la reducció d'aquest consum, fet que pot estar influenciat per un canvi general en l'activitat i en l'interès sexual (Solano et al., 2020). Les dones més grans són menys proclius a consumir pornografia per «excitar-se sexualment», per «excitar-se per masturbar-se» o per «alleujament sexual» de forma clarament significativa. Amb relació als homes, les dades apunten que com més grans, menys tendència a consumir pornografia per per «excitar-se per masturbar-se» i per «alleujament sexual» (Solano et al., 2020).

Pel que fa als adolescents, aquells que són més joves prefereixen pornografia relacionada amb l'afecte, la dominació i la violència, mentre que els i les adolescents amb un nivell d'estudis més alt prefereixen la pornografia centrada en la dominació (Alexandraki et al., 2018).

Modalitats de consum: tipologia de consumidors

En una meta-anàlisi realitzada recentment es divideix la tipologia de consumidors segons variables individuals, factors relacionats amb l'activitat i factors relacionats amb el context (Alexandraki et al., 2018).

Pel que fa als factors individuals, els estudis indiquen que la probabilitat de consumir pornografia en línia és major en homes adolescents (Andrie et al., 2021; Villena i Chiclana, 2020) que tenen actituds més liberals envers el sexe, que tenen una maduració primerenca, que han estat en situacions d'abús i victimització, que tenen menys salut mental o menys adherència a establir relacions socials (Alexandraki et al., 2018).

L'exposició a pornografia en línia està associada a problemes comportamentals externalitzadors, especialment al trencament de normes i a comportaments agressius (Andrie et al., 2021; Binnie i Reavey, 2019). Així i tot, també s'ha associat a una alta competència social (Andrie et al., 2021). D'altra banda, l'ús problemàtic de la pornografia en adolescents també s'ha associat a un nivell d'autocontrol baix, una menor autonomia i una tendència a buscar sensacions (Binnie i Reavey, 2019; Villena i Chiclana, 2020).

Pel que fa als factors relacionats amb l'activitat, aquells que tenen un consum d'Internet elevat (Mattebo et al., 2013; Villena i Chiclana, 2020), i que presenten un comportament disfuncional o addictiu a la xarxa (Andrie et al., 2021), experiències de *cyberbullying* i exposició sexual voluntària en línia tenen més probabilitat de consumir pornografia (Alexandraki et al., 2018). Els i les adolescents amb comportaments sexuals compulsius i una activitat sexual més primerenca també tendeixen a consumir més pornografia (Mattebo et al., 2013; Villena i Chiclana, 2020).

Pel que fa als factors relacionats amb el context, els estudis indiquen que aquells que tenen situacions familiars complexes (per exemple: comunicació deficient; Villena i Chiclana, 2020), més independència parental o menys cura parental tendeixen a consumir més pornografia. S'han trobat resultats contradictoris respecte a les creences religioses (Villena i Chiclana, 2020).

En una revisió sistemàtica (Villena i Chiclana, 2020) es va concloure que aquells adolescents que consumeixen pornografia amb més freqüència tenen relacions familiars dèbils o problemàtiques.

Pel que fa a la cultura dels iguals i als aspectes relacionats amb les actituds de rol de gènere, les normes sexuals (com per exemple la visió del sexe com a quelcom físic en comptes d'íntim) i la susceptibilitat a la pressió dels iguals es concreten com a factors relacionats amb el consum de pornografia (Alexandraki et al., 2018).

En un estudi centrat als Estats Units, amb estudiants universitaris ($n = 457$), es van establir tres perfils de consumidors: *porno abstencionistes* ($n = 285$), *usuaris de porno complexos* ($n = 87$) i *usuaris de porno autoeròtic* ($n = 85$; Brown et al., 2017). De menys a més, l'acceptació i motivació envers la pornografia augmenta respectivament. Així, doncs, el primer grup presenta nivells d'acceptació i motivació baixos envers la pornografia i una major religiositat. El segon grup presenta una acceptació moderada, mentre que el tercer presenta l'índex més gran d'acceptació i motivació envers el consum de pornografia. Aquests darrers perfils tenen la religiositat més baixa en comparació als altres dos grups. En aquest tercer grup la presència de dones és, a més, sensiblement inferior i presenten una autoestima més baixa que el grup anterior. Tal com s'esperava, en aquest estudi es va trobar que entre aquells que consumeixen menys pornografia, grup 1, hi havia més dones i que aquestes tenien també una autoestima més alta. Així i tot, hi va haver un resultat inesperat: aquells que mantenien una relació sentimental, comparats amb els que no tenien parella, presentaven més probabilitats d'estar en el grup d'*usuaris de porno autoeròtic* que en el de *porno abstencionistes* (Brown et al., 2017). Curiosament, el grup d'usuaris de *porno autoeròtic* utilitzaven la pornografia per qüestions purament físiques (com la consecució de plaer físic, excitar-se sexualment i masturbar-se); en canvi, els consumidors que feien part dels altres grups presentaven, a més d'aquesta, altres motivacions, com per exemple la curiositat o la inquietud per aprofundir en el seu coneixement sobre sexualitat.

4. Model emocional, cognitiu conductual i social d'accés, increment de consum, habituació i dependència. Consum problemàtic

La nova pornografia s'ha convertit en la font principal d'aprenentatge sexual, de construcció d'identitat sexual, per a menors i joves (Wright, 2018). L'augment de la importància de la nova pornografia en la formació dels coneixements bàsics i les actituds és cada vegada més freqüent en els i les adolescents. Per això, la nova pornografia a Internet, de fàcil accés, s'està convertint en la font de les respostes per satisfer la curiositat de l'adolescència (Ballester et al., 2020a; Biota et al., 2022; Dawson et al., 2020). En la figura 1, es pot observar un model simplificat de la dinàmica de la influència de la nova pornografia en el procés de socialització, en què cal destacar quatre moments fonamentals (Ballester et al., 2020a; Boulianne i Theocharis, 2020):

- Processos de motivació del consum i d'iniciació al consum per curiositat, reforçats per les influències grupals i socials.
- Processos d'integració del consum de pornografia amb l'autoestimulació eròtica, que juga un paper en la masturbació.
- Increment del consum de pornografia, desenvolupament de processos de justificació del consum ja percebut com a massiu.
- Circuit de la dependència: el consum problemàtic produeix una dependència creixent.

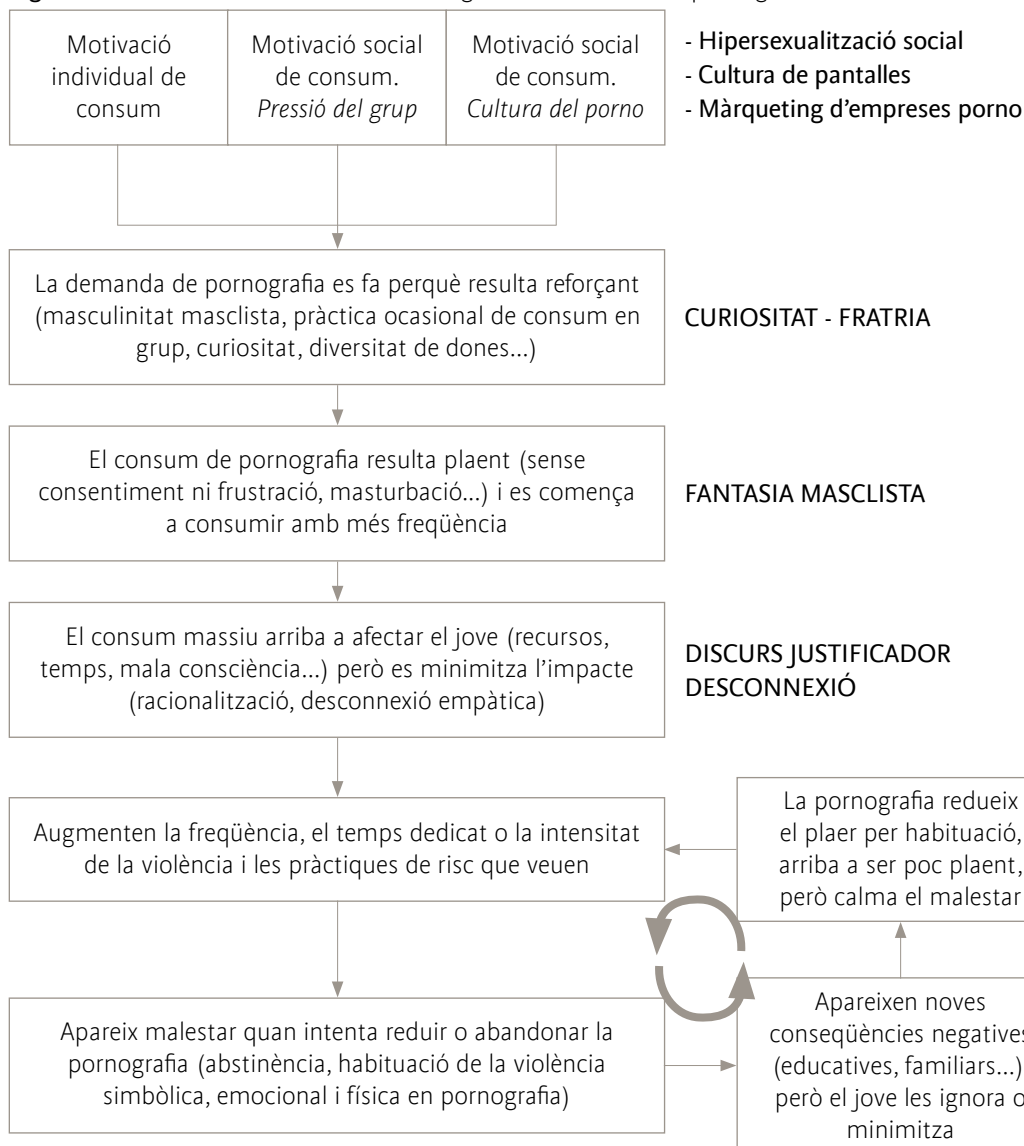
El primer moment és el de l'accés al consum. Ja s'ha explicat com les empreses que ofereixen pornografia en línia són molt actives a l'hora de captar l'atenció, especialment pel que fa a la gent més jove. El consum inicial es reforça per la pressió de les empreses capitalistes que gestionen la producció i distribució internacional de pornografia, presents ja a xarxes socials i a quasi tots els contextos de comunicació d'adolescents i joves. Aquestes ofertes s'aprofiten dels contextos hipersexualitzats, de la facilitat de connexió en el context de la cultura de pantalles i d'altres processos de captació de l'atenció a les xarxes socials. Però també hi ha processos de motivació individual al consum, en especial els relatius a la curiositat sobre el fet sexual (Alexandraki et al., 2018a; Biota et al., 2022). Així mateix, cal considerar la motivació en grup entre iguals (centres educatius, grups d'activitat esportiva o d'oci, etc.) o en comunitats de comunicació (xarxes socials). Finalment, com ja s'ha dit, hi ha una motivació social construïda en el marc de la cultura de la pornografia.

El segon moment s'estructura a partir de l'autoestimulació eròtica de la masturbació, activada amb imatges d'activitat sexual de tota mena; però, en el cas de la pornografia *mainstream*, caracteritzades pel tractament denigrant de les dones mitjançant la presència de violència simbòlica, emocional i física. Aquestes imatges alimenten les fantasies masculistes recolzades en la idea que tot es pot fer, sense consentiment, sense frustració del desig sexual masculí, amb la submissió de les dones, etc. Per tant, distorsiona la percepció de les relacions sexuals i posa les bases d'actituds masculistes, és a dir, de precursors de conducta masculista.

El tercer moment té relació amb l'increment del consum de pornografia, que comença a condicionar el plaer a la visualització de vídeos, establint una dependència externa, una motivació no autònoma: si no hi ha vídeos, l'estimulació és més lenta o de difícil activació. Aquesta dependència exterior pot fer conscient l'adolescent del domini extern sobre la seva conducta i plaer. Una part dels i les adolescents, aquells que disposen de relacions emocionalment estimulants, probablement començarà a controlar la visualització i cercarà alternatives d'estimulació en les relacions cara a cara. Una altra part començarà el desenvolupament de processos de justificació del consum, ja percebut com a massiu. S'identifica aquesta darrera situació amb les situacions en què es troben adolescents amb una *ideologia de la pornografia*, és a dir, amb una justificació militant de la pornografia. És en aquests nivells de consum, superiors a les 400 hores anuals i amb una dependència conscient, que s'ha pogut efectuar la desconexió empàtica entre els adolescents i

joves homes. Aquesta desconexió s'estructura a partir de la identificació implícita amb els homes protagonistes i la desvaloració radical de l'experiència de les dones implicades en els vídeos, encara que el contingut que visualitzen mostri explícitament violència física i sexual.

Figura 1. Model conductual i emocional cognitiu del consum de pornografia

Al llarg dels darrers deu anys, s'estan investigant aquests efectes d'atracció al consum (Böthe et al., 2020). Un dels factors que influeix en el nivell de consum són les creences justificadores. Sembla que hi ha una relació entre el nivell de consum, la conducta i les creences sobre la sexualitat humana, incloses aquí les expectatives que tenen els consumidors de porno sobre l'acte sexual. Un dels pitjors efectes d'aquest consum, que es va establint al llarg del procés d'investigació, és la distorsió perceptiva, la formació o la deformació d'actituds (Wright et al., 2016), especialment en grans consumidors de pornografia (més de 400 hores anuals) sense la maduració emocional per comprendre el que veuen; maduració que, per una altra banda, oferiria una educació sexual alternativa (Ballester et al., 2020a, 2020b; Lameiras i Carrera, 2019). La percepció distorsionada provoca desconexió moral («no m'importa què et passa»)

i desconexió de l'empatia, per aquest motiu és tan important l'avaluació de l'empatia quan s'analitza el consum de pornografia (Ballester et al., 2021b; Leon-Larios et al., 2019).

No hi ha un consens científic establert sobre el consum problemàtic (Palazzolo i Bettman, 2020), però sí una coincidència creixent en la seva identificació com a situació que s'inicia amb els símptomes de la dependència del consum, és a dir, entre el tercer i el quart moment que hem identificat en el model (Ballester et al., 2022; Green et al., 2012; Manterola et al., 2020; Okabe i Ito, 2022; Paredes et al., 2021).

El quart moment del procés d'increment de la dependència es caracteritza pel circuit de la dependència; això és, pels processos que converteixen el consum problemàtic en una conducta addictiva a partir d'una dependència creixent i de l'experimentació de diversos efectes (Binnie i Reavey, 2020; Chen et al., 2021; Green et al., 2012; Manterola et al., 2020): augmenten la freqüència, el temps dedicat o la intensitat de la violència i les pràctiques de risc que veuen; s'experimenta malestar quan s'intenta reduir o abandonar la pornografia (abstinència, habituació a la violència simbòlica, emocional i física en pornografia); apareixen noves conseqüències negatives (educatives, familiars...), però el jove les ignora o minimitza; es redueix el plaer per habituació, ja que el consum regular arriba a ser cada vegada menys plaent. De fet, hi ha evidència disponible sobre la relació de l'ús de la pornografia i la disminució de la satisfacció sexual (Dwulit i Rzymiski, 2019). També hi ha evidències (en joves heterosexuales, homes i dones) que mostren com la freqüència elevada de consum de pornografia s'associa amb la imatge corporal percebuda de manera negativa. Aquests i altres efectes negatius poden aparèixer en moments previs al consum problemàtic, però hi ha més evidències en nivells de consum regular elevats (Paslakis et al., 2022). En qualsevol cas, sembla molt difícil abandonar-ne el consum perquè es considera que calma el malestar.

En qualsevol cas, aquest model s'ha d'interpretar com a obert i no com una escala de direcció única i sense variants. Per descomptat, explica millor els processos de consum i, especialment, l'increment del consum entre els adolescents. Les adolescents també en miren per curiositat, per influència dels grups d'iguals, etc., però la seva implicació és molt més moderada des del principi, entre altres coses, pel contingut de submissió, violència sexual i reforç en el grup d'iguals (fratria d'homes joves). S'ha pogut acreditar consum problemàtic femení, però mai en les dimensions, intensitat i impactes del consum masculí (Baranowski et al., 2019).

Per completar la interpretació, cal dir que el consum és dinàmic (variable en el temps, en funció dels factors concurrents i de la personalitat de l'adolescent). També cal tenir present que produeix diferents conseqüències sobre les percepcions, actituds i conductes, en funció del moment maduratiu, la cultura personal i familiar, la presència de persones emocionalment significatives i de les habilitats socials que faciliten o inhibeixen les relacions socials.

Cal tenir present que els canvis poden ser temporals o permanents en les relacions interpersonals. La resiliència entre adolescents és molt rellevant, tot i haver consumit de manera important poden aconseguir la recuperació d'una sexualitat autònoma, una emocionalitat i una conducta no-violenta. L'educació, les relacions saludables i, en alguns casos, l'ajuda especialitzada poden aconseguir resultats excel·lents. Finalment, si s'accepta que hi ha canvis i violència a les relacions interpersonals (relacions cara a cara o entre persones concretes, encara que siguin amb la mediació de pantalles) (per exemple: Stanley et al., 2018), també caldrà pensar i analitzar els canvis a les relacions socials (fenòmens com la violència sexual col·lectiva). No es poden ignorar els canvis socials i socioculturals de certa magnitud que produeix i continuarà produint la cultura del porno, sempre que continuï tan present (Harkness et al., 2015). Mostrar els impactes sobre la violència col·lectiva (violència en grup) no és gens fàcil, però les investigacions socials i criminològiques probablement aclariran en els pròxims anys la incertesa sobre aquests tipus d'impactes.

5. Impactes socials del consum de la NPO: pornificació social, colonització pornogràfica de les xarxes socials, increment de la violència sexual

Com s'ha explicat al llarg dels capítols previs, durant aquesta última dècada, el consum massiu de pornografia en l'adolescència a causa de la seva accessibilitat, anonim i assequibilitat (Zohor et al., 2021) ha provocat la preocupació de mares i pares i del personal educatiu i investigador, en especial en relació amb la socialització sexual d'adolescents i joves (Ballester et al., 2021). La sexualitat està en desenvolupament continu al llarg del cicle vital, però és sabut que és durant l'adolescència i la joventut quan es dona la conscienciació de la sexualitat en la integració de les àrees cognitiva, social i emocional (Ballester et al., 2022a).

S'ha demostrat empíricament que la pornografia influeix en la formació de la identitat sexual en l'adolescència (Tolman et al., 2015) així com en conductes de risc com són la promiscuïtat o evitar l'ús del preservatiu (Wright et al., 2019). A més, augmenta el risc d'agressió sexual en població jove (Dawson et al., 2019; Wright i Tokunaga, 2016) i de violència psicològica en les relacions de parella (Huntington et al., 2021), disminuint alhora la satisfacció sexual (Park et al., 2016; Willoughby et al., 2016; Wright et al., 2019; Wright i Tokunaga, 2018; Zillmann i Bryant, 1988). D'aquesta manera, la pornografia té una gran repercussió en l'esfera sexual de les persones joves. De fet, el 52,1% dels i les adolescents que consumeixen habitualment pornografia afirmen que ha influït o ha influït molt en les seves relacions sexuals (Save the Children, 2020). D'altra banda, en l'àmbit intrapersonal, el consum de pornografia s'ha relacionat significativament amb taxes d'autoestima menor i d'autoconcepte físic, en adolescents d'un sexe i l'altre (Doornwaard et al., 2016; Peter i Valkenburg, 2014; Willoughby et al., 2014). Específicament, en relació amb les conseqüències per a les joves, el consum de pornografia repercuteix en la percepció negativa de la seva imatge corporal (Paslakis et al., 2022) així com en la menor capacitat de regulació emocional (Efrati i Amichai-Hamburger, 2020), en la desconnexió emocional, l'habitució a la violència i l'acceptació de la violència de gènere (VDG; (Baranowski et al., 2019).

En l'àmbit social, el consum massiu de pornografia per part d'adolescents i joves genera diverses problemàtiques, entre elles, la pornificació de les xarxes socials. Tot i que la tecnologia pot afavorir la comunicació, l'oci i l'educació, el seu ús també pot presentar riscos per als infants i adolescents. El consum de pornografia i les xarxes socials està associat a l'alta probabilitat de mostrar un comportament disfuncional en l'ús d'Internet (Andrie et al., 2021).

La gran majoria de la pornografia presenta una imatge cosificada i degradada de les dones, amb una violència creixent que obeeix a models masculistes (sexe en grup amb dones sotmeses, pràctiques de risc, violència...; Ballester et al., 2021). Això promou la cosificació sexual i la difusió de rols de gènere estereotipats (Román et al., 2021). L'exposició al contingut pornogràfic es vincula amb la creença que les dones són objectes sexuals. D'altra banda, les escenes sexuals representades en la majoria de pàgines web gratuïtes promouen la hipermasculinització, la dominació masculina i la prioritització del plaer sexual masculí sobre el femení com a norma (Román et al., 2021), cosa que afavoreix que els i les joves es mostrin d'una manera igualment estereotipada a les xarxes socials.

Segons Moreno (2021) la sexualització de la cultura fomenta pràctiques de sexualització i autosexualització com a forma d'obtenir valor social, especialment per part de dones, adolescents i nines en les xarxes. Els estudis mostren que l'ús de les xarxes socials s'ha relacionat amb conductes sexuals problemàtiques, com activitat sexual precoç, exposició a la pornografia i *sexspreading*. Cal recordar que el *sexting* pot augmentar el risc d'explotació sexual, ja que facilita el desenvolupament del *sexspreading* o *sexting* tòxic, és a dir l'acció de difondre fotografies

amb contingut sexual d'altres persones sense el seu consentiment. Especialment en les allotes, l'elevat ús de les xarxes socials, associat a la devaluació de la imatge corporal, es correlaciona amb l'activitat sexual precoç (Bozzola et al., 2022).

Segons Sean i Jordan (2022) les xarxes socials poden influir en la percepció de la prevalença que tenen els iguals a l'hora de dur a terme comportaments de risc sexual i poden influenciar, a més, les pròpies intencions de l'usuari en referència a aquests comportaments. En el seu estudi de tipus experimental, varen demostrar que les persones que veien fotos sexualment suggestives a Facebook mostraven una tendència lleugerament superior a tenir sexe sense protecció o amb desconeguts i a estar exposats a contingut sexual no desitjat.

A Internet, la pornografia és accessible a través de les xarxes socials, i el 7% d'adolescents les utilitza per cercar-ne (Bozzola et al., 2022). La pornografia de xarxes socials es basa en trobades que comporten una satisfacció sexual immediata en què les relacions íntimes són inexistentes.

Amb la normalització de l'ús de plataformes digitals com Instagram, Facebook, Snapchat i TikTok a la vida quotidiana, els individus disposen de nous entorns per projectar, gestionar i validar les seves identitats personals (Moreno, 2021).

Instagram és la xarxa social preferida dels *millennials*. Les seves normes comunitàries prohibeixen els nus, excepte en casos de mastectomies, lactància materna, quadres i escultures. La seva intel·ligència artificial només detecta percentatges de pell en fotografies. Pel fet de no posseir intel·ligència semàntica, els seus algorismes no descobreixen altres formes de sexualització. En aquest subterfugi, es donen moltes altres formes de cosificació femenina que no són detectades (Díaz-Altozano, et al., 2020). També s'ha observat a Twitter que la distribució de contingut pornogràfic i la promoció del mercat de seguidors estan activament operatives, cosa que indica clarament les llacunes en les tècniques de detecció de material no desitjable en aquesta xarxa social (Singh et al., 2018).

De la mateixa manera, la popularitat mundial de TikTok requereix que la plataforma negociï constantment amb les regles, normes i marcs reguladors de les regions on opera. No fer-ho ha tingut conseqüències importants en el passat i pot tenir-ne també en el futur (Zeng i Valdovinos Kaye, 2022).

Aquesta dificultat en la detecció de material inadequat a les xarxes es tracta d'un fenomen global, ja que a més d'Instagram, Twitter i Facebook, en altres xarxes socials populars d'alguns països es poden trobar pel·lícules, imatges i vídeos sexualment explícits, com per exemple a Odnoklasniki.ru i Moy Mir a Rússia (Qosimjono'g'li, 2020) i, a través de diversos mitjans/canals, les pel·lícules de Bollywood a l'Índia.

La pornificació de les xarxes socials ha arribat a tal punt que l'estudi de Mourkazel et al. (2020) va mostrar com al voltant d'un terç dels usuaris de Twitter (n = 1.324, 34%) que havien compartit contingut durant un mes amb algun dels següents *hashtags*: #breastfeed #breastfeeding #normalizebreastfeeding #breastfeeding #breastmilk #breastfeedingmoms #breastfeedingsupport havien intercanviat contingut pornogràfic que sexualitzava la lactància materna.

Les plataformes com Facebook, Twitter i YouTube han desenvolupat darrerament polítiques més explícites pel que fa a la identificació d'allò que constitueix *discurs d'odi* i *contingut nociu*. DeCook et al. (2021) van elaborar una anàlisi crítica d'aquestes polítiques i van arribar a la conclusió que les definicions de «dany» i «violència» són insuficients, ja que només es refereixen a casos de violència física extrema. Per tant, es permeten molts altres tipus de violència simbòlica, fins al punt que la mateixa plataforma esdevé còmplice d'aquestes altres formes de violència.

Díaz-Altozano et al. (2020) destaquen com a solucions a aquesta sexualització de menors la possibilitat de detectar altres *hashtags* que descriguin sexualitzacions, ampliar aquesta perspectiva internacionalment, denunciar els casos de sexualització d'infants i adolescents a les forces i cossos de seguretat, monitoritzar l'ús de les xarxes socials per part dels progenitors, formar el personal dels entorns educatius i adquirir intel·ligència semàntica per part de les xarxes socials i també dels i les menors.

La pornificació social, l'auge de les tecnologies digitals i les plataformes de xarxes socials s'han relacionat amb formes de treball canviants, així com amb la incorporació de la pornografia i una estètica *pornchic* (Drenten et al., 2018). Actualment, el treball sexual es promulga a través de diverses formes per part d'*influencers*. Les xarxes socials també són usades avui dia per persones que treuen rèdit econòmic per penjar fotografies pornogràfiques (essencialment dones) i que utilitzen aquests espais per interactuar amb els seus clients potencials. Per exemple, mitjançant l'opció «AmazonGift», s'envien obsequis a persones que, per encàrrec, pengen fotografies sexualment explícites a Instagram (Ryan, 2019). Menció especial mereix Only Fans, plataforma digital on a través de subscripció es poden veure imatges sexuals que pengen els propietaris de perfils (la majoria, dones).

Un altre aspecte que cal tenir molt en compte en la pornificació de les xarxes són les persones que cometen delictes de visualització, adquisició i tinença de material pornogràfic i explotació d'un menor per a la producció de pornografia. Els pederastes utilitzen la tecnologia P2P a Internet i fan ús de determinades xarxes tancades que permeten cercar, descarregar i compartir fotos i dades audiovisuals. Una de les estratègies més utilitzades és crear un perfil fals a xarxes com Facebook (Ivanovic i Oljaca, 2019). També es donen aquests comportaments depredadors a la xarxa LiveMe (una plataforma de difusió popular per a joves) on els pedòfils aconsegueixen saltar-se els mecanismes de moderació dels xats (Lykousas i Patsakis, 2021).

El repte clau en la prevenció de la pedofília i altres formes de violència i abús a Internet és augmentar el nivell de conscienciació sobre la importància de la cultura de seguretat tecnològica en famílies i fills i filles. De la mateixa manera que mares i pares han preparat els infants per als perills del món físic, també els han de preparar per als perills potencials del món virtual de la xarxa global (Bjelajac i Filipovic, 2020). Sense cap mena de dubte, la utilització de pornografia i l'ús de xarxes socials es converteixen en espais prioritaris d'intervenció pel que fa a la sexualitat (Aredondo Quijada et al., 2022).

6. L'abordatge del consum problemàtic de pornografia

Més enllà de la preocupació que el consum de pornografia entre adolescents i joves genera, existeix un altre fenomen que augmenta en paral·lel i que actualment centra l'interès dels clínics, els agents educatius i l'administració pública: el consum problemàtic de pornografia (CPP). Si bé és cert que la majoria dels adolescents i joves duen a terme un consum responsable de pornografia (cosa que no vol dir saludable, ja que continua tenint un impacte negatiu en el seu desenvolupament sexual i emocional), més d'un terç dels allots d'entre 13 i 17 anys consumeix més pornografia de la que desitjaria (Save the Children, 2020). En aquesta mateixa línia, un estudi assenyalava el biaix de gènere tan accentuat que existeix en la incidència de CPP en homes i dones, explicat en gran part per la ja coneguda desigualtat en el seu consum. També apunta que tan sols un 1% de les dones presenta aquest diagnòstic, comparat amb el 3-4% d'homes (Grubbs et al., 2019; Rissel et al., 2017). Així, doncs, el brusc auge del CPP en adolescents i joves exigeix d'un compromís ferm i transversal entre professionals de diferents àmbits per tal d'elaborar i implementar models d'intervenció multinivell, ajustats a les necessitats específiques d'aquest col·lectiu.

L'apartat que ens ocupa revisa les intervencions existents per a l'abordatge del CPP dirigides tant a la població general, a manera de prevenció, com a aquells individus que presenten CPP. Tant l'increment del consum de pornografia en línia dels darrers anys, precedent de l'augment dels casos de CPP en població adolescent, com les dificultats per a la investigació d'aquest fenomen en menors d'edat expliquen l'escassetat d'intervencions existents per a l'abordatge del CPP en població adolescent. En aquesta línia, alguns estudis assenyalen la necessitat d'adaptar al CPP les diferents intervencions ja existents que es focalitzen en l'ús problemàtic d'Internet, tenint en compte tant els factors de risc específics com les necessitats individuals de les persones que presenten CPP (Baranowski, et al., 2019; Lewczuk et al., 2020).

Intervencions per a l'abordatge del consum problemàtic de pornografia (CPP)

Cada vegada més organitzacions internacionals han començat a referir-se a la pornografia en línia com un problema de salut pública (Organització Mundial de la Salut [OMS], 2016; Save the Children, 2020, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2018). No obstant això, els països manquen de mesures i eines efectives per abordar-lo. Diversos estudis han assenyalat l'educació afectivosexual com una eina preventiva davant l'impacte negatiu que el consum de pornografia té en el desenvolupament psicosexual d'infants, adolescents i joves (Albury, 2014; Davis et al., 2019a, 2019b; Dawson et al., 2020). La idea és poder transmetre, mitjançant l'educació afectivosexual, els coneixements sobre sexualitat que molts adolescents cerquen obtenir a través de portals pornogràfics, però també les eines necessàries per estimular la reflexió i el pensament crític envers la pornografia i les seves implicacions.

Malauradament, aquest accés a la pornografia en línia durant l'adolescència s'ha relacionat amb un augment de les conductes de risc i amb el seu ús problemàtic (Grubbs et al., 2021; Henry i Powell, 2018; Wright et al., 2016), fet que redunda en el benestar mateix dels menors i del seu entorn social. Per aquest motiu, l'educació afectivosexual, i més concretament aquella que tracta específicament la qüestió de la pornografia i el seu impacte en les relacions íntimes i sexuals reals, s'ha convertit en una assignatura clau en què la participació de mares, pares, cuidadors, professorat i altres educadors esdevé crucial per a una ensenyança sexual efectiva per a infants i adolescents (Baker, 2016; Mattebo et al., 2014). Alhora, esdevé una eina decisiva per a la prevenció del seu ús problemàtic.

Més enllà de l'impacte que el consum de pornografia té, el CPP s'ha associat a un seguit de problemes psicosocials com ara depressió, ansietat, estrès i afectacions en les relacions socials, entre les quals s'inclouen les disfuncions sexuals, els conflictes dins la parella i els problemes en l'àmbit laboral (per exemple: Bergner i Bridges, 2002; Bostwick i Bucci, 2008; Döring, 2009; Levin et al., 2012; Moisson et al., 2019; Schneider, 2000; Young, 2007). Aquesta realitat obliga a dissenyar abordatges clínics que reverteixin la simptomatologia i les conseqüències que aquesta comporta en el dia a dia dels pacients.

Desafortunadament, el caràcter recent d'aquest fenomen social dificulta poder comptar amb un ventall ampli de literatura i antecedents d'intervencions efectives per al seu abordatge, i més encara centrades en població adolescent. Malgrat això, però, una revisió sistemàtica sobre els tractaments existents per al CPP (Antons et al., 2022) assenyala que diversos estudis han demostrat l'eficàcia de diferents intervencions clíniques dirigides a l'abordatge del CPP, sigui en format presencial o en línia. Així s'ha aconseguit una disminució de la seva simptomatologia a través de diferents mètodes terapèutics, entre els quals s'inclouen components de teràpia cognitiva, acompanyats sovint de teràpia farmacològica (Böthe, et al., 2021; Crosby i Twohig, 2016; Gola i Potenza, 2016; Levin, et al., 2017; Orzack, et al., 2006; Sniewski, et al., 2020; Twohig i Crosby, 2010).

La problemàtica creixent del CPP entre la població adolescent, conseqüència de l'increment de l'ús massiu de la pornografia en línia per part d'aquest col·lectiu, així com el greu impacte en el desenvolupament psicosocial que aquest té en aquells individus que la pateixen, precipita la necessitat d'elaborar intervencions efectives per al seu tractament, però sobretot per a la seva prevenció.

Per això, cal posar èmfasi en l'elaboració i implementació de programes d'educació afectivosexuals transversals que abordin la qüestió de la pornografia i que incloguin també família i professorat. Per a una prevenció efectiva, caldrà que aquests programes dirigits a adolescents facilitin els coneixements sobre l'impacte negatiu del consum de pornografia en línia a escala individual i interpersonal, així com les eines i les habilitats per afavorir el pensament crític en relació amb la pornografia mateixa.

Finalment, cal que els professionals clínics coneguin la realitat del CPP i estiguin formats per al seu abordatge, cada vegada més freqüent i necessari entre menors d'edat i població jove. La finalitat és que puguin posar en pràctica tècniques efectives per revertir la simptomatologia del CPP i els efectes psicosocials que aquest consum problemàtic comporta.

7. Educació afectiva i sexual. La implicació de mares i pares

El procés de sexuació de les persones durant tota la seva vida es construeix influenciat per la interacció de les estructures socials. La nostra sexualitat es basa en el sexe, en els rols socials, en els estereotips de gènere, en l'orientació i en la conducta sexual. El desenvolupament afectiu és un procés que comença en la primera infància (0-3 anys), durant la qual establim les primeres relacions. La família, com a primer agent de socialització, té un paper fonamental en els processos evolutius en totes les edats; per tant, també en l'educació afectiva i sexual, ja que l'autoestima, la percepció d'un o una mateixa, les relacions d'aferrament sanes, la transmissió de models igualitaris i de cooperació, l'adquisició d'actituds i conductes positives, els estils de resolució de conflictes i, en fi, l'educació emocional es construeixen en el marc del procés de socialització. La família educa afectivament i sexualment a través de models d'identificació, del contacte corporal, del llenguatge i la comunicació i del clima familiar (Aranguren et al., 2017).

Les mares i els pares juguen un paper essencial en l'educació emocional, afectiva i sexual dels seus fills i filles. La família no pot no educar sexualment, perquè ho fa constantment amb les paraules, els actes i els silencis. Tenir un coneixement sobre l'evolució psicosexual i emocional de la infància i l'adolescència, participar en la resolució dels seus dubtes, els seus conflictes i ser guia a l'hora de mantenir unes relacions sanes d'acord amb els seus valors i principis pot ser un bon mètode perquè mares i pares s'impliquin en l'educació afectiva i sexual de les seves filles i fills, sense entrar en discordança amb els ensenyaments de l'escola, sense por i des de la naturalitat.

La psicologia evolutiva ens mostra que el desenvolupament sexual d'infants i joves com a éssers sexuats té diferents estadis associats al seu desenvolupament. De forma general, des del naixement fins als sis anys, els nins i les nines són conscients dels seus cossos, descobreixen les diferències físiques entre els homes i les dones, descobreixen el seu cos i l'entorn a través dels sentits i aprenen sobre la sexualitat mitjançant l'exploració dels sentiments i dels desitjos sexuals. La imitació de conductes sexuals deriva de l'observació. Així van apareixent i augmentant la curiositat, la gelosia o la vergonya.

Al voltant dels sis anys perceben que la sexualitat és un tema que les persones adultes solen amagar, per la qual cosa recorren als seus iguals quan tenen dubtes; s'incrementa la vergonya i apareix el pudor, la incomoditat amb la nuesa davant del sexe contrari. L'interès

sexual continua el seu procés, cosa que s'ha d'entendre com un aspecte més del desenvolupament de la seva sensualitat, que és una part del seu desenvolupament psicològic, social i biològic.

A partir dels 11 anys el desenvolupament sexual s'accelera. Les diferències entre ells i elles són cada vegada més visibles i apareix certa preocupació pels canvis que es van produint. Es produeix una discrepància entre el desenvolupament físic i el psicològic. Entre els 12 i 20 anys, desenvolupen de manera progressiva la seva orientació sexual, alhora que conformen i consoliden les seves preferències sexuals. Entorn dels 13 o 14 anys comencen a fer-se preguntes i recorren a les seves amistats si les mares o els pares no els donen respostes o no hi tenen una bona comunicació. També acudeixen a Internet per cercar informació sobre relacions sexuals i mètodes de prevenció.

A partir d'aquest moment, desenvoluparan la seva autoimatge sexual perquè es veuen com a persones que ja poden tenir sexe i els preocupa ser atractives. Per això, comencen a sentir inseguretats sobre el propi cos i es tornen molt sensibles a les crítiques i a les opinions dels altres. En aquest moment, augmenten les experiències eròtiques personals i en parella, senten cada vegada més autonomia i més independència de la seva família i el grup d'amistats passa a ser la influència més important.

Passats els 18 anys entren en la maduresa, van guanyant més experiència en la manera de relacionar-se amb les altres persones a través de la negociació, la comunicació, el desig, els límits i el respecte.

Per ajudar els i les joves a superar aquest procés, és fonamental parlar de sexualitat d'una forma positiva i saludable i oferir recursos i eines d'una manera integral i global, és a dir, tenint en compte aspectes físics, psicològics i socials, transmetent informació i formant criteris sobre aspectes sanitaris (malalties de transmissió sexual o embarassos no desitjats o planificats) i alhora sobre l'afectivitat, el plaer i el desig.

L'educació afectiva i sexual (EAS) és una forma d'invertir en el futur d'infants, adolescents i joves, que els ajuda a desenvolupar-se com a persones, a estimar-se, conèixer-se, acceptar-se i a estimar, conèixer i acceptar la resta. A través de l'EAS aprenen a expressar-se de manera sana, coherent i satisfactòria.

Les mares i els pares necessiten participar en els processos formatius, tant per millorar la seva responsabilitat formativa amb relació als seus fills i filles, com per poder adaptar-se als canvis que es produeixen en les societats. Mares i pares reclamen ajuda per millorar la seva pròpia competència en EAS (Martínez, 2011).

En general, les famílies són indispensables en els processos educatius de qualsevol edat, tot i que durant l'adolescència la influència de les persones adultes disminueix. L'acompanyament material, afectiu, social, emocional, etc. continua sent un factor clau de la qualitat educativa per a la reducció de conductes de risc i altres factors positius (Flaquer et al., 2019; Nevot et al., 2018; Orte et al., 2015). Els espais formatius per a mares i pares i els seus fills i filles són un bon recurs per millorar aquests processos, ja sigui mitjançant les AMIPA, les comissions de coeducació o l'equip directiu dels centres educatius (Ballester, 2020).

La col·laboració dels ajuntaments amb els centres educatius pot ser un canal que faciliti l'expansió dels programes a tota la ciutadania. El treball conjunt i coordinat de diferents departaments municipals que es relacionen directament o indirectament amb la població i l'escola, juntament amb altres institucions públiques amb competències en salut, igualtat o educació, són la base d'un programa que implica sectors com esport, joventut, cultura, participació ciutadana... fins i tot, comerç, turisme o ocupació.

El programa hauria de contemplar tant la formació com la informació a través de tallers, xerrades, conferències o debats per a tots els nivells, campanyes publicitàries o comercials de sensibilització, obres teatrals, cinefòrum, missatges en xarxes socials a través de vídeos, etc. i analitzar resultats de forma contínua, d'acord amb els indicadors d'avaluació establerts.

Una opció de treball socioeducatiu amb famílies que precisen millorar la seva dinàmica interna i les relacions amb el seu entorn és l'adaptació espanyola del Programa de Competència Familiar (PCF). Les metodologies socioeducatives de treball amb famílies que aplica el PCF s'han dissenyat en el marc de l'enfocament de competència familiar, d'acord amb criteris rigorosos (Orte et al., 2013).

La seva extensió i adaptació per al desenvolupament de l'EAS en contextos educatius aporta cinc factors que s'han comprovat eficaços:

1. La consideració d'un continu formatiu basat en set nivells: autoregulació emocional, comunicació, motivació, negociació, establiment de límits, supervisió parental i educativa, autoregulació cognitiva.
2. La implicació del conjunt de la família en els processos de canvi educatiu més profund, integrant en la metodologia una concepció sistèmica.
3. La manualització de tots els continguts i processos desenvolupats, per garantir-ne la transparència.
4. La consideració de la capacitat de formadors i formadores com un factor fonamental, ja que, al marge dels continguts, qui explica, motiva, acompanya els canvis, etc. són persones que han d'estar formades i motivades (Orte et al., 2015).
5. Finalment, la metodologia general basada en quatre moments: 1) explicació, 2) debat, 3) activitat en el context de les sessions formatives i 4) pràctiques autònomes en la vida quotidiana, en els domicilis i en altres contextos de relació.

Per acabar, és necessària l'exposició dels criteris clau de qualsevol proposta formativa d'EAS per respectar un enfocament integral:

- Desenvolupada al llarg de tota la vida, de manera contínua, basada en l'evidència científica i adaptada a cada etapa evolutiva i a l'edat de l'alumnat.
- Que inclogui la participació de l'alumnat, sobretot l'adolescent, perquè s'orienti a les seves necessitats, i de manera interactiva.
- Disponible en un llenguatge adient i comprensible per a la infància i la joventut.
- Normalitzada en el sistema educatiu, des de l'educació infantil fins a l'educació secundària.
- Impartida per personal format, que proporcioni dades i, a més, convidi a desenvolupar aptituds i habilitats apropiades: comunicació, motivació, negociació, reflexió, presa de decisions i resolució de conflictes, que són el nucli de l'EAS.
- Que compti amb la implicació necessària de mares i pares, com a referents dels seus fills i filles.
- Ha de tenir en compte la investigació sobre cultura de pantalles i integrar els resultats d'aquesta recerca duta a terme en els últims deu anys, així com la realització de noves investigacions sobre els impactes derivats dels nous desenvolupaments, en especial pel que signifiquen les tecnologies de cinquena generació (5G; Ballester et al., 2020; Lucke, 2020).

8. Els programes de referència d'educació afectiva i sexual

Es pot constatar, tal com s'ha vist en aquesta revisió, que hi ha un problema social vinculat al consum de pornografia. Com va confirmar García i el seu equip, la visualització de pornografia influeix en la salut sexual i reproductiva en l'adolescència. La distorsió de l'imaginari sexual, de les percepcions i actituds pel que fa a les relacions sexuals i de les relacions interpersonals «constitueix un problema seriós que pot incrementar la desigualtat de gènere» (García et al., 2021). Alhora, recomana que el tractament correcte de la pornografia sigui un component fonamental dels programes d'educació sexual.

El consum problemàtic de pornografia, l'ESIA (l'Explotació Sexual a la Infància i Adolescència) i la resta de fenòmens associats representen un problema social greu amb prevalença creixent i nombroses conseqüències (García, et al., 2021; Hakkim i Kabir, 2021). Les estratègies de prevenció són millorables (Ballester et al., 2022b). Sembla que la prevenció en gran mesura no es basa en el coneixement sobre les característiques actuals dels nous reptes (Wright, 2018). L'EAS forma part de les millors estratègies disponibles. Cal avaluar el potencial de l'educació sexual integral (també: EAS o ERS), guiada pels Estàndards d'Educació Sexual, en el marc d'una estratègia integral.

L'EAS pot ser efectiva en el marc d'una estratègia integral, que es pot estructurar en cinc línies d'actuació complementàries:

1. Prevenció, caracteritzada especialment per la prevenció universal dirigida al conjunt de la població, en la qual l'EAS és absolutament clau per desenvolupar un pensament crític i una relació amb el cos, les emocions i la sexualitat molt més saludable.
2. Protecció, per garantir el suport a les persones danyades pel consum problemàtic i addictiu, però especialment a les persones que han estat víctimes d'aquest negoci de cosificació i explotació sexual, incloses les víctimes del sexting tòxic i altres modalitats d'exposició. Aquesta protecció ha d'estar basada en la detecció ràpida i en estructures de suport no estigmatitzadores.
3. Participació, inclosa l'escolta permanent d'adolescents i joves, així com d'altres persones, entitats, organismes científics, organitzacions educatives, etc. Cal desenvolupar sistemes d'escolta i consulta entre els quals hi hagi la mateixa EAS. Per a la correcta participació, és necessari disposar d'informació, de diagnòstics rigorosos i d'evidències establertes de manera igualment rigorosa.
4. Persecució del delictes present en la pornografia, com ara el vinculat a l'Explotació Sexual a la Infància i Adolescència, les filmacions violentes o les realitzades en condicions de tracta amb finalitats d'explotació sexual. Per a aquesta línia d'actuació és necessari el treball en xarxa, així com la millora legal.
5. Promoció d'una sexualitat saludable, en el context de relacions igualitàries en llibertat. Sembla més un desig que una línia d'actuació, però hi ha una experiència acumulada important amb aquesta orientació. Una millora de la cultura digital vinculada a aquesta línia d'actuació és clau.

L'educació afectiva i sexual (EAS) s'ha plantejat com a element clau en la prevenció dels efectes negatius del consum de porno (Albury, 2014; Ballester et al., 2022b). Si bé els infants, adolescents i joves són la principal població diana d'aquesta intervenció, la seva implementació en mares, pares, professorat, educadors i adults en general també és important (Ballester i Sedano, 2022). Diversos estudis han demostrat que l'educació sexual millora l'actitud dels usuaris pel que fa a l'equitat de gènere, ús de preservatius, preferències sexuals, etc. (Boniel-Nissim et al., 2020; Crocker et al., 2019; Davis et al., 2019a, 2019b; Rothman et al., 2018). Tot i això, l'ús d'altres intervencions és necessari per reforçar el procés preventiu.

Per analitzar la informació sobre programes internacionals d'educació afectiva i sexual, basats en l'evidència, dividim els documents en: estudis específics de la Unió Europea i de caràcter internacional i estudis de països no europeus.

Pel que fa als primers, des de 2016 les investigacions ressalten la necessitat que terapeutes, sanitaris i professionals s'eduquin sobre l'estat actual del consum problemàtic de pornografia (Binnie i Reavey, 2020; Sniewski et al., 2018). Alguns estudis mantenen que les intervencions (prevenció, diagnòstic i tractament) enfocades a l'ús problemàtic d'Internet s'han d'adaptar al tipus de problema específic i als factors de risc, així com a les necessitats i les característiques individuals de cada persona (Baranowski et al., 2019; Lewczuk et al., 2020).

La protecció de nins, nines i adolescents al ciberespai és un tema de discussió constant. D'una banda, s'examina la legislació política en matèria de regulació i control de contingut i comportament en línia. Amb això, s'argumenta la necessitat d'una legislació específica per aconseguir que tant els menors com les famílies puguin obtenir de manera segura el màxim profit del món digital (Carr et al., 2016; Committee of Ministers, 2018; Galpin i Gemma, 2018; Horsman, 2018; Yar, 2019). També s'advoca per una homogeneïtat jurisdiccional i sancions en casos de **sexting** en adolescents (O'Connor et al., 2017). D'altra banda, Keen, France i Kramer (2020) indiquen que, al marge del paper regulador dels estats en la protecció dels mitjans digitals, la responsabilitat dels individus, mares i pares inclosos, així com nins, nines i adolescents, ha d'augmentar en el panorama polític emergent, atès que la seva implicació en l'educació afectiva i sexual n'és una peça fonamental (Ballester i Sedano, 2022).

En aquest context de reflexió, sorgeixen guies i articles científics amb recomanacions per a la implementació de programes d'educació sexual a les escoles i la comunitat. Les guies nacionals i internacionals suggereixen que aquests programes s'han d'adaptar a l'edat i maduresa física dels i les alumnes, així com al context local. A més, proposen la creació de programes basats en l'evidència, tant en el sector de salut com en el de l'educació. Tot això, amb el suport de les mares, pares i educadors, la intervenció dels quals és necessària per a l'enfortiment de l'ES (Department for Education, 2018; UNESCO, 2018).

Des de 2016, en els països no europeus hi destaca la implementació de programes d'ES a les escoles i a la comunitat, així com programes de **ciberwellness**. Per exemple, es poden identificar els resultats del programa "The Truth About Pornography: A Pornography-Literacy Curriculum for High School Students Designed to Reduce Sexual and Dating Violence" (Rothman et al., 2020). També es comuniquen els resultats de la conferència PASH «Positive Adolescent Sexual Health Conference», un programa d'educació sexual per a adolescents (Crocker et al., 2019). Addicionalment, es publiquen dos programes de **cyberwellness**, l'iZ HERO Adventure i el PIK-R (Pusat Informasi Konseling Remaja), enfocats a ajudar els adolescents a desenvolupar actituds i accions positives (Hastuti et al., 2019; Liau et al., 2017). Així mateix, s'informen resultats positius de la plataforma web SCOPE enfocada principalment als problemes de gestió d'imatges personals sexualment explícites, ús de pornografia i problemes generals en línia, assetjament cibernètic inclòs (Davis et al., 2019). Finalment, es reporta el programa Psychological Intervention Program: Internet Use for Youth (PIP-IU-Y) enfocat a tractar l'ús problemàtic d'Internet (Ke i Wong, 2018).

Què pot fer l'EAS fiable i garantir la seva eficàcia educativa

Pel que fa als obstacles per a la implementació de l'EAS de qualitat, sembla que una de les dificultats més rellevants es troba en una part del mateix personal educatiu, el qual en general necessitaria millorar-ne el reconeixement que obté per la seva implicació, la formació i la supervisió al llarg dels primers anys de feina (Fennell i Grant, 2019; Lodge et al., 2022). Sovint, el pro-

fessorat i el personal sanitari informen de les dificultats experimentades en la implementació de programes d'EAS, per aquest motiu cal afrontar i solucionar els problemes de formació del personal educatiu i sanitari, a més de revisar l'absència de continguts curriculars estandaritzats i obligatoris, en els processos de formació inicial de professionals, els quals han de garantir una preparació bàsica de tots els agents implicats.

La investigació mostra que l'EAS ha de ser replantejada com a política basada en l'evidència (Leung et al., 2019). Aplicar de manera irresponsable qualsevol programa d'EAS pot tenir conseqüències inesperades. En alguns contextos en què s'ha aplicat l'EAS, han augmentat les infeccions de transmissió sexual (ITS), les taxes d'embaràs adolescent o l'abús sexual.

Per tant, els programes acreditats s'han d'aplicar correctament. Hi ha programes que només s'implementen parcialment (integritat) o no s'implementen segons les instruccions (fidelitat), cosa que fa que la seva eficàcia sigui en definitiva poc probable (Van Lieshout et al., 2017).

Una part de l'avaluació, realitzada per administracions i entitats contractades, cerca únicament justificar resultats, no conèixer què passa amb la finalitat de millorar. L'avaluació té costos que s'han de finançar de manera correcta; a més, s'ha de dur a terme amb rigor científic (Rocha et al., 2022). És necessari millorar substancialment les avaluacions d'EAS, a més d'avaluar la qualitat del procés del programa, implementació i impactes diversos. També cal avaluar tots els reptes de prevenció, així com les aportacions a les relacions saludables i al benestar sexual (Ivanova et al., 2020; Lameiras et al., 2021).

D'acord amb els estàndards europeus (OMS i Centre Federal d'Educació per la Salut [BZgA], 2010), també sembla necessari incloure el **benestar sexual** com a un dels objectius a aconseguir i avaluar, per a això és imprescindible fer proves prèvies a la implantació dels programes d'EAS, basades en mètodes quasi experimentals (Ketting et al., 2016).

Els programes d'EAS basats en l'evidència, segons el model dels estàndards europeus d'EAS (OMS i BZgA, 2010), sembla que s'han de desenvolupar d'acord amb una sèrie de criteris bàsics que permetrien el reconeixement per un sistema d'acreditació de programes d'EAS de qualitat:

- Estàndards territorials de referència.
- Programació per a tota la població, no només la població escolaritzada, segons diagnòstics de necessitats.
- Tres nivells de prevenció integrats: universal, selectiva i indicada.
- Manualització completa, incloent i ampliant l'oferta actual de material audiovisual basat en proves.
- Adaptacions culturals, de gènere i evolutives.
- Investigació avaluativa rigorosa dels efectes i impactes, informes anuals, sistema de seguiment...

L'enfocament de la pornografia com a generadora de risc per als nins, nines i adolescents s'ha de tractar principalment des de la perspectiva de l'educació de les emocions, els afectes, les relacions i la sexualitat. L'anàlisi de les dades de les enquestes a l'alumnat, així com a mares i pares, ha de permetre identificar els temes prioritaris i les metodologies i tractaments més adequats, adaptats a la realitat actual de les Illes Balears.

CAPÍTOL 2

Objectius de la recerca i metodologia bàsica

1. Presentació de les enquestes

L'estudi, segons l'encàrrec de l'IBD, té per objecte recollir informació rellevant, fiable i actualitzada que proporcioni coneixement de quines són les condicions d'accés i consum a la pornografia, entre infants i adolescents (8 a 18 anys) i com es produeixen els processos de transmissió de conseqüències a la seva vida quotidiana, en forma de canvis de les percepcions, actituds, hàbits i pràctiques.

A més a més, ha de proporcionar informació per a l'actualització de les comparacions amb les dades disponibles en l'àmbit estatal.

A partir de la demanda de realització d'una anàlisi que permeti un coneixement, tant quantitatiu com qualitatiu, de formes d'accés, ús i conseqüències de la pornografia a la infància i l'adolescència, s'ha estructurat el present estudi, identificant tres grans línies d'estudi complementàries: (1) realització d'enquestes, estrictament anònimes, a alumnat d'entre 13 i 18 anys, així com a pares i mares; (2) realització de grups de discussió amb alumnat de les mateixes edats; (3) consulta de persones expertes.

A aquesta secció de l'estudi es presenten els resultats de les dues grans enquestes. La resta de la metodologia, referida als grups de discussió amb alumnat i a la consulta de persones expertes, es presenta a l'inici dels capítols corresponents.:

- **Alumnat de secundària obligatòria i postobligatòria, dels 13 als 18 anys.** L'enquesta per a l'alumnat de secundària se centra en l'anàlisi de les formes d'accés a la pornografia, temps de consum, consum diferenciat entre ells i elles, llocs de consum, percepcions a partir del consum, actituds i altres efectes del consum i consum problemàtic. Aquesta enquesta inclou l'enquesta de referència realitzada amb una mostra de l'Estat de 2018 (Ballester et al, 2018 i 2022a), a fi de facilitar la comparació dels resultats.
- **Pares i mares de primària i secundària, amb fills i filles d'entre 11 i 18 anys.** S'estudia el coneixement que tenen de les pràctiques dels seus fills i filles, així com la seva formació sobre Internet, educació afectiva i sexual i altres temes clau per a la prevenció. També s'estudien les pràctiques centrades en comunicació, accions educatives, igualtat, controls parentals i altres, i s'acaba amb una recollida d'opinions i expectatives sobre els temes tractats.

L'enfocament de l'enquesta, en els dos àmbits (alumnat i famílies), és preferentment quantitatiu, però incorpora la possibilitat d'explicacions a algunes de les qüestions clau. Pel que fa a les enquestes de l'alumnat, es garanteix l'equilibri per sexe (almenys 45% d'un dels dos sexes) i grups d'edat (13-15 anys i 16-18 anys).

Pel que fa a l'enquesta per a les famílies, aquest equilibri per sexe i grups d'edat no s'ha pogut aconseguir, atenent l'autoselecció de les persones que hi participen i la major participació per part de les mares a les consultes, que mostren, així, un exercici de la parentalitat més atent a les demandes del sistema educatiu.

Com és evident, la presentació de les dades de les enquestes va canviant les dimensions de la mostra de referència. És a dir, per exemple en el cas de l'alumnat, aquells que no consumeixen actualment pornografia no contesten les preguntes que no els afecten.

Pel que fa a les característiques tècniques de les dues enquestes cal tenir present que es tracta d'enquestes amb excel·lent representativitat per al conjunt de les Illes Balears, amb una gran quantitat de punts de mostreig a tot el territori.

Quadre 1. Fitxes tècniques de les dues enquestes

Qüestions bàsiques	Alumnat (13 i 18 anys)	Pares i mares d'alumnat (8 i 18 anys)
Àmbit	Illes Balears	Illes Balears
Univers	Alumnat 13-18 anys dels dos sexes	Pares i mares, persones amb la tutela
Període de referència	1 a 17 d'octubre de 2022 <i>El període de referència va quedar establert per l'autorització de la Conselleria d'Educació del Govern de les IB</i>	1 a 17 d'octubre de 2022
Qüestionari	Qüestionari en 5 blocs de contingut i un total de 80 preguntes o ítems d'escalas	Qüestionari en 3 blocs de contingut i un total de 62 preguntes o ítems d'escalas
Validesa interna dels qüestionaris	Preparat a partir del qüestionari de l'estudi a l'Estat, ampliat amb escalas validades i consulta de persones expertes	Preparat per l'equip de la recerca específicament per a aquest estudi, validat amb consulta de persones expertes
Aplicació dels qüestionaris	Aplicació web (desenvolupat en QuestionPro), sempre en presència de personal educatiu als grups classe	Aplicació web (desenvolupat en QuestionPro), resposta autònoma amb secretaria tècnica per a consultes
Mostra	3.629 enquestes	2.592 enquestes
Unitats de mostreig	37 centres educatius 32 IES de les 4 illes 5 centres d'altres tipus (CIFP...)	54 centres educatius IES, CEIP i altres
Ponderació per illes	No s'ha realitzat, considerant mostra única les 3629 enquestes vàlides	No s'ha realitzat, considerant mostra única les 2592 enquestes vàlides
Procediment de mostreig	Polietàpic, estratificat per conglomerats, amb selecció de les unitats primàries de mostreig (illes, zones) de forma exhaustiva i de les unitats secundàries (centres educatius) de forma aleatòria, amb convidada als centres seleccionats, i de les unitats últimes (individus) per quotes de sexe i edat	Polietàpic, estratificat per conglomerats, amb selecció de les unitats primàries de mostreig (illes, zones) de forma exhaustiva i de les unitats secundàries (centres educatius) de forma aleatòria, amb correccions per garantir equilibri; i de les unitats últimes (individus) per quotes de sexe i edat
Dificultats de mostreig	Hi ha hagut un percentatge limitat d'autoselecció per part dels centres	No s'han pogut respectar les quotes per sexe
Reequilibrament de la mostra	Al cap de 15 dies d'iniciar l'aplicació de l'enquesta s'analitzaren les quotes	No va ser possible reequilibrar la baixa presència de pares (homes).
Error mostral	El conjunt de la mostra és representatiu a escala de les IB amb un error real de mostreig de $\pm 1,66\%$ per a un nivell de confiança del 95,5%, i $P = Q$, en el supòsit de mostreig aleatori simple	El conjunt de la mostra és representatiu a escala de les IB amb un error real de mostreig de $\pm 1,96\%$ per a un nivell de confiança del 95,5%, i $P = Q$, en el supòsit de mostreig aleatori simple

CAPÍTOL 3

Enquestes a l'alumnat sobre relacions interpersonals, educació afectiva i sexual, accés, consum i implicacions de la nova pornografia en línia

1. Informacions inicials sobre la mostra

A la presentació de les enquestes ja s'han indicat algunes de les característiques de la mostra de l'alumnat. Només cal afegir que les enquestes realitzades varen ser més de les considerades vàlides. Es varen descartar 120 qüestionaris per no complir els límits d'edat (13-18 anys), circumstància que es pot explicar per la configuració dels grups classe, que incloïen alumnat de 12 o de 19-20 anys en els mateixos cursos que l'alumnat de 13 o de 18 anys. També es varen descartar qüestionaris a partir de les proves de consistència de les respostes. La realització dels qüestionaris era anònima i voluntària, però almenys 23 qüestionaris varen ser contestats de manera erràtica. Finalment, també es varen descartar 19 qüestionaris més iniciats i contestats amb menys del 25% de les qüestions plantejades.

Els processos de selecció permeten disposar de 3.629 qüestionaris vàlids, amb els quals s'ha fet l'anàlisi. Totes les qüestions es presenten distribuïdes per sexe i grups d'edat de l'alumnat, és a dir, segons les dues variables que s'han mantingut sota observació per aconseguir l'equilibri per sexe i edat.

Com es pot observar a la taula 1.a l'equilibri per sexe és excel·lent en el conjunt de la mostra i en els dos grups d'edat, amb variacions que s'expliquen en funció de la configuració dels grups classe. En cap cas els dos grups de sexe es troben per sota del 40%, que era el llindar establert prèviament. A aquest estudi l'equilibri per sexe és clau, ja que la bibliografia espanyola i internacional mostra resultats diferencials significatius per sexe, tal com s'ha indicat al marc teòric. El consum de pornografia, en concret, s'ha d'estudiar amb la referència del sexe de les persones que expliquen els seus comportaments.

Taula 1.a. Grup d'edat i sexe. Percentatges per grup d'edat

	Dona	Home	Total
De 13 a 15 anys	886	757	1643
	53,9%	46,1%	100,0%
De 16 a 18 anys	954	1.032	1986
	48,0%	52,0%	100,0%
Total	1840	1789	3629
	50,7%	49,3%	100,0%

A la taula 1.b es pot comprovar l'equilibri per grups d'edat, també assolit amb resultats acceptables. S'ha aconseguit que cap dels dos grups d'edat es trobin per sota del 40%, llindar de referència. La major presència de persones de 16 o més anys s'explica per la major confiança en les respostes de l'alumnat d'aquestes edats, fet que facilita la selecció dels grups dels cursos superiors d'ESO i batxillerat.

Taula 1.b. Grup d'edat i sexe. Percentatges per sexe

	Dona	Home	Total
De 13 a 15 anys	886 48,2%	757 42,3%	1643 45,3%
De 16 a 18 anys	954 51,8%	1032 57,7%	1986 54,7%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

La mitjana d'edat és de 15,55 anys (taula 1.c), amb una desviació estàndard de l'1,232, bastant baixa, ja que els límits d'edat deixen un recorregut màxim de 6 anys. El coeficient de variació és igual a 7,9%, fet que confirma la interpretació de l'ajustament de les dades i la representativitat de la mitjana d'edat. No hi ha diferències per sexe en les mitjanes d'edat.

Taula 1.c. Edats de la mostra

N	<i>Vàlid</i>	3629
	<i>No responen</i>	0
Mitjana		15,55
Mediana		16,00
Desviació estàndard		1,232
Mínim		13
Màxim		18

La mostra no s'ha pogut ajustar al pes proporcional de la població adolescent de cada una de les illes. Segons les dades per a gener de 2022 de l'Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT), Mallorca representa el 79,93% de la població de 13 a 18 anys, Menorca el 8,24% i Eivissa i Formentera l'11,83%. Com es pot observar a la taula 2.b, hi ha diferències entre la població de referència i la mostra que s'ha aconseguit, la mostra empírica. Si la representativitat del conjunt de les illes és molt bona, quan s'ha de baixar a escala de les illes o municipis concrets, l'afixació proporcional no s'ha pogut aconseguir amb el mateix nivell de representativitat. Internament a cada una de les illes, sí que es poden fer anàlisis significatives que podran orientar les actuacions. A Mallorca, per exemple, s'ha aconseguit un bon equilibri entre Palma i la resta de Mallorca. Atesa la situació, es realitzen només interpretacions per al conjunt de Balears.

L'equilibri per sexe (taula 2.a) també ofereix resultats excel·lents. L'equilibri per grups d'edat (taula 2.b) ofereix algunes variacions per illes que confirmen la necessitat de mantenir les interpretacions dels resultats a partir del conjunt de la mostra.

Taula 2.a. Illes de residència, segons sexe

	Dona	Home	Total
Eivissa i Formentera	103 5,6%	105 5,9%	208 5,7%
Mallorca	1601 87,0%	1528 85,4%	3129 86,2%
Menorca	136 7,4%	156 8,7%	292 8,0%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Taula 2.b. Illes de residència, segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Eivissa i Formentera	142 8,6%	66 3,3%	208 5,7%
Mallorca	1353 82,3%	1776 89,4%	3129 86,2%
Menorca	148 9,0%	144 7,3%	292 8,0%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

Els temes tractats a l'estudi es relacionen directament amb la sexualitat, per tant, també s'ha volgut comprovar la diversitat de les orientacions sexuals. A la taula 3.a s'observa la diversitat d'orientacions, en especial i de manera significativament diferent, entre els adolescents homes, amb més del 20% d'identificacions diferents de l'opció heterosexual, mentre que entre les adolescents dones n'hi ha un 7,3% d'altres opcions. La interpretació de les respostes ha de combinar la menor declaració de bisexualitat entre les dones, juntament amb la reduïda declaració de situacions d'homosexualitat, en relació amb les dades de referència. Segons l'enquesta sobre relacions socials i afectives (CIS, 2021), entre la gent jove de 18 a 24 anys, la franja més jove de les sis que recull l'enquesta i que pot servir de referència, el 13,2% es declara bisexual i el 3,2%, homosexual. Sembla que avui dia adolescents i joves tenen menys tabús que fa una dècada a l'hora de reconèixer orientacions sexuals alternatives a l'heterosexualitat.

Taula 3.a. Orientació sexual, segons sexe

	Dona	Home	Total
Heterosexual	1698 92,3%	1423 79,5%	3121 86,0%
Homosexual	40 2,2%	32 1,8%	72 2,0%
Bisexual	65 3,5%	279 15,6%	344 9,5%
Asexual	7 0,4%	10 0,6%	17 0,5%
Pansexual	10 0,5%	8 0,4%	18 0,5%
Sense definir	20 1,1%	37 2,1%	57 1,6%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

L'anàlisi per grups d'edat (taula 3.b) mostra un increment moderat del reconeixement d'orientacions sexuals alternatives a l'heterosexualitat. En qualsevol cas, es comprova una diversitat d'orientacions molt coherent amb la realitat de la qual informen les fonts alternatives. L'adolescència és una etapa d'exploració de la pròpia sexualitat, d'exploració i reconeixement de les orientacions pròpies. Les respostes sobre l'orientació sexual amb prou feines varien en funció de les illes de residència. A la mostra actual, tampoc s'observen diferències en funció de la grandària del municipi on viuen.

Per a posteriors anàlisis es pot considerar la diferent experiència, pel que fa als temes estudiats, en relació amb les orientacions sexuals, atesa la presència apreciable de situacions diverses.

Taula 3.b. Orientació sexual, segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Heterosexual	1456 88,6%	1665 83,8%	3121 86,0%
Homosexual	30 1,8%	42 2,1%	72 2,0%
Bisexual	134 8,2%	210 10,6%	344 9,5%
Asexual	12 0,7%	5 0,3%	17 0,5%
Pansexual	4 0,2%	14 0,7%	18 0,5%
Sense definir	7 0,4%	50 2,5%	57 1,6%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

A l'adolescència, al marge de la seva rellevància en els processos de socialització, la família perd capacitat d'influència. Tot i això, continua sent el context de suport fonamental, per la qual cosa estudiar les situacions familiars en què viuen les persones enquestades és necessari. Aquestes situacions es poden estudiar des de la perspectiva de l'estructura (com són les famílies) i també, des del punt de vista de la dinàmica familiar (com funciona i canvia la família). S'ha intentat fer una aproximació a totes dues anàlisis, considerant la composició dels nuclis de convivència (estructura) i la comunicació interna (dinàmica), en la taula 22 i següents.

Pel que fa a l'estructura, a la taula 4.a s'observa com la modalitat més freqüent és la convivència amb tots dos progenitors (76,2%), amb un percentatge superior de dones adolescents (77,8%), davant del percentatge dels adolescents (74,6%). Aquestes diferències, a la mostra actual, són significatives. La diferència s'inverteix en la convivència en llars monoparentals (només amb la mare o només amb el pare), ja que mentre que un 18,6% dels homes adolescents viuen en aquestes llars, entre les dones adolescents el percentatge puja fins al 21,4%.

Des del punt de vista de la diversitat de situacions, assumides amb normalitat, també cal destacar que un 2,4% d'adolescents viuen amb dues mares o dos pares, sense diferències per sexe. Finalment, també cal destacar la presència de 24 persones (0,7%) que viuen en contextos d'acolliment residencial, sense observar tampoc diferències per sexe: realitat present, però que no se sol reconèixer als estudis generals sobre l'adolescència.

Taula 4.a. Estructura familiar, segons sexe

	Dona	Home	Total
Visc amb el meu pare i la meva mare	1432 77,8%	1335 74,6%	2767 76,2%
Visc amb la meva mare	252 13,7%	285 15,9%	537 14,8%
Visc amb el meu pare	90 4,9%	99 5,5%	189 5,2%
Visc amb les meves mares	34 1,8%	32 1,8%	66 1,8%
Visc amb els meus pares	10 0,5%	12 0,7%	22 0,6%
Visc amb el meu pare o amb la meva mare (un temps amb cada un)	1 0,1%	3 0,2%	4 0,1%
Visc amb altres familiars que no són el meu pare o la meva mare	9 0,5%	11 0,6%	20 0,6%
Visc a un centre d'acolliment residencial	12 0,7%	12 0,7%	24 0,7%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

L'estructura familiar no canvia, de manera significativa, entre un i l'altre grup d'edat (taula 4.b). Si als 18 anys ja es podran trobar diferències, sigui per emancipació de la família o per altres motius (estudis a la península o l'estranger, per exemple), al llarg de l'adolescència (12-18 anys) l'estabilitat és molt més gran, es conserven els referents de convivència gairebé sense canvis. La dependència material així com la responsabilitat legal dels progenitors fan que els canvis es redueixin a les reorganitzacions de l'estructura familiar per divorci, separació o tutela administrativa.

Taula 4.b. Estructura familiar, segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Visc amb el meu pare i la meva mare	1264 76,9%	1503 75,7%	2767 76,2%
Visc amb la meva mare	241 14,7%	296 14,9%	537 14,8%
Visc amb el meu pare	80 4,9%	109 5,5%	189 5,2%
Visc amb les meves mares	25 1,5%	41 2,1%	66 1,8%
Visc amb els meus pares	10 0,6%	12 0,6%	22 0,6%
Visc amb el meu pare o amb la meva mare (un temps amb cada un)	4 0,2%	0 0,0%	4 0,1%
Visc amb altres familiars que no són el meu pare o la meva mare	10 0,6%	10 0,5%	20 0,6%
Visc a un centre d'acolliment residencial	9 0,5%	15 0,8%	24 0,7%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

2. Opinions sobre la situació d'adolescents i joves

Els estudis sobre els reptes de millora de les relacions interpersonals i socials no poden ignorar les situacions de desigualtat i violència, especialment en aquest estudi, de la violència sexual. Per conèixer les percepcions d'adolescents i joves (13-18) s'han fet un conjunt de preguntes que permeten conèixer l'estat de la qüestió. La primera qüestió clau és l'opinió sobre les situacions de desigualtat entre homes i dones (adolescents i joves). La percepció que la desigualtat és gran és important entre la joventut, encara que les persones joves perceben menys desigualtats entre homes i dones que la resta de la població (Rodríguez, et al., 2021). A la mostra del present estudi, es pot constatar com la percepció de desigualtats entre gent jove és reduïda, un 63,60% opina que són petites o gairebé inexistent (taula 5.a).

La percepció de la desigualtat entre homes i dones és diferent en funció del sexe, i és més gran en les dones que en els homes. Un 43,40% de les dones adolescents creu que són força o molt grans, mentre que només opinen d'aquesta manera un 22,50% dels homes adolescents (taula 5a). Aquesta diferència és molt significativa, i indica que hi ha una manera de mirar i avaluar les relacions clarament diferent. Les dones són més conscients de les desigualtats que pateixen com a dones. En part es pot explicar perquè als que es troba en millor situació comparativa, els adolescents, els costa percebre les seves relacions com de privilegi. Hi ha una manca de conscienciació en els homes adolescents i, per tant, una menor detecció o assumpció de la situació. Si no perceben el problema, no és necessari cercar-hi una solució.

Taula 5.a. Creus que hi ha desigualtat entre homes i dones de les vostres edats (adolescents i joves)? Segons sexe

	Dona	Home	Total	
Molt grans	159 8,6%	75 4,2%	234 6,4%	Total 3513
Bastant grans	640 34,8%	328 18,3%	968 26,7%	
Petites	762 41,4%	695 38,8%	1457 40,1%	
Gairebé inexistents	217 11,8%	637 35,6%	854 23,5%	
No sap o no contesta	62 3,4%	54 3,0%	116 3,2%	
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%	

La diferenciació per grups d'edat, en la percepció de desigualtats, no és significativa (taula 5.b). Augmenta de manera reduïda, i és que passa de considerar-se força o molt gran en un 32,5% d'adolescents d'entre 13 i 15 anys, a un 33,7% d'entre 16 i 18 anys. La distribució de respostes és molt similar a totes les edats, per part de la mostra.

Taula 5.b. Creus que hi ha desigualtat entre homes i dones de les vostres edats (adolescents i joves)? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Molt grans	93 5,7%	141 7,1%	234 6,4%
Bastant grans	440 26,8%	528 26,6%	968 26,7%
Petites	682 41,5%	775 39,0%	1457 40,1%
Gairebé inexistents	374 22,8%	480 24,2%	854 23,5%
No sap o no contesta	54 3,3%	62 3,1%	116 3,2%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Tot i que la joventut considera inacceptable la violència de gènere així com la violència física i la violència sexual (taula 8.a), el rebuig a la violència de gènere és una mica superior en les dones joves que en els homes d'aquestes edats (taula 8.a). Quan es demana, a les 3.513 persones que la valoraven, com s'expressa aquesta desigualtat (taula 6.a), s'observa una altra vegada una significativa diferenciació per sexe: un 34,50% de les dones adolescents considera que les dones es troben en una situació pitjor que els homes. Aquesta és l'opinió del 24,70% dels adolescents homes. Les dones tornen a tenir més clara la situació de desigualtat que viuen. A la inversa, un 16,00% dels homes opina que són els homes els que es troben pitjor, mentre que aquesta és l'opinió d'un 6,30% de les dones.

Taula 6.a. Com creus que és aquesta situació? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Dones igual que homes	436	736	1172
	24,5%	42,4%	33,4%
Dones igual o una mica pitjor que homes	613	428	1041
	34,5%	24,7%	29,6%
Dones pitjor que homes	593	280	873
	33,4%	16,1%	24,9%
Homes pitjor que dones	112	277	389
	6,3%	16,0%	11,1%
No sap o no contesta	24	14	38
	1,3%	0,8%	1,1%
Total	1778	1735	3513
	100,0%	100,0%	100,0%

L'opinió majoritària és que, en l'adolescència i joventut, hi ha una situació d'igualtat o de petita desigualtat contra les dones, amb un 63,00% de tota la mostra.

Quan aquesta concreció de la desigualtat s'analitza segons els grups d'edat (taula 6.b), sí que es produeix una significativa diferència: augmenta amb l'edat l'opinió que les dones es troben en pitjor situació. El 27,3% d'adolescents d'entre 16 i 18 anys pensa que és això el que passa, mentre que aquesta opinió la mantenia un 21,8% entre els 13 i 15 anys. Es tracta d'un 5,50% d'increment.

Taula 6.b. Com creus que és aquesta situació? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Dones igual que homes	574 36,1%	598 31,1%	1172 33,4%
Dones igual o una mica pitjor que homes	471 29,6%	570 29,6%	1041 29,6%
Dones pitjor que homes	347 21,8%	526 27,3%	873 24,9%
Homes pitjor que dones	179 11,3%	210 10,9%	389 11,1%
No sap o no contesta	18 1,1%	20 1,0%	38 1,1%
Total	1778 100,0%	1735 100,0%	3513 100,0%

La percepció de l'extensió de situacions de violència (maltractaments verbals, emocionals o físics) difereix considerablement segons el col·lectiu pel qual es pregunta, així com la concreció que aquesta opinió té en la direccionalitat de la violència. Un 84,5% de la mostra considera que hi ha situacions de violència, un 83,2% de les dones entén que la direcció de la violència és dels homes contra les dones, per un 67,8% dels homes que també opinen que aquesta és la direccionalitat més predominant (taula 7.a).

Les dades de la taula 7.a mostren que per als i les joves d'entre 13 i 18 anys la violència té gènere, ja que creuen que hi ha més situacions de violència en les relacions en què hi ha un home (39,9%, homes contra homes i 75,6%, homes contra dones).

En qualsevol cas, tant elles com ells identifiquen direccionalitats alternatives, com si volguessin reconèixer que, entre adolescents i joves, també es donen situacions de violència sobre els homes (51,6%), de dones contra dones (34,8%) i d'homes contra homes (39,9%) (taula 7a).

Taula 7.a. Creus que en les relacions hi ha situacions de violència (maltractaments verbals, emocionals o físics)? Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Dona	Home	Total
Homes contra homes	689 38,8%	713 41,1%	1402 39,9%
Dones contra dones	636 35,8%	587 33,8%	1223 34,8%
Homes contra dones	1479 83,2%	1176 67,8%	2655 75,6%
Dones contra homes	906 51,0%	905 52,2%	1811 51,6%
Crec que gairebé no n'hi ha, d'aquesta violència	179 10,1%	367 21,2%	546 15,5%
No sap o no contesta	24 1,3%	14 0,8%	38 1,1%
Total de persones que contesten	1778 100,0%	1735 100,0%	3513 100,0%

L'anàlisi per grups d'edat mostra nivells de resposta molt similars en els dos grups (taula 7.b). No sembla que hi hagi canvis en el nivell d'agressió observat al llarg de l'adolescència.

Taula 7.b. Creus que en les relacions hi ha situacions de violència? Segons grup d'edat

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Homes contra homes	648 40,8%	754 39,2%	1402 39,9%
Dones contra dones	556 35,0%	667 34,7%	1223 34,8%
Homes contra dones	1191 75,0%	1464 76,1%	2655 75,6%
Dones contra homes	798 50,2%	1013 52,7%	1811 51,6%
Crec que gairebé no n'hi ha, d'aquesta violència	249 15,7%	297 15,4%	546 15,5%
No sap o no contesta	18 1,1%	20 1,0%	38 1,1%
Total de persones que contesten	1589 100,0%	1924 100,0%	3513 100,0%

El grau de tolerància de la violència, en qualsevol de les seves formes, és molt baix. El 75,3% de la mostra la considera totalment inacceptable. Tot i això, la mala notícia és el 24% que considera que és acceptable de diverses maneres. Com era d'esperar, hi ha una diferència estadísticament significativa entre el rebuig absolut de la violència entre elles i ells, amb més del 16% de diferència. Entre elles, la rebutja absolutament el 83,4% i entre ells un 67% (taula 8.a). Torna a mostrar-se com la normalització de la violència en les relacions és, sobretot, més acceptada pels homes i més rebutjada per les dones.

Taula 8.a. En el cas que hi hagi situacions de violència, què n'opines? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Totalment acceptable	18 1,0%	76 4,4%	94 2,7%
Són inevitables, sempre han existit	135 7,6%	259 14,9%	394 11,2%
Són acceptables en algunes circumstàncies	131 7,4%	224 12,9%	355 10,1%
Són totalment inacceptables sempre	1482 83,4%	1162 67,0%	2644 75,3%
No sap o no contesta	12 0,7%	14 0,8%	26 0,7%
Total	1778 100,0%	1735 100,0%	3513 100,0%

Pel que fa a l'edat, a mesura que augmenta, pràcticament es manté el grau de tolerància expressat en els termes proposats per la pregunta (taula 8b).

Taula 8.b. En el cas que hi hagi situacions de violència, què n'opines? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Totalment acceptable	43 2,7%	51 2,7%	94 2,7%
Són inevitables, sempre han existit	180 11,3%	214 11,1%	394 11,2%
Són acceptables en algunes circumstàncies	172 10,8%	183 9,5%	355 10,1%
Són totalment inacceptables sempre	1184 74,5%	1460 75,9%	2644 75,3%
No sap o no contesta	10 0,6%	16 0,8%	26 0,7%
Total	1589 100,0%	1924 100,0%	3513 100,0%

Entre la població adolescent, el percentatge d'adolescents que no han conegut en el seu context més proper cap cas de maltractament cap a dones és del 32,3 (taula 9.a), encara que el percentatge dels qui no saben o no contesten arriba al 33,7%, que poden interpretar-se com a sospites que no s'han pogut comprovar. Això vol dir que un 34% d'adolescents afirmen conèixer alguna víctima de violència de gènere, un 11,4% afirma conèixer una dona en aquesta situació, un 14,4% afirma conèixer-ne dos o tres casos, etc. A partir dels 4 casos coneguts, els percentatges baixen considerablement, però és significatiu que un 8,2% en coneixen força casos (4 o més).

Taula 9.a. Nombre de dones adolescents o joves víctimes de maltractaments per part de les parelles o exparelles que coneixes? Segons sexe

	Dona	Home	Total	
Cap	403 21,9%	769 43,0%	1172 32,3%	
Una	213 11,6%	202 11,3%	415 11,4%	Total 1234
Dues o tres	345 18,8%	177 9,9%	522 14,4%	
Quatre o cinc	137 7,4%	42 2,3%	179 4,9%	
Més de 5	74 4,0%	44 2,5%	118 3,3%	
Ns o Nc	668 36,3%	555 31,0%	1223 33,7%	
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%	

Quan s'analitza la relació entre el fet de conèixer alguna víctima de violència de gènere i les principals característiques de les persones entrevistades (sexe i edat), es comprova com el percentatge de dones que sí que saben d'algun cas (41,8%) supera en un 15,8% al dels homes (26,0%), cosa que suggereix dues interpretacions (taula 9.a). La primera és que una part dels adolescents no sap interpretar què passa al seu entorn, no li interessa o prefereix no recordar-ho. La segona interpretació és que les dones que pateixen violència probablement l'expressen i busquen suport en altres dones abans que en els homes del seu entorn. És a dir, aquest resultat pot ser conseqüència del silenci de les dones víctimes que es genera per diferents motius (vergonya, dolor, desconfiança...) i de l'empatia o confiança que es genera entre les dones.

A mesura que augmenta l'edat, també es coneixen més casos de violència de gènere. Un 35,5% d'adolescents d'entre 16 i 18 anys en coneixen casos, mentre que entre els 13 i els 15 anys és el 32,2% (taula 9b). Hi ha una diferència del 3,3%, significativa per al marge d'error de l'enquesta. Aquest resultat es pot interpretar conjuntament amb el fet que la proporció de joves que en coneixen casos i responen afirmativament a aquesta pregunta, també és més elevat. En aquest sentit, a major edat, major proporció de joves que tenen parella i més gran la probabilitat d'interrelacionar-se amb persones que també en tenen, amb la qual cosa, més fàcil és la possibilitat de coincidir amb dones adolescents o joves que s'hagin vist en situació de maltractament.

Taula 9.b. Nombre de dones adolescents o joves víctimes de maltractaments per part de les parelles o exparelles que coneixes? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Cap	534 32,5%	638 32,1%	1172 32,3%
Una	164 10,0%	251 12,6%	415 11,4%
Dues o tres	218 13,3%	304 15,3%	522 14,4%
Quatre o cinc	85 5,2%	94 4,7%	179 4,9%
Més de 5	60 3,7%	58 2,9%	118 3,3%
Ns o Nc	582 35,4%	641 32,3%	1223 33,7%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

El 34% que coneix dones que han experimentat violència de gènere representa 1.234 persones. A les següents taules es treballa a partir d'aquesta mostra.

Taula 10.a. Si has contestat que en coneixes qualche cas, quin tipus de maltractaments patien? Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Dona	Home	Total
Mal ambient, menyspreu	404 52,5%	213 45,8%	617 50,0%
Control per part de la parella	717 93,2%	352 75,7%	1069 86,6%
Violència verbal, insults i altres	527 68,5%	251 54,0%	778 63,0%
Violència física	299 38,9%	150 32,3%	449 36,4%
Violència sexual	178 23,1%	88 18,9%	266 21,6%
Total de persones que contesten	769 100,0%	465 100,0%	1234 100,0%

A continuació es pretenia conèixer més detalladament el tipus o els tipus de violència que es coneixien. A les taules 10.a i 10.b es presenten diferents situacions de violència que es poden produir en les relacions interpersonals. Es poden distingir tres tipus de situacions:

- Mal ambient, menyspreu: mantenir constants discussions, dir coses que no deixin en bon lloc la dona.
- Violència i conductes de control, enteses com controlar els horaris de la parella, impedir-li que vegi la seva família o amistats, intentar impedir que la parella treballi, estudiï o tingui lleure de manera independent i dir-li què pot fer o no.
- Violència explícita, agrupa insultar o menysprear les dones, amenaçar verbalment, empènyer i/o copejar quan s'enfaden i obligar-les a mantenir relacions sexuals o altres variants de violència sexual. Dins aquesta categoria, es pot distingir la violència verbal (dos primers ítems) de la violència física i sexual (dos darrers).

La varietat de situacions rellevants n'inclou molts de tipus en tres grans grups, però la més reconeguda fa referència a les conductes de control, ja que un 86,6% de la mostra coneix dones afectades per aquestes conductes (taula 10.a). Sembla que hi ha un important nivell de consciència de la gravetat i potencial perillositat de les conductes de control, aïllament o abús sobre les dones de qualsevol edat. Tot i que cal recordar que aquest nivell de consciència afecta només un terç de la mostra. La diferència per sexe en el reconeixement d'aquestes situacions és considerable, un 17,5%, ja que enfront del 93,2% de dones que en coneixen casos, hi ha un 75,7% d'homes. Pel que fa a la diferenciació per edat (taula 10.b), només hi ha una diferència significativa, un increment, en el coneixement de les conductes de control, que passa d'un 82,2%, entre els 13 i 15 anys, a un 90,0% entre els 16 i 18 anys. Com s'ha interpretat abans, l'increment de les relacions de parella facilita la identificació propera d'aquesta violència.

Taula 10.b. Si has contestat que en coneixes qualche cas, quin tipus de maltractaments patien? Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mal ambient, menyspreu	259 49,1%	358 50,6%	617 50,0%
Control per part de la parella	433 82,2%	636 90,0%	1069 86,6%
Violència verbal, insults i altres	327 62,0%	451 63,8%	778 63,0%
Violència física	201 38,1%	248 35,1%	449 36,4%
Violència sexual	117 22,2%	149 21,1%	266 21,6%
Total de persones que contesten	527 100,0%	707 100,0%	1234 100,0%

La identificació dels llocs on es produeix la violència és clau per poder prevenir-la, així com per poder controlar els qui l'exerceixen. Quan se'ls sollicita aquesta informació (taules 11a i 11b), la gran majoria es refereix als àmbits privats de la relació de parella o de convivència. Així, un

86,6% diu que és a les cases o altres ambients privats on es produeix la violència. En aquest cas, tant elles (88,9%) com ells (82,7%) coincideixen a identificar aquests espais de difícil observació externa com als principals (taula 11.a).

El següent àmbit en què es realitza i experimenta violència són les xarxes socials. Un 37,7% les identifiquen com a lloc de violència, amb una reduïda diferència per sexe.

Taula 11.a. On es produeixen aquestes situacions de maltractament? Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Dona	Home	Total
A l'institut	142 18,9%	78 17,7%	220 18,5%
Al barri	205 27,3%	130 29,5%	335 28,1%
A les xarxes socials	288 38,3%	161 36,6%	449 37,7%
En privat (cases o altres llocs)	668 88,9%	364 82,7%	1032 86,6%
Altres	125 16,6%	67 15,2%	192 16,1%
Total de persones que contesten	769 100,0%	465 100,0%	1234 100,0%

Per edat només s'identifica una diferència en els instituts, on sembla que amb l'edat es realitza i experimenta violència de manera creixent, que passa del 16,4% al 20,0%.

Taula 11.b. On es produeixen aquestes situacions de maltractament? Segons grup d'edat

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
A l'institut	83 16,4%	137 20,0%	220 18,5%
Al barri	137 27,0%	198 28,9%	335 28,1%
A les xarxes socials	185 36,5%	264 38,6%	449 37,7%
En privat (cases o altres llocs)	433 85,4%	599 87,6%	1032 86,6%
Altres	86 17,0%	106 15,5%	192 16,1%
Total de persones que contesten	527 100,0%	707 100,0%	1234 100,0%

Tot seguit, es torna a treballar amb el conjunt de la mostra, ja que es passa una altra vegada a les opinions. Pel que fa als estereotips lligats a l'agressor, un 37,7% creu que hi ha més agressors entre els estrangers que entre els espanyols, amb una diferència significativa entre els sexes, ja que mentre que entre elles és un 32,2% qui manté aquesta opinió, entre ells puja fins a un 43,3%, és a dir, més d'11 punts de diferència (taula 12.a). Aquest estereotip pot funcionar com una justificació de la violència per part dels adolescents homes: «No som nosaltres, són els estrangers». La bona notícia és que la majoria (un 52,0%) es mostren en desacord amb l'estereotip.

Taula 12.a. Hi ha més agressors entre els estrangers? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Completament d'acord	68 3,7%	157 8,8%	225 6,2%
D'acord	525 28,5%	617 34,5%	1142 31,5%
En desacord	794 43,2%	613 34,3%	1407 38,8%
Completament en desacord	258 14,0%	222 12,4%	480 13,2%
No sap o no contesta	195 10,6%	180 10,1%	375 10,3%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Per edat s'observen diferències no significatives, i és que s'expressen opinions molt similars en els dos grups d'edat (taula 12.b).

Taula 12.b. Hi ha més agressors entre els estrangers? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Completament d'acord	89 5,4%	136 6,8%	225 6,2%
D'acord	529 32,2%	613 30,9%	1142 31,5%
En desacord	619 37,7%	788 39,7%	1407 38,8%
Completament en desacord	236 14,4%	244 12,3%	480 13,2%
No sap o no contesta	170 10,3%	205 10,3%	375 10,3%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

Pel que fa al segon estereotip sobre l'agressor, considerant que els agressors no es poden controlar perquè són passionals o altres motius que els justifiquen, només un 18,7% s'hi mostra d'acord, davant del 72,4% contra aquest tòpic (taula 13.a). Hi ha una diferència significativa, però reduïda, entre ells i elles, i els adolescents són els que s'hi mostren més d'acord (21,2%), mentre que elles accepten aquestes justificacions, legitimadores de la violència, en un percentatge menor (16,4%).

Taula 13.a. Els agressors fan violència perquè no ho poden evitar. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Completament d'acord	54 2,9%	80 4,5%	134 3,7%
D'acord	248 13,5%	298 16,7%	546 15,0%
En desacord	547 29,7%	670 37,5%	1217 33,5%
Completament en desacord	836 45,4%	577 32,3%	1413 38,9%
No sap o no contesta	155 8,4%	164 9,2%	319 8,8%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Per edat, com en l'anterior estereotip sobre els agressors, s'observen diferències no significatives, i és que s'expressen opinions molt similars en els dos grups d'edat (taula 13.b).

Taula 13.b. Els agressors fan violència perquè no ho poden evitar. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Completament d'acord	68 4,1%	66 3,3%	134 3,7%
D'acord	252 15,3%	294 14,8%	546 15,0%
En desacord	571 34,8%	646 32,5%	1217 33,5%
Completament en desacord	610 37,1%	803 40,4%	1413 38,9%
No sap o no contesta	142 8,6%	177 8,9%	319 8,8%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

Passant als estereotips sobre les víctimes, també es troben nivells apreciables d'acord amb els estereotips, com el que afirma que les víctimes de maltractaments aguanten perquè volen mantenir les relacions. Alguns estereotips oculten un cert nivell d'observació de la realitat que distorsionen les interpretacions, de manera que el 35,2% de la mostra, que expressa el seu acord, possiblement està convençut que no és una interpretació, sinó una descripció del que passa.

No hi ha diferències per sexe, cosa que indica que les apreciacions de la mostra, en el sentit del tòpic, són més homogènies. Es pot constatar a la taula 14.a que la majoria de dones i d'homes estan en desacord amb l'afirmació que les víctimes de maltractaments aguanten perquè volen mantenir les relacions (dones: 56,8%; homes: 54,9%. Tot i això, hi ha un nombre considerable de dones i homes, sense diferències significatives, que estan d'acord o completament d'acord amb el tòpic (dones: 34,5%; homes: 35,7%. Aquestes dades poden ser conseqüència de la normalització o romantització de la violència dins les relacions o de la no identificació de les violències a una relació.

Taula 14.a. Les víctimes de maltractaments aguanten perquè volen mantenir les relacions. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Completament d'acord	103 5,6%	124 6,9%	227 6,3%
D'acord	531 28,9%	516 28,8%	1047 28,9%
En desacord	554 30,1%	584 32,6%	1138 31,4%
Completament en desacord	492 26,7%	399 22,3%	891 24,6%
No sap o no contesta	160 8,7%	166 9,3%	326 9,0%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Les reduïdes diferències entre els grups d'edat mostren, en les grans posicions (acord, des-acord), percentatges similars (taula 14.b).

Taula 14.b. Les víctimes de maltractaments aguanten perquè volen mantenir les relacions. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Completament d'acord	108 6,6%	119 6,0%	227 6,3%
D'acord	471 28,7%	576 29,0%	1047 28,9%
En desacord	529 32,2%	609 30,7%	1138 31,4%
Completament en desacord	387 23,6%	504 25,4%	891 24,6%
No sap o no contesta	148 9,0%	178 9,0%	326 9,0%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

Les dues taules següents, segons el sexe (15.a i 16.a), són molt rellevants quant a la constatació de la desvinculació de la responsabilitat de les dones víctimes del maltractament exercit per part de les seves parelles o exparelles. A la taula 15.a, el 80,5% de les dones i el 72,2% dels homes no estan d'acord a afirmar que les dones pateixen maltractament perquè així ho accepten. A la taula 16.a es mostra el desacord sobre que les dones víctimes han fet qualque cosa per provocar el maltractament; així contesta el 86,3% de les dones i el 74,9% dels homes.

El segon tòpic sobre les víctimes és molt poc consistent per a la mostra. Es pregunta si estan d'acord que les dones que pateixen maltractament és perquè ho consenten, ho accepten (taula 15.a). Només un 14,8% contesten manifestant-ne l'acord, amb una diferència molt significativa entre ells i elles. Els adolescents estan d'acord en un 18,5%, mentre que elles només ho estan en un 11,10%. Cal destacar la diferència significativa en més de 7 punts (taula 15.a), entre homes i dones adolescents, en el que respecta a estar completament en desacord amb l'afirmació que les dones que pateixen maltractament és perquè ho consenten o ho accepten.

La identificació més gran amb les dones víctimes, per part de les adolescents, fa que resulti molt poc acceptable l'estereotip; és una posició de domini i la manca d'inhibidors interns (valors personals, control), inhibidors externs (sanció social negativa), juntament amb les oportunitats que té l'agressor, el que explica la violència.

Taula 15.a. Les dones que pateixen maltractament és perquè ho consenten, ho accepten. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Completament d'acord	39 2,1%	91 5,1%	130 3,6%
D'acord	166 9,0%	240 13,4%	406 11,2%
En desacord	486 26,4%	632 35,3%	1118 30,8%
Completament en desacord	995 54,1%	660 36,9%	1655 45,6%
No sap o no contesta	154 8,4%	166 9,3%	320 8,8%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Per edat, com en l'anterior estereotip sobre les víctimes, s'observen diferències no significatives: s'expressen opinions molt similars en els dos grups d'edat (taula 15.b).

Taula 15.b. Les dones que pateixen maltractament és perquè ho consenten, ho accepten. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Completament d'acord	54 3,3%	76 3,8%	130 3,6%
D'acord	198 12,1%	208 10,5%	406 11,2%
En desacord	504 30,7%	614 30,9%	1118 30,8%
Completament en desacord	750 45,6%	905 45,6%	1655 45,6%
No sap o no contesta	137 8,3%	183 9,2%	320 8,8%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

L'últim tòpic sobre les víctimes afirma que aquestes segur que han fet alguna cosa per provocar el maltractament. Es tracta d'un altre estereotip tòxic, sobre el qual es mostra molt poc acord, només un 10,40% hi està d'acord (taula 16.a). La diferència per sexe és molt significativa, només un 5,1% de les adolescents s'hi mostren d'acord, mentre que entre ells l'acord arriba fins a un 15,8%, posant la responsabilitat en les víctimes (dones). Cal recordar que també significativament més homes que dones consideraven que «els agressors fan violència perquè no ho poden evitar» (justificació dels homes agressors) (taula 13.a).

Taula 16.a. Les víctimes segur que han fet qualche cosa per provocar el maltractament. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Completament d'acord	20 1,1%	77 4,3%	97 2,7%
D'acord	73 4,0%	206 11,5%	279 7,7%
En desacord	348 18,9%	660 36,9%	1008 27,8%
Completament en desacord	1240 67,4%	679 38,0%	1919 52,9%
No sap o no contesta	159 8,6%	167 9,3%	326 9,0%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Pel que fa a les diferències per edat, es pot dir que hi ha una diferència significativa en l'expressió del desacord més profund, el qual passa del 51,1% al 54,4% (taula 16.b).

Taula 16.b. Les víctimes segur que han fet qualche cosa per provocar el maltractament. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Completament d'acord	48 2,9%	49 2,5%	97 2,7%
D'acord	146 8,9%	133 6,7%	279 7,7%
En desacord	467 28,4%	541 27,2%	1008 27,8%
Completament en desacord	839 51,1%	1080 54,4%	1919 52,9%
No sap o no contesta	143 8,7%	183 9,2%	326 9,0%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

Les diferències per sexe en relació amb els estereotips dels agressors i de les víctimes s'alimenten de la deformació que provoca en la percepció de dones i homes la pornografia. L'anàlisi mostra, més endavant, com els grans consumidors de pornografia, majoritàriament homes, també són els que expressen més acord amb els estereotips. El paper de les distorsions perceptives és alimentar els estereotips, són a la base de les actituds menys recomanables, amb una acceptació implícita de la violència simbòlica...

3. Educació afectiva i sexual (EAS)

Pel que fa a l'alumnat adolescent, es pot comprovar que l'EAS ha arribat a un 68,8% (taula 17.a). S'observa un patró molt similar segons sexe, sense diferències significatives, coherent amb el context dominant de l'EAS a les Illes Balears: els centres educatius. Pot haver-hi una certa identificació dubtosa de les formacions rebudes referides a les emocions o temàtiques no directament referides a la sexualitat, ja que hi ha un nivell elevat de «no contesta» (6,1%) en una pregunta que no hauria de generar ocultació: possiblement es tracta de l'EAS rebuda fora de l'àmbit educatiu.

Taula 17.a. En els darrers 10 anys, has rebut educació afectiva i sexual? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Sí	1263 68,6%	1234 69,0%	2497 68,8%
No	463 25,2%	447 25,0%	910 25,1%
No sap o no contesta	114 6,2%	108 6,0%	222 6,1%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Pel que fa a la distribució per grups d'edat no s'observen diferències significatives, tot i que augmenta el percentatge una mica entre adolescents més joves.

Taula 17.b. En els darrers 10 anys, has rebut educació afectiva i sexual? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Sí	1136 69,1%	1361 68,5%	2497 68,8%
No	409 24,9%	501 25,2%	910 25,1%
No sap o no contesta	98 6,0%	124 6,2%	222 6,1%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

Aquest nivell de presència de formació en EAS és afortunat, tot i que cal estudiar la qualitat d'aquesta experiència educativa entre l'alumnat adolescent. A les taules 18.a i 18.b, es mostra la intensitat de la formació en EAS. Un 68,8% ha rebut EAS, però la gran majoria ha assistit a qualche xerrada i poc més, ja que s'identifiquen durades d'entre 1 i 4 hores en un 73,8% d'adolescents que han rebut EAS. Per tant, la intensitat ha estat baixa, amb un impacte probablement també limitat.

Queda palès que la majoria ha rebut una formació més aviat escassa, ja que fins a 9 hores es pot considerar que es tracta de xerrades o tallers i no d'un programa d'EAS (menys de 10 hores: 80,7%). Per tant, la intensitat de la formació ha estat baixa i el seu possible impacte també

reduït. El nivell de coincidència en la formació de curta durada és molt alt, hi ha poc marge per a les variacions d'intensitat per sexe i edat, però s'observen diferències en la intensitat de les experiències d'EAS segons sexe de l'alumnat: un 14,60% dels adolescents han rebut més de 5 hores de formació EAS, mentre que només ho han experimentat el 7,9% de les adolescents.

Si les dades de la taula 17.a i 17.b feien pensar que ha millorat l'extensió de l'EAS, les dades de les taules 18.a i 18.b mostren que encara queda molt per fer per aconseguir-ne la intensitat adequada, així com la qualitat que només una durada superior pot garantir (tractar els diversos temes clau, debatre amb l'alumnat, pensar a partir de les seves experiències, desenvolupar tallers vivencials, etc.).

Taula 18.a. Si has contestat «Sí», quantes hores ha durat la formació que vares rebre?
Segons sexe

	Dona	Home	Total
Menys de 5 hores	941 74,5%	901 73,0%	1842 73,8%
De 5 a 9 hores	61 4,8%	111 9,0%	172 6,9%
10 o més hores	39 3,1%	69 5,6%	108 4,3%
No sap o no contesta	222 17,6%	153 12,4%	375 15,0%
Total	1263 100,0%	1234 100,0%	2497 100,0%

Per edat també s'observa una diferència a favor del grup d'edat més jove: un 20,30% d'adolescents entre 13 i 15 anys han rebut més de 5 hores de formació sobre EAS, mentre que ho han experimentat el 18,5% d'adolescents de 16 a 18 anys (taula 18.b). Aquests percentatges mostren un moderat increment de la formació.

Taula 18.b. Si has contestat «Sí», quantes hores ha durat la formació que vares rebre?
Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Menys de 5 hores	823 72,4%	1019 74,9%	1842 73,8%
De 5 a 9 hores	82 7,2%	90 6,6%	172 6,9%
10 o més hores	43 3,8%	65 4,8%	108 4,3%
No sap o no contesta	188 16,5%	187 13,7%	375 15,0%
Total	1136 100,0%	1361 100,0%	2497 100,0%

Pel que fa als llocs en què s'ha rebut formació sobre EAS, els centres educatius suposen l'opció majoritària (74,5%). Els centres educatius han servit de canal per impartir formacions sobre EAS. A aquestes edats, ja hi ha un cert marge de decisió personal, per tant, es podria assistir de manera diferencial a les ofertes d'EAS fora de l'àmbit educatiu, però només un 5,10% indica altres àmbits: serveis del barri, igualtat o joventut (taula 19.a). El 20,4% dels que han rebut formació en EAS no volen o no saben identificar on l'han rebut. No s'observa diferència per sexe en cap dels àmbits ni tampoc pel que fa a la no resposta.

Taula 19.a. Si has rebut formació EAS, si has participat en un curs, on va ser? Segons sexe

	Dona	Home	Total
En un centre escolar	941	920	1861
	74,5%	74,6%	74,5%
En serveis del barri, a la comunitat	15	24	39
	1,2%	1,9%	1,6%
En altres entitats (igualtat, joventut, altres)	45	42	87
	3,6%	3,4%	3,5%
No sap o no contesta	262	248	510
	20,7%	20,1%	20,4%
Total	1263	1234	2497
	100,0%	100,0%	100,0%

Els resultats són una clara mostra de la implicació de la comunitat educativa en la implantació de programes, activitats o tallers dins les aules, sense una normativa darrere que els avala aquestes iniciatives de manera clara, fins a l'aprovació de la LOMLOE o, prèviament, el Pla de Coeducació de les Illes Balears. A pesar d'aquests dos pilars, és necessari concretar-ne molt més la metodologia, preparar i formar el professorat i implicar les famílies.

No s'observen diferències per grups d'edat en cap dels àmbits ni tampoc pel que fa a la no resposta: hi ha una sorprenent coincidència, definida, com ja s'ha indicat, per l'elevada concentració de la formació als centres educatius.

Taula 19.b. Si has rebut formació EAS, si has participat en un curs, on va ser? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
En un centre escolar	850	1011	1861
	74,8%	74,3%	74,5%
En serveis del barri, a la comunitat	18	21	39
	1,6%	1,5%	1,6%
En altres entitats (igualtat, joventut, altres)	38	49	87
	3,3%	3,6%	3,5%
No sap o no contesta	230	280	510
	20,2%	20,6%	20,4%
Total	1136	1361	2497
	100,0%	100,0%	100,0%

De manera molt coherent amb els estudis amb adolescents i joves a l'Estat (Ballester et al., 2018 i 2022a), l'alumnat que ha participat en formacions d'EAS en aquesta enquesta no està massa satisfet amb el que han fet. Un 33,0% considera que l'EAS ha contestat als seus dubtes, curiositat o interessos, enfront d'un 66,9% que no ha quedat plenament satisfet (taula 20.a). A l'estudi de referència (Ballester et al., 2018) el percentatge d'alumnat adolescent insatisfet arribava al 42,2%. Per tant, sembla clar que l'EAS ha de millorar molt els seus continguts i materials didàctics, així com les adaptacions a les necessitats i interessos d'adolescents i joves.

Hi ha diferències significatives en la satisfacció, segons sexe (taula 20.a), amb un nivell de satisfacció més elevat entre les adolescents (34,4%) enfront del nivell de satisfacció dels adolescents (31,7%), d'acord amb el marge d'error de la mostra.

Taula 20.a. Si has rebut formació EAS, va respondre al que volies conèixer, a la teva curiositat? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Sí, plenament	434 34,4%	391 31,7%	825 33,0%
Només en part	672 53,2%	592 48,0%	1264 50,6%
No	157 12,4%	251 20,3%	408 16,3%
Total	1263 100,0%	1234 100,0%	2497 100,0%

No hi ha diferències significatives en la satisfacció, segons els grups d'edat (taula 20.b), amb un nivell de satisfacció molt similar entre l'alumnat de menor i major edat.

Taula 20.b. Si has rebut formació EAS, va respondre al que volies conèixer, a la teva curiositat? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Sí, plenament	374 32,9%	451 33,1%	825 33,0%
Només en part	564 49,6%	700 51,4%	1264 50,6%
No	198 17,4%	210 15,4%	408 16,3%
Total	1136 100,0%	1361 100,0%	2497 100,0%

Un aspecte clau de l'EAS, en especial quan no és satisfactòria, consisteix en el procediment de resolució dels dubtes i de la curiositat. Encara que hagin quedat satisfets amb l'EAS, l'alumnat vol conèixer més coses, té nous dubtes, etc., per tant, se'ls ha preguntat com resolen aquests dubtes (taules 21.a i 21.b). Els procediments majoritaris declarats (>30%) són tres, i el més important dels quals són els amics i amigues (53,4%), resultat esperable atesa la importància de les amistats a l'adolescència. A continuació, els pares i les mares, amb un 38,2%, són una opció coherent amb la importància de la comunicació familiar de confiança en un terç de les famílies. La tercera opció en importància és Internet, amb un 32,5% de les respostes. Aquesta darrera opció probablement és més important, ja que quan es confia en les amistats, en realitat, bona part de la informació ha sortit primàriament d'Internet.

A continuació, a molta distància d'aquests procediments, es troben altres persones adultes (14,9%), referents de la comunitat, personal d'igualtat, joventut o altres serveis. El professorat és una opció només per al 8,10%. La consulta de llibres també es troba en nivells molt baixos de confiança (8,40%). La manca d'actualització de moltes biblioteques escolars i de la majoria de les biblioteques familiars, juntament amb la reducció dels hàbits de lectura de llibres, motiva aquest desconeixement de l'excel·lent oferta dels llibres d'EAS.

Pel que fa a les diferències significatives per sexe, cal dir que les adolescents desenvolupen un ventall molt més ample d'estratègies de recerca, amb nivells de consulta més elevats en quatre de les estratègies: consultes amb les amistats (un 9,9% més que els adolescents), consultes amb persones adultes i en llibres (en els dos casos: 5,2% més que els adolescents), consulta amb pares i mares (un 4,6% més que els adolescents). S'igualen les estratègies centrades en la recerca a Internet i amb el professorat.

Taula 21.a. Tant si has rebut formació en EAS com si no l'has rebut. Com has resolt els teus dubtes sobre Emocions, Afectes i Sexualitat? Segons sexe.

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Dona	Home	Total
Amb els meus pares	745 40,5%	643 35,9%	1388 38,2%
Amb el professorat	157 8,5%	137 7,7%	294 8,1%
Amb altres persones adultes	320 17,4%	219 12,2%	539 14,9%
Amb les meves amistats	1073 58,3%	866 48,4%	1939 53,4%
Amb llibres	202 11,0%	103 5,8%	305 8,4%
A Internet	604 32,8%	574 32,1%	1178 32,5%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Per edat s'observa un increment significatiu de les estratègies de consulta en relació amb les amistats (augmenta un 5,3%) i amb pares i mares (augmenta un 2,7%) (taula 21.b).

Taula 21.b. Tant si has rebut formació en EAS com si no l'has rebut. Com has resolt els teus dubtes sobre Emocions, Afectes i Sexualitat? Segons grup d'edat.

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Amb els meus pares	604 36,8%	784 39,5%	1388 38,2%
Amb el professorat	139 8,5%	155 7,8%	294 8,1%
Amb altres persones adultes	234 14,2%	305 15,4%	539 14,9%
Amb les meves amistats	830 50,5%	1109 55,8%	1939 53,4%
Amb llibres	140 8,5%	165 8,3%	305 8,4%
A Internet	517 31,5%	661 33,3%	1178 32,5%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

La comunicació cara a cara és el fonament de les relacions interpersonals, siguin de qualitat o no. Per analitzar la qualitat de la comunicació sobre sexualitat, s'han considerat set perfils: (1) els pares i les mares, (2) el professorat, (3) altres persones adultes significatives, (4) les amistats, (5) la parella, (6) educadors o educadores, (7) entrenadors o entrenadores.

La funció i disponibilitat de cada figura, amb rols clarament diferents, és essencial i canviant a aquestes edats, tal com s'ha pogut observar a les taules precedents (taules 21.a i 21.b), les amistats substitueixen progressivament les figures parentals, també les parelles i Internet van guanyant importància.

Amb el pas a l'adolescència i l'increment de l'edat, totes les figures d'influència canvien, però per poder comprovar quina és la seva importància, s'ha demanat una valoració directa de la qualitat de la comunicació (taules 22.a i 22.b). A fi d'avaluar la comunicació amb l'entorn dels i les joves, s'ha demanat amb qui xerren amb confiança sobre sexualitat.

En termes generals, hi ha tres nivells de confiança diferenciats:

- El referent fonamental: les amistats. El 65,5% confien en elles per parlar de sexualitat, per tant, indirectament confien en Internet i en la pornografia.
- En el segon nivell de confiança es troben els pares i les mares (28,5%) i les parelles (20,5%), aquestes darreres són amistats més íntimes, de tal manera que la influència que exerceixen és molt important. Probablement, no és més alta la freqüència perquè només una part de la mostra en té parella.
- En el tercer nivell d'importància es troben altres persones adultes de l'entorn (6,9%), siguin familiars, professionals de diversos serveis o altres.
- La resta, sense deixar de ser rellevants, realment encara no són figures de confiança.

Considerant les diferències significatives per sexe (taula 22.a), primer cal dir que parlen més sobre la seva sexualitat i amb diverses persones de referència. Pel que fa a les diferències concretes, les dones adolescents confien més en les amistats (5,9% més que ells), les parelles (5,4% més que ells) i amb pares i mares (2,7% més que ells).

Taula 22.a. Amb qui xerres amb confiança dels temes de sexualitat? Segons sexe

RESPOSTES NO EXCLOENTS	Dona	Home	Total
Amb els meus pares	550 29,9%	486 27,2%	1036 28,5%
Amb el professorat	29 1,6%	35 2,0%	64 1,8%
Amb altres persones adultes	135 7,3%	116 6,5%	251 6,9%
Amb les meves amistats	1259 68,4%	1119 62,5%	2378 65,5%
Amb la meua parella	426 23,2%	319 17,8%	745 20,5%
Amb educadors o educadores	59 3,2%	41 2,3%	100 2,8%
Amb entrenadors o entrenadores	27 1,5%	53 3,0%	80 2,2%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Considerant les diferències significatives per edat (taula 22.b), es pot observar com les amistats augmenten la seva importància (un 5,3% més als 16-18 anys), així com les parelles (un 5,2% més als 16-18 anys). També es recupera la importància de pares i mares (un 3,0% més als 16-18 anys).

Taula 22.b. Amb qui xerres amb confiança dels temes de sexualitat? Segons grup d'edat

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Amb els meus pares	442 26,9%	594 29,9%	1036 28,5%
Amb el professorat	31 1,9%	33 1,7%	64 1,8%
Amb altres persones adultes	111 6,8%	140 7,0%	251 6,9%
Amb les meves amistats	1029 62,6%	1349 67,9%	2378 65,5%
Amb la meva parella	290 17,7%	455 22,9%	745 20,5%
Amb educadors o educadores	44 2,7%	56 2,8%	100 2,8%
Amb entrenadors o entrenadores	24 1,5%	56 2,8%	80 2,2%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

Com que una de les claus interpretatives de les relacions interpersonals i del paper de la pornografia és el sexe, s'ha preguntat pel nivell de coneixement dels anticonceptius (taules 23.a i 23.b). La majoria (77,6%) ha respost que els coneix. Almenys la percepció del coneixement és bona. Només un 7,4% creu que no en té aquest coneixement. Si s'interpreta la no resposta (15,0%) com a dubtes sobre aquest coneixement, llavors el nivell de desconeixement o de coneixement insegur afecta un percentatge molt important d'adolescents (22,4%). Les orientacions per a l'EAS que s'han pogut conformar a partir de les qüestions plantejades anteriorment han de considerar el nivell de desconeixement dels anticonceptius.

La diferència per sexe és significativa, amb un major coneixement per part dels adolescents (80,1%) que de les adolescents (75,2%), amb un nivell de desconeixement i de no resposta més elevat també entre elles (taula 23.a). No cal recordar que les conseqüències d'un ús incorrecte o de no usar anticonceptius pot ser diferent per a les unes i els altres, per aquest motiu sorprèn la diferència. Tal vegada, es pot interpretar en el sentit de ser més conscients que els falten coneixements més assegurats i operatius.

Taula 23.a. Coneixes els mètodes anticonceptius? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Sí	1383 75,2%	1433 80,1%	2816 77,6%
No	159 8,6%	111 6,2%	270 7,4%
No sap o no contesta	298 16,2%	245 13,7%	543 15,0%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

La interpretació anterior dels resultats es completa amb la diferenciació per edat (taula 23.b), i permet comprovar com millora, en pocs anys, el nivell de coneixement de manera considerable. El coneixement sobre els anticonceptius passa del 73,2% al 81,2%, és a dir, millora un 8%. També es redueix el nivell de no resposta des del 19,4%, als 13-15 anys, a l'11,3% als 16-18 anys.

Taula 23.b. Coneixes els mètodes anticonceptius? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Sí	1203 73,2%	1613 81,2%	2816 77,6%
No	122 7,4%	148 7,5%	270 7,4%
No sap o no contesta	318 19,4%	225 11,3%	543 15,0%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

A fi de concretar el nivell de coneixement, es va demanar quins anticonceptius coneixien millor, en una pregunta oberta. Els preservatius, denominats de diverses maneres («condó», «condom», «gomes», «preservatius», etc.), varen ser absolutament majoritaris. Tot i que les respostes a aquesta pregunta oberta només varen ser aportades per un 38,9% de la mostra, quasi un 60% d'aquestes respostes se centraren en els preservatius i a molta distància es mencionaren altres anticonceptius (per exemple: «pastilles», «píndoles», «DIU» i altres), incloent un reduït percentatge de respostes errònies (per exemple: «marxa enrere», «la pastilla *del día después*»).

Amb el nou increment de les ITS, en els últims anys, el preservatiu adquireix una gran importància perquè apareix com el recurs més eficaç per a la seva prevenció. A més, el preservatiu és fàcil d'aconseguir (és barat, no necessita recepta, es pot comprar en grans superfícies...). És per aquest motiu que altres mètodes anticonceptius han estat considerats en un segon lloc davant del preservatiu, sobretot en la població d'adolescents que s'inicien en l'activitat sexual amb altres persones.

El preservatiu és un dels anticonceptius més fiables, si es fa servir correctament, a més d'aportar protecció envers les ITS. Quan s'ha demanat per aquesta qüestió directament, la protecció que aporta el preservatiu, el 47,2% ha contestat que no protegeix completament (taula 24.a). La por d'un ús incorrecte o la prevenció augmentada davant embarassos pot explicar aquesta resposta majoritària. També en aquesta qüestió s'observa una diferència per gènere: ells hi confien més (46,3%) que elles (40,0%).

Taula 24.a. Creus que el preservatiu et protegeix completament davant d'infeccions i embarassos? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Sí	736 40,0%	828 46,3%	1564 43,1%
No	928 50,4%	785 43,9%	1713 47,2%
No sap o no contesta	176 9,6%	176 9,8%	352 9,7%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Pel que fa a les diferències per grups d'edat, no s'han observat que siguin significatives en relació amb la valoració genèrica dels preservatius (taula 24.b).

Taula 24.b. Creus que el preservatiu et protegeix completament davant d'infeccions i embarassos? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Sí	707 43,0%	857 43,2%	1564 43,1%
No	768 46,7%	945 47,6%	1713 47,2%
No sap o no contesta	168 10,2%	184 9,3%	352 9,7%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

La gran majoria dels i les adolescents reconeix que el preservatiu és una bona mesura de protecció (69,6%). Però, de manera sorprenent, només un 18,0% considera que protegeix d'embarassos i un 6,1% considera que protegeix de la majoria de les infeccions (taula 25.a). Probablement, als mitjans que tenen més influència sobre la població adolescent s'ha fet una presentació dels mateixos des d'una perspectiva que genera dubtes.

Aquests dubtes es concreten en els inconvenients. Un percentatge elevat d'adolescents diu que a la seva parella no li agrada (60,2%) i considera que és car (50,8%), mentre que un 6,0% diu que «talla el rotllo».

Com es pot observar, la valoració general és positiva (69,6%); però, hi ha massa dubtes i experiències negatives: converses amb la parella i compra, valorades com a negatives.

Taula 25.a. Què penses del preservatiu? Segons sexe

RESPOSTES NO EXCLOENTS	Dona	Home	Total
És una mesura de protecció segura	1264 68,7%	1260 70,4%	2524 69,6%
Protegeix d'embarassos	335 18,2%	319 17,8%	654 18,0%
Protegeix de la majoria de les infeccions	85 4,6%	136 7,6%	221 6,1%
És car	991 53,9%	854 47,7%	1845 50,8%
Talla el rotllo	95 5,2%	122 6,8%	217 6,0%
No m'agrada	52 2,8%	55 3,1%	107 2,9%
A la meua parella no li agrada	1199 65,2%	984 55,0%	2183 60,2%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Pel que fa a les diferències per sexe, es concentren en tres respostes (taula 25.a): elles informen que a les seves parelles no els agrada (65,2%), és a dir, la majoria de les que tenen parella deuen informar d'aquest rebuig. També hi ha més valoracions negatives del preu entre elles (53,7%). Finalment, ells estan més convençuts que protegeix de les infeccions (7,6%).

Pel que fa als grups d'edat, no s'observen diferències significatives (taula 25.b), i es mantenen nivells de resposta elevats en tres de les opcions: (1) «és una mesura de protecció segura», (2) «a la meua parella no li agrada» i (3) és car.

Taula 25.b. Què penses del preservatiu? Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
És una mesura de protecció segura	1129 68,7%	1395 70,2%	2524 69,6%
Protegeix d'embarassos	280 17,0%	374 18,8%	654 18,0%
Protegeix de la majoria de les infeccions	88 5,4%	133 6,7%	221 6,1%
És car	831 50,6%	1014 51,1%	1845 50,8%
Talla el rotllo	94 5,7%	123 6,2%	217 6,0%
No m'agrada	50 3,0%	57 2,9%	107 2,9%
A la meua parella no li agrada	978 59,5%	1205 60,7%	2183 60,2%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

4. Pornografia a Internet

La sexualitat és l'expressió, al llarg de tota la vida, de la naturalesa biològica dels éssers humans, així com dels determinants psicològics, afectius, emocionals i socials. La interacció entre aquests factors és present en el comportament sexual. La sexualitat és el resultat d'un complex procés evolutiu permanent, i és l'adolescència una de les etapes en què es consolida la identitat sexual que s'ha construït en la infància. El procés de definició de la identitat sexual s'inicia en la infància i té com a meta i repte la integració plaent de factors cognitius, emocionals i socials. En aquest procés, les influències externes són molt diverses, però algunes d'aquestes influències són tan noves i poderoses com Internet i la nova pornografia.

Com s'ha vist al marc teòric, no es pot negar l'impacte que té sobre les conductes sexuals, així com sobre les relacions de gènere, la nova pornografia distribuïda per Internet (Peter i Valkenburg, 2016). La familiaritat amb pràctiques de risc, la descontextualització de la sexualitat, la immediatesa, la simplificació de les relacions interpersonals, així com la vinculació amb noves modalitats de prostitució, converteixen la nova pornografia en un fenomen d'especial rellevància per a la comprensió de les relacions interpersonals (Döring, 2009; Weitzer, 2010; Ballester et al., 2018, 2022a).

L'enfocament de l'anàlisi realitzada diferencia el procés d'accés a la pornografia, els primers contactes i el procés de consolidació del consum, per una part, del que és el consum en el moment actual. La perspectiva de procés ajuda a posicionar l'alumnat en perspectiva.

Quan es demana directament per la rellevància de la pornografia i el record dels primers contactes (taula 26.a), el 90,5 % reconeix que en els darrers anys ha mirat pornografia.

Això significa que la presència de la pornografia és molt majoritària en l'adolescència i que ha augmentat des dels estudis de 2018, als quals se situava en un 70,7% (Ballester et al., 2018, 2022a). Cal tenir present que un 9,5 % contesta negativament aquesta qüestió.

Taula 26.a. En algun període d'aquests darrers 10 anys, has mirat pornografia? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Sí	1643 89,3%	1641 91,7%	3284 90,5%
No	197 10,7%	148 8,3%	345 9,5%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

En aquest cas, és especialment rellevant la reducció de la diferència de gènere: a l'adolescència la gran majoria d'ells i elles sap què és la pornografia, n'ha consumida, amb intensitats diferents, com es mostrarà més endavant, però ja ha arribat a generalitzar-se'n l'accés. L'anàlisi del conjunt de la mostra permet confirmar que ja no n'hi ha una diferència important, encara que en una mostra d'aquestes dimensions la diferència del 2,4% que s'observa és significativa entre homes i dones, almenys pel que fa a aquest coneixement inicial. Tal com s'observa a la taula 26.a, un 91,7 % dels homes adolescents i un 89,3 % de les dones adolescents han mirat pornografia al llarg dels darrers anys. Les persones que contesten negativament són més entre les dones (10,7%) que entre els homes (8,3%), però atenent el percentatge tan reduït que obté, es pot dir que la resposta negativa no afecta els resultats.

Encara que les edats d'inici del contacte són reduïdes, l'accés normalitzat es retarda uns anys i fa aquesta experiència més normalitzada entre els 12 i els 14 anys. Així es pot observar una diferència significativa per grups d'edat. Un 84,7% d'adolescents entre 13 i 15 anys han consumit pornografia, mentre que ho han fet ja el 95,3% d'adolescents de 16 a 18 anys (taula 26.b). Aquests percentatges mostren un moderat increment del consum al llarg d'aquests anys.

Taula 26.b. En algun període d'aquests darrers 10 anys, has mirat pornografia? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Sí	1391 84,7%	1893 95,3%	3284 90,5%
No	252 15,3%	93 4,7%	345 9,5%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

Si es considera que a la pornografia hi ha un cert currículum ocult, encara que l'aprenentatge sigui sobre la pornografia mateixa més que sobre la sexualitat, té sentit plantejar si pensen que n'han après alguna cosa (taules 27.a i 27.b). Més de la meitat de la mostra (54,8%) considera haver-ne après alguna cosa, sigui el que sigui. Són les adolescents les que contesten en aquest sentit amb un percentatge significativament superior (57,7%) que el dels adolescents (51,9%). No es pot menystenir el 14,9% que no respon o no té clara la seva resposta.

Taula 27.a. Si has contestat «Sí», creus que has après alguna cosa mirant-ne?
Segons sexe

	Dona	Home	Total
Sí	948 57,7%	852 51,9%	1800 54,8%
No	462 28,1%	534 32,5%	996 30,3%
No sap o no contesta	233 14,2%	255 15,5%	488 14,9%
Total	1643 100,0%	1641 100,0%	3284 100,0%

En aquest cas, no hi ha diferències significatives entre els dos grups d'edat (taula 27.b).

Taula 27.b. Si has contestat «Sí», creus que has après alguna cosa mirant-ne?
Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Sí	753 54,1%	1047 55,3%	1800 54,8%
No	431 31,0%	565 29,8%	996 30,3%
No sap o no contesta	207 14,9%	281 14,8%	488 14,9%
Total	1391 100,0%	1893 100,0%	3284 100,0%

Una de les qüestions més rellevants es refereix a l'edat d'inici de la visualització habitual de pornografia. La mitjana d'edat d'inici són els 12,7 (DE = 1,53) anys per a elles i 12,98 (DE = 1,49) per a ells (taula 28.c), és a dir, edats molt similars que mostren el que abans s'ha informat: s'ha produït un procés d'igualació de les edats d'inici. Cal destacar que el mínim d'edat, per començar a veure pornografia, són els 8 anys per al conjunt de la mostra i per a elles i ells. Una edat molt baixa, en la qual clarament no hi ha el nivell de maduració necessari per elaborar el que es veu a les pantalles. Es pot comprovar, a la taula 28.a, com la majoria d'adolescents, un 93,3%, comencen abans dels 14 anys. És a dir, s'ha produït en els darrers anys una major facilitat d'accés a la pornografia a edats reduïdes.

Taula 28.a. A quina edat vares començar a mirar pornografia habitualment?
Segons sexe

	Dona	Home	Total
Menys de 12 anys	259 15,8%	210 12,8%	469 14,3%
Entre els 12 i els 14 anys	1283 78,1%	1311 79,9%	2594 79,0%
Després dels 14 anys	101 6,1%	120 7,3%	221 6,7%
Total	1643 100,0%	1641 100,0%	3284 100,0%

Aquest avançament, aquesta reducció de les edats d'inici, es pot comprovar quan s'observen les diferències en els percentatges d'accés abans dels 12 anys (taula 28.b). Entre l'alumnat més jove el percentatge és del 16,4%, mentre que entre els més majors és d'un 12,7%, un 3,7% de diferència, significatiu en aquesta mostra.

A la taula 28.b cal destacar l'increment del visionat de la pornografia en els i les adolescents que actualment tenen entre 13 i 15 anys, ja que l'edat d'inici va ser abans dels 12 anys en un 16,4% i entre els 12 i els 14 en un 79,2%; només un 4,4% en va començar a consumir després dels 14 anys. Això pot implicar que la pornografia està arribant a les pantalles infantils i juvenils cada vegada abans, amb més facilitat, més rapidesa, més impunitat i a través de més canals (Ballester et al., 2018 i 2022a). Pel que fa al grup d'edat de 16 a 18 anys, baixa un 3,7% el visionat abans dels 12; no hi ha diferència entre els 12 i 14 anys; i un 8,5% va començar a mirar pornografia després dels 14 anys.

Taula 28.b. A quina edat vares començar a mirar pornografia habitualment?
Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Menys de 12 anys	228 16,4%	241 12,7%	469 14,3%
Entre els 12 i els 14 anys	1102 79,2%	1492 78,8%	2594 79,0%
Després dels 14 anys	61 4,4%	160 8,5%	221 6,7%
Total	1391 100,0%	1893 100,0%	3284 100,0%

Taula 28.c. Estadístics d'edat de normalització del consum

		Dona	Home
N	Vàlid	1643	1641
	No responen	0	0
Mitjana		12,70	12,98
Mediana		13,00	13,00
Desviació estàndard		1,525	1,490
Mínim		8	8
Màxim		17	17

A fi de confirmar les dades anteriors, s'ha insistit explícitament en l'edat del primer contacte amb la pornografia, sigui perquè aquest producte els ha trobat o perquè en fessin una recerca explícita. Efectivament, es confirmen les edats reduïdes de primer accés, amb una mitjana d'edat dels primers contactes que recorden de 10,89 (DE = 1,98) anys per a elles i 10,93 (DE = 1,87) per a ells (taula 28.c).

Encara que la visualització regular sigui més tardana, el 52,9% de la mostra afirma haver-hi tingut els primers contactes abans dels 12 anys, mentre que només un 1,8% hi ha tingut aquest primer contacte després dels 14 anys. Clarament, es tracta d'edats molt reduïdes des del punt de vista maduratiu.

En aquesta qüestió sí que s'observa una diferència significativa entre elles i ells. Les adolescents que han experimentat aquest primer contacte abans dels 12 anys són un 50,5%, mentre que els adolescents són un 55,3%, de tal manera que encara es pot confirmar una mica de retardafortunat entre les dones adolescents.

Taula 29.a. A quina edat recordes haver vist les primeres imatges pornogràfiques? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Menys de 12 anys	830 50,5%	907 55,3%	1737 52,9%
Entre els 12 i els 14 anys	516 31,4%	486 29,6%	1002 30,5%
Després dels 14 anys	24 1,5%	35 2,1%	59 1,8%
No sap o no contesta	273 16,6%	213 13,0%	486 14,8%
Total	1643 100,0%	1641 100,0%	3284 100,0%

Pel que fa a les diferències per grups d'edat, es confirma la interpretació anterior: en els darrers anys s'observa una reducció de les edats de la primera experiència de contacte amb la pornografia. Un 56,5% d'adolescents d'entre 13 i 15 anys han tingut aquesta experiència abans dels 12 anys, mentre que entre els de 16 a 18 anys, el percentatge és del 50,2%; diferència significativa en aquesta mostra.

Taula 29.b. A quina edat recordes haver vist les primeres imatges pornogràfiques? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Menys de 12 anys	786 56,5%	951 50,2%	1737 52,9%
Entre els 12 i els 14 anys	396 28,5%	606 32,0%	1002 30,5%
Després dels 14 anys	18 1,3%	41 2,2%	59 1,8%
No sap o no contesta	191 13,7%	295 15,6%	486 14,8%
Total	1391 100,0%	1893 100,0%	3284 100,0%

Taula 29.c. Estadístics d'edat de normalització del consum

		Dona	Home
N	<i>Vàlid</i>	1370	1428
	<i>No responen</i>	273	213
Mitjana		10,89	10,93
Mediana		11,00	11,00
Desviació estàndard		1,978	1,874
Mínim		8	8
Màxim		17	17

En cap moment s'ha parlat de suports físics com revistes o llibres pornogràfics en paper. A l'adolescència es dona per suposat que la pornografia tracta d'imatges explícitament sexuals distribuïdes per pantalles. El canal principal d'accés a la pornografia és Internet (web diverses, cercadors a Internet, etc.), primer perquè els algoritmes de les companyies de distribució de pornografia varen respondre a una recerca qualsevol o varen mostrar contingut pornogràfic a un altre context (44,5%); en segon lloc, perquè la recerca de pornografia era activa (33,2%). Si a aquest canal genèric s'afegeix la presència directa o indirecta a les xarxes socials (18,2%), queden definits els canals d'accés fonamentals (taula 30.a). Aquestes vies d'accés es completen amb l'*ajuda* de les amistats, les quals molt probablement han trobat els continguts pornogràfics a Internet o a les xarxes, però amb antelació. A l'adolescència se cerca la pornografia activament o és la mateixa pornografia la que els cerca a ells i a elles.

Taula 30.a. Com vares descobrir la pornografia? Segons sexe.

RESPOSTES NO EXCLOENTS	Dona	Home	Total
Mirant per Internet la vaig trobar sense buscar-la	708 43,1%	755 46,0%	1463 44,5%
Buscant a Internet	579 35,2%	510 31,1%	1089 33,2%
Les amistats em varen ajudar	788 48,0%	739 45,0%	1527 46,5%
La vaig trobar a xarxes socials	295 18,0%	302 18,4%	597 18,2%
D'una altra manera	40 2,4%	40 2,4%	80 2,4%
No sap o no contesta	2 0,1%	43 2,6%	45 1,4%
Total	1643 100,0%	1641 100,0%	3284 100,0%

Hi ha diferències significatives per sexe en tres vies d'accés (taula 30.a): les adolescents fan servir un 4,10% més la recerca explícita per Internet, i també fan servir més l'ajuda de les amistats (un 3,0%). Els adolescents declaren haver trobat la pornografia, sense cercar-la, un 2,9% més que les adolescents. També hi ha més no resposta per part dels adolescents (un 2,5%). Internet n'és el canal d'accés dominant.

Taula 30.b. Com vares descobrir la pornografia? Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mirant per Internet la vaig trobar sense buscar-la	635 45,7%	828 43,7%	1463 44,5%
Buscant a Internet	449 32,3%	640 33,8%	1089 33,2%
Les amistats em varen ajudar	640 46,0%	887 46,9%	1527 46,5%
La vaig trobar a xarxes socials	272 19,6%	325 17,2%	597 18,2%
D'una altra manera	35 2,5%	45 2,4%	80 2,4%
No sap o no contesta	13 0,9%	32 1,7%	45 1,4%
Total	1391 100,0%	1893 100,0%	3284 100,0%

Pel que fa a les diferències per edat (taula 30.b), només és significatiu el nivell més elevat d'accés a continguts pornogràfics no cercats: un 45,7% entre els 13-15 anys, per un 43,7% als 16-18 anys. Aquesta diferència es pot interpretar com a major sexualització dels continguts d'Internet, amb increments dels accessos per part de gent molt jove.

Taula 31.a. Des que vares començar a mirar pornografia, n'ha augmentat o disminuït el consum? Segons sexe

	Dona	Home	Total
N'he mirada cada vegada més	472 28,7%	357 21,8%	829 25,2%
N'he mirada cada vegada menys	309 18,8%	333 20,3%	642 19,5%
Depèn de com em trobi, en mir més o menys	708 43,1%	799 48,7%	1507 45,9%
No ha canviat al llarg dels anys	154 9,4%	152 9,3%	306 9,3%
Total	1643 100,0%	1641 100,0%	3284 100,0%

Per conèixer la dinàmica de consum al llarg del temps, s'ha demanat sobre increments o reduccions de consum des dels primers contactes (taules 31.a i 31.b). La declaració dels enquestats mostra canvis rellevants al llarg dels anys, sobretot en el sentit d'augmentar els nivells de consum. Un 25,2% indica que n'ha anat augmentant la freqüència, mentre que un 19,5% indica que ha reduït la visualització de pornografia. En qualsevol cas, el 45,9% diu que augmenta o disminueix en funció de l'estat d'ànim, de tal manera que ja es fa servir la pornografia com a regulador emocional extern, tal com es fa amb altres comportaments addictius.

Pel que fa a les diferències per sexe, la més significativa és la referida a l'increment del consum, molt més rellevant entre les dones adolescents (28,7%), enfront de l'increment entre els homes adolescents (21,8%). L'ús de la pornografia per a la regulació emocional és més freqüent entre ells (48,7%) que entre elles (43,1%).

Taula 31.b. Des que vares començar a mirar pornografia, n'ha augmentat o disminuït el consum? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
N'he mirada cada vegada més	338 24,3%	491 25,9%	829 25,2%
N'he mirada cada vegada menys	281 20,2%	361 19,1%	642 19,5%
Depèn de com em trobi, en mir més o menys	619 44,5%	888 46,9%	1507 45,9%
No ha canviat al llarg dels anys	153 11,0%	153 8,1%	306 9,3%
Total	1391 100,0%	1893 100,0%	3284 100,0%

Només hi ha dues diferències significatives per edat: augmenta la utilització de la pornografia com a regulador emocional, es fa servir un 2,4% més entre els 16-18 anys. També és significativa la major declaració d'estabilitat en el consum per part d'adolescents més joves (11,0%), enfront de les situacions de no observar canvis de consum entre adolescents majors (8,1%). La resta d'opcions es mantenen en nivells similars.

Com és lògic, s'ha demanat pels factors als quals atribueixen aquests canvis (taules 32.a i 32.b). L'únic factor destacat és la relació de parella, la relació significativa emocionalment. Pot influir en positiu i reduir-ne el consum (14,9%), o en negatiu i fer que augmenti si no es disposa de parella (8,8%). L'impacte sembla reduït, però no es pot menystenir. Afecta més els adolescents en positiu, amb la reducció del consum quan hi ha parella en un 17,1% dels adolescents, un 4,4% més d'impacte que entre les adolescents (taula 32.a). En qualsevol cas, queda constatada la percepció que tenen elles (61,6%) i ells (60,1%) que no hi ha cap factor rellevant, de la manca d'influència de cap factor en el visionat de pornografia. Pot ser una manera de normalitzar-lo sense donar la responsabilitat o culpar ningú.

Taula 32.a. Què ha influït de manera important per mirar-ne més o menys, al llarg del temps? Segons sexe.

	Dona	Home	Total
No, res hi ha influït o no ho sé	1012 61,6%	986 60,1%	1998 60,8%
No tenir parella ha fet que en miràs més	150 9,1%	138 8,4%	288 8,8%
Tenir parella ha fet que en miràs menys	208 12,7%	280 17,1%	488 14,9%
Ha augmentat el meu interès i n'he mirada més	141 8,6%	111 6,8%	252 7,7%
Hi han influït altres motius	115 7,0%	113 6,9%	228 6,9%
No sap o no contesta	17 1,0%	13 0,8%	30 0,9%
Total	1643 100,0%	1641 100,0%	3284 100,0%

Pel que fa a les diferències per edat, no s'identifiquen variacions significatives en els impactes (taula 32.b).

Taula 32.b. Què ha influït de manera important per mirar-ne més o menys, al llarg del temps? Segons grup d'edat.

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
No, res hi ha influït o no ho sé	848 61,0%	1150 60,8%	1998 60,8%
No tenir parella ha fet que en miràs més	125 9,0%	163 8,6%	288 8,8%
Tenir parella ha fet que en miràs menys	210 15,1%	278 14,7%	488 14,9%
Ha augmentat el meu interès i n'he mirada més	98 7,0%	154 8,1%	252 7,7%
Hi han influït altres motius	98 7,0%	130 6,9%	228 6,9%
No sap o no contesta	12 0,9%	18 1,0%	30 0,9%
Total	1391 100,0%	1893 100,0%	3284 100,0%

L'anàlisi diacrònica no es podia dilatar més si es volia entrar a fons en la situació actual. La demanda directa sobre consum actual, sigui del nivell que sigui, inicia una sèrie de qüestions que detallen el consum actualment. El consum és molt elevat (taula 33.a i 33.b), el 90,0% de la mostra consumeix pornografia. Les diferències per sexe són significatives, en una mostra d'aquestes dimensions, amb un nivell de consum reconegut del 94,9% entre ells i del 85,3% entre elles, és a dir, una diferència d'un 9,6% (taula 32.a). El més significatiu d'aquest nivell de consum és que ha augmentat molt en els dos sexes, però especialment, entre les adolescents. Com s'ha destacat en el marc teòric, a Espanya, la prevalença del consum de pornografia en línia en adolescents i joves l'any 2018 (12-18 anys) era del 70,7%, amb un 86,9% pel que fa als homes i un 54,8% pel que fa a les dones (Ballester et al., 2018, 2022a). Com es pot observar, l'increment ha estat de quasi 15 punts entre les adolescents i de 8 punts entre els adolescents. Les causes són diverses, però fonamentalment de quatre tipus:

- Universalització de la cultura de pantalles a l'adolescència.
- Hipersexualització de les societats avançades (als mitjans de comunicació, filmacions, xarxes socials, Internet, etc.).
- Facilitat d'accés a la pornografia a Internet.
- Manca d'educació afectiva i sexual que en moderi el consum.

No es pot ignorar que un 10% contesten que no consumeixen pornografia, amb una diferència significativa entre elles i ells. És a dir, possiblement han vist en què consisteix, però consideren que no es pot dir que en veuen, ja que no han instaurat un hàbit de visualització, ni que sigui ocasional.

Taula 33.a. Actualment, mires pornografia? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Sí	1569 85,3%	1698 94,9%	3267 90,0%
No	271 14,7%	91 5,1%	362 10,0%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Taula 33.b. Actualment, mires pornografia? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Sí	1299 79,1%	1968 99,1%	3267 90,0%
No	344 20,9%	18 0,9%	362 10,0%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

S'observa una diferència molt significativa entre els grups d'edat, amb un 20,0% més de consum entre els 16-18 anys (taula 32.b). Això indica la importància de les accions preventives a la primera part de l'adolescència.

Quan es demana pels motius més rellevants del consum, les respostes coincideixen en dos motius principals: per aprendre sobre sexe (56,8%) i per respondre a la curiositat (49,3%), essent el tercer motiu per masturbar-se (28 %) (taula 34.a). La no resposta és elevada (7,6%), però no afecta la interpretació general de les motivacions.

Aquesta qüestió no era excloent, així s'analitzen les diferències per sexe en les motivacions de manera singular (taula 34.a). En primer lloc, hi ha diferències significatives entre homes i dones adolescents en la motivació centrada en la masturbació, declarada per un 59,2% dels adolescents i només per un 14,0% de les adolescents. Les següents motivacions se centren en l'aprenentatge sobre sexe, més rellevant també per a ells (59,0%) que per a elles (54,5%); així com la curiositat, també més important per a ells (54,2%) que per a elles (44,0%). Aquestes tres motivacions són les principals, però cal no oblidar que hi ha una important pressió de grup, és a dir, influència de les amistats, tan important a l'adolescència, amb un total del 33,1% que la declara com a motivació. Per a ells arriba a representar un 37,3% i per a elles un 28,4%, és a dir, hi ha un significatiu 8,9% de diferència.

Taula 34.a. Si has contestat «Sí», per què en mires? Segons sexe

RESPOSTES NO EXCLOENTS	Dona	Home	Total
Per respondre a la curiositat	690 44,0%	920 54,2%	1610 49,3%
Per aprendre sobre sexe	855 54,5%	1001 59,0%	1856 56,8%
Per masturbar-me	219 14,0%	1005 59,2%	1224 37,5%
Perquè ho fan les meves amistats	446 28,4%	634 37,3%	1080 33,1%
Per altres motius	4 0,3%	20 1,2%	24 0,7%
No sap o no contesta	34 2,2%	214 12,6%	248 7,6%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

L'anàlisi de les diferències per edat també és significatiu (taula 34.b), augmenta un 8,4% la curiositat als 16-18 anys (52,6%) respecte del nivell observat als 13-15 anys (44,2%). Però, per altra banda, es redueix un 11,5% la pressió del grup entre els 13-15 anys (40,0%) front als 16-18 anys (28,5%). Es manté la importància de la masturbació com a motivació, amb una moderada reducció significativa, però menor en relació amb les diferències observades en les altres dues motivacions.

Taula 34.b. Si has contestat «Sí», per què en mires? Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Per respondre a la curiositat	574 44,2%	1036 52,6%	1610 49,3%
Per aprendre sobre sexe	769 59,2%	1087 55,2%	1856 56,8%
Per masturbar-me	506 39,0%	718 36,5%	1224 37,5%
Perquè ho fan les meves amistats	520 40,0%	560 28,5%	1080 33,1%
Per altres motius	5 0,4%	19 1,0%	24 0,7%
No sap o no contesta	90 6,9%	158 8,0%	248 7,6%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Intentant esbrinar millor el que veuen, se'ls ha demanat pel tipus de pornografia que freqüenten de manera dominant (taules 35.a i 35.b). Tota la pornografia inclou violència (Alario, 2021b; Cobo, 2020), sigui violència simbòlica, física o verbal, però es poden diferenciar quatre nivells de representació de la violència:

- **Softcore** (no es mostren genitals ni acte sexual explícitament). Es tracta de pornografia molt poc freqüent en els circuits de distribució massiva, però sí que es pot trobar a pàgines web eròtiques.
- **Mediancore** (nus totals, però sense acte sexual explícit). Té el mateix nivell de distribució que la pornografia més suau. Bàsicament, encara es mou dins l'àmbit de la representació eròtica del cos humà. Les revistes pornogràfiques tradicionals (*Playboy*, *Lui*, *Penthouse* i altres similars) fan aquest tractament de manera dominant.
- **Hardcore** (genitals, acte sexual explícit i violència física i verbal). El porno de distribució massiva inclou aquest tipus de tractament, juntament amb el següent nivell.
- **Crua** (important violència física i verbal, aberracions, domini-submissió). Inclou actes de violència extrema i sadomasoquistes.

Quan es parla de pornografia **online** o de nova pornografia, la referència són els dos nivells als quals es mostra violència de manera oberta. Donar l'opció de posicionar-se en relació amb una o altra permet identificar nivells d'impacte diferents.

Les respostes no mostren cap motiu per dubtar, un 76,25% de la mostra respon que veu sobretot pornografia **hardcore** o crua, per un 19,6% que declara veure pornografia a la qual no es mostren actes sexuals explícits.

Taula 35.a. Quin tipus de pornografia mires amb més freqüència? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Softcore (no es mostren genitals ni acte sexual explícitament)	196 12,5%	84 4,9%	280 8,6%
Mediancore (nus totals, però sense acte sexual explícit)	286 18,2%	75 4,4%	361 11,0%
Hardcore (genitals, acte sexual explícit i violència física i verbal)	1029 65,6%	1320 77,7%	2349 71,9%
Crua (important violència física i verbal, aberracions, domini-submissió)	21 1,3%	119 7,0%	140 4,3%
No sap o no contesta	37 2,4%	100 5,9%	137 4,2%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

L'anàlisi per sexe de les respostes permet identificar diferències significatives, amb un 66,9% de dones adolescents que veuen pornografia *hardcore* o crua, enfront del 84,7% dels homes, és a dir, una diferència de quasi 18 punts (17,8%) (taula 35.a). Les respostes no exclouen que es consumeixen uns o altres tipus de pornografia, ja que es demanava pel consum dominant. És interessant considerar que probablement es tracta de la pornografia amb la qual se senten més a gust o que cerquen de manera més freqüent, però que la dinàmica del consum habitual va facilitant l'increment dels continguts més violents.

Taula 35.b. Quin tipus de pornografia mires amb més freqüència? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Softcore (no es mostren genitals ni acte sexual explícitament)	132 10,2%	148 7,5%	280 8,6%
Mediancore (nus totals, però sense acte sexual explícit)	174 13,4%	187 9,5%	361 11,0%
Hardcore (genitals, acte sexual explícit i violència física i verbal)	854 65,7%	1495 76,0%	2349 71,9%
Crua (important violència física i verbal, aberracions, domini-submissió)	65 5,0%	75 3,8%	140 4,3%
No sap o no contesta	74 5,7%	63 3,2%	137 4,2%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

L'anàlisi de les respostes per edat mostra com, efectivament, hi ha un increment del consum de la pornografia *hardcore* o crua, les més violentes, al marge de la violència simbòlica contra les dones, present al mercat de la pornografia a Internet. A la taula 35.b s'observa com el consum d'aquesta pornografia *hardcore* o crua passa del 70,7% al 79,8%, amb un significatiu increment del 9,1%.

Una de les qüestions clau és com es fa ús de la pornografia, en especial, quina és la intensitat declarada amb la qual freqüenten la pornografia a Internet. Com es pot veure a les taules 36.a i 36.b, la majoria d'adolescents enquestats només reconeixen la freqüentació ocasional de webs pornogràfiques. Un 81,0% diu que només en mira ocasionalment o algunes vegades a la setmana. Només un 18,2% reconeix consumir-ne amb més freqüència (diari). A més, cal considerar un reduït grup (són 29 homes) que declaren una freqüentació molt alta.

Les diferències per edat, igual que amb el tipus de pornografia, són significatives. En aquest cas, com es pot observar a la taula 36.a, són especialment significatius. Un 97,3% de les adolescents declara una freqüentació ocasional (65,1%) o d'algunes vegades a la setmana (32,2%). Només un 2,6% de les dones adolescents en són consumidores diàries. Mentre que els grans freqüentadors, segons la intensitat declarada, en són els adolescents, amb un consum d'algunes vegades a la setmana (45,1%) o diari (32,5%).

Taula 36.a. Amb quina freqüència mires pornografia? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Alguna vegada, esporàdicament	1022 65,1%	352 20,7%	1374 42,1%
Una o dues vegades a la setmana	506 32,2%	765 45,1%	1271 38,9%
Una vegada cada dia	41 2,6%	552 32,5%	593 18,2%
Diverses vegades al dia	0 0,0%	29 1,7%	29 0,9%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Per edat (taula 36.b) s'observen diferències significatives de menor importància: augmenta el consum d'una o dues vegades a la setmana (+3,6%) i es redueix el consum ocasional (-2,0%).

Taula 36.b. Amb quina freqüència mires pornografia? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Alguna vegada, esporàdicament	562 43,3%	812 41,3%	1374 42,1%
Una o dues vegades a la setmana	477 36,7%	794 40,3%	1271 38,9%
Una vegada cada dia	235 18,1%	358 18,2%	593 18,2%
Diverses vegades al dia	25 1,9%	4 0,2%	29 0,9%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

El consum regular de pornografia regularment obliga a una dedicació de temps, com altres consums a Internet (videojocs, xarxes socials, música i altres). Per aquest motiu, l'anàlisi dels horaris en els quals es concentra el consum és rellevant. Hi ha una gran varietat d'opcions (taules 37.a i 37.b), però es poden destacar els més importants: el consum a la nit (48,2%) i el consum variant els horaris, sense poder-ne concretar un de preferent (36,0%). La resta d'opcions són molt menys freqüents: l'horabaixa (9,0%) o qualsevol moment del dia (3,4%). L'horari nocturn és el que ofereix major tranquil·litat, amb menys intrusió per part d'altres persones presents a la casa (pares i mares, germans o altres), per aquest motiu és el preferit, però representa un risc especial per a aquelles persones que dediquen més temps a veure pornografia, notòriament els adolescents, com es veurà més endavant (taules 38.a i

38.b). La reducció del temps de descans pot ser significativa per a una part dels adolescents, cal tenir present que un 12,9% dels homes adolescents fan servir l'horari nocturn i declaren 5 o més hores de consum setmanal (temps de consum: taules 38.a i 38.b).

Les diferències per sexe són especialment significatives en els horaris de major freqüentació. El 64,9% dels adolescents i el 30,2% de les adolescents fan servir l'horari nocturn (34,7% de diferència); mentre que el 47,3% de les dones adolescents i el 25,5% dels homes adolescents no tenen preferències horàries (21,8% de diferència). Aquestes diferències són coherents amb les motivacions principals i amb la freqüència de consum: la masturbació diària, a la nit, amb la pornografia, és una pràctica molt més freqüent entre els adolescents, fet que incrementa el risc de ser molestat.

Taula 37.a. Quin és l'horari més freqüent que utilitzes per mirar pornografia? Segons sexe

	Dona	Home	Total
En qualsevol moment del dia o de la nit	77 4,9%	33 1,9%	110 3,4%
Abans d'aixecar-me del llit	29 1,8%	2 0,1%	31 0,9%
Només aixecar-me del llit	1 0,1%	0 0,0%	1 0,0%
Al matí, en horari de classe	5 0,3%	0 0,0%	5 0,2%
A l'horabaixa	215 13,7%	80 4,7%	295 9,0%
A la nit	474 30,2%	1102 64,9%	1576 48,2%
No tenc un horari preferit	742 47,3%	433 25,5%	1175 36,0%
Un altre horari	26 1,7%	28 1,6%	54 1,7%
No sap o no contesta	0 0,0%	20 1,2%	20 0,6%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Les dades d'horaris de consum per edat (taula 37.b) mostren com l'horari nocturn s'incrementa significativament (14% més) entre els 16-18 anys (53,8%) enfront dels 13-15 anys (39,8%). Altres horaris també varien significativament, i se'n redueixen les freqüències a les edats superiors: horabaixa (-4,0%), variació d'horaris (-3,8%) o en qualsevol moment del dia o la nit (-3,2%).

Taula 37.b. Quin és l'horari més freqüent que utilitzes per mirar pornografia? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
En qualsevol moment del dia o de la nit	69 5,3%	41 2,1%	110 3,4%
Abans d'aixecar-me del llit	7 0,5%	24 1,2%	31 0,9%
Només aixecar-me del llit	1 0,1%	0 0,0%	1 0,0%
Al matí, en horari de classe	1 0,1%	4 0,2%	5 0,2%
A l'horabaixa	152 11,7%	143 7,3%	295 9,0%
A la nit	517 39,8%	1059 53,8%	1576 48,2%
No tenc un horari preferit	497 38,3%	678 34,5%	1175 36,0%
Un altre horari	37 2,8%	17 0,9%	54 1,7%
No sap o no contesta	18 1,4%	2 0,1%	20 0,6%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

L'aproximació al volum d'hores dedicat a la setmana permet completar l'avaluació del temps, iniciada amb el nivell general de freqüentació i els horaris preferents. A les taules 38.a i 38.b es disposa la distribució del nombre aproximat d'hores setmanals. Es poden diferenciar tres nivells de consum:

- Nivell baix (1 o 2 hores setmanals): un 42,1%.
- Nivell mig (3 o 4 hores setmanals): 22,9%.
- Nivell alt (5 o més hores setmanals): 31,0%.

Es tracta d'una distribució que cal analitzar diferenciada per sexe, ja que el patró d'hores dedicades és significativament diferent:

- Nivell baix: el més freqüent entre les dones adolescents, amb un 77,9% (homes: 9,0%).
- Nivell mig: molt més freqüent entre els homes adolescents, amb un 35,4% (dones: 9,4%).
- Nivell alt: el més freqüent entre els homes adolescents, amb un 51,8% (dones: 8,5%).

Com es pot observar, entre les dones adolescents, el nivell de freqüentació és més baix, l'horari nocturn és menys freqüent i les hores setmanals dedicades també són significativament menys.

Taula 38.a. Quantes hores, aproximadament, mires pornografia a la setmana?
Segons sexe

	Dona	Home	Total
1 o 2 hores	1222 77,9%	153 9,0%	1375 42,1%
3 o 4 hores	148 9,4%	601 35,4%	749 22,9%
Entre 5 i 9 hores	127 8,1%	545 32,1%	672 20,6%
Entre 10 i 14 hores	6 0,4%	148 8,7%	154 4,7%
15 o més hores	0 0,0%	186 11,0%	186 5,7%
No sap o no contesta	66 4,2%	65 3,8%	131 4,0%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

L'anàlisi de les respostes per edat mostra un increment del temps dedicat (taula 38.b), amb les següents característiques:

- Nivell baix: el més freqüent entre adolescents de 13-15 anys, amb un 46,8% (16-18 anys: 39,0%, és a dir, un 7,8% menys).
- Nivell mig o alt: molt més freqüent entre adolescents de 16-18 anys, amb un 57,3% (13-15 anys: 48,7%, és a dir, un 8,6% menys).

És probable que amb l'edat i la consolidació dels hàbits de consum, vinculats a l'estimulació per a la masturbació, així com als dubtes sobre pràctiques sexuals una vegada que han començat les relacions més íntimes amb altres persones, s'expliquin aquestes dades.

Taula 38.b. Quantes hores, aproximadament, mires pornografia a la setmana?
Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
1 o 2 hores	608 46,8%	767 39,0%	1375 42,1%
3 o 4 hores	205 15,8%	544 27,6%	749 22,9%
Entre 5 i 9 hores	278 21,4%	394 20,0%	672 20,6%
Entre 10 i 14 hores	67 5,2%	87 4,4%	154 4,7%
15 o més hores	82 6,3%	104 5,3%	186 5,7%
No sap o no contesta	59 4,5%	72 3,7%	131 4,0%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 39.a. Com mires pornografia? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Tot sol o tota sola	1299 82,8%	1414 83,3%	2713 83,0%
Amb la meua parella	11 0,7%	99 5,8%	110 3,4%
Amb els meus amics	58 3,7%	21 1,2%	79 2,4%
Amb les meves amigues	146 9,3%	39 2,3%	185 5,7%
No sap o no contesta	55 3,5%	125 7,4%	180 5,5%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Un factor rellevant del consum de la pornografia és com es consumeix. Si la mateixa pornografia ha retirat quasi la narrativa explícita, i ha reduït els intercanvis verbals als mínims necessaris perquè la interacció no resulti absurda completament, la visualització tot sols amplia aquesta falta de discurs per elaborar el que es veu a les filmacions.

Les respostes confirmen les dades disponibles als estudis de referència a Espanya (Ballester et al., 2018, 2022a). A aquests estudis, el 70,7% de la mostra consumia pornografia tot sol, el 7,0% amb els amics i el 5,5% amb les amigues. A les dades de Balears, el 83,0% en consumeix tot sol, el 2,4% amb els amics i el 5,7% amb les amigues. Al present estudi s'ha diferenciat el consum amb les parelles, que ha obtingut un 3,4% de les respostes. Es pot confirmar el perfil del consum: és una pràctica individual, privada. Les conseqüències són diverses, com la falta de discurs per elaborar les imatges, però n'hi ha d'altres que són de difícil avaluació: la conformació de distorsions de les percepcions de les altres persones, així com la formació distorsionada d'actituds sexuals, enteses com a precursors de conductes.

Pel que fa a l'anàlisi diferenciada per sexe (taula 39.a), les dades mostren algunes diferències significatives. No hi ha diferències significatives en el consum sense altres persones, però sí en la declaració de consum amb les parelles, bàsicament respost per homes adolescents (5,8%) i molt poc contestat per elles (0,7%); també hi ha diferències segons el sexe de les altres persones, quan es contesta sobre les amistats: elles declaren més consum amb amics (3,7%) i amb amigues (9,3%), mentre que ells comparativament quasi no declaren consum amb amics (1,2%) ni amb amigues (2,3%). Potser ells parlen de «parelles», mentre que elles parlen d'«amics» o «amigues». En qualsevol cas, el consum amb altres persones només representa un 11,5% de les respostes de la mostra.

Taula 39.b. Com mires pornografia? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Tot sol o tota sola	1006 77,4%	1707 86,7%	2713 83,0%
Amb la meua parella	57 4,4%	53 2,7%	110 3,4%
Amb els meus amics	54 4,2%	25 1,3%	79 2,4%
Amb les meves amigues	75 5,8%	110 5,6%	185 5,7%
No sap o no contesta	107 8,2%	73 3,7%	180 5,5%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

L'anàlisi de les respostes per edat (taula 39.b) mostra dues diferències significatives complementàries:

- És significativament més freqüent el consum sense altres persones (un 9,3% més) entre adolescents de 16-18 anys (86,7%), enfront del nivell entre els 13-15 anys (77,4%).
- El consum amb altres persones és menys freqüent (un 4,8% menys) entre adolescents de 16-18 anys (9,6%), enfront del nivell entre els 13-15 anys (14,4%).

Per què l'augment en un cas no és igual a la disminució en l'altre cas? Perquè entre adolescents de 13-15 anys hi ha un nivell significativament més alt de no resposta.

Quan es demana on es mira la pornografia (taules 40.a i 40.b), també s'observa un patró característic: es consumeix a les pròpies cases (75,0%), a altres llocs on hi hagi wifi disponible (platges, grans centres comercials, etc.) (14,6%) o a les cases de parelles i amistats (7,1%). La diferència més significativa, segons sexe, s'observa en el consum a les cases de parelles i amistats. Mentre que elles declaren que ho fan a aquests llocs en un 12,2% dels casos, ells només ho declaren en un 2,5% dels casos, és a dir, hi ha una diferència d'un 9,7%, coherent amb la presència d'altres persones declarada abans (taules 39.a i 39.b).

Cal reconèixer que és molt poc freqüent el consum als centres educatius (1,2%) i als bars i cafès (1,2%), per tant, no té interès identificar-hi diferències, però sí que en té pel que fa a la declaració d'aprofitar qualsevol lloc amb wifi. En aquest cas, hi ha una diferència significativa, són ells els que cerquen més aquest consum (16,7%) que elles (12,4%).

Taula 40.a. On mires pornografia? Segons sexe

	Dona	Home	Total
A casa meva	1202 76,6%	1248 73,5%	2450 75,0%
A la casa de la meva parella	33 2,1%	20 1,2%	53 1,6%
A la casa de les amistats	159 10,1%	22 1,3%	181 5,5%
Al centre educatiu	35 2,2%	4 0,2%	39 1,2%
Als bars, cafès	31 2,0%	8 0,5%	39 1,2%
A qualsevol lloc que hi hagi wifi	194 12,4%	283 16,7%	477 14,6%
No sap o no contesta	76 4,8%	152 9,0%	228 7,0%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 40.b. On mires pornografia? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
A casa meva	919 70,7%	1531 77,8%	2450 75,0%
A la casa de la meva parella	15 1,2%	38 1,9%	53 1,6%
A la casa de les amistats	91 7,0%	90 4,6%	181 5,5%
Al centre educatiu	18 1,4%	21 1,1%	39 1,2%
Als bars, cafès	15 1,2%	24 1,2%	39 1,2%
A qualsevol lloc que hi hagi wifi	238 18,3%	239 12,1%	477 14,6%
No sap o no contesta	88 6,8%	140 7,1%	228 7,0%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Pel que fa a les diferències per edat (taula 40.b), es pot comprovar com es produeixen diferències significatives en el consum a les cases de parelles i amistosats. Mentre que als 13-15 anys declaren que ho fan a aquests llocs en un 12,2% dels casos, als 16-18 anys només ho declaren en un 2,5% dels casos, és a dir, hi ha una diferència d'un 9,7%, curiosament igual que la diferència observada entre els sexes.

La nova pornografia, tal com s'ha dit al marc teòric, és un fenomen de pantalles, arriba al consumidor a través d'un sistema de comunicació audiovisual. La pornografia en paper no té la més mínima importància a l'adolescència. Amb quins aparells es consumeix la pornografia? Un 74,3% ho fa amb el mòbil, un 9,1% amb l'ordinador portàtil i un 5,9% amb la **tablet**; els altres mitjans (ordinador de sobretaula, consoles de vídeo, televisor, etc.) no tenen rellevància i en cap cas no arriben al 5% (taula 41.a). La presència del mòbil com a mitjà de consum de pornografia probablement no deixarà de créixer els pròxims anys, d'acord amb les tendències internacionals, basades en la millora de la transferència de vídeos i en les característiques d'aquests aparells com a absolutament imprescindibles per a adolescents de tots dos sexes.

Taula 41.a. A quins aparells mires preferentment pornografia? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Al mòbil	1267 80,8%	1160 68,3%	2427 74,3%
A la tablet	107 6,8%	86 5,1%	193 5,9%
A l'ordinador portàtil	165 10,5%	132 7,8%	297 9,1%
A l'ordinador de sobretaula	118 7,5%	14 0,8%	132 4,0%
A altres aparells	1 0,1%	6 0,4%	7 0,2%
No sap o no contesta	204 13,0%	352 20,7%	556 17,0%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

L'anàlisi de les respostes distribuïdes per sexe (taula 41.a) no ofereixen resultats diferents dels comentats, tot i que entre les dones adolescents el mòbil es fa servir més (80,8%) que entre els homes adolescents (68,3%), concretament un 12,5% més. Què fan servir, ells? Bàsicament, no ho diuen. La no resposta arriba al 20,7% entre ells, mentre que és del 13,0% entre elles.

L'anàlisi de les respostes per edat (taula 41.b) també mostra una diferència significativa: augmenta l'ús dels mòbils entre adolescents de 16-18 anys (76,7%) en relació amb el nivell d'ús als 13-15 anys (70,6%). La diferència és d'un 6,1%.

Taula 41.b. A quins aparells mires preferentment pornografia? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Al mòbil	917 70,6%	1510 76,7%	2427 74,3%
A la tablet	50 3,8%	143 7,3%	193 5,9%
A l'ordinador portàtil	119 9,2%	178 9,0%	297 9,1%
A l'ordinador de sobretaula	55 4,2%	77 3,9%	132 4,0%
A altres aparells	7 0,5%	- -	7 0,2%
No sap o no contesta	272 20,9%	284 14,4%	556 17,0%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Després de caracteritzar descriptivament les conductes de consum, es va passar a demanar les opinions sobre la pornografia. S'ha donat veu, mitjançant la recollida de les opinions, però també mitjançant els grups de discussió realitzats amb adolescents, presentats en una secció posterior de l'estudi.

Es varen considerar les pròpies valoracions de l'alumnat adolescent sobre els efectes que valoraven més, tant en positiu (taules 42.a i 42.b) com en negatiu (taules 43.a i 43.b). No s'ha de confondre aquestes opinions amb les motivacions expressades abans, ja que una motivació concreta podria rebre valoracions positives o negatives. Aquí es demanava concretament l'expressió de les opinions en un sentit o altre.

Pel que fa a les opinions, les valoracions positives són més freqüents, com és lògic si els serveixen, en la seva experiència personal, com a resposta a la curiositat, com a principal font d'aprenentatge sobre sexe i com a estimulants per a la masturbació.

La primera qüestió a destacar és que només un 8,8% d'adolescents diu que no hi ha efectes positius. La gran majoria valora positivament que la pornografia els serveix per satisfer la curiositat (54,5%) o com una font de coneixement sobre sexe (39,8%). En tercer lloc, es valora com una estimulants o acompanyant per masturbar-se (36,1%). La resta d'efectes no són especialment rellevants, però aquests tres mantenen freqüències elevades a l'anàlisi de respostes per sexe (taula 42.a) i per edat (taula 42.b).

Les diferències per sexe són significatives. Es poden ordenar per importància decreixent les valoracions positives de les dones adolescents: 1r, respondre a la curiositat (48,1%); 2n, aprendre sobre sexe (26,4%); i 3r, masturbar-se a gust (16,3%). Les valoracions positives dels homes adolescents obtenen sistemàticament més respostes i canvien l'ordre: 1r, respondre a la curiositat (60,5%); 2n, masturbar-se a gust (54,3%); i 3r, aprendre sobre sexe (52,1%).

Taula 42.a. Quins efectes positius valors més? Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Dona	Home	Total
Respondre a la curiositat	754 48,1%	1027 60,5%	1781 54,5%
Aprendre sobre sexe	414 26,4%	885 52,1%	1299 39,8%
Masturbar-me a gust	256 16,3%	922 54,3%	1178 36,1%
Millora la relació amb la meva parella	99 6,3%	38 2,2%	137 4,2%
M'ho pas bé amb les amistats	36 2,3%	69 4,1%	105 3,2%
No hi trob cap efecte positiu	115 7,3%	150 8,8%	265 8,1%
No sap o no contesta	85 5,4%	329 19,4%	414 12,7%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Les diferències per edat també són significatives, tot i que no afecten la consideració de les tres valoracions positives més importants. Es poden ordenar per importància decreixent les valoracions positives als 13-15 anys: 1r, respondre a la curiositat (49,1%); 2n, aprendre sobre sexe (41,6%); 3r, masturbar-se a gust (28,4%). Les valoracions positives als 16-18 anys també obtenen sistemàticament més respostes i canvien l'ordre: 1r, respondre a la curiositat (58,1%); 2n, masturbar-se a gust (41,1%); 3r, aprendre sobre sexe (38,6%).

És interessant observar com també hi ha un nivell de resposta més elevat, entre els 16-18 anys, en relació amb no trobar-hi cap efecte positiu, encara que totes les persones que contestaven eren consumidors actuals de pornografia. Del 6,9% entre els 13-15 anys es passa al 8,9% entre els 16-18 anys, una diferència d'un 2,0%.

També cal tenir present el 12,7% de no resposta a aquesta qüestió, amb una diferència molt significativa per sexe i per edat. Entre els homes adolescents la no resposta arriba al 19,4% (elles: 5,4%); entre els 13-15 anys la no resposta arriba al 19,7% (16-18 anys: 8,0%).

Taula 42.b. Quins efectes positius valores més? Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Respondre a la curiositat	638 49,1%	1143 58,1%	1781 54,5%
Aprendre sobre sexe	540 41,6%	759 38,6%	1299 39,8%
Masturbar-me a gust	369 28,4%	809 41,1%	1178 36,1%
Millora la relació amb la meva parella	47 3,6%	90 4,6%	137 4,2%
M'ho pas bé amb les amistats	27 2,1%	78 4,0%	105 3,2%
No hi trob cap efecte positiu	89 6,9%	176 8,9%	265 8,1%
No sap o no contesta	256 19,7%	158 8,0%	414 12,7%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Pel que fa als efectes negatius (taules 43.a i 43.b), no hi ha respostes que els ignorin, però la no resposta augmenta fins al 25,0%. Per tant, es pot considerar que a la mostra de Balears, l'alumnat adolescent té menys opinions sobre efectes negatius. Tot i això, les respostes sobre aquests efectes obtenen percentatges rellevants, i mostren un cert nivell crític.

El principal efecte negatiu reconegut és que afecta les relacions amb la parella (24,0%), seguit per l'avorriment (20,9%), així com la dedicació de massa temps al consum (17,3%) i els impactes sobre els estudis (12,8%). L'anàlisi de les respostes segons sexe (taula 43.a) permet observar un patró de resposta clarament diferenciat:

- Ells reconeixen que afecta negativament les relacions amb les parelles (39,6%), mentre que elles només identifiquen aquest efecte negatiu en un reduït percentatge (7,1%). El consum que en fan elles és més baix, mentre que el que en fan ells es tradueix en reclamacions a les parelles sexuals.
- Ells declaren que arriba a avorrir en un percentatge reduït (10,2%), mentre que elles consideren aquest efecte en quasi una de cada tres respostes (32,4%). Per a ells arriba a formar part de la seva sexualitat d'una manera més rellevant que per a elles, de tal manera que l'avorriment és menys present entre els adolescents.
- Finalment, ells quasi no consideren que afecti els estudis (3,9%), mentre que per a elles aquest efecte és dels més rellevants (22,4%). És probable que en aquesta qüestió concreta hi hagi un cert nivell d'ocultació per part d'ells.

Taula 43.a. Quins efectes negatius provoca? Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Dona	Home	Total
Hi acabes dedicant massa temps	321 20,5%	244 14,4%	565 17,3%
Arriba a avorrir	508 32,4%	174 10,2%	682 20,9%
Afecta la relació amb la parella	112 7,1%	672 39,6%	784 24,0%
Afecta la relació amb les amistats	26 1,7%	7 0,4%	33 1,0%
Afecta els estudis	351 22,4%	67 3,9%	418 12,8%
Afecta altres activitats (esport, temps lliure...)	179 11,4%	206 12,1%	385 11,8%
No sap o no contesta	396 25,2%	422 24,9%	818 25,0%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 43.b. Quins efectes negatius provoca? Segons grup d'edat

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Hi acabes dedicant massa temps	258 19,9%	307 15,6%	565 17,3%
Arriba a avorrir	240 18,5%	442 22,5%	682 20,9%
Afecta la relació amb la parella	221 17,0%	563 28,6%	784 24,0%
Afecta la relació amb les amistats	12 0,9%	21 1,1%	33 1,0%
Afecta els estudis	174 13,4%	244 12,4%	418 12,8%
Afecta altres activitats (esport, temps lliure...)	144 11,1%	241 12,2%	385 11,8%
No sap o no contesta	387 29,8%	431 21,9%	818 25,0%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

L'anàlisi de les respostes segons edat (taula 43.b) també permet observar un patró de resposta clarament diferenciat:

- Als 16-18 anys reconeixen que afecta negativament les relacions amb les parelles (28,6%), mentre que als 13-15 anys identifiquen aquest efecte negatiu amb un percentatge més baix (17,0%). La diferència és d'un significatiu 11,6%. Cal considerar que el nivell de formació de parelles és considerablement més elevat entre els 16 i 18 anys.
- La segona diferència rellevant és la reducció de la no resposta. Entre els 13-15 anys no respon el 29,8%, mentre que aquest percentatge és del 21,9% entre els 16-18 anys. És a dir, hi ha una diferència del 7,9%, per tant, s'expressen més opinions sobre els efectes negatius als 16-18 anys.
- A més d'aquestes dues diferències, també hi ha diferències significatives en dos efectes: en la consideració de l'excessiu temps dedicat (es redueix amb l'edat) i de l'avorriment (augmenta amb l'edat).

A continuació s'ampliaran les opinions sobre els efectes, en un primer moment centrant l'anàlisi sobre les relacions de parella. Se sap encara poc sobre la dinàmica de les relacions de parella entre adolescents, entre altres coses perquè estan canviant de manera intensa els darrers anys (influència d'Internet, canvi cultural, modificació de les relacions afectives i sexuals, etc.); però això sí que se sap que passa a l'adolescència, incloent-hi que el tracte inadequat, les conductes de control i altres formes de violència de parella poden tenir conseqüències rellevants. Les persones que pateixen violència de parella durant l'adolescència, molt més freqüent entre les dones més joves, són més propenses a tenir pitjor exercici educatiu, problemes d'autoestima, problemes de salut mental (depressió, reducció problemàtica del benestar subjectiu...) i comportaments sexuals de risc.

Una primera comprovació es va fer demanant a les persones que havien indicat que tenien parella i consumien actualment pornografia (n = 861) com afectava el consum de pornografia les relacions de parella, en qualsevol sentit que fos significatiu (taules 44.a i 44.b).

Taula 44.a. Si afecta la relació amb la parella o les relacions, com afecta? Segons sexe

RESPOSTES NO EXCLOENTS	Dona	Home	Total
Li exigesc fer el que veig	22 18,8%	191 25,7%	213 24,7%
M'avorresc amb la parella	23 19,7%	78 10,5%	101 11,7%
A la meva parella li molesta que vegi pornografia	35 29,9%	90 12,1%	125 14,5%
Mir pornografia per saber què li agrada a la meva parella	58 49,6%	114 15,3%	172 20,0%
No sap o no contesta	25 21,4%	404 54,3%	429 49,8%
Total de persones que contesten	117 100,0%	744 100,0%	861 100,0%

Les respostes finalment ofereixen dues opcions més clarament negatives, una altra sobre la reacció de la parella davant del consum de pornografia, i una darrera que considera la pornografia com a font d'aprenentatges. Cal diferenciar les respostes per sexe des del principi, ja que en totes les opcions de resposta hi ha diferències significatives:

- Primera resposta negativa: «Li exigesc fer el que veig». Un 15,7% d'ells reconeix que ho fa, mentre que ho reconeixen el 18,8% d'elles.
- Segona resposta negativa: «M'avorresc amb la parella». Un 10,5% d'ells reconeix que li passa, mentre que ho reconeixen el 19,7% d'elles.
- Reacció de la parella: «A la meua parella li molesta que vegi pornografia». Un 12,1% d'ells reconeix que li passa, mentre que ho reconeixen el 29,9% d'elles.
- La pornografia com a font d'aprenentatge i modelat de conducta: «Mir pornografia per saber què li agrada a la meua parella». Un 15,3% d'ells reconeix que ho fa, mentre que ho reconeixen el 49,6% d'elles.

Cal tenir present que un 49,8% d'aquesta submostra no va contestar. És a dir, hi ha un ocultament molt rellevant, en especial entre els homes adolescents, els quals no contesten en un 54,3% dels casos, enfront del 21,4% de no resposta entre elles. Aquesta ocultació diferencial probablement modificaria els resultats d'abans i no en el millor dels sentits.

Taula 44.b. Si afecta la relació amb la parella o les relacions, com afecta? Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Li exigesc fer el que veig	59 20,8%	154 26,6%	213 24,7%
M'avorresc amb la parella	40 14,1%	61 10,6%	101 11,7%
A la meua parella li molesta que vegi pornografia	57 20,1%	68 11,8%	125 14,5%
Mir pornografia per saber què li agrada a la meua parella	98 34,6%	74 12,8%	172 20,0%
No sap o no contesta	111 39,2%	318 55,0%	429 49,8%
Total de persones que contesten	283 100,0%	578 100,0%	861 100,0%

Al marge d'aquestes diferències, pel que fa als grups d'edat se'n poden constatar dues d'especialment rellevants (taula 44.b): (1) la pornografia com a font d'aprenentatge i modelat de conducta afecta en especial adolescents de menys edat (34,6%) enfront dels 16-18 anys (12,8%), sigui perquè ja se sap millor què li agrada a les parelles o perquè no es considera necessari aquest suposat aprenentatge. (2) També es redueix la consideració negativa de la pornografia, per part de les parelles representa un 20,1% entre els 13-15 anys i un 11,8% als 16-18 anys.

També obté un resultat diferent la no resposta: és molt alta a totes les edats, però és significativament més alta al 16-18 anys (55,0%) que als 13-15 anys (39,2%). Probablement, com s'ha interpretat abans, hi ha més motius per a l'ocultació dels impactes sobre la parella.

La percepció de la influència de la pornografia sobre la conducta és un dels indicadors de capacitat crítica. S'ha demanat directament, tot i que després es detalla en conductes concretes. Pel que fa a la pregunta genèrica, les dades són sorprenents (taules 45.a i 45.b), amb un nivell de resposta afirmativa de l'11,8% que cal interpretar conjuntament amb l'elevat nivell de no resposta: un 65,0%. En qualsevol cas, un 23,2% respon amb seguretat que no ha estat influït en absolut.

Hi ha una significativa diferència entre homes adolescents i dones adolescents, els primers indiquen que no els ha influït en un 12,3%, però no contesten en un 81,4%; mentre que elles diuen que no els ha influït en un 35,1% i no responen en un 47,3% dels casos. Aquesta diferència és coherent amb el nivell de consum (freqüència, temps dedicat, etc.) diferenciat per sexe.

Taula 45.a. Creus que mirar pornografia t'ha influït per fer coses que d'una altra manera no hauries fet? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Sí	277 17,7%	107 6,3%	384 11,8%
No, en absolut	550 35,1%	209 12,3%	759 23,2%
No sap o no contesta	742 47,3%	1382 81,4%	2124 65,0%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Pel que fa a les diferències per grups d'edat (taula 45.b), cal dir que són més significatives en relació amb la no resposta, 4 punts percentuals més alta entre adolescents entre 13 i 15 anys (67,4%).

Taula 45.b. Creus que mirar pornografia t'ha influït per fer coses que d'una altra manera no hauries fet? Segons sexe

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Sí	130 10,0%	254 12,9%	384 11,8%
No, en absolut	293 22,6%	466 23,7%	759 23,2%
No sap o no contesta	876 67,4%	1248 63,4%	2124 65,0%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Les 384 respostes afirmatives (taula 45.a) només representen un 11,8% de tota la mostra, però ofereixen indicacions interessants en relació amb els impactes sobre la seva conducta. En una pregunta oberta, detallen les següents conductes com a les més afectades (taules 46.a i 46.b), presentades aquí per ordre d'importància decreixent:

- Pensar tot el temps en el porno: 34,7% entre elles i 28,0% entre ells.
- Increment de la freqüència de la masturbació: 24,3% entre ells i 19,9% entre elles.
- Aprenentatge que es pot tenir sexe sense condó: 20,6% entre ells i 13,4% entre elles.
- Aprenentatge de pràctiques que «no imaginava»: 12,1% entre ells i 12,6% entre elles. Aquesta és l'única conducta en la qual quasi no hi ha diferències per sexe.
- Aprendre de sexe, aprendre tècniques: 0,9% entre ells i 10,10% entre elles.

Taula 46.a. En cas que la pornografia t'hagi influït, ens pots explicar què has fet? Segons sexe

RESPOSTES NO EXCLOENTS	Dona	Home	Total
Estimulació («tenir més ganes»)	11 4,0%	13 12,1%	24 6,3%
Aprendre de sexe (donar i rebre plaer), aprendre «tècniques»	28 10,1%	1 0,9%	29 7,6%
Tenir les meves primeres relacions sexuals	15 5,4%	2 1,9%	17 4,4%
Aprendre a fer coses que no imaginava	35 12,6%	13 12,1%	48 12,5%
Masturbació més vegades i més temps	55 19,9%	26 24,3%	81 21,1%
Tenir sexe sense condó	37 13,4%	22 20,6%	59 15,4%
Pensar tot el temps en el porno	96 34,7%	30 28,0%	126 32,8%
Total de persones que contesten	277 100,0%	107 100,0%	384 100,0%

Pel que fa a les respostes per grups d'edat, dels cinc impactes més importants, identificats abans, hi ha diferències significatives en tots ells:

- Pensar tot el temps en el porno: 26,9% als 13-15 anys i 35,8% als 16-18 anys (+8,9%).
- Increment de la freqüència de la masturbació: 24,6% als 13-15 anys i 19,3% als 16-18 anys (-5,3%).
- Aprenentatge que es pot tenir sexe sense condó: 10,0% als 13-15 anys i 18,1% als 16-18 anys (+8,1%).
- Aprenentatge de pràctiques que «no imaginava»: 16,2% als 13-15 anys i 10,6% als 16-18 anys (-3,7%). Cada vegada se sorprenden menys.
- Aprendre de sexe, aprendre tècniques: 10,0% als 13-15 anys i 6,3% als 16-18 anys (-3,7%). Amb els anys de consum, ja «ho saben tot».

Taula 46.b. En cas que la pornografia t'hagi influït, ens pots explicar què has fet? Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Estimulació («tenir més ganes»)	10 7,7%	14 5,5%	24 6,3%
Aprendre de sexe (donar i rebre plaer), aprendre «tècniques»	13 10,0%	16 6,3%	29 7,6%
Tenir les meves primeres relacions sexuals	6 4,6%	11 4,3%	17 4,4%
Aprendre a fer coses que no imaginava	21 16,2%	27 10,6%	48 12,5%
Masturbació més vegades i més temps	32 24,6%	49 19,3%	81 21,1%
Tenir sexe sense condó	13 10,0%	46 18,1%	59 15,4%
Pensar tot el temps en el porno	35 26,9%	91 35,8%	126 32,8%
Total de persones que contesten	130 100,0%	254 100,0%	384 100,0%

Per completar l'anàlisi dels impactes, s'han plantejat qüestions concretes, al conjunt de la mostra, a fi de confirmar què ha passat amb una sèrie de conductes significatives (taules 47.a i 47.b). Les cinc respostes més freqüents, presentades per ordre d'importància decreixent, són les següents (s'assenyalen les diferències superiors al 2% entre sexes):

- Reducció de l'ús de preservatius: 11,1% entre elles i 10,0% entre ells.
- Pressió a realitzar pràctiques que no volia fer: 8,9% entre elles i 2,2% entre ells (6,7% de diferència). Les dones s'han vist més violentades.
- Sexe amb persones que no coneixen: 6,6% entre elles i 3,7% entre ells (2,9% de diferència).
- Enviament d'imatges pornogràfiques a amistats: 5,8% entre elles i 3,9% entre ells.
- Filmacions sexuals del cos o de pràctiques sexuals pròpies: 3,4% entre elles i 2,1% entre ells.

El percentatge de resposta no ha augmentat gaire, però es confirma la consciència dels impactes sobre conductes clau.

Taula 47.a. La pornografia ha influït en les següents conductes. Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Dona	Home	Total
He utilitzat menys preservatius	174 11,1%	170 10,0%	344 10,5%
He enregistrat imatges sexuals meves	53 3,4%	36 2,1%	89 2,7%
He enregistrat vídeos sexuals d'altres persones	18 1,1%	66 3,9%	84 2,6%
He tingut sexe amb persones desconegudes	103 6,6%	62 3,7%	165 5,1%
He pressionat l'altra persona o prescindit del seu consentiment	- -	91 5,4%	91 2,8%
He publicat imatges sexuals a xarxes socials	34 2,2%	42 2,5%	76 2,3%
He enviat imatges pornogràfiques a amistats	91 5,8%	66 3,9%	157 4,8%
He fet servir violència en les relacions	12 0,8%	23 1,4%	35 1,1%
He tingut sexe amb persones majors (més de 5 anys de diferència)	57 3,6%	21 1,2%	78 2,4%
M'he sentit pressionat/da forçat/da a fer coses que no volia	140 8,9%	38 2,2%	178 5,4%
Total de persones que contesten	1569 100,0%	1698 100,0%	384 100,0%

Per edat (taula 47.b no hi ha diferències significatives, però tal vegada es pot indicar com s'observa una diferència pel que fa a les tres conductes més freqüents:

- Reducció de l'ús de preservatius: passa del 9,9% (128 persones) als 13-15 anys, a l'11,0% als 16-18 (216 persones).
- Pressió a realitzar pràctiques que no volia fer: passa del 4,9% (64 persones) als 13-15 anys, al 5,8% als 16-18 (114 persones).
- Tenir sexe amb persones que no coneixen: passa del 4,10% (53 persones) als 13-15 anys, al 5,7% als 16-18 (112 persones).

No són xifres gaire elevades, però sí que afecten de manera important. Considerades com a indicatives del que està passant i tenint en compte que, probablement, s'oculta en part, aporten orientació per a la intervenció preventiva.

Taula 47.b. La pornografia ha influït en les següents conductes. Segons grup d'edat

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
He utilitzat menys preservatius	128 9,9%	216 11,0%	344 10,5%
He enregistrat imatges sexuals meves	30 2,3%	59 3,0%	89 2,7%
He enregistrat vídeos sexuals d'altres persones	38 2,9%	46 2,3%	84 2,6%
He tingut sexe amb persones desconegudes	53 4,1%	112 5,7%	165 5,1%
He pressionat l'altra persona o prescindit del seu consentiment	46 3,5%	45 2,3%	91 2,8%
He publicat imatges sexuals a xarxes socials	33 2,5%	43 2,2%	76 2,3%
He enviat imatges pornogràfiques a amistats	59 4,5%	98 5,0%	157 4,8%
He fet servir violència en les relacions	11 0,8%	24 1,2%	35 1,1%
He tingut sexe amb persones majors (més de 5 anys de diferència)	23 1,8%	55 2,8%	78 2,4%
M'he sentit pressionat/da forçat/da a fer coses que no volia	64 4,9%	114 5,8%	178 5,4%
Total de persones que contesten	1299 100,0%	1968 100,0%	384 100,0%

Abans de passar a explorar el consum problemàtic, es volia tancar aquest conjunt de preguntes amb una valoració de conjunt de la pornografia. Les persones que havien contestat ja un conjunt de qüestions important es trobaven en condicions de fer balanç sobre un tema sobre el qual havien pensat detingudament. El resultat és el següent (taules 48.a i 48.b):

- Valoració positiva o molt positiva (13,5% de la mostra): 6,5% elles, 20,1% ells.
- Renúncia a la valoració («no ho tenc clar»: 62,1% de la mostra): 53,2% elles, 70,3% ells.
- Valoració negativa o molt negativa (19,7% de la mostra): 33,9% elles, 6,6% ells.

Com es veu fàcilment, hi ha una valoració significativament diferenciada per sexe, amb major valoració positiva entre ells i major valoració negativa entre elles.

Taula 48.a. Valora la pornografia a partir del teu coneixement i experiència. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Molt positiva	39 2,5%	120 7,1%	159 4,9%
Positiva	62 4,0%	220 13,0%	282 8,6%
No ho tenc clar	835 53,2%	1193 70,3%	2028 62,1%
Negativa	480 30,6%	106 6,2%	586 17,9%
Molt negativa	51 3,3%	7 0,4%	58 1,8%
No sap o no contesta	102 6,5%	52 3,1%	154 4,7%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Pel que fa a les respostes per edat, també s'observa una diferenciació (taula 48.b), tot i que menys rellevant:

- Valoració positiva o molt positiva (13,5% de la mostra): 22,6% als 13-15 anys, 7,5% als 16-18 anys.
- Renúncia a la valoració («no ho tenc clar»: 62,1%): 50,9% als 13-15 anys, 69,5% als 16-18 anys.
- Valoració negativa o molt negativa (19,7%): 16,3% als 13-15 anys, 21,9% als 16-18 anys.

Taula 48.b. Valora la pornografia a partir del teu coneixement i experiència. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Molt positiva	118 9,1%	41 2,1%	159 4,9%
Positiva	175 13,5%	107 5,4%	282 8,6%
No ho tenc clar	661 50,9%	1367 69,5%	2028 62,1%
Negativa	182 14,0%	404 20,5%	586 17,9%
Molt negativa	30 2,3%	28 1,4%	58 1,8%
No sap o no contesta	133 10,2%	21 1,1%	154 4,7%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

A continuació, s'han confrontat amb una escala de 10 ítems, basada en la de Green i el seu equip (Green et al., 2012). Encara que, més endavant (taules 59.a i 59.b) se'n fa un balanç, s'ha decidit presentar cada ítem amb les respostes, a fi de valorar les diverses situacions. Les opcions per contestar cada ítem són quatre: (1) mai, (2) qualche vegada, (3) dues o tres vegades i)4) en bastantes ocasions. Al resum que s'hi presenta a continuació s'han considerat les dues opcions referides a una experiència repetida (3 i 4), és a dir, experiències de dues o més vegades. S'exclou de la presentació resumida l'experiència ocasional («qualche vegada»), tot i que quan s'hi presenten les taules amb totes i cada una de les opcions, es pot veure la importància d'aquestes experiències.

El resum de respostes tractant de manera conjunta tots els ítems és el següent (marcades en negreta les diferències significatives):

1. Em costa resistir els impulsos de mirar pornografia (taules 49.a i 49.b). Afecta especialment els homes i adolescents més joves:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	3,50%	11,40%	7,60%	7,90%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	10,80%	5,50%	7,60%	5,30%

2. He mirat pornografia durant més temps o amb més freqüència del que pensava (taules 50.a i 50.b). Afecta especialment els homes de qualsevol edat:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	0,50%	11,70%	6,30%	11,20%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	7,40%	5,60%	6,30%	1,80%

3. M'he esforçat, sense resultat, per aconseguir aturar, reduir o controlar-ne el consum (taules 51.a i 51.b). Afecta especialment els homes i adolescents més joves:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	4,00%	8,20%	6,20%	4,20%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	8,40%	4,70%	6,20%	3,70%

4. Inversió d'un temps important (2 o més hores el mateix dia) mirant pornografia (taules 52.a i 52.b). Afecta especialment els homes i adolescents més joves:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	1,40%	6,30%	3,90%	4,90%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	6,40%	2,30%	3,90%	4,10%

5. Obsessió amb el consum de pornografia i la masturbació (taules 53.a i 53.b). Afecta especialment els homes i adolescents més joves:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	0,70%	7,00%	4,00%	6,30%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	5,50%	3,00%	4,00%	2,50%

6. He deixat d'anar a llocs o de fer coses que abans m'interessaven per poder mirar pornografia (taules 54.a i 54.b). Afecta especialment els homes i adolescents més joves:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	1,50%	5,00%	3,30%	3,50%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	5,60%	1,80%	3,30%	3,80%

7. Abandonament de les activitats familiars, socials, acadèmiques... per consumir pornografia (taules 55.a i 55.b). Afecta especialment els homes i adolescents més joves:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	0,40%	5,00%	2,80%	4,60%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	4,10%	2,00%	2,80%	2,10%

8. En alguna ocasió m'he ficat en problemes per culpa de mirar pornografia (taules 56.a i 56.b). Afecta especialment els homes de qualsevol edat:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	0,70%	3,80%	2,30%	3,10%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	2,70%	2,00%	2,30%	0,70%

9. Necessitat d'incrementar temps, freqüència o risc per aconseguir la mateixa activació emocional (taules 57.a i 57.b). Afecta especialment els homes de qualsevol edat:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	0,70%	3,80%	2,20%	3,10%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	2,80%	1,90%	2,20%	0,90%

10. Problemes d'atenció, ansietat, intranquillitat o irritabilitat quan no puc mirar pornografia (taules 58.a i 58.b). Afecta especialment els homes de qualsevol edat:

	Dones	Homes	Total	Diferència D - H
Dues o més vegades	0,50%	3,30%	2,00%	2,80%
	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total	Diferència per edat
Dues o més vegades	2,60%	1,60%	2,00%	1,00%

Taula 49.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 1. Em costa resistir els impulsos de mirar pornografia. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	805 51,3%	410 24,1%	1215 37,2%
Qualque vegada	378 24,1%	375 22,1%	753 23,0%
Dues o tres vegades	50 3,2%	107 6,3%	157 4,8%
Bastantes ocasions	5 0,3%	87 5,1%	92 2,8%
No sap o no contesta	331 21,1%	719 42,3%	1050 32,1%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 49.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 1. Em costa resistir els impulsos de mirar pornografia. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	561 43,2%	654 33,2%	1215 37,2%
Qualque vegada	303 23,3%	450 22,9%	753 23,0%
Dues o tres vegades	86 6,6%	71 3,6%	157 4,8%
Bastantes ocasions	55 4,2%	37 1,9%	92 2,8%
No sap o no contesta	294 22,6%	756 38,4%	1050 32,1%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 50.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 2. He mirat pornografia durant més temps o amb més freqüència del que pensava. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	304 19,4%	288 17,0%	592 18,1%
Qualque vegada	188 12,0%	345 20,3%	533 16,3%
Dues o tres vegades	8 0,5%	107 6,3%	115 3,5%
Bastantes ocasions	0 0,0%	91 5,4%	91 2,8%
No sap o no contesta	1069 68,1%	867 51,1%	1936 59,3%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 50.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 2. He mirat pornografia durant més temps o amb més freqüència del que pensava. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	288 22,2%	304 15,4%	592 18,1%
Qualque vegada	240 18,5%	293 14,9%	533 16,3%
Dues o tres vegades	53 4,1%	62 3,2%	115 3,5%
Bastantes ocasions	43 3,3%	48 2,4%	91 2,8%
No sap o no contesta	675 52,0%	1261 64,1%	1936 59,3%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 51.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 3. M'he esforçat, sense resultat, per aconseguir aturar, reduir o controlar-ne el consum. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	332 21,2%	453 26,7%	785 24,0%
Qualque vegada	41 2,6%	228 13,4%	269 8,2%
Dues o tres vegades	20 1,3%	68 4,0%	88 2,7%
Bastantes ocasions	42 2,7%	72 4,2%	114 3,5%
No sap o no contesta	1134 72,3%	877 51,6%	2011 61,6%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 51.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 3. M'he esforçat, sense resultat, per aconseguir aturar, reduir o controlar-ne el consum. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	368 28,3%	417 21,2%	785 24,0%
Qualque vegada	142 10,9%	127 6,5%	269 8,2%
Dues o tres vegades	40 3,1%	48 2,4%	88 2,7%
Bastantes ocasions	69 5,3%	45 2,3%	114 3,5%
No sap o no contesta	680 52,3%	1331 67,6%	2011 61,6%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 52.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 4. Inversió d'un temps important (2 o més hores el mateix dia) mirant pornografia. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	362 23,1%	607 35,7%	969 29,7%
Qualque vegada	54 3,4%	110 6,5%	164 5,0%
Dues o tres vegades	4 0,3%	64 3,8%	68 2,1%
Bastantes ocasions	18 1,1%	42 2,5%	60 1,8%
No sap o no contesta	1131 72,1%	875 51,5%	2006 61,4%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 52.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 4. Inversió d'un temps important (2 o més hores el mateix dia) mirant pornografia. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	457 35,2%	512 26,0%	969 29,7%
Qualque vegada	84 6,5%	80 4,1%	164 5,0%
Dues o tres vegades	45 3,5%	23 1,2%	68 2,1%
Bastantes ocasions	38 2,9%	22 1,1%	60 1,8%
No sap o no contesta	675 52,0%	1331 67,6%	2006 61,4%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 53.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 5. Obsessió amb el consum de pornografia i la masturbació. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	389 24,8%	500 29,4%	889 27,2%
Qualque vegada	39 2,5%	198 11,7%	237 7,3%
Dues o tres vegades	8 0,5%	68 4,0%	76 2,3%
Bastantes ocasions	3 0,2%	51 3,0%	54 1,7%
No sap o no contesta	1130 72,0%	881 51,9%	2011 61,6%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 53.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 5. Obsessió amb el consum de pornografia i la masturbació. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	441 33,9%	448 22,8%	889 27,2%
Qualque vegada	112 8,6%	125 6,4%	237 7,3%
Dues o tres vegades	41 3,2%	35 1,8%	76 2,3%
Bastantes ocasions	30 2,3%	24 1,2%	54 1,7%
No sap o no contesta	675 52,0%	1336 67,9%	2011 61,6%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 54.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 6. He deixat d'anar a llocs o de fer coses que abans m'interessaven per poder mirar pornografia. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	386 24,6%	692 40,8%	1078 33,0%
Qualque vegada	10 0,6%	46 2,7%	56 1,7%
Dues o tres vegades	19 1,2%	34 2,0%	53 1,6%
Bastantes ocasions	5 0,3%	51 3,0%	56 1,7%
No sap o no contesta	1149 73,2%	875 51,5%	2024 62,0%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 54.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 6. He deixat d'anar a llocs o de fer coses que abans m'interessaven per poder mirar pornografia. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	507 39,0%	571 29,0%	1078 33,0%
Qualque vegada	23 1,8%	33 1,7%	56 1,7%
Dues o tres vegades	37 2,8%	16 0,8%	53 1,6%
Bastantes ocasions	37 2,8%	19 1,0%	56 1,7%
No sap o no contesta	695 53,5%	1329 67,5%	2024 62,0%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 55.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 7. Abandonament de les activitats familiars, socials, acadèmiques... per consumir pornografia. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	403 25,7%	691 40,7%	1094 33,5%
Qualque vegada	32 2,0%	52 3,1%	84 2,6%
Dues o tres vegades	4 0,3%	58 3,4%	62 1,9%
Bastantes ocasions	1 0,1%	28 1,6%	29 0,9%
No sap o no contesta	1129 72,0%	869 51,2%	1998 61,2%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 55.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 7. Abandonament de les activitats familiars, socials, acadèmiques... per consumir pornografia. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	529 40,7%	565 28,7%	1094 33,5%
Qualque vegada	42 3,2%	42 2,1%	84 2,6%
Dues o tres vegades	43 3,3%	19 1,0%	62 1,9%
Bastantes ocasions	10 0,8%	19 1,0%	29 0,9%
No sap o no contesta	675 52,0%	1323 67,2%	1998 61,2%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 56.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 8. En alguna ocasió m'he ficat en problemes per culpa de mirar pornografia. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	408 26,0%	616 36,3%	1024 31,3%
Qualque vegada	24 1,5%	149 8,8%	173 5,3%
Dues o tres vegades	9 0,6%	24 1,4%	33 1,0%
Bastantes ocasions	1 0,1%	40 2,4%	41 1,3%
No sap o no contesta	1127 71,8%	869 51,2%	1996 61,1%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 56.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 8. En alguna ocasió m'he ficat en problemes per culpa de mirar pornografia. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	507 39,0%	517 26,3%	1024 31,3%
Qualque vegada	85 6,5%	88 4,5%	173 5,3%
Dues o tres vegades	12 0,9%	21 1,1%	33 1,0%
Bastantes ocasions	24 1,8%	17 0,9%	41 1,3%
No sap o no contesta	671 51,7%	1325 67,3%	1996 61,1%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 57.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 9. Necessitat d'incrementar temps, freqüència o risc per aconseguir la mateixa activació emocional. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	408 26,0%	628 37,0%	1036 31,7%
Qualque vegada	21 1,3%	130 7,7%	151 4,6%
Dues o tres vegades	6 0,4%	23 1,4%	29 0,9%
Bastantes ocasions	4 0,3%	40 2,4%	44 1,3%
No sap o no contesta	1130 72,0%	877 51,6%	2007 61,4%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 57.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 9. Necessitat d'incrementar temps, freqüència o risc per aconseguir la mateixa activació emocional. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	517 39,8%	519 26,4%	1036 31,7%
Qualque vegada	69 5,3%	82 4,2%	151 4,6%
Dues o tres vegades	9 0,7%	20 1,0%	29 0,9%
Bastantes ocasions	27 2,1%	17 0,9%	44 1,3%
No sap o no contesta	677 52,1%	1330 67,6%	2007 61,4%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Taula 58.a. Amb quina freqüència t'ha passat: 10. Problemes d'atenció, ansietat, intranquil·litat o irritabilitat quan no puc mirar pornografia. Segons sexe

	Dona	Home	Total
Mai	379 24,2%	661 38,9%	1040 31,8%
Qualque vegada	30 1,9%	109 6,4%	139 4,3%
Dues o tres vegades	6 0,4%	22 1,3%	28 0,9%
Bastantes ocasions	2 0,1%	34 2,0%	36 1,1%
No sap o no contesta	1152 73,4%	872 51,4%	2024 62,0%
Total	1569 100,0%	1698 100,0%	3267 100,0%

Taula 58.b. Amb quina freqüència t'ha passat: 10. Problemes d'atenció, ansietat, intranquil·litat o irritabilitat quan no puc mirar pornografia. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Mai	499 38,4%	541 27,5%	1040 31,8%
Qualque vegada	74 5,7%	65 3,3%	139 4,3%
Dues o tres vegades	10 0,8%	18 0,9%	28 0,9%
Bastantes ocasions	23 1,8%	13 0,7%	36 1,1%
No sap o no contesta	693 53,3%	1331 67,6%	2024 62,0%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Les dades resumides dels 10 ítems considerats, per a l'avaluació del consum problemàtic (CP), es poden presentar agregades, com a puntuació del conjunt de l'escala. Quan no els ha passat mai no sumen cap punt, cada vegada que els ha passat qualque vegada sumen un punt. El recorregut de l'escala és de 0 (no ha passat res mai) a 30 (han experimentat les 10 situacions en bastantes ocasions). El resultat mostra quatre nivells diferenciats (taules 59.a i 59.b), però es pot resumir el nivell de consum problemàtic, segons sexe, en tres nivells que provoquen nivells de preocupació diferents (marcades en negreta les diferències significatives):

- **Nivell de CP baix:** 25,6% de tota la mostra. És més freqüent entre les dones adolescents.

Dones	Homes	<i>Diferència</i>
31,20%	20,30%	10,90%

- **Nivell de CP mig:** 9,5% de tota la mostra. És més freqüent entre els homes adolescents.

Dones	Homes	<i>Diferència</i>
4,40%	14,10%	9,70%

- **Nivell de CP alt o molt alt:** 7% de tota la mostra. És més freqüent entre els homes adolescents.

Dones	Homes	<i>Diferència</i>
2,00%	11,80%	9,80%

Els resultats parcials ja havien mostrat com els nivells més elevats, situació a situació, eren molt més freqüents entre els homes, les puntuacions agregades confirmen aquests resultats. Aquest balanç és coherent amb els nivells de freqüentació, temps dedicat, tipus de pornografia consumida i altres qüestions.

Taula 59.a. Nivell de consum problemàtic. Segons sexe

	Dona	Home	Total
No contesten	979	913	1892
	62,4%	53,8%	57,9%
Nivell baix (puntuacions 2-3)	490	345	835
	31,2%	20,3%	25,6%
Nivell mig (puntuacions 4-9)	69	240	309
	4,4%	14,1%	9,5%
Nivell alt (puntuacions 10-19)	25	126	151
	1,6%	7,4%	4,6%
Nivell molt alt (puntuacions 20 i superiors)	6	74	80
	0,4%	4,4%	2,4%
Total	1569	1698	3267
	100,0%	100,0%	100,0%

Taula 59.b. Nivell de consum problemàtic. Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
No contesten	660 50,8%	1232 62,6%	1892 57,9%
Nivell baix (puntuacions 2-3)	362 27,9%	473 24,0%	835 25,6%
Nivell mig (puntuacions 4-9)	136 10,5%	173 8,8%	309 9,5%
Nivell alt (puntuacions 10-19)	99 7,6%	52 2,6%	151 4,6%
Nivell molt alt (puntuacions 20 i superiors)	42 3,2%	38 1,9%	80 2,4%
Total	1299 100,0%	1968 100,0%	3267 100,0%

Resultat del nivell de consum problemàtic, segons edat (taula 59.b), en tres nivells (marcades en negreta les diferències significatives):

- **Nivell de CP baix:** 25,6% de tota la mostra. És més freqüent entre les adolescents més joves.

13-15 anys	16-18 anys	<i>Diferència</i>
27,90%	24,00%	3,90%

- **Nivell de CP mig:** 9,5% de tota la mostra. La diferència no és conclouent, s'hi presenta CP de nivell mig a totes les edats.

13-15 anys	16-18 anys	<i>Diferència</i>
10,50%	8,80%	1,70%

- **Nivell de CP alt o molt alt:** 7% de tota la mostra. És més freqüent entre els homes adolescents més joves.

13-15 anys	16-18 anys	<i>Diferència</i>
10,80%	4,50%	6,30%

Els resultats parcials també havien mostrat com els nivells més elevats, situació a situació, eren més freqüents entre adolescents més joves, les puntuacions agregades confirmen aquests resultats.

5. Opinions sobre la pornografia a Internet

S'ha deixat un apartat final per tornar a recollir opinions sobre la pornografia. Les primeres es refereixen a les percepcions sobre adolescents de la seva generació: se'ls demana sobre les edats que consideren com a referents del consum de pornografia (taules 60.a, 60.b, 60.c i 60.d).

Taula 60.a. Estadístics. A partir de quina edat creus que ELS adolescents (ells) comencen a consumir pornografia habitualment? Segons sexe

		Dona	Home
N	<i>Vàlid</i>	1403	1455
	<i>No responen</i>	437	334
Mitjana		12,05	12,05
Mediana		12,00	12,00
Desviació estàndard		1,617	1,619
Mínim		8	8
Màxim		18	18

Taula 60.b. Estadístics. A partir de quina edat creus que LES adolescents (elles) comencen a consumir pornografia habitualment? Segons sexe

		Dona	Home
N	<i>Vàlid</i>	1408	1459
	<i>No responen</i>	432	330
Mitjana		13,26	13,45
Mediana		14,00	14,00
Desviació estàndard		1,759	1,501
Mínim		8	8
Màxim		19	19

A la taula 60.a s'observa com hi ha una coincidència sorprenent en la mitjana d'edat que tant ells com elles atribueixen als homes adolescents: 12,05 anys, amb desviacions reduïdes molt similars (CV: 13,40% i 13,42%), tot i el recorregut ample (8-18). Es tracta d'una mitjana inferior a l'edat real de normalització del consum habitual entre els adolescents, amb mitjanes de 12,98 anys (taula 28.c). S'atribueixen edats de consum per als iguals una mica inferiors a les experimentades personalment, com si s'afirmés que la gent de les seves edats ha arribat abans que ells i elles.

Pel que fa a les dones adolescents (taula 60.b), les edats atribuïdes són més elevades que les atribuïdes als homes adolescents. La mitjana d'edat d'inici que elles consideren són els 13,26 anys (CV: 13,43%); ells, per la seva banda, consideren que les dones adolescents comencen, de mitjana, als 13,45 anys (CV: 13,40%). Com es pot observar, les dispersions són baixes i el recorregut continua sent ample (8 a 18 anys). La mitjana atribuïda, per ells i elles, és superior

a la real, situada en 12,7 anys (taula 28.c). Encara es manté el tòpic que les dones hi accedeixen més tard que els homes, quan s'ha pogut observar com ara això ja no passa, tot i les diferències en nivell de freqüentació i intensitat de consum.

Taula 60.c. Estadístics. A partir de quina edat creus que ELS adolescents (ells) comencen a consumir pornografia habitualment? Segons grups d'edat

		Dona	Home
N	<i>Vàlid</i>	1315	1543
	<i>No responen</i>	328	443
Mitjana		11,97	12,11
Mediana		12,00	12,00
Desviació estàndard		1,687	1,553
Mínim		8	8
Màxim		18	18

Taula 60.d. Estadístics. A partir de quina edat creus que LES adolescents (elles) comencen a consumir pornografia habitualment? Segons grups d'edat

		13 - 15 anys	16 - 18 anys
N	<i>Vàlid</i>	1323	1544
	<i>No responen</i>	320	442
Mitjana		13,31	13,40
Mediana		13,00	14,00
Desviació estàndard		1,625	1,644
Mínim		8	8
Màxim		19	18

Per grups d'edat (taules 60.c i 60.d), es consideren les edats d'inici mantenint el patró anterior: als homes se'ls atribueixen edats més reduïdes (mitjana de 12 anys als dos grups d'edat), mentre que a les dones se'ls atribueixen mitjanes d'edat més elevades (13,31 i 13,40). El nivell de coincidència és molt elevat, la clau és la interpretació que es fa de l'accés diferenciat per sexe, ara ja poc representatiu del que està passant.

Entrant més a fons en les possibles influències de l'entorn, pel que fa al consum, s'ha explorat el seu coneixement sobre freqüentació de pornografia entre les persones de referència en el procés de socialització primari. Quan es demana si hi ha o hi ha hagut persones de l'entorn que consumeixen pornografia (taules 61.a i 61.b), la seguretat o la suposició que sí que n'hi ha arriba al 76,9% de la mostra, amb un nivell de no resposta del 16.6%, raonable en aquest cas.

La diferència per sexe és significativa, ells saben o sospiten que existeix aquest consum en un 79,9% i elles en un 74% (taula 61.a). En els dos casos és una opinió coincident i elevada, però hi ha un significatiu 5,9% de diferència.

Taula 61.a. Hi ha o hi ha hagut persones del teu entorn que consumeixen pornografia?
Segons sexe

	Dona	Home	Total
Segurament sí	1088 59,1%	1053 58,9%	2141 59,0%
Suposo que sí	275 14,9%	376 21,0%	651 17,9%
Suposo que no	57 3,1%	83 4,6%	140 3,9%
Segurament no	65 3,5%	28 1,6%	93 2,6%
No sap o no contesta	355 19,3%	249 13,9%	604 16,6%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Per edat (taula 61.b), encara augmenta la diferència, amb un reconeixement positiu entre els 13-15 anys del 68,0% i del 76,9% entre els 16-18 anys, és a dir, la seguretat o la sospita augmenten un 18,1%, d'acord amb els anys de consum que han passat des de les seves primeres experiències. Amb el temps, cada vegada més hi ha la percepció que hi ha molta gent consumint pornografia.

Taula 61.b. Hi ha o hi ha hagut persones del teu entorn que consumeixen pornografia?
Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Segurament sí	932 50,7%	1209 67,6%	2141 59,0%
Suposo que sí	319 17,3%	332 18,6%	651 17,9%
Suposo que no	84 4,6%	56 3,1%	140 3,9%
Segurament no	60 3,3%	33 1,8%	93 2,6%
No sap o no contesta	248 13,5%	356 19,9%	604 16,6%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

Intentant aclarir la importància de les persones de referència a les quals s'atribueix consum, s'ha demanat qui pensaven que en podia consumir. No hi ha dubte que l'atribució se centra en els i les iguals amb altres adolescents (taula 62.a). Un 68,1% creu que són els amics i un 39,8% les amigues, amb una diferència significativa en aquest segon cas. A les parelles, amics i amigues amb més intimitat i coneixement del que fan, se'ls hi atribueix consum en un 24,2% dels casos. Amb els familiars es redueix molt l'atribució de consum. A aquesta pregunta només hi ha un 3,1% de no resposta, per tant, no sembla haver-hi resistències a contestar o ocultació de les opinions.

Taula 62.a. Qui creus que consumeix o ha consumit pornografia? Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Dona	Home	Total
La meva parella	393 21,4%	487 27,2%	880 24,2%
Els meus amics	1236 67,2%	1236 69,1%	2472 68,1%
Les meves amigues	682 37,1%	762 42,6%	1444 39,8%
El meu pare	214 11,6%	211 11,8%	425 11,7%
La meva mare	144 7,8%	105 5,9%	249 6,9%
El meu germà	321 17,4%	296 16,5%	617 17,0%
La meva germana	183 9,9%	133 7,4%	316 8,7%
Persones amb qui he tingut relacions	272 14,8%	346 19,3%	618 17,0%
No sap o no contesta	43 2,3%	68 3,8%	111 3,1%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Per edat (taula 62.b), es confirma una major atribució de consum a les edats més elevades de la mostra. Als amics se'ls atribueix consum en un 3,3% més, a les amigues en un 8,9% més i a les parelles en un 7,9% més. Sigui perquè aquest consum augmenta, sigui perquè amb els anys disposen de més informació o augmenten les sospites, no hi ha dubte que a l'adolescència hi ha una clara percepció que l'entorn d'adolescents és també consumidor de pornografia, que es tracta d'una activitat generacional rellevant, per la quantitat de gent que la practica. Aquesta certesa pot suposar una certa justificació del propi consum o una legitimació d'aquest.

Taula 62.b. Qui creus que consumeix o ha consumit pornografia? Segons grup d'edat

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
La meua parella	327 19,9%	553 27,8%	880 24,2%
Els meus amics	1090 66,3%	1382 69,6%	2472 68,1%
Les meves amigues	574 34,9%	870 43,8%	1444 39,8%
El meu pare	164 10,0%	261 13,1%	425 11,7%
La meua mare	99 6,0%	150 7,6%	249 6,9%
El meu germà	235 14,3%	382 19,2%	617 17,0%
La meua germana	122 7,4%	194 9,8%	316 8,7%
Persones amb qui he tingut relacions	203 12,4%	415 20,9%	618 17,0%
No sap o no contesta	59 3,6%	52 2,6%	111 3,1%
Total	1643 100,0	1986 100,0	3629 100,0

Analitzant com impacta, com influeix aquest consum, s'ha demanat directament com pensaven que els afectava el consum de les persones properes. En aquesta qüestió la no resposta augmenta fins al 48,4%, tot i que a l'anterior sobre consum a l'entorn només hi havia un 3,1% de no resposta. No ho saben o prefereixen no dir-ho, no es pot interpretar en un sentit o un altre.

Les persones que sí que contesten (taules 63.a i 63.b) opinen que l'impacte és positiu a les seves relacions sexuals en un 7,4% i a les seves relacions de parella en un 2,8%. Les opinions indiquen que aquest consum és negatiu per a les seves relacions sexuals ocasionals en un 4,3% i a les seves relacions de parella en un 6,6%.

Cal parar atenció en un reduït, però significatiu, nombre de persones que parla de situacions de violència, vinculades al consum de pornografia en el seu entorn:

- He patit violència en les relacions: 10 dones adolescents i cap home.
- M'han pressionat per fer pràctiques pornogràfiques que no desitjo: 25 dones i 22 homes.
- He patit violència en les relacions per imitar pràctiques pornogràfiques: 12 dones i 5 homes.
- Els impactes negatius són més importants entre elles que entre ells i els positius a l'inrevés: ells declaren amb més freqüència haver-ne obtingut beneficis. Per posar només uns exemples:

- Afecta negativament les meves relacions de parella: 8,4% d'elles i 4,6% d'ells opinen així.
- Afecta positivament les meves relacions sexuals: 5,1% d'elles i 9,8% d'ells.

Si es considera que en la pornografia mai es frustra el desig masculí, sembla que l'extensió a les seves relacions d'aquest patró de relació satisfà bàsicament a una part dels homes adolescents.

Taula 63.a. Com t'afecta aquest consum de les persones properes? Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Dona	Home	Total
Afecta negativament les meves relacions de parella	155 8,4%	83 4,6%	238 6,6%
Afecta negativament les meves relacions ocasionals	104 5,7%	53 3,0%	157 4,3%
He patit violència en les relacions	10 0,5%	0 0,0%	10 0,3%
M'han pressionat per fer pràctiques pornogràfiques que no desitjo	25 1,4%	22 1,2%	47 1,3%
Afecta positivament les meves relacions de parella	41 2,2%	61 3,4%	102 2,8%
Afecta positivament les meves relacions sexuals	94 5,1%	175 9,8%	269 7,4%
He patit violència en les relacions per imitar pràctiques pornogràfiques	12 0,7%	5 0,3%	17 0,5%
Altres	116 6,3%	79 4,4%	195 5,4%
No sap o no contesta	806 43,8%	951 53,2%	1757 48,4%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Per edat (taula 63.b), es poden constatar diferències significatives en la no resposta (+5,7%) i en la identificació d'altres diversos efectes (+7,7%), en els dos casos els percentatges més elevats s'observen entre els 16-18 anys. També hi ha una diferència significativa en l'increment de l'opinió sobre els efectes positius en les relacions sexuals (+3,7%). La resta d'opinions gairebé no ofereixen percentatges diferenciats. En qualsevol cas, com ja s'ha dit, és la no resposta la protagonista d'aquesta pregunta sobre les influències.

Taula 63.b. Com t'afecta aquest consum de les persones properes? Segons grup d'edat

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Afecta negativament les meves relacions de parella	113 6,9%	125 6,3%	238 6,6%
Afecta negativament les meves relacions ocasionals	55 3,3%	102 5,1%	157 4,3%
He patit violència en les relacions	3 0,2%	7 0,4%	10 0,3%
M'han pressionat per fer pràctiques pornogràfiques que no desitjo	28 1,7%	19 1,0%	47 1,3%
Afecta positivament les meves relacions de parella	53 3,2%	49 2,5%	102 2,8%
Afecta positivament les meves relacions sexuals	89 5,4%	180 9,1%	269 7,4%
He patit violència en les relacions per imitar pràctiques pornogràfiques	8 0,5%	9 0,5%	17 0,5%
Altres	158 9,6%	37 1,9%	195 5,4%
No sap o no contesta	744 45,3%	1013 51,0%	1757 48,4%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

La darrera qüestió s'ha reservat perquè aportessin la seva opinió sobre l'oportunitat de tractar el tema de la pornografia, de reflexionar sobre aquest, a l'educació afectiva i sexual (EAS) (taules 64.a i 64.b). En aquesta qüestió la no resposta torna a nivells més baixos (18,6%), i s'expressa majoritàriament el seu acord que sí que es faci així (61,1%). Només un 3,5% de la mostra s'hi expressa en contra. Hi ha una diferència significativa per sexe (taula 64.a), ja que n'opinen positivament un 58,0% de les dones adolescents i un 64,3% dels homes adolescents (un 6,3% de diferència). També és significativa la diferència en l'opinió en contra, amb un 5,4% d'elles i un 1,6% d'ells (3,6% de diferència).

Pel que fa a l'edat d'inici, és majoritària l'opinió que se n'ha de parlar abans dels 12 anys. Un 61,1% de les 2.218 persones que opinen que cal parlar de pornografia a l'EAS, diuen que s'hauria de fer abans dels 12 anys. La resta opina que no s'hauria de fer abans dels 12 anys. Segurament, les experiències molt freqüents de primers contactes amb la pornografia abans dels 12 anys motiva aquesta opinió.

Taula 64.a. Creus que estaria bé reflexionar sobre la pornografia a l'educació afectiva i sexual? Segons sexe

	Dona	Home	Total
Sí, abans dels 12 anys	617 33,5%	738 41,3%	1355 37,3%
Sí, però no abans dels 12 anys	451 24,5%	412 23,0%	863 23,8%
No crec que hi hagi una edat específica	277 15,1%	330 18,4%	607 16,7%
No crec que calgui parlar d'aquest tema	99 5,4%	29 1,6%	128 3,5%
No sap o no contesta	396 21,5%	280 15,7%	676 18,6%
Total	1840 100,0%	1789 100,0%	3629 100,0%

Pel que fa a les diferències significatives per edat (taula 64.b), el nivell de consens és elevat, pràcticament només se'n troben en la no resposta, més freqüent entre els 16-18 anys (2,8% de diferència) i en l'opinió que no cal parlar de pornografia a l'EAS, opinió més freqüent entre els 13-15 anys (2,3% de diferència).

Taula 64.b. Creus que estaria bé reflexionar sobre la pornografia a l'educació afectiva i sexual? Segons grup d'edat

	13 - 15 anys	16 - 18 anys	Total
Sí, abans dels 12 anys	616 37,5%	739 37,2%	1355 37,3%
Sí, però no abans dels 12 anys	374 22,8%	489 24,6%	863 23,8%
No crec que hi hagi una edat específica	296 18,0%	311 15,7%	607 16,7%
No crec que calgui parlar d'aquest tema	76 4,6%	52 2,6%	128 3,5%
No sap o no contesta	281 17,1%	395 19,9%	676 18,6%
Total	1643 100,0%	1986 100,0%	3629 100,0%

CAPÍTOL 4.

Grups de discussió amb alumnat sobre la nova pornografia en línia

1. Els grups participants

Per garantir que les diverses realitats socials i demogràfiques estiguessin representades, es varen estructurar cinc grups de discussió, tenint en compte diferents edats, ja que el tipus de relació amb la pornografia és diferenciat; i el sexe, realitzant grups mixts, per captar les interaccions entre els dos sexes. L'estructura dels grups es pot identificar a la següent figura (1):

Figura 1. Quadre de distribució dels grups de discussió per centre educatiu i clau d'identificació

5 grups de discussió mixts		Edat: 14-18 anys
IES Santa Margalida <i>H/D-14-16-SMARG</i>	IES Santa Maria <i>H/D-14-16-SMAR</i>	IES Porto Cristo <i>H/D-15-18-POR</i>
IES Bendinat <i>H/D-15-17-BEN</i>	IES Josep Sureda i Blanes <i>H/D-15-17-JOS</i>	

Com es pot comprovar, es varen fer 5 grups de discussió, realitzats entre el 27 d'octubre i el 2 de novembre. Les quotes de persones participants es varen completar a partir de la col·laboració voluntària de l'alumnat, convidat per les persones responsables de Coeducació a cada centre educatiu.

En total, s'ha comptat amb 57 adolescents que han participat en les sessions dutes a terme. Es va acordar amb ells i elles que es respectaria la confidencialitat, de tal manera que només s'identifiquen, a l'hora de seleccionar aportacions, els grups de referència i el sexe de la persona que hi participa.

2. Dinàmica dels debats: criteris bàsics i metodologia dels grups de discussió

En la mateixa dinàmica es va tenir en compte que els grups de discussió havien de respectar una sèrie de criteris:

- Acordar unes normes bàsiques a l'inici de la primera sessió dels grups: no tallar les intervencions d'altres persones, mantenir el respecte, no menystenir...
- Poder intervenir de manera igualitària (s'ha de garantir distribuïnt el torn de paraula, interpellant directament, fent rodes d'opinió...). Tallar les confrontacions amb més de dos o tres intercanvis, canviar de tema quan s'ha aconseguit una certa saturació de les opinions (comencen les repeticions de les opinions), evitar les intervencions massives (una única intervenció no pot superar els 2 minuts, és recomanable mostrar a l'inici, amb el mòbil, què és un minut).

- Fer adaptacions de gènere i culturals, sempre d'acord amb qui parlam. Com és evident, es consideren inacceptables les bromes, acudits i insinuacions de tipus racista, de gènere o políticament intolerants.
- No fer comentaris valoratius de les opinions ni jutjar de cap manera a les persones o les seves aportacions.
- Poder parlar en la llengua en la qual s'expressi amb més naturalitat i conduir les sessions en català.
- Mòbils apagats o en mode avió, sigui com sigui, sense consultar mentre duràs la sessió.

Tenint presents els criteris identificats, la metodologia bàsica va ser la següent:

1. Les sessions sempre han de començar amb una breu presentació de les persones que hi assisteixen (nom i edat, a quin centre ens trobam i quin dia és).
2. S'han d'enregistrar, si és possible, amb doble registre d'àudio. Però, també han de comptar amb una persona que faci registre escrit del que passa: una relatora del contingut de sessió (qui hi assisteix, quins temes es toquen, què es diu...). Aquest registre escrit no és necessari paraula a paraula, però sí que ha de ser prou fidedigne.
3. La persona que condueix la sessió no ha de donar la seva opinió ni donar exemples que caracteritzin la resposta que s'espera que aportin les participants.
4. Les sessions han de començar de manera puntual (màxim d'espera: 5 minuts).
5. La durada de les sessions no pot ser superior als 120 minuts. És recomanable, perquè tothom pugui parlar tranquil·lament, que les sessions durin entre 90 minuts i 120 minuts.
6. Aquest guió es pot projectar amb l'ordinador, però no avançar temes: només mostrar el tema que es troba en debat. No es pot repartir aquest document entre les persones que hi participen fins que s'acabin les sessions.

3. Resultats

Eixos bàsics de consulta

Als grups de discussió es varen abordar una sèrie de qüestions, relacionades amb les característiques primordials de la nova pornografia en línia (NPO) juntament amb els efectes que té aquesta sobre la població adolescent:

1. QUÈ ÉS. La pornografia ha canviat molt d'ençà que hi ha mòbils (2008). Com podríeu explicar en què consisteix la nova pornografia en línia (NPO), basada en vídeos i que es mira molt a l'adolescència?
2. EDAT DE CONSUM. La pornografia (NPO) cada vegada es comença a veure a edats més reduïdes. Per què pensau que passa això?
3. CONSUM EN FUNCIO DEL SEXE. De pornografia (NPO), en miren més ells que elles, a més en miren més aquells adolescents i joves que no tenen parella. Què opinau?
4. TRACTE A LA DONA. La pornografia (NPO) tracta les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol), les fa experimentar violència... Per què ho fan?

5. INFLUÈNCIA. En la pornografia (NPO) els homes poques vegades fan servir preservatius, es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut. Com pensau que aquests models poden influir a les nostres conductes?
6. ADDICCIÓ. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, deixen de fer altres coses (esport, activitats socials...) i obtenen cada vegada menys plaer. Tal vegada, el porno pot generar addicció?
7. CRITERIS. En sexualitat podem fer de tot, sempre que es respectin tres criteris:
 - Vincle segur, respecte.
 - Consens de pràctiques.
 - Plaer compartit.

El porno no els té en compte. Què opinau?
8. OPINIÓ I EXPERIÈNCIES PRÒPIES. Què us agrada més i què us agrada menys de la pornografia (NPO)? Sabeu si algú ha viscut una mala experiència amb imatges del seu cos (o de sexe) divulgades per xarxes?
9. EDUCACIÓ. Hi ha qui diu que amb la pornografia (NPO) aprèn de sexe; altres pensen que aprens de porno i no de sexe. Es podria fer una educació afectiva i sexual que ens ensenyàs a viure la sexualitat amb plaer i igualtat? Com hauria de ser?
10. AJUDA i PROPOSTES DE MILLORA. Amb qui parlau sobre la vostra sexualitat, sobre pornografia i sobre les relacions amb altres persones? Què es podria fer per millorar la situació actual?

A continuació es presenten els fragments més expressius de cada una de les categories. Les transcripcions s'han fet respectant l'esperit amb què varen ser expressades, en la mateixa llengua i amb la mateixa estructura de frase. Hi ha repeticions, però s'han seleccionat les que presenten més clarament les aportacions del grup, sigui perquè més gent hi donava conformitat o perquè directament es repetien les mateixes afirmacions.

3.1. La pornografia ha canviat molt d'ençà que hi ha mòbils (2008). Com podríeu explicar en què consisteix la nova pornografia en línia (NPO), basada en vídeos i que es mira molt a l'adolescència?

Hi ha un consens clar pel que fa a l'explicació de la nova pornografia en línia (NPO) en referència a les seves característiques:

- Diferenciació de la pornografia tradicional.
- Fàcil accés a la nova pornografia (NPO).
- Bombardeig de contingut pornogràfic a la xarxa.
- Contingut pornogràfic fals i dramatitzat.

Sense diferències per edat o sexe, es reconeix el fàcil accés a la pornografia com una de les característiques principals de la nova pornografia en línia (NPO). A partir d'aquesta qüestió reflexionen sobre l'evolució de l'accés a la pornografia al llarg dels anys, i observen una clara diferència entre la nova pornografia en línia (on qualsevol persona, en qualsevol edat, pot accedir a una infinitat de contingut de forma gratuïta) i la pornografia tradicional (on l'accés era més exclusiu i restringit, sobretot pels joves menors d'edat).

En aquest context, és interessant destacar la preocupació general dels i les joves per l'accés dels infants a la pornografia, ja que incideixen amb la necessitat de canvi i la urgència d'implementar mesures.

Els i les joves també assenyalen, com una de les característiques definitòries de la NPO, el bombardeig de contingut pornogràfic a la xarxa. Confessen que es troben exposats a imatges pornogràfiques de forma contínua i en contra de la seva voluntat. *TikTok, Twitter i WhatsApp* són les xarxes socials on es troben amb més contingut pornogràfic.

A més a més, a l'hora de conceptualitzar la nova pornografia en línia, els i les adolescents se centren en el seu contingut. El defineixen com a: variat, explícit, artificial i dramatitzat. Arriben a la conclusió que la pornografia en línia és ficció.

Encara que de forma concreta, algunes persones reconeixen el masclisme que projecta la nova pornografia: insisteixen en la cosificació i deshumanització que hi rep la dona, i identifiquen la NPO com a una guia nociva i problemàtica. Temes que apareixen a aquesta part del debat, però que després es tracten amb més detall.

NOVA PORNOGRAFIA EN LÍNIA (NPO). QUÈ ÉS?	
Què opinen als 14-18 anys	
Els joves	Les joves
«Esta al alcance de todo el mundo. Buscas algo inocente y acabas en una página porno.» H-15-BEN	«És molt més explícita que <i>antes</i> , que una revista.» D-17-POR
«Ahora es más accesible, pones cinco letras y ya esta.» H-16-JOS	«Ara podem arribar amb més facilitat.» D-17-POR
«Contingut multimèdia on persones (parelles o grups) realitzen actes sexuals de tot tipus.» H-16-SMARG	«Sense voler te n'arriba igualment; que et passin una foto, un sticker... per molt que tu no en vulguis mirar, te n'acaba arribant.» D-16-POR
«Imatges no humanes, on tracten a persones de manera no humana.» H-16-SMARG	«Invasiu.» D-16-JOS
«No és sana.» H-16-JOS	«Es algo artificial.» D-15-JOS
«El porno és masclista.» H-16-JOS	«És superdramatitzat.» D-16-JOS
«Antes el porno era entretenimiento para adultos y ahora el porno es entretenimiento para niños.» H-16-JOS	«Se muestra algo que verdaderamente no pasa.» D-16-BENv
	«El porno és ficció.» D-17-POR

3.2. La pornografia (NPO) cada vegada es comença a veure a edats més reduïdes. Per què pensau que passa això?

El consens és elevat, sense diferències apreciables per edat i sexe. Els i les joves indiquen una sèrie de factors de risc pel consum de pornografia (NPO) a edats primerenques:

- La curiositat i l'avorriment junt amb la desinformació i la falta d'educació afectiva i sexual.
- L'accés i l'exposició a la nova pornografia en línia.
- La falta de control i supervisió parental.

Els i les adolescents se centren en la facilitat d'accés i l'exposició al contingut pornogràfic, junt amb la falta d'educació afectiva i sexual existent. Esmenten que els infants utilitzen la pornografia com a guia per resoldre els dubtes i inquietuds, volen veure com és *el sexe*.

Assenyalen que el consum de pornografia (NPO) en edats cada vegada més reduïdes té relació amb el defecte de responsabilitat parental de les famílies i és degut a la falta de control parental. En general, culpabilitzen i critiquen els pares. En aquest context, identifiquen la nova pornografia com a un dels perills més alarmants existents a la xarxa i nocius per als més joves.

EDAT DE CONSUM	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«Que no se'n xerri... això fa que en vulguis cercar.» H-17-POR	«Porque está superaccesible y los niños pequeños tienen curiosidad.» D-15-BEN
«Quan alguna cosa no t'ho diuen així directament, pues has de cercar informació.» H-18-POR	«El aburrimiento es clave, tiene que ver con el aburrimiento de los niños y sobre todo con la ocupación de los padres...» D-17-JOS
«La mayoría de padres no controlan lo que sus hijos ven y no ven por Internet.» H-15-BEN	«Hi ha més facilitat d'entrar-hi, i abans havies d'anar a comprar revistes.» D-16-POR
«La societat ho ha normalitzat molt i apareix a llocs on no hauria d'aparèixer. L'accessibilitat ha rebaixat l'edat de forma increïble.» H-16-SMARG	«Nins molt petits tenen accés a pornografia, però no tenen educació.» D-14-SMARG «Cada vegada tenen accés més joves a les tecnologies.» D-15-SMAR

3.3. De pornografia (NPO), en miren més ells que elles, a més en miren més aquells adolescents i joves que no tenen parella. Què opineu?

Pel que fa al primer punt, en referència al consum de pornografia (NPO) en funció del sexe, i sense diferències per edat o sexe, afirmen tres qüestions:

- Els homes consumeixen més pornografia (NPO) que les dones.
- L'evolució del consum de pornografia en dones és exponencial.
- No existeix una relació entre el sexe i el nivell de consum.

Hi ha un clar consens: els i les joves indiquen que els homes són els que més accedeixen a la pornografia, així com els més exposats a la seva influència.

En aquest sentit, reconeixen dos motius pels quals els homes consumeixen més pornografia (NPO):

- Perquè el desig sexual masculí es troba més normalitzat que el desig sexual de les dones; per tant, poden expressar-lo lliurement.
- Per obtenir reconeixement social i aprovació social per part del grup d'iguals, per ser reconeguts com a individus sexualment preparats.

Els i les adolescents confessen que el consum de pornografia per part dels homes està principalment motivat per assolir reconeixement d'altres adolescents i joves: «per fer-se els **guais**», «per ser els més **guais**». D'aquesta manera s'afegeix un valor social a consumir i conèixer contingut pornogràfic. Entre els joves l'aprovació social es relaciona amb el **saber** (saber estar, saber fer) sobre sexe.

Per altra banda, de forma més aïllada, però present, diverses persones reconeixen que les dones cada vegada consumeixen més pornografia, que van perdent la vergonya i la por a mencionar-ho, i que no existeix una relació entre el sexe i el nivell de consum: és una qüestió que depèn únicament de les preferències i gustos de cada persona.

En aquest context, comenten qüestions singulars com: «Les dones no visualitzen pornografia sinó que en llegeixen», «El porno escrit per dones és per a dones, no com la pornografia».

Pel que fa al segon punt, hi ha diferències apreciables per sexe. Per una banda, els joves argumenten que no tenir parella suposa un factor clau a l'hora de consumir pornografia (NPO), ja que amb la parella s'allibera la tensió sexual existent, per tant, no és necessari el consum de pornografia. Per altra banda, les joves indiquen que tenir parella no té influència en la reducció de consum de NPO, consideren aquesta qüestió com una imposició, una pressió social.

CONSUM EN FUNCIÓ DEL SEXE	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«A veure, jo per experiència pròpia, quasi tots els nins en xerren tot el temps...» H-15-POR	«Realment no és que en mirin més nins o nines, sinó que els nins entre ells ho xerren més, i ho tenen més normalitzat.» D-16-POR
«Reflecteix una realitat, no tot és cert, però una part sí.» H-16-SMARG	«Jo trob que ho miren tots per igual... i crec que de cada vegada hi ha més nines.» (que miren pornografia) D-16-POR
«El consum de porno és un tema de gustos, no vol dir que ells ho emprin més.» H-16-SMARG	«Depèn de cada persona.» D-17-POR
«Els homes són més visuals, les dones llegeixen llibres.» H-16-SMARG	«Però jo crec que en general els nins miren més pornografia que les nines. I sobre el tema de les parelles, jo crec que no té res a veure.» D-16-POR

«A lo millor les persones tenen parella, miren menys vídeos perquè tenen la companyia de la seva parella.» H-15-POR	«No per tenir parella deixes de mirar-ho, si eres una persona que en miraves molt, en segueixes mirant...» D-17-POR
«Mirar-ho si tens parella és tonteria, es mira per alliberar tensió sexual.» H-16-SMAR	«El porno també es pot mirar en parella.» D-16-SMAR
«En parella es mira menys.» H-15-SMAR	«Encara que tinguis parella pots tenir els teus moments íntims de plaer.» D-15-SMAR
«Si no tens una parella, ho has de fer tu tot sol.» H-16-JOS	«És una cosa que la societat ha inculcat que quan no tens parella has de mirar porno.» D-16-JOS
	«També el plaer masculí està millor vist que el plaer femení.» D-17-POR

3.4. La pornografia (NPO) tracta les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol), les fa experimentar violència... Per què ho fan?

Hi ha un consens clar, identifiquen dos motius primordials pels quals es tracta la dona de manera denigrant a la pornografia (NPO).

- Per motius econòmics: a les empreses de pornografia els interessa reproduir aquest model, ja que l'home és el públic objectiu principal.
- Per complaure l'home, perquè la submissió de la dona l'excita.

Els i les joves exposen que per motius econòmics, tenint en compte que l'home és el consumidor principal de pornografia (NPO), les empreses pornogràfiques reproduïen a les produccions pornogràfiques el que excita l'home: la submissió i la subordinació de la dona.

D'aquesta manera justifiquen que l'home exerceixi violència vers la dona a la pornografia, perquè és el que excita l'home.

Les joves identifiquen algunes qüestions singulars: que les dones són un objecte sexual, i que a la pornografia el seu paper es redueix a l'estimulació sexual i la satisfacció de les fantasies dels homes. En aquest context, les adolescents varen incidir en el fet que el desig sexual de la dona es troba invisibilitzat, donen especial rellevància a la necessitat de reivindicació del plaer femení.

De forma general arriben a un punt comú: la pornografia són produccions per i per a l'home.

TRACTE A LA DONA	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«Al final tot això és un negoci. Si el sector masculí consum més pornografia que el sector femení, s'adaptaran i faran el negoci pels que més ho veuen.» H-18-POR	«Jo crec que és perquè està molt enfocada en el plaer de l'home, i la dona no deixa de ser un objecte, perquè l'home disfruti , en la majoria de casos.» D-17-POR
«Perquè excita més a l'home.» H-16-JOS	«Perquè el porno és masclista, s'ha creat dintre d'una societat masclista.» D-15-JOS
«Jo pens que els homes s'exciten més quan hi ha una dona submissa que quan hi ha una dona dominant.» H-16-JOS	«Si tens un percentatge elevat d'homes el que els hi agrada serà el que més faran.» D-16-JOS
«Al final si és una indústria masclista i aquesta indústria està sobretot pensada pels homes, perquè són els que ho veuen més.» H-16-JOS	«Perquè a la societat està implantat que l'home ha de ser fort i dominant.» D-15-JOS
«Perquè és un producte capitalista fet pel seu target . Està enfocada a ells.» H-16-SMARG	«Al sexe hi ha una part més dominant que l'altra i el porno ho mostra, més exagerat.» D-15-SMARG
«Com que és per homes fan que l'home sigui la part dominant.» H-16-SMARG	«La dona és objecte sexual.» D-14-SMARG
«Lo hacen porque da dinero.» H-15-BEN	«Porque eso es lo que le complace al hombre.» D-15-JOS

3.5. En la pornografia (NPO) els homes poques vegades fan servir preservatius, es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut. Com pensau que aquests models poden influir a les nostres conductes?

El consens és elevat, sense diferències apreciables per edat i sexe, reconeixen que aquests models poden influir en:

- Pràctiques sexuals de risc, no fer ús de preservatius.

Els i les adolescents indiquen que els models que es duen a terme a la pornografia influeixen en l'execució de pràctiques sexuals de risc, com no fer ús de preservatius en les relacions sexuals. En aquest sentit, parlen sobre les conseqüències de les pràctiques esmentades, i destaquen els embarassos no desitjats i les malalties de transmissió sexual (ETS).

És destacable que consideren essencial, per prevenir la introducció d'aquest model en les seves conductes, rebre una informació prèvia, i que és necessària la prevenció. Reconeixen la importància de rebre una educació afectiva i sexual de qualitat: des de casa, per part de les famílies; i des dels centres educatius, per part de professionals de la psicologia.

INFLUÈNCIA	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«En embarazos no deseados.» H-15-BEN	«Jo crec que és perquè ho han vist aquí, i si ells no ho empleen , jo tampoc.» D-16-POR
«Aprenem dels altres i imitem el que fan.» H-16-SMARG	«Al final aprenen per imitació i, si tota la vida ho has vist així, idò ara sents que ha de ser així, i si no, no ets guai .» D-15-POR
«Si tenim una societat que s'educa sexualment d'aquesta manera, cream que les societats futures també ho facin i normalitzin.» H-16-SMARG	«Molta gent si és el seu primer pic, i ja ho ha vist fora preservatiu, i s'acostuma a fer-ho sense preservatiu.» D-16-POR
	«Normalizan no usar el preservativo.» D-15-BEN
	«Te hacen pensar que da más placer sin condón. Te hacen pensar que como es así que lo hacen en la pornografía tu lo tienes que hacer así.» D-15-BEN
	«Si no ens informen de les conseqüències fem el que veiem.» D-16-SMARG
	«No cuestionen el model si és l'únic que coneixes.» D-15-SMAR
	«És important l'educació.» D-14-SMARG

3.6. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, deixant de fer altres coses (esport, activitats socials...) i obtenen cada vegada menys plaer. Tal vegada, el porno pot generar addicció?

Sense diferències per edat i sexe, existeix una clara polarització, els i les adolescents opinen:

- La pornografia no genera addicció.
- La pornografia pot generar addicció.

Una part dels i les adolescents indiquen que la pornografia no genera addicció, es mostren escèptics davant la pregunta en qüestió. En aquest sentit, neguen rotundament que la pornografia (NPO) pugui generar algun tipus d'addicció.

L'altra part dels i les joves exposen, fora cap mena de dubte, que la pornografia pot generar addicció. Consideren l'addicció a la pornografia com un fet problemàtic i la relacionen amb diverses addiccions, com per exemple amb la drogodependència.

És interessant destacar que indiquen el consum rutinari com a factor de risc a l'hora de parlar de l'addicció a la pornografia (NPO). A més a més, n'hi ha que confessen que coneixen casos d'adolescents que pateixen dita addicció.

ADDICCIÓ	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«Jo no crec que generi una addicció...» H-18-POR	«Jo crec que és un poc exagerat, tampoc crec que deixin de fer esport o deixin de tenir vida per mirar-ho.» D-POR-16
«Si ho veus moltes vegades sí que pot generar alguna addicció.» H-17-POR	«Sí que pot generar addicció.» D-15-JOS
«Encara que miris un vídeo al dia pots acabar addicte.» H-16-JOS	«Com qualsevol cosa, si tu ja t'aveses a mirar porno cada dia o cada dos dies a la setmana, al final acaba faltant.» D-16-JOS
«Després si et fas addicte retrassaràs tot el que tens per veure un vídeo i poder-te masturbar.» H-16-JOS	«Yo sé que hay chicos que tienen dependencia al porno.» D-15-BEN
«Yo conozco a muchas gente, que lo hace, a veces, por obligación... y al fin y al cabo no lo hacen por placer.» H-15-BEN	«És igual que l'addicció al mòbil.» D-14-SMARG
«És una addicció igual que les drogues o els videojocs.» H-16-SMARG	«Tenen seriosos problemes (en referència als homes). Només per la manera en què xerren... denota cert grau d'addicció.» D-16-SMAR
«Conec persones que prefereixen quedar a veure porno a casa que no quedar per sortir.» H-16-SMA	

3.7. En sexualitat podem fer de tot, sempre que es respectin tres criteris: vincle segur, respecte; consens de pràctiques; plaer compartit. El porno no els té en compte. Què opinau?

El consens és elevat, sense diferències apreciables per edat i sexe, reconeixen que a la pornografia no es respecten cap dels tres criteris:

- No hi ha plaer compartit, ja que el plaer és exclusiu de l'home.
- No hi ha consens de pràctiques, pel fet que l'home fa el que desitja en tot moment, sense comunicar les seves preferències a la dona.
- No hi ha vincle segur, perquè no hi ha respecte mutu.

Els joves i les joves identifiquen que a la pornografia (NPO) la dona és cosificada i despersonalitzada, és tractada com un objecte sexual. Reconeixen que les dones són mitjans perquè

els homes obtinguin plaer sexual. És a dir, ell és el subjecte i ella l'objecte, i ell té un desig que satisfà usant el cos d'ella, per tant, no es té en compte el plaer femení, es contempla exclusivament el plaer de l'home.

Per altra banda, també se centren en la falta de comunicació i respecte en la pornografia.

És interessant destacar que els i les joves coincideixen en el fet que aquest model, que reprodueix i fomenta la pornografia, és tòxic i nociu per a la dona. En aquest sentit, es té en compte la necessitat d'un canvi.

CRITERIS	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«No els té en compte.» H-15-BEN	«100% vera.» D-16-POR
«És vera...» H-17-POR	«Majoritàriament no.» D-16-JOS
«Moltes vegades als homes el que els hi falta, a vegades són les carícies les abraçades, els «t'estim». Ser delicats, no com en el porno, que pareixen bèsties. Falten trets que ens fan persones.» H-18-POR	«Per això a la vida real quan un home o una dona tenen relacions no hi ha plaer compartit a vegades, perquè se creuen que només és l'home que pot tenir plaer, o a vegades sense consentiment per culpa de la pornografia.» D-17-POR
«Al porno no es tenen en compte.» H-16-JOS	«Al porno quan l'home acaba, acaba i punt.» D-16-POR
«A les pràctiques sexuals has d'estar d'acord per fer segons quines pràctiques, al porno no.» H-16-JOS	«A la pornografia s'acaba el vídeo quan es corr l'home... perquè es dona importància a l'home i a la dona no.» D-17-POR
«En el porno el tío es el que siempre eyacula y el que consigue más placer, y la tia se queda a medias y no saca nada de la relación sexual.» H-15-BEN	«A la pornografia... les dones si l'home diu que sí, sí; i si diu que no, no. La dona no té suficient llibertat o força per expressar que sí o que no.» D-16-POR
«En el porno el tío pone a la mujer en la posición que quiera, sin decir nada.» H-15-BEN	«(La dona) és tractada com un objecte.» D-17-POR
«Lo único que les une es el dinero.» H-15-BEN	«També el tema del vincle segur... al porno no passa mai. Perquè si tu has de tenir relacions sexuals, al final les pots tenir amb qui vulguis, però un vincle, un respecte, una comunicació abans és el millor.» D-16-POR
«Perquè els homes veuen això... en el moment en què han de fer l'acte ho fan exactament igual, ho copien, i no hi ha comunicació.» H-17-POR	«A l'escena surt com a qui li agrada, però moltes vegades no es demana o no hi ha una expressió exacta que ella hagi dit que sí... o ell.» D-15-JOS

«Los que hacen los vídeos, son desconocidos, y no tienen como una conexión entre ellos, lo hacen por hacer dinero...»

D-15-BEN

«Al porno no hi ha gens de consens de pràctiques.»

D-15-SMAR

3.8. Què us agrada més i què us agrada menys de la pornografia (NPO)?

En primera instància, en referència a què és el que més els agrada de la pornografia, són notòries les diferències per sexe.

Les valoracions positives i actituds més obertes al consum de la pornografia (NPO) són exclusives dels adolescents. El que més els agrada de la pornografia és:

- La varietat i diversitat del contingut pornogràfic.
- L'excitació que els produeixen els vídeos pornogràfics i poder satisfer el desig sexual a través del seu consum.

En segona instància, en referència a què és el que menys els agrada de la pornografia, també es presenten diferències per sexe.

Les joves indiquen que el que menys els agrada són les escenes forçades i violentes vers la dona, on és primordial i exclusiu el plaer masculí: taxen la pornografia de «repulsiva» i «*asquerosa*». A més de com es tracta el **sexe**, on no es contempla el respecte, el vincle segur; el plaer compartit i el consens de pràctiques.

No obstant això, els i les adolescents reconeixen que el contingut és l'element que menys els agrada de la pornografia (NPO), el qual és, com s'ha indicat amb anterioritat, dramatitzat i fals.

EL QUE MÉS ELS AGRADA	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«Lo que más me gusta es que acabas encontrando lo que más te gusta. De las pocas cosas buenas que puedes sacar.» H-15-BEN	«Si no has tingut mai relacions sexuals, un mínim de postures sí que te poden guiar, però realment és tot una guia i no t'has de prendre res al peu de la lletra.» D-16-POR
«Hay mucha diversidad.» H-15-BEN	
«Lo positivo es el momento de placer, y lo negativo es todo lo que lleva detrás.» H-15-BEN	
«Cobrir necessitats.» H-16-SMARG	

EL QUE MENYS ELS AGRADA	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«El que m'agrada menys és el masclisme que hi ha, i que no hi hagi preàmbuls.» H-16-JOS	«Odi, me fa oi quan el tio li agafa el cap a la tia i fa que li xupi , amb actitud forçada, no m'agrada. No ho puc suportar.» D-17-POR
«A mi no m'agrada lo fals que és.» H-16-JOS	«La pornografia entre dones és realment horrible i asquerosa , perquè sempre que hi ha dones hi ha un tio enmig i si no... fan coses com si ho anigués a mirar un tio . Bàsicament el porno està fet per relacions heteros , i pels homes, i és un poc merda.» D-17-POR
«No me gusta la falsedad.» H-15-BEN	«Lo que enseña, lo que es.» D-15-JOS
«Cada vegada és més fàcil accedir-hi, s'hauria de controlar.» H-16-SMARG	«La forma en què fan veure com és el sexe.» D-15-JOS
	«No tiene nada que ver con la realidad, es básicamente falso.» D-15-BEN

3.9. Sabeu si algú ha viscut una mala experiència amb imatges del seu cos (o de sexe) divulgades per xarxes?

Es presenten diferències apreciables per sexe. Els joves exposen que no coneixen cap cas proper, no obstant això, són conscient de la problemàtica de la difusió d'imatges sexuals per xarxes. Per altra banda, totes les joves indiquen conèixer com a mínim un cas de divulgació d'imatges sexual.

Els casos que indiquen es poden diferenciar en:

- Relacions de parella.
- Assetjament escolar.

Coneixen els casos perquè els ha passat a persones properes, del mateix curs i centre.

És interessant destacar que les joves confessen que són elles les més afectades, «**les dones ens afecta més... sofrim més**». En aquest context indiquen que les conseqüències són majors, hi ha major assetjament si la víctima és dona.

EXPERIÈNCIES PRÒPIES	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«Sí que passa...» H-16-SMAR	«T'ho demanen molt i una vegada ho tenen t'amenacen.» D-15-SMAR
«No.» H-16-JOS	«Ha passat. Has de ser conscient del que fas i les conseqüències.» D-15-SMARG
	«Jo conec gent que ha divulgat vídeos d'una persona masturbant-se. Aquest nin té molta mala experiència...» D-17-POR
	«Fa un parell d'anys una nina que anava al nostre curs que li va passar un vídeo a un tio, i aquest tio ho va anar mostrant a tothom...» D-16-POR
	«Sí, un allot que anava a la meua classe. Mentre es canviava als vestidors el van gravar, i van enviar el vídeo pel grup de classe.» D-15-JOS
	«No, però hem sentit casos.» D-16-JOS
	«Yo sí, y hace un daño impresionante.» D-15-BEN

3.10. Hi ha qui diu que amb la pornografia (NPO) apren de sexe; altres pensen que aprens de porno i no de sexe. Es podria fer una educació afectiva i sexual que ens ensenyàs a viure la sexualitat amb plaer i igualtat? Com hauria de ser?

Amb referència a l'educació sexual, hi ha un clar consens, sense diferències apreciables per edat i sexe. Els i les joves proposen una assignatura de caràcter preventiu, que tingui com a objectiu conscienciar els infants i adolescents per normalitzar la sexualitat i rompre amb el tabú existent i imposat, on es parli de:

- Relacions positives i sanes, del vincle segur.
- Autoestima i interioritat.
- Identitats i orientacions sexuals.
- Pornografia.
- Mètodes anticonceptius i malalties de transmissió sexual.

Indiquen que s'hauria d'impartir, a les escoles i als instituts, per professionals de la salut i la psicologia, i no per docents del centre.

De forma general, els i les adolescents indiquen que sí que és possible una educació afectiva i sexual que ensenyi a viure la sexualitat amb plaer i igualtat. En aquest context, consideren l'experiència pròpia com a element clau per aprendre de sexualitat.

És interessant destacar que els joves identifiquen altres qüestions singulars com la pornografia educativa.

EDUCACIÓ	
Què opinen als 14-18 anys	
Els joves	Les joves
«Falta molta informació. S'ha d'informar en el sentit que sigui més cultural, que no sigui tan tabú. La falta de comunicació, etc. Que la informació sigui més clara.» H-18-POR	«S'ensenya des de ja molt grans i pens que si a primària comencessin a fer alguna xerrada; començar a explicar-los-hi que són les ETS, etc. Hi hauria més igualtat amb el tema de les relacions.» D-17-POR
«Posar un tutor de 4t d'ESO a un de 1r d'ESO. A lo millor així tenen més confiança per xerrar. La pornografia no la podem canviar, però sí l'educació sexual, es podria tenir un mínim.» H-16-JOS	«És possible aconseguir una educació sexual com toca, però s'ha de començar molt abans. Estaria molt bé començar antes , perquè l'educació sexual no només és com fer-ho i les proteccions, sinó que també és ensenyar que hi ha altres tipus de relacions que no són home i dona.» D-17-POR
«S'hauria de parlar primer de com establir una relació estable i positiva.» H-16-JOS	« A lo millor aquestes xerrades s'haurien de fer en un altre moment, i a 2n d'ESO s'hauria d'informar d'una altra cosa. T'expliquen coses òbvies i després les coses que són més importants no te les expliquen.» D-16-POR
«(Una assignatura) Per resoldre dubtes.» H-16-JOS	«No només s'ha de xerrar de sexualitat, també s'ha de xerrar de lo que és de dependència emocional, relacions tòxiques...» D-17-POR
«S'hauria de començar per llevar el tabú que existeix amb el sexe, perquè bàsicament és una cosa normal de la vida, i s'hauria de tractar com això.» H-16-JOS	«Que hi hagi una assignatura obligatòria a l'escola i a l'institut també. I que el tutor sigui algú especialitzat en el tema, com per exemple psicòlegs especialitzats en sexualitat.» D-17-JOS
«També pot ser per foto, àudio o llibre.» H-16-SMARG	«Sí que es podrien donar classes però no per professors sinó per professionals.» D-16-SMARG
«No estic d'acord en que els professors ho ensenyin (educació afectiva i sexual).» H-16-SMARG	«Que se hable de la autoestima, contigo misma, y ya después con otra persona, y después del sexo.» D-16-JOS
«También hay vídeos caseros, que no son como el porno. Mejor ver eso que porno normal.» H-15-BEN	«Explicar-ho no com algo dolent o restringit, sinó com una cosa normal, que s'ha de disfrutar , s'ha d'aprendre i s'ha d'acceptar.» D-16-JOS
	«Podrien fer porno educatiu.» D-14-SMARG

«Si fos amb porno, que fos real.»

D-14-SMARG

«Podria ser possible (una educació afectiva i sexual), però no amb el porno.»

D-16-SMARG

«Yo creo que el sexo, debes aprenderlo y saber como es tú mismo. No te puedes basar en nada.»

D-15-BEN

3.11. Amb qui parlau sobre la vostra sexualitat, sobre pornografia i sobre les relacions amb altres persones? Què es podria fer per millorar la situació actual?

En primer lloc, a l'hora de parlar sobre la seva sexualitat, sobre pornografia i sobre les relacions amb altres persones, els joves i les joves acudeixen a:

- La família, de la qual destaquen la figura materna.
- El grup d'iguals: les amistats i persones properes.

Hi ha diferències en funció del sexe: en el cas dels joves, exposen, de manera general, que no solen parlar de la seva sexualitat i de pornografia amb la família, sinó amb el grup d'iguals, les amistats i persones conegudes properes; en canvi, les joves, indiquen de manera majoritària que les persones amb qui parlen sobre els temes indicats és amb la família, i en destaquen la figura materna.

En segon lloc, per millorar la situació actual proposen:

- La reestructuració de l'educació afectiva i sexual.
- La regulació de la pornografia.
- La implicació de la família.

Exposen la necessitat de canvi del contingut de l'educació afectiva i sexual (EAS), centrat en els mètodes de prevenció de malalties de transmissió sexuals (ETS) i embarassos no desitjats. Suggereixen més xerrades que es realitzin a un espai segur, amb grups reduïts, on es complementi la informació de prevenció amb un altre tipus de contingut on es tractin i es resolguin dubtes i les seves inquietuds: els diferents tipus d'identitats i orientacions sexuals, sobre sexualitat, de relacions afectives i sexuals, i que siguin impartides per professionals de la salut i la psicologia. Fan especial incidència en la temporalització d'aquestes xerrades, iniciant-se a primària, entorn els vuit anys, amb l'objectiu d'establir unes bases sòlides.

En aquest context, també indiquen la implicació de les famílies com a element clau per a la millora de la situació actual, fent referència al fet que l'educació afectiva i sexual ha d'estar present a casa, des de petits i petites, i complementar així els coneixements que reben als centres escolars. Amb relació a frenar l'exposició i l'accés a la pornografia, reconeixen que les famílies són primordials a l'hora de supervisar l'ús dels dispositius mòbils i les xarxes socials.

Per altra banda, diverses persones, perdudes per la influència que ha exercit i exerceix el porno en la seva educació, es mostren desmotivades, indiquen que no és possible el canvi. Destaquen que es poden minvar els efectes que té la pornografia i la manca d'educació afectiva i sexual en edats més reduïdes, a partir de, per exemple, la regulació de la pornografia.

AJUDA I PROPOSTES DE MILLORA	
Què opinen als 14-18 anys	
<i>Els joves</i>	<i>Les joves</i>
«Sempre que tenc un dubte, tenc la sort de comptar amb ma mare.» H-17-POR	«Jo sempre li he demanat les coses a la meua mare.» D-17-POR
«Soc un nin molt tímid, em costa parlar d'això.» H-16-POR	«Jo per exemple sempre li he dit tot a la meua mare, o al meu germà, perquè són les meves persones grans referents.» D-17-POR
«No xerram de sexe amb els pares.» H-18-JOS	«Yo con mis padres lo hablo, no de pornografia, sino de sexo, sexualidad.» D-15-JOS
(En referència a on resoldre aquestes inquietuds) «Ni idea». H-16-JOS	«Yo sobre la pornografia hablo con algunas amigas. La relaciones con otras personas hablo con mis amigas y con mi madre.» D-15-BEN
«Solo con mis amigos.» H-15.BEN	«Ho podríem millorar si les classes d'educació sexual, en lloc de fer-se en una classe de 30 persones, que a lo millor fa un poc de vergonya demanar dubtes, si fos en grups més petits, més reduïts aniria millor.» D-16-POR
«Puc parlar-ne a casa, però és millor que no. Parlo amb amics.» H-16-SMAR	«És important que les xerrades les facin gent que sàpiguen de salut tant física com mental, perquè estan les dues coses implicades per igual.» D-16-POR
«A mis padres.» H-BEN	«Als nins petits se'ls segueix dient: les nines tenen vagina i els nins tenen penis. Hi ha moltes identitats, moltes orientacions sexuals diferents i això es podria aprendre des de petits, no ha de ser tabú.» D-17-POR
«No podem millorar, però podem tractar de regular-ne el consum.» H-16-SMARG	«Haurien de venir a parlar-ne abans, no ens parlen de pornografia quan venen, sinó sols d'anticonceptius.» D-15-SMARG
	«Més xerrades d'educació sexual.» D-17-POR
	«L'educació de ca teva és important.» D-16-SMAR
	«La familia s'hauria de preocupar...» D-15-SMARG

4. Balanç d'aportacions

Tots i totes les participants han intervingut permetent dur a terme les sessions amb naturalitat, al llarg de les quasi dues hores de debats que s'han realitzat en cada un dels cinc grups.

En referència a la participació, ha estat notòria una major participació per part de les joves. Malgrat això, els joves han tingut presència en les intervencions. En tot cas ha estat present la interacció entre els companys i les companyes.

En els cinc grups les aportacions han estat coherents, han coincidit en experiències, idees, plantejaments i propostes. El nivell d'aportacions ha variat segons les qüestions plantejades, depenent de la motivació i l'interès de cada una de les persones participants. En totes les categories hi ha hagut una alta participació, amb certs temes destacats, en què el nombre de valoracions ha estat elevat. De forma concreta, als debats s'ha parlat de l'experiència, del que havien experimentat, i del coneixement, del que sabien que ocorria.

Tema	Aportacions
<p>QUÈ ÉS. La pornografia ha canviat molt d'ençà que hi ha mòbils (2008). Com podríeu explicar en què consisteix la nova pornografia en línia (NPO), basada en vídeos i que es mira molt a l'adolescència?</p>	<p>Característiques definitòries de la NPO:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Diferències de la pornografia tradicional. • Fàcil accés. • Gran exposició. • Contingut fals.
<p>EDAT DE CONSUM. La pornografia (NPO) cada vegada es comença a veure a edats més reduïdes. Per què pensau que passa això?</p>	<p>Motius pels quals es consumeix pornografia en edats cada vegada més reduïdes:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Desinformació. • Falta de control per part de la família. • Fàcil accés.
<p>CONSUM EN FUNCIÓ DEL SEXE. De pornografia (NPO), en miren més ells que elles, a més en miren més aquells adolescents i joves que no tenen parella. Què opinau?</p>	<p>Opinions respecte al consum de NPO en funció del sexe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Els homes consumeixen més pornografia (NPO) que les dones. • El consum de pornografia en dones és exponencial. • No existeix una relació entre el sexe i el nivell de consum. <p>Els homes consumeixen més pornografia perquè:</p> <ul style="list-style-type: none"> • El desig sexual masculí es troba més normalitzat que el de les dones, per tant, tenen el poder d'expressar-ho lliurement. • Per obtenir reconeixement social; aprovació social per part del grup d'iguals. <p>Opinions respecte al consum en funció de tenir o no parella:</p> <ul style="list-style-type: none"> • No tenir parella suposa un factor clau a l'hora de consumir NPO. • La parella no té influència en el consum de NPO.

<p>TRACTE A LA DONA. La pornografia (NPO) tracta les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol), les fa experimentar violència... Per què ho fan?</p>	<p>Motius principals pels quals la pornografia tracta les dones de manera denigrant:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Per motius econòmics. • Per motius masclistes. • Per complaure l'home.
<p>INFLUÈNCIA. En la pornografia (NPO) els homes poques vegades fan servir preservatius, es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut. Com pensau que aquests models poden influir a les nostres conductes?</p>	<p>La influència que té la pornografia es troba present en:</p> <ul style="list-style-type: none"> • La reproducció i imitació de pràctiques sexuals de risc, no fer ús dels preservatius.
<p>ADDICCIÓ. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, deixant de fer altres coses (esport, activitats socials...) i obtenen cada vegada menys plaer. Tal vegada, el porno pot generar addicció?</p>	<p>Posicionaments en referència a l'addicció a la pornografia (NPO):</p> <ul style="list-style-type: none"> • La pornografia no genera addicció. • La pornografia pot generar addicció.
<p>CRITERIS. En sexualitat podem fer de tot, sempre que es respectin tres criteris: vincle segur, respecte; consens de pràctiques; plaer compartit. El porno no els té en compte. Què opinau?</p>	<p>Reflexions primordials extretes respecte als criteris en sexualitat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • No hi ha plaer compartit, ja que el plaer és exclusiu de l'home. • No hi ha consens de pràctiques, ja que l'home fa el que desitja en tot moment, sense comunicar les seves preferències a la dona. • No hi ha vincle segur, ja que no hi ha respecte mutu.
<p>OPINIÓ I EXPERIÈNCIES PRÒPIES. Què us agrada més i què us agrada menys de la pornografia (NPO)? Sabeu si algú ha viscut una mala experiència amb imatges del seu cos (o de sexe) divulgades per xarxes?</p>	<p>Valoracions positives de la pornografia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • La varietat i diversitat del contingut pornogràfic. • L'excitació que els produeixen els vídeos pornogràfics i poder satisfer el desig sexual a través del seu consum. <p>Valoracions negatives de la pornografia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Escenes forçades i violentes vers a la dona. • Contingut dramatitzat i fals. <p>Males experiències relacionades amb la difusió d'imatges per xarxes:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Casos de persones properes, del mateix curs i centre. <p>Es poden diferenciar en:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Relacions de parella. • Assetjament escolar.

<p>EDUCACIÓ.</p> <p>Hi ha qui diu que amb la pornografia (NPO) aprèn de sexe; altres pensen que aprens de porno i no de sexe. Es podria fer una educació afectiva i sexual que ens ensenyàs a viure la sexualitat amb plaer i igualtat? Com hauria de ser?</p>	<p>Proposen una assignatura on es parli de:</p> <ul style="list-style-type: none">• Relacions positives i sanes, del vincle segur.• Autoestima i interioritat.• Identitats i orientacions sexuals.• Pornografia.• Mètodes anticonceptius i infeccions de transmissió sexual. <p>Impartida per professionals de la salut i la psicologia a:</p> <ul style="list-style-type: none">• L'escola i l'institut (en grups reduïts). <p>Amb l'objectiu de:</p> <ul style="list-style-type: none">• Conscienciar.• Normalitzar la sexualitat. <p>Que doni importància a:</p> <ul style="list-style-type: none">• L'experiència pròpia.
<p>AJUDA i PROPOSTES DE MILLORA.</p> <p>Amb qui parlau sobre la vostra sexualitat, sobre pornografia i sobre les relacions amb altres persones? Què es podria fer per millorar la situació actual?</p>	<p>Persones amb les quals els i les adolescents parlen de sexualitat i pornografia:</p> <ul style="list-style-type: none">• La família, i en destaquen la figura materna.• El grup d'iguals: les amistats i persones properes. <p>Propostes a millorar extretes:</p> <ul style="list-style-type: none">• La reestructuració de l'educació afectiva i sexual.• La regulació de la pornografia.• La implicació de les famílies.

CAPÍTOL 5

Enquesta a mares i pares sobre educació afectiva i sexual, consum i implicacions de la nova pornografia

1. Informacions inicials sobre la MOSTRA de mares i pares

Per a aquest estudi es disposa de 2592 qüestionaris realitzats a persones que es troben a càrrec d'un adolescent d'edat compresa entre 11 i 18 anys que es troba estudiant a un centre educatiu de les Illes Balears. Del total de qüestionaris duts a terme, s'han descartat 44 enquestes per estar mal emplenades, amb respostes erràtiques, manifestament erroni o resposta en menys de 25% dels ítems.

Totes les informacions i opinions recollides són distribuïdes per sexe de la persona que contesta, així com segons el grup d'edat d'aquestes persones. Pel que fa a la primera variable, el sexe, encara que de vegades hagin parlat entre els progenitors i contesti la mare, pot determinar posicions diferents en l'exercici de la parentalitat (Sedano i Ballester, 2020). El grup d'edat informa de mares i pares més joves i més grans, amb un posicionament també diferenciat generacionalment entre mares i pares amb trenta-quatre o trenta-cinc anys, per exemple, en relació amb mares i pares de més de cinquanta. Les taules mostraran si en qualche ocasió aquestes posicions determinen opinions o experiències significativament diferenciades.

Com es pot observar a la taula 1, la major representació de la mostra és la de progenitors, sent el 98,2% de la mostra total. Per aquest fet, a partir d'ara es parlarà de mares i pares i es treballarà amb la mostra completa.

Taula 1. Qui contesta (informants). Segons sexe

	Home	Dona	Total
Mare	0 0,0%	2146 98,8%	2146 82,8%
Pare	398 94,5%	0 0,0%	398 15,4%
Altre familiar amb responsabilitat parental	16 3,8%	22 1,0%	38 1,5%
Tutora o tutor en un centre	7 1,7%	3 0,1%	10 0,4%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Nota: a partir d'ara es parlarà de «mares i pares»

En el cas dels progenitors, s'observa que hi ha una diferència significativa en relació amb el sexe dels enquestats. En el 82,8% de la mostra qui respon és la mare. Aquests resultats poden trobar explicació en què hi ha una major dedicació pràctica i temporal per part de les mares a la responsabilitat parental i la criança dels fills i filles (Gujarro et al., 2021).

Cal ressaltar que, en el cas d'altres persones amb responsabilitat parental, siguin familiars o no, hi ha una diferència entre sexes reduïda, siguin els tutors i tutores de centre d'acollida residencial o familiars, en aquests dos casos contesten 23 homes i 25 dones.

A la taula 2, s'observa un desequilibri en els grups d'edat de les mares i pares, trobant-se el 54,4% de la mostra en edats compreses entre els 40 i els 49 anys. Aquest fet s'explica perquè la mitja d'edat de maternitat per a l'any 2004 (any de naixement de l'edat més elevada dels fills dels progenitors de la mostra) a Espanya és de 30,87 anys i per a l'any 2014, és de 31,78 anys (any de naixement de l'edat més petita dels fills dels progenitors de la mostra) (Institut Nacional d'Estadística [INE], 2022), tenint en compte que els fills dels enquestats tenen entre 11 i 18 anys, l'edat de les mares i pares es correspon amb l'elevada freqüència dins la franja de 40 a 49 anys.

Taula 2. Grups d'edat de mares i pares. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Menys de 40	62 14,7%	585 26,9%	647 25,0%
De 40 a 49	227 53,9%	1182 54,4%	1409 54,4%
De 50 i més	110 26,1%	338 15,6%	448 17,3%
No contesta	22 5,2%	66 3,0%	88 3,4%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

La mostra no s'ha pogut ajustar al pes proporcional de la població de mares i pares de cada una de les illes, ja que el procediment de selecció, basat en la voluntarietat dels pares informats, no permet ampliar la submostra de pares. La població de Mallorca, el 31 de desembre de 2021, representa el 77,8% del total de les illes, mentre la de Menorca un 8,2% i la d'Eivissa i Formentera un 14,0% (IBESTAT, 2022). Com es pot observar a la taula 3.a hi ha diferències esperables, amb major representació de Mallorca que de les altres illes. Però, el pes proporcional d'Eivissa i Formentera és menor de l'esperat a la mostra teòrica, mentre el pes proporcional de Menorca és superior a la mostra empírica de l'esperat. Aquest és el motiu que les interpretacions siguin del conjunt de les Illes Balears, ja que a aquest. Nivell la representativitat és molt bona, com ja es va dir a la fitxa tècnica de l'enquesta.

És a dir, si la representativitat del conjunt de les illes és molt bona, quan s'ha de baixar al nivell de les illes o municipis concrets, l'afixació proporcional no s'ha pogut aconseguir de manera completa. Atesa la situació, es realitzen només interpretacions per al conjunt de Balears. Per tant, hi ha diferències entre la població de referència i la mostra empírica que

s'ha aconseguit, havent-hi una major representació per part de l'illa de Mallorca (80,5%), després l'illa de Menorca i finalment d'Eivissa i Formentera. L'equilibri per sexe (taula 3a), pel que fa a la distribució per illes, com és lògic, continua sent desigual, havent-hi una major representació del sexe femení.

Taula 3.a. Illa de residència de mares i pares. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Eivissa i Formentera	35	124	159
	8,3%	5,7%	6,1%
Mallorca	328	1758	2086
	77,9%	81,0%	80,5%
Menorca	58	289	347
	13,8%	13,3%	13,4%
Total	421	2171	2592
	100,0%	100,0%	100,0%

Pel que fa a la distribució de la mostra per illes i grup d'edat (taula 3.b), s'observa una distribució amb els mateixos equilibris a les tres grans àrees, amb l'única anomalia de l'elevada no resposta observada a Menorca. Per exemple, el grup de mares i pares de menys de 40 anys representa sempre un percentatge entre el 24,5% i el 27,5%.

Taula 3.b. Illa de residència de mares i pares. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Eivissa i Formentera	41	63	22	33	159
	25,8%	39,6%	13,8%	20,8%	100,0%
Mallorca	511	1172	355	48	2086
	24,5%	56,2%	17,0%	2,3%	100,0%
Menorca	95	174	71	7	347
	27,4%	50,1%	20,5%	2,0%	100,0%
Total	647	647	1409	448	88
	100,0%	25,0%	54,4%	17,3%	3,4%

Actualment, el nombre de fills/es per dona a les Illes Balears, a totes les edats, es correspon amb un 1,12 (IBESTAT, 2022), però si només es calcula per a fills i filles nascuts en els darrers 18 anys, aquesta mitjana baixa a l'1,03, pràcticament l'observada a la mostra empírica (taula 4.c). La distribució dels fills mostra una presència d'almenys un fill al 73,3% de les famílies (taula 4.a), mentre la distribució de les filles mostra que el 67,2% de les famílies en tenen almenys una (taula 4.b). És a dir, les mares els pares informaran amb una moderada major proporció de fills que de filles. Aquesta diferència, quasi inapreciable, desapareix totalment quan es demani que parlin només d'un dels fills o d'una de les filles.

Tan sols un 3,4% tenen tres o més fills (taula 4.a) i un 2,0% tenen tres o més fills, de tal manera la presència d'aquestes situacions de famílies nombroses amb més fills o filles quasi no seran rellevants en el balanç de les opinions i informacions aportades per mares i pares.

La família educa afectivament i sexualment a través de models d'identificació, del model de conducta, del llenguatge i la comunicació, així com del clima familiar (Shewark et al., 2022; Stafford et al. 2016). Alguns d'aquests aspectes, com la comunicació bidireccional amb els fills, atendre les necessitats que puguin tenir, oferint un clima familiar càlid i de confiança, són les que defineixen l'estil parental democràtic (Boniel-Nissim et al., 2020), el qual afavoreix l'autoestima en la infància i l'estabilitat emocional, així com el desenvolupament de l'empatia i la relació positiva amb els iguals (Carrillo et al., 2018; Jabeen, Anis-ul-Haque y Riaz, 2013).

Els estils parentals venen definits per molts factors, tals com el nombre de fills, el gènere de cada un d'ells, la ubicació en l'ordre, la salut, la situació social i aspectes religiosos i culturals (Martín et al., 2022; Palacios et al., 2022).

Taula 4.a. Nombre de FILLS dels informants. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Sense FILLS	110 26,1%	565 26,0%	675 26,0%
1 fill	221 52,5%	1039 47,9%	1260 48,6%
2 fills	74 17,6%	478 22,0%	552 21,3%
3 o més fills	16 3,8%	71 3,3%	87 3,4%
No contesta	0 0,0%	18 0,8%	18 0,7%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

El nombre de fills i filles influeix en la manera de desenvolupar els estils parentals, oferint més o menys temps de dedicació, altres models de fills o filles majors, etc. Fills i filles aprenen dels germans i germanes. Quan s'analitza el nombre de fills o filles per família les dades mostren una freqüència elevada de famílies amb un sol fill o filla, fent que aquest aprenentatge de models es faci en el context escolar majoritàriament. Els models dels iguals, representats per altres infants o adolescents, es troben en el context educatiu. Les famílies amb un únic fill (taula 4.a) representen el 48,6%, les famílies amb una sola filla arriben al 46,7%, per tant, la majoria de famílies es troben en dues situacions: (1) només tenen un fill o una filla, (2) tenen un fill i una filla; així els models dels iguals i dels iguals del mateix sexe es troben, com s'ha dit, al context educatiu.

Taula 4.b. Nombre de FILLES. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Sense FILLES	148 35,2%	684 31,5%	832 32,1%
1 filla	188 44,7%	1023 47,1%	1211 46,7%
2 filles	74 17,6%	404 18,6%	478 18,4%
3 o més filles	11 2,6%	42 1,9%	53 2,0%
No contesta	0 0,0%	18 0,8%	18 0,7%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 4.c. Estadístics. Nombre de fills i filles

		Nombre de fills	Nombre de filles
N	Vàlid	2575	2575
	No responen	17	17
Mitjana		1,05	0,91
Mediana		1,00	1,00
Desviació estàndard		0,771	0,777
Mínim		0	0
Màxim		5	5

2. Educació afectiva i sexual (EAS)

Les mares i els pares juguen un paper essencial en l'educació emocional, afectiva i sexual dels seus fills i filles. Per aquest fet és molt important que la família tingui consciència de la necessitat d'educar als seus fills i filles en relació amb una sexualitat positiva i sana, i que ho faci a través de la comunicació i de models de representació positius.

Per conèixer les opinions de les figures parentals es va aplicar una escala de 27 ítems (Sedano, Ballester, 2020):

1. Em preocupo per estar informat/da sobre afectivitat i sexualitat.
2. Considero que la sexualitat és una part important de l'ésser humà.
3. Crec que és important parlar d'afectivitat i sexualitat amb les meves filles o fills.
4. Em sembla bé que s'imparteixi educació afectiva i sexual en els centres educatius.
5. A casa s'ha de parlar de sexualitat.

6. Tinc la intenció de parlar amb les meves filles o fills sobre afectivitat i sexualitat.
7. M'incomoda parlar sobre sexualitat amb els meus fills o filles.
8. He parlat amb les meves filles o fills sobre sexualitat.
9. En cas d'haver parlat sobre sexualitat amb els meus fills o filles, ho he fet amb naturalitat.
10. Penso que em costa (o em costaria) més parlar de sexualitat amb el meu fill que amb la meva filla.
11. Els dubtes sobre afectivitat i sexualitat en els fills són més complicats que en les filles.
12. Crec que l'educació afectiva i sexual hauria de donar-se d'una manera més intensa (més temps i al llarg de tota l'educació) als i les adolescents.
13. Crec que, amb els i les adolescents, la pornografia pot tenir efectes poc saludables en relació amb la seva sexualitat.
14. Les meves filles o fills em demanen o m'han demanat sobre sexualitat.
15. Penso que per les meves filles o fills és important que parlem de sexualitat.
16. L'educació afectiva i sexual que he rebut és la mateixa que dono o pretenc donar als meus fills o filles.
17. Penso que puc incitar als meus fills o filles a tenir relacions sexuals si parlo de sexualitat.
18. Prefereixo que el meu fill o la meva filla sigui heterosexual abans que homosexual o bisexual.
19. Penso que la meva filla o fill veu material pornogràfic.
20. He parlat amb la meva filla o fill sobre xarxes socials per saber utilitzar-les de manera «adequada».
21. Em preocupa que puguin ser víctimes d'assetjament a través de xarxes socials o que rebin pornografia.
22. Evito que el meu fill o la meva filla vegin programes amb contingut pornogràfic.
23. És important parlar sobre afectivitat i sexualitat abans que els meus fills o filles tinguin les seves primeres relacions.
24. Em preocupa l'edat en què el meu fill pugui començar a tenir relacions sexuals.
25. Em preocupa l'edat en què la meva filla pugui començar a tenir relacions sexuals.
26. Crec que hi ha jocs que són més apropiats per a un sexe o un altre.
27. Confio en el bon criteri del personal educatiu dels centres, responsables d'aquests temes, per parlar sobre educació afectiva i sexual.

Aquesta escala va ser factoritzada, per tal de trobar aquelles dimensions fonamentals, fruit de l'agrupació entre ítems amb les mateixes característiques semàntiques, establertes a partir de l'anàlisi de respostes. Els factors identificats varen ser 8, els quals expliquen el 70,78% de la variància. Els estadístics de l'anàlisi ofereixen resultats excel·lents, ja que la prova Kaiser-Meyer-Olkin d'adequació del mostreig, obté un valor molt proper al valor 1 (0,873) i l'esfericitat de Barlett permet afirmar la prova d'homogeneïtat de variàncies ($p = 0,000$).

Els 8 factors que es presenten, així com els ítems que els conformen (presentats per ordre d'importància dins del factor), són els següents:

FACTOR 1. Cal parlar sobre sexualitat i EAS als fills i filles (ítems: 6, 5, 3, 2, 9, 8, 4, 1).

FACTOR 2. Tenim dubtes sobre com parlar de sexualitat a fills i filles (ítems: 10, 11, 17).

FACTOR 3. Preocupació per l'edat de les primeres relacions sexuals de fills i filles (ítems: 25, 24).

FACTOR 4. Els fills i les filles tenen interès en parlar sobre sexualitat (ítems: 14, 7, 20).

FACTOR 5. Importància de parlar sobre sexualitat amb fills i filles abans de les relacions (ítems: 23, 15).

FACTOR 6. Confiança en el sistema educatiu per fer EAS als centres educatius (ítems: 27, 12)

FACTOR 7. La pornografia pot tenir efectes poc saludables en la sexualitat de fills i filles (ítem: 13, 16, 26).

FACTOR 8. Cal evitar que fills i filles mirin material pornogràfic (ítem 19, 22).

De tots els ítems, tenen un comportament invers al significat del factor els següents: 7, 16, 26. A més, hi ha dos ítems que no s'associen a cap factor, es tracta dels ítems 18 i 21. Les puntuacions factorials, molt abstractes, han estat reconvertides en cinc posicions bàsiques, en relació amb l'acord o desacord amb cada un d'ells. Com es pot veure, els 8 factors resumeixen posicions que cal explorar, per tal de conèixer els posicionaments de les figures parentals.

En aquesta mostra (taula 5.a) s'observa com mares i pares són conscients de la necessitat de parlar sobre sexualitat amb els seus fills/es (95,1%), si bé es mostra una major preocupació per part de les mares (95,3%) que dels pares (93,6%). El percentatge de mares que no hi estan d'acord és del 3,0%, mentre un 4,3% dels pares es mostren en desacord. La diferència és també poc rellevant. Malgrat que actualment la figura del pare es troba més implicada que la generació precedent en l'educació de fills i filles a la llar, aquest continua menys present que la mare, mostrant un compromís inferior al de les mares (Llin et al., 2017). En qualsevol cas, al marge de la menor presència comparativa, queda patent l'acceptació per part de les famílies de la necessitat de la formació en EAS als i les joves.

Taula 5.a. FACTOR 1. Cal parlar sobre sexualitat i EAS als fills i filles. Segons sexe

	Home	Dona	Total
En desacord	18 4,3%	65 3,0%	83 3,2%
Ni d'acord ni en desacord	6 1,4%	27 1,2%	33 1,3%
D'acord	26 6,2%	93 4,3%	119 4,6%
Totalment d'acord	368 87,4%	1977 91,1%	2345 90,5%
No sap o no contesta	3 0,7%	9 0,4%	12 0,5%
Total	421 100,0%	421 100,0%	2171 100,0%

Pel que fa als grups d'edat de mares i pares, clarament no hi ha cap diferència significativa. El 95,1% de menys de 40 anys es mostra d'acord o totalment d'acord, exactament igual que els de 50 i més anys. Per tant, es pot concloure que tant mares com pares, joves o grans, hi ha un acord molt consistent sobre la necessitat de parlar sobre sexualitat i fer EAS.

Taula 5.b. FACTOR 1. Cal parlar sobre sexualitat i EAS als fills i filles. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
En desacord	26 4,0%	37 2,6%	14 3,1%	6 6,8%	83 3,2%
Ni d'acord ni en desacord	5 0,8%	25 1,8%	3 0,7%	0 0,0%	33 1,3%
D'acord	24 3,7%	71 5,0%	19 4,2%	5 5,7%	119 4,6%
Totalment d'acord	591 91,3%	1270 90,1%	407 90,8%	77 87,5%	2345 90,5%
No sap o no contesta	1 0,2%	6 0,4%	5 1,1%	0 0,0%	12 0,5%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Moltes de mares i pares, malgrat considerar necessari parlar sobre sexualitat amb els seus fills i filles, no saben bé com fer-ho o es troben inhibits, ja sigui per factors com el desconeixement, falta d'habilitats, per comoditat o a causa de la subestimació que aquests tenen en relació amb els comportaments sexuals dels seus fills i filles (Breuner, 2016).

Taula 6.a. FACTOR 2. Tenim dubtes sobre com parlar de sexualitat a fills i filles. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Molt en desacord	61 14,5%	308 14,2%	369 14,2%
En desacord	159 37,8%	805 37,1%	964 37,2%
Ni d'acord ni en desacord	175 41,6%	910 41,9%	1085 41,9%
D'acord	13 3,1%	100 4,6%	113 4,4%
Totalment d'acord	10 2,4%	39 1,8%	49 1,9%
No sap o no contesta	3 0,7%	9 0,4%	12 0,5%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

A Balears es pot observar com la majoria no té dubtes: un 51,4% ho diu clarament. Tot i que aquest resultat és molt afortunat, cal considerar que un 41,9% mostren una posició ambigua en relació amb els dubtes que tenen a l'hora de parlar amb els seus fills i filles (taula 6.a).

Taula 6.b. FACTOR 2. Tenim dubtes sobre com parlar de sexualitat a fills i filles. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Molt en desacord	94 14,5%	205 14,5%	58 12,9%	12 13,6%	369 14,2%
En desacord	249 38,5%	524 37,2%	155 34,6%	36 40,9%	964 37,2%
Ni d'acord ni en desacord	266 41,1%	586 41,6%	197 44,0%	36 40,9%	1085 41,9%
D'acord	29 4,5%	59 4,2%	25 5,6%	0 0,0%	113 4,4%
Totalment d'acord	8 1,2%	29 2,1%	8 1,8%	4 4,5%	49 1,9%
No sap o no contesta	1 0,2%	6 0,4%	5 1,1%	0 0,0%	12 0,5%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Tot i que majoritàriament no hi ha dubtes o es respon amb una resposta ambigua, mares i pares de major edat (taula 6.b), mostren major dificultat a l'hora de comunicar-se sobre sexualitat amb els seus fills i filles (7,4%) i els de menys de 40 anys estan una mica més segurs, amb un percentatge més reduït amb dubtes (5,7%). Aquest fet, l'ambigüïtat o els dubtes, mostra la importància de dur a terme programes de formació per a mares i pares sobre relacions afectiu-sexuals, tant en l'àmbit del coneixement de les relacions afectiu-sexuals en adolescents, com sobre la manera més adequada per enfocar la comunicació, generar situacions adequades, així com transmetre dita informació als joves.

En els darrers vint o trenta anys s'ha observat una major implicació parental per part dels pares, que dediquen més atenció a la criança dels seus fills i filles, una major preocupació dels pares per les necessitats emocionals dels seus fills i filles (Raley i Sweeney, 2020), incloent-hi, en aquesta implicació parental, la preocupació per les seves primeres relacions sexuals (64,4%) (taula 7.a). Per altra banda, s'observa que hi ha un nombre molt rellevant de mares que presenten aquesta preocupació (68,2%). La sexualitat és considerada de forma distinta per homes i per dones, establint tensions i contradiccions en la forma de viure la sexualitat a causa del rol de poder i expectatives definides vinculades als estereotips de gènere (Ferrer i Bosch, 2019). Seguint aquest raonament es pot comprendre que les dones presenten una major preocupació en relació amb les relacions sexuals dels seus fills i filles.

Taula 7.a. FACTOR 3. Preocupació per l'edat de les primeres relacions sexuals de fills i filles. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Molt en desacord	8 1,9%	42 1,9%	50 1,9%
En desacord	12 2,9%	59 2,7%	71 2,7%
Ni d'acord ni en desacord	127 30,2%	580 26,7%	707 27,3%
D'acord	190 45,1%	998 46,0%	1188 45,8%
Totalment d'acord	81 19,2%	483 22,2%	564 21,8%
No sap o no contesta	3 0,7%	9 0,4%	12 0,5%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Com és evident, això no significa que el 4,6% de mares i pares que no mostren una preocupació especial per les primeres relacions sexuals, siguin negligents. Siguin perquè confien o perquè pensen que encara els hi queda temps per plantejar-se aquesta qüestió, per ara, la seva preocupació és menor.

Les mares i els pares de menys de 40 anys mostren més preocupació per aquesta qüestió (68,5%) que els de 50 i més anys (65,6%) (taula 7.b). Cal recordar que diferències majors al 2%, en les freqüències del conjunt de la mostra, comencen a ser significatives.

Taula 7.b. FACTOR 3. Preocupació per l'edat de les primeres relacions sexuals de fills i filles. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Molt en desacord	11 1,7%	34 2,4%	5 1,1%	0 0,0%	50 1,9%
En desacord	13 2,0%	42 3,0%	15 3,3%	1 1,1%	71 2,7%
Ni d'acord ni en desacord	179 27,7%	372 26,4%	129 28,8%	27 30,7%	707 27,3%
D'acord	312 48,2%	639 45,4%	200 44,6%	37 42,0%	1188 45,8%
Totalment d'acord	131 20,2%	316 22,4%	94 21,0%	23 26,1%	564 21,8%
No sap o no contesta	1 0,2%	6 0,4%	5 1,1%	0 0,0%	12 0,5%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

A pesar dels dubtes o de la incertesa que una part de les mares i pares diuen tenir en relació amb com parlar amb els seus fills i filles sobre sexualitat, un 65,9% confirma que els fills i les filles tenen interès a parlar sobre sexualitat, sigui directament o sobre qüestions relacionades, sense diferència per sexe de mares i pares (taula 8.a). Les mares reconeixen més aquesta curiositat (66,1%) que els pares (64,5%), però la diferència no és significativa. Això informa d'una incorporació creixent dels pares a la comunicació sobre relacions més íntimes dels fills i les filles. Els darrers estudis a Balears, mostren com els pares prefereixen parlar amb els seus fills i els hi costa més amb les seves filles, mentre les mares no fan diferències tan marcades (Sedano i Ballester, 2020), però sigui com sigui, hi ha una clara identificació d'aquesta demanda.

Cal destacar que un 4,8% creu que no hi ha aquest interès; un altre 28,9% no es posiciona ni a favor ni en contra, en aquesta qüestió, és a dir, no acaba de tenir clar si n'hi ha o no d'interès, sigui perquè no s'ha expressat directament o perquè els incomoda parlar del tema.

Taula 8.a. FACTOR 4. Els fills i les filles tenen interès a parlar sobre sexualitat.
Segons sexe

	Home	Dona	Total
Molt en desacord	6 1,4%	29 1,3%	35 1,4%
En desacord	17 4,0%	72 3,3%	89 3,4%
Ni d'acord ni en desacord	122 29,0%	627 28,9%	749 28,9%
D'acord	149 35,4%	832 38,3%	981 37,8%
Totalment d'acord	124 29,5%	602 27,7%	726 28,0%
No sap o no contesta	3 0,7%	9 0,4%	12 0,5%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

L'edat de les mares i pares és independent de la percepció que tenen de l'interès dels fills i filles. El nivell de reconeixement és reconegut per un 66,2% entre els més joves i un 65,0% entre mares i pares més majors (taula 8.b).

Taula 8.b. FACTOR 4. Els fills i les filles tenen interès a parlar sobre sexualitat. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Molt en desacord	5 0,8%	27 1,9%	3 0,7%	0 0,0%	35 1,4%
En desacord	17 2,6%	55 3,9%	14 3,1%	3 3,4%	89 3,4%
Ni d'acord ni en desacord	196 30,3%	395 28,0%	135 30,1%	23 26,1%	749 28,9%
D'acord	246 38,0%	543 38,5%	166 37,1%	26 29,5%	981 37,8%
Totalment d'acord	182 28,1%	383 27,2%	125 27,9%	36 40,9%	726 28,0%
No sap o no contesta	1 0,2%	6 0,4%	5 1,1%	0 0,0%	12 0,5%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

La naturalització de les relacions sexuals actualment, fomenta la comprensió d'aquest fenomen i de la necessitat de parlar d'ell. Les mares i pares resulten molt importants per a l'educació emocional, afectiva i sexual dels seus fills i filles, en un context de confiança i comunicació dins la relació parental, per a la resolució de dubtes i conflictes dins aquest àmbit de socialització, així com per donar suport i orientació a l'hora de mantenir relacions saludables. Perquè aquest fet es pugui produir és important que les mares i els pares comprenguin aquesta importància. Justament, el factor 5 tracta d'aquest reconeixement de la importància de parlar-ne (taula 9.a).

El 89,9% de les mares i els pares reconeix la importància de parlar-ne, de fet la gran majoria està molt d'acord en la importància. És a dir, no hi ha cap dubte que al marge dels dubtes o de la percepció de la demanda, h ha un elevat consens en relació amb la comunicació, dins la família, abans que tinguin les primeres relacions més íntimes. No hi ha diferències per sexe dels progenitors.

Taula 9.a. FACTOR 5. Importància de parlar sobre sexualitat amb fills i filles abans de les relacions. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Molt en desacord	4 1,0%	18 0,8%	22 0,8%
En desacord	1 0,2%	7 0,3%	8 0,3%
Ni d'acord ni en desacord	34 8,1%	185 8,5%	219 8,4%
D'acord	119 28,3%	636 29,3%	755 29,1%
Totalment d'acord	260 61,8%	1316 60,6%	1576 60,8%
No sap o no contesta	3 0,7%	9 0,4%	12 0,5%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Totes les mares i pares expressen la importància de parlar-ne, sense diferències per edats (taula 9.b). Els grups d'edat identifiquen quasi dues generacions diferenciades, però el consens es manté de manera molt consistent. Aquest consens per sexe i edats ja s'ha estudiat a recerques recents (Sedano i Ballester, 2020).

Taula 9.b. FACTOR 5. Importància de parlar sobre sexualitat amb fills i filles abans de les relacions. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Molt en desacord	2 0,3%	18 1,3%	2 0,4%	0 0,0%	22 0,8%
En desacord	2 0,3%	5 0,4%	1 0,2%	0 0,0%	8 0,3%
Ni d'acord ni en desacord	56 8,7%	122 8,7%	36 8,0%	5 5,7%	219 8,4%
D'acord	225 34,8%	381 27,0%	126 28,1%	23 26,1%	755 29,1%
Totalment d'acord	361 55,8%	877 62,2%	278 62,1%	60 68,2%	1576 60,8%
No sap o no contesta	1 0,2%	6 0,4%	5 1,1%	0 0,0%	12 0,5%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

El consens sobre la importància de parlar-ne és elevat, la confiança en el sistema educatiu perquè tracti aquestes qüestions també és molt elevada (taula 10.a), el factor 6 informa d'aquesta confiança. El sistema educatiu ha anat guanyant en confiança per part de mares i pares en diverses qüestions rellevants a la socialització, com el desenvolupament de l'autoestima, l'autonomia i la responsabilitat (Ochoa-Ninapaitán, 2018). Aquest reconeixement del sistema no pot fer defugir de la seva responsabilitat les mares i els pares, però permet guanyar legitimitat a l'hora de desenvolupar programes d'educació afectiva i sexual, amb la col·laboració de les famílies.

Per tal que l'alumnat rebi una educació emocional, afectiva i sexual de qualitat, és necessari que les mares i els pares hi juguin un paper, en col·laboració amb el personal educatiu, els dos agents de socialització més importants actualment i que poden permetre fer front a la socialització difusa i irresponsable que prové de les xarxes socials i altres canals de comunicació a Internet.

A la mostra de Balears, hi ha un elevat consens en el reconeixement dels centres educatius (taula 10.a): un 80,6% de mares i pares hi confia, amb una major confiança per part de les mares (81,0%) que dels pares (78,1%). Si la coparentalitat entre les figures parentals d'una família, és molt recomanable, homogeneïtzant els criteris educatius; també ho és la necessitat de coherència entre les famílies i els centres educatius. Aquesta coherència només s'aconsegueix a partir de la col·laboració, de la participació i de la formació de mares i pares.

Taula 10.a. FACTOR 6. Confiança en el sistema educatiu per fer EAS als centres educatius. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Molt en desacord	3 0,7%	11 0,5%	14 0,5%
En desacord	9 2,1%	53 2,4%	62 2,4%
Ni d'acord ni en desacord	77 18,3%	339 15,6%	416 16,0%
D'acord	181 43,0%	993 45,7%	1174 45,3%
Totalment d'acord	148 35,2%	766 35,3%	914 35,3%
No sap o no contesta	3 0,7%	9 0,4%	12 0,5%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Les mares i pares més joves, menys de 40 anys, dipositen més confiança en els centres educatius (81,8%) en relació amb els altres més majors (79,9%), però les diferències són molt reduïdes. Per tractar temes d'educació afectiva i sexual, el sistema educatiu sembla tenir l'acceptació de mares i pares, sense cap dubte.

Taula 10.b. FACTOR 6. Confiança en el sistema educatiu per fer EAS als centres educatius. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Molt en desacord	3 0,5%	7 0,5%	3 0,7%	1 1,1%	14 0,5%
En desacord	9 1,4%	47 3,3%	5 1,1%	1 1,1%	62 2,4%
Ni d'acord ni en desacord	105 16,2%	221 15,7%	77 17,2%	13 14,8%	416 16,0%
D'acord	306 47,3%	632 44,9%	198 44,2%	38 43,2%	1174 45,3%
Totalment d'acord	223 34,5%	496 35,2%	160 35,7%	35 39,8%	914 35,3%
No sap o no contesta	1 0,2%	6 0,4%	5 1,1%	0 0,0%	12 0,5%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Hi ha un elevat consens en relació amb els efectes poc saludables que pot arribar a provocar la pornografia (taula 11.a). Un 78,4% opina que efectivament els efectes no són especialment positius. La diferència per sexe no és molt elevada, però sí que és significativa: un 75,8% dels pares, front un 78,9% de les mares creu que pot provocar efectes poc saludables. S'ha de tenir en compte que l'ús de la pornografia és molt més rellevant en homes que en dones. Els estudis citats en el marc teòric insisteixen en aquesta diferenciació en freqüència del consum i temps dedicat, així com en la implicació emocional per part dels homes (per exemple, Solano et al., 2018).

Taula 11.a. FACTOR 7. La pornografia pot tenir efectes poc saludables en la sexualitat de fills i filles. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Molt en desacord	16 3,8%	76 3,5%	92 3,5%
En desacord	11 2,6%	72 3,3%	83 3,2%
Ni d'acord ni en desacord	72 17,1%	300 13,8%	372 14,4%
D'acord	98 23,3%	468 21,6%	566 21,8%
Totalment d'acord	221 52,5%	1246 57,4%	1467 56,6%
No sap o no contesta	3 0,7%	9 0,4%	12 0,5%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Si hi ha una diferència significativa per sexe, coherent amb els resultats de la investigació internacional sobre diferenciació del consum per sexe, no es pot dir el mateix per edats (taula 11.b). Tant les mares i els pares més joves com els més grans, coincideixen. Un 77,3% dels més joves i un 78,1% dels més grans opinen que poc provocar efectes poc saludables a la sexualitat dels fills i les filles.

Cal tenir present que en aquest factor també s'inclou un ítem (el 26), amb una importància reduïda en el factor, que informa en un sentit paradoxal, ja que es refereix a la diferenciació dels jocs per sexe, apuntant a una marca de gènere que sembla superada. L'alumnat masculí i femení pot jugar a futbol, bàsquet o el que vulgui jugar, en igualtat de condicions, per descomptat, però un reduït percentatge de mares i pares encara manté la diferenciació que s'ha indicat.

Taula 11.b. FACTOR 7. La pornografia pot tenir efectes poc saludables en la sexualitat de fills i filles. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Molt en desacord	19 2,9%	58 4,1%	13 2,9%	2 2,3%	92 3,5%
En desacord	16 2,5%	44 3,1%	21 4,7%	2 2,3%	83 3,2%
Ni d'acord ni en desacord	111 17,2%	189 13,4%	59 13,2%	13 14,8%	372 14,4%
D'acord	151 23,3%	308 21,9%	91 20,3%	16 18,2%	566 21,8%
Totalment d'acord	349 53,9%	804 57,1%	259 57,8%	55 62,5%	1467 56,6%
No sap o no contesta	1 0,2%	6 0,4%	5 1,1%	0 0,0%	12 0,5%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

La comunicació entre mares i pares amb els seus fills i filles, sobre pornografia, pot ser incòmoda, ja hem vist que a vegades els hi genera dubtes. Les investigacions de referència mostren que l'estil parental (comunicació de confiança, autoritari o permissiu) i el gènere s'associen amb estratègies de mediació parental (restrictives, educatives o actives) en relació amb l'exposició a la pornografia (Boniel-Nissim et al., 2019). Les mares i els pares autoritaris, permissius o negligents, són més propensos a tenir una comunicació disfuncional (és a dir, de baixa qualitat) sobre la pornografia i, posteriorment, ser menys efectius en la seva mediació pel que fa a la pornografia. Per contra, els pares que tenen més autoritat legítima, basada en la comunicació de confiança, tenien més probabilitats de percebre la gravetat del consum de pornografia en els seus fills i filles (baixa o més alta), sent més efectius en la seva orientació educativa, reduint o evitant el consum problemàtic de pornografia. També se sap que els pares tendeixen a tenir una comunicació més disfuncional sobre la pornografia que les mares i, per tant, són menys efectius en les seves estratègies d'orientació pel que fa al consum de pornografia (Boniel-Nissim et al., 2019).

El factor 8 se centra en la preocupació de les mares i els pares, en relació amb el que cal fer. Hi ha un consens elevat en relació amb l'evitació del consum de material pornogràfic. Un 63,6% es mostra d'acord amb aquest plantejament, més per part de les mares (63,9%) que dels pares (61,8%) (taula 12.a). Aquesta opinió sembla coincidir amb estratègies prohibicionistes, però sembla que no és exactament això, com es veurà més endavant.

Taula 12.a. FACTOR 8. Cal evitar que fills i filles mirin material pornogràfic. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Molt en desacord	12 2,9%	78 3,6%	90 3,5%
En desacord	20 4,8%	106 4,9%	126 4,9%
Ni d'acord ni en desacord	126 29,9%	590 27,2%	716 27,6%
D'acord	120 28,5%	602 27,7%	722 27,9%
Totalment d'acord	140 33,3%	786 36,2%	926 35,7%
No sap o no contesta	3 0,7%	9 0,4%	12 0,5%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Es troben diferències significatives en relació amb les mares i pares que es mostren totalment d'acord o d'acord, en evitar que els seus fills i filles consumeixin pornografia. Un 64,0% de les mares i els pares més joves opinen en aquest sentit, mentre ho fa un 60,5% dels més majors de 50 (taula 12.b). Aquesta diferenciació significativa informa d'un increment de la preocupació en les generacions més joves de mares i pares. Amb aquest factor 8 s'ha acabat de presentar l'escala d'opinió i posicionament de mares i pares.

Taula 12.b. FACTOR 8. Cal evitar que fills i filles mirin material pornogràfic. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Molt en desacord	18 2,8%	54 3,8%	15 3,3%	3 3,4%	90 3,5%
En desacord	38 5,9%	64 4,5%	23 5,1%	1 1,1%	126 4,9%
Ni d'acord ni en desacord	176 27,2%	380 27,0%	134 29,9%	26 29,5%	716 27,6%
D'acord	214 33,1%	372 26,4%	112 25,0%	24 27,3%	722 27,9%
Totalment d'acord	200 30,9%	533 37,8%	159 35,5%	34 38,6%	926 35,7%
No sap o no contesta	1 0,2%	6 0,4%	5 1,1%	0 0,0%	12 0,5%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Pel que fa a l'edat més adient per parlar sobre afectivitat i sexualitat amb els fills i les filles (taula 13.a), hi ha una diferenciació en tres blocs, amb importància decreixent: primer hi ha els qui opinen que cal parlar des dels primers anys (31,0%), seguit dels qui pensen que s'ha de començar a xerrar a la primària (30,4%) i, finalment, hi ha els qui creuen que cal esperar a l'ESO (25,6%) i els qui no ho tenen clar (10,4%). En qualsevol cas, hi ha diferències per sexe significatives: segons els homes, només un 24,5% creu que cal començar des dels primers anys, mentre opina així un 32,2% de les dones, és a dir, hi ha quasi un 8% de diferència entre uns i altres.

Taula 13.a. L'edat més apropiada per xerrar sobre afectivitat i sexualitat amb la meva filla o fill és... Segons sexe

	Home	Dona	Total
Des dels primers anys	103 24,5%	700 32,2%	803 31,0%
Coincidint amb l'educació primària (4-11)	125 29,7%	663 30,5%	788 30,4%
Coincidint amb l'ESO	129 30,6%	535 24,6%	664 25,6%
No ho sé	46 10,9%	223 10,3%	269 10,4%
Altres edats	9 2,1%	24 1,1%	33 1,3%
No contesta	9 2,1%	26 1,2%	35 1,4%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

La majoria d'experts i expertes en educació afectiva i sexual consideren que no s'ha d'esperar a l'educació secundària, amb tallers que habitualment se centren en prevenir el risc d'embarassos no desitjats i les infeccions de transmissió sexual. Als 12-13 anys ja s'han integrat molts prejudicis, estereotips i distorsions; molt més en el context actual de fàcil accés a la pornografia i a comunicacions dubtoses en les xarxes socials. Quan començar? Hi ha un cert consens a indicar que s'educa en emocions, afectes i sexualitat des del naixement. Es fa quan s'acaricia el nadó, quan es reconeixen els seus desitjos i necessitats, o quan se'ls corregeix amb rudesia una expressió de plaer. Sembla recomanable tenir present que abans d'arribar a la pubertat s'haurien de conèixer les emocions bàsiques, el cos i els seus canvis, les diferents etapes i altres qüestions rellevants (Lameiras i Carrera, 2009).

Per grups d'edat també hi ha diferències significatives (taula 13.b), ja que entre mares i pares de menys de 40 anys el 29,5% creu que cal començar des dels primers anys, opina així un 26,3% dels més majors. Aquesta diferència és inversa entre els que opinen que cal esperar fins l'ESO, amb un 23,3% dels més joves i un 28,3% dels més majors, és a dir, la diferència és d'un 5% entre un grup d'edat i l'altre. Es pot concloure que augmenta, en les generacions de mares i pares més joves, la convicció que cal començar des dels primers anys.

Si es consideren els dos primers nivells d'edat, un 61,4% creu que s'ha de començar, com a màxim, a l'educació primària, observant també la diferència per sexe (54,2% dels pares i 62,8% de les mares), així com la diferenciació per grups d'edat (62,0% dels de menys de 40 anys i 56,9% dels de 50 o més anys) (taules 13.a i 13.b).

Taula 13.b. L'edat més apropiada per xerrar sobre afectivitat i sexualitat amb la meua filla o fill és...
Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Des dels primers anys	191 29,5%	462 32,8%	118 26,3%	32 36,4%	803 31,0%
Coincidint amb l'educa- ció primària (4-11)	210 32,5%	415 29,5%	137 30,6%	26 29,5%	788 30,4%
Coincidint amb l'ESO	151 23,3%	366 26,0%	127 28,3%	20 22,7%	664 25,6%
No ho sé	86 13,3%	137 9,7%	39 8,7%	7 8,0%	269 10,4%
Altres edats	7 1,1%	12 0,9%	11 2,5%	3 3,4%	33 1,3%
No contesta	2 0,3%	17 1,2%	16 3,6%	0 0,0%	35 1,4%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

L'experiència de comunicació sobre emocions, afectivitat i sexualitat és elevada (taula 14.a). Un 67,8% de les mares han xerrat amb els seus fills i les seves filles sobre afectivitat i sexualitat. Un 63,7% dels pares també ho han fet. Hi ha una diferència de 4,1%. Un 22,8% de les dones i un 29,5% dels homes no ho han fet. Com es pot observar, hi ha una diferència per sexe que cal tenir present. Les mares se senten més capacitades i encoratjades per parlar-ne, però les diferències són menors que les observades en anys anteriors (Sedano i Ballester, 2020). La preocupació per aquesta educació, la convicció que s'ha de parlar a les famílies i la millora de la preparació faciliten que d'una o manera o una altra es comenci a tractar el tema.

Taula 14.a. He xerrat amb el meu fill o la meua filla sobre afectivitat i sexualitat. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Sí	268 63,7%	1471 67,8%	1739 67,1%
No	124 29,5%	494 22,8%	618 23,8%
No contesta	29 6,9%	206 9,5%	235 9,1%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Com s'ha pogut observar en les taules anteriors, les persones de menys de 40 anys són les que més confien en l'escola per tractar la sexualitat amb els seus fills i, sorprenentment, són el grup d'edat que menys ha parlat amb els seus fills i filles sobre sexualitat (taula 14.b). La diferència és molt significativa, mentre entre mares i pares més joves han parlat el 49,5%, ja ho ha fet el 76,6% dels de 50 i més anys. La diferència és de més d'un 27%, de tal manera que no es pot ignorar. Cal destacar el grup de menys de 40 que, a més de que el 33,2% no n'ha xerrat, també inclou un 17,3% que no contesta, amb una diferència destacable amb els altres dos grups.

Els motius poden ser molt diversos, per això s'ha demanat directament sobre l'explicació que donen les mares i els pares que no han parlat.

Taula 14.b. He xerrat amb el meu fill o la meva filla sobre afectivitat i sexualitat. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Sí	320 49,5%	1032 73,2%	343 76,6%	44 50,0%	1739 67,1%
No	215 33,2%	296 21,0%	77 17,2%	30 34,1%	618 23,8%
No contesta	112 17,3%	81 5,7%	28 6,3%	14 15,9%	235 9,1%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

De les 618 persones que no han parlat amb els fills i filles sobre el tema, 302 (un 48,9%) han preferit no explicar els motius o no els han pensat suficientment (taula 15.a). Per tant, es redueix molt el percentatge de respostes. Parant atenció en els 316 mares i pares que sí que responen, es poden jerarquitzar els motius diferenciant per sexe (taula 15).

Els tres principals motius dels **pares** són:

- En relació amb els FILLS: (1) edat inapropiada del fill (30,6%), (2) vergonya (13,7%) i (3) falta de coneixements sobre afectivitat i sexualitat (12,1%).
- En relació amb les FILLES: (1) edat inapropiada de la filla (16,9%), (2) vergonya (11,3%) i (3) falta de coneixements sobre afectivitat i sexualitat (5,6%).

Els tres principals motius de les **mares** són:

- En relació amb els FILLS: (1) edat inapropiada del fill (28,1%), (2) falta de comprensió del fill (11,5%) i (3) falta de coneixements sobre afectivitat i sexualitat (11,5%).
- En relació amb les FILLES: (1) edat inapropiada de la filla (19,6%), (2) vergonya (9,1%) i (3) falta de coneixements sobre afectivitat i sexualitat (7,1%).

Com es pot observar hi ha diferències entre mares i pares i també en relació amb qui parlen (fill o filla), però la motivació principal és que consideren que els fills o filles no tenen encara l'edat apropiada. Cal recordar que les mares i pares parlen de fills i filles d'11 o més anys.

Taula 15. Els motius per no haver xerrat sobre afectivitat i sexualitat són... Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>		Home	Dona	Total
Falta de coneixements sobre afectivitat i sexualitat	FILL	15 12,1%	57 11,5%	72 11,7%
	FILLA	7 5,6%	35 7,1%	42 6,8%
Edat inapropiada	FILL	38 30,6%	139 28,1%	177 28,6%
	FILLA	21 16,9%	97 19,6%	118 19,1%
El seu sexe	FILL	11 8,9%	21 4,3%	32 5,2%
	FILLA	5 4,0%	11 2,2%	16 2,6%
Falta de comprensió per part seva	FILL	16 12,9%	57 11,5%	73 11,8%
	FILLA	5 4,0%	32 6,5%	37 6,0%
Vergonya	FILL	17 13,7%	55 11,1%	72 11,7%
	FILLA	14 11,3%	45 9,1%	59 9,5%
Falta de confiança	FILL	7 5,6%	24 4,9%	31 5,0%
	FILLA	4 3,2%	14 2,8%	18 2,9%
Falta de temps	FILL	9 7,3%	23 4,7%	32 5,2%
	FILLA	4 3,2%	18 3,6%	22 3,6%
No sap o no contesta	FILL	62 50,0%	240 48,6%	302 48,9%
Total		124 100,0%	494 100,0%	618 100,0%

Atesa la reduïda dimensió de la mostra inclosa en la taula 15 que aporta arguments (316 persones), s'ha decidit no incloure la distribució de freqüències per edats, ja que no aporta informació fiable i significativa.

Pel que fa als 1.739 mares i pares que sí que han parlat (67,1% de tota la mostra), se'ls hi ha demanat per la reacció que han observat en els fills i les filles (taula 16.a). Bàsicament, dues rellevants:

- Positiva (43,6%), bàsicament són les mares les que l'observen, amb una diferència per sexe consistent, ja que elles l'observen en un 44,4% dels casos i ells en un 39,6%.
- Vergonya (30,8%), aquí són els pares els que observen aquesta emoció per part dels fills o les filles, amb una diferència per sexe consistent: els pares en un 32,8% dels casos i les mares en un 30,4%.

Una conclusió d'aquests resultats és que les mares es troben més còmodes parlant de les emocions, els afectes i la sexualitat.

Taula 16.a. Quan heu xerrat del tema, la reacció habitual de les filles o fills és... Segons sexe

	Home	Dona	Total
Positiva	106 39,6%	653 44,4%	759 43,6%
De rebuig	4 1,5%	32 2,2%	36 2,1%
De vergonya	88 32,8%	447 30,4%	535 30,8%
Han tractat d'evitar la conversa	19 7,1%	132 9,0%	151 8,7%
Altres reaccions	10 3,7%	46 3,1%	56 3,2%
No sap o no contesta	41 15,3%	161 10,9%	202 11,6%
Total	268 100,0%	1471 100,0%	1739 100,0%

L'experiència de generar reaccions positives (interès, motivació, connexió emocional, etc.), és de les més importants de les relacions a les dinàmiques familiars (Sedano i Ballester, 2020). Es pot identificar amb l'autoeficàcia parental, és a dir, amb la percepció de les pròpies capacitats per fer de mares i pares (Albanese, Russo, Geller, 2019). En moltes ocasions, es desenvolupa de manera natural, però també es pot formar o millorar, mitjançant programes de competència familiar, per aconseguir que la majoria de famílies puguin tenir aquesta experiència (Orte, Ballester, Amer, 2020).

La vergonya, per part de fills i filles, juntament amb les conductes d'evitació, normalment es relacionen amb la manca de comunicació sobre els sentiments. Convé que, com es deia abans, aquesta comunicació més íntima faci part de la comunicació habitual des de la primera infància. Es pot fer de maneres molt diverses, però trobar les ocasions per passar temps

positiu amb els infants (excursions, esport, passejades, converses tranquil·les, etc.) permet anar introduint aquest tipus de comunicació que millora la confiança, el vincle positiu i el benestar subjectiu de tota la família (Navarro et al., 2017; Savahl et al., 2019).

Pel que fa a les diferències per edat, hi ha dues situacions rellevants (taula 16.b). Mares i pares de 50 i més anys observen les reaccions positives molt més (48,4%) que els més joves (43,1%). També observen molt més les conductes d'evitació (13,4%) que mares i pares més joves (5,9%). En relació amb aquesta reacció darrera cal considerar que les mares i pares més joves també tenen fills i filles més joves, observant-hi menor evitació.

Taula 16.b. Quan heu xerrat del tema, la reacció habitual de les filles o fills és... Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Positiva	138 43,1%	431 41,8%	166 48,4%	24 54,5%	759 43,6%
De rebuig	7 2,2%	25 2,4%	4 1,2%	0 0,0%	36 2,1%
De vergonya	83 25,9%	352 34,1%	93 27,1%	7 15,9%	535 30,8%
Han tractat d'evitar la conversa	19 5,9%	84 8,1%	46 13,4%	2 4,5%	151 8,7%
Altres reaccions	10 3,1%	34 3,3%	12 3,5%	0 0,0%	56 3,2%
No sap o no contesta	63 19,7%	106 10,3%	22 6,4%	11 25,0%	202 11,6%
Total	320 100,0%	1032 100,0%	343 100,0%	44 100,0%	1739 100,0%

Taula 17.a. A l'hora de xerrar sobre afectivitat i sexualitat amb el meu fill o filla, he cercat informació a...
Segons sexe

	Home	Dona	Total
Internet	29 10,8%	109 7,4%	138 7,9%
Llibres	32 11,9%	239 16,2%	271 15,6%
Consulta a amistats	7 2,6%	46 3,1%	53 3,0%
Consulta a familiars	5 1,9%	24 1,6%	29 1,7%
Consulta a professorat	4 1,5%	12 0,8%	16 0,9%
Consulta a professionals sanitaris	12 4,5%	92 6,3%	104 6,0%
No he cercat informació	122 45,5%	713 48,5%	835 48,0%
Altres fonts	16 6,0%	76 5,2%	92 5,3%
No sap o no contesta	41 15,3%	160 10,9%	201 11,6%
Total	268 100,0%	1471 100,0%	1739 100,0%

La formació, entre mares i pares que sí que han parlat amb els fills i les filles, s'ha fet majoritàriament de manera autònoma (taula 17.a), cercant a llibres (15,6%) o a Internet (7,9%), amb diferències entre les mares i els pares. Els pares han cercat més a Internet (10,8%) que les mares (7,4%); mentre les mares ho han fet significativament més als llibres (16,2%) que els pares (11,9%). Cal recordar que la distribució se centra en la principal font d'informació.

En qualsevol cas, el més destacat ha estat que el 48,0% no ha cercat cap informació, sigui perquè ja estaven formats o perquè el plantejament de les converses ha sigut, tal com es deia abans, senzill, contextualitzat en els interessos i inquietuds dels fills i filles.

També cal destacar que un 11,6% de mares i pares que sí que han parlat no contesta. Els pares la fan servir més (15,3%) que les mares (10,9%). La no resposta és sempre el refugi quan hi ha incertesa o es pensa que la resposta que haurien de donar no seria ben rebuda. En aquest sentit, és possible que mares i pares que no han cercat cap informació, finalment prefereixin no contestar-ho a l'enquesta.

Taula 17.b. A l'hora de xerrar sobre afectivitat i sexualitat amb el meu fill o filla, he cercat informació a...
Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Internet	27 8,4%	74 7,2%	31 9,0%	6 13,6%	138 7,9%
Llibres	39 12,2%	175 17,0%	50 14,6%	7 15,9%	271 15,6%
Consulta a amistats	13 4,1%	31 3,0%	7 2,0%	2 4,5%	53 3,0%
Consulta a familiars	5 1,6%	15 1,5%	6 1,7%	3 6,8%	29 1,7%
Consulta a professorat	2 0,6%	9 0,9%	5 1,5%	0 0,0%	16 0,9%
Consulta a professionals sanitaris	13 4,1%	60 5,8%	27 7,9%	4 9,1%	104 6,0%
No he cercat informació	140 43,8%	506 49,0%	178 51,9%	11 25,0%	835 48,0%
Altres fonts	17 5,3%	57 5,5%	18 5,2%	0 0,0%	92 5,3%
No sap o no contesta	64 20,0%	105 10,2%	21 6,1%	11 25,0%	201 11,6%
Total	320 100,0%	1032 100,0%	343 100,0%	44 100,0%	1739 100,0%

Per grups d'edat (taula 17.b), s'observen diferències significatives en tres respostes, la més significativa té relació amb la no resposta, molt més freqüent entre mares i pares més joves (20,0%) que en els més grans (6,1%), amb una diferència d'un 13,9% bastant significatiu. També hi ha diferències significatives, de signe contrari, pel que fa a la no recerca d'informació, entesa com a seguretat en els propis coneixements. Així, no n'han fet en un 7,9% dels de major edat, enfront del 4,1% dels més joves.

Taula 18.a. Quan he xerrat als FILLS sobre afectivitat i sexualitat, els temes han estat... Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Home	Dona	Total
Les relacions basades en el respecte	127 66,5%	836 77,3%	963 75,7%
El desig	78 40,8%	499 46,2%	577 45,4%
Ús d'anticonceptius	98 51,3%	631 58,4%	729 57,3%
Tipus d'anticonceptius	80 41,9%	500 46,3%	580 45,6%
Orientació sexual (homosexualitat, heterosexualitat, opcions LGTB+, etc.)	113 59,2%	701 64,8%	814 64,0%
Identitat de gènere (transsexualitat, opcions Trans IQ+, etc.)	89 46,6%	580 53,7%	669 52,6%
Embaràs	95 49,7%	594 54,9%	689 54,2%
Consentiment	108 56,5%	686 63,5%	794 62,4%
Infeccions de transmissió sexual	90 47,1%	564 52,2%	654 51,4%
Canvis físics	100 52,4%	668 61,8%	768 60,4%
Contingut sexual a la televisió o Internet	94 49,2%	573 53,0%	667 52,4%
Pornografia	97 50,8%	470 43,5%	567 44,6%
Pràctiques sexuals	59 30,9%	339 31,4%	398 31,3%
Emocions i afectivitat	109 57,1%	720 66,6%	829 65,2%
Els valors en les relacions	106 55,5%	727 67,3%	833 65,5%
Total	191 100,0%	1081 100,0%	1272 100,0%

Considerant només les 1272 persones (49,1% del total de la mostra) que sí que han parlat i concretat els temes dels quals parlen amb els FILLS, s'ha intentat identificar els continguts d'aquestes converses (taula 18.a). S'han tractat molts temes, els de major freqüència són els següents:

- Les relacions basades en el respecte (75,7%), el tema clau per a molts fills i filles: quins són els límits? Tot i que encara pot ser més important per als pares i les mares.
- Els valors en les relacions (65,5%), un altre dels temes fonamentals, relatiu a les eleccions i valoracions en les relacions. També es pot sospitar que és un tema que interessa especialment a mares i pares, probablement no interessa tant als fills i filles.
- Emocions i afectivitat (65,2%), un altre dels temes fonamentals, relatiu a les eleccions i les emocions en les relacions. La diferència entre una emoció vinculada a les relacions i un afecte és que s'elabora l'emoció mitjançant paraules.
- Orientació sexual (homosexualitat, heterosexualitat, opcions LGTB+, etc.) (64,0%), clarament rellevant a la vida dels fills i filles. S'inclou una reflexió sobre les diverses orientacions, el respecte, el llenguatge amb el qual cal parlar-ne (termes més correctes) i altres qüestions.
- Consentiment (62,4%), entès com a consens de pràctiques forma part de l'aprenentatge dels límits.
- Canvis físics (60,4%), el tema clau per a molts fills i filles: què m'està passant? És molt raonable que sigui un dels temes més rellevants.
- Ús d'anticonceptius (57,3%), també es tracta d'un tema molt rellevant per desenvolupar la cultura de la protecció i de la cura de totes les persones implicades.

Com es pot observar es tracten qüestions relatives a la maduració (orientació sexual, canvis físics, respecte), juntament amb qüestions enfocades des d'una perspectiva de pensament crític i preventiu (valors, anticonceptius o consentiment). Tal vegada, temes com el desig o el plaer podrien ser més freqüents, però els tractats són tots rellevants.

No hi ha una única combinació de temes bona, mentre dominin les qüestions centrals, com les plantejades, adaptades a les edats i inquietuds, evitant pors i estereotips, les converses seran positives. Els programes d'EAS han intentat provar com estructurar i enfocar la comunicació en el context familiar i educatiu, les opcions són diverses i encara es troben en procés d'avaluació (Breuner, Mattson, 2016; Lameiras, Carrera, i Rodríguez, 2016; Walsh, Zwi, Woolfenden, Shlonsky, 2018).

Pel que fa a les diferències per gènere, sí que n'hi ha i de significatives, de tal manera que les agendes de mares i pares, pel que fa als FILLS, són possiblement diferents. Les mares parlen amb més freqüència dels temes que s'han destacat, fent que les seves converses siguin més completes, en termes generals.

També hi ha diferències significatives per grups d'edat (taula 18.b), les mares i els pares de 50 i més anys inclouen una major varietat de temes a les seves converses amb els FILLS. Però, si es miren un a un, hi ha diferències molt significatives en alguns temes:

- Ús d'anticonceptius: ho inclouen en les seves converses en un 36,0% més que mares i pares més joves.
- Infeccions de transmissió sexual: ho inclouen en les seves converses en un 35,2% més que mares i pares més joves.
- Pornografia: ho inclouen en les seves converses en un 33,3% més que mares i pares més joves.
- Contingut sexual a la televisió i Internet: ho inclouen en les seves converses en un 27,5% més que mares i pares més joves.
- Embaràs: ho inclouen en les seves converses en un 25,8% més que mares i pares més joves.

Com es pot observar, es tracta de temes relatius a la prevenció de conductes que puguin tenir efectes perjudicials per a la salut, així com temes que generen efectes negatius diversos (pornografia o hipersexualització dels mitjans).

Taula 18.b. Quan he xerrat als FILLS sobre afectivitat i sexualitat, els temes han estat... Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Les relacions basades en el respecte	143 63,6%	583 77,0%	216 85,0%	21 58,3%	963 75,7%
El desig	79 35,1%	353 46,6%	134 52,8%	11 30,6%	577 45,4%
Ús d'anticonceptius	81 36,0%	448 59,2%	183 72,0%	17 47,2%	729 57,3%
Tipus d'anticonceptius	75 33,3%	343 45,3%	149 58,7%	13 36,1%	580 45,6%
Orientació sexual (homosexualitat, heterosexualitat, opcions LGTB+, etc.)	117 52,0%	501 66,2%	178 70,1%	18 50,0%	814 64,0%
Identitat de gènere (transsexualitat, opcions Trans IQ+, etc.)	101 44,9%	405 53,5%	150 59,1%	13 36,1%	669 52,6%
Embaràs	97 43,1%	402 53,1%	175 68,9%	15 41,7%	689 54,2%
Consentiment	108 48,0%	487 64,3%	184 72,4%	15 41,7%	794 62,4%
Infeccions de transmissió sexual	74 32,9%	395 52,2%	173 68,1%	12 33,3%	654 51,4%
Canvis físics	100 44,4%	489 64,6%	162 63,8%	17 47,2%	768 60,4%
Contingut sexual a la televisió o Internet	86 38,2%	401 53,0%	167 65,7%	13 36,1%	667 52,4%
Pornografia	58 25,8%	347 45,8%	150 59,1%	12 33,3%	567 44,6%
Pràctiques sexuals	56 24,9%	233 30,8%	100 39,4%	9 25,0%	398 31,3%
Emocions i afectivitat	118 52,4%	512 67,6%	180 70,9%	19 52,8%	829 65,2%
Els valors en les relacions	115 51,1%	512 67,6%	190 74,8%	16 44,4%	833 65,5%
Total	225 100,0%	757 100,0%	254 100,0%	36 100,0%	1272 100,0%

Parant atenció a les respostes de les 1.188 persones (38,9% del total de la mostra) que sí que han parlat i concretat els temes dels quals parlen amb les FILLES, s'han identificat els continguts d'aquestes converses (taula 19.a). Els temes de major freqüència són els següents:

- El desig (76,6%), curiosament poc tractat amb els fills.
- Orientació sexual (homosexualitat, heterosexualitat, opcions LGTB+, etc.) (67,9%), clarament rellevant.
- Emocions i afectivitat (67,3%), un altre dels temes fonamentals, també tractat amb més freqüència amb les filles que amb els fills, com els dos anteriors.
- Els valors en les relacions (65,5%), un altre dels temes fonamentals, aquest obté la mateixa freqüència entre ells i elles.
- Canvis físics (65,2%), el tema clau per a molts fills i filles.
- Consentiment (64,3%), entès com a consens de pràctiques.
- Embaràs (61,0%), el tema clau per a moltes filles i, probablement, vinculat als anticonceptius, quan es parla amb les filles. En el cas dels fills, no era dels temes més freqüents, tot i que els anticonceptius sí que ho eren.

Taula 19.a. Quan he xerrat als FILLES sobre afectivitat i sexualitat, els temes han estat... Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Home	Dona	Total
Les relacions basades en el respecte	74 41,1%	494 49,0%	568 47,8%
El desig	135 75,0%	775 76,9%	910 76,6%
Ús d'anticonceptius	94 52,2%	597 59,2%	691 58,2%
Tipus d'anticonceptius	75 41,7%	494 49,0%	569 47,9%
Orientació sexual (homosexualitat, heterosexualitat, opcions LGTB+, etc.)	118 65,6%	689 68,4%	807 67,9%
Identitat de gènere (transsexualitat, opcions Trans IQ+, etc.)	88 48,9%	579 57,4%	667 56,1%
Embaràs	96 53,3%	629 62,4%	725 61,0%
Consentiment	109 60,6%	655 65,0%	764 64,3%
Infeccions de transmissió sexual	79 43,9%	534 53,0%	613 51,6%
Canvis físics	108 60,0%	667 66,2%	775 65,2%
Contingut sexual a la televisió o Internet	92 51,1%	542 53,8%	634 53,4%
Pornografia	74 41,1%	416 41,3%	490 41,2%
Pràctiques sexuals	53 29,4%	324 32,1%	377 31,7%
Emocions i afectivitat	117 65,0%	682 67,7%	799 67,3%
Els valors en les relacions	107 59,4%	671 66,6%	778 65,5%
Total	180 100,0%	1008 100,0%	1188 100,0%

Es tracten qüestions relatives a les relacions (desig i emocions), juntament amb qüestions enfocades des d'una perspectiva de pensament crític i preventiu (valors, consentiment o embaràs). Temes com el desig o l'embaràs no sortien com a més rellevants en les converses amb els fills.

Pel que fa a les diferències per sexe, sí que n'hi ha i significatives, de tal manera que les agendes de mares i pares, pel que fa a les FILLES, són diferents. Les mares parlen a les seves filles amb més freqüència que els pares de l'embaràs, valors i canvis físics.

Taula 19.b. Quan he xerrat als FILLES sobre afectivitat i sexualitat, els temes han estat... Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Les relacions basades en el respecte	92 41,3%	357 50,4%	111 48,1%	8 32,0%	568 47,8%
El desig	146 65,5%	560 79,0%	190 82,3%	14 56,0%	910 76,6%
Ús d'anticonceptius	93 41,7%	435 61,4%	151 65,4%	12 48,0%	691 58,2%
Tipus d'anticonceptius	80 35,9%	352 49,6%	128 55,4%	9 36,0%	569 47,9%
Orientació sexual (homosexualitat, heterosexualitat, opcions LGTB+, etc.)	131 58,7%	503 70,9%	161 69,7%	12 48,0%	807 67,9%
Identitat de gènere (transsexualitat, opcions Trans IQ+, etc.)	112 50,2%	419 59,1%	127 55,0%	9 36,0%	667 56,1%
Embaràs	112 50,2%	447 63,0%	154 66,7%	12 48,0%	725 61,0%
Consentiment	116 52,0%	473 66,7%	163 70,6%	12 48,0%	764 64,3%
Infeccions de transmissió sexual	81 36,3%	383 54,0%	139 60,2%	10 40,0%	613 51,6%
Canvis físics	122 54,7%	490 69,1%	150 64,9%	13 52,0%	775 65,2%
Contingut sexual a la televisió o Internet	95 42,6%	395 55,7%	135 58,4%	9 36,0%	634 53,4%
Pornografia	78 35,0%	300 42,3%	104 45,0%	8 32,0%	490 41,2%
Pràctiques sexuals	70 31,4%	226 31,9%	74 32,0%	7 28,0%	377 31,7%
Emocions i afectivitat	132 59,2%	504 71,1%	150 64,9%	13 52,0%	799 67,3%
Els valors en les relacions	118 52,9%	491 69,3%	157 68,0%	12 48,0%	778 65,5%
Total	223 100,0%	709 100,0%	231 100,0%	25 100,0%	1188 100,0%

També hi ha diferències significatives per grups d'edat (taula 19.b), les mares i els pares de 50 i més anys inclouen una major varietat de temes a les seves converses amb les FILLES. Si es miren un a un, hi ha diferències molt significatives en alguns temes:

- Infeccions de transmissió sexual: ho inclouen en les seves converses en un 23,9% més que mares i pares més joves.
- Ús d'anticonceptius: ho inclouen en les seves converses en un 23,7% més que mares i pares més joves.
- Consentiment: ho inclouen en les seves converses en un 18,5% més que mares i pares més joves.
- Embaràs: ho inclouen en les seves converses en un 16,4% més que mares i pares més joves.

Com amb els fills, amb les filles es tracta de temes relatius a la prevenció de conductes que puguin tenir efectes perjudicials per a la salut.

De manera coherent amb els temes que s'han anat tractant, en les converses amb fills i filles, la consciència del risc es troba molt arrelada en les mares i els pares, però amb una consideració diferent, segons el sexe dels progenitors, en els fills i les filles (taula 20.a). En termes generals, el 66,7% del conjunt de la mostra (es torna a treballar amb els 2.592 mares i pares), identifica com a similars els riscos dels fills i de les filles, però si les mares el consideren similar en un 73,1% dels casos, els pares només els consideren similars en un 33,5% dels casos. És a dir, els pares creuen que les filles estan exposades a riscos diferents que els fills.

Taula 20.a. Creu que els riscos, en les relacions amb altres persones, dels fills adolescents són similars als de les filles adolescents? Segons sexe

	Home	Dona	Total
Sí	141 33,5%	1587 73,1%	1728 66,7%
No	280 66,5%	509 23,4%	789 30,4%
No contesta	0 0,0%	75 3,5%	75 2,9%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 20.b. Creu que els riscos, en les relacions amb altres persones, dels fills adolescents són similars als de les filles adolescents? Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Sí	472 73,0%	941 66,8%	262 58,5%	53 60,2%	1728 66,7%
No	174 26,9%	421 29,9%	162 36,2%	32 36,4%	789 30,4%
No contesta	1 0,2%	47 3,3%	24 5,4%	3 3,4%	75 2,9%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Aquesta diferenciació també s'observa per edats de les mares i els pares (taula 20.b). Mentre mares i pares més joves creuen en un 73,0% dels casos que els riscos són similars; els de 50 o més anys ho pensen en un 58,5% dels casos, és a dir, hi ha una diferència d'un 14,5%. Tal vegada sigui perquè els fills i les filles dels més joves també són més joves o perquè es considera que s'han anat igualant els riscos de violència sexual per sexes.

Per tal d'aclarir què entenen per riscos, s'ha demanat justament quins són els riscos comuns (taula 21) i després quins són els riscos específics d'ells (taula 22) i d'elles (taula 23).

A la taula 21 s'han identificat els riscos comuns. El més destacat és que a la taula 20 («riscos similars») només hi havia un 2,9% de no resposta, mentre quan es demana que els concretin, la no resposta augmenta fins a un 36,8%, molt expressiu de la dificultat de detallar que els hi afecta de manera similar a ells i elles.

Taula 21. Quins creu que són els riscos més rellevants dels fills i filles adolescents, en les relacions amb altres persones? Comuns per a FILLS i FILLES. Segons sexe

	Home	Dona	Total
No fer servir anticonceptius, en especial preservatius	141 33,5%	86 4,0%	227 8,8%
Infeccions de transmissió sexual	0 0,0%	125 5,8%	125 4,8%
Tractament inadequat (masclisme, falta de respecte, cosificació...)	0 0,0%	34 1,6%	34 1,3%
Violència (assetjament, relacions forçades, pràctiques no volgudes, violació, manades...)	0 0,0%	27 1,2%	27 1,0%
Banalització de les relacions	0 0,0%	449 20,7%	449 17,3%
Manipulacions diverses per fer sexting, grooming...	0 0,0%	52 2,4%	52 2,0%
Ciberassetjament i cibersexe	0 0,0%	337 15,5%	337 13,0%
Manca d'educació sexual	0 0,0%	286 13,2%	286 11,0%
ESIA per pornografia	0 0,0%	28 1,3%	28 1,1%
Altres	0 0,0%	74 3,4%	74 2,9%
No sap o no contesta	280 66,5%	673 31,0%	953 36,8%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

En qualsevol cas, es poden identificar quatre riscos similars, tots amb freqüències reduïdes:

- Banalització de les relacions (17,3%). Curiosament, només ho identifiquen com a risc comú les mares. Ni un pare ho identifica com a risc comú.
- Ciberassetjament i cibersexe (13,0%). Tampoc ho identifica com a risc comú cap pare, només les mares ho fan.
- Manca d'educació sexual (11,0%). Passa igual que en els dos riscos anteriors.
- No fer servir anticonceptius, en especial preservatius (8,8%). Identificat en especial per pares (33,5%) i molt manco per mares (4,0%).

Aquests resultats poden semblar sorprenents, però cal interpretar-los de manera conjunta amb els riscos identificats com a específics.

A la taula 22 s'han identificat els riscos específics dels fills. Els quatre riscos específics dels FILLS, també amb freqüències reduïdes, ja que el 55,1% no respon aquesta qüestió, són:

- Banalització de les relacions (11,9%). Només ho identifiquen com a risc específic les mares. Ni un pare ho identifica com a risc dels fills.
- Infeccions de transmissió sexual (9,3%). Tampoc ho identifica com a risc comú cap pare, només les mares ho fan.
- No fer servir anticonceptius, en especial preservatius (7,8%). Identificat en especial per pares (33,5%) i molt manco per mares (2,9%).
- Manca d'educació sexual (4,9%). Passa igual que en els dos riscos anteriors.

Taula 22. Quins creu que són els riscos més rellevants dels fills i filles adolescents, en les relacions amb altres persones? Específics per a FILLS. Segons sexe

	Home	Dona	Total
No fer servir anticonceptius, en especial preservatius	141 33,5%	62 2,9%	203 7,8%
Infeccions de transmissió sexual	0 0,0%	240 11,1%	240 9,3%
Tractament inadequat (masclisme, falta de respecte, cosificació...)	0 0,0%	24 1,1%	24 0,9%
Violència (assetjament, relacions forçades, pràctiques no volgudes, violació, manades...)	0 0,0%	52 2,4%	52 2,0%
Banalització de les relacions	0 0,0%	308 14,2%	308 11,9%
Manipulacions diverses per fer sexting, grooming...	0 0,0%	76 3,5%	76 2,9%
Ciberassetjament i cibersexe	0 0,0%	48 2,2%	48 1,9%
Manca d'educació sexual	1 0,2%	125 5,8%	126 4,9%
ESIA per pornografia	0 0,0%	47 2,2%	47 1,8%
Altres	0 0,0%	40 1,8%	40 1,5%
No sap o no contesta	279 66,3%	1149 52,9%	1428 55,1%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Sorprenentment, el «ciberassetjament i cibersexe» no es considera un risc per als fills. Cal recordar que més de la meitat de la mostra no contesta aquesta qüestió, com si no sabés què dir o no hi hagués riscos per als fills.

A la taula 23 s'han identificat els riscos específics de les filles. Els quatre riscos específics de les FILLES, també amb freqüències reduïdes, ja que el 33,2% no respon aquesta qüestió, són:

- Embaràs molt joves o no desitjat (20,6%). Només ho identifiquen com a risc específic les mares. Ni un pare ho identifica com a risc dels fills.
- No fer servir anticonceptius, en especial preservatius (11,1%). Identificat en especial per pares (33,5%) i molt manco per mares (6,7%).
- Infeccions de transmissió sexual (10,1%). Tampoc ho identifica com a risc comú cap pare, només les mares ho fan.
- Violència (assetjament, relacions forçades, pràctiques no volgudes, violació, manades...) (8,0%). Identificat com a risc específic només per les mares.

Taula 23. Quins creu que són els riscos més rellevants dels fills i filles adolescents, en les relacions amb altres persones? Específics per a FILLES. Segons sexe

	Home	Dona	Total
No fer servir anticonceptius, en especial preservatius	141 33,5%	146 6,7%	287 11,1%
Infeccions de transmissió sexual	0 0,0%	263 12,1%	263 10,1%
Embaràs molt joves o no desitjat	0 0,0%	534 24,6%	534 20,6%
Tractament inadequat (masclisme, falta de respecte, cosificació...)	0 0,0%	131 6,0%	131 5,1%
Violència (assetjament, relacions forçades, pràctiques no volgudes, violació, manades...)	0 0,0%	208 9,6%	208 8,0%
Banalització de les relacions	0 0,0%	24 1,1%	24 0,9%
Manipulacions diverses per fer sexting, grooming...	0 0,0%	71 3,3%	71 2,7%
Ciberassetjament i cibersexe	0 0,0%	34 1,6%	34 1,3%
Manca d'educació sexual	0 0,0%	27 1,2%	27 1,0%
ESIA per pornografia	0 0,0%	124 5,7%	124 4,8%
Altres	4 1,0%	25 1,2%	29 1,1%
No sap o no contesta	276 65,6%	584 26,9%	860 33,2%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Com es pot veure, la jerarquia de riscos és clarament diferent, però en aquesta sèrie de respostes hi ha dues notes característiques ja comentades, l'elevat percentatge de no resposta, així com la resposta dels pares, bàsicament centrada en tres opcions: els anticonceptius, el genèric d'«altres» respostes no previstes i el no contesta.

A continuació, ja es consideren directament les qüestions relatives a la pornografia, tot i que les quatre primeres qüestions plantejades se centren en l'ús d'Internet, entès com el marc tecnològic del consum de pornografia, en especial pel seu paper en el desenvolupament de la cultura de pantalles.

3. Relació amb la pornografia i Internet

La primera qüestió plantejada es refereix al temps dedicat a Internet, a les pantalles. Aquesta qüestió inicial permet establir quina és la percepció de mares i pares sobre la relació amb Internet (taula 24.a). Com és evident, les respostes no inclouen les dades relatives a l'ús de pantalles als centres educatius.

Taula 24.a. Crec que el temps que el meu fill o filla dedica al dia a l'accés online (videojocs, xarxes socials, Internet en general, etc.) és... Segons sexe

	Home	Dona	Total
No miren gens	14 3,3%	76 3,5%	90 3,5%
Miren ocasionalment	22 5,2%	148 6,8%	170 6,6%
Inferior a 1 hora	32 7,6%	119 5,5%	151 5,8%
Aproximadament 1 hora	111 26,4%	268 12,3%	379 14,6%
Aproximadament 2 o 3 hores	76 18,1%	964 44,4%	1040 40,1%
4 o més hores	19 4,5%	138 6,4%	157 6,1%
No sap o no contesta	147 34,9%	458 21,1%	605 23,3%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Els resultats són molt expressius (taula 24.a), pràcticament no hi ha fills o filles que no consumeixin cada dia Internet, el percentatge és d'un 3,5%, quasi inapreciable. Mentre el nivell de **consum baix**, ocasional o inferior a una hora arriba a 12,4%, pràcticament sense diferències en l'apreciació de mares i pares.

El nivell de **consum mitjà**, d'una hora diària, arriba al 14,6% dels fills i filles, mentre el **nivell alt de consum**, de 2 o més hores diàries, afecta el 46,2% dels fills i filles. Aquest nivell més alt de consum és identificat de manera significativament diferent per mares i pares, els primers només l'estimen en un 22,6%, mentre les mares l'estimen en un 50,8%.

Les estimacions d'ús d'Internet, segons els grups d'edat dels mares i pares (taula 24.b), ofereix diferències significatives. Els de menys de 40 anys consideren que l'alt nivell de consum afecta el 59,7% dels fills i filles, mentre que els de 50 o més anys només consideren que afecta el 33,3%. Cal dir que aquest grup coneix molt manco el nivell d'ús dels seus fills i filles, sigui perquè són majors o perquè s'han preocupat manco, ja que el 34,4% no respon, enfront d'un 6,8% de no resposta entre mares i pares més joves.

Taula 24.b. Crec que el temps que el meu fill o filla dedica al dia a l'accés online (videojocs, xarxes socials, Internet en general, etc.) és... Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
No miren gens	43 6,6%	35 2,5%	9 2,0%	3 3,4%	90 3,5%
Miren ocasionalment	60 9,3%	87 6,2%	21 4,7%	2 2,3%	170 6,6%
Inferior a 1 hora	38 5,9%	88 6,2%	24 5,4%	1 1,1%	151 5,8%
Aproximadament 1 hora	76 11,7%	187 13,3%	91 20,3%	25 28,4%	379 14,6%
Aproximadament 2 o 3 hores	369 57,0%	552 39,2%	109 24,3%	10 11,4%	1040 40,1%
4 o més hores	17 2,6%	99 7,0%	40 8,9%	1 1,1%	157 6,1%
No sap o no contesta	44 6,8%	361 25,6%	154 34,4%	46 52,3%	605 23,3%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

A continuació es va demanar per la identificació dels riscos presents a Internet (taula 25.a).

Taula 25.a. En relació amb els riscos que hi ha a Internet, diria que els nins, nines i adolescents... Segons sexe

	Home	Dona	Total
Tenen la capacitat per identificar les situacions perilloses	22 5,2%	145 6,7%	167 6,4%
Necessiten supervisió o control adult, ja que no tenen prou maduresa	86 20,4%	574 26,4%	660 25,5%
Necessiten eines i recursos per saber identificar els riscos en línia	157 37,3%	630 29,0%	787 30,4%
No necessiten supervisió ni eines, ja que aprenen a prevenir els riscos d'Internet amb el grup d'iguals	8 1,9%	28 1,3%	36 1,4%
Altres	2 0,5%	22 1,0%	24 0,9%
No sap o no contesta	146 34,7%	772 35,6%	918 35,4%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Tant pares com mares tenen clar el que necessiten els seus fills i filles (taula 25.a): necessiten eines i recursos per saber identificar els riscos en línia (30,4%). Es tracta d'una opció molt més seleccionada pels pares (37,3%) que per les mares (29,0%), però sense cap dubte és la més reconeguda, seguida per la convicció que necessiten supervisió o control adult, ja que no tenen prou maduresa (25,5%). La preocupació pels riscos a Internet, per tant, arriba al 55,8%, mentre les respostes relatives a la capacitat de controlar els riscos se situa en un 7,8%. La no resposta és d'un 35,4%, es veu que hi ha mares i pares que els hi costa fer una avaluació de la posició davant del risc.

Taula 25.b. En relació amb els riscos que hi ha a Internet, diria que els nins, nines i adolescents... Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Tenen la capacitat per identificar les situacions perilloses	58 9,0%	72 5,1%	35 7,8%	2 2,3%	167 6,4%
Necessiten supervisió o control adult, ja que no tenen prou maduresa	217 33,5%	342 24,3%	88 19,6%	13 14,8%	660 25,5%
Necessiten eines i recursos per saber identificar els riscos en línia	163 25,2%	431 30,6%	170 37,9%	23 26,1%	787 30,4%
No necessiten supervisió ni eines, ja que aprenen a prevenir els riscos d'Internet amb el grup d'iguals	16 2,5%	19 1,3%	0 0,0%	1 1,1%	36 1,4%
Altres	4 0,6%	15 1,1%	4 0,9%	1 1,1%	24 0,9%
No sap o no contesta	189 29,2%	530 37,6%	151 33,7%	48 54,5%	918 35,4%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Pel que fa a aquesta anàlisi per edats (taula 25.b), no hi ha diferències substancials en la identificació del risc, ja que el 58,7% dels més joves i el 57,6% de mares i pares més majors, consideren que fills i filles necessiten eines o supervisió. Però, sí que s'observa una diferència significativa en la confiança en el control, amb un 11,4% dels més joves que creuen en la capacitat d'identificar i prevenir els riscos, mentre només ho creu un 7,8% dels més majors. Sigui perquè fills i filles són més majors i ja han experimentat situacions de pèrdua de control o perquè no controlen tant Internet, baixa entre mares i pares de major edat la confiança en el control.

L'exploració de les opinions i posicionaments segueix amb una qüestió directa sobre els impactes de les xarxes socials i altres espais digitals sobre les actituds (taula 26.a). Hi ha un consens molt elevat en relació amb una de les opcions, la que considera que fomenten estereotips sexistes, amb un 62,1% de les respostes. El consens és molt elevat perquè la no resposta obté un 29,9%. Cal destacar que la diferència entre mares i pares és significativa, ja que l'opció que destaca la influència generadora d'estereotips sexistes és contestada pel 97,1% dels pares, però només pel 55,3% de les mares. Bàsicament, la resta de les respostes de les mares es concentren en la no resposta (35,2%).

Pel que fa a les influències positives, es destaca que les xarxes augmenten les habilitats socials, dels fills i les filles, en poder conèixer gent nova, opció que obté el 8,5% de les respostes, sense diferències significatives entre mares i pares.

Taula 26.a. En general, les xarxes socials i altres espais digitals... Segons sexe

RESPOSTES NO EXCLOENTS	Home	Dona	Total
Fomenten estereotips sexistes	409 97,1%	1201 55,3%	1610 62,1%
Promouen la igualtat com a valor social	15 3,6%	163 7,5%	178 6,9%
Tenen referents/influencers positius per als menors	15 3,6%	112 5,2%	127 4,9%
Augmenten les seves habilitats socials en poder conèixer gent nova	37 8,8%	183 8,4%	220 8,5%
Altres		12 0,6%	12 0,5%
No sap o no contesta	11 2,6%	764 35,2%	775 29,9%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 26.b. En general, les xarxes socials i altres espais digitals... Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Fomenten estereotips sexistes	245 37,9%	831 59,0%	446 99,6%	88 100,0%	1610 62,1%
Promouen la igualtat com a valor social	39 6,0%	115 8,2%	23 5,1%	1 1,1%	178 6,9%
Tenen referents/influencers positius per als menors	25 3,9%	81 5,7%	18 4,0%	3 3,4%	127 4,9%
Augmenten les seves habilitats socials en poder conèixer gent nova	36 5,6%	130 9,2%	48 10,7%	6 6,8%	220 8,5%
Altres	-	12 0,9%	-	-	12 0,5%
No sap o no contesta	359 55,5%	414 29,4%	2 0,4%	-	775 29,9%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

La diferència per edats, en l'avaluació de l'impacte sobre les actituds (taula 26.b), és molt rellevant. Mentre que el 99,6% de mares i pares de 50 i més anys coincideix en el fet que fomenten estereotips sexistes, entre mares i pares més joves només el 37,9% opina d'aquesta mateixa manera. On van la resta de respostes dels més joves? Bàsicament, es concentren en la no resposta (55,5%).

Una de les qüestions clau és el contacte amb persones desconegudes, sigui pel risc que poden representar o per les oportunitats que els hi ofereixen (taula 27.a). Les respostes són coincidents en indicar que la porta oberta a aquests contactes són les xarxes socials (54,8%), seguides dels videojocs (33,6%). Malgrat la diferència que s'observa entre mares i pares, aquí no hi ha discrepància en les dues opcions assenyalades ni en la major importància de les xarxes socials, pel que fa als contactes amb persones desconegudes. Cal destacar que les pàgines pornogràfiques són reconegudes per un 17,9% de mares i pares com a un risc per als seus fills i filles, amb una diferència significativa, ja que els pares les identifiquen en un 23,3%, mentre les mares en un 16,9%. Segurament l'opinió dels pares se basa en una major freqüentació de dites pàgines. En aquesta qüestió no hi ha no resposta, s'ha pogut optar per una resposta o una altra sense dificultats.

Taula 27.a. Crec que poden contactar amb persones desconegudes a Internet, principalment a... Segons sexe

RESPOSTES NO EXCLOENTS	Home	Dona	Total
Xarxes socials	257 61,0%	1164 53,6%	1421 54,8%
Videojocs	161 38,2%	710 32,7%	871 33,6%
Correu electrònic	82 19,5%	207 9,5%	289 11,1%
Pàgines web pornogràfiques	98 23,3%	367 16,9%	465 17,9%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 27.b. Crec que poden contactar amb persones desconegudes a Internet, principalment a... Segons grup d'edat

RESPOSTES NO EXCLOENTS	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Xarxes socials	286 44,2%	784 55,6%	283 63,2%	68 77,3%	1421 54,8%
Videojocs	197 30,4%	451 32,0%	166 37,1%	57 64,8%	871 33,6%
Correu electrònic	72 11,1%	114 8,1%	62 13,8%	41 46,6%	289 11,1%
Pàgines web pornogràfiques	114 17,6%	220 15,6%	85 19,0%	46 52,3%	465 17,9%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Pel que fa a la diferenciació per grups d'edat (taula 27.b), hi ha una diferència significativa, ja que mentre el 63,2% de mares i pares de 50 i més anys, identifica les xarxes socials com a porta d'entrada als desconeguts, entre mares i pares més joves, baixa aquesta apreciació fins al 44,2%. En els dos grups d'edat són valorades com la primera opció.

Per tal de començar a plantejar directament qüestions sobre pornografia a mares i pares, s'ha introduït una pregunta aparentment neutra, ja que no parla dels seus fills o filles, s'ha demanat a quina edat pensen que nins i adolescents comencen a consumir pornografia? La pregunta s'ha diferenciat per sexe. Quan es parla dels FILLS (taula 28.a), les respostes mostren una clara consciència de les baixes edats del primer contacte amb la pornografia en Internet, el 19,7% considera que arriben a la pornografia abans dels 12 anys i un 51,5% que es comença a consumir entre els 12 i els 14. És a dir, un 71,1% considera que comencen amb 14 o menys anys.

Hi ha diferències entre mares i pares, els primers només accepten aquestes edats de consum en un 39,0%, mentre les mares ho reconeixen en un 77,4% dels fills. Cal destacar que la no resposta entre els pares arriba fins al 54,6%, com si no volguessin parlar del tema, mentre entre les mares només és del 8,5%.

Taula 28.a. A quina edat pensa que nins i adolescents comencen a consumir pornografia? ELLS.
Segons sexe

	Home	Dona	Total
Abans dels 12 anys	49 11,6%	461 21,2%	510 19,7%
Entre els 12 i els 14	115 27,3%	1219 56,1%	1334 51,5%
Posteriorment als 14	27 6,4%	307 14,1%	334 12,9%
No sap o no contesta	230 54,6%	184 8,5%	414 16,0%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Quan s'analitzen els resultats per edats de mares i pares, les diferències també són significatives, ja que un 86,4% de mares i pares més joves opina que el consum comença amb 14 o menys anys, mentre que entre els més majors ho consideren així en un 37,9% de casos. La no resposta es concentra en aquest darrer grup d'edat (37,3%), però aquesta dada no desvirtua la diferència, ja que si es considera l'opinió relativa a l'inici del consum posteriorment als 14 anys, mares i pares més joves només la consideren en un 5,6% dels casos, mentre que mares i pares més majors responen que aquest consum posterior als 14 anys passa en un 24,8% dels casos.

Sigui per motius culturals de major visibilitat del consum de pornografia en els darrers anys o sigui perquè creuen que els seus fills començaren més tard, sigui perquè no s'han assabentat o perquè prefereixen ocultar-ho, la diferència entre mares i pares més joves i més grans és significativa.

Taula 28.b. A quina edat pensa que nins i adolescents comencen a consumir pornografia? ELLS. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Abans dels 12 anys	311 48,1%	150 10,6%	44 9,8%	5 5,7%	510 19,7%
Entre els 12 i els 14	248 38,3%	948 67,3%	126 28,1%	12 13,6%	1334 51,5%
Posteriorment als 14	36 5,6%	184 13,1%	111 24,8%	3 3,4%	334 12,9%
No sap o no contesta	52 8,0%	127 9,0%	167 37,3%	68 77,3%	414 16,0%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Quan la mateixa qüestió es refereix a les FILLES (taula 29.a), les edats d'inici es consideren com a més elevades, així mentre els fills es considerava que començaven amb 14 o menys anys en un 71,1%, pel que fa a les filles es considera que això mateix passa en un 61,4%. Per tant, hi ha una diferència significativa. També hi ha una diferència significativa entre mares i pares en el reconeixement d'aquest accés: un 29,7% dels pares creuen que les filles accedeixen a aquestes baixes edats, mentre les mares creuen que passa en un 67,7% dels casos. Com en la qüestió anterior la diferència en la no resposta és també rellevant: un 59,6% dels pares no saben o no contesten, mentre només ho fa un 13,9% de les mares. Potser és cert que no ho saben, ja que la seva implicació encara és més reduïda que la de les mares.

Taula 29.a. A quina edat pensa que nines i adolescents comencen a consumir pornografia? ELLES. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Abans dels 12 anys	27 6,4%	354 16,3%	381 14,7%
Entre els 12 i els 14	95 22,6%	1115 51,4%	1210 46,7%
Posteriorment als 14	48 11,4%	400 18,4%	448 17,3%
No sap o no contesta	251 59,6%	302 13,9%	553 21,3%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Les diferències per edats (taula 29.b) també mostren la diferenciació indicada abans, un 77,4% de mares i pares més joves opina que el consum comença amb 14 o menys anys, a les FILLES, mentre que entre els més majors ho consideren així en un 28,6% de casos. La no resposta es concentra en aquest darrer grup d'edat (36,6%).

Taula 29.b. A quina edat pensa que nines i adolescents comencen a consumir pornografia? ELLES.
Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Abans dels 12 anys	279 43,1%	76 5,4%	24 5,4%	2 2,3%	381 14,7%
Entre els 12 i els 14	222 34,3%	875 62,1%	104 23,2%	9 10,2%	1210 46,7%
Posteriorment als 14	64 9,9%	218 15,5%	156 34,8%	10 11,4%	448 17,3%
No sap o no contesta	82 12,7%	240 17,0%	164 36,6%	67 76,1%	553 21,3%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Per tal d'aclarir la base del posicionament, era necessari saber quina era l'edat dels seus fills o filles, si només tenien un, o del fill o la filla de major edat, si en tenien més d'un (taules 30 i 31). Això aporta perspectiva sobre el temps que han tingut fills o filles per desenvolupar les seves pràctiques en relació amb Internet, la pornografia i altres. Només s'hi presenten les freqüències per sexe de les figures parentals, per tal de no carregar d'informació preparatòria els resultats.

El resum de les dades, sense considerar les mares i pares que no tenen FILLS (percentatges calculats respecte de 1.917 mares i pares amb fills), permet comprovar com es distribueixen les dades dels FILLS (taula 30):

- Un 23,7% tenen 11 o 12 anys.
- Un 21,2% tenen entre 12 i 14 anys.
- Un 30,9% tenen 14 o més anys.
- Un 24,2% prefereix no contestar.

El resum de les dades, sense considerar les mares i pares que no tenen FILLES (percentatges calculats respecte de 1.760 mares i pares amb filles), permet comprovar com es distribueixen les dades de les FILLES (taula 31):

- Un 24,1% tenen 11 o 12 anys.
- Un 23,4% tenen entre 12 i 14 anys.
- Un 28,2% tenen 14 o més anys.
- Un 24,4% prefereix no contestar.

La distribució està equilibrada per edat, al marge de la no resposta, amb presència de menors i majors. Això permet moderar les interpretacions que requereixen més anys per poder-se desenvolupar, com les conseqüències del consum habitual pornografia. Per aquest motiu s'han de fer alguns càlculs específics, per exemple retallant la mostra per a no incloure les edats inferiors.

Taula 30. Quina edat tenen els vostres FILLS de major edat? Segons sexe

	Home	Dona	Total
Menys de 12	42 10,0%	412 19,0%	454 17,5%
Entre 12 i 14	38 9,0%	368 17,0%	406 15,7%
Major de 14 anys	56 13,3%	537 24,7%	593 22,9%
No contesta	175 41,6%	289 13,3%	464 17,9%
No tenc FILLS	110 26,1%	565 26,0%	675 26,0%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 31. Quina edat tenen els vostres FILLES de major edat? Segons sexe

	Home	Dona	Total
Menys de 12	36 8,6%	388 17,9%	424 16,4%
Entre 12 i 14	44 10,5%	367 16,9%	411 15,9%
Major de 14 anys	117 27,8%	379 17,5%	496 19,1%
No contesta	76 18,1%	353 16,3%	429 16,6%
No tenc FILLS	148 35,2%	684 31,5%	832 32,1%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Mentre la gran majoria opina sobre les edats d'inici dels fills i les filles dels altres o dels fills i les filles teòriques (taules 28.a, 28.b, 29.a i 29.b), quan es parla dels seus fills i filles, el reconeixement de consum és molt reduït, com ja havia sortit a altres estudis (Sedano i Ballester, 2020; Wright et al., 2022).

A la mostra, només reconeixen possible o segur consum en un 3,7% dels fills (taula 32) i en un 1,7% de les filles (taula 33). Si el càlcul es fa depurat, retirant els qui no tenen fills o no tenen filles, el resultat continua sent molt baix: reconeixen possible o segur consum en un 5,1% dels fills (taula 32) i en un 2,6% de les filles (taula 33). Cal destacar que el nivell de no resposta és elevat entre les mares i els pares, sempre superior al 40%.

Fent els càlculs dels que sí que consumeixen sense considerar els pares sense fills o filles i sense les mares i pares que no contesten, és a dir, calculant els percentatges només en relació amb mares i pares que contesten efectivament i tenen fills o filles, s'arriba a un 13,2% de consum entre els fills i un 6,9% entre les filles.

Taula 32. Els vostres FILLS, veuen pornografia? Segons sexe

	Home	Dona	Total
No ho sé	32 7,6%	173 8,0%	205 7,9%
Crec que no	29 6,9%	196 9,0%	225 8,7%
Segur que no	25 5,9%	183 8,4%	208 8,0%
Sí, però molt poc	12 2,9%	35 1,6%	47 1,8%
Sí	16 3,8%	34 1,6%	50 1,9%
No contesta	197 46,8%	985 45,4%	1182 45,6%
No tenc FILLS	110 26,1%	565 26,0%	675 26,0%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 33. LEs vostres FILLES, veuen pornografia? Segons sexe

	Home	Dona	Total
No ho sé	23 5,5%	115 5,3%	138 5,3%
Crec que no	44 10,5%	210 9,7%	254 9,8%
Segur que no	27 6,4%	186 8,6%	213 8,2%
Sí, però molt poc	3 0,7%	15 0,7%	18 0,7%
Sí	2 0,5%	25 1,2%	27 1,0%
No contesta	174 41,3%	936 43,1%	1110 42,8%
No tenc FILLES	148 35,2%	684 31,5%	832 32,1%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Com és evident es tracta d'una percepció distorsionada, infraestimant el consum dels propis fills i filles, o es tracta d'una resposta que oculta intencionadament el consum. Les respostes de l'alumnat han mostrat nivells de consum completament diferents de les reconegudes per mares i pares. Sigui pel motiu que sigui, la baixa consciència de consum els hi permet no confrontar-se amb la necessitat de plantejar-se directament el tema.

Cal destacar que en aquesta qüestió no es pot fer la comparació entre mares i pares, ja que si es retiren els pares sense fills o sense filles i els pares que no contesten (taules 32 i 33), llavors la submostra de pares es redueix limitant la comparació fiable.

Una qüestió relacionada amb la interpretació d'aquests resultats és que no s'ha demanat sobre les freqüències de consum que estimen mares i pares, les quals podrien ser molt baixes: moltes coneixen la pornografia, però la freqüenten poc. Ho sabem pels resultats de les enquestes contestades per les adolescents.

Tot i això, mares i pares reconeixen nivells de consum irrealistes. Les següents taules permeten completar clarament les interpretacions a partir d'altres plantejaments, per exemple la preocupació pel nivell de consum de pornografia dels fills i les filles, el qual torna a aportar dades més realistes (taula 34.a).

Per continuar precisant aquestes qüestions, s'ha demanat sobre la preocupació pel consum de pornografia, tant si els seus fills o filles en consumeixen, segons mares i pares.

Taula 34.a. Tant si consumeix, com si no ho fa, us preocupa el consum de pornografia dels vostres FILLS?
Segons sexe

	Home	Dona	Total
Molt	60 14,3%	369 17,0%	429 16,6%
Bastant	111 26,4%	737 33,9%	848 32,7%
Poc	21 5,0%	57 2,6%	78 3,0%
Gens	4 1,0%	10 0,5%	14 0,5%
No sap o no contesta	115 27,3%	433 19,9%	548 21,1%
No tenc FILLS	110 26,1%	565 26,0%	675 26,0%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Començant per la preocupació pel consum entre els FILLS (taula 34.a), els resultats indiquen elevats nivells de preocupació. Si es calculen els percentatges sense tenir en compte les mares i els pares que no tenen fills, un 66,61% estan preocupats (bastant o molt) pel consum de pornografia en els seus fills. La preocupació és significativament més elevada entre les mares (66,61%) que entre els pares (54,98%).

Taula 34.b. Tant si consumeix, com si no ho fa, us preocupa el consum de pornografia dels vostres FILLLS?
Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Molt	90 13,9%	252 17,9%	77 17,2%	10 11,4%	429 16,6%
Bastant	220 34,0%	449 31,9%	154 34,4%	25 28,4%	848 32,7%
Poc	13 2,0%	45 3,2%	20 4,5%	0 0,0%	78 3,0%
Gens	2 0,3%	9 0,6%	3 0,7%	0 0,0%	14 0,5%
No sap o no contesta	156 24,1%	280 19,9%	78 17,4%	34 38,6%	548 21,1%
No tenc FILLLS	166 25,7%	374 26,5%	116 25,9%	19 21,6%	675 26,0%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

La preocupació, segons els grups d'edat (taula 34.b), també mostra diferències significatives. Tornant a calcular els percentatges descartant les mares i els pares que no tenen fills, el resultat és que els majors mostren un nivell de preocupació més elevat (69,58% bastant o molt), mentre mares i pares més joves mostren un nivell elevat, però menor de preocupació (64,5%).

La percepció que les FILLES consumeixen amb un nivell i freqüència més baix és clarament identificada per mares i pares, però això no fa que baixi la preocupació per aquest consum (taula 35.a). Tornant a calcular els percentatges sense considerar mares i pares sense filles, el 68,52% estan bastant o molt preocupats. També s'observa una diferència significativa entre pares (64,10%) i mares (69,33%). Els pares es preocupaven per consum dels seus FILLLS en un 54,98%, però es preocupen pel consum de les seves filles en un 64,10%. La preocupació de les mares és molt més estable pel consum dels fills (66,61%) que pel consum de les filles (69,33%).

La diferenciació pot tenir diverses explicacions, però la més consistent és que encara hi ha un tractament desigual dels fills i les filles. Sembla evident que un elevat consum entre els fills o entre les filles els afecta sempre a ells i a elles. En qualsevol cas, el nivell de preocupació és elevat i aquesta consciència que pot haver-hi conseqüències per a la sexualitat saludable justifica el desenvolupament d'actuacions educatives, com després es podrà comprovar.

Taula 35.a. Tant si consumeix, com si no ho fa, us preocupa el consum de pornografia dels vostres FILLES? Segons sexe

	Home	Dona	Total
Molt	65 15,4%	433 19,9%	498 19,2%
Bastant	110 26,1%	598 27,5%	708 27,3%
Poc	15 3,6%	48 2,2%	63 2,4%
Gens	2 0,5%	14 0,6%	16 0,6%
No sap o no contesta	81 19,2%	394 18,1%	475 18,3%
No tenc FILLS	148 35,2%	684 31,5%	832 32,1%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

La preocupació pel consum de les FILLES, segons els grups d'edat (taula 35.b), no mostra diferències significatives. Tornant a calcular els percentatges descartant les mares i els pares que no tenen fills, el resultat és que tant mares i pares joves com els majors mostren un nivell de preocupació elevat (66,21% els joves i 66,89% els majors). Aquest nivell similar de preocupació confirma el que s'ha dit abans sobre el posicionament no igualitari en relació amb els fills i les filles, almenys en una part de mares i pares.

Taula 35.b. Tant si consumeix, com si no ho fa, us preocupa el consum de pornografia dels vostres FILLES? Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Molt	95 14,7%	308 21,9%	81 18,1%	14 15,9%	498 19,2%
Bastant	197 30,4%	368 26,1%	119 26,6%	24 27,3%	708 27,3%
Poc	12 1,9%	35 2,5%	16 3,6%	0 0,0%	63 2,4%
Gens	3 0,5%	9 0,6%	4 0,9%	0 0,0%	16 0,6%
No sap o no contesta	134 20,7%	242 17,2%	79 17,6%	20 22,7%	475 18,3%
No tenc FILLS	206 31,8%	447 31,7%	149 33,3%	30 34,1%	832 32,1%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Com s'ha destacat abans, la recerca ha mostrat com l'estil educatiu parental amb millors resultats és el que promou comunicació de confiança i de normativitat democràtica, mentre els pitjors estils parentals són el permissiu-negligent i l'autoritari (Boniel-Nissim et al., 2019). Per explorar les estratègies que desenvolupen les mares i els pares a Balears, es va plantejar la qüestió següent: què faria si trobés un lloc de pornografia al navegador web dels dispositius que usen els vostres fills i filles? Les opcions plantejaven estratègies característiques de cada estil educatiu parental (taula 36.a):

- Estil autoritari: (1) Contractar un filtre parental sense dir-li res. (2) Castigar-lo sense mòbil una temporada.
- Estil educatiu basat en comunicació de confiança i de normativitat democràtica: (3) Contractar un filtre parental i parlar-ne. (4) Parlar del tema.
- Estil educatiu permissiu: (5) No faria res especial, és normal que explorin i sentin curiositat.

Les respostes són reveladores de l'estil educatiu parental dominant, clarament a Balears és el basat en comunicació de confiança i de normativitat democràtica. Un 69,5% va optar per les estratègies 3 i 4, amb una diferència significativa entre pares (63,4%) i mares (70,7%). Aquesta diferència no és perquè els pares optin per estils autoritaris o permissius, sinó perquè no saben ben bé què cal fer. La no resposta, en el conjunt de la mostra és elevada (24,0%), però significativament més elevada entre els pares (31,6%) que entre les mares (22,5%).

Taula 36.a. Què faria si trobàs un lloc de pornografia al navegador web dels dispositius que usen els vostres fills i filles? Segons sexe

	Home	Dona	Total
Contractar un filtre parental sense dir-li res	3 0,7%	35 1,6%	38 1,5%
Castigar-lo sense mòbil una temporada	2 0,5%	41 1,9%	43 1,7%
Contractar un filtre parental i parlar-ne	79 18,8%	433 19,9%	512 19,8%
Parlar del tema	188 44,7%	1102 50,8%	1290 49,8%
No faria res especial, és normal que explorin i sentin curiositat	11 2,6%	32 1,5%	43 1,7%
Altres	5 1,2%	39 1,8%	44 1,7%
No sap o no contesta	133 31,6%	489 22,5%	622 24,0%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Les estratègies, els estils educatius parentals, segons els grups d'edat (taula 36.b), també mostren diferències significatives. Són les mares i els pares de 50 i més anys els qui tenen més clares la importància de les estratègies basades en la comunicació de confiança (76,1%), mentre que aquesta elecció baixa significativament entre mares i pares més joves (62,8%). Aquesta diferència també s'explica per la no resposta: un 28,7% entre els més joves i un 19,6% entre mares i pares i majors.

Taula 36.b. Què faria si trobàs un lloc de pornografia al navegador web dels dispositius que usen els vostres fills i filles? Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Contractar un filtre parental sense dir-li res	28 4,3%	7 0,5%	2 0,4%	1 1,1%	38 1,5%
Castigar-lo sense mòbil una temporada	9 1,4%	33 2,3%	1 0,2%	0 0,0%	43 1,7%
Contractar un filtre parental i parlar-ne	112 17,3%	302 21,4%	85 19,0%	13 14,8%	512 19,8%
Parlar del tema	294 45,4%	702 49,8%	256 57,1%	38 43,2%	1290 49,8%
No faria res especial, és normal que explorin i sentin curiositat	8 1,2%	20 1,4%	14 3,1%	1 1,1%	43 1,7%
Altres	10 1,5%	31 2,2%	2 0,4%	1 1,1%	44 1,7%
No sap o no contesta	186 28,7%	314 22,3%	88 19,6%	34 38,6%	622 24,0%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Per tal de confirmar els posicionaments de mares i pares, una vegada explorat el nivell de consum i les estratègies, es va proposar una escala d'opinió sobre quatre qüestions que resumeixen la concepció sobre la pornografia i el que cal fer:

- Conseqüències del consum de pornografia (taules 37.a i b). 1. El consum habitual de pornografia pot ser perjudicial per a una sexualitat saludable i plaent.
- S'ha de tractar aquest tema a l'EAS (taules 38.a i b). 2. També haurien de parlar de pornografia a l'Educació afectiva i sexual.
- Consciència del paper que juga Internet i la cultura de pantalles. 3. No crec que Internet (xarxes socials, webs de tota mena, apps, etc.) hagi canviat tant les coses.
- Percepció, seguretat, sobre el nivell de preparació com a mares i pares (taules 40.a i b). 4. Em sento preparada o preparat per parlar de l'ús responsable d'Internet amb els meus fills o filles.

El nivell de consciència sobre les conseqüències possiblement perjudicials, tot i la resiliència que es pot desenvolupar a l'adolescència, és bastant elevat. Un 61,2% de mares i pares creu que el consum habitual pot ser perjudicial. Les respostes que estan bastant o totalment d'acord

entre els pares arriben al 39,4%, mentre les mares opinen així en un 65,5%, per tant, hi ha una diferència molt significativa entre uns i altres. Els pares no ho saben o no contesten (48,5%), mentre les mares fan servir la no resposta en un 24,1% dels casos.

Cal destacar que només un 5,4% de mares i pares es mostren en desacord amb la possibilitat que hi hagi possibles conseqüències perjudicials per a una sexualitat saludable.

Taula 37.a. GRAU D'ACORD o DESACORD: 1. El consum habitual de pornografia pot ser perjudicial per a una sexualitat saludable i plaent. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Totalment d'acord	103 24,5%	761 35,1%	864 33,3%
Bastant d'acord	63 15,0%	660 30,4%	723 27,9%
Bastant en desacord	21 5,0%	69 3,2%	90 3,5%
Totalment en desacord	12 2,9%	38 1,8%	50 1,9%
No ho sé o no ho tenc clar	18 4,3%	120 5,5%	138 5,3%
No contesta	204 48,5%	523 24,1%	727 28,0%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 37.b. GRAU D'ACORD o DESACORD: 1. El consum habitual de pornografia pot ser perjudicial per a una sexualitat saludable i plaent. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Totalment d'acord	225 34,8%	484 34,4%	138 30,8%	17 19,3%	864 33,3%
Bastant d'acord	310 47,9%	326 23,1%	81 18,1%	6 6,8%	723 27,9%
Bastant en desacord	18 2,8%	53 3,8%	17 3,8%	2 2,3%	90 3,5%
Totalment en desacord	8 1,2%	25 1,8%	15 3,3%	2 2,3%	50 1,9%
No ho sé o no ho tenc clar	38 5,9%	68 4,8%	27 6,0%	5 5,7%	138 5,3%
No contesta	48 7,4%	453 32,2%	170 37,9%	56 63,6%	727 28,0%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

La diferència per grups d'edat també és significativa (taula 37.b). Mares i pares més joves creuen que pot tenir conseqüències perjudicials en un 82,7%, mentre les respostes que estan bastant o totalment d'acord entre els més majors arriba al 48,9%. Els majors no és que considerin que no hi ha conseqüències, sinó que no ho saben. La no resposta entre els de 50 i més anys arriba a un 37,9%, mentre només és l'opció del 7,4% dels més joves.

La qüestió relativa a la necessitat de parlar de pornografia a l'educació afectiva i sexual també és contestada afirmativament per un 66,4% de mares i pares (taula 38.a). S'ha de tractar perquè forma part de la realitat de la informació, modelat de conducta, afecta la formació de l'imaginari sexual a l'adolescència, etc. Les persones més expertes ja decidiran com tractar el tema i a quina edat, però no es pot ignorar.

Una altra vegada s'observa una diferència significativa entre mares i pares. Els pares estan bastant o totalment d'acord en un 46,3%, mentre les mares ho estan en un 70,2%. Els pares no contesten en un 48,9%, mentre les mares ho fan en un 24,0%. La no resposta és una opció sistemàtica d'una part important dels pares, tal vegada desconcertats davant d'aquestes qüestions.

Taula 38.a. GRAU D'ACORD o DESACORD: 2. També haurien de parlar de pornografia a l'educació afectiva i sexual. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Totalment d'acord	115 27,3%	983 45,3%	1098 42,4%
Bastant d'acord	80 19,0%	542 25,0%	622 24,0%
Bastant en desacord	8 1,9%	30 1,4%	38 1,5%
Totalment en desacord	5 1,2%	26 1,2%	31 1,2%
No ho sé o no ho tenc clar	7 1,7%	69 3,2%	76 2,9%
No contesta	206 48,9%	521 24,0%	727 28,0%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 38.b. GRAU D'ACORD o DESACORD: 2. També haurien de parlar de pornografia a l'educació afectiva i sexual. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Totalment d'acord	367 56,7%	577 41,0%	136 30,4%	18 20,5%	1098 42,4%
Bastant d'acord	199 30,8%	308 21,9%	109 24,3%	6 6,8%	622 24,0%
Bastant en desacord	9 1,4%	20 1,4%	8 1,8%	1 1,1%	38 1,5%
Totalment en desacord	9 1,4%	13 0,9%	7 1,6%	2 2,3%	31 1,2%
No ho sé o no ho tenc clar	13 2,0%	44 3,1%	15 3,3%	4 4,5%	76 2,9%
No contesta	50 7,7%	447 31,7%	173 38,6%	57 64,8%	727 28,0%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Una vegada més, la diferència per grups d'edat també és significativa (taula 38.b). Mares i pares més joves creuen que s'ha de parlar de pornografia a l'educació afectiva i sexual en un 87,5%, mentre les respostes que estan bastant o totalment d'acord entre els més majors arriba al 54,7%. Els majors no és que considerin que no cal parlar-ne, sinó que no ho saben. La no resposta entre els de 50 i més anys arriba a un 38,6%, mentre només és l'opció del 7,7% dels més joves.

Ja es pot comprovar que els que menys clar tenen aquesta sèrie de qüestions són els homes i les persones de més edat. Les dones i les persones més joves també mostren incertesa, però en un percentatge clarament molt més reduït. Hi ha qüestions culturals que expliquen aquestes diferències, però també diferències en la implicació parental i educativa dels fills i les filles, les quals expliquen un major nivell de coneixement i opcions més clares entre les mares.

La tercera qüestió d'opinió, relativa al paper d'Internet i la cultura de pantalles (taula 39.a), es va formular a la inversa, per tal de forçar l'atenció de les persones que contestaven, després de plantejar tantes qüestions diverses, era necessari per evitar les respostes automàtiques. Les respostes són molt coherents amb les posicions que s'han expressat a les qüestions precedents. Es pot dir que un 60,0% creu que Internet (xarxes socials, webs de tot tipus, apps, etc.) ha canviat les coses. Aquesta opinió és expressada per un 40,1% dels pares i un 63,9% de les mares. És a dir, una altra vegada s'expressa una diferència d'opinions significativa. Com abans, un 48,9% dels pares es refugien en la no resposta, mentre també ho fa un 23,9% de les dones.

Taula 39.a. GRAU D'ACORD o DESACORD: 3. No crec que Internet (xarxes socials, webs de tot tipus, apps, etc.) hagi canviat tant les coses. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Totalment d'acord	13 3,1%	72 3,3%	85 3,3%
Bastant d'acord	24 5,7%	90 4,1%	114 4,4%
Bastant en desacord	46 10,9%	741 34,1%	787 30,4%
Totalment en desacord	123 29,2%	646 29,8%	769 29,7%
No ho sé o no ho tenc clar	9 2,1%	103 4,7%	112 4,3%
No contesta	206 48,9%	519 23,9%	725 28,0%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

La diferència per grups d'edat també és significativa (taula 39.b). Mares i pares més joves creuen que Internet (xarxes socials, webs de tot tipus, apps, etc.) ha canviat les coses en un 80,4%, mentre les respostes que estan bastant o totalment d'acord entre els més majors arriba al 47,1%. Els majors no és que considerin que no és així, sinó que no ho saben. La no resposta entre els de 50 i més anys arriba a un 38,6%, mentre només és l'opció del 8,0% dels més joves.

Taula 39.b. GRAU D'ACORD o DESACORD: 3. No crec que Internet (xarxes socials, webs de tot tipus, apps, etc.) hagi canviat tant les coses. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Totalment d'acord	26 4,0%	45 3,2%	12 2,7%	2 2,3%	85 3,3%
Bastant d'acord	17 2,6%	57 4,0%	35 7,8%	5 5,7%	114 4,4%
Bastant en desacord	355 54,9%	358 25,4%	64 14,3%	10 11,4%	787 30,4%
Totalment en desacord	165 25,5%	446 31,7%	147 32,8%	11 12,5%	769 29,7%
No ho sé o no ho tenc clar	32 4,9%	60 4,3%	17 3,8%	3 3,4%	112 4,3%
No contesta	52 8,0%	443 31,4%	173 38,6%	57 64,8%	725 28,0%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

La darrera qüestió de l'escala de posicionaments, relativa al nivell de preparació com a mares i pares (taules 40.a) mostra com un 43,3% de mares i pares sí que se senten preparats per parlar de l'ús responsable d'Internet. En aquesta ocasió no hi ha diferències entre pares (43,0%) i mares (43,4%). Cal destacar que la no resposta augmenta fins un 47,4%, mostrant un nivell d'incertesa elevat.

Taula 40.a. GRAU D'ACORD o DESACORD: 4. Em sento preparada o preparat per parlar de l'ús responsable d'Internet amb els meus fills o filles. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Totalment d'acord	76 18,1%	417 19,2%	493 19,0%
Bastant d'acord	105 24,9%	525 24,2%	630 24,3%
Bastant en desacord	16 3,8%	93 4,3%	109 4,2%
Totalment en desacord	8 1,9%	27 1,2%	35 1,4%
No ho sé o no ho tenc clar	8 1,9%	88 4,1%	96 3,7%
No contesta	208 49,4%	1021 47,0%	1229 47,4%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 40.b. GRAU D'ACORD o DESACORD: 4. Em sento preparada o preparat per parlar de l'ús responsable d'Internet amb els meus fills o filles. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Totalment d'acord	112 17,3%	290 20,6%	83 18,5%	8 9,1%	493 19,0%
Bastant d'acord	107 16,5%	360 25,6%	145 32,4%	18 20,5%	630 24,3%
Bastant en desacord	17 2,6%	70 5,0%	22 4,9%	0 0,0%	109 4,2%
Totalment en desacord	9 1,4%	17 1,2%	8 1,8%	1 1,1%	35 1,4%
No ho sé o no ho tenc clar	16 2,5%	59 4,2%	17 3,8%	4 4,5%	96 3,7%
No contesta	386 59,7%	613 43,5%	173 38,6%	57 64,8%	1229 47,4%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

En aquesta quarta qüestió, encara que no hi hagi diferència entre mares i pares, la diferència per grups d'edat és significativa (taula 40.b). Mares i pares més joves creuen que estan preparats en un 33,8%, mentre les respostes que estan bastant o totalment d'acord en relació amb la seva preparació, entre els més majors, arriba al 50,9%. La no resposta és l'opció del 59,7% dels més joves, però per als més majors ho és en un 38,6%, més de 20 punts menys. Sigui com sigui, s'expressa una necessitat de millora de la preparació de mares i pares per poder parlar de l'ús responsable d'Internet, preparació que cal anar actualitzant, que cal mantenir constantment, ja que els canvis tecnològics són constants i, en moltes ocasions, superen la capacitat de la formació autònoma, de manera que es fan necessaris professionals amb bons nivells d'actualització.

Per tal de comprovar aquest nivell de preparació en relació amb una de les eines fonamentals, es va demanar a mares i pares quines eren les eines de prevenció en línia per a menors que coneixien (taula 41). Les eines de control parental són un suport a l'aprenentatge digital dels fills i les filles. Normalment, estan escalades per edats, ja que les necessitats als 6 o 7 anys no són les mateixes que als 12 o 13. Aquestes eines aporten control de l'ús dels dispositius, de les pantalles, limitant les funcions i l'abast quan es connecten a Internet. Cadascuna té diferents combinacions de funcions, sent les més comunes les 5 següents. (1) Filtratge de continguts: mitjançant diferents sistemes, bloqueja l'accés del menor a certs continguts inadequats (habitualment de connotació sexual o violenta). (2) Control de temps: generant alertes o aturant la navegació en assolir determinada hora o límit de temps. Cal recordar que un percentatge apreciable dels adolescents visualitzava la pornografia a la nit. (3) Supervisió d'activitat: generant informes amb l'historial de navegació, cerques o reproducció multimèdia. (4) Geolocalització: segueix la posició actual i el recorregut anterior del dispositiu. (5) Controlant els intents de canvi de la configuració de control.

Com s'ha dit abans, les millors estratègies per administrar aquestes eines són les basades en comunicació de confiança, en la gestió dels límits com a fruit d'un procés control compartit. El coneixement sobre les eines, així com sobre les estratègies més adequades, es pot aprendre en els tallers de competència parental.

A la taula 41 es pot comprovar com hi ha un nivell de desconeixement molt important, d'un 51,7% en el conjunt de la mostra, arribant a un 69,1% entre els pares i un 48,3% entre les mares; tot i que si es considera la no resposta de les mares, aquest desconeixement arriba al 70,2%, molt similar a nivell dels pares. L'única eina que té un cert nivell de coneixement és Google Family Link, amb un 20,2%, cap de les altres arriba al 10%.

Taula 41. Eines de prevenció en línia per a menors que conec. Segons sexe

<i>RESPOSTES NO EXCLOENTS</i>	Home	Dona	Total
Safekids	19 4,5%	112 5,2%	131 5,1%
Familh Time	9 2,1%	56 2,6%	65 2,5%
Familia segura	21 5,0%	67 3,1%	88 3,4%
Qustodio	39 9,3%	140 6,4%	179 6,9%
Google Family Link	82 19,5%	442 20,4%	524 20,2%
Google Safe Search	45 10,7%	120 5,5%	165 6,4%
YouTube Safe Search	58 13,8%	140 6,4%	198 7,6%
Facebook Messenger Kids	13 3,1%	46 2,1%	59 2,3%
Securekids	12 2,9%	55 2,5%	67 2,6%
Net Nanny	3 0,7%	10 0,5%	13 0,5%
Bark	- -	4 0,2%	4 0,2%
Mobicip	- -	6 0,3%	6 0,2%
No conec cap d'aquestes eines	291 69,1%	1048 48,3%	1339 51,7%
No contesta	- -	477 22,0%	477 18,4%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

El nivell de coneixement és tan baix que no la diferenciació per edats no aporta cap informació significativa.

De les dades anteriors es pot concloure que, encara que abans hagin contestat que creuen estar preparats (taules 40.a i b), probablement sigui necessari desenvolupar opcions formatives per a mares i pares que permetin augmentar el coneixement de les eines disponibles i d'altres qüestions. En aquest sentit, s'han plantejat una sèrie de qüestions per concretar el contingut relatiu a la formació dedicada a les famílies. La primera qüestió es refereix a la ne-

cessitat de formar-se en relació amb la comunicació sobre pornografia per parlar amb eficàcia i confiança (taula 42.a). Un 66,0% de les mares i els pares ha contestat afirmativament, amb respostes que consideren aquesta qüestió important, bastant important o molt important. Tot i ser majoritària aquesta valoració, hi ha diferències significatives entre pares (57,3%) i mares (67,8%). La resta es concentra en la no resposta (28,7%), per tant, quasi no hi ha posicionaments en contra d'aquesta necessitat formativa (només un 5,2%).

Taula 42.a. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? COMUNICACIÓ SOBRE PORNOGRAFIA. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Gens important	14 3,3%	40 1,8%	54 2,1%
Poc important	20 4,8%	61 2,8%	81 3,1%
Important	36 8,6%	180 8,3%	216 8,3%
Bastant important	101 24,0%	397 18,3%	498 19,2%
Molt important	104 24,7%	895 41,2%	999 38,5%
No sap o no contesta	146 34,7%	598 27,5%	744 28,7%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 42.b. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? COMUNICACIÓ SOBRE PORNOGRAFIA. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Gens important	14 2,2%	24 1,7%	15 3,3%	1 1,1%	54 2,1%
Poc important	12 1,9%	47 3,3%	20 4,5%	2 2,3%	81 3,1%
Important	49 7,6%	114 8,1%	50 11,2%	3 3,4%	216 8,3%
Bastant important	110 17,0%	274 19,4%	94 21,0%	20 22,7%	498 19,2%
Molt important	246 38,0%	572 40,6%	157 35,0%	24 27,3%	999 38,5%
No sap o no contesta	216 33,4%	378 26,8%	112 25,0%	38 43,2%	744 28,7%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

S'observa una diferència significativa entre mares i pares més joves, els quals estan a favor en un 62,6%, i mares i pares més majors, a favor en un 67,2%. Aquesta diferència no afecta, com es pot veure, a l'opinió majoritària a favor.

La segona qüestió, considerada clau, és la necessitat de millorar la comunicació sobre sexualitat (taula 43.a). Un 69,6% de les mares i els pares ha contestat afirmativament, amb respostes que consideren aquesta qüestió important, bastant important o molt important. També s'observen diferències significatives entre pares (64,6%) i mares (70,6%). La no resposta continua sent alta (28,7%). En aquesta qüestió ha baixat els posicionaments en contra d'aquesta necessitat formativa (només un 1,7%).

Taula 43.a. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? COMUNICACIÓ SOBRE SEXUALITAT. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Gens important	2 0,5%	18 0,8%	20 0,8%
Poc important	6 1,4%	17 0,8%	23 0,9%
Important	22 5,2%	70 3,2%	92 3,5%
Bastant important	120 28,5%	651 30,0%	771 29,7%
Molt important	130 30,9%	811 37,4%	941 36,3%
No sap o no contesta	141 33,5%	604 27,8%	745 28,7%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Pel que fa a la segona qüestió (taula 43.b), també s'observa una diferència significativa entre mares i pares més joves, els quals estan a favor en un 62,8%, i mares i pares més majors, a favor en un 73,7%. Aquesta diferència tampoc afecta a l'opinió majoritària a favor, ja que les mares i pares dels dos grups d'edat es mostren clarament a favor.

Taula 43.b. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? COMUNICACIÓ SOBRE SEXUALITAT. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Gens important	7 1,1%	8 0,6%	5 1,1%	0 0,0%	20 0,8%
Poc important	5 0,8%	12 0,9%	5 1,1%	1 1,1%	23 0,9%
Important	16 2,5%	44 3,1%	31 6,9%	1 1,1%	92 3,5%
Bastant important	195 30,1%	424 30,1%	126 28,1%	26 29,5%	771 29,7%
Molt important	195 30,1%	552 39,2%	173 38,6%	21 23,9%	941 36,3%
No sap o no contesta	229 35,4%	369 26,2%	108 24,1%	39 44,3%	745 28,7%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

La tercera qüestió plantejada es refereix a l'accés segur a Internet (taula 44.a), ja que ha estat un dels temes fonamentals al llarg dels darrers anys. L'accés segur als continguts d'Internet és una de les preocupacions més rellevants de les mares i els pares, especialment quan la presència de la cultura de pantalles és tan important en les vides dels fills i filles. Bona part de l'activitat educativa ja es fa en un context de pantalles, per la qual cosa l'educació digital i l'accés segur han esdevingut preocupacions fonamentals de les mares i pares responsables.

Els treballs sobre la cultura de pantalles insisteixen en la necessitat d'identificar bones pràctiques per recomanar les famílies, bàsicament orientades a desenvolupar Internet com a context segur. Algunes de les bones pràctiques recomanades inclouen les cinc següents:

- Comunicació de confiança en la família, des de la infància, en especial: comunicació sobre les experiències en línia.
- Seguretat dels aparells i el programari que s'utilitza: controls de seguretat i privadesa dels equips que usin els membres de la família. Ensenyar que no han de compartir mai les seves contrasenyes.
- Seguretat de l'ús que es fa: educar en la cultura de la privadesa, assegurant que els perfils estiguin protegits i que quan s'hagi de donar el nom no s'associï als telèfons o adreces privats. Saber identificar el ciberassetjament, en totes les variants. Recomana mai no quedin amb persones que només coneguin per Internet.
- Crear la cultura del compliment de les normes, garantint per exemple que es respecten els límits d'edat de webs i App que els interessin.
- Seguretat de les imatges que es comparteixen: atenció als detalls que apareixen a les fotografies.

Taula 44.a. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? ACCÉS SEGUR A INTERNET. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Gens important	2 0,5%	18 0,8%	20 0,8%
Poc important	1 0,2%	23 1,1%	24 0,9%
Important	24 5,7%	66 3,0%	90 3,5%
Bastant important	120 28,5%	633 29,2%	753 29,1%
Molt important	134 31,8%	846 39,0%	980 37,8%
No sap o no contesta	140 33,3%	585 26,9%	725 28,0%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Com es pot observar a la taula 44.a, hi ha un elevat consens respecte d'aquesta qüestió, amb un 70,3% de mares i pares que la consideren important, bastant important o molt important. Hi ha diferència entre pares (66,0%) mares (71,2%), però en els dos grups s'expressa una majoria a favor. La no resposta representa el 28,0%, de tal manera que o estan d'acord que es tracti el tema o no ho tenen clar. Només un 1,7% pensa que es pot prescindir de fer formació sobre aquest tema.

Taula 44.b. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? ACCÉS SEGUR A INTERNET. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Gens important	5 0,8%	10 0,7%	5 1,1%	0 0,0%	20 0,8%
Poc important	2 0,3%	17 1,2%	4 0,9%	1 1,1%	24 0,9%
Important	18 2,8%	44 3,1%	27 6,0%	1 1,1%	90 3,5%
Bastant important	206 31,8%	399 28,3%	122 27,2%	26 29,5%	753 29,1%
Molt important	190 29,4%	581 41,2%	186 41,5%	23 26,1%	980 37,8%
No sap o no contesta	226 34,9%	358 25,4%	104 23,2%	37 42,0%	725 28,0%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

Quan s'analitzen les diferències per edats, es torna a trobar, com a les altres dues qüestions precedents, major demanda per part de mares i pares de 50 i més anys (74,8%) que per part dels més joves (64,0%), però aquesta diferència s'explica per la major no resposta dels més joves, no perquè hi hagi posicions en contra.

La quarta qüestió plantejada en relació amb la formació de les famílies, ha estat la dels models de masculinitat i feminitat. Els models de feminitat i masculinitat que socialment experimenten a la infància i adolescència, fills i filles, sovint limiten la seva capacitat de desenvolupament personal i la seva autonomia i llibertat. Aquests models, tradicionalment afavoreixen posicions de privilegi dels adolescents homes i de submissió o subordinació de les adolescents dones, facilitant relacions discriminatòries i abusives, representades amb molta freqüència a la pornografia mainstream.

Els models de masculinitat hegemònica, representats massivament a la pornografia, es construeixen a partir dels estereotips que tradicionalment s'han associat al gènere masculí: autosuficiència, dominació, superioritat, poder, força, agressivitat, entre d'altres (Ferrer i Bosch, 2016). Els models de feminitat tòxics també s'han centrat en una construcció de gènere basada en la consideració secundària, subordinada i submissa de la dona.

Els models de feminitat i masculinitat hegemònics socialitzen en un context familiar, educatiu o d'Internet millorables. Bona part de les famílies i el sistema educatiu es troben en un procés de canvi positiu, però Internet encara és majoritàriament tòxic. Per exemple, els models de masculinitat dominants a Internet (pornografia, xarxes socials, videojocs...) insisteixen que mostrar els sentiments implica debilitat, mentre que mostrar emocions que expressin força, com la ira o la violència rep valoracions positives. Així, les relacions interpersonals influïdes per aquests models es basen en la duresa i el domini (Martínez, 2019). Durant l'adolescència es produeixen oportunitats per desenvolupar aquests models tòxics, mitjançant la competitivitat (esport, jocs competitiu a Internet, etc.), assumptió de riscos o mostrant una aparent manca d'empatia en les relacions (Agustín, 2010). Afortunadament, aquest model tan present a la pornografia, es pot modelar desenvolupant models de masculinitat alternatius. Ser home no és la causa de la violència, ser dona tampoc és una condemna a la subordinació, ho són determinats tipus de socialització que reben des de la infància (a la família, escola i ara a Internet -pornografia, videojocs, xarxes...-), que els fa identificar-se amb els models hegemònics (Ruiz, 2018). Per tant, la construcció i identificació amb models alternatius als tres àmbits de socialització podrien suposar un efecte protector sobre la violència o la subordinació (Beiras et al., 2015).

Es tracta del tema que ha aconseguit menys suport per part de mares i pares, tot i que una majoria del 58,5% el considera important, bastant important o molt important. Hi ha diferència entre pares (52,3%) i mares (59,7%), però no deixa de ser majoritari en els dos grups. El 31,3% de no resposta concentra la resta de posicions, juntament amb un 10,2% que es mostra en contra d'incloure aquest tema a les formacions per a les famílies.

Taula 45.a. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? MODELS DE MASCULINITAT I FEMINITAT. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Gens important	23 5,5%	124 5,7%	147 5,7%
Poc important	22 5,2%	95 4,4%	117 4,5%
Important	69 16,4%	206 9,5%	275 10,6%
Bastant important	65 15,4%	462 21,3%	527 20,3%
Molt important	86 20,4%	629 29,0%	715 27,6%
No sap o no contesta	156 37,1%	655 30,2%	811 31,3%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

L'anàlisi per grups d'edat, per primera vegada, no mostra una diferenciació significativa (taula 45.b). Mares i pares de 50 i més anys el consideren un tema important (56,7%), quasi igual que els més joves (57,2%). Tal vegada el més rellevant és que hi ha major oposició entre els majors (12,7%) que entre mares i pares més joves (9,6%).

Taula 45.b. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? MODELS DE MASCULINITAT I FEMINITAT. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Gens important	34 5,3%	82 5,8%	31 6,9%	0 0,0%	147 5,7%
Poc important	28 4,3%	61 4,3%	26 5,8%	2 2,3%	117 4,5%
Important	46 7,1%	159 11,3%	62 13,8%	8 9,1%	275 10,6%
Bastant important	152 23,5%	275 19,5%	81 18,1%	19 21,6%	527 20,3%
Molt important	172 26,6%	413 29,3%	111 24,8%	19 21,6%	715 27,6%
No sap o no contesta	215 33,2%	419 29,7%	137 30,6%	40 45,5%	811 31,3%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

La cinquena de les qüestions plantejades s'ha centrat en la necessitat no només d'un contingut, sinó d'una modalitat formativa vinculada a un contingut, la dels tallers familiars per millorar les competències educatives de les famílies (taula 46.a). Una majoria de mares i pares han mostrat el seu acord en la seva importància (64,1%), amb diferències entre pares (56,8%) i mares (65,5%), però també amb un percentatge de no resposta bastant elevat (30,5%).

Taula 46.a. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? TALLERS FAMILIARS PER MILLORAR LES COMPETÈNCIES EDUCATIVES DE LES FAMÍLIES. Segons sexe

	Home	Dona	Total
Gens important	18 4,3%	49 2,3%	67 2,6%
Poc important	14 3,3%	59 2,7%	73 2,8%
Important	33 7,8%	145 6,7%	178 6,9%
Bastant important	121 28,7%	669 30,8%	790 30,5%
Molt important	85 20,2%	608 28,0%	693 26,7%
No sap o no contesta	150 35,6%	641 29,5%	791 30,5%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

L'anàlisi de les diferències per edats (taula 46.b) mostra el mateix patró que les tres primeres qüestions (sexualitat, pornografia i Internet segura): les mares i els pares més joves veuen la seva importància sempre amb percentatges inferiors als més majors. En aquesta qüestió concreta el nivell d'acord és una mica més moderat, amb un 61,2% de reconeixement d'importància entre els més joves, enfront de 64,5% dels de 50 i més anys. Com en els altres quatre temes precedents, hi ha també un major percentatge de no resposta entre els més joves (36,2%) en relació amb els més majors (28,8%).

Taula 46.b. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? TALLERS FAMILIARS PER MILLORAR LES COMPETÈNCIES EDUCATIVES DE LES FAMÍLIES. Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Gens important	8 1,2%	45 3,2%	13 2,9%	1 1,1%	67 2,6%
Poc important	9 1,4%	44 3,1%	17 3,8%	3 3,4%	73 2,8%
Important	27 4,2%	106 7,5%	45 10,0%	0 0,0%	178 6,9%
Bastant important	206 31,8%	427 30,3%	130 29,0%	27 30,7%	790 30,5%
Molt important	163 25,2%	399 28,3%	114 25,4%	17 19,3%	693 26,7%
No sap o no contesta	234 36,2%	388 27,5%	129 28,8%	40 45,5%	791 30,5%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

La darrera de les qüestions considerada per al seu tractament també inclou un contingut, la formació sobre Internet, així com una manera de desenvolupar-lo, els tallers familiars (taula 47.a). Com s'ha vist al llarg d'aquest estudi, hi ha un agent de socialització nou que, mediat per les pantalles i els aparells electrònics, ha entrat a les vides de tota la població, però amb més força a la infància i adolescència, es tracta d'Internet. Tenir present la seva importància és clau per poder moderar el seu impacte. Per aquest motiu, s'ha plantejat, com a darrera qüestió, la necessitat de formar-se com a mares i pares en Internet i tot el que implica.

Els resultats són similars als temes reconeguts com a més importants, amb un 66,7% de mares i pares que el consideren important, bastant important o molt important; mentre només un 3,6% es manifesta en contra de la seva importància. La diferència entre pares (59,6%) i mares (68,0%) es manté com a la majoria de qüestions plantejades, així com l'elevat nivell de no resposta (29,7%).

Pel que fa a la darrera qüestió (taula 47.b), també s'observa una diferència significativa entre mares i pares més joves, els quals estan a favor en un 62,0%, i mares i pares més majors, a favor en un 68,1%. Aquesta diferència tampoc afecta a l'opinió majoritària a favor, ja que les mares i pares dels dos grups d'edat es mostren clarament a favor. També hi ha diferències en el nivell de no resposta, més elevat entre els joves (36,0%) i significativament més baix entre els més majors (26,8%).

Taula 47.a. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? TALLERS PER A LES FAMÍLIES SOBRE INTERNET I TOT EL QUE IMPLICA.
Segons sexe

	Home	Dona	Total
Gens important	10 2,4%	29 1,3%	39 1,5%
Poc important	12 2,9%	42 1,9%	54 2,1%
Important	71 16,9%	323 14,9%	394 15,2%
Bastant important	92 21,9%	471 21,7%	563 21,7%
Molt important	88 20,9%	683 31,5%	771 29,7%
No sap o no contesta	148 35,2%	623 28,7%	771 29,7%
Total	421 100,0%	2171 100,0%	2592 100,0%

Taula 47.b. Quins temes concrets creu que són més importants i s'haurien d'incloure en una formació dedicada a famílies? TALLERS PER A LES FAMÍLIES SOBRE INTERNET I TOT EL QUE IMPLICA.
Segons grup d'edat

	<40 anys	40 - 49 anys	≥50 anys	No contesta	Total
Gens important	5 0,8%	23 1,6%	10 2,2%	1 1,1%	39 1,5%
Poc important	8 1,2%	31 2,2%	13 2,9%	2 2,3%	54 2,1%
Important	93 14,4%	218 15,5%	72 16,1%	11 12,5%	394 15,2%
Bastant important	144 22,3%	307 21,8%	95 21,2%	17 19,3%	563 21,7%
Molt important	164 25,3%	451 32,0%	138 30,8%	18 20,5%	771 29,7%
No sap o no contesta	233 36,0%	379 26,9%	120 26,8%	39 44,3%	771 29,7%
Total	647 100,0%	1409 100,0%	448 100,0%	88 100,0%	2592 100,0%

En tots els casos, els percentatges de mares i pares que no reconeixen la importància dels temes plantejats són molt reduïts, de tal manera que si s'expressa una posició a favor tan majoritària en els sis temes, es pot dir que els sis són considerats com a fonamentals, tot i rebre suports una mica diferenciats. Per ordre, aquest ha estat el suport obtingut:

- Accés segur a Internet: 70,3% a favor.
- Comunicació sobre sexualitat: 69,6% a favor.
- Internet i tot el que implica: 66,7% a favor.
- Comunicació sobre pornografia: 66,1% a favor.
- Competències educatives de les famílies: 64,1% a favor.
- Models de masculinitat i feminitat: 58,5% a favor.

Amb aquests set temes es resumeix el consens sobre les necessitats formatives de mares i pares, pel que fa a l'objecte d'estudi. La comprensió de la pornografia com una de les fonts de risc per a una sexualitat saludable, en el marc del canvi de les relacions interpersonals i el canvi que ha representat Internet, sembla que és compartida per la majoria de mares i pares.

CAPÍTOL 6

Consulta de persones expertes sobre els resultats obtinguts i els plantejaments de l'actuació preventiva

La consulta de persones expertes és una de les opcions metodològiques orientada a comprovar la validesa de les recerques, a partir del judici expert. Es pot aplicar en diferents fases: disseny inicial, selecció d'instruments de recerca, selecció de les anàlisis de les dades o en la fase d'interpretació dels resultats. A aquesta darrera fase s'ha aplicat la consulta. Hi ha diverses opcions metodològiques, com els panels Delphi, els grups focals i altres, però en aquesta recerca s'ha optat per un mètode d'enquesta centrada en algunes de les principals conclusions.

El procediment que s'ha aplicat consisteix en la consulta individual de cada una de les persones participants, seleccionades per la capacitat per emetre un judici expert sobre la temàtica objecte d'estudi. S'ha mantingut el procediment de consulta intentant que no hi hagi interacció entre les persones que han volgut participar. Aquest aïllament s'ha considerat necessari per tal de no facilitar la conformació de processos d'influència entre participants., d'aquesta manera tots els judicis recollits garanteixen un procés autònom de reflexió.

Com a mètode, la consulta té les característiques següents:

- a) La generació d'idees de manera aïllada entre el grup seleccionat de persones expertes produeix respostes en més quantitat i de millor qualitat.
- b) L'aïllament no vol dir que no es produeixi interacció, hi ha una apreciable interacció a partir dels articles i informes que ja estan disponibles. Es tracta d'un procés d'interacció limitat però significatiu, ja que els arguments que s'aporten es basen en les investigacions pròpies o les de col·legues.
- c) El procés de donar respostes escrites a les preguntes formulades obliga els qui responen a pensar en tota la complexitat del problema i a fer aportacions precises.
- d) La conducta del grup és proactiva, ja que els que responen no poden reaccionar davant les idees expressades per altres persones, eliminant el possible excés de protagonisme i la improvisació que es manifesta quan s'expressen opinions de manera directa i simultània en un grup cara a cara.
- e) L'anonimat i l'aïllament entre els que responen proporciona una gran llibertat davant de la pressió grupal cap al conformisme en les opinions.
- f) S'ha pogut comprovar que l'error de valoració, l'error a les descripcions i al record de referències clau per fonamentar els judicis, en un conjunt d'informants, és sempre menor que la mitjana dels errors de les opinions individuals de les persones que ho integren. Les respostes i les aportacions, per tant, són més vàlides i fiables.

1. Mètode

La consulta d'experts i expertes es va realitzar entre el 27 d'octubre i el 28 de novembre. Aquesta consulta inclou a 32 professionals de diversos àmbits (educació, igualtat, joventut, social, salut afectivosexual i salut mental) del territori espanyol.

Per a l'elecció de possibles participants, es va dur a terme una recerca bibliogràfica, la qual va ser presentada en el marc teòric, a fi d'identificar les publicacions rellevants sobre pornografia i educació afectiva i sexual. De la qual es va obtenir un ampli llistat de professionals coneguts per les seves aportacions al territori espanyol. La consulta es va centrar en l'àmbit territorial de l'Estat, per garantir una unitat de criteri respecte de la realitat del consum, així com de l'oferta i experiències sobre educació afectiva sexual.

Finalment, es va contactar amb ells i elles per correu electrònic per sol·licitar la seva col·laboració en el present estudi, confirmant en contactes telefònics la participació del conjunt del grup. Foren identificats inicialment 90 professionals, es va contactar amb 85, dels quals 55 contestaren, 41 acceptaren la participació, i finalment 32 participaren realment en la consulta d'experts i expertes. És a dir, el percentatge de resposta inicial va ser del 61,1%, l'acceptació de la participació va ser del 41,1% del grup inicial, completant la tasca de consulta un 35,6% del grup inicial.

En la consulta fou utilitzat un qüestionari elaborat pel grup d'investigació del present estudi, en dues versions: la versió castellana i la versió catalana. Aquest qüestionari va ser enviat via correu electrònic, el format en català als participants de parla catalana, i el format en castellà a la resta de professionals.

El qüestionari va comptar amb preguntes de resposta oberta i preguntes de resposta tancada, d'escala tipus Likert, de sis posicions, comprenent onze temàtiques centrades en les característiques definitòries de la nova pornografia en línia (NPO), els efectes del seu consum sobre la població adolescent, i les possibles intervencions per fer front al seu impacte.

Es va usar l'estadística descriptiva per descriure la població d'estudi, i la prova z de comparació de proporcions per identificar el nivell de concordança. Es varen elaborar totes les anàlisis estadístiques amb el programa SPSS versió 27.0.

2. Resultats de les preguntes obertes: expressió de les opinions de manera autònoma

El grup de la consulta d'experts i expertes fou ampli i multidisciplinari; un 84,4% eren professionals de l'àmbit universitari i un 15,6% eren responsables de distints serveis competents en sexologia o educació afectiva sexual. De les 32 persones participants de la consulta, 71,9% eren dones. L'equilibri per sexe no era un objectiu, atesa la conformació de la mostra a partir d'autoselecció. Respecte a l'origen, la totalitat de la mostra era espanyola. Seguidament, es troben indicades les característiques dels i les participants a la Taula 1.

Taula 1. Característiques dels i les participants de la consulta d'expertes i experts

Origen	Espanya	32	100,0%
Sexe	Dona	23	71,9%
	Home	9	28,1%
Àmbit	Investigació-universitària	27	84,4%
	Responsables-serveis	5	15,6%

A continuació es presenten les respostes de les persones consultades a l'enquesta, distribuïdes segons el perfil professional: professionals de l'àmbit universitari (investigació-universitària) i responsables de distints serveis competents (responsables-serveis). Primer s'analitzen les respostes aportades a la part oberta de les qüestions plantejades. A continuació es presentaran les respostes quan es demanava en concret l'acord o desacord amb una escala Likert.

A la Taula 2 es mostra el percentatge de respostes amb relació a les característiques que defineixen la pornografia en línia. Han estat concretades 4 categories principals: modalitat, contingut, igualtat de gènere i sexualitat. Cada una d'elles inclou subcategories relacionades amb les respostes dels i les participants. A la taula 2 s'informa del nombre de respostes que coincideixen amb cada opció dins del grup d'informants i en total, a una pregunta oberta sobre la seva definició de la nova pornografia en línia (NPO).

Taula 2. Percentatge d'opinions respecte a les característiques de la pornografia en línia (NPO)

Categoria	Investigació- universitària (Inv-Uni)	Responsables- serveis (Res-Serv)	Total
N	27 (84,4)	5 (15,6)	32 (100,0)
Modalitat seleccionada com a més destacada n (%)			
<i>Fàcil accés</i>	16 (59,3)	1 (20,0)	17 (53,1)
<i>Gratuït o assequible</i>	8 (29,6)	1 (20,0)	9 (28,1)
<i>Extensió</i>	1 (3,7)	2 (40,0)	3 (9,4)
<i>Anònim</i>	1 (3,7)	1 (20,0)	2 (6,3)
<i>Indústria-empresa</i>	2 (3,7)	0	2 (6,3)
Contingut n (%)			
<i>Diversitat de continguts</i>	6 (22,2)	3 (60,0)	9 (28,1)
<i>Sense límits ni restriccions</i>	8 (29,6)	1 (20,0)	9 (28,1)
<i>Activitat sexual explícita</i>	4 (14,8)	0	4 (12,5)
Igualtat de gènere n (%)			
<i>Violència</i>	7 (25,9)	2 (40,0)	9 (28,1)
<i>Objectivització de les dones</i>	5 (18,5)	2 (40,0)	7 (21,9)
<i>Humiliació, degradació de les dones</i>	3 (11,1)	2 (40,0)	5 (15,6)
Sexualitat n (%)			
<i>Centrat en la genitalitat i les relacions sexuals</i>	1 (3,7)	1 (20,0)	2 (6,3)

Les respostes dels i les participants no són exclusives a cada categoria i subcategoria

Les subcategories més assenyalades pels i les participants foren: **Fàcil accés** (53,1%) i **Gratuït o assequible** (28,1%) (que pertanyen a la categoria **Modalitat**), **Diversitat de contingut** (28,1%) i **Sense límits i restriccions** (28,1%) (que pertanyen a la categoria **Contingut**), i **Violència** (28,1%) (que pertany a la categoria **Igualtat de gènere**).

A l'hora de definir la pornografia en línia (NPO) es varen observar una multiplicitat de valoracions i identificacions de trets definitoris. Un cop analitzades les distintes aportacions es pot determinar la nova pornografia en línia (NPO), per a la mostra de persones expertes, es pot definir **com el contingut audiovisual, d'alta qualitat i divers, que inclou activitat sexual explícita, al qual es pot accedir amb facilitat, sense límits ni restriccions, a través de les distintes tecnologies de pantalla de forma gratuïta o amb un cost reduït.**

Contingut on, com indiquen els i les participants, la dona és degradada, sotmesa, cosificada i objectivada a través de distintes pràctiques agressives i abusives.

Taula 3. Percentatge d'opinions respecte al consum de pornografia (NPO) en edats cada cop més reduïdes

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
Accés primerenc a les tecnologies digitals n (%)	18 (66,7)	3 (60,0)	21 (65,6)
Fàcil accés n (%)	7 (25,9)	3 (60,0)	10 (31,3)
Falta de supervisió parental n (%)	6 (22,2)	2 (40,0)	8 (25,0)
Falta d'educació afectiva i sexual n (%)	4 (14,8)	1 (20,0)	5 (15,6)
Mètodes de captació n (%)	3 (11,1)	1 (20,0)	4 (12,5)
Gratuït o assequible n (%)	2 (7,4)	1 (20,0)	3 (9,4)
Aprovació social n (%)	1 (3,7)	1 (20,0)	2 (6,3)

Les respostes dels i les participants no són exclusives a cada categoria i subcategoria

Més de la meitat dels i les participants identifiquen, quan es demana en pregunta oberta, quins són els riscos, com a factor de risc respecte al consum de pornografia en edats cada cop més reduïdes, identificant l'accés primerenc a les tecnologies digitals com a tret característic d'aquest risc d'accés a la NPO (65,6%).

També assenyalen la facilitat d'accés que per arribar a trobar la pornografia (NPO) (31,3%) i la falta de supervisió parental (25,0%), junt amb la falta d'educació afectiva i sexual al sistema educatiu espanyol (15,6%).

Adicionalment, mencionen els mètodes de captació per part de les empreses pornogràfiques (12,5%), els quals es troben presents a les xarxes socials i diversos entorns d'Internet als quals accedeixen a l'adolescència amb molta freqüència. És interessant destacar que tan sols dues persones indiquen l'aprovació social com un dels motius pels quals es consumeix pornografia (NPO) en edats cada cop més reduïdes (6,2%).

A continuació segueix la presentació de les respostes més freqüents a les preguntes obertes. Quan es demanava l'opinió sobre el consum de la pornografia en funció del sexe i en funció de tenir o no parella (taula 4), els detalls de les respostes eren molt diversos, però les respostes més freqüents se centraven en unes poques opcions.

Respecte al consum en funció del sexe (taula 4), de forma general, els i les participants assenyalen als homes com els consumidors principals de pornografia (31,2%). En aquest context, manifesten que hi ha una evolució en el consum de pornografia (NPO) en dones (18,7%): les dones es troben més familiaritzades amb el contingut pornogràfic, augmenta el consum, però, no obstant això, esmenten que aquest consum no és majoritari i és de més baixa intensitat que el consum fet pels homes. El consum majoritari i de major intensitat per part dels homes és quasi una obvietat, de tal manera que, encara que a la pregunta tancada s'hi confirma aquest consens molt majoritari, a l'hora d'expressar la seva opinió sobre el tema, a l'opció en obert, se centren en la característica més destacada dels darrers anys: l'augment de la familiarització per part de les adolescents.

És interessant destacar que tan sols dues persones expertes exposen que el consum depèn de factors individuals de les persones que el consumeixen (major aïllament, menys habilitats socials per establir relacions emocionalment significatives), i que, per tant, no existeix una relació determinant entre el consum de pornografia i el sexe de la població adolescent (6,2%).

Taula 4. Percentatge d'opinions respecte al consum de pornografia (NPO) en funció del sexe i la parella

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
Consum en funció del sexe n (%)			
<i>Els homes són els consumidors majoritaris de pornografia (NPO)</i>	8 (29,6)	2 (40,0)	10 (31,3)
<i>Existeix una evolució respecte al consum de pornografia (NPO) en dones, observant un augment en els darrers anys</i>	5 (18,5)	1 (20,0)	6 (18,8)
<i>No hi ha una relació entre el consum de pornografia (NPO) i el sexe de la població adolescent</i>	2 (7,4)	0	2 (6,3)
Consum en funció de la parella n (%)			
<i>No hi ha una relació entre disposar d'una parella afectiva i sexual i el consum de pornografia (NPO)</i>	14 (51,9)	3 (60,0)	17 (53,1)
<i>La parella és un factor de protecció respecte al consum de pornografia (NPO)</i>	1 (3,7)	0	1 (3,1)

Les respostes dels i les participants no són exclusives a cada categoria

En relació amb el consum de pornografia en funció de la parella (taula 4), la majoria dels experts i expertes mantenen que no existeix una relació (53,1%), ja que el consum de pornografia (NPO) en la població adolescent és regular i transversal, es disposi o no d'una parella afectiva i sexual. El consum de pornografia no s'explica en funció de tenir o no una parella, tot i que tenir-ne pot ajudar a moderar el consum i no tenir-ne pot facilitar el seu increment. Únicament, una persona experta defensa que la parella no només és un modulador del consum, sinó que és un factor de protecció a l'hora de consumir pornografia (3,1%).

Taula 5. Percentatge d'opinions amb relació als motius pels quals la dona és tractada de forma denigrant en la pornografia (NPO)

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
<i>La pornografia (NPO) segueix un model violent i abusi vers la dona n (%)</i>	9 (33,3)	4 (80,0)	13 (40,6)
<i>Sense resposta concreta o no resposta n (%)</i>	9 (33,3)	0	9 (28,1)
<i>La pornografia (NPO) es basa en codis patriarcals, masclistes i misògins n (%)</i>	6 (22,2)	1 (20,0)	7 (21,9)
<i>La violència vers la dona present a la pornografia (NPO) excita als homes n (%)</i>	6 (22,2)	1 (20,0)	7 (21,9)

Seguint amb les respostes aportades a les preguntes obertes, ara correspon presentar les opinions sobre els motius pels quals la dona és tractada de forma denigrant en la pornografia (NPO) (taula 5). La majoria dels experts i expertes assenyalen que la dona rep violència a la pornografia (NPO), ja que la pornografia segueix un model violent i abusi vers la dona: la dona és el mitjà (l'objecte), a través del qual, l'home (el subjecte), satisfà els seus desitjos, no exempt de violència, erotitzant i normalitzant la desigualtat de poder i domini (40,6%). El desig masculí és mostrat com a dominant en la pornografia (NPO), observant com mai es frustra, el que vol fer l'home o els homes protagonistes, sempre s'acaba realitzant.

Per altra banda, més d'una quarta part de les persones consultades indiquen que es deu al fet que la pornografia es basa fonamentalment en codis patriarcals, masclistes i misògins (21,9%). Addicionalment, indiquen que a la pornografia (NPO) s'exerceix violència vers la dona perquè excita als seus principals consumidors: els homes (21,9%), a partir del mecanisme d'erotització de la violència sexual.

Taula 6. Percentatge d'opinions respecte a l'acceptació de la violència de gènere per exposició de contingut pornogràfic (NPO)

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
Hi ha una relació entre l'exposició a la pornografia (NPO) i l'acceptació de la Violència de Gènere n (%)	14 (51,9)	3 (60,0)	17 (53,1)
Sense resposta concreta o no resposta n (%)	7 (25,9)	1 (20,0)	8 (25,0)
No hi ha una clara relació entre l'exposició a la pornografia (NPO) i l'acceptació de la Violència de Gènere n (%)	6 (22,2)	1 (20,0)	7 (21,9)

Més de la meitat dels i les participants (taula 6) opinen que hi ha una relació entre l'exposició a la pornografia (NPO) i l'acceptació de la violència de gènere (53,1%), pel fet que la pornografia (NPO) normalitza i justifica la violència vers les dones. Per a aquest grup majoritari, la pornografia en línia és un dels principals factors que expliquen la normalització de la violència sexual, mitjançant els mecanismes d'insensibilització, de reducció de l'empatia en relació amb les dones.

Per altra banda, el 21,9% sostenen que no existeix una clara relació entre l'exposició a la pornografia (NPO) i l'acceptació de la violència de gènere, ja que hi ha altres factors més rellevants que la legitimen i la perpetuen. Per a aquest darrer grup, la pornografia col·labora a mantenir els models patriarcals, però no es troba entre les causes més determinants de la violència sexual.

De forma majoritària (taula 7), els i les participants afirmen que els models de la pornografia (NPO) influeixen en la població adolescent en la realització de pràctiques sexuals violentes i abusives vers les dones (on no es tenen en compte el consens, el respecte i el plaer compartit) (59,4%). Aquestes pràctiques contempnen uns rols sexuals molt marcats (on la dona és submissa i l'home és dominant) i configuren l'imaginari sexual de la població adolescent, a més a més poden afectar a la salut mental i física de les dones adolescents.

Entre les respostes obertes, també indiquen que la realització de pràctiques sexuals de risc, sense ús de preservatiu és un dels impactes freqüents (31,3%). Addicionalment, opinen que la influència en les conductes dels i les adolescents és major gràcies a la manca d'educació afectiva i sexual al sistema educatiu espanyol, ja que la població adolescent no disposa d'alternatives per contrastar la informació de la pornografia (NPO) (21,9%). La població adolescent, des d'edats reduïdes, rep l'impacte del consum regular de pornografia, amb conseqüències com les que majoritàriament són expressades per les persones que participen en la consulta.

Taula 7. Percentatge d'opinions sobre la influència de la pornografia (NPO) en les conductes de la població adolescent

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
Pràctiques sexuals violentes i abusives vers la dona n (%)	16 (53,3)	3 (60,0)	19 (59,4)
Pràctiques sexuals de risc, sense ús de preservatiu n (%)	7 (25,9)	3 (60,0)	10 (31,3)
Major impacte a partir de la manca d'educació afectiva i sexual n (%)	5 (18,5)	2 (40,0)	7 (21,9)

Les respostes dels i les participants no són exclusives a cada categoria i subcategoria

Pel que fa a la qüestió dels possibles efectes addictius del consum de pornografia en línia, més de la meitat dels experts i expertes asseguren que la nova pornografia en línia (NPO) genera o pot generar addicció (71,9%), amb frases molt expressives d'aquesta opinió, com per exemple:

«La pornografia online tiene todos los ingredientes para ser profundamente adictiva. Cada vez hay más casos, más consultas clínicas, que demuestran la similitud de la pornografía con otras adicciones comportamentales.»

Taula 8. Percentatge d'opinions amb referència als efectes addictius de la pornografia (NPO)

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
La pornografia (NPO) genera addicció n (%)	18 (66,7)	5 (100,0)	23 (71,9)
Sense resposta concreta o no resposta n (%)	9 (33,3)	0	9 (28,1)

Pel que fa a la relació amb el vincle segur, el plaer compartit i el consens de pràctiques, el 43,7% dels i les participants indiquen que aquests criteris no es contemplen en la pornografia (NPO) (taula 9), ja que no hi ha una presentació contextual de les relacions ni hi ha respecte envers les dones implicades a les relacions que es mostren a la NPO. Tampoc hi ha plaer compartit, ja que l'únic plaer que sistemàticament s'expressa és el dels homes. Finalment, tampoc s'expressa el consens de pràctiques, són les pràctiques que volen realitzar els homes les que s'expressen en la NPO. Addicionalment, un part dels experts i expertes defensen la necessitat del tractament d'aquests criteris a través de l'educació afectiva i sexual (15,6%). És a dir, de manera autònoma, una part d'experts i expertes consideren necessari expressar aquest vincle entre les qüestions clau de la deseducació que provoca la pornografia i la necessària educació de les emocions, els afectes, les relacions i la sexualitat.

Cal destacar que únicament dues persones expertes sostenen que el plaer compartit i el consens de pràctiques es troben presents dintre de la pornografia (NPO) (6,3%). Malgrat aquest fet, puntualitzen que aquests criteris sols es tenen en compte en certes ocasions, depenent de la categoria pornogràfica, més aviat en la pornografia que encara és més suau o es troba propera de les filmacions eròtiques (*softcore*).

Taula 9. Percentatge d'opinions sobre el vincle segur, el consens de pràctiques i el plaer compartit en la pornografia (NPO)

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
No es té en compte: el vincle segur, el plaer compartit i el consens de pràctiques n (%)	12 (44,4)	2 (40,0)	14 (43,8)
Sense resposta concreta o no resposta n (%)	11 (40,7)	1 (20,0)	12 (37,5)
Importància de l'educació afectiva i sexual n (%)	2 (7,4)	3 (60,0)	5 (15,6)
Es té en compte: el plaer compartit i el consens de pràctiques n (%)	2 (7,4)	0	2 (6,3)

Les respostes dels i les participants no són exclusives a cada categoria

Més d'una tercera part dels i les participants assenyalen que la difusió d'imatges sexuals genera una multiplicitat d'efectes nocius en la població adolescent (40,6%) (taula 10), tal com els ja comentats i d'altres (creació d'estigma social; exposició davant persones estranyes, a les quals no es destinava aquella imatge; augment del risc de manipulació i risc de que les imatges siguin distribuïdes en pornografia...), en aquest sentit, sostenen que la falta d'educació afectiva i sexual agreuja aquests efectes negatius (12,5%).

És interessant destacar que tan sols una persona esmenta que hi ha adolescents que tenen bona experiència i que no han patit cap forma de violència per xarxes (3,1%). Per altra banda, una persona participant indica que existeix un augment de casos de divulgació d'imatges de la població adolescent (3,1%). Cal tenir present, en relació amb aquesta qüestió, que el **sexting** efectivament augmenta el risc de manipulació i distribució no autoritzada de les imatges de contingut sexual. A la gent jove li pot semblar que les xarxes permeten relacions privades, però en realitat són sempre un espai públic.

Taula 10. Percentatge d'opinions sobre l'experiència de la població adolescent respecte a la divulgació d'imatges del seu cos (o de sexe) per xarxes

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
Sense resposta concreta o no resposta n (%)	10 (48,1)	2 (40,0)	15 (46,9)
La divulgació d'imatges del seu cos (o sexe) pot tenir efectes negatius en la població adolescent n (%)	10 (37,0)	3 (60,0)	13 (40,6)
Falta d'educació afectiva i sexual n (%)	3 (11,1)	1 (20,0)	4 (12,5)
Existeix un augment de casos de divulgació d'imatges del seu cos (o sexe) en la població adolescent n (%)	1 (3,7)	0	1 (3,1)
La població adolescent té bona experiència en relació amb la divulgació d'imatges del seu cos (o sexe) per xarxes n (%)	1 (3,7)	0	1 (3,1)

Les respostes dels i les participants no són exclusives a cada categoria

Més d'un terç dels i les participants indiquen (taula 11) que amb la pornografia els i les adolescents aprenen violència sexual i no sexe (37,5%), fent referència al fet que el contingut pornogràfic és fictici i nociu, pel fet que no inclou pràctiques sanes i igualitàries, sinó pràctiques sexuals de risc, abusives i violentes. Conclouen que la pornografia (NPO) distorsiona i crea expectatives poc realistes de la sexualitat, afectant la població adolescent de forma negativa (reducció de l'ús de preservatius, oblit de la cultura de la protecció, percepció negativa del propi cos i d'altres).

D'altra banda, una part dels experts i expertes assenyalen que amb la pornografia s'aprèn de sexe (18,7%), malgrat això, mencionen que, per tal de realitzar aquest aprenentatge, és essencial una mirada crítica i conscient del que mostren les imatges més freqüents a la pornografia. Addicionalment, el 9,4% de les persones consultades exposen que amb la pornografia no s'aprèn res, perquè domina un efecte negatiu que no es pot considerar aprenentatge, sinó més aviat distorsió de les percepcions, actituds i conductes.

És interessant destacar que tres persones expertes denunciïn, una vegada més, la falta d'educació afectiva sexual a l'àmbit educatiu, i assenyalen el pes que té en la població adolescent la manca d'un context d'aprenentatge ben estructurat, adaptat a les edats (9,4%).

Taula 11. Percentatge d'opinions respecte a què aprèn la població adolescent amb la pornografia (NPO)

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
Amb la pornografia s'aprèn de pornografia (violència sexual), i no de sexe n (%)	9 (33,3)	3 (60,0)	12 (37,6)
Sense resposta concreta o no resposta n (%)	10 (37,0)	0	10 (31,3)
Amb la pornografia s'aprèn de sexe n (%)	4 (14,8)	2 (40,0)	6 (18,8)
Amb la pornografia no s'aprèn res n (%)	1 (3,7)	2 (40,0)	3 (9,4)
Falta d'educació afectiva i sexual n (%)	3 (11,1)	0	3 (9,4)

Les respostes dels i les participants no són exclusives a cada categoria

Quan es demana què caldria fer, més de tres quartes parts dels i les participants proposen una educació afectiva i sexual de caràcter integral adequada en les diferents etapes evolutives, tenint inici a la infància (78,1%) (taula 12), d'acord amb els plantejaments de la UNESCO, presents també als acords dels estàndards europeus d'educació sexual. Sobre aquesta qüestió no hi ha cap dubte i les opinions de les persones participants són plenament coincidents.

Taula 12. Percentatge d'opinions sobre l'enfocament que hauria d'adoptar l'educació afectiva i sexual (EAS)

Categoria	Inv-Uni	Res-Serv	Total
EAS integral adaptada a l'edat n (%)	21 (77,8)	4 (80,0)	25 (78,1)
EAS impartida per professionals formats n (%)	5 (18,5)	0	5 (15,6)
Implicació de les famílies en l'EAS n (%)	2 (7,4)	1 (20,0)	3 (9,4)

Les respostes dels i les participants no són exclusives a cada categoria

A partir de la multiplicitat d'opinions respecte a l'enfocament que hauria d'adoptar l'educació afectiva i sexual, es pot determinar una educació sexual i afectiva que presenti: **un enfocament igualitari, obert i dialogant, que compti amb un contingut divers i complementari, on es tracti la sexualitat en la seva totalitat, incloent-hi la diversitat existent (corporalitats; identitats; expressions de gènere; orientacions; relacions i vincles), que contempli com a valors fonamentals: el plaer compartit, el respecte i el consens, i que, a més a més, es parli sobre pornografia (NPO) i els seus efectes negatius.**

És interessant destacar que una part dels i les participants indiquen que l'educació afectiva i sexual ha de ser impartida per professionals formats (15,6%). Així mateix, un 9,4% esmenten la importància de la introducció de les famílies en l'educació afectiva i sexual.

Taula 13. Percentatge d'opinions sobre intervencions per prevenir o moderar els efectes negatius del consum de pornografia (NPO) en la població adolescent

Intervenció	Inv-Uni	Res-Serv	Total
EAS integral i de qualitat, adaptada a l'edat n (%)	18 (66,7)	4 (80,0)	22 (68,8)
Abolició de la pornografia (NPO) n (%)	11 (40,7)	0	11 (34,4)
Implicació de les famílies en l'EAS n (%)	4 (14,8)	0	4 (12,5)
EAS impartida per professionals formats n (%)	2 (7,4)	1 (20,0)	3 (9,4)
Fomentar la investigació n (%)	2 (7,4)	0	2 (6,3)

Les respostes dels i les participants no són exclusives a cada categoria

Pel que fa a les intervencions necessàries per prevenir o moderar els efectes negatius del consum de pornografia entre la població adolescent, més de la meitat dels i les participants assenyalen l'educació afectiva i sexual, de qualitat i adaptada en funció de l'edat (68,8%), seguint amb el plantejament ja expressat en relació amb la qüestió plantejada abans. Aquesta estratègia se centra més a donar recursos educatius per no necessitar consumir pornografia o que, si es consumeix, hi hagi recursos crítics perquè no faci tant de mal, promovent la resiliència.

En qualsevol cas, bona part d'expertes i experts, consideren també necessari un procés progressiu de desaparició de la pornografia. Així, el 34,4% defensen l'abolició, no directament la prohibició, però sí el control estricte de la producció, la distribució i la visualització de pornografia (NPO), esmentant l'abolició progressiva del sistema pornogràfic. Per altra banda, un 12,5% dels i les participants assenyalen la implicació de les famílies, seguit d'un 10% que recalquen la importància de disposar de professionals formats. Aquests experts i expertes insisteixen que pot haver-hi filmacions mostrant el cos i la sexualitat al marge del mercat de la pornografia, desenvolupant una cinematografia basada en criteris igualitaris, saludables, educatius, etc. com els que permetrien ja no parlar de pornografia.

Adicionalment, un 6,2% dels experts i les expertes indiquen la investigació com una eina primordial per prevenir o moderar els efectes negatius del consum de pornografia en la població adolescent.

3. Resultats de les preguntes tancades: anàlisi del consens en relació amb l'escala d'opinions

Es va realitzar una anàlisi de concordança de les respostes de les persones expertes consultades. L'escala va incloure 21 ítems, els quals tenien opcions de resposta característiques de les escales tipus Likert de 6 posicions (0=No ho sé, 1=Molt d'acord, 2=Bastant d'acord, 3=D'acord, 4=En desacord, 5=Molt en desacord).

Per a les descripcions i comprovacions de la concordança entre persones expertes, s'utilitza anàlisi de freqüències (proporcions), atès que la Kappa de Cohen, una de les opcions d'anàlisi més habituals, no es pot utilitzar, perquè aquí es treballa sobre judicis de K jutges, no es comparen 2 ítems o els judicis de jutges sobre 2 ítems en competència. Tampoc no es pot usar la concordança basada en la Kappa de Fleiss, utilitzada amb freqüència per a la validació d'instruments formats per repertoris d'ítems.

Per tant, per comprovar la concordança es calcula la prova z de comparació de proporcions, la qual indica el reconeixement de consens entre les persones que aporten respostes. Un cop comprovada, s'interpreta el resultat a partir del percentatge d'acord amb més concordança, per determinar en què estan d'acord i amb quina força.

Com que no existeixen regles generals per avaluar el grau de concordança obtingut, ni a l'anàlisi de les Kappas ni a l'anàlisi de freqüències, per realitzar la interpretació s'ha considerat el clàssic treball de Landis i Koch (1977), el qual estableix els trams per a la interpretació de les freqüències:

- <20%: concordança pobre.
- 21%-40%: concordança baixa.
- 41%-60%: concordança moderada.
- 61%-80%: concordança elevada.
- 81%-100%: concordança molt elevada.

A l'anàlisi es comprova que, quan s'analitza l'escala de 21 ítems concrets, dominen absolutament excel·lents nivells de concordança entre persones expertes de l'àmbit professional i universitari. En conjunt, la concordança en la majoria dels ítems considerats és molt elevada (>80%). És a dir, el grau d'acord de les persones expertes de l'àmbit professional i universitari és molt elevat per a la gran majoria dels ítems (taula 16).

Però, abans d'entrar a analitzar el consens, s'ha de comprovar quins ítems s'han considerat més significatius. A la taula 14 es poden veure els percentatges de resposta efectiva dels experts i les expertes. Destaquen alguns ítems que no han aconseguit el 75% de respostes vàlides, és a dir, la no resposta per falta de criteri clarament establert (a favor o en contra) limita la possibilitat que s'aporti una opinió. Els ítems que s'hi troben, en aquesta situació, són:

4. La pornografia (NPO) la miren més aquells adolescents i joves que no tenen parelles: el 34,4% no en té criteri per poder posicionar-se.
20. ...altres diuen que no aprens res: el 31,3% no en té criteri per poder posicionar-se.
16. La pornografia (NPO) té qüestions positives: el 28,1% no en té criteri per poder posicionar-se.

A la taula 15 s'hi presenten els percentatges que representa cada una de les respostes aportades per les 32 persones que han aportat la seva opinió. Com és evident, s'han calculat en relació amb l'univers de respostes vàlides de cada un dels ítems. Cal assenyalar que en tots els ítems les respostes s'han distribuït entre les opcions disponibles, amb una important concordança, però també trobant èmfasis diferents per a cada una de les persones que contesten efectivament.

Taula 14. Ítems i nivell de resposta de cada un d'ells

	Respostes vàlides		No resposta	
1. La pornografia ha canviat molt des que hi ha mòbils (2008)	29	90,6%	3	9,4%
2. La pornografia (NPO), cada vegada es comença a veure a edats més reduïdes.	28	87,5%	4	12,5%
3. La pornografia (NPO) la miren més ells que elles.	26	81,3%	6	18,8%
4. La pornografia (NPO) la miren més aquells adolescents i joves que no tenen parelles.	21	65,6%	11	34,4%
5. La pornografia (NPO) tracta a les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol).	29	90,6%	3	9,4%
6. La pornografia (NPO) a les dones les fa experimentar violència...	27	84,4%	5	15,6%
7. L'exposició al contingut de la pornografia (NPO) es troba relacionat amb l'acceptació de la Violència de Gènere.	26	81,3%	6	18,8%
8. En la pornografia (NPO) els homes poques vegades fan servir preservatius.	26	81,3%	6	18,8%
9. En la pornografia (NPO) es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut.	26	81,3%	6	18,8%
10. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, deixant de fer altres coses (esport, activitats socials...).	25	78,1%	7	21,9%
11. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, obtenint cada vegada menys plaer.	24	75,0%	8	25,0%
12. Criteri que el porno no té en compte: vincle segur, respecte.	26	81,3%	6	18,8%
13. Criteri que el porno no té en compte: consens de pràctiques.	29	90,6%	3	9,4%
14. Criteri que el porno no té en compte: plaer compartit.	28	87,5%	4	12,5%
15. Criteris que el porno no té en compte: els tres anteriors i altres.	25	78,1%	7	21,9%
16. La pornografia (NPO) té qüestions positives.	23	71,9%	9	28,1%
17. La població adolescent té mala experiència relacionada amb la divulgació d'imatges del seu cos (o de sexe) per xarxes.	24	75,0%	8	25,0%
18. Hi ha qui diu que amb la pornografia (NPO) aprèn de sexe.	24	75,0%	8	25,0%
19. Altres pensen que aprens de porno i no de sexe.	24	75,0%	8	25,0%
20. Finalment, altres diuen que no aprens res.	22	68,8%	10	31,3%
21. Cal desenvolupar una educació afectiva i sexual que ens ensenyés a viure la sexualitat amb plaer i igualtat.	31	96,9%	1	3,1%

Taula 15. Respostes per a cada un dels ítems en el conjunt de la mostra de persones expertes

	N	Molt d'acord	Bastant d'acord	D'acord	Desacord	Molt en desacord
1. La pornografia ha canviat molt des que hi ha mòbils (2008)	29	69,0%	20,7%	-	10,3%	-
2. La pornografia (NPO), cada vegada es comença a veure a edats més reduïdes.	28	78,6%	14,3%	3,6%	-	3,6%
3. La pornografia (NPO) la miren més ells que elles.	26	46,2%	34,6%	11,5%	7,7%	-
4. La pornografia (NPO) la miren més aquells adolescents i joves que no tenen parelles.	21	19,0%	9,5%	9,5%	28,6%	33,3%
5. La pornografia (NPO) tracta a les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol).	29	75,9%	13,8%	10,3%	-	-
6. La pornografia (NPO) a les dones les fa experimentar violència...	27	63,0%	22,2%	3,7%	7,4%	3,7%
7. L'exposició al contingut de la pornografia (NPO) es troba relacionat amb l'acceptació de la Violència de Gènere.	26	46,2%	19,2%	23,1%	11,5%	-
8. En la pornografia (NPO) els homes poques vegades fan servir preservatius.	26	88,5%	7,7%	-	-	3,8%
9. En la pornografia (NPO) es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut.	26	73,1%	19,2%	7,7%	-	-
10. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, deixant de fer altres coses (esport, activitats socials...).	25	72,0%	20,0%	8,0%	-	-
11. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, obtenint cada vegada menys plaer.	24	66,7%	25,0%	8,3%	-	-
12. Criteri que el porno no té en compte: vincle segur, respecte.	26	76,9%	7,7%	7,7%	-	7,7%
13. Criteri que el porno no té en compte: consens de pràctiques.	29	69,0%	13,8%	6,9%	3,4%	6,9%
14. Criteri que el porno no té en compte: plaer compartit.	28	67,9%	14,3%	10,7%	-	7,1%
15. Criteris que el porno no té en compte: els tres anteriors i altres.	25	72,0%	16,0%	8,0%	-	4,0%
16. La pornografia (NPO) té qüestions positives.	23	4,3%	17,4%	21,7%	-	56,5%
17. La població adolescent té mala experiència relacionada amb la divulgació d'imatges del seu cos (o de sexe) per xarxes.	24	66,7%	20,8%	12,5%	-	-
18. Hi ha qui diu que amb la pornografia (NPO) aprèn de sexe.	24	4,2%	25,0%	12,5%	4,2%	54,2%
19. Altres pensen que aprens de porno i no de sexe.	24	50,0%	25,0%	25,0%	-	0,0%
20. Finalment, altres diuen que no aprens res.	22	27,3%	22,7%	4,5%	18,2%	27,3%
21. Cal desenvolupar una educació afectiva i sexual que ens ensenyés a viure la sexualitat amb plaer i igualtat.	31	93,5%	3,2%	-	-	3,2%

Taula 16. Nivell de concordança per a cada un dels ítems en el conjunt de la mostra de persones expertes

	D'acord, bastant o molt d'acord ¹	Nivell concordança interpretat
1. La pornografia ha canviat molt des que hi ha mòbils (2008)	89,7%	Molt elevada (>80%)
2. La pornografia (NPO), cada vegada es comença a veure a edats més reduïdes.	96,4%	Molt elevada (>80%)
3. La pornografia (NPO) la miren més ells que elles.	92,3%	Molt elevada (>80%)
4. La pornografia (NPO) la miren més aquells adolescents i joves que no tenen parelles.	61,9%	Elevada (entre 61 i 80%)
5. La pornografia (NPO) tracta a les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol).	100,0%	Molt elevada (>80%)
6. La pornografia (NPO) a les dones les fa experimentar violència...	88,9%	Molt elevada (>80%)
7. L'exposició al contingut de la pornografia (NPO) es troba relacionat amb l'acceptació de la Violència de Gènere.	88,5%	Molt elevada (>80%)
8. En la pornografia (NPO) els homes poques vegades fan servir preservatius.	96,2%	Molt elevada (>80%)
9. En la pornografia (NPO) es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut.	100,0%	Molt elevada (>80%)
10. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, deixant de fer altres coses (esport, activitats socials...).	100,0%	Molt elevada (>80%)
11. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, obtenint cada vegada menys plaer.	100,0%	Molt elevada (>80%)
12. Criteri que el porno no té en compte: vincle segur, respecte.	92,3%	Molt elevada (>80%)
13. Criteri que el porno no té en compte: consens de pràctiques.	89,7%	Molt elevada (>80%)
14. Criteri que el porno no té en compte: plaer compartit.	92,9%	Molt elevada (>80%)
15. Criteris que el porno no té en compte: els tres anteriors i altres.	96,0%	Molt elevada (>80%)
16. La pornografia (NPO) té qüestions positives.	56,5%	Moderada (entre 41 i 60%)
17. La població adolescent té mala experiència relacionada amb la divulgació d'imatges del seu cos (o de sexe) per xarxes.	100,0%	Molt elevada (>80%)
18. Hi ha qui diu que amb la pornografia (NPO) aprèn de sexe.	58,3%	Moderada (entre 41 i 60%)
19. Altres pensen que aprens de porno i no de sexe.	100,0%	Molt elevada (>80%)
20. Finalment, altres diuen que no aprens res.	54,5%	Moderada (entre 41 i 60%)
21. Cal desenvolupar una educació afectiva i sexual que ens ensenyés a viure la sexualitat amb plaer i igualtat.	96,8%	Molt elevada (>80%)

¹ Es destaquen en negreta les categories les proporcions de les quals obtenen concordança de forma significativa en el nivell 0,05 (prova z).

La taula més interessant és la 16, on es pot veure el resultat total del consens (d'acord, bastant d'acord o molt d'acord). En quatre dels ítems no s'aconsegueix un consens suficient, però en la resta d'ítems sí que s'aconsegueix aquest consens molt elevat.

Els ítems que millor defineixen la concordança entre expertes i experts són els següents, presentats en ordre decreixent de concordança (en els empats passen davant els que obtenen l'acord a partir de les opcions més segures: «molt d'acord» i «bastant d'acord»):

Taula 17. Nivell de concordança per a cada un dels ítems en ordre decreixent de confiança

5. La pornografia (NPO) tracta a les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol).	100,0%	<i>Molt elevada</i>
9. En la pornografia (NPO) es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut.	100,0%	<i>Molt elevada</i>
11. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, obtenint cada vegada menys plaer.	100,0%	<i>Molt elevada</i>
17. La població adolescent té mala experiència relacionada amb la divulgació d'imatges del seu cos (o de sexe) per xarxes.	100,0%	<i>Molt elevada</i>
19. Altres pensen que aprens de porno i no de sexe.	100,0%	<i>Molt elevada</i>
10. Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, deixant de fer altres coses (esport, activitats socials...).	100,0%	<i>Molt elevada</i>
21. Cal desenvolupar una educació afectiva i sexual que ens ensenyés a viure la sexualitat amb plaer i igualtat	96,8%	<i>Molt elevada</i>
2. La pornografia (NPO), cada vegada es comença a veure a edats més reduïdes.	96,4%	<i>Molt elevada</i>
8. En la pornografia (NPO) els homes poques vegades fan servir preservatius.	96,2%	<i>Molt elevada</i>
15. Criteri que el porno no té en compte: els tres anteriors (vincl segur, consens de pràctiques i plaer compartit) i altres	96,0%	<i>Molt elevada</i>
14. Criteri que el porno no té en compte: plaer compartit	92,9%	<i>Molt elevada</i>
12. Criteri que el porno no té en compte: vincl segur, respecte	92,3%	<i>Molt elevada</i>
3. La pornografia (NPO) la miren més ells que elles.	92,3%	<i>Molt elevada</i>
13. Criteris que el porno no té en compte: consens de pràctiques	89,7%	<i>Molt elevada</i>
1. La pornografia ha canviat molt des que hi ha mòbils (2008)	89,7%	<i>Molt elevada</i>
6. La pornografia (NPO) a les dones les fa experimentar violència...	88,9%	<i>Molt elevada</i>
7. L'exposició al contingut de la pornografia (NPO) es troba relacionat amb l'acceptació de la Violència de Gènere.	88,5%	<i>Molt elevada</i>

4. Discussió

El principal objectiu consistia a identificar com es pot definir la pornografia en línia, a continuació es plantejava quins factors estan relacionats amb els efectes de la nova pornografia en línia per a adolescents i joves. Els resultats obtinguts coincideixen amb altres estudis disponibles, presentats en el marc teòric, en indicar que la facilitat d'accés i la gratuïtat, així com la manera distorsionada de presentar la sexualitat i la violència contra les dones amb què la mostra, són els factors clau que expliquen el risc per a adolescents i joves. Per tant, la interacció de múltiples factors d'accés i de disponibilitat (del mercat del porno), però també de contingut (distorsions) influeixen sobre les percepcions, actituds i conductes dels adolescents i joves.

Els importants graus de concordança entre persones expertes en el fet que la pornografia (NPO) tracta a les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol); en el fet que a la pornografia (NPO) es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut; etc. mostra que la preocupació per la facilitat d'accés, però també, per l'existència d'aquest mercat, tenen justificació.

Una contribució significativa d'aquest treball és que mostra un elevat consens en el fet que la majoria dels factors predictors de risc identificats es poden corregir; per tant, són susceptibles de ser modificats per actuacions relatives a canviar l'accés i la recepció de les distorsions: l'accés a la pornografia sense cap factor moderador i a edats molt primerenques. En aquesta consulta s'ha identificat que les actuacions educatives, combinades amb restriccions d'accés, que són identificades a la consulta de persones expertes com a línies genèriques d'actuació, podrien canviar el nivell de risc per a adolescents i joves. El consens sobre la necessitat de desenvolupar una educació afectiva i sexual que ens ensenyés a viure la sexualitat amb plaer i igualtat, mostra com cal estructurar la principal alternativa al mercat de la pornografia en línia actual.

CAPÍTOL 7

Conclusions i recomanacions

1. Punt de partida. Relacions interpersonals a l'adolescència

Les dades mostren que hi ha una manca de consciència de la desigualtat present en les relacions interpersonals. La percepció de la desigualtat entre homes i dones és diferent en funció del sexe, ja que un 53,2% de les adolescents i un 79,40% dels adolescents pensa que les desigualtats entre homes i dones són petites o quasi inexistent.

En termes generals, la joventut de les Illes Balears considera inacceptable la violència de gènere així com la violència física i la violència sexual, el rebuig a la violència de gènere és una mica superior en les dones joves que en els homes d'aquestes edats.

La percepció de l'extensió de les situacions de violència (maltractaments verbals, emocionals o físics) és important. Un 84,5% de la mostra considera que hi ha situacions de violència, un 83,2% de les dones entén que la direcció de la violència és dels homes contra les dones, per un 67,8% dels homes que també opinen que aquesta és la direccionalitat més rellevant.

La varietat de situacions de violència rellevants inclou molts tipus, però la més reconeguda fa referència a les conductes de control, ja que un 86,6% de la mostra coneix dones afectades per aquestes conductes. Hi ha un important nivell de consciència de la gravetat i potencial perillositat de les conductes de control, aïllament o abús sobre les dones de qualsevol edat.

Encara són molt presents, en un percentatge apreciable (15-20% de la mostra), els estereotips vinculats a l'agressor o a la víctima. Aquests estereotips tendeixen a justificar la violència. Afortunadament, són rebutjats per la gran majoria d'adolescents de les Illes Balears. El grau de tolerància de la violència, en qualsevol de les formes, és molt baix. El 75,3% de la mostra ho considera totalment inacceptable. No hi ha justificacions de cap tipus per a la violència, cal fer el que sigui necessari per aconseguir erradicar-la. L'educació afectiva i sexual és una de les millors estratègies.

2. Aproximació al diagnòstic del nivell d'educació afectiva i sexual (EAS)

L'opinió majoritària entre els tres sectors de població consultats: adolescents, mares i pares i persones expertes coincideixen a considerar l'EAS com a l'estratègia fonamental per prevenir les situacions violentes, però també per construir relacions igualitàries i en llibertat. Quina és la situació a l'adolescència de les Illes Balears?

2.1. Què saben a l'adolescència

L'EAS ha arribat a un 68,8% de la mostra, per tant, té un nivell d'extensió molt important, però també s'ha pogut constatar que el nivell d'intensitat és molt reduït. La gran majoria ha assistit a qualche xerrada i poc més, ja que s'identifiquen durades d'entre 1 i 4 hores en un 73,8% d'adolescents que han rebut EAS. Per tant, la intensitat ha estat baixa, amb un impacte probablement també limitat.

La formació sobre EAS rebuda als centres educatius és absolutament majoritària, amb un 74,5% de la formació. Els centres educatius han servit de canal per impartir formacions sobre EAS.

De manera molt coherent amb els estudis amb adolescents i joves a l'Estat, l'alumnat que ha participat a EAS no està massa satisfet amb el que han fet. Un 33,0% considera que l'EAS ha contestat als seus dubtes, curiositat o interessos, enfront d'un 66,9% que no ha quedat plenament satisfet.

L'alumnat vol conèixer més coses, té nous dubtes, per tant, se'ls ha preguntat com resolen aquests dubtes. Els procediments majoritaris declarats (>30%) són tres, sent el més important els amics i amigues (53,4%), esperable atesa la importància de les amistats a l'adolescència. A continuació, les mares i els pares, amb un 38,2%, són una opció coherent amb la importància de la comunicació familiar de confiança en un terç de les famílies. La tercera opció en importància és Internet, amb un 32,5% de les respostes.

La comunicació cara a cara és el fonament de les relacions interpersonals, siguin de qualitat o no. Pel que fa a la qualitat de la comunicació sobre sexualitat, en termes generals, hi ha els nivells de confiança més rellevants, que es concentren en les amistats. El 65,5% confien en elles per parlar de sexualitat, per tant, indirectament confien en Internet i en la pornografia. En el segon nivell de confiança es troben les mares i els pares (28,5%) i les parelles (20,5%), aquestes darreres són amistats més íntimes, de tal manera que la influència que exerceixen és molt important.

Com que una de les claus interpretatives de les relacions interpersonals i del paper de la pornografia és el sexe, se'ls ha preguntat pel nivell de coneixement dels anticonceptius, la majoria (77,6%) els coneix, però, el nivell de desconeixement o de coneixement insegur afecta un percentatge molt important d'adolescents (22,4%).

2.2. Quina és la posició de les mares i els pares

Es pot resumir la posició en 8 qüestions clau:

1. **Cal parlar sobre sexualitat i EAS als fills i filles.** Mares i pares són conscients de la necessitat de parlar sobre sexualitat amb els seus fills i filles (95,1%), si bé es mostra una major preocupació per part de les mares (95,3%) que dels pares (93,6%).
2. **«No tenim dubtes sobre com parlar de sexualitat a fills i filles».** La majoria no té dubtes: un 51,4% ho diu clarament. Tot i que aquest resultat és molt afortunat, cal considerar que un 41,9% mostren una posició ambigua en relació amb els dubtes que tenen a l'hora de parlar amb els seus fills i filles.
3. **Hi ha preocupació per l'edat de les primeres relacions sexuals de fills i filles.** Per als pares la preocupació per les primeres relacions sexuals arriba al 64,4%, mentre que aquesta preocupació afecta el 68,2% de les mares.
4. **Els fills i les filles tenen interès a parlar sobre sexualitat.** Un 65,9% confirma que els fills i les filles tenen interès a parlar sobre sexualitat, sigui directament o sobre qüestions relacionades, sense diferència per sexe de mares i pares.
5. **Importància de parlar sobre sexualitat amb fills i filles abans de les relacions.** El 89,9% de les mares i els pares reconeix la importància de parlar-ne, de fet aquesta percepció és molt majoritària.
6. **Confiança en el sistema educatiu per fer EAS als centres educatius.** Hi ha un elevat reconeixement dels centres educatius: un 80,6% de mares i pares hi confia, amb una major confiança per part de les mares (81,0%) que dels pares (78,1%).
7. **La pornografia pot tenir efectes poc saludables en la sexualitat de fills i filles.** Hi ha un elevat consens en relació amb els efectes poc saludables que pot arribar a provocar la pornografia. Un 78,4% opina que, efectivament, els efectes no són especialment positius.
8. **Cal evitar que fills i filles mirin material pornogràfic.** Hi ha un consens elevat en relació amb l'evitació del consum de material pornogràfic. Un 63,6% es mostra d'acord amb aquest plantejament, més per part de les mares (63,9%) que dels pares (61,8%). Aquesta opinió sembla coincidir amb estratègies prohibicionistes, però no és exactament això, sinó més aviat es proposa generar respostes a la curiositat, l'educació dels afectes i la sexualitat al marge del mercat pornogràfic, afavorint la seva reducció d'importància i la seva abolició.

2.3. Les experiències d'EAS a les famílies

L'experiència de comunicació sobre emocions, afectivitat i sexualitat és elevada. Un 67,8% de les mares han xerrat amb els seus fills i les seves filles sobre afectivitat i sexualitat. Un 63,7% dels pares també ho han fet. Hi ha una diferència de 4,1%. Un 22,8% de les dones i un 29,5% dels homes no ho han fet.

S'han tractat molts de temes, els de major freqüència, quan parlen amb els FILLS, són els següents:

- Les relacions basades en el respecte (75,7%).
- Els valors en les relacions (65,5%).
- Emocions i afectivitat (65,2%).
- Orientació sexual (homosexualitat, heterosexualitat, opcions LGTB+, etc.) (64,0%).
- Consentiment (62,4%), entès com a consens de pràctiques.
- Canvis físics (60,4%).
- Ús d'anticonceptius (57,3%) i cultura de la protecció i de la cura de totes les persones implicades.

Els temes de major freqüència, quan parlen amb les FILLES, són els següents:

- El desig (76,6%).
- Orientació sexual (homosexualitat, heterosexualitat, opcions LGTB+, etc.) (67,9%).
- Emocions i afectivitat (67,3%).
- Els valors en les relacions (65,5%).
- Canvis físics (65,2%).
- Consentiment (64,3%), entès com a consens de pràctiques.
- Embaràs (61,0%), probablement, vinculat als anticonceptius, quan es parla amb les filles. En el cas dels fills, no era dels temes més freqüents, tot i que els anticonceptius sí que ho eren.

Les reaccions que han observat en els fills i les filles són: Positiva (43,6%), bàsicament són les mares les que l'observen, amb una diferència per sexe consistent, ja que elles l'observen en un 44,4% dels casos i ells en un 39,6%. Vergonya (30,8%), aquí són els pares els que observen aquesta emoció per part dels fills o les filles, amb una diferència per sexe: els pares en un 32,8% dels casos i les mares en un 30,4%.

La formació, entre mares i pares que sí que han parlat amb els fills i les filles s'ha fet majoritàriament de manera autònoma (un 48,0% no ha cercat informació), cercant a llibres (15,6%) o a Internet (7,9%).

3. Els riscos en les relacions interpersonals a l'experiència dels i les adolescents, segons la percepció de les famílies

Els quatre riscos similars per a fills i filles, segons les famílies són:

- Banalització de les relacions (17,3%).
- Ciberassetjament i cibersexe (13,0%).
- Manca d'educació sexual (11,0%).
- No fer servir anticonceptius, en especial preservatius (8,8%). Identificat sobretot per pares (33,5%) i molt manco per mares (4,0%).

Els quatre riscos específics dels FILLS són:

- Banalització de les relacions (11,9%).
- Infeccions de transmissió sexual (9,3%).
- No fer servir anticonceptius, en especial preservatius (7,8%). Identificat en especial per pares (33,5%) i molt manco per mares (2,9%).
- Manca d'educació sexual (4,9%).

Sorprenentment, el «ciberassetjament i cibersexe» no es considera un risc per als fills.

Els quatre riscos específics de les FILLES són:

- Embaràs molt joves o no desitjat (20,6%).
- No fer servir anticonceptius, en especial preservatius (11,1%). Identificat en especial per pares (33,5%) i molt manco per mares (6,7%).
- Infeccions de transmissió sexual (10,1).
- Violència (assetjament, relacions forçades, pràctiques no volgudes, violació, manades...) (8,0%).

Com es pot veure, la jerarquia de riscos és clarament diferent. Quan aquests riscos són amplificats per Internet, tant pares com mares tenen clar el que necessiten els seus fills i filles: necessiten eines i recursos per saber identificar els riscos en línia (30,4%). Es tracta d'una opció molt més seleccionada pels pares (37,3%) que per les mares (29,0%); seguida per la convicció que necessiten supervisió o control adult, ja que no tenen prou maduresa (25,5%). La preocupació pels riscos a Internet, per tant, arriba al 55,8%.

Quan es concreten els riscos, hi ha un consens molt elevat en relació amb una de les opcions, la que considera que fomenten estereotips sexistes, amb un 62,1% de les respostes.

4. Presència de la pornografia a Internet i accés per part d'adolescents de les Illes Balears

Des de fa anys, la nova pornografia en línia ha esdevingut un dels temes centrals del debat sobre la socialització d'adolescents i joves, almenys pel que fa a les relacions interpersonals. Se sap que el nivell de consum no ha deixat de créixer des de la generalització de les tecnologies 4G; també es coneixen bona part de les conseqüències del consum esmentat, especialment quan supera determinats límits. Finalment, cada cop es coneix millor el negoci capitalista que promou la pornografia, en connexió amb el sistema prostitucional. El que menys es coneix són els mecanismes que n'expliquen els alts nivells de consum, així com l'acceptació de pràctiques clarament no normatives (violència contra les dones, invitació a l'incest, cosificació de les dones, etc.).

Internet és l'espai de relació preferit actualment per establir relacions a l'adolescència. Aquest estudi mostra que les pràctiques digitals a l'adolescència estan vinculades a processos més amplis de socialització, incloent-hi tant la sociabilitat com la diferenciació entre iguals. A l'adolescència s'experimenten i negocien la cultura d'iguals dins d'un continu de pràctiques socials que van des de les relacions cara a cara fins a les «sociabilitats intervingudes». En aquest procés hi ha un element tecnològic que ha amplificat l'apropiació de la cultura de les pantalles per a adolescents i joves: els mòbils amb tecnologies 4G.

La utilització dels mòbils a Internet ha crescut a un ritme vertiginós aquest segle XXI, transformant la vida d'adolescents i joves. Aquesta generalització té diverses conseqüències, algunes de positives, d'altres no tant, amb riscos que inclouen, per exemple: el *ciberbullying*, l'aprofitament

de les imatges sexualitzades d'altres persones, la nova pornografia en línia i la captació d'adolescents per a l'activitat sexual amb persones grans. L'estudi s'ha centrat a conèixer les pràctiques de consum, així com els seus impactes en l'àmbit de les relacions interpersonals, a partir de diverses fonts.

Pel que fa a la nova pornografia, a l'adolescència s'experimenta de tres maneres principals: accés, exposició i explotació. Hi ha clares diferències entre sexes: la gran majoria dels exposats a la seva influència, en un primer moment, així com els que accedeixen a la pornografia, són homes, encara que cada cop augmenta més l'accés i el consum entre les adolescents; de fet, les persones majoritàriament explotades per la pornografia són, sens dubte, dones. Aquesta pornografia és a tot arreu i capta l'atenció d'adolescents de manera important. A l'estudi, les taxes de prevalença de l'accés i l'exposició a la pornografia han augmentat, com veurem a continuació. La variació en el nivell de consum i impacte depèn de diversos factors com els estils educatius familiars (consum més problemàtic en famílies amb estils educatius negligents o prohibicionistes), l'edat (més consum quan augmenta l'autonomia d'accés a Internet), el sexe (major intensitat de consum entre els adolescents), així com altres factors diversos, entre els quals destaca la pitjor regulació emocional. Consumeixen més els adolescents, però afecta a tota la població adolescent, ja que els seus impactes afecten les relacions interpersonals de manera rellevant.

Si bé la visualització de continguts pornogràfics és una pràctica considerada essencialment com a d'entreteniment individual, també és social, en el sentit de generar relacions interpersonals, de reconeixement i de dominació. Socialitzar entorn del contingut pornogràfic, és a dir, construir percepcions, actituds i conductes compartides, és una part integral de l'experiència de visualització, aparentment privada, i els mitjans digitals han millorat la seva eficàcia com a socialitzadors actius, com a distorsionadors d'una sexualitat saludable, mitjançant la visualització de contingut pornogràfic i d'altres tipus.

La nova pornografia s'ha convertit en la font d'aprenentatge sexual principal, de construcció d'identitat sexual, per a menors i joves. L'augment de la importància de la nova pornografia en la formació dels coneixements bàsics i les actituds és cada vegada més freqüent en adolescents. Per això, la nova pornografia a Internet, de fàcil accés, s'està convertint en la font de les respostes per a la curiositat i alteració de la sexualitat saludable a l'adolescència, limitant les relacions basades en el vincle segur, el consens de pràctiques i el plaer compartit, en introduir un modelatge de la conducta adolescent basat en pràctiques agressives (augment de la violència simbòlica i física), amb un tractament denigratori de les dones i conductes poc recomanables (reducció de l'ús de preservatius, per exemple).

Les causes del consum regular de pornografia són diverses, però fonamentalment s'han de destacar:

- Universalització de la cultura de pantalles a l'adolescència i accés a edats reduïdes a Internet.
- Creixent hipersexualització de les societats avançades (als mitjans de comunicació, filmacions, xarxes socials, Internet, etc.).
- Desenvolupament de la indústria pornogràfica en l'àmbit internacional, facilitat d'accés a la pornografia a Internet.
- Manca d'educació afectiva i sexual que doni resposta a la curiositat, generi capacitat crítica i moderi el consum.

De quina pornografia es tracta?

4.1. Com defineixen la pornografia en línia les persones expertes consultades

A l'hora de definir la pornografia en línia (NPO) es varen observar una multiplicitat de valoracions i identificacions dels trets definitoris. Hi ha coincidència a definir la nova pornografia en línia (NPO) com al contingut audiovisual, d'alta qualitat i divers, que inclou activitat sexual explícita, al qual es pot accedir amb facilitat, sense límits ni restriccions, a través de les distintes tecnologies de pantalla de forma gratuïta o amb un cost reduït. El contingut, com indiquen els i les expertes, es caracteritza per mostrar a les dones de manera degradada, sotmesa, cosificada i objectivada a través de distintes pràctiques agressives i abusives.

El consens sobre els riscos i els impactes que s'associen amb el consum són els següents:

Risc principal, ja que agreuja tots els que posteriorment s'indiquen: **la pornografia (NPO) cada vegada es comença a veure a edats més reduïdes.**

Normalització de la violència contra les dones

- La pornografia (NPO) tracta les dones de manera denigrant, les presenta com a submisses (fan el que l'home vol).
- En la pornografia (NPO) es mostren pràctiques violentes i activitats de risc per a la salut.
- La pornografia (NPO) mostra les dones experimentant violència...
- L'exposició al contingut de la pornografia (NPO) es troba relacionat amb l'acceptació de la violència de gènere.

Deseducació sexual

- En la pornografia (NPO) els homes poques vegades fan servir preservatius.
- Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, i deixen de fer altres coses (esport, activitats socials...).
- Hi ha homes joves que miren pornografia (NPO) moltes hores, i obtenen cada vegada menys plaer.
- Criteris que el porno no té en compte:
- vincle segur, respecte, consens de pràctiques. Criteri que el porno no té en compte: plaer compartit.

5. Principals conclusions

Encara que aquest procés té dimensions internacionals, cal estudiar-lo específicament en cada territori. Pel que fa al diagnòstic a les Illes Balears, s'hi presenten a continuació les conclusions principals:

5.1. En relació amb l'accés i desenvolupament inicial del consum

Accés generalitzat. El 90,5 %, d'entre 13 i 18 anys, reconeix que en els darrers anys ha mirat pornografia. Això significa que la presència de la pornografia és molt majoritària en l'adolescència i que ha augmentat. A Espanya la **prevalença del consum de pornografia** en línia en adolescents i joves l'any 2018 (12-18 anys) era del 70,7%, amb un 86,9% pel que fa als homes i un 54,8% pel que fa a les dones (Ballester et al., 2018, 2022a). L'increment, pel que fa a Balears, ha estat de quasi 15 punts entre les adolescents i de 8 punts entre els adolescents.

Edat d'inici de la visualització habitual de pornografia. La mitjana d'edat d'inici són els 12,7 (DE = 1,53) anys per a elles i 12,98 (DE = 1,49) per a ells, és a dir, edats molt similars que mostren el que abans s'ha informat: s'ha produït un procés d'igualació de les edats d'inici.

La consciència d'aquest consum entre adolescents per part de mares i pares és bastant correcta, ja que consideren que comencen als 14 anys o menys. Tot i això, el reconeixement de consum és molt reduït quan es tracta dels propis fills, un 13,2%, o de les pròpies filles, un 6,9%. **Primers contactes amb pornografia.** Cal destacar que el mínim d'edat, per començar a veure pornografia, són els 8 anys per al conjunt de la mostra i per a elles i ells. Una edat molt baixa, en la qual clarament no hi ha el nivell de maduració necessari per elaborar el que es veu a les pantalles. La majoria d'adolescents, un 93,3%, comencen abans dels 14 anys. És a dir, s'ha produït en els darrers anys una major facilitat d'accés a la pornografia a edats reduïdes.

Reducció de la diferència per sexe. És especialment rellevant la reducció de la diferència per sexe: a l'adolescència la gran majoria sap què és la pornografia, n'ha consumit, amb intensitats diferents, com es mostrarà més endavant, però ja ha arribat a generalitzar-se'n l'accés: un 91,7 % dels homes adolescents i un 89,3 % de les dones adolescents han mirat pornografia al llarg dels darrers anys.

Motivacions per al consum. En primer lloc, hi ha diferències significatives entre homes i dones adolescents en la motivació centrada en la masturbació, declarada per un 59,2% dels adolescents i només per un 14,0% de les adolescents. Les següents motivacions se centren en l'aprenentatge sobre sexe, més rellevant també per a ells (59,0%) que per a elles (54,5%); així com la curiositat, també més important per a ells (54,2%) que per a elles (44,0%). Aquestes tres motivacions són les principals. Queda palès que elles volen sobretot aprendre i caldria demanar-se si la raó principal és per poder donar resposta a les peticions de certes pràctiques que ells demanen en les relacions sexuals.

Quina pornografia miren habitualment. Un 76,25% de la mostra respon que veu sobretot pornografia *hardcore* o crua, per un 19,6% que declara veure pornografia a la qual no es mostren actes sexuals explícits. L'anàlisi per sexe permet identificar diferències significatives, amb un 66,9% de dones adolescents que veuen regularment pornografia *hardcore* o crua, enfront del 84,7% dels homes. El visionat d'aquest tipus de pornografia condueix a la normalització de la violència sexual, considerada com a sexe, i a la seva erotització.

Intensitat del consum (freqüentació). Un 81,0% d'adolescents diu que només la mira pornografia ocasionalment o algunes vegades a la setmana. Només un 18,2% reconeix un ús freqüent (diari). A més, cal considerar un reduït grup (són 29 homes) que declaren una freqüentació molt alta. Per sexes, només un 2,6% de les dones fa un consum diari, enfront d'un 34,3% dels adolescents. La majoria d'adolescents reconeixen la freqüentació ocasional de webs pornogràfiques.

Intensitat del consum (hores dedicades). Es poden diferenciar tres nivells de consum: nivell baix (una o dues hores setmanals): un 42,1%; nivell mig (3 o 4 hores setmanals): 22,9%; nivell alt (5 o més hores setmanals): 31,0%. Es tracta d'una distribució que cal analitzar diferenciada per sexe: nivell baix: el més freqüent entre les dones adolescents, amb un 77,9% (homes: 9,0%); nivell mig: molt més freqüent entre els homes adolescents, amb un 35,4% (dones: 9,4%); nivell alt: el més freqüent entre els homes adolescents, amb un 51,8% (dones: 8,5%). Per tant, les adolescents dediquen molt menys temps al consum de pornografia que els adolescents.

Horaris de consum. Cal tenir present que un 12,9% dels homes adolescents fan servir l'horari nocturn i declaren 5 o més hores de consum setmanal, per la qual cosa, la reducció del temps de descans pot ser significativa per a una part dels adolescents. El 64,9% dels adolescents i el 30,2% de les adolescents fan servir l'horari nocturn (34,7% de diferència). Les diferències per sexe són especialment significatives en els horaris de major freqüentació.

5.2. Opinió dels i les adolescents sobre els efectes del consum

Efectes positius. Només un 8,8% d'adolescents diu que no hi ha efectes positius. La gran majoria valora positivament que la pornografia els serveix per satisfer la curiositat (54,5%). Les diferències per sexe són significatives. Les valoracions positives de les dones adolescents són: 1r respondre a la curiositat (48,1%), 2n aprendre sobre sexe (26,4%), 3r masturbar-se a gust (16,3%). Les valoracions positives dels homes adolescents: 1r respondre a la curiositat (60,5%), 2n masturbar-me a gust (54,3%), 3r aprendre sobre sexe (52,1%). Torna a aparèixer la idea de pornografia com a sinònim de sexe a través de la qual es volen educar i conèixer qüestions sobre pràctiques sexuals que banalitzen la sexualitat.

Efectes negatius. El principal efecte negatiu reconegut és que afecta les relacions amb la parella (24,0%), seguit per l'avorriment (20,9%), així com la dedicació de massa temps al consum (17,3%) i els impactes sobre els estudis (12,8%). L'anàlisi de les respostes segons sexe permet observar un patró de resposta clarament diferenciat: ells reconeixen que afecta negativament les relacions amb les parelles (39,6%), mentre que elles només identifiquen aquest efecte negatiu en un reduït percentatge (7,1%). El consum que en fan elles és més baix, mentre que el que en fan ells es tradueix en reclamacions a les parelles sexuals.

Opinió lliure sobre els impactes experimentats sobre la conducta: 384 respostes afirmatives (11,8% de tota la mostra), detallen les següents conductes com les més afectades:

- Pensar tot el temps en el porno: 34,7% entre elles i 28,0% entre ells.
- Increment de la freqüència de la masturbació: 24,3% entre ells i 19,9% entre elles.
- Aprenentatge que es pot tenir sexe sense condó: 20,6% entre ells i 13,4% entre elles.
- Aprenentatge de pràctiques que «no imaginava»: 12,1% entre ells i 12,6% entre elles. Aquesta és quasi l'única conducta en la qual no hi ha diferències per sexe.

5.3. Sobre els impactes identificats i nivell de consum problemàtic a l'adolescència.

Consciència dels impactes sobre conductes clau. Per completar l'anàlisi dels impactes, s'han plantejat qüestions concretes en relació amb conductes significatives, al conjunt de la mostra. Les cinc respostes més freqüents són les següents:

- Reducció de l'ús de preservatius: 11,1% entre elles i 10,0% entre ells.
- Pressió a realitzar pràctiques que no volia fer: 8,9% entre elles i 2,2% entre ells (6,7% de diferència). Les dones s'han vist més violentades.
- Sexe amb persones que no coneixen: 6,6% entre elles i 3,7% entre ells.
- Enviament d'imatges pornogràfiques a amats: 5,8% entre elles i 3,9% entre ells.
- Filmacions sexuals del cos o de pràctiques sexuals pròpies: 3,4% entre elles i 2,1% entre ells.

Consum problemàtic. A partir de l'escala de Green i el seu equip (Green et al., 2012), el resultat mostra quatre nivells diferenciats, però es pot resumir el nivell de consum problemàtic, segons sexe, en tres nivells que afecten el 42,1% de la mostra (**mig o alt:** 25,9% dels homes; 6,4% de les dones), a la resta de la mostra no s'observa consum problemàtic):

- Nivell de CP **baix:** 25,6% de tota la mostra. És més freqüent entre les dones adolescents (dones: 31,2% i homes: 20,3%).
- Nivell de CP **mig:** 9,5% de tota la mostra. És més freqüent entre els homes adolescents (dones: 4,4% i homes: 14,1%).
- Nivell de CP **alt o molt alt:** 7% de tota la mostra. És més freqüent entre els homes adolescents (dones: 2,0% i homes: 11,8%).

Aquest balanç és coherent amb els nivells de freqüentació, temps dedicat, tipus de pornografia consumida i altres qüestions.

Pel que fa a l'opinió de les mares i els pares, un 66,61% estan preocupats (bastant o molt) pel consum de pornografia en els seus fills, mentre que el 68,52% estan bastant o molt preocupats pel consum per part de les seves filles.

5.4. Percepció de l'entorn de consum entre els i les adolescents

Entrant a fons en les possibles influències de l'entorn, pel que fa al consum, s'ha explorat el seu coneixement sobre freqüentació de pornografia entre les persones de referència en el procés de socialització primari. La seguretat o la suposició que les persones de l'entorn més proper consumeixen pornografia arriba al 76,9% de la mostra, amb un nivell de no resposta del 16,6%. La diferència per sexe és significativa, ells saben o sospiten que existeix aquest consum en un 79,9% i elles en un 74%. En els dos casos és una opinió coincident i elevada.

6. Recomanacions

A continuació s'exposen algunes propostes d'actuació en relació amb les conclusions extretes del diagnòstic. S'ha constatat que hi ha un problema social de dimensions rellevants, vinculat a la representació i estímul de la violència de diversos tipus contra les dones. També s'ha constatat que hi ha un problema social perquè el consum de pornografia té una prevalença en augment amb nombroses conseqüències.

Davant d'aquesta situació, les estratègies de prevenció són millorables. La prevenció en gran mesura no es basa en el coneixement sobre les característiques actuals de l'oferta, el consum i els seus efectes, són necessaris diagnòstics detallats per saber què passa i com canvien tots els factors implicats (producció, distribució, accés, consum i efectes interpersonals i socials del consum).

6.1. Què cal fer. Quina és l'opinió a l'adolescència

Quan s'ha demanat que aportessin la seva opinió sobre l'oportunitat de tractar el tema de la pornografia, de reflexionar sobre aquest, a l'educació afectiva i sexual (EAS), la no resposta és baixa (18,6%), expressant majoritàriament el seu acord amb el fet que sí que es parli del que és, de l'accés i les implicacions a l'EAS (61,1%). Només un 3,5% de la mostra s'expressa en contra. Hi ha una diferència significativa per sexe, ja que opinen positivament un 58,0% de les dones adolescents i un 64,3% dels homes adolescents (un 6,3% de diferència).

Per millorar la situació actual, els i les adolescents participants en els grups de discussió proposen: (1) la reestructuració de l'educació afectiva i sexual; (2) la regulació de la pornografia; i la implicació de la família en els processos formatius.

Exposen la necessitat de canvi del contingut de l'educació afectiva i sexual (EAS), centrat en els mètodes de prevenció de malalties de transmissió sexuals (ETS) i embarassos no desitjats. Suggereixen més xerrades que es realitzin a un espai segur, amb grups reduïts, on es complemmenti la informació de prevenció amb un altre tipus de contingut on es tractin i es resolguin dubtes i les seves inquietuds: els diferents tipus d'identitats i orientacions sexuals, sobre sexualitat, de relacions afectives i sexuals, i que siguin impartides per professionals de la salut i la psicologia. Fan especial incidència en la temporalització d'aquestes xerrades, iniciant-se a primària, devers els vuit anys, amb l'objectiu d'establir unes bases sòlides.

En aquest context, també indiquen la implicació de les famílies com a element clau per a la millora de la situació actual, fent referència al fet que l'educació afectiva i sexual ha d'estar present a casa, des de petits i petites, i complementar així els coneixements que reben als centres

escolars. Amb relació a frenar l'exposició i l'accés a la pornografia, reconeixen que les famílies són primordials a l'hora de supervisar l'ús dels dispositius mòbils i les xarxes socials.

6.2. Què cal fer. Quina és l'opinió de mares i pares

La majoria de mares i pares consideren necessari desenvolupar l'EAS i confien en el sistema educatiu, com s'ha vist abans, però també creuen que cal desenvolupar la formació comptant amb les famílies i les mateixes famílies s'han de formar per poder fer una comunicació adequada i formativa.

Per explorar les estratègies que desenvolupen les mares i els pares a Balears, es va plantejar la qüestió següent: «Què faria si trobés un lloc de pornografia al navegador web dels dispositius que usen els vostres fills i filles?» Les opcions plantejaven les estratègies següents:

- Estil autoritari: (1) Contractar un filtre parental sense dir-li res. (2) Castigar-lo sense mòbil una temporada.
- Estil educatiu basat en comunicació de confiança i de normativitat democràtica: (3) Contractar un filtre parental i parlar-ne. (4) Parlar del tema.
- Estil educatiu permissiu: (5) No faria res especial, és normal que explorin i sentin curiositat.

Les respostes són reveladores de l'estil educatiu parental dominant, clarament a Balears és el basat en comunicació de confiança i de normativitat democràtica. Un 69,5% va optar per les estratègies 3 i 4, amb una diferència significativa entre pares (63,4%) i mares (70,7%). Aquesta diferència no és perquè les mares i els pares optin per estils autoritaris o permissius, sinó perquè n'hi ha que no saben ben bé què cal fer.

Quan s'han estudiat quines són les necessitats formatives de mares i pares d'adolescents, les opinions a favor que es considerin els següents temes a la formació han estat les següents:

- Accés segur a Internet: 70,3%.
- Comunicació sobre sexualitat: 69,6%.
- Internet i tot el que implica: 66,7%.
- Comunicació sobre pornografia: 66,1%.
- Competències educatives de les famílies: 64,1%.
- Models de masculinitat i feminitat: 58,5%.

6.3. Què cal fer. Quina és l'opinió de les persones expertes consultades

Pel que fa a les intervencions necessàries per prevenir o moderar els efectes negatius del consum de pornografia entre la població adolescent, més de la meitat dels i les participants, expertes i experts, assenyalen la necessitat de l'educació afectiva i sexual, de qualitat i adaptada en funció de l'edat (68,8%), seguint amb el plantejament ja expressat en relació amb la qüestió plantejada abans. Aquesta estratègia se centra a donar recursos educatius per no necessitar consumir pornografia o que, si es consumeix, hi hagi recursos crítics perquè no faci tant de mal, promovent la resiliència.

En qualsevol cas, bona part d'expertes i experts consideren també necessari un procés progressiu de desaparició de la pornografia. Així, el 34,4% defensen l'abolició, no directament la prohibició, però sí el control estricte de la producció, la distribució i la visualització de pornografia (NPO), esmentant l'abolició progressiva del sistema pornogràfic. Per altra banda, un 12,5% dels i les participants assenyalen la implicació de les famílies, seguit d'un 10% que recalquen la

importància de disposar de professionals formats. Aquests experts i expertes insisteixen en el fet que hi pot haver filmacions mostrant el cos i la sexualitat al marge del mercat de la pornografia, desenvolupant una cinematografia basada en criteris igualitaris, saludables, educatius, etc. com els que permetrien ja no parlar de pornografia.

6.4. Proposta d'una estratègia integral

L'EAS forma part de les millors opcions d'actuació disponibles, tal com han destacat adolescents, famílies i persones expertes. L'EAS és una exigència legal i les institucions públiques són responsables de garantir-la: és imprescindible consensuar un model d'intervenció basat en el coneixement científic, amb caràcter universal i obligatori, compartit per professionals i acceptat per diferents corrents polítics i amb perspectiva feminista. També hi ha d'haver suport al professorat per a la seva formació i assessorament perquè pugui, des de les seves matèries o àmbits, treballar de manera transversal l'EAS, o bé iniciar o aprofundir en qualche tema que hagi sorgit a una formació externa o d'una situació viscuda al centre. És necessari establir relacions de col·laboració entre família i escola, sense oblidar els àmbits clínic i comunitari. En aquest sentit, els estàndards europeus d'educació sexual són un excel·lent referent, en el marc d'una ESTRATÈGIA INTEGRAL estructurada a partir de la proposta de les 5 P.

P1. Prevenció.

La pornografia té impactes de primer ordre en les relacions interpersonals. Es coneixen aquests impactes negatius per investigacions com aquesta i altres d'anteriors, així com per les consultes a serveis especialitzats. Cal desenvolupar accions de sensibilització social (prevenció universal i selectiva), però també accions d'atenció per als casos de necessitat ja expressada (addiccions a la pornografia, alteracions que requereixen prevenció indicada o tractament, dispositius d'escolta per a consultes per part d'adolescents i joves).

Cal articular els tres nivells de prevenció. (1) Prevenció universal mitjançant **educació afectiva i sexual (EAS) als centres educatius** i culturals, per a tota la població, des dels primers nivells. **Implicar les mares i els pares en l'EAS** i en Programes de Competència Familiar. (2) Prevenció selectiva per a la població en situacions de major risc de ser captada per a producció pornografia en explotació sexual a la infància i adolescència (ESIA), també per a aquelles persones en situacions de major risc de patir els nivells de consum problemàtic i les conseqüències més negatives. (3) Prevenció indicada per a aquelles persones amb major risc d'involucrar-se en addiccions comportamentals vinculades a Internet i la pornografia.

Als tres nivells de prevenció, és recomanable promoure l'EAS que acrediti els seus efectes mitjançant evidències, és a dir, establir un **sistema d'acreditació de programes EAS de qualitat**.

Seleccionar i crear **material didàctic i altres materials (filmacions...)** que puguin ajudar a millorar l'EAS i generar oportunitats de negoci per a les cinematografies autonòmiques, fent concursos per finançar la producció de filmacions que puguin ser utilitzades per a l'EAS, per respondre a la curiositat, al marge del mercat pornogràfic.

P2. Protecció.

Desenvolupar la capacitat d'identificar situacions d'ESIA, especialment vinculades a la producció de pornografia, mitjançant el treball en xarxa entre serveis educatius, sanitaris, socials, de joventut i igualtat i altres, per tal d'articular un programa de suport per a víctimes d'ESIA, així com per donar suport a persones en situació de consum problemàtic o amb conductes addictives.

P3. Participació.

Generar espais permanents de consulta i participació, per tal d'actualitzar l'EAS: impacte de la nova pornografia *online*, la colonització de les xarxes socials i els videojocs. **Promoure investigació participativa** sobre les conseqüències de la pornografia *online* sobre nins, nines, adolescents i joves. És necessari millorar el coneixement sobre el que està passant, així com les tendències que s'observen actualment. Les investigacions han d'incloure la consulta de persones expertes, l'anàlisi de l'oferta i el consum i els processos d'escalada de conducta. Per descomptat, també cal estudiar l'evolució de les modalitats d'oferta (presència de pornografia a les xarxes socials i als videojocs, l'aprofitament del 5G en la producció i distribució de pornografia, etc.). Però el més rellevant possiblement és desenvolupar una àmplia investigació participativa amb adolescents i joves. Entre moltes altres coses, cal saber per què l'educació afectiva i sexual no respon a les seves necessitats, inquietuds i dubtes.

P4. Persecució.

Entesa com a persecució del delictes vinculat a la producció, distribució, accés, consum, així com a regulació de les restriccions generals. **Promoure controls legals** per evitar els aspectes més negatius de la NPO, així com l'ús dels dispositius de control parental més avançats i amb eficàcia provada. El segon estudi de la recerca tracta justament de les qüestions normatives implicades. Actualment, es constata la necessitat de generar legislacions clares i estrictes que evitin la publicitat estereotipada i hipersexualitzada i que, per contra, promoguin l'equitat de gènere, el respecte i la salut sexual. A més, manca rigor en les polítiques per censurar el contingut sexual violent, misogin, masclista i d'abusos a nins, nines i adolescents. També per restringir l'accés a les pàgines web que distribueixen aquest tipus de material de manera gratuïta i sense controls d'accés efectius.

P5. Promoció de relacions igualitàries i una sexualitat saludable.

Entesa com aquella que no genera víctimes i dany a les persones que hi participen. Degut al consens expressat per adolescents sobre el foment dels estereotips sexistes de la pornografia, cal promoure **masculinitats alternatives**, a més d'una **comunicació audiovisual** que controli i eviti les imatges altament sexualitzades i denigratòries de les dones.

En els dos estudis posteriors es completen aquestes recomanacions desenvolupant la necessària atenció a les qüestions normatives i a la dimensió tecnològica implicades en la producció, distribució, accés, consum i efectes interpersonals i socials.

GLOSSARI

1. **Porno convencional vs nova pornografia online (NPO)**

Es coneix com a «pornografia convencional» aquella pornografia tradicionalment distribuïda en paper i en filmacions i popularitzada durant la segona meitat del segle XX. Els canals de difusió emprats per aquest tipus de porno impliquen un abast i un impacte social més restringits que els que presenta el nou porno en línia.

El terme de NPO es refereix, en canvi, a la pornografia distribuïda per empreses capitalistes que han aprofitat les tecnologies de quarta generació per posicionar les seves ofertes en el mercat mundial. El punt d'inflexió entre el primer i el segon tipus de pornografia se situa entorn l'any 2008, amb l'aparició dels telèfons intel·ligents i la possibilitat d'accedir a Internet en qualsevol lloc i moment del dia.

2. **Pornificació de la cultura**

Procés mitjançant el qual nombrosos elements propis de l'imaginari pornogràfic s'introdueixen en manifestacions culturals considerades no pornogràfiques. En la base d'aquest procés es troba la normalització de formes, continguts i estètiques que deixen de ser percebuts com a pornogràfics a causa de la gran exposició que han aconseguit tenir més enllà del seu àmbit específic. L'augment del consum de porno i l'acceptació social de la idea que la pornografia no és més que sexe enregistrat són conseqüències lògiques d'aquest canvi en els referents socials que ha generat la indústria.

Variants del mateix concepte: «pornificació de les xarxes socials», «colonització pornogràfica de les xarxes», «sexualització de la cultura».

3. **Patriarcat**

Terme originalment derivat de la paraula «patriarca», utilitzat en els anys 70 pels estudis feministes i de gènere per fer referència a una estructura d'organització i dominació sexe-gènere en la qual preval l'autoritat i el poder dels homes i del component masculí. Mentrestant, les dones són despullades de l'exercici de llibertats, drets, poder econòmic, social o polític.

Gerda Lerner (1986) va definir el patriarcat com a «la manifestació i la institucionalització del domini masculí sobre les dones i els nins i nines de la família, i l'ampliació d'aquest domini sobre les dones en la societat en general».

4. **Cosificació**

En sentit estricte, «cosificar» significa reduir una persona a la condició d'objecte. Aplicat a un context d'anàlisi feminista, és el terme emprat per referir el procés de deshumanització a què han estat sotmeses les dones en ser tractades com a objectes, que tenen com a finalitat única donar resposta a les necessitats i desitjos masculins.

5. Sexualització, hipersexualització i autosexualització

La sexualització és el resultat d'un procés que suposa dotar de caràcter o significat sexual a algú o a alguna cosa. Aquest concepte, recollit en els diccionaris normatius, serveix de base per a la creació del neologisme «hipersexualització», creat per la teoria feminista. En aquesta línia, el terme descriu dues realitats interrelacionades: una posició social de la sexualitat cada cop més hegemònica i la seva preeminència com a atribut caracteritzador que marca el valor social de les dones.

L'autosexualització, com a variant conceptual, es refereix a un tipus específic de pràctica d'autorepresentació en què la presentació autoreferencial es realitza a partir de l'ús de certs paràmetres sensuals, suggestius i provocadors (gestualitat, posició corporal, vestimenta, etc.). És la resposta individual a l'assumpció social i col·lectiva de la sexualització com a valor positiu. D'aquí que esdevingui en recurs per a l'obtenció de valor i estatus social per part de dones, adolescents i nines.

6. Violència simbòlica

Concepte encunyat per Pierre Bourdieu en la dècada dels setanta que s'utilitza per descriure una relació social en què el «dominador» exerceix una manera de violència indirecta, i no físicament directa, contra els «dominats». El fet que la violència no sigui explícita afavoreix que els «dominats» no siguin conscients d'aquestes pràctiques que els perjudiquen per ser contràries als seus interessos, cosa que, segons el sociòleg francès, els converteix en «còmplices de la dominació a la qual estan sotmesos».

La violència simbòlica constitueix, per tant, una violència subtil i invisible que ve exercida amb el consens i el desconeixement de qui la pateix, i que amaga les relacions de força que estan sota la relació en què es configura.

La violència simbòlica es pot definir com aquella que per mitjà de patrons estereotipats, missatges, valors, icones o signes transmeti i reproduïx dominació, desigualtat i discriminació en les relacions socials, naturalitzant la subordinació de la dona en la societat.

7. Ideologia de la pornografia

Es refereix a tot aquell discurs ètic i estètic que promou de manera activa la indústria de la pornografia i que té com a finalitat ocultar les conseqüències socials del consum de porno en l'avançament de drets i llibertats per part de dones i nines. Es basa en la idea que la pornografia és la representació ficcional de sexe consentit entre adults, així com en la negació que aquest producte cultural genera models de comportament que estan modificant la conducta humana i la manera en què menors i adults es relacionen amb la seva sexualitat.

8. Racialització

Procés mitjançant el qual les persones no blanques són socialment situades en una categoria racial que dictamina el tractament opressiu o discriminatori que reben, en particular, per part de les institucions en forma de racisme sistemàtic i institucionalitzat. El terme cerca assenyalar la raça com a construcció social imposada pels grups dominants sobre els grups oprimits, amb la finalitat de subordinar-los i facilitar-ne l'explotació en tots els àmbits de la vida pública i privada.

9. **Performativitat del llenguatge**

Austin (1962) defineix el llenguatge performatiu com aquell que no es limita a descriure una realitat, sinó que pel mateix fet de ser expressat, també la construeix. Es poden trobar molts de tipus d'enunciats performatius, encara que entre els més comuns s'hi troben els que deriven de determinats verbs, com és el cas de «prometre», en què el fet de verbalitzar la paraula implica també dur a terme l'acció expressada pel verb. Segons aquesta lògica, el llenguatge permet una connexió amb el món que permet que les paraules actuïn sobre el món. Quan aquesta condició es dona, el llenguatge esdevé en performatiu. Nancy Bauer, a la seva obra *Cómo hacer cosas con pornografía* (2019) ha desenvolupat l'efecte performatiu de la pornografia, com a creadora de realitats de violència sexual.

10. **Desconnexió empàtica**

Terme encunyat per Lluís Ballester (2021a) per referir-se a una de les conseqüències més nefastes que es deriven del consum de pornografia. Té a veure amb la distorsió perceptiva i amb la formació d'actituds, detectades especialment en grans consumidors de pornografia que no tenen, a més, la maduració emocional per enfrontar de manera crítica els continguts que visualitzen. És aquesta percepció distorsionada la que acaba provocant una desconnexió moral i empàtica cap a l'alteritat en què és situada la dona. Desconnexió que, per una altra banda, ve motivada per la normalització d'imatges violentes, degradants i humiliants que es transformen en mitjans per a la consecució del plaer sexual masculí durant la masturbació.

11. **Hipermasculinització**

Fenomen vinculat al sistema patriarcal i a la seva estructura basada en una divisió jeràrquica dels gèneres. Des d'aquest punt de vista, la hipermasculinització és entesa com a la intensificació del masclisme preexistent en la nostra societat, que implica un agreujament tant de les conductes de maltractament cap a dones i nines com una intensificació de la violència exercida per homes vers la societat en general. La hipermasculinització exigeix, per desenvolupar-se, la submissió absoluta de les dones i la valoració exagerada de la masculinitat part dels homes.

12. **Sexting i sexspreading (sexting tòxic)**

Anglicismes que es refereixen a l'enviament de missatges sexuals, eròtics o pornogràfics, per mitjà de les tecnologies de la informació i la comunicació. Inicialment, feia referència únicament a l'enviament d'SMS de naturalesa sexual. El **sexting** augmenta el risc d'explotació sexual, ja que facilita el desenvolupament del **sexspreading** o **sexting** tòxic, és a dir, l'acció de difondre fotografies amb contingut sexual d'altres persones sense el seu consentiment. El **sexspreading** també es pot caracteritzar com a pornodifusió no consentida, és a dir, difusió a través d'Internet d'una fotografia o un vídeo sexualitzats, sense el consentiment de la persona que hi apareix, sigui una parella, una dona rellevant o qualsevol altra dona a la qual es vol denigrar. Així, el **sexspreading** es pot expressar mitjançant porno de venjança (contra exparelles o persones amb les quals s'ha tingut un vincle), porno d'atac (contra dones rellevants: polítiques, professores o altres) o porno d'assetjament (acció d'assetjament contra dones, mitjançant imatges). Les tecnologies **deepfake** han facilitat aquests desenvolupaments del **sexspreading**.

12. Mil·lennials:

Aquest terme s'usa per referir-se a les persones nascudes entre 1982 i 1994, tot i que no existeix un consens entorn de les dates. Alguns consideren el començament de la generació mil·lennial en 1980 i la fan arribar fins al 2000.

Els mil·lennials, nom que deriva del terme *millenni* en anglès, estan caracteritzats per créixer amb la tecnologia i la cultura popular desenvolupada entre els anys 80 i 2000. Per tant, són persones que han crescut en aquest nou context tecnològic i que n'han viscut les conseqüències amb un impacte evident en la construcció de la personalitat i la incorporació de determinades conductes i inèrcies.

13. CPP

Sigla que significa «consum problemàtic de pornografia». Es refereix a les situacions a les quals el consum de pornografia es torna compulsiu, alterant les activitats normalitzades de les persones afectades: dedicant-hi molt de temps; deixant de fer activitats socials, educatives, laborals; generant ansietat i altres efectes combinats. Segons l'estudi i els seus autors, aquest consum problemàtic no ve determinat pel temps de visualització, no hi ha un límit d'hores a partir del qual es comenci a experimentar, però al voltant de les 400 hores de visualització de continguts pornogràfics a l'any augmenta el risc de CPP de manera considerable.

14. Ciberwellness

Wellness és un terme anglès que s'usa generalment per definir un equilibri saludable entre els nivells mental, físic i emocional, que obté com a resultat un benestar general. El neologisme *ciberwellness* es crea a partir de l'aplicació d'aquest concepte en l'àmbit específic de la tecnologia. Per tant, fa referència al benestar cibernètic, producte d'un ús positiu i responsable dels usuaris i d'una cultura d'Internet saludable per a la comunitat. Això implica la comprensió dels riscos de determinats comportaments nocius o inadequats en línia, la consciència de com protegir-se a un mateix i protegir els altres usuaris d'Internet d'aquest comportament, a més d'un reconeixement del poder real de la xarxa pel que fa a l'aprofitament propi i al de la resta d'integrants de la comunitat.

15. Sociabilitat intervinguda

Es refereix al procés de socialització mediat per agents diversos, en els contextos de connexió facilitats per Internet. Si els agents de socialització principals a la infància i adolescència es podien definir abans clarament (mares i pares, professorat, etc.), internet els ha amplificat amb altres agents, cada vegada més rellevants a l'adolescència, però més difícils d'identificar, els quals exerceixen la seva influència en contextos digitals.

Referències bibliogràfiques i documentals

- Agustín, A. (2010). Exponiendo hombría: Los circuitos de la hipermasculinidad en la configuración de prácticas sexistas entre varones adolescentes. *Revista de Estudios de Juventud*, (89), 59-78. Issuu. https://issuu.com/injuve/docs/revista_junio89/40
- Alario, M. (2021a). ¿Por qué tantos hombres se excitan sexualmente ejerciendo violencia? La invisibilización y la erotización de la violencia sexual contra las mujeres en la pornografía. *Atlánticas. Revista Internacional de Estudios Feministas*, 6(1), 190-218. <https://doi.org/10.17979/arief.2021.6.1.7164>
- Alario, M. (2021b). *Política sexual de la pornografía. Sexo, desigualdad, violencia*. Cátedra.
- Albanese, A. M., Russo, G. R., i Geller, P. A. (2019). The role of parental self-efficacy in parent and child well-being: A systematic review of associated outcomes. *Child: care, health and development*, 45(3), 333-363. <https://doi.org/10.1111/cch.12661>
- Albury, K. (2014). Porn and sex education, porn as sex education. *Porn Studies*, 1(1-2), 172-181. <https://doi.org/10.1080/23268743.2013.863654>
- Alexandraki, K., Stavropoulos, V., Anderson, E., Latifi, M. Q., i Gomez, R. (2018a). Adolescent pornography use: A systematic literature review of research trends 2000-2017. *Current psychiatry reviews*, 14(1), 47-58. <https://doi.org/10.2174/2211556007666180606073617>
- Alexandraki, K., Stavropoulos, V., Burleigh, T. L., King, D. L., i Griffiths, M. D. (2018b). Internet pornography viewing preference as a risk factor for adolescent Internet addiction: The moderating role of classroom personality factors. *Journal of Behavioral Addictions*, 7(2), 423-432. <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.34>
- Al Mamun, M. A., Yasir Arafat, S. M., Ambiatunnahar, M., i Griffiths, M. D. (2019). Attitudes and risk factors of pornography consumption among Bangladeshi University students: An exploratory study. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17(2), 323-335. <https://doi.org/10.1007/s11469-018-0021-7>
- Anderson, M. i Jiang, J. (2018). Teens, social media and technology 2018. *Pew Research Center*. 31, 1673-1689.
- Andrie, E. K., Sakou, I. I., Tzavela, E. C., Richardson, C. i Tsitsika, A. K. (2021). Adolescents' online pornography exposure and its relationship to sociodemographic and psychopathological correlates: a cross-sectional study in six European countries. *Children*, 8(10), 925. <https://doi.org/10.3390/children8100925>
- Antons, S., Engel, J., Briken, P., Krüger, T. H., Brand, M. i Stark, R. (2022). Treatments and interventions for compulsive sexual behavior disorder with a focus on problematic pornography use: A preregistered systematic review. *Journal of Behavioral Addictions* (published online ahead of print 2022). <https://doi.org/10.1556/2006.2022.00061>
- Apple. Apple Reinvents the Phone with iPhone. Recuperat a 9 de gener de 2007, de <https://www.apple.com/newsroom/2007/01/09Apple-Reinvents-the-Phone-with-iPhone/>
- Arredondo Quijada, R., Olivares Alvarez, S. i Luna Cerezo, E. (2022). Pornografía y redes sociales, espacios de intervención con jóvenes, ante la violencia sexual. *Revista de Trabajo Social*, 96, 33-42. <https://doi.org/10.7764/rts.96.33-42>
- Baker, K. E. (2016). Online pornography - Should schools be teaching young people about the risks? An exploration of the views of young people and teaching professionals. *Sex Education*, 16, 213-228. <https://doi.org/10.1080/14681811.2015.1090968>
- Ballester, L., i Sedano, S. (2022). La implicación de las madres y los padres en la educación afectiva y sexual. A *Educación, familias e infancia: desafíos y propuestas* (p. 285-316). Tirant Humanidades.

- Ballester, L., Orte, C. i Jóvenes e Inclusión (2018). *Nueva pornografía y cambios en las relaciones interpersonales*. Ediciones Octaedro.
- Ballester, L., Orte, C. i Rosón, C. (2022a). A survey study on pornography consumption among young Spaniards and its impact on interpersonal relationships. *Net Journal of Social Sciences*, 10(3), 71-86. <https://doi.org/10.30918/NJSS.103.22.023>
- Ballester, L., Rosón, C., Facal, T. i Gómez-Juncal, R. (2021a). Nueva pornografía y desconexión empática. *Atlánticas. Revista Internacional de Estudios Feministas*, 6(1), 67-105. <https://doi.org/10.17979/arief.2021.6.1.7075>
- Ballester, L., Rosón, C. i Facal, T. (2020a). *Pornografía y educación afectivosexual*. Ediciones Octaedro.
- Ballester, L., Rosón, C., Noya, M. i Cabellos, A. (2021b). La pornografía como agente de socialización: Desconexión empática en adolescentes y jóvenes. A: *Moldear Hombres: Juventud y representación de las masculinidades en la sociedad actual* (p. 171-189). Icaria.
- Ballester, L., Rosón, C., Noya, M. i Calderón-Cruz, B. (2020b). Revisión sistemática sobre los efectos de la nueva pornografía online y las intervenciones preventivas de las consecuencias negativas. A Ballester, L., Rosón, C. i Facal, T. (Coord.), *Pornografía y educación afectivosexual* (p. 81-116). Ediciones Octaedro.
- Ballester, L., Rosón, C., Noya, M. i Calderón-Cruz, B. (2022b). Characteristics of Online Pornography and Interventions Against its Negative Effects in Young People: Results from an International Delphi Panel. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 40(3), 634-646. <https://doi.org/10.1007/s10942-021-00425-z>
- Ballester, R., Giménez, C., Monfort, A., Pastor, M. C. i Prantner, S. (2022). Pornography use during the COVID-19 pandemic & the rise of a new genre: A literature review. A: *La Praxis feminista en clave transformadora* (p. 305-325). Servei de Comunicació i Publicacions. Universitat Jaume I.
- Balleys, C. (2018). Socialisation adolescente et usages des médias sociaux: la question du genre. *Revue des politiques sociales et familiales*, 125(1), 33-44. <https://doi.org/10.3406/caf.2017.3241>
- Baranowski, A. M., Vogl, R. i Stark, R. (2019). Prevalence and Determinants of Problematic Online Pornography Use in a Sample of German Women. *Journal of Sexual Medicine*, 16(8), 1274-1282. <https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2019.05.010>
- Beiras, A., Cantera, L.M., i De Alencar-Rodríguez, R. (2015). I am a bull! The construction of masculinity in a group of men perpetrators of violence against women in Spain. *Universitas Psychologica*, 14(5), 1525-1538. Editorial Pontificia Universidad Javeriana. <https://revistas.javeriana.edu.co/index.php/revPsycho/article/view/10488>
- Bergner, R. M. i Bridges, A. J. (2002). The significance of heavy pornography involvement for romantic partners: Research and clinical implications. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 28(3), 193-206. <https://doi.org/10.1080/009262302760328235>
- Bhalla, M. R. i Bhalla, A. V. (2010). Generations of Mobile Wireless Technology: A Survey. *International Journal of Computer Applications*, 5(4), 26-32. <https://doi.org/10.5120/905-1282>
- Bhau, S. i Tung, S. (2019). Cyberbullying among adolescents: A growing concern and challenge for the society. *International Journal of Multidisciplinary Research*, 9(6), 44-49.
- Binnie, J. i Reavey, P. (2020). Problematic pornography use: narrative review and a preliminary model. *Sexual and Relationship Therapy*, 35(2), 137-161. <https://doi.org/10.1080/14681994.2019.1694142>
- Biota, I., Dosil-Santamaria, M., Mondragon, N. I. i Ozamiz-Etxebarria, N. (2022). Analyzing University Students' Perceptions Regarding Mainstream Pornography and Its Link to SDG5. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(13), 8055. <https://doi.org/10.3390/ijerph19138055>

- Bjelajac, Z. i Filipovic, A. (2020). The internet and social networks as unlimited space for concentration and multiplied presence of pedophiles. *Kultura Polisa*, 17(1), 29-40. <http://kpolisa.com/index.php/kp/article/view/254>
- Boniell-Nissim, M., Efrati, Y. i Dolev-Cohen, M. (2020). Parental Mediation Regarding Children's Pornography Exposure: The Role of Parenting Style, Protection Motivation and Gender. *Journal of Sex Research*, 57(1), 42-51. <https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1590795>
- Boniell-Nissim, M., Efrati, Y., i Dolev-Cohen, M. (2020). Parental mediation regarding children's pornography exposure: The role of parenting style, protection motivation and gender. *The Journal of Sex Research*, 57(1), 42-51. <http://dx.doi.org/10.1080/00224499.2019.1590795>
- Bostwick, J. M. i Bucci, J. A. (2008). Internet sex addiction treated with naltrexone. *Mayo Clinic Proceedings*, 83(2), 226-230. <https://doi.org/10.4065/83.2.226>
- Boulianne, S. i Theocharis, Y. (2020). Young people, digital media, and engagement: A meta-analysis of research. *Social Science Computer Review*, 38(2), 111-127. <https://doi.org/10.1177/0894439318814190>
- Bozzola, E., Spina, G., Agostiniani, R., Barna, S., Russo, R., Scarpato, E., Di Mauro, A., Di Stefano, A., Caruso, C., Corsello, G. i Staiano, A. (2022). The Use of Social Media in Children and Adolescents: Scoping Review on the Potential Risks. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(6). <https://doi.org/10.3390/ijerph19169960>
- Breuner, C. C., Mattson, G., i Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. (2016). Sexuality education for children and adolescents. *Pediatrics*, 138(2), e20161348.
- Brown, C. C., Durtschi, J. A., Carroll, J. S. i Willoughby, B. J. (2017). Understanding and predicting classes of college students who use pornography. *Computers in Human Behavior*, 66, 114-121.
- Böthe, B., Baumgartner, C., Schaub, M. P., Demetrovics, Z. i Orosz, G. (2021). Hands-off: Feasibility and preliminary results of a two-armed randomized controlled trial of a web-based self-help tool to reduce problematic pornography use. *Journal of Behavioral Addictions*, 10(4), 1015-1035. <https://doi.org/10.1556/2006.2021.00070>
- Böthe, B., Tóth-Király, I., Potenza, M. N., Orosz, G. i Demetrovics, Z. (2020). High-frequency pornography use may not always be problematic. *The Journal of Sexual Medicine*, 17(4), 793-811. <https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2020.01.007>
- Carr, J., Moran, M., Richardson, J., Buetti, C., Carstensen, D., De Paoli, C., Laiho, M. i Cantarino de Frias, M. J. (2016). *2016 update of the Child Online Protection Guidelines*. International Telecommunication Union (ITU). <https://www.itu.int/en/cop/Documents/S-GEN-COP.CHILD-2016-PDF-E%5B1%5D.pdf>
- Carrillo, E., Civís, M., Andrés, T., Longás, E., i Riera, J. (2018). Condicionantes del éxito y fracaso escolar en contextos de bajo nivel socioeconómico. *Revista de Estudios y Experiencias en Educación*, 2, 75-94. http://dx.doi.org/10.21703/rexe.Especial2_201875944
- Cobo, R. (2011). *Hacia una nueva política sexual: las mujeres ante la reacción patriarcal*. Editorial Los Libros de la Catarata.
- Cobo, R. (2017). *La prostitución en el corazón del capitalismo*. Los Libros de la Catarata.
- Cobo, R. (2020). *Pornografía. El placer del poder*. Ediciones B.
- Committee of Ministers. *Recommendation of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*. Recuperat a 4 de juliol de 2018, de https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/documents/political_declarations/recomendation_of_the_committee_of_ministers_of_the_council_of_europe_to_member_states_on_guidelines_to_respect_protect_and_fulfil_the_rights_of_the_child_in_the_digital_environment.pdf

- Crocker, B. C. S., Pit, S. W., Hansen, V., John-Leader, F. i Wright, M. L. (2019). A positive approach to adolescent sexual health promotion: A qualitative evaluation of key stakeholder perceptions of the Australian Positive Adolescent Sexual Health (PASH) Conference. *BMC Public Health*, 19(1), 1-16. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-6993-9>
- Crosby, J. M. i Twohig, M. P. (2016). Acceptance and commitment therapy for problematic internet pornography use: A randomized trial. *Behavior Therapy*, 47(3), 355-366. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2016.02.001>
- Chen, L., Yang, Y., Su, W., Zheng, L., Ding, C. i Potenza, M. N. (2018). The relationship between sexual sensation seeking and problematic Internet pornography use: A moderated mediation model examining roles of online sexual activities and the third-person effect. *Journal of Behavioral Addictions*, 7, 565-573. <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.77>
- Chen, L., Luo, X., Böhle, B., Jiang, X., Demetrovics, Z. i Potenza, M. N. (2021). Properties of the Problematic Pornography Consumption Scale (PPCS-18) in community and subclinical samples in China and Hungary. *Addictive Behaviors*, 112, 106591. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106591>
- Davis, A. C., Wright, C., Curtis, M., Hellard, M. E., Lim, M. S. C. i Temple-Smith, M. J. (2019a). 'Not my child': Parenting, pornography, and views on education. *Journal of Family Studies*, 27(4), 573-588. <https://doi.org/10.1080/13229400.2019.1657929>
- Davis, A. C., Wright, C. J. C., Temple-Smith, M. J., Hellard, M. E. i Lim, M. S. C. (2019b). Assessing the usability of SCOPE: A health education website developed to meet young people's information needs about web-based pornography and sharing of sexually explicit imagery. *Journal of Medical Internet Research*, 3(3). <https://doi.org/10.2196/12824>
- Dawson, K., Nic Gabhainn, S. i MacNeela, P. (2020). Toward a Model of Porn Literacy: Core Concepts, Rationales, and Approaches. *Journal of Sex Research*, 57(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/00224499.2018.1556238>
- Dawson, K., Tafro, A. i Štulhofer, A. (2019). Adolescent sexual aggressiveness and pornography use: A longitudinal assessment. *Aggressive Behavior*, 45(6), 587-597. <https://doi.org/10.1002/ab.21854>
- Decook, J., Cotter, K., Kanthawala, S. i Foyle, K. (2021). Safe from "harm": The governance of violence by platforms. *Policy & Internet*, 14, 63-78. <https://doi.org/10.1002/poi3.290>
- Department for Education. (2018). *Relationships Education, Relationships and Sex Education (RSE) and Health Education*. UK, 1-6. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/805781/Relationships_Education_Relationships_and_Sex_Education__RSE_and_Health_Education.pdf
- Díaz-Altozano, P., Padilla-Castillo, G. i Requeijo-Rey, P. (2020). Sexualización de niñas en redes sociales: la necesidad de inteligencia semántica en Instagram. *Investigaciones Feministas*, 12(1). <https://dx.doi.org/10.5209/infe.69559>
- Doornwaard, S.M., Van den Eijnden, R.J., Baams, L., Vanwesenbeeck, I. i ter Bogt, T.F. (2016). Lower Psychological Well-Being and Excessive Sexual Interest Predict Symptoms of Compulsive Use of Sexually Explicit Internet Material Among Adolescent Boys. *Journal of Youth and Adolescence*, 45(1), 73-84. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0326-9>
- D'Orlando, F. (2011). The Demand for Pornography. *Journal of Happiness Studies*, 12(1), 51-75. <https://doi.org/10.1007/s10902-009-9175-0>
- Drenten, J., Gurrieri, L. i Tyler, M. (2018). Sexualized labour in digital culture: Instagram influencers, porn chic and the monetization of attention. *Gender Work Organ*, 27, 41-66. <https://doi.org/10.1111/gwao.12354>
- Dwulit, A. D. i Rzymiski, P. (2019). The potential associations of pornography use with sexual dysfunctions: An integrative literaturere view of observational studies. *Journal of Clinical Medicine*, 8(7), 914. <https://doi.org/10.3390/jcm8070914>

- Döring, N. M. (2009). The internet's impact on sexuality: A critical review of 15 years of research. *Computers in Human Behavior*, 25(5), 1089-1101. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.04.003>
- Efrati, Y. i Amichai-Hamburger, Y. (2020). Are adolescents who consume pornography different from those who engaged in online sexual activities. *Children and Youth Services Review*, 111(3). <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.104843>
- Fazi, M.B. (2019). Distraction machines? Augmentation, automation and attention in a computational age. *New Formations*, 98(98), 85-100. <https://doi.org/10.3898/NEWF:98.06.2019>
- Fennell, R. i Grant, B. (2019). Discussing sexuality in health care: A systematic review. *Journal of clinical nursing*, 28(17-18), 3065-3076. <https://doi.org/10.1111/jocn.14900>
- Ferrer, V.A., i Bosch, E. (2016). Las masculinidades y los programas de intervención para maltratadores en casos de violencia de género en España. *Masculinidades y cambio social*, 5(1), 28-51. Dialnet. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5366470>
- Ferrer, V. i Bosch, E. (2019). El género en el análisis de la violencia contra las mujeres en la pareja: de la "ceguera de género" a la investigación específica del mismo. *Anuario de Psicología Jurídica*, 29(1), 69-76. <https://doi.org/10.5093/apj2019a3>
- Galpin, A. i Gemma, T. (2018). Changing behaviour: Children, adolescents and screen use. *The British Psychological Society*, (6). <https://www.basw.co.uk/resources/changing-behaviour-children-adolescents-and-screen-use>
- García, O. R., de la Hera, A. B. i García, C. V. (2021). Relación de la pornografía mainstream con la salud sexual y reproductiva de los/las adolescentes: Una revisión de alcance. *Revista española de salud pública*, (95), 68.
- Garmendia, M., Jiménez, E., Karrera, I., Larrañaga, N., Casado, M. A., Martínez, G. i Garitaonandia, C. (2020). Las familias en la convergencia mediática: competencias, mediación, oportunidades y riesgos online. Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.11433.62565>
- Gola, M. i Potenza, M. N. (2016). Paroxetine treatment of problematic pornography use: A case series. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(3), 529-532. <https://doi.org/10.1556/2006.5.2016.046>
- Goldstein, A. (2019). Beyond porn literacy: Drawing on young people's pornography narratives to expand sex education pedagogies. *Sex Education*, 20(1), 59-74. <https://doi.org/10.1080/14681811.2019.1621826>
- Green, B. A., Carnes, S., Carnes, P. J. i Weinman, E. A. (2012). Cybersex addiction patterns in a clinical sample of homosexual, heterosexual, and bisexual men and women. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 19(1-2), 77-98. <https://doi.org/10.1080/10720162.2012.658343>
- Griffiths, M. D. (2012). Internet sex addiction: A review of empirical research. *Addiction Research & Theory*, 20(2), 111-124. <https://doi.org/10.3109/16066359.2011.588351>
- Grubbs, J. B. i Kraus, S. W. (2021). Pornography Use and Psychological Science: A Call for Consideration. *Current Directions in Psychological Science*, 30(1), 68-75. <https://doi.org/10.1177/0963721420979594>
- Grubbs, J. B., Kraus, S. W. i Perry, S. L. (2019). Self-reported addiction to pornography in a nationally representative sample: The roles of use habits, religiousness, and moral incongruence. *Journal of Behavioral Addictions*, 8(1), 88-93. <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.134>
- Guijarro, A., Martínez, A., Fernández, V., Alcántara, M., i Castro, M. (2021). Satisfacción con la vida en adolescentes: Relación con el estilo parental, el apego a los iguales y la inteligencia emocional. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 19(1), 51-74.
- Hakkim, S. i Kabir, R. (2021). Pornography and its correlation with sexual health. *Indian Journal of Health, Sexuality & Culture*, 7(2), 53-56. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6062934>

- Harkness, E.L., Mullan, B. i Blaszczynski, A. (2015). Association between pornography use and sexual risk behaviors in adult consumers: a systematic review. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(2), 59-71. <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0343>
- Harper, C. i Hodgins, D. C. (2016). Examining correlates of problematic internet pornography use among university students. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(2), 179-191. <https://doi.org/10.1556/2006.5.2016.022>
- Harris, Tristan (2017). *How a handful of tech companies control billions of minds every day* [Video]. Consultat a: <https://bit.ly/3aKYkoS>
- Hastuti, D., Alfiyari, Hernawati, N., Oktriyanto, i Puspitasari, M. D. (2019). Effectiveness of "PIK-R" program as an extracurricular for high/vocational school students in preventing negative behaviors of adolescents. *Cakrawala Pendidikan*, 38(1), 1-15. <https://doi.org/10.21831/cp.v38i1.22283>
- Hatch, S. G., Esplin, C. R., Aaron, S. C., Dowdle, K. K., Fincham, F. D., Hatch, H. D. i Braithwaite, S. R. (2020). Does pornography consumption lead to intimate partner violence perpetration? Little evidence for temporal precedence. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, 29(3), 289-296. <https://doi.org/10.3138/cjhs.2019-0065>
- Henry, N. i Powell, A. (2018). Technology-facilitated sexual violence: A literature review of empirical research. *Trauma, Violence, and Abuse*, 19(2), 195-208. <https://doi.org/10.1177/1524838016650189>
- Hofmann, W., Friese, M. i Wiers, R. (2008). Impulsive versus reflective influences on health behavior: A theoretical framework and empirical review. *Health Psychology Review*, 2(2), 111-137. <https://doi.org/10.1080/17437190802617668>
- Holas, P., Draps, M., Kowalewska, E., Lewczuk, K. i Gola, M. (2020). A pilot study of mindfulness-based relapse prevention for compulsive sexual behaviour disorder. *Journal of Behavioral Addictions*, 9(4), 1088. <https://doi.org/10.1556/2006.2020.00075>
- Hornor, G. (2020). Child and adolescent pornography exposure. *Journal of Pediatric Health Care*, 34(2), 191-199. <https://doi.org/10.1016/j.pedhc.2019.10.001>
- Horsman, G. (2018). Combatting those who intentionally access images depicting child sexual abuse on the Internet: A call for a new offence in England and Wales. *Computer Law and Security Review*, 34(1), 111-124. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2017.05.017>
- Horvath, M. A., Alys, L., Massey, K., Pina, A., Scally, M. i Adler, J.R. (2013). *Basically... porn is everywhere: a rapid evidence assessment on the effects that access and exposure to pornography has on children and young people*. Project Report. Office of the Children's Commissioner for England. Middlesex University Research Repository.
- Huntington, C., Markman, H. i Rhoades, G. (2021). Watching Pornography Alone or Together: Longitudinal Associations With Romantic Relationship Quality. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 47(2), 130-146. <https://doi.org/10.1080/0092623X.2020.1835760>
- IBESTAT (2022) Dades demogràfiques. Padrans d'habitants. Recuperat el 20 de novembre de 2022, de <https://www.ibestat.es/>
- Institut Nacional d'Estadística [INE], (2022). Datos demográficos. Padrone de habitantes. Recuperat el 20 de novembre de 2022, de <https://www.ine.es/>
- Ivanova, O., Rai, M., Michielsen, K. i Dias, S. (2020). How Sexuality Education Programs Have Been Evaluated in Low-and Lower-Middle-Income Countries? A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(21), 8183. <https://doi.org/10.3390/ijerph17218183>
- Ivanovic, Z. i Oljaca, M. (2019). Exploitation of minors for pornographic purposes: The sociodemographic and criminal profile of the perpetrator. *Journal of Criminalistics and Law*, 24(2), 29-44. <https://doi.org/10.5937/nabepo24-22247>

- Jabeen, F., Anis-ul-Haque, M. i Riaz, M. N. (2013). Parenting styles as predictors of emotion regulation among adolescents. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 28(1), 85-105.
- Kaplan, D. (2021). Public intimacy in social media: The mass audience as a third party. *Media Culture & Society*, 43(1). <https://doi.org/10.1177/0163443721991087>
- Ke, G. N. i Wong, S. F. (2018). Outcome of the Psychological Intervention Program: Internet Use for Youth. *Journal of Rational - Emotive and Cognitive - Behavior Therapy*, 36(2), 187-200. <https://doi.org/10.1007/s10942-017-0281-3>
- Keen, C., France, A. i Kramer, R. (2020). Exposing children to pornography: How competing constructions of childhood shape state regulation of online pornographic material. *New Media and Society*, 22(5), 857-874. <https://doi.org/10.1177/1461444819872539>
- Ketting, E., Friele, M., Michielsen, K. i European Expert Group on Sexuality Education. (2016). Evaluation of holistic sexuality education: A European expert group consensus agreement. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 21(1), 68-80. <https://doi.org/10.3109/13625187.2015.1050715>
- Kor, A., Zilcha-Mano, S., Fogel, Y. A., Mikulincer, M., Reid, R. C. i Potenza, M. N. (2014). Psychometric development of the Problematic Pornography Use Scale. *Addictive Behaviors*, 39, 861-868. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2014.01.027>
- Kwon, M., Lee, J. Y., Won, W. Y., Park, J. W., Min, J. A., Hahn, C., Gu, X., Choi, J. H. i Kim, D. J. (2013). Development and Validation of a Smartphone Addiction Scale (SAS). *PLoS ONE*, 8(2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0056936>
- Kyriaki, A., Vasileios, S., Anderson, E., Qasim, M. Q. i Gomez, R. (2018). Adolescent pornography use: A systematic literature review of research trends 2000-2017. *Current psychiatry reviews*, 14(1), 47-58. <https://doi.org/10.2174/2211556007666180606073617>
- Lahire, B. (2007). Infancia y adolescencia: de los tiempos de socialización sometidos a constricciones múltiples. *Revista de Antropología Social*, (16), 21-38. https://doi.org/10.5209/rev_RASO.2007.v16.9963
- Lameiras, M., Carrera, M. V., i Rodríguez, Y. (2016). Caso abierto: la educación sexual en España, una asignatura pendiente. En *Gavidia (Comp.), Los ocho ámbitos de la Educación para la Salud en la escuela*, 197-210.
- Lameiras, M. i Carrera, M. V. (2009). *Educación sexual: de la teoría a la práctica*. Ediciones Pirámide.
- Lameiras, M. i Carrera, MV (2009). *Educación sexual: De la teoría a la práctica*. Madrid: Pirámide.
- Lameiras-Fernández, M., Martínez-Román, R., Carrera-Fernández, M. V. i Rodríguez-Castro, Y. (2021). Sex education in the spotlight: what is working? Systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(5), 2555. <https://doi.org/10.3390/ijerph18052555>
- Lanier, J. (2018). *Diez razones para borrar tus redes sociales de inmediato*. Debate.
- Leon-Larios, F., Saavedra-Macias, F. J., Albar-Marin, M. J. i Gomez-Baya, D. (2019). Pornography influence among young students: adaptation and validation of pornography consumption inventory into Spanish. *Journal of sex & marital therapy*, 45(7), 652-661. <https://doi.org/10.1080/0092623X.2019.1610124>
- Leung, H., Shek, D. T., Leung, E. i Shek, E. Y. (2019). Development of contextually-relevant sexuality education: Lessons from a comprehensive review of adolescent sexuality education across cultures. *International journal of environmental research and public health*, 16(4), 621. <https://doi.org/10.3390/ijerph16040621>
- Levin, M. E., Heninger, S. T., Pierce, B. G. i Twhig, M. P. (2017). Examining the feasibility of acceptance and commitment therapy self-help for problematic pornography viewing: Results from a pilot open trial. *The Family Journal*, 25(4), 306-312. <https://doi.org/10.1177/1066480717731242>

- Levin, M. E., Lillis, J. i Hayes, S. C. (2012). When is online pornography viewing problematic among college males? Examining the moderating role of experiential avoidance. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 19(3), 168-180.
- Lewczuk, K., Glica, A., Nowakowska, I., Gola, M. i Grubbs, J. B. (2020). Evaluating Pornography Problems Due to Moral Incongruence Model. *Journal of Sexual Medicine*, 17(2), 300-311. <https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2019.11.259>
- Liau, A. K., Park, Y., Gentile, D. A., Katna, D. P., Tan, C. H. A. i Khoo, A. (2017). Supplemental Material for iZ HERO Adventure: Evaluating the Effectiveness of a Peer-Mentoring and Transmedia Cyberwellness Program for Children. *Psychology of Popular Media Culture*, 6(4), 326-337. <https://doi.org/10.1037/ppm0000094.supp>
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. i Ólafsson, K. (2011). *EU Kids Online II: Final report 2011*. London: EU Kids Online. <http://eprints.lse.ac.uk/id/eprint/39351>
- Lodge, A., Duffy, M. i Feeney, M. (2022). 'I think it depends on who you have, I was lucky I had a teacher who felt comfortable telling all this stuff'. Teacher comfortability: key to high-quality sexuality education? *Irish Educational Studies*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/03323315.2022.2061561>
- Lykousas, N. i Patsakis, C. (2021). Large-scale analysis of grooming in modern social networks. *Expert Systems With Applications*, 176, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2021.114808>
- Llin, E., Renau, C., Roselló, S., Marande, G., i García, F. J. (2017). La implicación parental según los estilos educativos y el género de los padres. *Agora de salud IV*(20), 197-206. <http://dx.doi.org/10.6035/AgoraSalut.2017.4.20>
- Manterola, P., Villena, A. i Chiclana, C. (2020). Variables asociadas al consumo de pornografía en adolescentes. Ponència presentada al Congreso Virtual de Psiquiatría, Psicología y Enfermería en Salud Mental.
- Martellozzo, E., Monaghan, A., Davidson, J. i Adler, J. R. (2020). Researching the affects that on online pornography has on UK adolescents aged 11 to 16. *SageOpen*, 10(1), 1-11. <https://doi.org/10.1177/2158244019899462>
- Martín, N., Cueli, M., Cañamero, L. M., i González Castro, P. (2022). ¿Qué sabemos sobre los estilos educativos parentales y los trastornos en la infancia y adolescencia?: una revisión de la literatura. *Revista de psicología y educación*. 17(1), 44-53. <http://dx.doi.org/10.23923/rpye2022.01.215>
- Martínez, J.L. (2019). Educación de la sexualidad: Estado actual y propuestas de futuro. *Revista de estudios de Juventud*, 123, 191-201.
- Marwick, A., Murga-Díaz, D. i Palfrey, J. G. (2010). Youth, privacy and reputation (Literature review). *Berkman Center Research Publication, Harvard Public Law Working Paper*, 10-29.
- Mattebo, M., Larsson, M., Tydén, T. i Häggström-Nordin, E. (2014). Professionals' perceptions of the effect of pornography on Swedish adolescents. *Public Health Nursing*, 31, 196-205. <https://doi.org/10.1111/phn.12058>
- Michielse, M. (2018). Broadcasting the Bedroom. Intimate musical practices and collapsing contexts on YouTube. En Andreassen, Rikke, Nebeling Petersen, Michael, Harrison, Katherine y Raun, Tobias (ed.), *Mediated intimacies: Connectivities, relationalities and proximities* (254-266). Routledge.
- Mirodillo Qosimjon o'g'li, B. (2020). The Impact of Information Challenges and Social Networks. *Canadian Social Science*, 16(2), 31-33. <https://doi.org/10.3968/11538>
- Moisson, J., Potenza, M. N., Shirk, S. D., Hof, R. A., Park, C. L. i Kraus, S. W. (2019). Psychopathology and hypersexuality among veterans with and without histories of alcohol-use disorders. *American Journal on Addictions*, 28(5), 398-404. <https://doi.org/10.1111/ajad.12941>
- Moreno S., (2021). Autosexualización de niñas y adolescentes en redes sociales digitales: una aproximación teórico-conceptual desde la semiótica social. *Cuadernos de Información y Comunicación*, 26. <https://doi.org/10.5209/ciyc.75727>

- Mourkazel, S., Relm, M. i Daly, A. (2020). Breastfeeding promotion on Twitter: A social network and content analysis approach. *Maternal & Child Nutrition*, *16*, 1-8. <https://doi.org/10.1111/mcn.13053>
- Navarro, D., Montserrat, C., Malo, S., González, M., Casas, F., i Crous, G. (2017). Subjective well-being: what do adolescents say? *Child & Family Social Work*, *22*(1), 175-184. <http://dx.doi.org/10.1111/cfs.12215>
- O'Connor, K., Drouin, M., Yergens, N. & Newsham, G. (2017). Sexting legislation in the United States and Abroad: A call for uniformity. *International Journal of Cyber Criminology*, *11*(2), 218-245. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1037397>
- Okabe, Y. i Ito, D. (2022). Psychometric Properties of the Problematic Pornography Use Scale in a Japanese Sample. *Archives of Sexual Behavior*, *51*(2), 1221-1235. <https://doi.org/10.1007/s10508-021-02141-2>
- OMS i BZgA (2010). Estándares de educación sexual en Europa. Oficina Regional para Europa de la Organización Mundial de la Salud y BZgA https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Standards_for_sexuality_education_Spanish.pdf
- Orte, C., Ballester, L. i Amer, J. (eds.) (2020). *Educación familiar. Programas e intervenciones basados en la evidencia*. Barcelona: Octaedro.
- Orzack, M. H., Voluse, A. C., Wolf, D. i Hennen, J. (2006). An ongoing study of group treatment for men involved in problematic internet-enabled sexual behavior. *Cyberpsychology and Behavior*, *9*(3), 348-360
- Palacios, M. D., Torío, S., i Murga, M. Á. (2022). Parentalidad positiva y autorregulación de aprendizaje en los adolescentes. *ALTERIDAD. Revista de Educación*, *17*(2), 291-303.
- Palazzolo, F. i Bettman, C. (2020). Exploring the lived experience of problematic users of Internet pornography: A qualitative study. *Sexual addiction & compulsivity*, *27*(1-2), 45-64. <https://doi.org/10.1080/10720162.2020.1766610>
- Paredes, B., Martínez, L., Cuesta, U., Briñol, P. A., Petty, R. E. i Moreno, L. (2021). The role of meta-cognitive certainty on pornography consumption. *Psicothema*, *33*(3), 442-448. <https://doi.org/10.7334/psicothema2021.8>
- Park, B. Wilson, G., Beger, J., Christman, M., Reina, B., Bishop, F., Klam, W. i Doan, A. (2016). Is Internet Pornography Causing Sexual Dysfunctions? A Review with Clinical Reports. *Behavioral Sciences*, *6*(3), 1-25. <https://doi.org/10.3390/bs6030017>
- Paslakis, G., Chiclana Actis, C. i Mestre-Bach, G. (2022). Associations between pornography exposure, body image and sexual body image: A systematic review. *Journal of Health Psychology*, *27*(3), 743-760. <https://doi.org/10.1177/1359105320967085>
- Penttilä, J. (2019). *Attention by design: A critical study of attention economy*. OSUVA Open Science, University of Vaasa.
- Peter, J. i Valkenburg, P. (2014). Does exposure to sexually explicit Internet material increase body dissatisfaction? A longitudinal study. *Computers in Human Behavior*, *36*, 297-307. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2014.03.071>
- Pinquart, M. i Kauser, R. (2018). Do the associations of parenting styles with behavior problems and academic achievement vary by culture? Results from a meta-analysis. *Cultural Diversity y Ethnic Minority Psychology*, *24*(1), 75-100. <https://doi.org/10.1037/cdp0000149>
- Prause, N., Steele, V. R., Staley, C., Sabatinelli, D. i Hajcak, G. (2015). Modulation of late positive potentials by sexual images in problem users and controls inconsistent with "porn addiction". *Biological Psychology*, *109*, 192-199. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2015.06.005>
- Qosimjono'g'li, B. (2020). The Impact of Information Challenges and Social Networks. *Canadian Social Science*, *16*(2), 31-33. <https://doi.org/10.3968/11538>

- Raley, R. K., i Sweeney, M. M. (2020). Divorce, repartnering, and stepfamilies: A decade in review. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 81-99. <http://dx.doi.org/10.1111/jomf.12651>
- Rasdanintia, A., Basaria, D. I Sahrani, R. (2020). Relationship Between Self-Concept and Subjective Well-Being in Late Adolescent Social Media Users. En *The 2nd Tarumanagara International Conference on the Applications of Social Sciences and Humanities (ticash2020)* (457-462). AtlantisPress.
- Reay, B., Attwood, N. i Gooder, C. (2013). Inventing Sex: The Short History of Sex Addiction. *Sexuality and Culture*, 17(1), 1-19. <https://doi.org/10.1007/s12119-012-9136-3>
- Ringrose, J., Harvey, L., Gill, R. i Livingstone, S. (2013). Teen girls, sexual double standards and «sexting»: Gendered value in digital image exchange. *Feminist Theory*, 14(3), 305-323. <https://doi.org/10.1177/1464700113499853>
- Rissel, C., Richters, J., de Visser, R. O., McKee, A., Yeung, A. i Caruana, T. (2017). A profile of pornography users in Australia: Findings from the second Australian Study of Health and Relationships. *Journal of Sex Research*, 54(2), 227-240. <https://doi.org/10.1080/00224499.2016.1191597>
- Rocha, A. C., Silva, M., i Duarte, C. (2022). How is sexuality education for adolescents evaluated? A systematic review based on the Context, Input, Process and Product (CIPP) model. *Sex Education*, 22(2), 198-216. <https://doi.org/10.1080/14681811.2021.1908984>
- Rodríguez, E., Calderón, D., Kuric, S. i Sanmartín, A. (2021). *Barómetro Juventud y Género 2021. Identidades, representaciones y experiencias en una realidad social compleja*. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, Fundación de Ayuda contra la Drogadicción (FAD). <https://doi.org/10.5281/zenodo.5205628>
- Román, O., Bacigalupe, A. i Vaamonde, C. (2021). Relación de la pornografía mainstream con la salud sexual y reproductiva de los/las adolescentes. Una revisión de alcance. *Revista Española de Salud Pública*, 95, 1-18.
- Rothman, E. F., Adhia, A., Christensen, T. T., Paruk, J., Alder, J. i Daley, N. (2018). A Pornography Literacy Class for Youth: Results of a Feasibility and Efficacy Pilot Study. *American Journal of Sexuality Education*, 13(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/15546128.2018.1437100>
- Rothman, E. F., Daley, N. i Alder, J. (2020). A pornography literacy program for adolescents. *American Journal of Public Health*, 110(2), 154-156. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2019.305468>
- Ruiz, C. (2018). La perversa relación entre violencia machista y masculinidad hegemónica: Un análisis desde la adolescencia. *Revista Nuevas Tendencias en Antropología*, (9), 99-113.
- Ryan, P. (2019). Netporn and the amateur turn on onlyfans. *Male Sex Work in the Digital Age* (p. 119-136). https://doi.org/10.1007/978-3-030-11797-9_5
- Savahl, S., Adams, S., Florence, M., Casas, F., Mpilo, M., Isobell, D., i Manuel, D. (2019). The relation between children's participation in daily activities, their engagement with family and friends, and subjective well-being. *Child Indicators Research*, 1-30. <https://doi.org/10.1007/s12187-019-09699-3>
- Save the Children. (Juny de 2020). (Des)Información sexual: pornografía y adolescencia [Arxiu PDF]. https://www.savethechildren.es/sites/default/files/2020-11/Informe_Desinformacion_sexual-Pornografia_y_adolescencia.pdf
- Schneider, J. P. (2000). A qualitative study of cybersex participants: Gender differences, recovery issues, and implications for therapists. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 7(4), 249-278. <https://doi.org/10.1080/10720160008403700>
- Sedano, S. i Ballester, L. (2020). Estudi sobre els coneixements i la percepció sobre l'educació afectiva i sexual i de prevenció de les violències masclistes al municipi de Calvià. Calvià, Illes Balears, Ajuntament de Calvià.

- Serrano-Puche, J. (2016). Internet y emociones: nuevas tendencias en un campo de investigación emergente. *Comunicar*, 24(46), p. 19-26. <http://doi.org/10.3916/C46-2016-02>
- Shewark, E. A., Matern, M., Klump, K. L., Levendosky, A. A., i Burt, S. A. (2022). Interpersonal complementarity as a predictor of parent–child relationship quality. *Journal of Family Psychology*, 36(6), 885–895. <https://doi.org/10.1037/fam0000964>
- Short, M. B., Black, L., Smith, A. H., Wetterneck, C. T. i Wells, D. E. (2012). A review of Internet pornography use research: Methodology and content from the past 10 years. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 15(1), 13-23. <https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0477>
- Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S. i Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. Consultat a <https://bit.ly/3pd3DWx>
- Sniewski, L., Farvid, P. i Carter, P. (2018). The assessment and treatment of adult heterosexual men with self-perceived problematic pornography use: A review. *Addictive Behaviors*, 77, 217-224. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2017.10.010>.
- Sniewski, L., Krägeloh, C., Farvid, P. i Carter, P. (2020). Meditation as an intervention for men with self-perceived problematic pornography use: A series of single case studies. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01035-1>.
- Solano, I., Eaton, N. R. i O’Leary, K. D. (2018). Pornography consumption, modality and function in a large internet sample. *The Journal of Sex Research*, 57(1), 92-103. <https://doi.org/10.1080/00224499.2018.1532488>
- Solano, I., Eaton, N. R., i O’Leary, K. D. (2018). Pornography consumption, modality and function in a large Internet sample. *The Journal of Sex Research*. 57, 92-103. <https://doi.org/10.1080/00224499.2018.1532488>
- Stafford, M., Kuh, D. L., Gale, C. R., Mishra, G., i Richards, M. (2016). Parent–child relationships and offspring’s positive mental wellbeing from adolescence to early older age. *The Journal of Positive Psychology*, 11(3), 326–337. <https://doi.org/10.1080/17439760.2015.1081971>
- Stanley, N., Barter, C., Wood, M., Aghtaie, N., Larkins, C., Lanau, A. i Överlien, C. (2018). Pornography, sexual coercion and abuse and sexting in young people’s intimate relationships: A European study. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(19), 2919-2944. <https://doi.org/10.1177/0886260516633204>
- Storch, A. i Nassenstein, N. (2020). *Metasex — The Discourse of Intimacy and Transgression*. John Benjamins Publishing Company.
- Sullivan, R. i McKee, A. (2015). *Pornography: Structures, Agency and Performance*. Polity Press.
- Suris, J.C., Akre, C., Ambresin, A.E., Berchtold, A., Pigué, C. i Zimmermann, G. (2014). Characteristics of young adolescents accessing pornography online. *Journal of Adolescent Health*, 54(2), S46. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.10.105>
- Svedin, C. G., Donevan, M., Bladh, M., Priebe, G., Fredlund, C. i Jonsson, L. S. (2022). Associations between adolescents watching pornography and poor mental health in three Swedish surveys. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 1-16. <https://doi.org/10.1007/s00787-022-01992-x>
- Tolman, D.L., Bowman, C.P. i Chmielewski, J.F. (2015). Anchoring Sexualization: Contextualizing and Explicating the Contribution of Psychological Research on the Sexualization of Girls in the US and Beyond. A Renold, E., Ringrose, J., Egan, R.D. (ed.), *Children, Sexuality and Sexualization* (p. 71-88). Palgrave Macmillan . https://doi.org/10.1057/9781137353399_5
- Twohig, M. P. i Crosby, J. M. (2010). Acceptance and commitment therapy as a treatment for problematic internet pornography viewing. *Behavior Therapy*, 41(3), 285-295. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2009.06.002>

- UNESCO. (2018). *International technical guidance on sexuality education*. UNESCO. https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/ITGSE_en.pdf
- UNICEF. (2021). *Digital Age Assurance Tools and Children's Rights Online across the Globe*. UNICEF.
- Van Lieshout, S., Mevissen, F., de Waal, E. i Kok, G. (2017). Long Live Love+: evaluation of the implementation of an online school-based sexuality education program in the Netherlands. *Health Education Research*, 32(3), 244-257. <https://doi.org/10.1093/her/cyx041>
- Voros, F. (2009). The invention of addiction to pornography. *Sexologies*, 18(4), 243-246. <https://doi.org/10.1016/j.sexol.2009.09.007>
- Walsh, K., Zwi, K., Woolfenden, S., i Shlonsky, A. (2018). School-based education programs for the prevention of child sexual abuse: A Cochrane systematic review and meta-analysis. *Research on social work practice*, 28(1), 33-55. <https://doi.org/10.1177/1049731515619705>
- Wéry, A., i Billieux, J. (2017). Problematic cybersex: Conceptualization, assessment, and treatment. *Addictive Behaviors*, 64, 238-246. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2015.11.007>
- Willoughby, B., Carroll, J., Busby, D. i Brown, C. (2016). Differences in Pornography Use Among Couples: Associations with Satisfaction, Stability, and Relationship Processes. *Archive of Sexual Behavior*, 45, 145-158. <https://doi.org/10.1007/s10508-015-0562-9>
- Willoughby, B., Carroll, J., Nelson, L. i Padilla-Walker, L. (2014). Associations between relational sexual behaviour, pornography use, and pornography acceptance among US college students. *Culture, Health & Sexuality*, 16(9) 1052-1069. <https://doi.org/10.1080/13691058.2014.927075>
- World Health Organization. (2016). Sexual Education. Policybrief no.1. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/379043/Sexuality_education_Policy_brief_No_1.pdf
- Wright, P. J. (2018). Sex education, public opinion, and pornography: A conditional process analysis. *Journal of Health Communication*, 23(5), 495-502. <https://doi.org/10.1080/10810730.2018.1472316>
- Wright, P.J., Herbenick, D., i Tokunaga, R.S. (2022). U.S. Parents Underestimate Their Children's Pornography Use and Learning. *Archives of Sexual Behavior*, 10, 1-15. <https://doi.org/10.1007/s10508-022-02449-7>
- Wright, P.J. i Tokunaga, R.S. (2016). Men's Objectifying Media Consumption, Objectification of Women, and Attitudes Supportive of Violence Against Women. *Archive of Sexual Behavior*, 45(4), 955-964. <https://doi.org/10.1007/s10508-015-0644-8>
- Wright, P.J. i Tokunaga, R.S. (2018). Women's perceptions of their male partners' pornography consumption and relational, sexual, self, and body satisfaction: toward a theoretical model. *Annals of the International Communication Association*, 42(1), 55-73. <https://doi.org/10.1080/23808985.2017.1412802>
- Wright, P.J. i Vangeel, L. (2019). Pornography, permissiveness, and sex differences: An evaluation of social learning and evolutionary explanations. *Personality and Individual Differences*, 143, 128-138. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.02.019>
- Wright, P., Sun, C., Steffen, N. i Tokunaga, R. (2019). Associative pathways between pornography consumption and reduced sexual satisfaction. *Sexual and Relationship Therapy*, 34(4). <https://doi.org/10.1080/14681994.2017.1323076>
- Yar, M. (2019). Protecting children from internet pornography? A critical assessment of statutory age verification and its enforcement in the UK. *Policing*, 43(1), 183-197. <https://doi.org/10.1108/PJPSM-07-2019-0108>
- Young, K. S. (2007). Cognitive behavior therapy with Internet addicts: Treatment out comes and implications. *Cyber psychology & Behavior*, 10(5), 671-679. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.9971>

- Zeng, J. i Valdovinos-Kaye, D. B. V. (2022). From content moderation to visibility moderation: A case study of platform governance on TikTok. *Policy & Internet*, *14*(1), 79-95. <https://doi.org/10.1002/poi3.287>
- Zillmann, D. i Bryant, J. (1988). Pornography's impact on sexual satisfaction. *Journal of Applied Social Psychology*, *18*(5), 438-453. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1988.tb00027.x>
- Zohor, A., Muhammad, N., Jamil, T., Ahmad, S. i Abd, N. (2021). Internet pornography exposures amongst young people in Malaysia: A cross-sectional study looking into the role of gender and perceived realism versus the actual sexual activities. *Addictive Behaviors Reports*, *14*. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2021.100350>

Nom del centre ¹	Illa	Municipi	Participants ²
1 CEIP Bocchoris	Mallorca	Pollença	PARES I MARES
2 CEIP Can Coix	Eivissa	Sant Antoni de Portmany	PARES I MARES
3 CEIP de Pràctiques	Mallorca	Palma	PARES I MARES
4 CEIP Duran Estrany	Mallorca	Llubí	PARES I MARES
5 CEIP Eleonor Bosch	Mallorca	Santa Margalida	PARES I MARES
6 CEIP es Pil·larí	Mallorca	Palma	PARES I MARES
7 CEIP Es Vivero	Mallorca	Palma	PARES I MARES
8 CEIP Francesc d'Albranca	Menorca	Es Migjorn Gran	PARES I MARES
9 CEIP Gaspar Sabater	Mallorca	Bunyola	PARES I MARES
10 CEIP Guillem Ballester i Cerdó	Mallorca	Muro	PARES I MARES
11 CEIP Jaume Fornaris i Taltavull	Mallorca	Son Servera	PARES I MARES
12 CEIP Joan Veny i Clar	Mallorca	Campos	PARES I MARES
13 CEIP Labritja	Eivissa	Sant Joan de Labritja	PARES I MARES
14 CEIP Llorenç Riber	Mallorca	Campanet	PARES I MARES
15 CEIP Maria de la Salut	Mallorca	Maria de la Salut	PARES I MARES
16 CEIP Mateu Fontiroig	Menorca	Maó	PARES I MARES (>50)
17 CEIP Molí d'en Xema	Mallorca	Manacor	PARES I MARES (>50)
18 CEIP Rodamilans	Mallorca	Sineu	PARES I MARES
19 CEIP Sant Lluís	Menorca	Sant Lluís	PARES I MARES
20 CEIP Santa Isabel	Mallorca	Palma	PARES I MARES
21 CEIP Ses Marjades	Mallorca	Sóller	PARES I MARES
22 CEIP Son Basca	Mallorca	sa Pobla	PARES I MARES
23 CEIP Son Juny	Mallorca	Sant Joan	PARES I MARES
24 CEIP Son Pisà	Mallorca	Palma	PARES I MARES
25 CIFP Francesc de Borja Moll	Mallorca	Palma	ALUMNAT
26 CIFP Pau Casesnoves	Mallorca	Inca	ALUMNAT
27 CIFP Son Llebre	Mallorca	Marratxí	ALUMNAT
28 Col·legi La Salle Palma	Mallorca	Palma	PARES I MARES
29 Col·legi Fra Joan Ballester	Mallorca	Campos	ALUMNAT (>50)
30 Col·legi Sagrat Cor	Mallorca	Palma	PARES I MARES
31 Col·legi Sant Francesc de Sales	Menorca	Ciutadella	PARES I MARES
32 Es Liceu	Mallorca	Marratxí	PARES I MARES (>50)
33 IES Albuhaia	Mallorca	Muro	ALUMNAT (>50)
34 IES Antoni Maura	Mallorca	Palma	ALUMNAT
35 IES Arxiduc	Mallorca	Palma	ALUMNAT
36 IES Balàfia	Eivissa	Sant Joan de Labritja	ALUMNAT (>50) - PARES i MARES
37 IES Bendinat	Mallorca	Calvià	ALUMNAT (>50) - PARES i MARES
38 IES Berenguer d'Anoia	Mallorca	Inca	ALUMNAT (>50)
39 IES Binissalem	Mallorca	Binissalem	ALUMNAT (>50) - PARES i MARES
40 IES Capdepera	Mallorca	Capdepera	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES (>50)

41	IES Damià Huguet	Mallorca	Campos	PARES I MARES
42	IES Felanitx	Mallorca	Felanitx	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES (>50)
43	IES Guillem Cifre de Colonya	Mallorca	Pollença	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES
44	IES Guillem Colom Casasnoves	Mallorca	Sóller	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES (>50)
45	IES Guillem Sagrera	Mallorca	Palma	ALUMNAT (>50)
46	IES Inca	Mallorca	Inca	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES (>50)
47	IES Joan Alcover	Mallorca	Palma	PARES I MARES (>50)
48	IES Joan Ramis i Ramis	Menorca	Maó	ALUMNAT
49	IES Josep Font i Trias	Mallorca	Esporles	ALUMNAT
50	IES Josep M ^a Llompart	Mallorca	Palma	PARES I MARES (>50)
51	IES Josep Sureda i Blanes	Mallorca	Palma	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES
52	IES La Ribera	Mallorca	Palma	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES
53	IES M. Àngels Cardona	Menorca	Ciutadella	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES (>50)
54	IES Madina Mayurqa	Mallorca	Palma	PARES I MARES (>50)
55	IES Manacor	Mallorca	Manacor	PARES I MARES
56	IES Marc Ferrer	Formentera	Sant Francesc	ALUMNAT - PARES I MARES
57	IES Marratxí	Mallorca	Marratxí	PARES I MARES
58	IES Mossèn Alcover	Mallorca	Manacor	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES
59	IES Nou Llevant	Mallorca	Palma	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES
60	IES Pasqual Calbó	Menorca	Maó	ALUMNAT - PARES I MARES
61	IES Porto Cristo	Mallorca	Manacor	ALUMNAT (>50)
62	IES Puig de sa Font	Mallorca	Son servera	PARES I MARES (>50)
63	IES Quartó De Portmany	Eivissa	Sant Antoni de Portmany	PARES I MARES
64	IES Ramon Llull	Mallorca	Palma	PARES I MARES
65	IES S'Arenal	Mallorca	Llucmajor	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES
66	IES Sa Blanca Dona	Eivissa	Eivissa	ALUMNAT - PARES I MARES
67	IES Sa Serra	Eivissa	Sant Antoni de Portmany	ALUMNAT - PARES I MARES
68	IES Sant Agustí	Eivissa	Sant Antoni de Portmany	PARES I MARES
69	IES Sant Marçal	Mallorca	Marratxí	ALUMNAT (>50)
70	IES Santa Margalida	Mallorca	Santa Margalida	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES
71	IES Santa Maria	Mallorca	Santa Maria	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES
72	IES Santanyí	Mallorca	Santanyí	PARES I MARES (>50)
73	IES Ses Estacions	Mallorca	Palma	ALUMNAT (>50)
74	IES Sineu	Mallorca	Sineu	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES (>50)
75	IES Son Cladera	Mallorca	Palma	PARES I MARES
76	IES Son Ferrer	Mallorca	Calvià	ALUMNAT (>50)
77	IES Son Pacs	Mallorca	Palma	ALUMNAT (>50) - PARES I MARES
78	Mata de Jonc	Mallorca	Palma	PARES I MARES

¹ Només s'inclouen els centres que han aportat almenys 10 participants a les enquestes d'alumnat o de pares i mares

² S'indiquen els centres que han aportat 50 o més participants

Professionals de l'àmbit de la investigació universitària

Mónica Alario Gavilán. Doctora Internacional en Estudis Interdisciplinaris de Gènere. Experta en violència sexual i pornografia.

Rafael Arredondo Quijada. Doctor professor de Treball Social i Criminologia a la Universitat de Màlaga (UMA). Membre del Departament de Psicologia Social, Treball Social i Serveis Socials i Antropologia Social. Membre del Grup de Recerca *Qualitat de Vida i Intervenció Comunitària i Organitzacional* (HUM-590). Vicepresident del Consell General de Treball Social. Coordinador de projectes a l'*Asociación* Cívica para la *Prevención* (ACP) i director de la revista científica *Servicios Sociales y Política Social*.

Rafael Ballester Arnal. Doctor en Psicologia. Catedràtic a l'àrea de Personalitat, Avaluació i Tractaments Psicològics de la Universitat Jaume I (UJI). Coordinador d'*Unisexsida* i del grup de recerca *Psicologia de la Salut: Prevenció i Tractament*.

Rosa Cobo Bedía. Doctora en Ciències Polítiques i Sociologia. Professora de Sociologia a la Universitat de la Corunya (UDC). Directora acadèmica del màster en línia *Igualdad y Equidad en el Desarrollo*. Directora d'*Atlánticas*.

Ana Cuervo Pollán. Doctoranda en Filosofia a la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED).

Lydia Delicado Moratalla. Doctora en Estudis Interdisciplinaris de Gènere. Professora del Departament de Ciències Humanes i de l'Educació a la Universitat Pública de Navarra (UPNA). Integrant de la *Red Académica Internacional de Estudios de Prostitución y Pornografía* i del grup *The Feminist Academy of Technology and Ethics* (FATES).

María Dosil Santamaría. Doctora en Psicologia de l'Educació i Didàctiques Específiques. Professora del Departament de Mètodes de recerca i Diagnòstic en Educació en la Universitat del País Basc (UPV/EHU). Especialista en Mediació i Intervenció Familiar.

Enrique Javier Díez Gutiérrez. Doctor en Ciències de l'Educació. Professor de la Facultat d'Educació de la Universitat de Lleó (ULE). Especialista en organització educativa.

Maialen Garmendia Larrañaga. Professora del Departament de Sociologia de la Universitat del País Basc (UPV/EHU). Directora de l'equip espanyol del Projecte *Net Children Go Mobile*.

Estefanía Jiménez Iglesias. Doctora en Comunicació Audiovisual. Professora del Departament de Comunicació Audiovisual a la Universitat del País Basc (UPV/EHU). Especialista en comunicació, indústria i mercat de la informació, màrqueting i promoció, web 2.0 i xarxes socials. Membre d'*EU Kids Online*.

María Lameiras Fernández. Professora del Departament d'Anàlisi i Intervenció Psicosocioeducativa a la Universitat de Vigo (UVIGO). Experta en sexualitat, salut i gènere.

Fátima León Larios. Doctora en Ciències de la Salut. Professora del Departament d'Infermeria a la Universitat de Sevilla (US).

Estibaliz Linares Bahillo. Doctora en Programa de Drets Humans: reptes ètics, polítics i socials. Investigadora a l'equip *Deusto Valores Sociales* de la Facultat de Ciències Socials i Humanes de la Universitat de Deusto (UD).

Gemma Martínez Fernández. Doctora en Comunicació Social. Membre d'*EU Kids Online*.

Josune Muñoz San José. Filòloga. Fundadora i directora d'*Skolastika*. Especialista en investigació, anàlisi i ensenyament de la literatura i el còmic creat per dones.

Sara Olivares Alvarez. Psicòloga i coordinadora de projectes a l'*Asociación* Cívica para la *Prevención* (ACP).

Graciela Padilla Castillo. Doctora en Ciències de la Informació. Professora del Departament de Periodisme i Nous Mitjans a la Universitat Complutense de Madrid (UCM). Membre del *Grupo Interdisciplinario de Investigaciones Feministas*.

Sabine Prantner. Doctoranda de psicologia. Membre del Departament de Psicologia i Psicobiologia Bàsica, Àrea de Psicologia Experimental i Clínica, a la Universitat Jaume I (UJI).

Miguel Pérez Fernández. Doctor en Psicologia. Professor del Departament de Personalitat, Avaluació i Tractaments psicològics a la Universitat de Salamanca (USAL). Vicesecretari de la Comissió deontològica del Col·legi de Psicòlegs.

Silvia Pérez Freire. Doctora en Sociologia. Professora del Departament de Sociologia, Ciència Política i Administració i Filosofia a la Universitat de Vigo (UVIGO). Especialitzada en violència de gènere. Pertany a la *Red Iberoamericana de Investigación sobre Imaginarios y Representaciones* (RIIR) i és fundadora de la *Red Gallega contra la Trata sexual*.

Elena Quintana Murci. Doctora Europea en Educació Inclusiva. Professora del Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació a la Universitat de les Illes Balears (UIB).

Óscar Román García. Professor del departament d'Infermeria a la Universitat del País Basc (UPV/EHU). Hospital Universitario de Basurto (Osakidetza).

Carmen Ruiz Repullo. Doctora en Desenvolupament i Ciutadania: drets humans, igualtat, educació i intervenció social. Professora a l'Àrea de Sociologia de la Universitat de Jaén (UJA).

Octavio Salazar Benítez. Catedràtic de Dret Constitucional de la Universitat de Còrdova (UCO), membre de la *Red Feminista de Derecho Constitucional* i de la *Red de Hombres por la Igualdad*.

Francisca Salvá Mut. Doctora en Ciències de l'Educació. Catedràtica en el Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears (UIB). Membre del grup de recerca Educació i Ciutadania (GEIC) i directora del Laboratori de Recerca i Innovació en Formació Professional (LIIFP).

Iván Sambade Baquerín. Professor del Departament de Filosofia. Membre de la càtedra d'Estudis de Gènere a la Universitat de Valladolid (UVA). President i cofundador de *Codo a codo* (associació d'homes per a la Igualtat de Palència).

Alejandro Villena Moya. Psicòleg general sanitari i sexòleg clínic. Membre de la *World Association for Sexual Health* (WAS). Membre de l'Equip Assistencial de la Plataforma *Dale Una Vuelta*.

Professionals responsables de serveis competents

Iris Borda García. Divulgadora i escriptora. Autora de *¿Prácticas buen sexo? Cómo lograr una sexualidad feminista*.

Jorge Gutiérrez Berlinches. Fundador de l'Associació *Dale Una Vuelta*. Autor de *La trampa del sexo digital. Guía definitiva para prevenir y superar la adicción a la pornografía*.

Leticia Martínez Piñero. Sexòloga clínic. Agent d'igualtat i docent de *Cadigenia SL*. Especialista en educació afectiva i sexual i igualtat d'oportunitats.

María Rodríguez Suárez. Sexòloga i Doctora en Gènere i Diversitat.

Amelia Tiganus. Autora de *La revuelta de las putas*, formadora a diversos cursos i tallers de sensibilització i prevenció de la prostitució i la violència sexual.

PART II

**Marc normatiu relatiu a la pornografia i al seu
impacte en menors**

Introducció

En aquesta segona part de l'estudi, s'examinen els instruments jurídics internacionals, nacionals i autonòmics més importants en relació amb la qüestió de l'accés de menors a contingut pornogràfic a través d'Internet, i la gestió dels riscos tant d'exposició a continguts com de contactes i comportaments relacionats amb la pornografia que generen les plataformes de pornografia i les xarxes socials, amb l'objectiu d'aclarir les obligacions dels poders públics en aquesta matèria. En aquest context, es posa de manifest l'obligació dels estats d'implementar mesures encaminades a la protecció dels i les menors davant l'accés indiscriminat a material pornogràfic a l'entorn digital, i salvaguardar alhora els altres drets humans en joc –com el dret a la igualtat entre homes i dones i el dret a la llibertat d'expressió– tant dels infants com del públic en general, i adoptant un enfocament de drets humans i de gènere, tal com ho requereix l'ordenament espanyol.

El caràcter nociu de la pornografia al col·lectiu infantil genera consens des de fa dècades i ha donat fonament a les disposicions legals que restringeixen la circulació i exhibició d'aquest tipus de material, unes disposicions que es troben fonamentalment al Codi Penal i a les lleis de comunicació audiovisual. Tot i això, els canvis radicals que s'han trobat amb la nova pornografia accessible a Internet i a través de la tecnologia 4G ha fet que aquestes disposicions s'hagin quedat completament obsoletes. Alguns dels canvis normatius que els estàndards internacionals i els corresponents òrgans de control reclamen des de fa anys i que resulten absolutament necessaris per al marc normatiu espanyol s'han donat molt recentment, a la segona part de l'any 2022. Per tant, resulta important examinar l'abast d'aquests canvis, valorant si són suficients, i la mesura en què els òrgans competents han començat a fer passos per aplicar-los i així protegir els drets dels nins, nines i adolescents.

Tot i això, la consecució d'aquest objectiu no està resultant fàcil, ja que alguns critiquen qualsevol limitació d'accés a continguts allotjats a Internet –com a espai on s'ha de respectar la llibertat d'expressió–, o veuen aquesta limitació tècnicament difícil, posant traves a l'adopció de mesures per protegir la infantesa i l'adolescència. Per tant, és essencial examinar l'abast dels drets fonamentals relacionats amb aquesta qüestió, a la llum tant del dret internacional com del dret intern, per entendre quins han de prevaler en relació amb la temàtica que és l'objecte d'aquest informe.

Per aclarir aquestes qüestions, aquesta segona part de l'estudi comença amb una anàlisi dels drets fonamentals en joc i de les normes i pronunciaments que, tant en l'àmbit nacional com internacional, assenyalen com assolir un just equilibri entre aquests drets quan poden entrar en col·lisió (capítol 1). A continuació, s'examina la normativa internacional tant d'àmbit universal (capítol 2) com europeu (capítol 3) relativa a l'impacte en menors de l'accés a material il·legal o nociu, i en particular de caràcter pornogràfic, a l'entorn digital, així com les directrius i recomanacions que han adoptat sengles organismes internacionals en aquests àmbits per guiar els estats en la implementació de la normativa pertinent.

Aquesta anàlisi es completa amb l'estudi de les normatives nacionals d'alguns països del nostre entorn que han regulat de manera específica la qüestió de l'accés de menors a material pornogràfic a través de l'entorn digital, a fi de valorar l'existència de bones pràctiques que podrien inspirar l'adopció de mesures a l'àmbit espanyol (capítol 4). Finalment, s'acaba amb l'anàlisi del marc normatiu espanyol en relació amb aquesta qüestió, tant en l'àmbit nacional com en l'àmbit autonòmic (capítol 5). A les conclusions i recomanacions (capítol 6), s'identifiquen les principals obligacions de l'Estat espanyol en aquesta matèria a la llum dels estàndards internacionals aplicables i les principals mancances del marc normatiu actual i de la seva implementació a la pràctica en aquesta matèria, per després formular una sèrie de recomanacions relatives a la millora tant del marc normatiu com de la seva aplicació efectiva.

CAPÍTOL 1

Els drets fonamentals en joc

1. Els drets de les nines, nins i adolescents

1.1. Els drets dels infants a l'ordenament internacional

La Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets de l'Infant (CDN), adoptada l'any 1989, és el primer instrument internacional legalment vinculant que conté estàndards per a la protecció integral dels drets dels nins i nines. Amb 196 estats part, es tracta d'un dels tractats amb més ratificacions al món (tots els estats menys els Estats Units d'Amèrica), per la qual cosa s'ha convertit sense cap dubte en el text de referència per a la protecció dels infants en l'àmbit internacional. La Convenció reconeix que els infants, és a dir, tota persona menor de 18 anys, són un grup vulnerable a la societat que necessita una protecció especial i, per tant, obliga tots els estats part a assegurar als i les menors, mitjançant l'adopció de mesures legislatives i administratives apropiades, «la protecció i la cura que siguin necessàries per al seu benestar» (art. 3.2). En aquest context, estableix una sèrie de principis rectors i obligacions concretes relatives a diferents àmbits de la seva vida i desenvolupament. Molts d'aquests principis i obligacions es recullen també al Dret de la UE: tant a la Carta de drets fonamentals de la Unió Europea (CDFUE), com s'esmentarà a continuació, com a l'article 3 del Tractat de la Unió Europea que fa de la «protecció dels drets de l'infant» un objectiu general de la política comuna europea tant en el pla intern com en les relacions exteriors.

L'interès superior del menor és el principi fonamental que ha de regir la planificació, la valoració, la regulació i l'avaluació de qualsevol situació o problemàtica que afecti els menors, de conformitat amb el que estableix l'article 3.1 del CDN i l'article 24.2 de la CDFUE. Tots dos estableixen que en tots els actes relatius a infants duts a terme per autoritats públiques o institucions privades, l'interès superior de la persona menor constituirà una consideració primordial. Per complir aquesta prescripció, preveuen també que es reculli l'opinió del i de la menor: té el dret a expressar la seva opinió en totes les decisions que l'afectin i aquesta serà tinguda en compte en funció de la seva edat i maduresa (art. 12 de la CDN i art. 24.1 de la CDFUE). Un altre dret fonamental dels infants és el dret a la vida, la supervivència i el desenvolupament (art. 6 CDN). Els infants tenen el dret intrínsec a la vida i la protecció contra la violència. El desenvolupament s'hauria d'interpretar en el sentit més ampli, i englobar el desenvolupament físic, mental, espiritual, moral, psicològic i social.

El Conveni reconeix el dret a la llibertat d'expressió de nins i nines (art. 12 CDN), el seu dret a accedir a informació de diferents fonts i mitjans, i en particular dels que en promouen el benestar social, espiritual i moral (art. 17 CDN), i el seu dret que no s'interfereixi de manera arbitrària o il·legal en la vida privada i familiar i en la llar i la correspondència (l'article 16).

Així mateix, d'acord amb la Convenció els estats part es comprometen a protegir els infants de totes les formes d'explotació i abús sexual, fins i tot per part de mares i pares o d'una altra persona responsable de tenir-ne cura (art. 19 CDN). A aquest efecte, els estats han de prendre totes les mesures nacionals, bilaterals i multilaterals apropiades per prevenir:

- a) La incitació o coacció perquè un nin o nina participi en qualsevol activitat sexual il·lícita.
- b) L'explotació de nins i nines a la prostitució o altres pràctiques sexuals il·legals.
- c) L'explotació de nins i nines en espectacles i materials pornogràfics (art. 34 CDN).

Com que la pornografia infantil representa un percentatge cada vegada més elevat dels continguts pornogràfics, que genera una preocupació especial, ja que comporta una vulneració especialment greu dels drets dels infants, s'ha adoptat un instrument específic per lluitar contra l'explotació d'aquests en la pornografia: el Protocol Facultatiu de la Convenció sobre els Drets de l'Infant relatiu a la venda d'infants, la prostitució infantil i la utilització d'infants a la pornografia, de l'any 2000. L'article 2.c) del Protocol defineix la pornografia infantil com a «tota representació, per qualsevol mitjà, d'un infant dedicat a activitats sexuals explícites, reals o simulades, o tota representació de les parts genitals d'un infant amb fins primordialment sexuals». L'article 3.1.c) exigeix als Estats que tipifiquin com a delictes la producció, distribució, divulgació, importació, exportació, oferta, venda o possessió de pornografia infantil. Més enllà de la tipificació penal, d'acord amb l'article 10 d'aquest Protocol, els estats part han de prendre totes les mesures necessàries per enfortir la cooperació per a la prevenció, detecció, investigació, enjudiciament i sanció dels responsables d'actes relacionats amb la venda d'infants, la prostitució infantil, la utilització d'infants a la pornografia i el turisme sexual amb nins i nines; i han de promoure la cooperació i la coordinació internacional en aquest àmbit entre les seves autoritats, les organitzacions no governamentals nacionals i internacionals i les organitzacions internacionals (Contreras Soler et al., 2022).

Així mateix, al continent europeu els nins i nines tenen dret a gaudir de tots els drets humans consagrats al Conveni Europeu de Drets Humans, entre els quals hi ha els drets civils, polítics, econòmics, socials i culturals. En aquest context, gaudeixen de la protecció que els atorga el Tribunal Europeu de Drets Humans a través de la seva nodrida jurisprudència. El Consell d'Europa compta també amb estàndards internacionals més específics que garanteixen la protecció dels drets de les persones menors davant la violència i l'explotació, com són el Conveni per a la protecció dels infants contra l'explotació i l'abús sexual (Conveni de Lanzarote) de 2007, ratificat per Espanya l'any 2010, el Conveni sobre prevenció i lluita contra la violència contra la dona i la violència domèstica (Conveni d'Istanbul) de 2011, ratificat per Espanya l'any 2014, el Conveni sobre la lluita contra la tracta d'éssers humans (Conveni de Varsòvia) de 2005, ratificat per Espanya l'any 2009, o el Conveni sobre la cibercriminalitat (Conveni de Budapest) de 2001, ratificat per Espanya l'any 2020. Aquests convenis obliguen Espanya a prendre mesures efectives per prevenir i sancionar l'abús sexual infantil, la violència contra les dones i les nines i la tracta de nins i nines amb fins d'explotació sexual i altres fins, i a adoptar mesures específiques per prevenir i sancionar aquests delictes quan tinguin lloc a l'entorn digital, i fomentar la cooperació amb els altres estats del Consell d'Europa.

1.2. El menor com a persona i els seus drets fonamentals en el sistema constitucional espanyol

La Constitució espanyola, en línia amb els principals textos internacionals en la matèria i els sistemes constitucionals avançats, parteix de la premissa segons la qual els menors són titulars d'aquells drets fonamentals vinculats a la dignitat de la persona humana. La manca de plena capacitat d'exercici fins que no s'assoleix la majoria d'edat no comporta la manca d'eficàcia dels drets dels quals són titulars com a persones. Una altra cosa és que, en determinats àmbits, els que tinguin atribuïda la guàrdia i custòdia de les persones menors podran incidir en el gaudi dels seus drets fonamentals, tot i que aquesta afectació s'haurà de modular en funció de la maduresa del menor. En qualsevol cas, correspon a mares i pares o guardadors legals i, en darrer extrem, als poders públics assegurar l'especial protecció que necessiten els i les menors per raó de la seva edat.

Així, els i les menors són subjectes titulars dels drets fonamentals genèrics que pertanyen a la persona com a tal, és a dir, aquells que són imprescindibles per a la garantia de la dignitat humana. Aquests drets, alhora, es poden subdividir en diverses categories. En primer lloc, hi

ha els drets de l'esfera personal. En aquest grup s'hi troben, lògicament, com a pressupòsit o suport de tots els altres drets, el dret a la vida i a la integritat física i moral (art. 15 CE) i el dret a la llibertat ideològica i religiosa (art. 16 CE). En segon lloc, ens podem referir als drets derivats del respecte de la vida privada, entre els quals hi ha el dret a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge (art. 18 CE). Els menors també són titulars dels drets d'àmbit polític, com el dret a la llibertat d'expressar i a difondre lliurement pensaments, idees o opinions i el dret a rebre informació veraç per qualsevol mitjà (art. 20 CE), el dret de reunir-se i manifestar-se de manera lliure i pacífica (art. 21 CE) i el dret d'agrupar-se de forma estable i permanent amb altres persones amb un fi comú (art. 22 CE).

Al marge d'aquest reconeixement implícit de les llibertats fonamentals dels i les menors, a la Constitució existeixen altres referències expressives als drets que estan vinculats al deure de protecció i benestar dels infants. Això succeeix a l'article 20.4 de la Constitució, quan estableix com a límit a la llibertat d'expressió «la protecció de la joventut i la infància». Per la seva banda, l'article 27.2 de la Constitució es refereix al ple desenvolupament de la personalitat humana, pel que fa als principis democràtics de convivència, com a l'objectiu bàsic que té el dret a l'educació.

També, i no menys important, cal tenir present que l'article 9.2 de la Constitució estableix un mandat general d'actuació als poders públics, que han de promoure les condicions perquè la igualtat dels individus i dels grups en què s'integren siguin reals i efectives i remoure els obstacles que impedeixen la participació de tothom en la vida política, econòmica, cultural i social. La qual cosa significa que existeix una habilitació constitucional per establir mesures d'acció positiva amb relació a grups de persones que necessiten d'una especial protecció. Aquest principi, de fet, ha estat explícitament reconegut pel Tribunal Constitucional en relació amb els menors:

«Desde la perspectiva del principio de igualdad (tanto en su vertiente de igualdad en la ley, como en la de igualdad en la aplicación de la ley del art. 14 CE), esas referencias constitucionales específicas a colectivos personales permiten (y, a veces, imponen) el establecimiento de tratos diferenciadores positivos o favorables que, aunque impliquen una desigualdad, no pueden considerarse contrarios al mencionado artículo 14 CE [...] en este sentido, es de subrayar que la diferenciación mayoría-minoría de edad es, sin duda, en línea general, constitucionalmente legítima —aparece expresamente recogida en el art. 12 CE—, dando lugar a status jurídicos distintos, que, entre otras consecuencias, determinan una mayor protección de los menores, como la propia Constitución también reconoce —art. 39.3 y 4 CE. Estas previsiones constitucionales tienen, pues, virtualidad bastante para generar un trato favorable» (FJ 4art de la STC 274/2005, amb cita de la STC 109/2005, de 7 de juliol).

Per la seva banda, l'article 39 estableix l'obligació de les administracions competents d'assegurar la protecció social, econòmica i jurídica de les famílies, entre els quals es troben, naturalment, els menors (apartat 1); i, de manera especial, el precepte encomana a l'Estat la protecció integral dels fills, en una accepció genèrica que abasta, lògicament, els menors d'edat (apartat 2); també s'imposa als progenitors, expressament, el deure de protegir els fills durant la minoria d'edat (art. 3); i encara es fa palès el necessari desenvolupament dels instruments jurídics i mesures per fer efectius els acords internacionals que garanteixin els drets de la infància (apartat 4). A més, implícitament, el deure de protecció dels poders públics també es canalitza en altres preceptes de la Constitució que s'ocupen de diversos aspectes (la protecció de la salut —article 43—, el gaudi d'un medi ambient adequat —article 45—, el dret a disposar d'un habitatge digne i adequat —article 47— o la protecció integral a les persones amb discapacitat —article 49—) que incideixen en el benestar dels i les menors.

Els mandats de protecció a les persones menors es troben dins el capítol III, que conté els principis rectors que han d'inspirar la legislació positiva, la pràctica judicial i l'actuació dels poders públics per a la protecció dels drets del menor (art. 53.3 CE). Per tant, el legislador és

el destinatari principal del mandat constitucional de protecció especial als menors, ja que els mandats continguts en l'article 39 només seran plenament efectius davant els tribunals en virtut de les lleis que els despleguin. Però, igualment, el Govern i l'Administració han d'atendre a aquell mandat constitucional per dur endavant la seva acció política i en l'exercici de les seves potestats normatives i executives.

Així, doncs, correspon als poders públics (i en particular al poder legislatiu) complir amb el mandat constitucional de protecció dels nins, nines i joves mitjançant l'establiment d'instruments jurídics que desenvolupin aquesta responsabilitat. Tanmateix, al règim especial de protecció té una importància significativa la participació de la família, que l'ha de preparar per a una ciutadania responsable. Els progenitors i els tutors o guardadors són els destinataris de les obligacions i facultats legals en virtut de les quals es vol assegurar la protecció i defensa de l'interès superior del menor i del desenvolupament lliure i integral de la seva personalitat. I els poders públics, en darrer extrem, hauran de vetllar i assegurar el correcte compliment de les potestats parentals (SSTC 141/2000, de 29 de maig —FJ5è— i 154/2002, de 18 de juliol —FJ9è a—).

El desplegament normatiu dels drets dels i les menors es va iniciar ben aviat després de l'aprovació de la Constitució. En relació amb el tema que ens ocupa, es va modificar el Codi Penal, per exemple, en relació amb els delictes d'exhibicionisme i provocació sexual envers els menors (l'any 1988); i per protegir els menors en l'àmbit la programació televisiva es va aprovar la Llei 25/1994, de 12 de juliol, per a la transposició de la Directiva 89/552/CCE. Amb la voluntat de procedir a un desplegament integral i millorat del marc jurídic de protecció, s'aprovà la Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor i, més endavant, la Llei Orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral a la infància i l'adolescència enfront de la violència. En l'apartat 3 del capítol 5 d'aquesta part de l'estudi, relatiu al marc nacional aplicable a la pornografia i al seu impacte en menors, s'examinarà en quins termes aquests textos aborden aquesta qüestió i si els mandats i mesures que inclouen són adequats i prou específics perquè els poders públics puguin garantir la protecció dels i les menors davant dels riscos que suposa el fàcil accés i la circulació de material pornogràfic a Internet actualment.

2. El dret a la igualtat entre homes i dones i a una vida lliure de violència

Des de l'inici de la humanitat la discriminació cap a les dones ha esdevingut un fet universal. La situació de desigualtat de les dones s'inicia des de les primeres civilitzacions, a partir d'una distinció entre l'espai públic (reservat pràcticament als homes) i el privat (ocupat principalment per les dones). Amb el pas del temps, s'ha mantingut limitada la participació social de les dones i s'ha dificultat que poguessin accedir en igualtat de condicions als béns i als recursos que els hi pertoca en justícia. En l'àmbit jurídic, les reivindicacions de les dones per gaudir dels drets com a ciutadanes comencen en el segle XVIII, però el reconeixement de la plena igualtat de drets i d'oportunitats entre homes i dones es generalitza únicament a partir de la primera meitat del segle XX. Però aquest reconeixement legal topa amb resistències socials a causa del manteniment d'unes idees fermes i interioritzades segons les quals les funcions de les dones queden circumscrites a l'àmbit privat i familiar.

Com s'ha indicat en el marc conceptual de la part I de l'estudi, la nova pornografia que es veu avui dia a Internet representa la dona en una situació de submissió i inferioritat. Promou una imatge cosificada de la dona, reduint-la a un objecte de plaer sexual per a l'home i fomentant uns valors masclistes extrems de dominació de l'home i fins i tot d'exercici de la violència cap a la dona. En un context de lluita per aconseguir una igualtat plena i efectiva i perquè les dones i les nines puguin desplegar plenament les seves capacitats en tots els àmbits de la vida

tant pública com privada, el missatge que propugna la pornografia és profundament reaccionari i masculista, ja que pretén esborrar anys de progressos i tornar a ubicar les dones en una posició subalterna i limitada a la satisfacció dels desitjos sexuals i de poder de l'home. La qüestió de la igualtat se situa, per tant, en un lloc central del debat entorn de la nova pornografia i la seva difusió a llarga escala a Internet, per l'impacte que té en la promoció d'una visió desigual i sexista de les relacions entre homes i dones. Resulta, doncs, essencial entendre el paper central i transversal del dret a la igualtat entre homes i dones en el nostre ordenament, per poder fonamentar l'adopció de mesures adequades per lluitar contra una visió discriminatòria, sexista i cosificadora de la dona a la pornografia, sobretot pel que fa a la promoció d'aquests valors nocius i discriminatoris en els infants i adolescents.

2.1. La igualtat i l'erradicació de la violència de gènere al dret internacional

La igualtat entre dones i homes és un principi jurídic universal reconegut des de l'adopció de la Carta de les Nacions Unides (1945) i la Declaració Universal de Drets Humans (1948) i que està plasmat en diversos textos internacionals sobre drets humans. Entre aquests destaca la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (CEDAW), aprovada per l'Assemblea General de Nacions Unides l'any 1979 i ratificada per Espanya el 1983, així com el Pacte internacional de drets civils i polítics i el Pacte internacional de drets econòmics, socials i culturals, tots dos adoptats l'any 1966 i ratificats per Espanya el 1977, que garanteixen el gaudi de tots els drets humans en peus d'igualtat prohibint qualsevol classe de discriminació entre dones i homes. La igualtat és, així mateix, un principi fonamental a la Unió Europea. Des de l'entrada en vigor del Tractat d'Amsterdam, el 1r de maig de 1999, la igualtat entre dones i homes i l'eliminació de les desigualtats entre les unes i els altres són un objectiu que s'ha d'integrar en totes les polítiques i accions de la Unió i dels seus membres. El dret a la igualtat es troba així mateix recollit a la Carta de drets fonamentals de la UE (CDFUE), als seus articles 21 i 23, així com a la Convenció Europea de Drets Humans, a l'article 14, i ha estat desenvolupat pel Tribunal Europeu de Drets Humans a la seva jurisprudència.

La violència sexual i de gènere és sens dubte la manifestació més greu de la discriminació contra la dona i la nina, ja que s'exerceix per penalitzar o obstaculitzar l'exercici dels seus drets i llibertats, uns drets reconeguts pels ordenaments democràtics moderns, però que aquells que segueixen defensant els rols de gènere assumits tradicionalment pel sistema patriarcal no volen reconèixer, amb l'objectiu de mantenir-se en una situació de domini i privilegi. Per lluitar contra aquesta manifestació especialment cruenta de la discriminació contra la dona, les conseqüències físiques, psicològiques i emocionals de les quals poden afectar greument o fins i tot impedir la realització d'un projecte vital personal a les dones i les nines, els Estats han adoptat instruments més específics que reconeixen el dret de les dones i nines a una vida lliure de violència de gènere i que obliguen els Estats a adoptar mesures de caràcter integral per erradicar aquesta violència i protegir les seves víctimes. Aquestes mesures inclouen accions per eliminar els estereotips de gènere que sustenten la violència sexual, i la tipificació i la persecució penal de tots els tipus de violència envers la dona.

Entre aquests instruments destaca la Recomanació General 35 (2017) del Comitè CEDAW sobre la violència per raó de gènere contra la dona que desenvolupa l'abast de les obligacions dels Estats, derivades de la CEDAW, davant de totes les formes de violència contra les dones i les nines causades per agents estatals o particulars, entre les quals, les violències sexuals. S'hi defineix la violència per raó de gènere com a «la violència dirigida contra la dona perquè és dona o que l'afecta de forma desproporcionada» (CEDAW, 2017, 1).

En l'àmbit europeu, el Conveni del Consell d'Europa sobre la prevenció i la lluita contra la violència contra les dones i la violència domèstica (Conveni d'Istanbul), ratificat per Espanya l'any 2014, és el referent dels estàndards internacionals en aquest camp. La UE va signar la Convenció

l'any 2017, indicant així la intenció de convertir-se en part d'aquest acord de drets humans, el més avançat sobre la protecció de les dones de la violència. Reconeixent que la violència contra les dones és una qüestió d'igualtat de gènere, ja que és un dels mecanismes socials crucials pels quals es mantenen les dones en una posició de subordinació, el Conveni d'Istanbul estableix l'obligació dels Estats de promoure i protegir el dret de tothom, en particular de les dones, a viure lliure de la violència tant en l'àmbit públic com en l'àmbit privat (art. 4). En concret, els Estats tenen l'obligació de no cometre violència contra la dona i d'actuar amb la diligència deguda per prevenir, investigar, castigar i indemnitzar els actes de violència comesos per actors no estatals (particulars, empreses, delinqüència organitzada, etc. —article 5—), aplicant una perspectiva de gènere (art. 6). En matèria de prevenció, el Conveni obliga els Estats a adoptar les mesures necessàries per canviar els comportaments i els estereotips que donen lloc al fet que la violència contra la dona sigui acceptable per alguns, així com a impartir formació als professionals que treballen amb víctimes potencials, a sensibilitzar el públic sobre les diferents formes de violència i els traumes que provoquen, a incloure material didàctic sobre qüestions d'igualtat i violència cap a la dona i la nina en els plans d'estudi a tots els nivells de l'educació, i a cooperar amb els mitjans de comunicació i el sector privat per arribar al públic en general.

En matèria de protecció, el Conveni obliga els Estats a prioritzar les necessitats i la seguretat de les víctimes, a establir serveis de suport especialitzats i de caràcter integral així com línies d'ajuda telefònica gratuïtes i disponibles les 24 hores del dia, entre altres mesures. I en matèria penal, a més del deure de tipificar com a delicte i perseguir eficaçment la violència física, la sexual i la psicològica, així com l'assetjament sexual, el conveni obliga els estats a establir com a circumstàncies agreujants aquestes situacions: la comissió reiterada del delicte, la comissió per part d'un familiar, la comissió contra o en presència d'un menor, quan hi hagi violència extrema o quan el delicte hagi estat comès per dues persones o més (art. 46).

2.2. La igualtat entre homes i dones a la Constitució

Els pilars fonamentals dels quals parteix la declaració Universal de Drets Humans de les Nacions Unides —la llibertat i la plena igualtat entre tots els éssers humans, i la prohibició de qualsevol classe de discriminació— són la base de la construcció d'una societat més justa i, com a tal, són també considerats com a valors superiors dels sistemes constitucionals contemporanis. La Constitució de 1978, ja en el preàmbul, proclama la voluntat de «garantir la convivència democràtica [...] de conformitat amb un ordre [...] social just» i de protegir totes les persones en l'exercici dels drets humans. Pel que ara interessa:

- L'article 1.1 es refereix a **la igualtat com a valor** de l'ordenament jurídic. Això significa que la igualtat és un element que sustenta tot el sistema jurídic.
- Es reconeix la **igualtat com a principi** inspirador del sistema de drets i llibertats, a partir de les seves dues manifestacions fonamentals: d'una banda, la igualtat davant la llei, sense que pugui prevaldre cap mena de discriminació (art. 14); i, de l'altra, la igualtat material a partir del mandat als poders públics d'intervenir en l'àmbit social i econòmic per tal que la llibertat i la igualtat de tothom siguin reals i efectives (art. 9.2).
- L'article 10.2 estableix una clàusula segons la qual els drets de les persones s'interpretaran de conformitat amb els tractats i acords internacionals sobre aquestes matèries. Pel que fa a la no discriminació de les dones, aquest precepte estableix la connexió entre la Constitució i, principalment, en l'àmbit supraestatal, la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (1979); en l'àmbit de la Unió Europea, amb el Tractat de la Unió Europea, que configura la igualtat de dones i homes com un principi fonamental de la Unió; i, encara, amb el Conveni d'Istanbul.

A partir de l'aprovació de la Constitució es produeix el desplegament legal del principi d'igualtat que permet la implementació d'una nova regulació igualitària entre els dos sexes en les relacions de família, en l'àmbit laboral, en l'àmbit penal i en la resposta jurídica enfront de la violència cap a les dones, entre altres aspectes. Aquest procés culmina amb l'aprovació de la Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes, que reforça les polítiques d'igualtat entre dones i homes a partir d'un plantejament transversal que impregni tots els àmbits de la vida pública i privada. Es tracta d'una acció normativa adreçada a combatre totes les manifestacions encara subsistents de discriminació, directa o indirecta, per raó de sexe i a promoure la igualtat real entre dones i homes, amb remoció dels obstacles i estereotips socials que, en tots els àmbits, incloent-hi el de la comunicació audiovisual, impedeixen assolir-la (vegeu apartat 2 del capítol 5).

2.3. El dret a una vida lliure de violència de gènere i sexual

Partint de la proclamació del dret a la vida i a la integritat física (art. 15 CE) i a la llibertat i seguretat (art. 17 CE) s'han introduït a l'ordenament jurídic mesures per a la protecció contra les violències masclistes i sexual que afecten de manera especial a les dones i nines, però que també pateixen els nins. En els darrers anys aquesta situació s'ha visualitzat com un problema social que ha de ser abordat pels poders públics i, per tant, el legislador ha impulsat mesures de prevenció i de reacció contra la violència de gènere. Per donar una resposta integral i coordinada enfront de la violència que pateixen les dones, s'han de destacar, a més de la mencionada llei d'igualtat 3/2007 que s'aplica també a la violència masclista com una de les formes més greus de discriminació contra la dona, els textos següents:

- La Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, que preveu mesures integrals de prevenció, protecció, persecució i reparació en relació amb la violència en l'àmbit de les relacions afectives.
- La Llei orgànica 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual, que preveu mesures integrals de prevenció, protecció, persecució i reparació en relació amb totes les formes de violència, que supera, així, les limitacions de la llei 1/2004 que protegia la dona de forma integral únicament en relació amb la violència que sofria a l'àmbit de la parella.
- El Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere: el vuitè eix d'aquest pacte conté mesures que tenen per objectiu investigar, visualitzar i prestar atenció, entre d'altres, als mecanismes i formes que promouen les violències masclistes i sexuals.

Tant aquestes lleis com el Pacte obliguen els poders públics a erradicar i, en l'àmbit dels mitjans de comunicació, també a prohibir les visions sexistes i discriminatòries de la dona que la releguen a un rol inferior, submís o estereotipat en comparació amb els homes, i promoure una visió igualitària dels rols i relacions entre homes i dones, tal com s'explicarà de manera més aprofundida a l'apartat 2 del capítol 5 relatiu a la normativa nacional espanyola. També, a l'apartat 6 del mateix capítol es farà referència a la normativa autonòmica relativa a la igualtat entre homes i dones i a les obligacions relacionades amb l'erradicació de la violència envers la dona.

3. El dret a la llibertat d'expressió, a la lliure informació i a la creació artística

Quan s'analitza l'impacte de la pornografia en menors, s'hauran de prendre en consideració, d'una banda, el dret a la llibertat d'expressió i l'especial tractament que rep l'exercici del dret a la lliure informació per part de menors d'edat; i de l'altra, l'establiment de límits proporcionats

a l'accés a determinats continguts emparats pel dret a la llibertat d'expressió i la lliure creació artística quan es tracta de protegir la joventut i la infància. En aquest punt, té interès analitzar, en primer lloc, el tractament internacional de la llibertat d'expressió, per després aprofundir en el tractament constitucional d'aquest dret.

3.1. La llibertat d'expressió al dret internacional

El dret a la llibertat d'expressió està consagrat a l'article 19 de la Declaració Universal dels Drets Humans, així com a l'article 19 del Pacte internacional de drets civils i polítics, que el defineix com «la llibertat de buscar, rebre i difondre informacions i idees de tota mena, sense consideració de fronteres, sigui oralment, per escrit o de manera impresa o artística, o per qualsevol altre procediment de la seva elecció». Tot i això, el paràgraf 2 d'aquest article assenyalava que aquest dret comporta deures i responsabilitats i que, per tant, pot estar subjecte a certes restriccions que han d'estar expressament fixades per la llei i que han de ser necessàries per «assegurar el respecte als drets o la reputació dels altres» o «la protecció de la seguretat nacional, l'ordre públic o la salut o la moral públiques». Per tant, delega al legislador nacional la funció d'identificar els drets i els interessos fonamentals la protecció dels quals pot justificar una limitació del dret a la llibertat d'expressió.

En aquest context, el Comitè de Drets Humans, l'òrgan d'experts de Nacions Unides encarregat de monitoritzar l'aplicació del Pacte, ha proporcionat orientació als estats sobre com s'ha d'interpretar el dret a la llibertat d'expressió en relació amb els continguts de caràcter pornogràfic. A la seva Observació general núm. 28 sobre la igualtat de drets entre homes i dones (2000), ha assenyalat que el dret a la llibertat d'expressió reconegut a l'article 19 s'ha de limitar en relació amb la pornografia i el seu impacte en la igualtat de gènere, en els termes següents:

«Habida cuenta de que la publicación y difusión de material obsceno y pornográfico que presente a mujeres y niñas como objetos de violencia o de tratos degradantes o inhumanos puede fomentar que las mujeres y niñas sean objeto de tratos de esa índole, los Estados Parte deberán proporcionar información acerca de las medidas legales que existan para restringir esa publicación o difusión.»
(CDH, 2000, 22)

En efecte, de manera similar al discurs de l'odi, el discurs misogin i degradant cap a la dona que trasllada la pornografia no pot ser tolerat i constitueix una restricció legítima a la llibertat d'expressió. Per tant, tocarà al legislador nacional decidir les restriccions als continguts pornogràfics que es puguin aplicar a tothom, i les que s'hauran d'aplicar només als i les menors.

De manera similar, l'article 10 de la Convenció Europea de Drets Humans estableix que l'exercici de la llibertat d'expressió, és a dir, la llibertat de rebre i comunicar informació o idees sense que hi hagi ingerència de l'autoritat pública, podrà estar subjecte a restriccions o sancions previstes per la llei «que constitueixin mesures necessàries, en una societat democràtica, per a la seguretat nacional, la integritat territorial o la seguretat pública, la defensa de l'ordre i la prevenció del delictes, la protecció de la salut o de la moral, la protecció de la reputació o dels drets aliens, per impedir la divulgació d'informacions confidencials o per garantir l'autoritat i la imparcialitat del poder judicial». El TEDH ha interpretat l'abast de les limitacions permeses d'acord amb aquest article, tal com s'assenyalarà als apartats següents.

3.2. La llibertat d'expressió com a fonament de la societat democràtica

El Tribunal Constitucional ha posat en relleu les dues dimensions del dret fonamental a la llibertat d'expressió: la protecció d'un àmbit de llibertat individual i el seu caràcter de garantia institucional del sistema democràtic. Així, des de les primeres sentències, l'alt tribunal diu que:

«Las libertades del artículo 20 no son solo derechos fundamentales de cada ciudadano, sino que significan el reconocimiento y la garantía de una institución política fundamental, que es la opinión pública libre, indisolublemente ligada con el pluralismo político que es un valor fundamental y un requisito del funcionamiento del Estado democrático.» (STC 12/1982, 31 de març)

El TEDH ha sintetitzat de forma molt clara aquestes dues manifestacions indicant que la llibertat d'expressió consagrada a l'article 10 del CEDH «constituye uno de los fundamentos de una sociedad democrática y una de las condiciones fundamentales para el progreso y para la realización personal de los individuos» (caso *Toranzo Gómez c. España*, 2018).

La llibertat d'expressió, en sentit genèric, implica el dret a expressar i difondre lliurement els pensaments, idees i opinions per qualsevol mitjà de reproducció (art. 20.1.a CE); mentre que la llibertat d'informació té un perfil propi i més reduït que la llibertat d'expressió (art. 20.1.d CE). Així, la llibertat d'expressió implica l'emissió de judicis i opinions, mentre que la llibertat d'informació *veraç* tracta de manifestar fets amb transcendència pública i el coneixement dels quals sigui necessari perquè la participació dels ciutadans en la vida col·lectiva sigui real. Així mateix, la Constitució reconeix la lliure creació artística a través de la qual es protegeix la diversitat i el pluralisme a l'hora de qualsevol manifestació artística. El contingut específic d'aquest dret resideix, d'una banda, en el procés creatiu (que ha de ser lliure) i la posterior difusió o exhibició de l'obra artística (art. 20.1.b CE). Per tant, el discurs pornogràfic constitueix un exercici dels drets a la llibertat d'expressió i a la llibertat de creació i producció artística, consagrats a l'article 20.1.a i b de la Constitució (Martínez Otero, 2021).

També, assenyalem que la Constitució prohibeix la restricció d'aquests drets mitjançant la censura prèvia, entesa com a «cualesquiera medidas limitativas de la elaboración o difusión de una obra del espíritu, especialmente al hacerlas depender del previo examen oficial de su contenido». Per tant, es parteix del caràcter prevalent de la llibertat d'expressió, encara que a través les seves concretes manifestacions puguin molestar, inquietar o disgustar (TEDH cas *Handyside c. Regne Unit*, 1976; i STC 6/2000, de 17 de gener). No obstant això, i malgrat el caràcter preferencial de la llibertat d'expressió, aquest dret no és un absolut i, per tant, comporta deures i responsabilitats. La mateixa Constitució, a l'article 20.4, indica quins són els seus límits, fent una indicació exhaustiva de les restriccions que pot establir el legislador en els termes següents:

«Aquestes llibertats tenen el límit en el respecte als drets reconeguts en aquest Títol, en els preceptes de les lleis que el desenvolupin i, especialment, en el dret a l'honor, a la intimitat, a la imatge pròpia i a la protecció de la joventut i de la infància.»

Així, doncs, qualsevol limitació a la llibertat d'expressió s'haurà de fonamentar en alguna d'aquestes especificacions contemplades a la mateixa Constitució. Pel que ara interessa, en relació amb el límit fixat per l'article 20.4 CE relatiu a la protecció de la joventut i la infància, hem d'entendre que la formulació constitucional es refereix a l'objectiu constitucional al qual ja ens hem referit i que deriva de determinats valors i principis establerts pel constituent: a la dignitat de la persona i al lliure desenvolupament de la personalitat, reconeguts a l'article 10.1; al mandat de la protecció integral dels menors (art. 39); i la promoció de les condicions per a la lliure participació de la joventut en tots els aspectes de la vida col·lectiva (art. 48).

3.3. La protecció de la joventut i de la infància com a límit a la llibertat d'expressió

Els excessos i abusos en l'exercici de la llibertat informativa són especialment preocupants quan afecten els menors pels múltiples béns jurídics que es poden veure amenaçats: la integritat moral del menor, la seva privacitat, la protecció de les seves dades personals o el ple desenvolupament de la seva personalitat. Per això, la clàusula protectora de l'article 20.4 té

un potencial de primer ordre en la defensa dels interessos prevalents de les persones menors. Per explicar com s'ha d'interpretar el sentit d'aquesta limitació en la temàtica que ens ocupa serà bo referir-nos a dues resolucions judicials molt significatives (tot i la distància temporal i l'evolució que es pot produir en relació amb el sentit del respecte a la moral com a límit a la llibertat d'expressió), que resolen el conflicte entre la lliure expressió i la protecció de la infància, vinculada al respecte a la moral pública en el si d'una societat democràtica.

Així, en el cas *Handyside c. Gran Bretanya* (7 de desembre de 1976), el TEDH resol un assumpte sobre la sentència de confiscació i destrucció d'un llibre titulat *The Little Red Schoolbook*, adreçat a alumnes amb edat escolar. Durant el procés de promoció de l'obra ja s'inicia una investigació policial que acaba amb una sentència segons la qual es condemna penalment l'editor a pagar una multa i s'ordena la destrucció dels llibres. Esgotada la instància nacional, el senyor Handyside interposa una demanda contra el Regne Unit davant el TEDH per haver-se produït, suposadament, per part dels tribunals britànics una vulneració de la llibertat de pensament, de consciència i convicció (art. 9) i de la llibertat d'expressió (art. 10). Sobre la suposada ingerència en l'exercici de la llibertat d'expressió, l'alt tribunal constata que aquelles ingerències estaven previstes a la llei i que, per tant, tenien una base legal. En segon lloc, valora si les decisions judicials eren necessàries en una societat democràtica per a la protecció de la moral. En aquest punt, el TEDH constata que no existeix una noció europea uniforme de la moral i que aquest valor canvia en el temps i en l'espai i que són els tribunals interns els que es troben en una millor condició per pronunciar-se sobre el contingut a les exigències de l'article 10.2 del Conveni. Així i tot, per valorar el marge d'apreciació de la jurisdicció anglesa, el TEDH posa en relleu que els destinataris de l'obra requisada eren infants i adolescents d'entre 12 i 18 anys i que era una espècie de manual escolar. També destaca que al llibre hi ha un capítol, dedicat a la sexualitat, que podria ser malentès per joves que es troben a una edat fonamental pel seu desenvolupament personal. I en contestació a les al·legacions del recurrent, segons el qual no és coherent la sanció que s'imposa per la distribució del llibre en comparació amb la tolerància que existeix al Regne Unit en relació amb la pornografia, el TEDH entén que no es tracta de situacions comparables, ja que aquell tipus de publicacions no van adreçades als joves, com sí que hi anava l'*Schoolbook*.

A Espanya, en relació amb un llibre de contingut similar la controvèrsia arriba al Tribunal Constitucional i es planteja la possible restricció a la llibertat d'expressió envers els infants i joves. L'alt tribunal té ocasió de manifestar que, quan es tracta de valorar possibles restriccions o limitacions a la publicació i distribució de pornografia quan els destinataris siguin menors, la protecció de la joventut i de la infància «cobra una intensidad superior» (STC 62/1982, de 15 d'octubre). Es tracta d'un cas en el qual el titular d'una empresa editorial que va publicar un llibre titulat *A ver* (de Will Mc Bride i Helga Fleischhauer-Hardt) destinat a infants i mares i pares per oferir educació sexual a menors. Després de successives resolucions judicials, el Tribunal Suprem (en la Sentència de 29 d'octubre de 1981) considera que l'editor del llibre és responsable d'un delictes d'escàndol públic (conforme a la tipificació vigent l'any 1979) considerant el seu contingut i adduint, entre altres exemples, el comportament sexual d'una nina de tres anys amb un home de vint-i-quatre o la masturbació de dos nins, i sobretot les fotografies i els textos que les acompanyen.

Arran del recurs d'empara presentat contra la sentència del Tribunal Suprem, el Tribunal Constitucional posa en relleu que, de conformitat amb l'article 20.4, el legislador pot fixar límits o restriccions dels drets per a la protecció de la joventut i de la infància, sempre que les mesures siguin necessàries en una societat democràtica i que la seva aplicació es produeixi amb la finalitat per la qual ha estat prevista. Així ho explica el Tribunal Constitucional:

«Este Tribunal ha de limitarse por tanto a abordar la cuestión planteada desde la perspectiva constitucional. Y desde ella debe afirmar, partiendo del art. 20.4 de la Constitución [...], que la pornografía no constituye para el Ordenamiento jurídico vigente, siempre y en todos los casos, un ataque contra la moral pública en cuanto minimum ético acogido por el Derecho, sino que la vulneración de ese minimum exige valorar las circunstancias concurrentes y, entre ellas, muy especialmente tratándose de publicaciones, la forma de la publicidad y de la distribución, los destinatarios -menores o no- e incluso si las fotografías calificadas contrarias a la moral son o no de menores, y el texto en la parte que se califique así trata de actuaciones o no de menores, pues no cabe duda que cuando los destinatarios son menores -aunque no lo sean exclusivamente- y cuando estos son sujeto pasivo y objeto de las fotografías y texto, el ataque a la moral pública, y por supuesto a la debida protección a la juventud y a la infancia, cobra una intensidad superior.»

3.4. Els excessos de la llibertat d'expressió a través de les xarxes socials i plataformes d'intercanvi de vídeos

L'accés a Internet té la consideració de servei públic de comunicació que s'ha de prestar sense discriminació, de forma accessible, fiable i contínua (Consejo de Europa, 2014). A través de la xarxa es pot exercir la llibertat d'expressió i accedir a tota mena d'informació. Però s'hauran de tenir presents les particularitats d'aquesta forma de comunicació. Aquestes especialitats ja han estat sintetitzades per la doctrina del Tribunal Constitucional en la recent STC 8/2022, de 23 de febrer relativa a la llibertat d'expressió a les xarxes socials, i són les següents:

- a) La immediatesa i rapidesa en la difusió dels continguts amplia la seva transmissió i la seva capacitat d'influència de forma exponencialment superior a la difusió per mitjans tradicionals. Això també suposa un major risc de vulneració dels drets de la personalitat de terceres persones.
- b) A través de les tecnologies de la informació els usuaris poden convertir-se també en creadors de continguts, emissors, difusors i reproductors d'aquests continguts. Amb la qual cosa s'incrementa també la possibilitat de difusió de tota classe de materials, també els difamatoris, els odiosos o els violents, que a més es poden mantenir en xarxa durant molt més temps.
- c) Pel que fa al contingut del missatge, el marge d'apreciació de l'Estat a l'hora de restringir la llibertat d'expressió varia; de forma que el nivell de protecció de la llibertat d'expressió és molt elevat en relació amb els missatges polítics o activistes; i, en canvi, és inferior quan afecta altres àmbits susceptibles d'ofendre conviccions personals íntimes de caràcter moral o religiós.
- d) En relació amb l'efecte dissuasiu de les mesures sancionadores sobre la llibertat d'expressió o d'informació a través de les xarxes socials, la transmissió al conjunt dels usuaris de determinades sancions quan es transmet contingut il·lícit pot contribuir a recordar als ciutadans que la llibertat d'expressió, també quan s'usen les xarxes socials, comporta una sèrie de deures i responsabilitats.

En aquest context, queda clara la transcendència de l'interès públic constitucional reconegut a l'article 39.4 de la Constitució, i que aquest interès encomana l'adopció de mesures més contundents de les actuals per posar límit a la lliure circulació de pornografia a Internet i prevenir-ne el consum per menors d'edat, sense que es pugui qüestionar la constitucionalitat d'aquestes mesures (Martínez Otero, 2021). Aquestes limitacions dificultaran l'accés a aquest contingut per part dels adults, però això ja succeïa amb l'accés a material pornogràfic abans de l'adveniment d'Internet, i tant abans com ara, l'interès superior del menor ha de prevaler davant de la incomoditat que això pot representar per als adults, i sobretot davant dels interessos econòmics de la indústria de la pornografia (Martínez Otero, 2021).

4. El ple desenvolupament de la infància a través del dret a l'educació

4.1. El dret a l'educació i a l'educació afectiva i sexual al Dret Internacional

El Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, ratificat per Espanya, reconeix el dret de tota persona a l'educació establint que «l'educació s'ha d'orientar cap al desenvolupament ple de la personalitat humana i del sentit de la seva dignitat, i ha d'enfortir el respecte pels drets humans i les llibertats fonamentals» (art. 13). Així mateix, reconeix que l'educació ha de capacitar totes les persones per participar efectivament en una societat lliure.

En un informe de 2010 sobre educació sexual, el Relator especial de les Nacions Unides sobre el dret a l'educació va deixar molt clara la importància del dret a l'educació sexual, assenyalant que:

«El derecho a la educación incluye el derecho a la educación sexual, el cual es un derecho humano en sí mismo, que a su vez resulta condición indispensable para asegurar que las personas disfrutemos de otros derechos humanos, como el derecho a la salud, el derecho a la información y los derechos sexuales y reproductivos.» (Relator especial, 2010)

En aquest context, el dret a rebre una educació sexual integral deriva no només del dret a l'educació, sinó també d'una sèrie d'altres drets protegits, com ara el dret a viure lliure de violència i discriminació, el dret al més alt nivell possible de salut mental i física i el dret a rebre i difondre informació.

Així mateix, el Relator deixa clara la relació entre l'educació sexual i la igualtat i reclama l'adopció d'una sòlida perspectiva de gènere en l'elaboració i la impartició d'aquesta disciplina assenyalant que nombrosos estudis han demostrat que els joves que creuen en la igualtat de gènere tenen millors vides sexuals. Inversament, quan no és així, les relacions íntimes generalment estan marcades per la desigualtat (Relator especial, 2010).

4.2. El dret a l'educació i a l'educació afectiva i sexual al dret nacional

D'acord amb els estàndards internacionals aplicables, l'article 27.2 de la Constitució diu expressament que «L'educació tindrà com a objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i a les llibertats fonamentals». Ja les primigènies sentències del Tribunal Constitucional destaquen la consideració de l'ensenyament no només com a una activitat dirigida a la transmissió de coneixements, sinó que també «la enseñanza ha de servir determinados valores (principios democráticos de convivencia, etc.)» com a criteris d'inspiració positiva (STC 5/1981, de 13 de febrer, FJ 7). Posteriorment, l'alt tribunal posa en relleu la importància de l'educació reconeixent «la inequívoca vinculación del derecho a la educación con la garantía de la dignidad humana, dada la innegable trascendencia que aquélla adquiere para el pleno y libre desarrollo de la personalidad, y para la misma convivencia en sociedad, que se ve reforzada mediante la enseñanza de los valores democráticos y el respeto a los derechos humanos, necesarios para 'establecer una sociedad democrática avanzada', como reza el preámbulo de nuestra Constitución» (STC 236/2007, FJ 8).

I encara de forma més clara, el Tribunal Constitucional (STC 133/2010) diu:

«La educación a la que todos tienen derecho y cuya garantía corresponde a los poderes públicos como tarea propia no se contrae, por tanto, a un proceso de mera transmisión de conocimientos [...], sino que aspira a posibilitar el libre desarrollo de la personalidad y de las capacidades de los alumnos [...] y comprende la formación de ciudadanos responsables llamados a participar en los procesos que se desarrollan en el marco de una sociedad plural [...] en condiciones de igualdad y tolerancia, y con pleno respeto a los derechos y libertades fundamentales del resto de sus miembros.» [F] 7è]

Per tant, el sistema educatiu és una eina fonamental en els intents de contrarestar els efectes nocius de la pornografia, de forma complementària amb altres mesures com les restriccions justificades a l'exercici de la llibertat d'expressió o l'aplicació del Codi Penal davant casos de suficient gravetat. A través de l'educació integral —vinculada a la dignitat i als altres valors i principis constitucionals, com la llibertat, la igualtat, el pluralisme— els infants i joves haurien de rebre educació afectiva i sexual, fiable i científica, que els permetria combatre millor la violència, l'abús o la discriminació i promoure el respecte a la diversitat, tal com ho preveu —almenys en certa manera— la llei d'educació (vegeu apartat 5 del capítol 5) i ho recomana el Consell d'Europa, que assenyalava que hi ha una aclaparadora evidència que l'educació sexual integral beneficia els nins i les nines, i la societat en general (Consejo de Europa, 2020). Així mateix, a través de l'educació s'ha d'avançar cap a l'alfabetització digital dels infants i joves, per tal d'adquirir les habilitats necessàries per conèixer millor i fer un ús adequat i segur de les noves tecnologies, d'acord amb el que recomanen els organismes internacionals pertinents, tal com s'assenyala a la resta dels capítols d'aquesta part.

5. La vinculació de la pornografia amb la tracta d'éssers humans amb fins d'explotació sexual

El dret internacional i nacional reconeixen el dret a no ser sotmès a la tracta d'éssers humans i el deure dels Estats de prendre mesures per protegir tant els adults com els menors d'aquesta xacra. La Convenció per a l'eliminació de la discriminació contra la dona estableix que:

«Los Estados Partes tomarán todas las medidas apropiadas, incluso de carácter legislativo, para suprimir todas las formas de trata de mujeres y explotación de la prostitución de la mujer.» (art. 6)

Tant el Pacte internacional de drets civils i polítics com la Convenció Europea de Drets Humans estableixen que ningú no serà sotmès a esclavitud, a servitud i a treball forçat (art. 8 i 4 respectivament). I els òrgans encarregats de monitoritzar l'aplicació d'aquests convenis, és a dir, el Comitè de drets humans i el Tribunal Europeu de Drets Humans, han establert que aquestes prohibicions inclouen la prohibició de la tracta d'éssers humans i l'obligació dels estats de prendre les mesures necessàries per prevenir i sancionar la tracta i per protegir i proveir assistència a les seves víctimes (Milano, 2018, 94; Milano, 2016, 18). La CDFUE, per la seva banda, recull expressament la prohibició de la tracta d'éssers humans a l'article 5.3.

Per omplir de contingut aquestes prohibicions, s'han adoptat diferents instruments vinculants especialitzats, entre els quals destaquen el Protocol de Nacions Unides per prevenir, reprimir i sancionar la tracta de persones, especialment dones i infants (Protocol de Palerm) de 2000, el Conveni del Consell d'Europa sobre la lluita contra la tracta d'éssers humans (Conveni de Varsòvia) de 2005, i la Directiva 2011/36/UE relativa a la prevenció i la lluita contra la tracta d'éssers humans i a la protecció de les víctimes (Directiva UE contra la tracta) de 2011. Aquests instruments, tots vinculants per a Espanya, obliguen els estats a lluitar de manera proactiva i efectiva contra la tracta, essencialment a través de mesures concretes de prevenció, protecció i persecució (Milano 2020; Milano, 2016). En aquest context, cal destacar que la tracta d'éssers humans és un delictes tipificat al codi penal espanyol, que es refereix expressament a la pornografia, ja que entre els seus fins hi figura «l'explotació sexual, incloent-hi la pornografia» (art. 177 bis). Més enllà de la tipificació penal, Espanya està tramitant un avantprojecte de llei sobre la tracta d'éssers humans, l'adopció del qual resulta absolutament necessària per abordar els buits legals que caracteritzen encara la legislació espanyola en matèria d'enfocament integral en matèria de la lluita contra la tracta i que han de ser abordats per permetre una lluita eficaç davant d'aquesta vulneració greu dels drets humans (Miranda Ruche et al., 2021; Milano, 2021).

La relació entre la pornografia i la tracta d'éssers humans ha estat documentada per diverses fonts i està sent investigada per les jurisdiccions penals d'alguns països, com els Estats Units i França, aquests darrers anys. Tant les Nacions Unides com el Consell d'Europa (en particular el seu Grup d'Especialistes sobre l'Impacte de l'Ús de les Noves Tecnologies de la Informació en la Tracta d'Éssers Humans amb Fins d'Explotació Sexual) han documentat que els traficants de persones utilitzen cada vegada més les noves tecnologies per captar víctimes i explotar-les sexualment no només en la prostitució, sinó també en la pornografia. Deixen clar als seus informes que la pornografia s'alimenta de la tracta (CoE, 2003; UNGIFT, 2008). La tracta requereix tres elements: l'acció de captar i eventualment traslladar, el mitjà fraudulent que consisteix en l'amenaça, la coacció, l'engany o l'abús d'una situació de vulnerabilitat, i la finalitat, que és l'explotació (sexual o d'una altra índole). Però quan es tracta d'una persona menor, n'hi ha prou amb l'acció de captar i l'explotació: no cal l'engany ni l'amenaça, ja que en relació amb persones menors d'edat hi ha per definició un abús d'una situació de vulnerabilitat. Per tant, captar una menor en línia per convèncer-la que enregistri i envii fotos o vídeos de caràcter sexual o perquè, com passa en alguns casos, es desplaci a llocs on se'ls gravarà en escenes pornogràfiques, amb la intenció de difondre aquest material en pàgines que de forma directa (de pagament) o indirecta (publicitat) reporten un benefici als captadors, es qualifica d'un delictes de tracta d'éssers humans i, en aquest cas, de tracta de menors.

I això és exactament el que està passant a les xarxes i plataformes en línia. Els tractants de persones estan utilitzant l'entorn digital per captar víctimes potencials i explotar-les en línia a través de suports visuals així com escrits de caràcter pornogràfic (CoE, 2003, 10), i això de manera perillósament creixent. En efecte, la Internet Watch Foundation assenyala en el seu darrer informe anual que el 2021, del nombre rècord de 252.000 URL amb imatges o vídeos de nins i nines patint abús sexual que va eliminar, 182.281 contenien imatges o vídeos de material **autogenerat**, fet que suposa un augment del 374% respecte dels nivells de 2019. A més, les imatges d'abús sexual d'infants d'entre 11 i 13 anys són les més freqüents, ja que representen set de cada 10 casos (IWF, 2022).

De fet, l'explotació de les víctimes a la pornografia els resulta molt rentable, ja que implica una inversió molt baixa, sobretot si es duu a terme a través de les xarxes, sense necessitat de moure la víctima, i permet a més gaudir d'anonimat i actuar de forma molt ràpida accedint al mateix temps a moltes víctimes situades a diversos països sense que el perpetrador hagi de desplaçar-se (CoE, 2003, 13-14; UNGIFT, 2008, 2). Després, els tractants poden optar per convèncer les seves víctimes perquè es desplacin a llocs on se'ls gravarà en material pornogràfic –sotmetent-les moltes vegades a violència sexual i d'un altre tipus (Sénat, 2022, 59-61)– o preferir explotar-les en línia, és a dir, convèncer-les perquè gravin escenes de caràcter sexual, soles o acompanyades. També ofereixen la transmissió en directe (en **streaming**) de pornografia i d'abús de menors (CoE, 2003, 14). Aquest material serà després difós en diferents xarxes pedòfiles i d'intercanvi de pornografia infantil (CoE, 2003, 14-17; UNGIFT, 2008, 10-12), sobretot –però no només– a la **dark web** o Internet fosca (Dredge, 2014; EUROPOL, 2020). Aquests informes descriuen com víctimes menors d'edat han estat captades per tractants d'éssers humans per després ser explotades sexualment en la realització forçosa d'escenes de caràcter pornogràfic, que són després publicades en diferents plataformes en línia (CoE, 2003, 18-21).

La difusió de pornografia a Internet gràcies a la tecnologia 4G ha fet que el negoci de la pornografia hagi crescut de manera mai vista anteriorment. Per tant, la demanda més gran de material pornogràfic ha disparat la demanda de dones i menors en la pornografia, una demanda que no es podria satisfer sense recórrer a la tracta de dones i menors per ser explotats en aquesta indústria (Rothman, 2021; Lozano i Conellie, 2020; MacKinnon, 2005). Per tant, la pornografia actualment, amb les dimensions que revesteix, s'alimenta clarament

de la tracta d'éssers humans, de manera molt similar al que fa el sistema prostitucional. Així mateix, no són pocs els que assenyalen com un percentatge considerable de les víctimes són forçades pels tractants a passar de la pornografia a la prostitució (Cobo, 2019; Sénat, 2022) i que el consum de pornografia al seu torn alimenta la prostitució (Cobo, 2020; Szil, 2018; Institut Balear de la Dona, 2020). Les relacions de la pornografia amb la tracta de dones i menors representa una qüestió de vulneració dels drets humans de grans proporcions i gravetat, que requereix una acció molt més contundent dels estats tant en termes de prevenció com de persecució del delictes.

En aquests darrers anys, hi ha hagut un nombre creixent d'investigacions penals que estan desvetllant les formes sistemàtiques en què es duu a terme la tracta de dones, nins o nines a la pornografia i com els llocs web de pornografia són sovint no només còmplices sinó protagonistes d'aquestes pràctiques delictives. En són un exemple els dos macrojudicis que tenen lloc actualment a França contra els propietaris i membres de l'equip de les plataformes French Bukkake i Jacquie et Michel (Sénat, 2022, 53-64). Com expliquen les quatre senadores que han realitzat la llarga investigació parlamentària que ha portat a la publicació d'un informe del Senat francès sobre les vulneracions dels drets humans relacionades amb la pornografia, davant del panorama esfereïdor de violència i deshumanització que revela el món de la pornografia resulta molt esperançador que per primera vegada a França els empresaris més potents de la pornografia hagin estat acusats de violència sexual, tortura i tracta de dones amb fins d'explotació a la pornografia i hagin de respondre dels seus actes davant la justícia i - la societat (Sénat, 2022, 53-66).

En aquest context, cal assenyalar també que als Estats Units hi ha hagut diversos judicis recents que han tingut una enorme repercussió, entre els quals assenyalam alguns dels més destacats, per exemplificar el *modus operandi* dels empresaris del món de la pornografia. Un dels casos més famosos ha estat contra Pornhub (del grup MindGeek), la tercera plataforma de pornografia més gran al món, amb seu al Canadà. L'any 2016, 22 dones varen declarar que els productors de Pornhub les havien manipulades i enganyades perquè fessin pornografia a Internet per a un lloc web anomenat GirlsDoPorn de 2009 a 2020. El canal va ser un dels més grans i populars de Pornhub amb gairebé 800.000 subscriptors i més de sis-cents milions de visualitzacions. Michael Pratt, el fundador del lloc, atreïa noies universitàries a través d'un anunci de Craigslist per a una feina de model, les portava a una altra ciutat i el seu equip les obligava a fer porno amateur dient-los que havien de pagar les despeses del seu viatge actuant en escenes porno. També se'ls va prometre que els vídeos no es publicaran mai en línia, però es varen publicar a diversos llocs pornogràfics principals com GirlsDoPorn i Pornhub. Després de les acusacions federals, el canal GirlsDoPorn de Pornhub encara es va mantenir durant cinc mesos després de la presentació del primer cas el juny de 2019. Sis persones associades al cas varen ser acusades de tracta amb fins d'explotació sexual. Dos es varen declarar culpables, però el propietari, Michael Pratt, va fugir del país i actualment es troba a la llista dels delinqüents més buscats de l'FBI. El 2 de gener de 2020, les 22 dones del judici varen rebre una indemnització de 12,775 milions de dòlars (McQueen, 2022).

El juny de 2021, 30 altres víctimes de pornografia infantil, violació i tracta de persones varen presentar una demanda contra MindGeek, l'empresa matriu de Pornhub, els seus afiliats, propietaris i oficials. La denúncia al·lega que Pornhub i MindGeek es varen beneficiar de manera conscient de vídeos que representaven violacions, explotació sexual infantil, pornografia de venjança, tracta i altres continguts sexuals no consentits penjats al seu lloc, al·legant que MindGeek fins i tot va encarregar o acceptar comprar porcions substancials de contingut produït per tractants de persones. El cas està en curs. Més tard, altres 100 víctimes han denunciat penalment MindGeek per fets similars, que inclouen l'explotació i la tracta de menors així com violacions.

Actualment, MindGeek s'enfronta a un total de set demandes, incloent-hi dues demandes collectives als Estats Units en nom de menors. Mentrestant, les plataformes de MindGeek atrauen 170 milions de visitants al dia i generen uns ingressos anuals de 460 milions de dòlars (McQueen, 2022). Una de les demandes presentades en contra de PornHub inclou també entre els acusats la companyia Visa a causa de la seva suposada monetització de contingut il·legal que explota menors (Mason, 2022). Finalment, hi ha casos en què els familiars troben les filles menors d'edat que estaven desaparegudes en vídeos pornogràfics, com va ser el cas d'una mare americana que va trobar la seva filla de 15 anys desapareguda en 58 vídeos pornogràfics a PornHub i altres plataformes. La policia va poder finalment localitzar-la i rescatar-la dels seus tractants (Mason, 2022).

CAPÍTOL 2

Marc normatiu internacional relatiu a la pornografia i al seu impacte en menors

1. Introducció

Com s'ha mencionat al capítol anterior, el dret internacional inclou una sèrie de convenis, ratificats per Espanya, que obliguen els Estats a protegir als i a les menors i a garantir-ne el benestar i el dret a una vida lliure de violència i d'interferències nocives que puguin danyar-ne el desenvolupament físic, psíquic i emocional. Les normes incloses en els convenis de les Nacions Unides ja esmentats que estableixen el dret de nins, nines i adolescents a la igualtat, l'educació, la informació i la llibertat d'expressió i a una vida lliure de violència, d'abús en la pornografia (pornografia infantil) i de tracta amb fins d'explotació sexual, són de fonamental importància per protegir els nins, nines i adolescents dels riscos de la pornografia, però en la majoria dels casos no contenen normes prou específiques sobre aquesta qüestió. Per tant, resulta essencial complementar l'estudi d'aquesta normativa amb una anàlisi exhaustiva dels pronunciaments, recomanacions i directrius adoptats per organismes internacionals que interpreten aquestes normes generals i expliquen amb més concreció què han de fer els Estats per protegir els drets en joc, especialment els dels i les menors, en relació amb els perills i reptes que planteja la pornografia i de la seva presència creixent al món digital.

Els òrgans que s'han pronunciat sobre aquesta qüestió són, per una banda, els òrgans de drets humans de les Nacions Unides, és a dir, els comitès i les relatores especials —en tots dos casos es tracta d'experts independents— encarregats pels estats membres de l'ONU d'assessorar els estats i monitoritzar-los en relació amb el compliment de les obligacions estipulades als convenis de drets humans de les Nacions Unides. En relació amb el tema que ens ocupa, ens referirem als pronunciaments del Comitè dels drets de l'infant, del Comitè per a l'eliminació de la discriminació contra la dona, de la Relatora especial sobre la violència contra la dona, les seves causes i conseqüències i de la Relatora especial sobre la venda d'infants, la prostitució infantil i la utilització d'infants a la pornografia. D'altra banda, analitzarem les recomanacions formulades per algunes organitzacions internacionals del sistema de les Nacions Unides, en aquest cas les més pertinents en relació amb la temàtica que és l'objecte d'aquest estudi: el fons de les Nacions Unides per a la Infància (UNICEF) i la Unió Internacional de Telecomunicacions (UIT).

2. El Comitè dels drets de l'infant

2.1. Reconeixement del problema

L'any 2013, el Comitè dels drets de l'infant ja va abordar el problema de l'exposició dels nins i nines a material nociu, i especialment al material pornogràfic, en el marc de la seva «Observació general núm. 16: les obligacions de l'Estat en relació amb l'impacte del sector empresarial en els drets de l'infant». En aquest document, els i les membres del Comitè assenyalen que els mitjans de comunicació digitals són motiu de preocupació especial, atès que molts menors poden accedir a Internet i ser també víctimes de diferents formes de violència, entre les quals es troben l'assetjament cibernètic, la captació amb fins sexuals, la tracta o l'abús i l'explotació sexual per mitjà d'Internet (par. 60). En aquest context, el Comitè indica als Estats que:

«Los medios deben estar regulados de manera adecuada para proteger a los niños contra la información perniciosa, especialmente material pornográfico o material que presente o fomente la violencia, la discriminación y las imágenes sexualizadas de los niños.» (par. 58)

Clarament, els estats no poden quedar aliens a les violacions dels drets fonamentals de la infància i adolescència que es produeixen a Internet, i en particular per part de les empreses. Tot i això, i malgrat que aquests perills hagin estat assenyalats des de fa anys, la reacció dels estats ha estat, excepte algunes excepcions, massa tímida o fins i tot inexistent. En aquest context, el Comitè dels drets de l'infant ha decidit estudiar de forma específica la qüestió dels drets dels i les menors en relació amb Internet, per abordar tant les oportunitats que ofereix Internet com els riscos als quals els menors estan exposats en utilitzar de manera creixent l'entorn digital. Els seus treballs han col·limat amb l'adopció l'any 2021 de l'«Observació general núm. 25 dels drets dels infants en relació amb l'entorn digital». En aquest document, el Comitè ofereix orientació als Estats sobre com s'ha d'interpretar la Convenció sobre els drets del nen en aquest àmbit, i en particular sobre quines mesures legislatives, normatives i d'una altra índole han d'adoptar en relació amb l'entorn digital per garantir el ple compliment de les obligacions concretes en virtut de la Convenció i els seus Protocols Facultatius (CDN, 2021, par. 7).

El Comitè recorda que les facultats dels infants evolucionen a través d'un procés gradual d'adquisició de competències, comprensió i autonomia i que això s'ha de tenir en compte de manera especial a l'entorn digital, on els menors interactuen de manera més independent respecte de la supervisió de mares i pares i estan exposats a riscos que varien en funció de la seva edat. Els estats no poden quedar al marge d'aquestes consideracions i han de «concebre mesures encaminades a protegir els infants en aquest entorn» (par. 19). A l'anàlisi, el Comitè interpreta l'abast dels quatre principis fonamentals de la Convenció en aquest àmbit. En primer lloc, és fonamental que els estats garanteixin l'interès superior del menor a l'entorn digital, ja que:

«El entorno digital no fue diseñado en un principio para los niños y, sin embargo, desempeña un papel importante en su vida. Los Estados partes deben cerciorarse de que, en todas las actuaciones relativas al suministro, la regulación, el diseño, la gestión y la utilización del entorno digital, el interés superior de todos los niños sea una consideración primordial» (par. 12)

Per garantir aquest interès, recomana als Estats una sèrie d'actuacions de caràcter general (par. 13):

- Demanar la participació dels òrgans nacionals i locals encarregats de vigilar que es facin efectius els drets dels infants.
- Tenir en compte tots els drets dels infants, inclosos el seu dret a cercar, rebre i difondre informació, a rebre protecció contra qualsevol dany i que les seves opinions es tinguin degudament en compte.
- Garantir una avaluació de l'interès superior de l'infant que sigui transparent, també pel que fa als criteris aplicats al respecte.

Com s'ha explicat prèviament, el deure d'escoltar i tenir degudament en compte les opinions dels i les menors és un altre eix d'un enfocament de drets humans i de la infància, ja que els menors són subjectes de drets, amb opinions i capaçs de participar-hi, i han de ser tractats com a tals. En aquest context, el Comitè insta que:

«Al elaborar leyes, políticas, programas, servicios y formación sobre los derechos de los niños en relación con el entorno digital, los Estados partes deben recabar la participación de todos los niños, escuchar sus necesidades y conceder la debida importancia a sus opiniones. Deben asegurarse de que los proveedores de servicios digitales colaboren activamente con los niños, aplicando salvaguardias apropiadas, y tengan debidamente en cuenta las opiniones de estos al concebir sus productos y servicios» (par. 17)

Pel que fa al dret de cada menor a la no discriminació, assenjala que els i les menors poden patir discriminació «si reciben comunicaciones que transmiten odio o un trato injusto» en utilitzar aquestes tecnologies (par. 10) i que els estats han d'adoptar mesures proactives per prevenir la discriminació a Internet per motius de sexe, entre molts altres motius (par. 11). En aquest context, els poders públics tenen l'obligació d'adoptar mesures específiques per garantir que es presti una atenció especial a la seguretat en línia dels menors (par. 11). Això és essencial per protegir un altre dret primordial de la infància: el dret a la vida i al desenvolupament. Després de reconèixer les oportunitats que Internet ofereix a nins i nines per a la seva supervivència i desenvolupament, el Comitè assenjala que els riscos relacionats amb els continguts, els contactes i les conductes a l'àmbit digital «abarcen, entre otras cosas, los contenidos violentos y sexuales, la ciberagresión y el acoso [...], la explotación y el maltrato, incluidos la explotación y los abusos sexuales [...]» i que «los Estados deben determinar y abordar los nuevos riesgos que afrontan los niños» (par. 14).

En aquest context, assenjala que les empreses han de respectar els drets dels infants i impedir i reparar tota vulneració dels seus drets en relació amb l'entorn digital, i que són els Estats els que han de garantir que les empreses compleixen aquestes obligacions (par. 35). Aquesta anàlisi no deixa dubtes quant a l'existència i la gravetat del problema, que el Comitè resumeix clarament en aquests termes:

«En el entorno digital puede haber información que propugne los estereotipos de género, la discriminación, el racismo, la violencia, la pornografía y la explotación [...]. Los Estados partes deben proteger a los niños contra los contenidos nocivos y poco fiables» (par. 54)

Per fer front a aquest repte, el Comitè presenta un ampli ventall de mesures i recomanacions adreçades als estats, que categoritzem i resumim a continuació.

2.2. Mesures generals de caràcter legislatiu, administratiu, preventiu i d'una altra índole (par. 23-49 i 124)

- **Legislació.** Aprovar legislació nacional, i revisar i actualitzar l'existent a fi de garantir un entorn digital compatible amb els drets previstos a la Convenció i els seus Protocols Facultatius, perquè la legislació conservi la seva pertinència en el context dels avenços tecnològics i les pràctiques emergents. En aquest context, realitzar avaluacions de l'impacte de l'entorn digital en els drets de l'infant per integrar mesures adequades en la legislació.
- **Polítiques.** La protecció digital dels infants ha de ser part integrant de les polítiques nacionals de protecció de la infància, i els estats han d'aplicar mesures per protegir-los dels riscos associats amb aquest entorn.
- **Mecanisme nacional de coordinació.** Els estats han d'assignar a un òrgan governamental el mandat de coordinar aquestes polítiques i programes entre l'administració central i els diferents nivells de govern. Aquest mecanisme de coordinació nacional ha de col·laborar amb les escoles i el sector de la tecnologia de la informació i les comunicacions i cooperar amb les empreses, la societat civil, el món acadèmic i les organitzacions per fer efectius els drets dels infants en relació amb l'entorn digital.
- **Assignació de recursos:** mobilitzar, assignar i utilitzar recursos públics per aplicar les lleis, polítiques i programes pertinents. Els recursos també poden provenir del sector empresarial.
- **Dades i investigació:** demanar i actualitzar dades a través de la investigació, fins i tot amb infants, per poder comprendre el problema, adoptar lleis i polítiques i avaluar-ne l'eficàcia.

- **Vigilància independent:** els mandats de les institucions nacionals de drets humans i altres institucions independents han d'abastar els drets dels infants a l'entorn digital. Quan hi hagi òrgans independents encarregats de vigilar l'entorn digital, les institucions nacionals de drets humans han de col·laborar amb aquests òrgans per vigilar que es compleixin els drets dels infants a Internet.
- **Conscienciació i formació:** realitzar campanyes de conscienciació sobre els drets dels infants a l'entorn digital i promoure programes educatius destinats als infants, mares, pares i cuidadors, el públic en general i els encarregats de la formulació de polítiques perquè coneguin millor els drets dels infants en relació amb les oportunitats i els riscos associats als productes i serveis digitals. Aquesta ha de referir-se també a «impedir la victimització» i «com reconèixer si un menor ha estat víctima d'un dany perpetrat dins o fora de l'entorn digital i oferir solucions apropiades».
- **Societat civil:** en tots els seus àmbits d'intervenció, cooperar sistemàticament amb les organitzacions no governamentals que s'ocupen dels drets dels menors, així com de l'entorn digital.
- **Accés a la justícia i reparació:** l'accés a la justícia dels menors és especialment difícil en relació amb l'entorn digital, a causa de diversos factors: la manca de legislació que sancioni les violacions dels drets dels infants relacionades amb l'entorn digital, les dificultats per obtenir proves o identificar-ne els autors, o bé el fet que els infants i les seves mares, pares o cuidadors no coneixen els seus drets o el que constitueix una violació o vulneració dels seus drets a l'entorn digital. En aquest context, els estats han d'assegurar-se que els i les menors i els seus representants coneguin i tinguin a la seva disposició mecanismes de reparació judicials i no judicials accessibles i eficaços per abordar les violacions dels seus drets a l'entorn digital, i preveure també la possibilitat de denúncies col·lectives, incloses les demandes col·lectives i els litigis d'interès públic i de denúncies als defensors dels drets dels infants, consells de control audiovisual o altres òrgans similars. També han d'impartir formació especialitzada als agents de l'ordre, als fiscals i als jutges en relació amb les vulneracions dels drets dels infants específicament relacionades amb l'entorn digital.
- **Cooperació internacional:** Els estats part han de promoure l'intercanvi internacional de coneixements especialitzats i bones pràctiques i establir i promoure la creació de capacitat, recursos, normes, reglaments i proteccions internacionals que permetin que tots els estats facin efectius els drets dels infants a l'entorn digital. En aquest context, han de promoure també la formulació d'una definició comuna del que constitueix un delictes en aquest entorn (pàg. 124).

2.3. Mesures dirigides a les empreses pertinents i altres proveïdors de serveis digitals

Com s'ha esmentat anteriorment, les mesures que han d'adoptar els estats per garantir la protecció dels drets dels i les menors han d'assolir el sector empresarial que opera a l'entorn digital, ja que els estats «tenen l'obligació de protegir els infants davant a qualsevol conculcació dels seus drets per part d'empreses comercials, cosa que inclou el dret a gaudir de protecció contra totes les formes de violència a l'entorn digital» (CDN, 2021, par. 37). En aquest context:

- Els estats han d'adoptar mesures que constin, entre altres coses, en l'elaboració, vigilància, aplicació i avaluació de lleis, reglaments i polítiques, per garantir que les empreses compleixin les seves obligacions consistents a impedir que les seves xarxes o serveis en línia s'utilitzin de manera que causin o propiciïn violacions o vulneracions dels drets dels infants, inclosos els seus drets a la privadesa i a la protecció, així com facilitar recursos ràpids i eficaços als infants, mares, pares i cuidadors o cuidadores (CDN, 2021, par. 36).

- En particular, els mitjans de comunicació han d'estar regulats de manera adequada per protegir els infants contra la informació perniciosa, especialment material pornogràfic o material que presenti o fomenti la violència, la discriminació i les imatges sexualitzades dels infants (CDN, 2013, par. 58).
- A més d'elaborar lleis i polítiques, els estats part han d'exigir a totes les empreses les activitats de les quals afecten els drets del nen i de la nena en relació amb l'entorn digital que apliquin marcs normatius, codis industrials i condicions de servei d'acord amb les normes més estrictes d'ètica, privadesa i seguretat en relació amb el disseny, l'enginyeria, el desenvolupament, el funcionament, la distribució i la comercialització dels seus productes i serveis (CDN, 2021, par. 39).

Aprofundint en la mateixa direcció, el Comitè reitera que s'ha d'assolir un equilibri entre el dret d'accés a la informació i el dret a la llibertat d'expressió, d'una banda, i la protecció dels nins i nines davant de material nociu, que descriu com aquell material «que propugni els estereotips de gènere, la discriminació, el racisme, la violència, la pornografia i l'exploació, així com relats falsos, informació errònia i desinformació, i informació que inciti els infants a participar en activitats il·lícites o perjudicials» (CDN, 2021, par. 54) i assenyala clarament que és responsabilitat dels estats garantir que les empreses i proveïdors de continguts digitals protegeixin els i les menors d'aquests continguts nocius, en els termes següents:

- Protecció davant dels continguts nocius, que inclouen la pornografia. Els Estats han de protegir els infants contra els continguts nocius i poc fiables i garantir que les empreses pertinents i altres proveïdors de continguts digitals elaborin i apliquin directrius que permetin als nens accedir de manera segura a continguts diversos, reconeixent els drets dels nens a la informació i la llibertat d'expressió, i protegint-los alhora davant d'aquest material nociu de conformitat amb els seus drets i l'evolució de les facultats (CDN, 2021, par. 54).
- Etiquetatge, controls del contingut, sistema de filtratge i altres tecnologies per evitar l'accés a contingut nociu. Els estats han de fomentar la utilització per aquestes empreses d'un etiquetatge de continguts concís i intel·ligible, per exemple pel que fa a l'adequació a l'edat. Els sistemes basats en l'edat o el contingut, dissenyats per protegir els infants contra continguts inadequats per a la seva edat, han de ser coherents amb el principi de minimització de les dades. Així mateix, els controls de contingut, els sistemes de filtratge escolar i altres tecnologies orientades a la seguretat no s'han d'utilitzar per restringir l'accés dels infants a la informació a l'entorn digital, sinó únicament per evitar que el material nociu els arribi (CDN, 2021, par. 55 i 56). I qualsevol restricció del dret a la llibertat d'expressió dels infants a l'entorn digital, com els filtres, incloent-hi les mesures de seguretat, ha de ser legal, necessària i proporcionada (CDN, 2021, par. 59). Així mateix, els Estats han d'adoptar mesures legislatives, administratives i d'una altra índole per garantir que la privadesa dels infants sigui respectada i protegida per totes les organitzacions i en tots els entorns en què es processin les seves dades (par. 70), vetllant que aquestes mesures de protecció de la privadesa i les dades no limitin arbitràriament altres drets dels infants, com el seu dret a la llibertat d'expressió o a la protecció (par. 74).
- Violència contra els nins i nines a l'entorn digital. L'entorn digital obre noves vies per exercir violència contra els nins i les nines pel fet de facilitar situacions en què aquests estiguin exposats a la violència o puguin veure's influïts a fer-se mal a si mateixos o altres. Els delinqüents sexuals, que de vegades formen part del cercle de confiança del nin o nina (familiars o amics o, en el cas d'adolescents, les parelles

íntimes), poden utilitzar les tecnologies digitals per abordar-los amb fins sexuals i per participar en abusos sexuals de nins i nines en línia, per exemple mitjançant l'emissió de vídeos en directe o la producció i distribució de material visual d'abusos sexuals d'infants (pornografia infantil) i extorsió sexual. Els estats han d'adoptar mesures legislatives i administratives per protegir els infants contra la violència a l'entorn digital, incloses la revisió periòdica, l'actualització i l'aplicació de marcs legislatius, reglamentaris i institucionals sòlids que protegeixin els infants davant d'aquests riscos (par. 80-82).

- Explotació econòmica i sexual i sistemes fiables de verificació de l'edat. Després de referir-se als riscos d'explotació econòmica i sexual de menors a l'entorn digital, el Comitè es refereix també al deure dels estats de legislar per garantir la protecció dels infants davant de béns nocius o determinats serveis, assenyalant que «Han d'utilitzar sistemes fiables de verificació de l'edat per evitar que els nens tinguin accés a productes i serveis la possessió o utilització dels quals sigui il·legal per a ells» (par. 114).

3. El Comitè per a l'eliminació de la discriminació contra la dona

En la seva recomanació general núm. 19 sobre la violència contra la dona, el Comitè per a l'eliminació de la discriminació contra la dona de les Nacions Unides, creat per monitoritzar el compliment del Conveni per a l'eliminació de la discriminació en contra de la dona (CEDAW) pels estats part, denuncia que les actituds tradicionals segons les quals es considera la dona com a subordinada o se li atribueixen funcions estereotipades perpetuen la difusió de pràctiques que comporten violència o coacció envers les dones i nines. En aquest context, assenjala el paper nociu que desenvolupa la pornografia i com aquesta alimenta la consideració de la dona com un objecte sexual i la violència cap a ella. En paraules del Comitè:

«estas actitudes también contribuyen a la difusión de la pornografía y a la representación y otro tipo de explotación comercial de la mujer como objeto sexual, antes que como persona. Ello, a su vez, contribuye a la violencia contra la mujer» (par. 12)

Més enllà d'exigir als estats mesures més eficaces per lluitar contra la xacra de la pornografia infantil, en les recomanacions als estats el Comitè ha expressat la seva preocupació per l'impacte de la pornografia a la societat. Per exemple, en relació amb França, ha lamentat les imatges estereotipades i sexualitzades de la dona als mitjans de comunicació i el fet que «la pornografía generalizada y la llamada “sexualización de la esfera pública” en el Estado parte puedan exacerbar el acoso sexual y la violencia por razón de género contra las mujeres y las niñas» (CEDAW, 2016a, 18). En aquest context, ha demanat a l'estat francès que imposi regles més estrictes per fomentar una imatge positiva i no estereotipada de la dona als mitjans de comunicació, i que «realice un estudio sobre la repercusión que las imágenes hipersexualizadas de niñas y mujeres en los medios de comunicación y la pornografía generalizada pueden tener en el aumento de la violencia de género contra la mujer en el Estado» (CEDAW, 2016a, 19).

Pel que fa a Noruega, s'ha felicitat que aquest estat fos un dels primers països a tipificar com a delicte el discurs d'odi, incloent-hi el discurs d'odi sexual en línia i la pornografia en línia amb fins venjatiu, mentre que ha manifestat la seva preocupació davant del fet que la Fiscalia i les autoritats policials hagin assenyalat la influència de la pornografia en els casos de maltractament, cosa que per exemple ha propiciat que l'any 2016 augmentessin ni més ni menys que en un 60% els casos de violació denunciats en què el presumpte autor era un menor (CEDAW, 2017, 22). En aquest context, li formula una recomanació semblant a la de França, demanant

a l'Estat noruec que investigui «sobre las causas fundamentales y las posibles repercusiones de las representaciones excesivamente sexualizadas de las niñas y las mujeres en los medios de comunicación y las posibles conexiones entre la sexualización y la pornografía, y las causas fundamentales de la violencia por razón de género, en particular en lo que se refiere a las niñas» (CEDAW, 2017, 23).

Pel que fa al Japó, un país on les actituds patriarcals persisteixen i on la cultura dels videojocs i del *manga* contribueixen a una visió discriminatòria i estereotipada de la dona, el Comitè denuncia que els mitjans de comunicació presentin sovint les dones i les nines de manera estereotipada, «incluso como objetos sexuales» i que els estereotips continuïn sent les causes fonamentals de la violència sexual contra les dones. En aquest context, denuncia que «la pornografía, los videojuegos y los dibujos animados como el manga promuevan la violencia sexual contra las mujeres y las niñas». Per lluitar contra aquests fenòmens, demana al Japó que «aplique de manera efectiva las medidas legales vigentes y los programas de vigilancia para regular la producción y distribución de material pornográfico, videojuegos y dibujos animados que acentúan los estereotipos de género discriminatorios y refuerzan la violencia sexual contra las mujeres y las niñas» (CEDAW, 2016b, 20 i 21).

4. La Relatora especial sobre la violència contra la dona, les seves causes i conseqüències

La Relatora especial sobre la violència contra la dona, les seves causes i conseqüències ha abordat el tema de la violència cap a les dones en línia en un informe de l'any 2018, en què assenyala que les conseqüències i els danys causats per la violència en línia guarden una estreta relació amb el gènere, tenint en compte que les dones i les nines pateixen un estigma particular, ja que a les nostres societats continua prevalent una desigualtat i discriminació estructural cap a elles. En efecte, les dones afectades per la violència en línia sovint són objecte d'una victimització ulterior respecte dels homes a causa de la persistència d'estereotips de gènere negatius.

La Relatora constata que «Internet se ha convertido en un sitio en que se ejercen diversas formas de violencia contra las mujeres y las niñas, como la pornografía, los juegos sexistas y las violaciones de la intimidad» (par. 25) així com la «distribución no consentida de imágenes íntimas (la *pornovenganza*)» (par. 33) en plataformes d'intercanvi de vídeos pornogràfics o altres suports telemàtics, i indica que els riscos de victimització deriven tant dels continguts (imatges sexistes, misògines, degradants i estereotipades de la dona, pornografia en línia) com dels comportaments en línia (assetjament moral, fustigació criminal o intimidació facilitats i perpetrats a través de mitjans socials, aplicacions per al rastreig i altres tecnologies).

Resulta també molt preocupant que, a més de patir les conseqüències de la visió estereotipada i sexista de la dona i la nina, així com sovint assetjament i intimidació, els actes de violència en línia poden portar les dones a abstenir-se de fer servir Internet: les investigacions indiquen que el 28% de les dones que varen ser objecte de violència basada en les TIC han reduït deliberadament la seva presència en línia, mentre que d'altres s'han aïllat socialment, o han patit perjudicis econòmics quan la seva imatge ha aparegut en pàgines de resultats dels cercadors, cosa que dificulta a la víctima la recerca o obtenció de feina (par. 25-27).

En les seves conclusions, la Relatora insisteix que el dret internacional dels drets humans relatiu a la igualtat de gènere, l'apoderament de les dones i les nines i l'eliminació de la violència contra la dona a la vida pública i privada són plenament aplicables als espais digitals i activitats facilitades per les TIC, i que per assolir aquests objectius és essencial la cooperació

entre els estats i els intermediaris d'Internet. Pel que fa al tema que ens ocupa, destaquen les següents recomanacions als estats:

- Vetllar perquè s'adoptin mesures efectives, inclusivament de caràcter penal o civil, per impedir la publicació de material nociu que compregui la violència de gènere contra la dona, i perquè aquest se suprimeixi amb caràcter urgent i els seus autors rendeixin comptes dels seus actes (par. 100).
- Prohibir clarament i tipificar com a delictes la violència en línia contra la dona, en particular la distribució no consensuada d'imatges íntimes, l'assetjament i la fustigació criminal a Internet. La penalització de la violència en línia contra la dona ha d'abastar tots els elements d'aquest tipus d'abusos, inclosos els continguts perjudicials compartits posteriorment (par. 101).
- Proporcionar recursos judicials i assistència jurídica per poder sol·licitar als tribunals una ordre de supressió de continguts perjudicials (par. 103).
- Informar els nins, nines i adolescents sobre els riscos de prendre, o permetre que altres els prenguin, fotografies íntimes, i que la difusió d'aquestes fotografies és una forma de violència per raó de gènere i un delictes, i especialment les nines sobre la seguretat a les xarxes socials i Internet en general i sobre com protegir la seva pròpia intimitat en línia (par. 111).

Així mateix, demana als intermediaris d'Internet que es comprometin a erradicar la violència contra les dones i les nines en línia, que assignin recursos per a la realització de campanyes d'informació i educació sobre la prevenció d'aquesta violència en línia, que adoptin mecanismes de denúncia i de sol·licitud de supressió de continguts perjudicials que siguin fàcilment accessibles i transparents i que publiquin una política clara i àmplia sobre la moderació dels continguts (par. 115-119).

5. La Relatora especial sobre la venda d'infants, la prostitució infantil i la utilització d'infants a la pornografia

La Relatora especial de l'ONU sobre la venda d'infants, la prostitució infantil i la utilització d'infants a la pornografia ha publicat un informe sobre les TIC i l'explotació sexual d'infants l'any 2014, on assenyala que, a més d'oferir moltes oportunitats a menors, les noves tecnologies els fan mal, ja que permeten l'explotació sexual de menors i a més «han creat noves amenaces o formes d'abús, com ara la captació d'infants i la transmissió en directe d'abusos a menors» (Relatora especial, 2014, par. 25).

Les noves tecnologies han transformat la manera en què es produeix i es comercialitza la pornografia infantil tant des del punt de vista quantitatiu, ja que hi ha milions d'imatges de material relacionat amb abusos contra els infants a Internet, com des del punt de vista de les seves modalitats d'execució. En efecte, mentre que abans es comercialitzava en llocs web especialitzats, ara el material de pornografia infantil es comercialitza a les xarxes socials i plataformes d'intercanvi, és a dir, xarxes entre parells, «lo que facilita que este escape a los filtros y demás programas de detección y, por consiguiente, reduce el riesgo de quienes buscan y distribuyen pornografía infantil».

Així mateix, la Relatora indica que és un fenomen que té una clara dimensió de gènere, ja que la immensa majoria de les persones que busquen pornografia infantil són homes i la gran majoria de les víctimes són dones (par. 28-29). Un altre element de preocupació és la captació de nins i nines amb fins sexuals, ja que Internet facilita i accelera aquest procediment. Tal com descriu l'experta:

«La captación consiste en **cortejar** a un niño y persuadirlo de que está manteniendo una relación amorosa. Si bien en un principio preocupaban los delincuentes que trataban de encontrarse con el niño en algún lugar para agredirlo sexualmente, este comportamiento ha cambiado. En la actualidad, lo habitual es que la captación consista en persuadir al niño para que realice una actividad sexual delante de una cámara web, cuyo metraje será grabado, o envíe fotografías de contenido sexual al delincuente. Una vez obtenidos los videos o las fotografías, serán distribuidos o utilizados por el delincuente para llevar a cabo una **sextorsión**, es decir, el chantaje sexual del niño o de su familia.» (par. 38)

Davant d'aquestes pràctiques aterridores, assenyala que l'adopció de mesures adequades per part dels estats, en forma de campanyes de sensibilització de menors i cursos de formació per a educadors, poden reduir de manera molt significativa les proporcions indesitjades, com ho testifica la reducció d'aquestes proporcions en un 53% als Estats Units després d'haver adoptat aquest tipus de mesures (par. 41). Finalment, la Relatora alerta sobre una altra forma d'abús més recent i més esgarrifosa encara, si és possible: l'evolució de la velocitat i capacitat d'Internet permet la comissió i la transmissió d'abusos en directe davant de persones que es connecten en directe per visionar-los.

A més de les mesures relatives a la tipificació d'aquestes activitats com a delictes i de la ratificació dels instruments internacionals relatius a la lluita contra la pornografia infantil i la tracta d'éssers humans, la Relatora recomana la posada a disposició de mitjans eficaços per a la seva detecció i persecució. Recomana la posada a disposició de línies telefòniques d'ajuda per a menors, perquè puguin plantejar els seus dubtes i parlar amb persones especialitzades, com les establertes per Child Helpline International, així com de línies telefòniques de denúncia de casos de material de pornografia infantil a Internet, com les de la xarxa INHOPE que aconseguen que en la majoria dels casos es retiri el material denunciat en un termini de tres dies (par. 48-51).

Es refereix també a l'ús de tecnologies d'anàlisi d'imatge per identificar tant víctimes menors que són víctimes d'abusos perquè siguin rescatats, com delinqüents, amb tecnologies avançades que poden fins i tot eliminar els efectes d'emascarament que aquests utilitzen per ocultar la seva identitat. Pel que fa als menors, hi ha una base de dades única administrada per la INTERPOL, que pot ser consultada pels serveis de policia de més de 40 països (par. 53). Més enllà del rescat, la Relatora insisteix en la necessitat de garantir la recuperació física i psicosocial dels menors així com una indemnització pel dany sofert.

Pel que fa als sistemes de filtratge, recomana fer ús de la llista dels **pitjors dominis** de la INTERPOL relativa als llocs web que allotgen continguts d'abús infantil o altres llistes elaborades per altres organitzacions, com ara la Internet Watch Foundation, perquè es bloquegin determinats llocs o plataformes, i subratlla que «el uso de filtros para prevenir los abusos y la explotación sexuales de los niños no constituye ningún tipo de censura ni una vulneración del derecho a la libertad de opinión y de expresión», ja que «el derecho a la libertad de opinión y de expresión puede ser restringido para hacer valer el derecho del niño a ser protegido del daño» (par. 68).

Finalment, fa referència a la responsabilitat social de les empreses i, en aquest context, al foment de xarxes d'empreses que rebutgin la pornografia infantil i hi lluitin activament en contra evitant donar qualsevol mena de suport a les empreses, grups o individus que hi estiguin involucrats o relacionats amb l'explotació sexual infantil. Un exemple de bones pràctiques en aquest sentit és la Coalició Financera Europea contra l'Explotació Sexual Comercial dels Infants a Internet, que va ser creada l'any 2009 i que està integrada per alguns dels principals proveïdors de serveis de pagament en línia i presidida per l'EUROPOL (par. 78). També convida a l'aplicació per part de les empreses dels principis recollits a la guia Protecció de la Infància en Línia: Directrius per a la indústria, elaborada per la Unió Internacional de Telecomunicacions. En l'àmbit internacional, recomana l'establiment d'un ampli marc jurídic mundial per prevenir, prohibir i protegir els infants de la venda i l'explotació sexual en línia (par. 88).

6. Les recomanacions d'UNICEF

Al seu informe de 2017 sobre l'estat mundial de la infància centrat en la temàtica dels infants al món digital, UNICEF ja havia alertat sobre la necessitat de protegir els infants dels danys en línia. D'una banda, assenyalant que l'abús infantil, l'explotació i la tracta en línia encara prevalen, no només al web fosc, sinó també a les principals plataformes digitals i xarxes socials. I de l'altra, alertant que els infants s'enfronten a altres riscos en línia, incloent-hi l'assetjament cibernètic i l'exposició a materials inadequats als llocs pornogràfics o d'apostes, demanant als Estats que prenguin mesures adequades sobre això (UNICEF, 2017, 31).

Actualment, UNICEF deixa clara la seva posició sobre la qüestió de l'impacte de la pornografia en menors a la seva pàgina web, arran d'una polèmica que s'ha generat al voltant de l'informe que va publicar l'any 2021 sobre els sistemes de verificació d'edat i en relació amb el qual s'havia fet viral una notícia d'una usuària de Twitter que assegurava que en aquest informe UNICEF no considerava danyós l'accés de menors a contingut pornogràfic. UNICEF va aclarir que es tractava d'una interpretació incorrecta i explica la seva posició en una pàgina de la seva web titulada **Protecció dels nens contra els efectes nocius de la pornografia**, en què afirma que el contingut pornogràfic pot danyar els infants, encara que no en tots els casos. En particular, explica que:

«la exposició a la pornografia a una edad temprana puede conducir a una mala salud mental, sexismo y cosificación, violencia sexual y otros resultados negativos. Entre otros riesgos, cuando los niños ven pornografía que representa actos abusivos y misóginos, pueden llegar a ver ese comportamiento como normal y aceptable.» (UNICEF, 2022a)

UNICEF continua indicant que està alarmada per l'enorme quantitat de pornografia amb contingut cada cop més extrem disponible en línia a què els infants de totes les edats poden accedir fàcilment i lamenta que els esforços per regular aquest contingut i per restringir l'accés dels infants a la pornografia «no han seguit el ritme dels canvis tecnològics que han alterat profundament el panorama del consum de pornografia». En aquest context, constata i lamenta que mentre que moltes jurisdiccions han restringit de manera efectiva l'accés dels infants a la pornografia a mitjans no digitals, els esforços per fer el mateix en entorns digitals no han estat efectius. Conclou animant els governs perquè prenguin mesures per garantir que els infants estiguin protegits contra continguts nocius i fent seves les principals recomanacions formulades pel Comitè dels Drets de l'Infant a la seva Observació general núm. 25 de 2021 sobre els drets de l'infant en relació amb l'entorn digital.

En realitat, a l'informe de l'any 2021, UNICEF adopta una posició matisada. No diu que la pornografia no sigui perjudicial per als infants, però tampoc no diu que ho sigui en tots els casos. El que fa és explicar que diversos estudis prominents apunten que l'accés a la pornografia en edats primerenques està relacionat amb mala salut mental, sexisme i cosificació, agressions sexuals i altres efectes negatius, però que no hi ha consens respecte del nivell de gravetat del dany provocat (UNICEF, 2021, 37). No critica la utilitat dels sistemes de verificació d'edat en relació amb les plataformes comercials de pornografia, però sí que considera que no es tractaria de mesures suficients per si soles perquè no resoldrien el problema de l'accés a la pornografia a través d'altres plataformes o aplicacions, com certes xarxes socials. Així mateix, assenjala que el problema d'accés a pornografia violenta i extrema no s'hauria de resoldre mitjançant sistemes de verificació de l'edat, ja que es tracta de continguts nocius –i generalment il·legals– tant per a menors com per a adults (UNICEF, 2021, 38-39) i que en restringir l'accés a pàgines pornogràfiques a menors, cal anar amb compte de no incloure en el concepte de pornografia les pàgines que ofereixen informació sobre educació sexual, perquè s'ha de garantir l'accés dels i les menors a aquest tipus d'informació (UNICEF, 2021, 35).

Tot plegat, es tracta d'una posició que inclou una sèrie de matisos importants, que resulta molt raonable en conjunt i que no contradiu gens el posicionament de l'organització a favor de la protecció dels i les menors davant dels continguts de caràcter pornogràfic. A més, assenyalem que aquest informe aporta una anàlisi dels sistemes d'avaluació i verificació de l'edat existents.

Aquest informe ha estat complementat per una guia publicada per UNICEF l'any 2022 sobre la millora dels marcs legislatius per protegir els infants de l'explotació i l'abús sexual en línia que fa referència a la necessitat d'adoptar sistemes de bloqueig dels continguts pornogràfics per garantir el no accés dels menors. Concretament, afalaga els esforços que estan fent països com Austràlia i el Regne Unit per millorar les seves legislacions, així com la UE amb la negociació del seu Reglament de serveis digitals, i recomana a tots els estats:

«exigir a les empreses que adoptin mecanismes de garantia d'edat, coherents amb els requisits de protecció i salvaguarda de dades, per evitar l'accés dels nens o l'exposició a pornografia i altres continguts sexuals il·legals o restringits per edat» (UNICEF, 2022b, 93)

Alhora, recorda que els mecanismes de garantia de l'edat no s'han d'utilitzar de manera aïllada, sinó com a part d'un enfocament més ampli i polivalent per protegir els infants en línia.

7. Les directrius de la UIT

La Unió Internacional de les Telecomunicacions (UIT) reconeix des de fa anys que la persistència de reptes i perills inherents a la naturalesa transfronterera de l'entorn en línia dificulten la protecció dels infants per la manca de marcs legislatius internacionals i nacionals específics i d'institucions que vetllin per la protecció de la infància en línia. En aquest context, ha creat la iniciativa «Protecció de la infància en línia» que té per objecte reduir els riscos i protegir l'infant contra perills en línia. A més d'oferir formacions sobre aquesta temàtica, la UIT ha publicat quatre conjunts de directrius per protegir els infants al ciberespai, a saber:

- Protecció de la Infància en Línia: Directrius per als infants.
- Protecció de la Infància en Línia: Guia per pares, tutors i educadors.
- Directrius sobre la protecció de la infància en línia per a la indústria.
- Directrius sobre la protecció de la infància en línia per als encarregats de formular polítiques.

Aquestes últimes, adoptades en la seva versió inicial i més extensa l'any 2009, proporcionen una anàlisi molt exhaustiva dels riscos que corren els menors en línia i una sèrie de recomanacions sobre com els Estats haurien d'enfrontar-se a aquests reptes. Els riscos que identifica són els següents (UIT, 2021, 2; UIT, 2009, 32-33):

- **Riscos relatius al contingut:** l'exposició a informació inexacta o incompleta, a continguts inadequats o fins i tot delictius, com ara continguts pornogràfics, extremistes, violents i cruents, a continguts relacionats amb l'autoabús i l'autolesió, a comportaments destructius i violents, a la radicalització o l'adhesió a idees racistes o discriminatòries.
- **Riscos derivats del contacte amb adults o companys:** assetjament, exclusió, discriminació, difamació i calúmia, abús i explotació sexual, incloent-hi l'extorsió, la corrupció (sexual), el material de pornografia infantil, la tracta i l'explotació sexual de nins i nines a viatges i turisme, així com el reclutament per extremistes.
- **Riscos derivats de contractes:** l'exposició a relacions contractuals inadequades, el consentiment dels infants en línia, la comercialització integrada, els jocs d'atzar en

línia, així com la filtració i ús indegut de les dades personals, com la pirateria informàtica, frau i usurpació d'identitat, estafa i caracterització esbiaixada.

- **Riscos de conducta:** com compartir contingut sexual propi o l'activitat hostil i violenta de companys, per exemple, el ciberassetjament, l'aguait, l'exclusió i la fustigació. La UIT assenyala que Internet facilita i fomenta les interaccions sexuals de risc entre els infants incitant-los a fer i difondre fotografies de si mateixos o d'altres (*sexting*), una pràctica no només perjudicial sinó també sovint il·lícita. El desenvolupament normal de la vida sexual i l'experimentació en línia de vegades poden conduir sense adonar-se'n a la producció i difusió de material sexual que exposa l'infant o els seus companys a sancions legals que fins i tot involucren de vegades el sistema de justícia penal. Finalment, hi ha el risc de desenvolupar conducta addictiva a les xarxes, a determinats continguts, a videojocs, entre d'altres.

Pel que fa a les recomanacions de la UIT, es poden resumir en els punts següents (UIT, 2009, 36-39):

- Adoptar un marc legal integral i elaborar, amb el conjunt dels actors rellevants, un pla nacional per fer d'Internet un lloc més segur per a infants i joves.
- Fer que els mitjans de comunicació de masses, així com les grans companyies d'Internet, llancin campanyes de sensibilització i material d'informació i formació sobre aquesta temàtica.
- Elaborar i implementar programes d'educació i formació de les famílies i dels educadors sobre la seguretat a Internet.
- Garantir l'existència de mecanismes de denúncies àgils, com ara una línia de denúncia 24 hores, relatius a comportaments o continguts perjudicials per als menors a Internet.
- Utilitzar eines tècniques per garantir la seguretat dels menors: programes de filtratge o de control parental, que permeten eliminar contingut no desitjat o bloquejar contactes no desitjats, i procediments de verificació de l'edat.

CAPÍTOL 3

Marc normatiu europeu relatiu a la pornografia i al seu impacte en menors

1. Introducció

En l'àmbit europeu, hi ha instruments normatius especialment rellevants en relació amb les conductes i els riscos relacionats amb la pornografia. D'una banda, hi ha els convenis adoptats en el marc del Consell d'Europa que obliguen els estats a lluitar contra una sèrie de conductes relacionades amb la pornografia: la vulneració del dret dels i les menors a un desenvolupament físic, psíquic i emocional equilibrat i lliure de violència, la violència contra la dona, la pornografia infantil i l'abús sexual de nins i nines, la tracta de dones, nins i nines amb fins d'explotació sexual, els delictes de caràcter racista a l'entorn digital, la protecció de les dades personals i altres formes de ciberdelinqüència, entre altres aspectes. Aquests convenis són:

- La Carta Social Europea Revisada (ETS núm. 163).
- El Conveni per a la protecció de les persones físiques pel que fa al tractament automatitzat de dades personals caràcter personal (ETS núm. 108).
- La Convenció sobre Ciberdelinqüència (ETS núm. 185) i el seu protocol addicional relatiu a la tipificació com a delicte d'actes de caràcter racista i xenòfob comesos a través de sistemes informàtics (ETS No. 189).
- El Conveni del Consell d'Europa sobre la lluita contra la tracta d'éssers humans (CETS No. 197).
- El Conveni del Consell d'Europa sobre la Protecció dels Infants contra l'Explotació i l'Abús Sexual (CETS No. 201).
- El Conveni del Consell d'Europa sobre la Prevenció i la lluita contra la violència contra la dona i la violència domèstica (CETS No. 210).

Ja ens hem referit al contingut de la majoria d'aquests convenis al capítol 1 relatiu als drets fonamentals en joc. No obstant això, en el context de l'accés de menors a la pornografia, ens hem de referir amb una mica més de detall a la Convenció de Budapest. En efecte, aquest conveni europeu sobre la Ciberdelinqüència és el primer i més important tractat internacional jurídicament vinculant que se centra en la ciberdelinqüència i les proves electròniques. Aplicat conjuntament amb el Conveni d'Istanbul, pot ser una eina molt rellevant per perseguir l'assetjament i l'abús sexual que pateixen les nines i els adolescents en línia, encara que se centri únicament en la persecució penal.

El Conveni exigeix a les parts la penalització dels delictes perpetrats contra dades i sistemes informàtics o per mitjà d'aquests, dels delictes relacionats amb continguts que concerneixen la producció, difusió o possessió de materials d'abús sexual de nins i nines, i de les infraccions dels drets de propietat intel·lectual. Així mateix, les parts en el Conveni han de reforçar les seves competències quant al dret processal penal intern i dotar el sistema judicial dels mitjans necessaris per obtenir proves electròniques en relació amb qualsevol delicte. Les parts també han de facilitar eficaçment la cooperació internacional i l'assistència judicial mútua pel que fa a la investigació i l'enjudiciament de la ciberdelinqüència i altres delictes que comporten proves electròniques.

Cal destacar, també, l'adopció l'any 2022 d'un altre instrument vinculant molt rellevant en aquest context: el segon protocol adicional al Conveni sobre Ciberdelinqüència sobre cooperació reforçada i divulgació de proves electròniques (CETS No. 224). Aquest segon protocol adicional proporciona eines per a una cooperació més gran i més eficaç entre els estats i entre aquests i el sector privat, establint en quins casos els proveïdors de serveis hauran de facilitar les dades que posseïxin directament a les autoritats competents d'altres països. També, regula la cooperació directa amb proveïdors de serveis i de registres d'Internet i estableix mitjans eficaços per obtenir informació sobre els abonats i les dades de trànsit. Aquesta regulació contribuirà a millorar la lluita contra els delictes comesos a l'entorn digital, incloent-hi els relacionats amb l'explotació sexual i l'abús infantil, i actualitzarà el Conveni sobre Ciberdelinqüència, o Conveni de Budapest, com a marc europeu de referència en aquest àmbit.

En l'àmbit de la Unió Europea (UE) hi ha instruments similars. Més enllà de les disposicions de la Carta dels drets fonamentals de la UE i dels tractats constitutius a què ens hem referit al primer capítol d'aquesta part de l'estudi, assenyalem els següents:

- La Directiva 2011/93/UE del Parlament Europeu i del Consell, de 13 de desembre de 2011, relativa a la lluita contra els abusos sexuals i l'explotació sexual dels menors i la pornografia infantil.
- La Directiva 2011/36/UE del Parlament Europeu i del Consell, de 5 d'abril de 2011, relativa a la prevenció i lluita contra la tracta d'éssers humans i la protecció de les víctimes.
- La Directiva 2012/29/UE del Parlament Europeu i del Consell, de 25 d'octubre de 2012, per la qual s'estableixen normes mínimes sobre els drets, el suport i la protecció de les víctimes de delictes (que fa referència a la «violència per motius de gènere»).
- El Reglament (UE) 2016/679 del Parlament Europeu i del Consell, de 27 d'abril de 2016, relatiu a la protecció de les persones físiques pel que fa al tractament de dades personals i a la lliure circulació d'aquestes dades (Reglament General de Protecció de Dades).
- El Reglament (UE) 2019/881 del Parlament Europeu i del Consell, del 17 d'abril de 2019 sobre ciberseguretat.

Tots aquests convenis, directives i reglaments són instruments fonamentals per actuar amb eficàcia davant d'una àmplia sèrie de continguts i conductes il·legals que són consubstancials a la pornografia actual, és a dir, a la nova pornografia que, com s'ha explicat, es caracteritza per formes més o menys extremes de violència contra les dones, per la utilització, l'abús i la tracta de menors, i per la comissió d'altres delictes (extorsió, pornovenjança, ciberassetjament, suplantació d'identitat, ús de dades privades sense el consentiment, etc.) a l'entorn digital (ciberdelinqüència). Tot i això, no són suficients per abordar de forma integral la problemàtica de l'impacte de la pornografia en menors, ja que no l'aborden ni de forma específica ni de forma holística. Per exemple, no aborden els aspectes preventius, com són les solucions que permeten limitar l'accés de menors als continguts pornogràfics a través del bloqueig, o l'adequada formació de nins, nines i adolescents, així com de les famílies i els educadors, per enfrontar-se de manera responsable als riscos que suposa Internet per a ells en relació amb la producció (i, cada cop més, l'autoproducció), l'intercanvi, la publicació i l'accés a material de caràcter pornogràfic i sexual.

Resulta, per tant, essencial examinar les normatives, de caràcter tant vinculant com recomanatori, que aborden aquesta qüestió de forma més específica. Com es veurà, s'han

adoptat instruments importants en aquest àmbit els darrers anys. Mentre que en el context del Consell d'Europa el Comitè de Ministres i l'Assemblea parlamentària han adoptat textos específics i detallats no només sobre la protecció de menors davant de la pornografia, sinó també sobre pornografia extrema i violenta i sobre sexismes als mitjans de comunicació (apartat 2), aquests documents de caràcter recomanatori es veuen complementats per la Directiva audiovisual i pel recentment adoptat Reglament de Serveis Digitals de la UE, de 19 d'octubre de 2022. Aquests texts, de caràcter vinculant, introdueixen obligacions reforçades per les plataformes d'intercanvi de vídeos que a partir d'ara han d'adoptar mesures per evitar que els i les menors puguin accedir a continguts nocius a Internet, entre els quals destaquen els pornogràfics, i permet als estats adoptar sancions i mesures de bloqueig de més ampli abast respecte al que permetia la normativa anterior de la UE (apartat 3).

2. Consell d'Europa

2.1. Els drets de l'infant a l'entorn digital i l'accés a material pornogràfic

L'*Estratègia del Consell d'Europa per als Drets dels Infants* (2016-2021) identifica els drets de l'infant a l'entorn digital com una de les àrees prioritàries (pàg. 21). Així mateix, l'*Estratègia de Governança d'Internet del Consell d'Europa* (2016-2019) afirma que Internet ha de ser un lloc segur, protegit, obert i habilitador per a tothom, inclosos nins i nines, sense que ningú pateixi discriminació. De conformitat amb el mandat d'aquests documents estratègics, el Comitè de Ministres, el principal òrgan decisor d'aquesta organització intergovernamental de protecció dels drets humans al continent europeu, va adoptar l'any 2018 la *Recomanació CM/Rec(2018)7 relativa a les Directrius per respectar, protegir i complir els drets del nen a l'entorn digital*, un instrument molt rellevant en relació amb la temàtica que ens ocupa i el contingut de la qual s'examina a continuació.

Les Directrius per respectar, protegir i complir els drets de l'infant a l'entorn digital de 2018

Les Directrius per respectar, protegir i complir els drets de l'infant a l'entorn digital de 2018 són una recomanació que per si mateixa no té caràcter vinculant. Tot i això, és el resultat d'un llarg procés deliberatiu en què varen participar tots els estats membres que va culminar amb un consens i un compromís per implementar aquesta recomanació. A més, moltes de les seves disposicions es basen en els convenis del Consell d'Europa als quals hem fet referència anteriorment i que són instruments vinculants. Per tant, la majoria de les recomanacions són vinculants en el sentit que indiquen als estats com complir les seves obligacions de protecció dels drets humans a l'entorn digital.

Després de recordar que els nins i les nines tenen el dret a ser protegits contra totes les formes de violència, explotació i abús a l'àmbit digital, i que l'interès superior del menor ha de ser sempre una consideració primordial, les directrius incloses en la Recomanació identifiquen quatre principals tipus de risc per als menors: de contacte, de contingut, de conducta i de salut. Mentre que dins dels primers figuren la possibilitat de ser contactats per persones que sota engany acaben sotmetent-los a situacions d'abús, explotació sexual i tracta, a la segona categoria hi figura el risc per a nins i nines d'enfrontar-se a continguts inapropiats, entre els quals es destaquen, en primer lloc, «la representació degradant i estereotipada i la sobresexualització de les dones i els nens en particular; i la representació i glorificació de la violència», fins i tot l'autoinfligida (CdE, 2018, par. 51). Els riscos de conducta són els relacionats amb el *bullying*, l'*stalking*, l'extorsió i la difusió no consensuada d'imatges de caràcter sexual, mentre que entre els de salut hi figuren l'ús excessiu de l'entorn digital, la manca de son i els danys físics.

Per protegir els nins i les nines davant aquests riscos, les recomanacions adreçades als estats inclouen (pàg. 52-66):

- Prendre mesures de precaució, incloent-hi l'avaluació periòdica de qualsevol risc de dany que l'entorn digital pot representar per a la salut dels infants.
- Fomentar el desenvolupament, la producció i l'actualització regular per empreses comercials de sistemes de control parental per mitigar els riscos per als infants al món digital, tenint en compte les capacitats evolutives d'aquests, i respectant el dret dels menors a la no discriminació, a la privadesa i a la informació.
- Exigir a les empreses pertinents l'ús de sistemes efectius de verificació de l'edat per garantir que els i les menors estiguin protegits dels productes, serveis i continguts a l'entorn digital que estan legalment restringits amb referència a edats específiques, utilitzant mètodes que siguin consistents amb els principis de minimització de dades.
- Prendre mesures per garantir que els infants estiguin protegits de l'explotació comercial a l'entorn digital, incloent-hi l'exposició a formes de publicitat i màrqueting inadequades per a la seva edat.

També es destaca la importància de proporcionar a la infància i l'adolescència continguts d'alta qualitat fets a mida, a fi de contrarestar la incitació a l'odi i la violència. Això ens sembla especialment pertinent: hauríem de pensar en un Internet dissenyat molt més pels nens, i no partir de la idea que els nens s'han d'adaptar a un Internet pensat per als adults. Això implica que, d'una banda, no permetem l'accés de menors a continguts inapropiats per a la seva edat i, d'altra banda, oferim més continguts fets a mida i apropiats per a la seva edat i desenvolupament.

S'ha de subratllar que aquesta recomanació i les seves directrius són fruit d'un treball col·laboratiu entre molts actors del Comitè de Ministres del Consell d'Europa i ha estat elaborada pel Comitè Ad hoc per als Drets de l'Infant (CAHENF) i el Grup d'especialistes en la protecció de la infància a l'entorn digital (CAHENF-IT). Les organitzacions internacionals i les empreses han estat consultades durant aquest procés. Es varen consultar també infants de set països europeus, així com organitzacions que defensen els drets dels infants, per la qual cosa recull un consens important entre els responsables polítics, el sector privat i la societat civil. Finalment, la Recomanació és monitoritzada pel Comitè Directiu per als Drets de l'Infant (CDENF).

Per donar seguiment a aquesta recomanació i facilitar el disseny de polítiques en aquest àmbit, l'organització va publicar el desembre de 2020 un manual que pretén ajudar els estats membres, i en particular els legisladors i els governs d'àmbit central, regional i local, en la implementació d'aquestes recomanacions. Pel que fa a l'accés a material pornogràfic, el manual reitera les recomanacions incloses a les directrius relatives al control d'edat per a continguts inadequats i insta, a més, els estats a desenvolupar i reforçar iniciatives d'educació i sensibilització, així com programes i eines dirigides a nins i nines, famílies i educadors que treballen amb infants, amb la participació de nins i nines, que incloguin el coneixement de les eines per poder bregar amb continguts potencialment nocius, com la violència, la pornografia i material d'abús sexual infantil, així com amb sol·licitacions amb fins sexuals (*grooming*), intimidació o assetjament (pàg. 57).

Resolució de 2022 sobre com combatre l'exposició dels infants a contingut pornogràfic

El 25 d'abril de 2022, l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa ha adoptat la Resolució 2429 (2022) «Per a una avaluació dels mitjans i les disposicions destinades a combatre l'exposició dels nens a contingut pornogràfic», arran de l'informe presentat pel relator i membre de l'Assemblea Nacional francesa Dimitri Houbbron sobre aquesta qüestió, que exigia l'adop-

ció de mesures molt més dràstiques per protegir els i les menors. En un text molt contundent, l'Assemblea indica que «está alarmada por la exposición sin precedente de niños a imágenes pornográficas, que perjudica su desarrollo psicológico y físico. Esta exposición conduce a mayores riesgos de estereotipos de género dañinos, adicción a la pornografía, relaciones sexuales precoces y poco saludables, y dificultades para desarrollar relaciones equilibradas y respetuosas en sus vidas futuras» (considerant 2).

Entre les recomanacions que formula als estats, destacam les següents:

- Assegurar-se que tots els dispositius tinguin per defecte controls parentals fàcils d'usar i eines de filtratge i bloqueig d'anuncis per defecte, i que aquestes eines estiguin sempre habilitades en espais públics, com ara escoles, biblioteques i centres juvenils.
- Millorar el coneixement de les eines de control parental, en particular a través de la informació proporcionada per les escoles, la formació al lloc de treball i campanyes d'informació organitzades per les autoritats públiques.
- Adoptar mesures per augmentar la conscienciació sobre els danys de la pornografia, com la introducció d'advertències sanitàries i legals als llocs pornogràfics i la introducció d'informació pertinent als programes escolars, en particular sobre l'impacte de la pornografia en el desenvolupament del cervell dels infants, el risc més gran de disfuncions sexuals i una capacitat reduïda per construir relacions sexuals saludables després.
- Promoure el debat públic sobre l'exposició dels infants a la pornografia i sobre les mesures que cal prendre per posar-hi remei, i facilitar la participació de mares, pares i infants en la presa de decisions sobre el tema.
- Fomentar més investigacions sobre els efectes de l'exposició dels infants a la pornografia i les maneres de prevenir-la, així com les formes de combatre els efectes nocius d'aquesta exposició.

Tot i això, la recomanació més extensa incorporada en aquesta resolució és la relativa a la promoció de l'ús d'eines de verificació d'edat, en el marc de la qual l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa demana als estats que adoptin les mesures següents (par. 6.4):

- Desenvolupar legislació rellevant que exigeixi l'ús d'eines de verificació de la majoria d'edat tant a llocs web especialitzats a allotjar contingut per a adults com a xarxes socials generals i xarxes que contenen contingut per a adults.
- Garantir que aquestes eines siguin senzilles, segures i eficaces, que respectin la confidencialitat de les dades dels usuaris, i que no puguin ser utilitzades indegudament amb fins de recopilació de dades.
- Garantir que els proveïdors d'eines de verificació d'edat estiguin aprovats individualment i subjectes a controls per un organisme reconegut, per garantir la seguretat i la protecció contra intrusions en les infraestructures d'emmagatzematge de dades.
- Fer obligatori el compliment dels requisits de verificació d'edat i abordar el problema dels motors de cerca que afavoreixen els llocs que no compleixen amb aquests requisits a causa de la preferència dels usuaris, cosa que augmenta la «taxa de rebot» i posa en desavantatge comercial els llocs que compleixen.
- Considerar la creació d'una *llista negra* d'URL, per als dominis que violin la llei o siguin objecte d'una investigació en aquest context, i d'una llista blanca per a dominis que comptin amb processos de verificació d'edat acreditats.

- Garantir que les autoritats encarregades de fer complir la llei controlin sistemàticament el compliment de les normes de restricció d'edat, que identifiquin i tractin degudament les tècniques d'elusió, i que els casos d'incompliment se sancionin ràpidament.
- Preveure certa flexibilitat en les modalitats d'ús dels sistemes de verificació d'edat per permetre la introducció de noves tecnologies, d'una banda, i deixar a les plataformes i als usuaris l'elecció de la informació a proporcionar.
- Garantir que els sistemes de verificació d'edat puguin manejar grans volums de dades i no tinguin un cost dissuasiu per a les empreses grans i petites i garantir que aquestes darreres tinguin un temps raonable per implementar aquestes solucions.
- Desenvolupar campanyes de sensibilització pública destinades a promoure la confiança en els sistemes de verificació d'edat i respecte a la confidencialitat de dades dels usuaris, per evitar que el públic continuï buscant llocs per a adults que no compleixin les normes.
- Donar suport al desenvolupament de normes i certificacions europees i internacionals.

L'òrgan assembleari del Consell d'Europa tanca aquesta resolució expressant la seva satisfacció per la feina que està fent la Unió Europea en el marc de la negociació del Reglament de serveis digitals per aconseguir un sistema europeu segur de verificació de l'edat per accedir als serveis de la societat de la informació a tots els països de la UE. En efecte, aquest Reglament fa uns passos importants en aquest sentit, com analitzarem més endavant.

Altres recomanacions del Comitè de Ministres

A més de tractar el tema dels menors a l'entorn digital, el Consell d'Europa ha abordat també les problemàtiques relacionades de manera més específica amb les xarxes socials. En la Recomanació de 2012 sobre la protecció dels drets humans en relació amb els serveis de xarxes socials, assenyalava que la protecció inadequada dels infants i joves contra continguts o comportaments nocius és una de les principals amenaces de les xarxes socials en matèria de drets humans (CoE, 2012, par. 3). En un apartat dedicat als menors, insta els estats a protegir els infants i joves per la vulnerabilitat inherent que implica la seva edat, apuntant en dues direccions:

- Primer, cap a les mares, pares, cuidadors i educadors, que han de tenir un paper primordial en el treball amb infants i joves per garantir que utilitzin aquests serveis de manera adequada.
- Segon, cap als proveïdors de serveis de xarxes socials que, encara que no estiguin obligats a controlar, supervisar i/o qualificar tot el contingut carregat pels seus usuaris, poden estar obligats a adoptar certes mesures de precaució (per exemple, comparables a les regles de *contingut per a adults* aplicables a certs estats membres) o prendre mesures diligents en resposta a les queixes (moderació ex post).

En relació amb aquests últims, es refereix als sistemes de verificació d'edat en línia com a una possible solució per protegir els i les menors del contingut que els pot ser perjudicial, i lamenta així mateix les dificultats tècniques relacionades amb el problema de la falsificació de l'edat, per a les quals s'hauria de trobar una solució. Finalment, recomana als estats que proporcionin informació clara sobre els tipus de contingut o l'intercanvi de contingut o la conducta que pot ser contrària a disposicions legals aplicables i que s'haurien de definir com a *inadequats* en els termes i condicions d'ús del servei de xarxa social. També insisteix en la necessitat d'establir mecanismes de fàcil accés per denunciar continguts o comportaments inapropiats o

aparentment il·legals publicat a les xarxes socials. Aquest últim punt és sens dubte rellevant, ja que en enquestes recents –per exemple la investigació realitzada enguany per la UIB a Calvià amb més de 700 alumnes del municipi– la gran majoria de menors que han patit una situació inadequada a les xarxes (accés a contingut inapropiat, peticions de caràcter sexual, usurpació d'identitat) no ho han denunciat, perquè consideraven que és inútil i que de totes maneres no serveix (Ballester i Sedano, 2022, 139-143).

Aquesta qüestió també ha estat abordada pel Comitè des d'una perspectiva de gènere. En resposta al moviment #MeToo i altres moviments recents que han augmentat la consciència sobre el sexisme persistent a la societat, el Comitè de Ministres va adoptar l'any 2019 una important recomanació que condemna el sexisme a què s'enfronten les dones al llarg de la seva vida. En particular, estableix el vincle entre el sexisme i la violència contra les dones i les nines, explicant que els actes de sexisme quotidià són part d'un continu de violència que crea un clima d'intimidació, por, discriminació, exclusió i inseguretat que limita les oportunitats i la llibertat de les dones. En aquest context, denuncia que el sexisme imperant als mitjans de comunicació –electrònics, impresos, visuals i auditiu– contribueix a un ambient de tolerància i banalització del sexisme quotidià, que es manifesta a través de «les representacions sexuals, sexualitzades i racialitzades i la cosificació de dones, homes, nenes i nens» en diversos àmbits, incloent-hi «el material pornogràfic» (CdE, 2019b, II.C.). Per fer front a aquestes problemàtiques, recomana als estats:

- Donar suport a la investigació sobre la prevalença i impacte de la representació sexista de dones i nines als mitjans i al material pornogràfic, en quina mesura exacerben les desigualtats de gènere i la violència contra dones i nines, i el seu impacte en la salut física, sexual i psicològica de les dones. Assignar recursos per finançar campanyes efectives de comunicació i sensibilització sobre la relació entre el sexisme, la manca d'igualtat de gènere i la violència contra les dones i les nines (II.C.7).
- Introduir mesures i eines que reforcin la capacitat de mares i pares per lluitar contra el cibersexisme i la pornografia a Internet (II.1.3).
- Promoure una perspectiva d'igualtat de gènere, a més de desenvolupar un pensament crític per combatre el sexisme al contingut en línia i les pel·lícules, inclosa la pornografia (I.B.7).
- Fomentar la promoció d'imatges positives de dones com a participants actives a la vida social, econòmica i política, i d'imatges positives d'homes exercint rols no tradicionals com proveïdors de cures (II.C.10).
- Adoptar una normativa que prohibeixi el sexisme als mitjans i la publicitat i fomentar la supervisió i vigilància de l'aplicació d'aquestes mesures (II.C.1).
- Promoure el paper de les organitzacions de supervisió dels mitjans i de la publicitat a l'hora d'abordar el sexisme (II.C.4).
- Fomentar l'establiment d'una institució competent per rebre, analitzar i revisar les queixes relacionades amb el sexisme als mitjans i la publicitat, i amb autoritat per exigir que es retirin o modifiquin els continguts o els anuncis sexistes (II.C.5).

2.2. Violència contra les dones i les nines: la pornografia extrema i violenta

L'Assemblea parlamentària

L'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa ha expressat de manera reiterada la seva preocupació pel que fa a la major accessibilitat del públic a material pornogràfic extrem a través d'Internet i l'impacte negatiu de la pornografia violenta sobre la dignitat de la dona. Ho ha fet

primer a la resolució 1835 de 2011 titulada «Pornografia violenta i extrema », arran d'un informe exhaustiu elaborat sobre aquesta qüestió. I ho ha tornat a fer deu anys després, a la Resolució 2412(2021) titulada «Dimensió de gènere i efectes de la pornografia en els drets humans», on condemna l'impacte nefast que té la pornografia en la violència contra les dones i les nines.

Ja el 2011, l'Assemblea va expressar «la seva profunda preocupació per la major accessibilitat del públic a material pornogràfic violent i extrem, que representa gràficament escenes de degradació, violència sexual, tortura, assassinat, necrofilia o bestialitat amb finalitat d'excitació sexual» (CoE, 2011). Reconeixent la importància de la llibertat d'expressió en els sistemes democràtics, va assenyalar que aquesta es pot limitar quan la llei ho prescriu i quan això és necessari per, entre altres supòsits, prevenir la comissió de delictes o per protegir els drets fonamentals dels altres. En aquest sentit, va incidir especialment en l'impacte negatiu de la pornografia violenta i extrema en la dignitat de les dones i el dret a viure lliures de violència sexual. L'Assemblea denuncia que «aquest tipus de pornografia erosiona encara més les condicions per aconseguir la igualtat de gènere efectiva», juntament amb altres formes de pornografia dura i tova i l'ús generalitzat d'imatges sexualitzades de dones amb finalitat comercial.

Lamentant l'escassa aplicació de les normatives nacionals relatives a la producció i distribució de pornografia en relació amb l'entorn digital, la resolució de 2011 fa una crida als estats perquè avaluin l'impacte de la normativa existent relativa a la pornografia violenta i extrema i la revisin en el sentit d'introduir legislació específica per criminalitzar tant la producció i la distribució de pornografia violenta i extrema com la seva possessió. Pel que fa als i les menors, a més de reforçar la seva lluita contra la pornografia infantil i de sancionar adequadament la venda de material pornogràfic a menors, demana als estats que introdueixin un sistema de classificació obligatòria de tots els videojocs, inclosos els jocs pornogràfics i violents, i que se'n condicioni la distribució a l'autorització de l'organisme de classificació pertinent. Finalment, demana que s'implementin programes d'educació afectiva i sexual per als infants i adolescents.

En la seva resolució de 2021 relativa a la dimensió de gènere i efectes de la pornografia en els drets humans, l'Assemblea reitera les preocupacions i recomanacions formulades en la resolució anterior, que continuen plenament vigents, ratifica també les recomanacions formulades pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa sobre sexisme (vegeu apartat anterior) i afegeix alguna consideració més, en particular dirigida a protegir els drets de les dones que estan representades a les escenes pornogràfiques difoses a Internet. D'una banda, assenyala la necessitat de protegir els drets humans dels que participen en la producció de pornografia, en particular les dones, i de garantir-ne la llibertat d'elecció, així com condicions de treball segures i dignes i una remuneració justa (pàg. 6) i, de l'altra, aborda el tema del porno venjatiu o pornovenjança: ja que cada cop més els continguts pornogràfics són produïts en privat per persones que no formen part de productores especialitzades i difosos electrònicament, cal prendre mesures per regular la distribució d'aquest contingut. El consentiment de tots els qui s'escenifiquen és essencial i ha de ser estrictament controlat.

I el **porno venjatiu**, és a dir, la difusió no consentida, per correu electrònic, missatgeria telefònica, xarxes socials o qualsevol altre mitjà, d'imatges íntimes de caràcter sexual amb la intenció d'avergonyar i humiliar les persones que apareixen en aquest contingut, és un fenomen molt preocupant que ha de ser perseguit penalment (par. 7 i 10.4). En aquest context, recomana que, dins dels límits de les regulacions sobre l'ús de dades personals, s'exigeixi als proveïdors de pornografia en línia que «recullin i emmagatzemin la identitat i les dades de contacte de les persones que puguen contingut pornogràfic per a la seva distribució pública, per facilitar l'enjudiciament penal en els casos en què els participants no hagin donat el seu consentiment per a la difusió o quan el contingut involucri activitats de tracta de persones, actes d'abús infantil o altres actes criminals il·lícits» (par. 10.3.3).

Així mateix, insisteix en la importància de proporcionar una educació sexual integral, ja que aquesta ha de ser la principal font d'informació per a joves sobre la sexualitat i ha d'ajudar a evitar que altres fonts, com ara la pornografia, difonguin informació poc fiable i potencialment perjudicial (par. 9 i 10.2)

Finalment, assenyala algunes solucions tecnològiques que podrien contribuir a limitar l'accés i l'impacte en els i les menors d'una pornografia cada cop més sexista i violenta. A més de les mesures esmentades relacionades amb el control de la majoria d'edat, recomana que es consideri introduir l'obligació per als fabricants i distribuïdors d'ordinadors i dispositius portàtils d'activar per defecte els filtres antipornografia (que actualment solen estar preinstal·lats, però desactivats per defecte), així com exigir als proveïdors de serveis d'Internet que apliquin una clàusula d'acceptació o exclusió, demanant als clients que elegeixin si la pornografia ha d'estar disponible gratuïtament o no a través dels seus serveis (par. 10.4.6 i 10.4.7).

El Conveni d'Istanbul i el GREVIO

El Conveni d'Istanbul de 2011 estableix el deure dels Estats de prevenir, investigar, castigar i concedir una indemnització pels actes de violència contra la dona (art. 5), entenent-se per violència contra la dona «tota violència contra una dona perquè és una dona o que afecti les dones de manera desproporcionada», incloent en aquesta definició «tots els actes de violència basats en el gènere que impliquen o poden implicar per a les dones danys o patiments de naturalesa física, sexual, psicològica o econòmica, incloses les amenaces de realitzar aquests actes, la coacció o la privació arbitrària de llibertat, a la vida pública o privada» (art. 3).

En relació amb les obligacions dels estats de prevenir, investigar, castigar i indemnitzar els actes de violència contra la dona, el Grup d'Experts a la Lluita contra la Violència contra la Dona i la Violència Domèstica (GREVIO) del Consell d'Europa, encarregat de monitoritzar el compliment del Conveni d'Istanbul pels estats part, va adoptar la seva primera recomanació general l'any 2020, que versa justament sobre el tema de la dimensió digital de la violència contra la dona. En aquesta recomanació general, el GREVIO reconeix la violència contra les dones comesa en l'àmbit digital com un problema global cada cop més freqüent i amb greus conseqüències. Abans de res, reconeix que la violència contra la dona és una violència perpetrada «com a resultat de o per perpetuar estereotips de dones i homes a la societat, normes socials, conceptes de masculinitat i nocions d'inferioritat de les dones» i que les dones i les nines poden experimentar violència de gènere en tots els aspectes de les seves vides, fins i tot en les seves famílies i relacions íntimes, per part d'amics i coneguts, dins de les seves comunitats, llocs de treball, a l'educació, l'esport, les arts, l'oci, en la política i en molts altres escenaris.

Tot i això, el GREVIO recalca que des de fa uns anys les experiències de violència de gènere contra dones i nenes en aquests i altres entorns s'han vist amplificades o facilitades per la tecnologia digital, arribant a una escala de violència mai vista (GREVIO, 2020, 9-10). Tot i que tant homes com dones poden experimentar incidents de violència i abús interpersonal relacionats amb la seva activitat en línia, el GREVIO reconeix que les dones tenen moltes més probabilitats de patir formes repetides i greus d'abús, incloent-hi la violència sexual, com a conseqüència de la seva utilització de l'entorn digital (GREVIO, 2020, 11).

Una d'aquestes formes d'abús és l'assetjament sexual en línia. D'acord amb l'article 40 del Conveni d'Istanbul, l'assetjament sexual constitueix qualsevol comportament no desitjat, verbal, no verbal o físic, de caràcter sexual, que tingui per objecte o resultat violar la dignitat d'una persona, en particular quan aquest comportament creï un ambient intimidatori, hostil, degradant, humiliant o ofensiu, i ha de ser castigat amb sancions adequades. A la seva Recomanació General, el Grup d'Experts considera que els següents comportaments en línia o a través de mitjans digitals entren dins aquesta definició (38):

- L'intercanvi no consentit d'imatges nues o sexuals (fotos o vídeos) d'una persona o les amenaces de fer-ho inclouen actes d'abús sexual basat en imatges (també conegut com a «pornografia de venjança»).
- La presa, producció o adquisició no consentida d'imatges o vídeos íntims inclouen actes de «pujar les faldilles» i prendre «fotografies», així com produir imatges alterades digitalment en què la cara o el cos d'una persona se superposen en una foto o vídeo pornogràfica, conegut com a «pornografia falsa» (com els *deepfakes*, quan es creen imatges sintètiques usant intel·ligència artificial).
- Formes de violència com el *sexting* forçat, extorsió sexual, amenaces de violació, *doxing* (acte de revelar obertament informació confidencial o personal sobre algú sense el seu consentiment per avergonyir-lo o humiliar-lo) sexualitzat o de gènere i suplantació d'identitat.
- El *flaixig* cibernètic, que consisteix a enviar imatges sexuals no sol·licitades a través d'aplicacions de cites o missatgeria, missatges de text o mitjançant l'ús de tecnologies Airdrop o Bluetooth.

També, l'article 34 del Conveni d'Istanbul preveu que els estats tipifiquin com a delictes l'assetjament o *stalking*, és a dir, el fet d'adoptar, intencionadament i en diverses ocasions, «un comportament amenaçador contra una altra persona que porti aquesta a témer per la seguretat». Les pràctiques d'assetjament comeses a l'àmbit digital inclouen amenaces (de naturalesa sexual, econòmica, física o psicològica), dany a la reputació, seguiment i recopilació d'informació privada sobre la víctima, robatori d'identitat, sol·licitud de sexe o suplantació d'identitat.

A més d'abordar l'assetjament i assetjament sexual en línia amb mesures adequades de prevenció, persecució i reparació, el GREVIO demana als estats que impedeixin que les entitats comercials guanyin diners amb imatges i vídeos d'abús sexual de dones i nines que constitueixin violència sexual, com la violació filmada, inclusivament tipificant com a delictes la producció i distribució d'aquest contingut (57(i)). Així mateix, els convida a involucrar el sector de les TIC i els proveïdors d'Internet en els seus esforços perquè els perpetradors de violència contra les dones a l'esfera digital rendeixin comptes i perquè es respecti la legislació penal pertinent. Entre altres aspectes, han de requerir a les companyies l'establiment de mecanismes de denúncia efectius i fàcilment accessibles perquè els usuaris puguin denunciar el contingut nociu i rebre una resposta ràpida (57(h)).

3. Unió Europea

3.1. Introducció

La Unió Europea s'ha fixat des d'uns anys l'objectiu d'establir un Mercat Únic Digital, entès com un espai en què està garantida la lliure circulació de mercaderies (físiques i digitals), serveis i capitals, amb un alt nivell de protecció de les dades personals i dels consumidors (Comissió, 2015, 3). En aquest context, la Unió ha adoptat diversos instruments per regular el sector audiovisual, que inclou Internet, de caràcter inicialment recomanatori, i després vinculant. La Comissió va aprovar l'any 2003 una comunicació sobre el futur de la política reguladora europea al sector audiovisual, en què se subratllava que la política de regulació d'aquest sector ha de protegir determinats interessos públics, entre els quals hi ha la protecció de menors. L'any 2006, el Parlament i el Consell varen adoptar una Recomanació més específicament dirigida a la protecció de menors en el sector audiovisual i d'informació en línia, que assenyalava la importància dels sistemes de filtratge i identificació i que inclou una sèrie de possibles mesures que poden dur-se a terme en benefici dels i les menors, com ara proporcionar sistemàticament

als usuaris un sistema de filtratge eficaç, actualitzable i fàcil d'utilitzar quan se subscriguin a un proveïdor d'accés o oferir l'accés a serveis específicament destinats als infants i dotats d'un sistema de filtratge automàtic (Parlament Europeu i Consell, 2006).

Tot i això, és l'any 2010 quan la UE es dota d'un instrument vinculant relatiu a la qüestió de la regulació dels continguts audiovisuals. Es tracta de la Directiva 2010/13/UE, anomenada Directiva de serveis de comunicació audiovisual, que preveu, entre altres aspectes, l'obligació de protegir els menors dels continguts nocius. Finalment, la UE s'ha replantejat aquesta qüestió a la llum de les amenaces creixents que planteja Internet i ha aprovat l'octubre de 2022 el Reglament de Serveis Digitals, l'objectiu principal del qual és lluitar contra els continguts il·lícits a Internet i contra determinats riscos per als drets fonamentals, en particular per als drets dels menors. L'impacte que tenen aquests instruments en la protecció dels i les menors davant dels continguts pornogràfics és molt rellevant, com examinarem a continuació.

3.2. La Directiva 2010/13/UE de serveis de comunicació audiovisual

Àmbit d'aplicació

En la versió inicial, el seu abast quedava més restringit, ja que incloïa el conjunt dels sectors audiovisuals més clàssics, com la televisió, però només una part dels llocs d'Internet que publicaven vídeos: els llocs dels prestadors de serveis dels quals tenien una responsabilitat editorial en relació amb el contingut publicat (TJUE, cas *New Media Online*, 2015; Rosselló Rubert, 2021, 3). En efecte, la Directiva 2010/13/UE defineix com a servei de comunicació audiovisual aquell servei «cuya finalidad principal propia o de una de sus partes dissociables consiste en ofrecer programas al público en general, bajo la responsabilidad editorial de un prestador de servicios de comunicación, con objeto de informar, entretener o educar, a través de redes de comunicaciones electrónicas» (art. 1 a)i). Tot i això, les plataformes digitals d'intercanvi de vídeos quedaven excloses de la seva aplicació, com ho indicava la mateixa Directiva (considerant 21 del preàmbul) pel fet de considerar en aquell moment que aquestes plataformes «no són fonamentalment econòmiques ni entren en competència amb la radiodifusió televisiva» i, alhora, que no tenen control editorial sobre els continguts publicats (el control recau en els usuaris que comparteixen els continguts). En efecte, la Directiva 2000/31/CE de la societat de la informació (transposada a la Llei 34/2002, d'11 de juliol) considera aquestes plataformes com uns mers intermediaris que, com a tals, no tenen obligació de supervisar els continguts allotjats (Rosselló Rubert, 2021, 3).

Arran del creixement exponencial de les plataformes d'intercanvi en aquests darrers anys, la UE ha adoptat la Directiva 2018/1808/UE que modifica la Directiva audiovisual per incloure les plataformes digitals d'intercanvi de vídeos en el seu àmbit d'aplicació. Com indica la mateixa Directiva de 2018, els serveis d'intercanvi de vídeos ofereixen continguts audiovisuals als quals accedeix cada vegada més el públic en general i els joves en particular i tenen un impacte considerable, ja que ofereixen als usuaris la possibilitat de conformar les opinions d'altres usuaris i influir-hi. Per tant, indica que «per tal de protegir els menors de continguts nocius i tots els ciutadans de la incitació a l'odi, la violència i el terrorisme, cal aplicar a aquests serveis la Directiva 2010/13/UE» (considerant 4). Així, actualment la Directiva 2010/13/UE s'aplica tant als llocs d'Internet que, amb un control editorial, ofereixen continguts pornogràfics com a les plataformes que permeten l'intercanvi de vídeos de caràcter pornogràfic publicats per usuaris. No obstant això, aquest canvi s'ha introduït a la llei espanyola fa només uns pocs mesos, amb l'adopció de la Llei general de serveis audiovisuals de juliol de 2022 que ha transposat la Directiva de 2018 al nostre ordenament (vegeu apartat 4 del capítol 5).

Tot i això, la directiva es basa en el principi del país d'origen, segons el qual un prestador de serveis quedarà sota la jurisdicció de l'estat membre en què estigui establert. És a dir, que els

estats estan obligats a aplicar la Directiva únicament en relació amb els prestadors de servei de comunicació «subjectes a la seva jurisdicció», considerant-se com a tals els que tinguin la seu central en l'estat en qüestió o, en el cas que les decisions editorials es prenen en un altre estat membre de la UE, els serveis que tinguin una part significativa del seu personal treballant en aquest estat (art. 2.2). Per contra, els estats membres no poden obstaculitzar les retransmissions en el seu territori dels serveis de comunicació audiovisual procedents d'altres estats de la UE: sí que poden, però, establir excepcions per a les emissions que infringeixin de manera greu la prohibició d'incitació a l'odi o a la violència per raó de sexe, raça i altres motius enunciats a l'article 21 de la CDFUE o l'obligació de protegir els menors de continguts nocius o molt nocius com els continguts pornogràfics, de conformitat amb l'article 6 bis 1.

Quant a serveis implantats en altres països que no siguin membres de la UE, no hi ha l'obligació per als estats membres d'aplicar la Directiva (encara que res no els impedeix fer-ho, ja que poden adoptar mesures més protectores si així ho desitgen), excepte una excepció introduïda per la reforma de l'any 2018 i que només s'aplica a les plataformes d'intercanvi de vídeo. En efecte, es considera subjecta a la jurisdicció d'un estat membre aquella plataforma d'intercanvi que no estigui establerta al territori d'un estat membre, però que tingui una empresa matriu o una empresa filial establerta al territori d'aquest estat membre, o aquella plataforma que formi part d'un grup i una altra empresa d'aquest grup estigui establerta al territori d'aquest mateix estat membre (art. 28 bis).

En resum, la directiva atorga competència als estats per prendre mesures per protegir els menors de continguts pornogràfics quan els prestadors tinguin la seu, la majoria del personal o una filial o empresa del mateix grup al seu territori o, en certa mesura, al territori d'un altre país de la UE. Això resulta preocupant considerant que una part significativa dels prestadors que proporcionen continguts pornogràfics als seus llocs web o plataformes estan ubicats enterament fora de la UE –sense perdre de vista la responsabilitat dels països de la UE en aquest sentit, ja que entre les plataformes més grans de pornografia n'hi ha diverses que estan ubicades a la UE–.

Contingut de la norma

Concretament, l'article 6 bis 1 de la Directiva obliga els estats membres a:

«adoptar las medidas adecuadas para velar por que los servicios de comunicación audiovisual ofrecidos por prestadores de servicios de comunicación sujetos a su jurisdicción que puedan perjudicar el desarrollo físico, mental o moral de los menores solo sean accesibles de un modo que garantice que, normalmente, dichos menores no los verán ni oirán. Dichas medidas podrán incluir la elección de la hora de emisión, instrumentos de verificación de la edad u otras medidas técnicas. Deberán ser proporcionadas al perjuicio potencial del programa. Los contenidos más nocivos, como la violencia gratuita y la pornografía, estarán sujetos a las medidas más estrictas.» (art. 6 bis 1)

Per tant, els estats membres estan obligats a transposar aquesta directiva al seu ordenament nacional de manera que quedi establerta l'obligació dels serveis audiovisuals que emeten continguts nocius per als menors en la seva jurisdicció d'adoptar mesures eficaces perquè els menors no hi accedeixin. És molt rellevant, a més, no només que es deixi clar que la pornografia i la violència gratuïta pertanyen a la categoria de continguts nocius, sinó que s'estableixi l'especial perillositat d'aquests dos tipus de continguts, qualificant-los com a continguts especialment nocius. Per tant, la ponderació entre el dret a la protecció del menor i el dret a la llibertat d'expressió s'ha de resoldre, en aquests casos, clarament a favor de la protecció del menor, ja que aquesta perillositat especial requereix, com estableix la Directiva, l'adopció de les mesures més estrictes de protecció del menor davant l'accés a aquests continguts. Per tant, a

més d'establir que els estats han de vetllar perquè els prestadors de serveis facilitin informació suficient sobre els continguts nocius per als menors, utilitzant un sistema que descriu la naturalesa potencialment perjudicial del contingut en qüestió (art. 6 bis 1), la directiva proveeix una llista d'aquestes mesures més estrictes de control d'accés (art. 28ter), que els estats aplicaran segons correspongui i que consisteixen a:

- Incloure la mencionada prohibició d'accés per als menors a les clàusules de condicions del servei de les plataformes d'intercanvi de vídeos i posar-la en pràctica.
- Establir i operar sistemes de verificació de l'edat per als usuaris de les plataformes d'intercanvi de vídeos respecte als continguts que puguin perjudicar el desenvolupament físic, mental o moral dels menors.
- Establir i aplicar sistemes de fàcil ús que permetin als usuaris de les plataformes qualificar els continguts nocius per als menors regulats per l'article 6 bis 1.
- Facilitar sistemes de control parental que estiguin controlats per l'usuari final pel que fa als continguts que puguin perjudicar el desenvolupament físic, mental o moral dels menors.
- Establir i aplicar procediments transparents, eficaços i de fàcil ús per al tractament i la resolució de reclamacions d'usuaris a les plataformes d'intercanvi de vídeos.
- Facilitar mesures i eines eficaços d'alfabetització mediàtica i posar en coneixement dels usuaris l'existència d'aquestes mesures i eines.

També s'estableix al mateix article que les dades personals de menors recollides o generades per les plataformes d'intercanvi de vídeos no podran ser tractades amb fins comercials, com, per exemple, màrqueting directe, elaboració de perfils o publicitat personalitzada basada en el comportament (art. 6 bis 2), una previsió oportuna i coherent amb el Reglament (UE) 2016/679 General de Protecció de Dades (Martínez Otero, 2019).

Destaquem també que aquesta directiva estableix el deure dels estats de vetllar perquè les plataformes adoptin les mesures adequades per protegir el públic en general dels vídeos generats per usuaris que incitin a la violència o l'odi dirigits contra un grup de persones o un membre d'un grup per motius de sexe, raça, etc. o que constitueixin pornografia infantil o altres delictes segons el dret de la UE (art. 28 ter 1b i c). Per tant, la pornografia violenta i extrema quedaria prohibida, encara que considerem que aquesta prohibició es podria formular d'una manera més directa i explícita.

La Directiva exigeix la creació d'una o més autoritats reguladores nacionals independents, que hauran d'intercanviar informació amb la Comissió Europea en relació amb la implementació de la Directiva, i també cooperar amb el Grup d'Entitats Reguladores Europees per als Serveis de Comunicació Audiovisual (ERGA) que aquesta mateixa Directiva estableix. L'ERGA està integrat per representants de les autoritats reguladores nacionals a l'àmbit dels serveis de comunicació audiovisual i ha de, entre altres coses, prestar assessorament tècnic a la Comissió en la seva missió de garantir l'aplicació coherent de la Directiva a tots els estats membres, i intercanviar experiències i millors pràctiques sobre l'aplicació del marc regulador dels serveis de comunicació audiovisual i cooperar amb els estats membres a l'aplicació de la Directiva.

3.3. Reglament (UE) 2022/2065 de serveis digitals

Àmbit d'aplicació

El 19 d'octubre de 2022 es va aprovar el Reglament (UE) 2022/2065 del Parlament Europeu i del Consell relatiu a un mercat únic de serveis digitals (Reglament de Serveis Digitals), l'objectiu principal del qual és lluitar contra els continguts il·lícits a Internet i contra determinats

riscos d'Internet per als drets fonamentals, en particular per als drets dels i les menors. Un dels objectius més concrets és regular de forma homogènia a la UE els serveis intermediaris a l'entorn digital –fins ara regulats per la Directiva sobre el Comerç Electrònic (Directiva 2000/31/CE)–, arran de la constatació que un nombre creixent d'estats membres estaven adoptant, o considerant adoptar, lleis nacionals que imposen diferents requisits de diligència als prestadors de serveis per lluitar contra els continguts il·lícits, la desinformació i altres riscos.

Es tracta sens dubte d'un instrument que marcarà un abans i un després, ja que és la primera vegada en la història de la regulació de la UE relativa als serveis i plataformes en línia que els drets fonamentals de les persones es posen primer, davant els interessos de les grans empreses. Això queda palès no només en el contingut de la regulació, sinó també en relació amb el seu àmbit d'aplicació. En efecte, una de les grans novetats d'aquest reglament és que s'aplica a tots els proveïdors que ofereixen els seus serveis a la UE, independentment del lloc d'establiment. El Reglament corregeix així una de les limitacions de la Directiva de 2010 a què hem fet referència anteriorment. Això és rellevant, ja que, encara que algunes de les plataformes més grans que ofereixen pornografia són europees (XVideos, Xnxx i XHamster, amb seu a la República Txeca, a França i a Xipre respectivament), hi ha una part considerable d'aquestes plataformes que està establerta fora de la UE (PornHub i YouPorn, al Canadà, o RealSRV, als Estats Units). A partir del moment en què aquest reglament serà aplicable, en particular a les empreses digitals de grans dimensions, aquestes plataformes hauran de complir les obligacions que aquest estableix per poder ser vistes a la UE.

El Reglament, que ha entrat en vigor el 16 de novembre de 2022, s'aplicarà a partir del 17 de febrer de 2024, per donar temps a les empreses i operadors de preparar-se per poder complir amb la normativa. No obstant això, les obligacions relatives a les plataformes i motors de cerca de molt gran mida entraran en vigor previsiblement abans, ja que el Reglament preveu que entrin en vigor quatre mesos després de la notificació que els farà arribar la Comissió designant-los com a proveïdors de molt gran mida, sempre que aquesta data sigui anterior al 17 de febrer de 2024 (art. 92).

Quant a la seva relació amb la Directiva 2010/13/UE, encara que el Reglament indiqui que s'ha d'aplicar sense perjudici d'aquesta directiva, també preveu que s'aplicarà a les qüestions que aquesta directiva no resol, o no per complet, o en relació amb les quals els estats membres poden adoptar mesures d'àmbit nacional. Per tant, el Reglament complementarà la Directiva 2010/13/UE i s'aplicarà en la mesura que no sigui incompatible amb el que disposa aquesta directiva.

Obligacions de transparència i acció de caràcter general

Essencialment, el Reglament conserva el règim d'exclusió de responsabilitat dels prestadors de serveis intermediaris de la Directiva 2000/31/CE, segons el qual les plataformes no estan obligades a verificar ex ante la legalitat dels continguts pujats pels usuaris, però estableix la seva responsabilitat en relació amb la vulneració de la seva obligació de retirar continguts il·lícits o inapropiats o de restringir-ne la visibilitat quan se'ls notifica la seva existència o si ells mateixos detecten aquests continguts. Les principals obligacions de caràcter general de tots els prestadors de serveis digitals, que redundaran en benefici dels nins, nines i adolescents en relació amb la retirada de continguts nocius, són:

- Actuar sense dilació per implementar les ordres d'actuació contra continguts il·lícits i les ordres de lliurament d'informació rebudes per les autoritats.
- Designar un punt únic de contacte que els permeti posar-se en comunicació directament amb les autoritats dels estats membres, amb la Comissió i amb la Junta Eu-

ropea de Serveis Digitals (un grup consultiu independent integrat per coordinadors de serveis digitals per a la supervisió dels prestadors de serveis intermediaris, vegeu art. 61). Els que no tinguin un establiment a la Unió designaran una persona física o jurídica per actuar com al seu representant legal en un dels estats membres on prestin els seus serveis.

- Transparència: publicar com a mínim una vegada a l'any informes sobre qualsevol activitat de moderació de continguts que hagin realitzat.
- Informar les autoritats policials de sospites sobre la possible comissió d'un delictes per un usuari.

A més, les plataformes en línia hauran de:

- Establir mecanismes de notificació i acció que permetin a qualsevol persona notificar de manera àgil i per via electrònica la possible existència de continguts il·lícits o incompatibles amb les seves condicions. Han d'enviar sense demora un justificant de recepció a la persona que envii l'avís i notificar sense dilació la seva decisió respecte de l'avís i les vies de recurs disponibles (art. 14). Les mesures que poden prendre, i que han de notificar al destinatari que hagi pujat el contingut en qüestió, poden ser l'eliminació de contingut o el bloqueig d'accés a aquests continguts, la suspensió o l'acabament dels pagaments monetaris, de la prestació del servei i/o del compte (art. 15).
- Establir un sistema intern de reclamacions que permeti a qui hagi presentat un avís reclamar contra la decisió de no actuar presa per la plataforma i prevegi reconsiderar la decisió i aportar en qualsevol cas una decisió motivada (art. 16). Després es podrà accedir a un sistema extrajudicial de litigi especialitzat, davant d'un òrgan nomenat pel coordinador nacional de serveis digitals (art. 18)
- Notificar a les autoritats policials o judicials les sospites que hi hagi o s'estigui cometent un delictes contra la vida o la integritat d'una o més persones (art. 15 bis).

Amb el Reglament, es crea la figura de l'alertador fiable, encarregat de notificar l'existència de continguts il·lícits, i les notificacions dels quals els prestadors de plataformes en línia han de tractar de manera prioritària i sense dilació indeguda. La condició d'alertador fiable ha de ser atorgada pel coordinador de serveis digitals de cada estat a entitats que hagin demostrat que tenen coneixements i competències específics per lluitar contra els continguts il·lícits (art. 19).

Finalment, es crea una obligació de diligència deguda per a tots els prestadors de serveis intermediaris per garantir diferents objectius d'interès públic, com ara la seguretat i la confiança dels destinataris del servei i la protecció dels drets fonamentals pertinents consagrats a la Carta. En relació amb la protecció dels menors, s'estableix el principi general segons el qual:

«Els prestadors de plataformes en línia accessibles als menors establiran mesures adequades i proporcionades per garantir un elevat nivell de privadesa, seguretat i protecció dels menors en el seu servei» (art. 24 ter)

Obligacions addicionals per a les plataformes en línia de molt gran mida

El Reglament estableix una sèrie d'obligacions addicionals per als motors de cerca i les plataformes en línia de grans dimensions, definits com els que tenen més de 45 milions d'usuaris. En efecte, a més de disposar d'uns recursos molt considerables que els permeten adoptar mesures molt més exigents en comparació amb les empreses més petites, són aquestes empreses digitals d'enormes dimensions les que poden generar i repercutir d'una manera molt més significativa els riscos que pot suposar Internet per als individus o la societat. En aquest

sentit, recordem que entre els quinze llocs d'Internet més visitats al món, hi figuren tres plataformes de pornografia (www.similarweb.com/es/top-websites), cosa que ens permet deduir que, en regular les plataformes de gran mida, la UE ha pres en consideració també els riscos que comporten les plataformes que allotgen continguts pornogràfics. De fet, les esmenta de forma expressa al Reglament, quan assenyala la seva responsabilitat davant dels continguts que constitueixen ciberviolència, en els termes següents:

«Los prestadores de plataformas en línea de muy gran tamaño, en particular las utilizadas principalmente para la difusión de contenidos pornográficos, deben cumplir con diligencia todas sus obligaciones en virtud del presente Reglamento en lo que respecta a los contenidos ilícitos que constituyen ciberviolencia, incluidos los contenidos pornográficos ilícitos, especialmente en lo que se refiere a garantizar que las víctimas puedan ejercer eficazmente sus derechos en relación con contenidos que representen el intercambio no consensuado de material íntimo o manipulado mediante el tratamiento rápido de avisos y la retirada de dichos contenidos sin demoras indebidas.» (58 bis)

A més, el Reglament estableix altres obligacions per a aquestes empreses digitals de caràcter dominant, més enllà de la retirada de continguts il·líicis. En un llarg i fonamental article dedicat als riscos sistèmics que deriven d'aquestes plataformes, el Reglament indica que els prestadors de plataformes en línia de gran mida «detectaran, analitzaran i avaluaran amb diligència qualsevol risc sistèmic que es derivi del disseny, inclosos els sistemes algorítmics, el funcionament i l'ús que es faci dels seus serveis a la Unió.» (art. 26)

Aquestes avaluacions de risc s'han de dur a terme almenys una vegada a l'any, fent una avaluació en profunditat de quatre categories de riscos sistèmics, de les quals dues són especialment rellevants en relació amb el tema que ens ocupa:

- El segon risc: «qualsevol efecte negatiu real o previsible per a l'exercici dels drets fonamentals, en particular els relatius a la dignitat humana [...] el dret a la no discriminació, els drets de l'infant [...]» (art. 26 1.b). En la valoració del risc per als infants, aquests prestadors han de tenir en compte «la manera com els menors es poden veure exposats, a través del seu servei, a continguts que puguin perjudicar la seva salut i el seu desenvolupament físic, mental i moral» (considerant 57 bis).
- El quart risc: «qualsevol efecte negatiu real o previsible en relació amb la violència de gènere, la protecció de la salut pública, els menors i les conseqüències negatives greus per al benestar físic i mental de la persona» (art. 26 1.d).

Les seves avaluacions han de tenir en compte si i com el disseny dels seus sistemes de recomanacions, els sistemes de moderació de continguts, les condicions aplicables i la seva execució, entre d'altres, influeixen en aquests riscos sistèmics, i han de reduir aquests riscos modificant aquests paràmetres, quan procedeixi (art. 26.2 i 27). Al preàmbul s'especifica, així mateix, que qualsevol mesura que adoptin aquestes plataformes de grans dimensions «ha de ser eficaç i apropiada per reduir els riscos sistèmics específics detectats» i que aquestes mesures «han de ser proporcionades a la llum de la capacitat econòmica del prestador de la plataforma en línia» (considerant 58).

Entre les mesures dirigides a reduir el risc, s'inclouen també:

«la adopción de medidas específicas para proteger los derechos de los menores, en particular la verificación de la edad y herramientas de control parental, herramientas destinadas a ayudar a los menores a señalar abusos u obtener ayuda, según proceda» (art. 27 1.e.ter)

Així mateix, aquestes plataformes han de tenir en compte l'interès superior dels menors a l'hora d'adoptar mesures com el disseny del servei i la interfície en línia, «especialment quan els seus serveis s'adrecin principalment a menors o siguin utilitzats predominantment per

ells», i han de garantir que els menors puguin accedir fàcilment als mecanismes de notificació, acció i reclamació. S'assenyala, també, que aquestes plataformes han d'adoptar mesures per protegir els menors de continguts que puguin perjudicar el seu desenvolupament físic, mental o moral i proporcionar eines que permetin l'accés condicional a aquesta informació», tenint en compte les recomanacions que formuli la Comissió al respecte (considerant 58 quater). És rellevant també l'enfocament participatiu que adopten les institucions comunitàries en aquest context, quan indiquen que l'avaluació i la reducció de riscos, a més de basar-se en la millor informació disponible i els millors coneixements científics, requereix que es provin les mesures proposades per les plataformes amb els grups més afectats pels riscos i per les mesures que es volen adoptar (considerant 59).

Finalment, aquestes plataformes han de nomenar una persona independent encarregada de la verificació del compliment (art. 32) i publicar els informes relatius a les seves mesures de control cada 6 mesos (art. 33), i han de sotmetre's a una auditoria independent almenys un cop l'any, per avaluar el compliment de les seves obligacions en virtut del Reglament (art. 28). D'altra banda, la Comissió fomentarà l'elaboració de codis de conducta i recolzarà i promourà l'elaboració i l'aplicació de normes voluntàries com a mínim en relació amb alguns aspectes, entre els quals figuren «les normes sobre mesures específiques per protegir els menors en línia» i «col·laborarà en l'actualització de les normes en vista dels avenços tecnològics i del comportament dels destinataris dels serveis en qüestió» (art. 34 i 35). Per part seva, els estats nomenaran un coordinador de serveis digitals amb competència per ordenar el cessament d'infraccions i imposar multes, entre altres funcions (art. 41), i hauran d'establir el règim de sancions aplicable en cas d'incompliment del Reglament pels prestadors de serveis intermediaris sota la seva competència i adoptaran totes les mesures necessàries per garantir-ne l'aplicació (art. 42).

3.4. Valoració de la normativa de la UE

La Directiva de Serveis Audiovisuals, en la seva versió revisada l'any 2018, és un instrument clau per protegir els menors de la pornografia. Defineix els continguts pornogràfics com els més nocius, i requereix l'adopció de les mesures més estrictes perquè els menors no hi puguin accedir. Exigeix, per tant, que les empreses introdueixin sistemes de classificació de continguts, de control parental i de verificació estricta de l'edat per a les pàgines que tinguin continguts pornogràfics. Un dels elements que pot resultar més problemàtic és certament el primer. És molt positiu que l'audiència disposarà d'elements descriptius dels continguts que li permetrà prendre decisions de consum més informades i que obligaran les plataformes a bloquejar l'accés a determinats continguts que, segons la descripció que se li dona, s'hauran de classificar com a perjudicials per als menors, com ara la pornografia i la violència gratuïta. Des d'aquesta perspectiva, poden ser útils sistemes de senyalització com el Sistema PEGI que s'aplica als videojocs i que inclou descriptors en funció no només de l'edat sinó també del contingut: sexe, violència, discriminació, etc. (Asociación Española de Videojuegos, 2022). No obstant això, si el sistema es basa en una classificació dels continguts que fan els mateixos usuaris i, en segona instància, les mateixes plataformes, resultarà complex garantir que aquests actors facin aquesta classificació de manera adequada. La protecció dels i les menors requerida per la directiva exigeix valoracions del contingut que revesteixen gran complexitat: mentre que els continguts de pornografia infantil i de pornografia més dura resulten de fàcil identificació, altres continguts poden resultar més difícils de valorar: quin contingut és de caràcter sexual i pornogràfic? És un determinat contingut violent o sexista? Una de les limitacions d'aquesta regulació és que són els usuaris que penegen els continguts i les mateixes plataformes les que prendran aquestes decisions, cosa que atorga a les plataformes un protagonisme i una responsabilitat molt significativa en la regulació dels continguts i, per tant, a l'exercici dels drets fonamentals dels ciutadans

(Martínez Otero, 2019, 554). En aquest context, l'efectivitat del sistema dependrà del nivell de proactivitat de les autoritats de control del sector, que hauran de disposar de mitjans ingents per poder fer front a la tasca de verificació del compliment de les obligacions per part de les empreses digitals, ja que es tracta al final d'un sistema d'autoregulació del sector subjecte a controls governamentals.

Les mesures de la Directiva audiovisual es veuen complementades per les novetats introduïdes pel Reglament de serveis digitals de 2022, que n'amplifiquen l'impacte i l'abast. En efecte, una de les grans novetats d'aquest Reglament és el fet que s'aplica a tots els proveïdors que ofereixen els seus serveis a la UE, independentment del lloc d'establiment. Aquest aspecte era fonamental, ja que, encara que algunes de les plataformes més grans que ofereixen pornografia són europees, tal com s'ha mencionat, moltes altres plataformes de les més conegudes estan establertes fora de la UE (PornHub i YouPorn, al Canadà, o RealSRV, als Estats Units). A partir del moment en què aquest reglament serà aplicable –el 17 de febrer de 2024–, i en particular a les empreses digitals de grans dimensions –previsiblement abans del 17 de febrer de 2024, potser cap a mitjan 2023, depenent de quan la Comissió Europea enviï les notificacions informant que se les considera plataformes o motors de cerca de molt gran mida–, aquestes plataformes han de complir les obligacions que la normativa europea estableix per poder ser vistes a la UE.

Un altre aspecte positiu introduït pel Reglament és la creació d'una sèrie de mecanismes de control avançats, tant dins de les empreses digitals com a nivell governamental, tant a nivell nacional com europeu. Es tracta d'un sistema i d'una estructura d'informació i de control que té el potencial per exercir una pressió suficient sobre aquestes plataformes. També es preveu l'adopció de sancions importants. Això és molt rellevant, ja que, com hem esmentat, és un sistema que atorga a les plataformes un protagonisme i una responsabilitat molt significativa en la regulació dels continguts que publiquen. Tot i això, s'hauria pogut assolir un llindar més alt de protecció respecte a la protecció dels i les menors. Les obligacions més concretes en aquest àmbit se circumscriuen a les plataformes de molt gran mida (amb més de 45 milions d'usuaris), un llindar molt elevat, mentre que algunes organitzacions reclamaven que aquest llindar baixés a, per exemple, un milió, de manera similar al que preveu la normativa alemanya. Tot i això, la valoració en el conjunt és positiva, ja que la normativa europea introdueix avenços molt rellevants en la protecció de menors en línia. La clau de l'èxit d'aquest sistema, però, rau en el compromís i la proactivitat de les autoritats de control dels mitjans audiovisuals en relació amb la protecció de menors davant de la pornografia en línia i els mitjans que tindran al seu abast per complir amb aquesta tasca. A Espanya, l'autoritat responsable és la Comissió Nacional dels Mercats i la Competència (CNMC) (vegeu apartat 4 del capítol 5)

CAPÍTOL 4

Marc normatiu d'altres països relatius a la pornografia i al seu impacte en menors

1. Introducció

Hi ha certa disparitat entre els països del nostre entorn tant pel que fa a l'abast de les normatives relatives a la pornografia en general com pel que fa a la qüestió més específica de la prohibició de l'accés de menors a la pornografia a Internet. Essencialment, les normatives difereixen entre si en funció del contingut, és a dir, del tipus de pornografia, i de qui hi accedeix (menor o major d'edat), així com en funció del mitjà a través del qual aquest contingut es fa disponible (per una banda, els mitjans audiovisuals clàssics com la televisió i el cinema i, per altra banda, Internet). No obstant això, la convergència és cada cop més gran gràcies a la ratificació dels convenis internacionals pertinents, i sobretot als països de la Unió Europea on aquesta convergència es reforçarà arran de l'aplicació progressiva de normatives recents com la Directiva audiovisual de 2018 i el Reglament de serveis audiovisuals d'octubre de 2022.

Pel que fa al primer aspecte –contingut i qui hi accedeix–, podem distingir fonamentalment entre els següents tipus de material pornogràfic o d'accessos problemàtics a la pornografia. Els esmentam a continuació, com a introducció i sense perjudici dels aprofundiments que s'aportaran al llarg d'aquest capítol, referint-nos també al tipus de resposta legal que la majoria dels països proporcionen en relació amb cada tipus de contingut o accés:

1. Accés a la pornografia (que representa a adults) per part dels adults: no sol estar prohibit, excepte algunes excepcions. No obstant això, se'n prohibeix la difusió a la televisió als canals en obert i se sotmet a restriccions d'accés als canals a petició.
2. Accés a la pornografia violenta o extrema: està prohibit en alguns països, de manera més o menys general (prohibició de continguts molt violents en general) o específica (prohibició específica de la pornografia violenta i extrema), però l'aplicació d'aquesta prohibició a la pràctica no ha estat fins ara efectiva.
3. Accés a la pornografia (que representa a adults) per part dels i les menors: es constata un tractament jurídic diferent depenent del mitjà de difusió d'aquests continguts, és a dir, de si es tracta de la televisió o cinema, o d'Internet. Mentre tots els països prohibeixen o restringeixen aquest accés als mitjans audiovisuals clàssics com la televisió en obert i el cinema per protegir els menors, només una minoria de països està adoptant –i només recentment– mesures per bloquejar i sancionar les empreses digitals que ofereixen accés a la pornografia a Internet sense comptar amb un sistema de control de la majoria d'edat eficaç.
4. La pornografia infantil (que utilitza menors i que, per tant, constitueix automàticament explotació sexual de menors): està prohibida a tots els països tant per als menors com per als adults. Hi pot haver alguna diferència únicament en relació amb el seu abast: a tots els països és delictiu la producció, venda i difusió de pornografia infantil, mentre que molts de països –però no tots– consideren delictiu també la possessió d'aquest material il·lícit.

5. La distribució –proactiva– per part d'un adult (o d'un menor de força més edat) de material pornogràfic a menors (per exemple, enviament de fitxers), així com la pornovenjança i el ciberassetjament sexual: solen estar tipificades com a delictes.

La tendència va clarament en la direcció d'aplicar les mateixes restriccions als mitjans audiovisuals més clàssics i a Internet, exigint l'adopció de mesures addicionals i sistemes tecnològics específics per prevenir l'accés a l'entorn digital ateses les dificultats afegides que suposa el control de continguts i d'accés en aquest mitjà. Com s'ha analitzat, els estàndards internacionals apunten clarament en aquesta direcció, i en particular els de la UE que ja han introduït la verificació de l'edat com a requisit vinculant per a les plataformes i llocs web de pornografia. Tot i això, no tots els estats han fet passos clars per introduir en els seus ordenaments normatius que garanteixin una atenció al control de continguts a Internet que sigui almenys comparable a la dels altres mitjans audiovisuals clàssics o més ambiciosa, atesa la complexitat dels reptes que planteja aquest mitjà i la seva utilització sens dubte molt més majoritària en nins, nines i adolescents.

En aquest capítol de l'estudi, s'oferirà una anàlisi comparativa de les normatives vigents als països que han abordat aquesta qüestió de manera més ambiciosa. És a dir, d'aquells països que no s'han limitat a prohibir la pornografia infantil, la difusió de pornografia a la televisió i l'accés a les anomenades sales X –cinemes especialitzats en pel·lícules pornogràfiques, en clara decadència– sense demostrar la majoria d'edat amb la documentació, sinó que han pres mesures específiques per limitar l'accés dels i les menors a la pornografia a Internet –el suport clarament majoritari a l'actualitat–, i/o per prohibir l'accés a la pornografia extrema o violenta a adults i menors a Internet.

2. Marc normatiu alemany

El codi penal alemany estableix, a l'article 184, que l'oferta i el subministrament de continguts pornogràfics a menors de 18 anys o la difusió dels continguts en un lloc accessible a menors són delictes punibles amb pena de presó de fins a un any o amb una multa. La llei alemanya no defineix el concepte de pornografia. Tot i això, el Tribunal Suprem Federal (Bundesgerichtshof, BGH) ha establert que «una representació es considerarà pornogràfica si, ignorant altres relacions humanes, posa en primer pla les relacions sexuals de manera grollera o escandalosa i la seva tendència general està dirigida exclusivament o principalment a l'interès de l'espectador per les coses sexuals» (BGH St 23.44; 37.55). També, la BGH fa una distinció entre la denominada pornografia *dura* (pornografia infantil, animal o violenta) i la denominada pornografia *simple* (Sénat, 2022). A la pràctica, però, aquesta disposició penal no s'ha aplicat als continguts pornogràfics difosos a Internet, sovint accessibles als menors sense control d'edat. Per aquesta raó, l'any 2021 el legislador va decidir intervenir modificant la Llei sobre la protecció dels menors («Jugendschutzgesetz») de 2002, per incloure els riscos relacionats amb els continguts inapropiats a Internet, ja que en la seva versió anterior aquesta llei limitava la difusió de certs continguts únicament a la televisió, els vídeos i la premsa.

Per tant, a Alemanya els mecanismes de protecció de menors davant de continguts inadequats o perillosos, inclosos els continguts pornogràfics, es troben regulats a la llei federal de protecció dels menors, així com a l'Acord entre l'Estat i els Länder sobre la Protecció de Menors als Mitjans de Comunicació (en endavant, «Acord Interestatal»). En virtut d'aquest marc, l'Estat Federal és responsable de definir el marc general per a la prevenció i protecció dels i les menors als mitjans, mentre que els Länder són els responsables d'implementar les mesures necessàries per monitoritzar aquests continguts. Finalment, el dret alemany defineix com a jove un o una menor d'entre 14 i 17 anys, mentre que es defineixen com a nins i nines els menors de 14 anys.

2.1. La llei de protecció dels menors

La llei de protecció dels menors estipula que el contingut pornogràfic entra automàticament a la categoria dels mitjans que danyen greument els menors (art. 18.1), juntament amb una llarga llista d'altres continguts il·lícits o nocius: entre els quals, representacions de violència que violen la dignitat humana o expressen glorificació de la violència, o representació de nins, nines i adolescents en postures físiques antinaturals i sexualment provocatives (Romney, 2020). Per tant, aquests continguts no podran ser oferts, cedits o posats a disposició dels i les menors als mitjans de comunicació clàssics ni als en línia, així com en llocs accessibles a menors i comerços detallistes (art. 15.2). Però la llei va més enllà. Identifica altres riscos, no de contingut, que poden estar relacionats amb l'explotació sexual a la pornografia, d'acord amb els estàndards internacionals en la matèria. En efecte, la llei es refereix també als riscos següents que suposa l'accés a Internet per als menors: riscos de les funcions de comunicació i contacte, de les funcions de compra, dels mecanismes similars al joc, dels mecanismes per promoure un comportament d'ús excessiu dels mitjans, de la divulgació de dades i ús de tercers sense consentiment, entre d'altres. Quan un servei o plataforma comporta un d'aquests riscos, se'l considerarà com a no apte per a menors (Croll, 2021).

Per fer efectiva la prohibició d'exposar els menors a aquests continguts i riscos, la llei introdueix algunes mesures, que es veuen complementades per les previstes per l'Acord Interestatal. Les mesures preventives previstes per la llei són:

- a) L'obligació dels proveïdors d'establir un **mecanisme de queixes** que permeti als usuaris denunciar qualsevol oferta amb contingut perjudicial per als menors, inclòs el contingut pornogràfic, així com qualsevol contingut que pugui perjudicar el desenvolupament de nins, nines o adolescents.
- b) L'obligació dels proveïdors d'instaurar un **sistema de qualificació dels continguts** audiovisuals generats pels usuaris, que els animi a qualificar els continguts reservats als adults com a pertanyents a la categoria «majors de 18» i, si l'usuari els classifica com a reservats per a adults, el proveïdor ha de posar a disposició els **mitjans tècnics necessaris per comprovar l'edat**.

Per tant, constatarem que per classificar un servei com a apte o no apte per a menors, la llei no té en compte només el contingut com a tal, sinó també els anomenats riscos d'interacció, un aspecte molt innovador que té com a objectiu protegir els i les menors de despeses ocultes, del ciberassetjament i del **cibergrooming** (o reclutament de menors) a través de les xarxes. Per exemple, des de maig de 2021, un videojoc pot ser considerat inadequat per als menors encara que no tingui continguts violents o sexuals, si hi ha la mera possibilitat que els menors es comuniquin amb altres jugadors o reservin serveis de pagaments sense que hi hagi un sistema de protecció. En particular, els proveïdors de serveis que permeten la comunicació amb altres usuaris o compres dins de l'aplicació han de verificar si hi ha riscos per als menors. Els proveïdors de plataformes de pel·lícules i videojocs ara també s'han d'assegurar que tot el contingut distribuït a través de la plataforma de distribució digital hagi passat per un procés oficial de classificació per edats (Zessin, 2022).

És important destacar que, arran de la reforma de 2021, queden inclosos en l'àmbit d'aplicació de la llei els proveïdors de serveis que no tenen un domicili social a Alemanya, per la qual cosa aquestes obligacions s'apliquen a les grans plataformes internacionals. Però la llei també estableix que queden fora de l'àmbit d'aplicació d'aquesta llei els proveïdors (tant alemanys com estrangers) que demostrin que tenen menys d'un milió d'usuaris a Alemanya (art. 24a.1). La llei tampoc s'aplica als proveïdors de serveis en línia les ofertes dels quals no estan

adreçades a nins, nines i adolescents i no són utilitzades generalment per ells (per exemple, llocs i xarxes socials de caràcter professional), ni als continguts periodístics i editorials, ja que en aquests casos els proveïdors ja són directament responsables del contingut creat per ells (Baker McKenzie, 2021).

Finalment, els i les menors estaran representats en un consell assessor que s'establirà a la nova Agència Federal per a la Protecció de Menors als Mitjans de Comunicació (Bundeszentrale für Kinder- und Jugendmedienschutz, **BZKJ**), on participaran en l'avaluació periòdica de l'efectivitat de la llei (Croll, 2021). Aquesta agència s'encarrega de mantenir la llista de mitjans perjudicials per a joves (art. 17a) i de monitoritzar la implementació i adequació de les mesures preventives preses per les plataformes a Internet (art. 24b). Si l'Agència Federal determina que un proveïdor de serveis no ha pres mesures preventives o que no són adequades, iniciarà un procediment contradictori que acabarà amb unes recomanacions. Si el prestador de serveis no les acata, l'Agència pot ordenar mesures cautelars, que poden incloure el bloqueig del lloc i imposar multes de fins a 500.000 euros (BZKJ, 2022). L'any 2021, es varen prendre 72 decisions, en 28 de les quals es va decidir que hi havia contingut il·legal (FSM, 2022).

2.2. Mesures addicionals previstes per l'Acord Interestatal

L'Acord Interestatal amb els Länder identifica tres categories de continguts inadequats per a menors:

- Els **continguts il·legals** que queden prohibits en tota circumstància (art. 4.1): continguts prohibits fins i tot per als adults i que constitueixen delictes d'acord amb el codi penal, que inclou l'apologia de la violència o dels discursos d'odi i la pornografia infantil, violenta o que inclou animals. Aquests continguts il·licits han de ser eliminats per complet amb gran celeritat.
- Els **continguts legals per a adults, però il·legals per a menors**, categoria en què figura la pornografia legal i altres continguts que poden afectar negativament el desenvolupament dels menors i que figuren al llistat que estableix l'Agència Federal BZKJ (art. 4.2). Els proveïdors han d'assegurar-se que aquests continguts siguin accessibles únicament als adults, a través de sistemes de determinació de l'edat: s'ha d'identificar la persona i verificar-ne l'edat en cada cas.
- Els **continguts legals, però que poden afectar el desenvolupament dels menors o dels joves** (art. 5.4) perquè poden alentir-ne el desenvolupament, desorientar-los socialment o sexualment o crear pors excessives. Els proveïdors han d'assegurar-se que els infants i/o joves no puguin accedir als continguts que no són apropiats per a la seva franja d'edat, per exemple a través de filtres o limitant-ne l'horari de difusió.

Es preveu que la implementació d'aquest acord es faci mitjançant un sistema d'«autoregulació regulada», basat en les actuacions de tres actors principals: els proveïdors de serveis audiovisuals, les organitzacions voluntàries d'autoregulació (EFS) i la Comissió per a la protecció dels joves als mitjans de comunicació (Kommission für Jugendmedienschutz, KJM). Els proveïdors de serveis audiovisuals són els responsables de verificar, a l'hora de concebre els seus productes i de difondre'ls, si aquests corresponen a una de les 3 categories de continguts il·licits o nocius per a menors esmentades a dalt i, si és així, de prendre les mesures necessàries per impedir l'accés de menors a aquests continguts. Per complir amb la seva responsabilitat, els proveïdors de serveis poden utilitzar organitzacions voluntàries d'autoregulació (Einrichtungen der Freiwilligen Selbstkontrolle, EFS): aquestes han de ser reconegudes pels poders públics i complir els requisits que se'ls exigeixen d'acord amb la llei.

Si els proveïdors recorren a una organització voluntària d'autoregulació, no caldrà que la KJM o l'autoritat reguladora dels mitjans de comunicació de l'Estat federat hi intervinguin amb les mesures de seguiment.

Finalment, la KJM és una instància comuna a les autoritats reguladores dels mitjans als diferents Länder, que supervisa el compliment de les disposicions de l'Acord Interestatal. Si un proveïdor no compleix les seves obligacions, aquesta comissió proposa a les autoritats dels Länder mesures individuals contra aquest proveïdor.

2.3. Aplicació d'aquest marc regulador: el repte del control de l'edat

Com s'ha vist, els organismes que supervisen el compliment de la normativa relativa a la protecció dels i les menors davant de la pornografia a Internet i altres mitjans audiovisuals pertanyen a dos nivells diferents d'intervenció pública: el nivell federal, amb l'Agència federal per a la Protecció de Menors als Mitjans de Comunicació (BZKJ), i el nivell federat o local, amb les autoritats audiovisuals de cada Land i la Comissió KJM, l'entitat que les reuneix i on coordinen la seva acció. En ambdós nivells, els organismes esmentats poden adoptar mesures reguladores i/o sancionadores respecte de les empreses digitals que no compleixen les seves obligacions, i així ho han fet recentment.

Per una banda, ja hem assenyalat que el 2021, l'Agència federal per a la Protecció de Menors als Mitjans de Comunicació (BZKJ) va prendre 72 decisions en relació amb proveïdors que no havien pres mesures preventives per protegir als menors de continguts reservats als adults o que havien pres mesures no adequades, i que en 28 d'aquestes va decidir que havia contingut il·legal i va adoptar sancions (FSM, 2022).

Per altra banda, la Comissió KJM ha actuat en relació amb la implantació dels sistemes de verificació de l'edat. En efecte, la KJM s'encarrega també de definir els criteris per al reconeixement de sistemes de protecció de menors i d'aprovar les tecnologies d'encriptació i bloqueig. Constatant problemes d'efectivitat als sistemes de verificació de l'edat, la KJM va introduir a finals de 2019 nous criteris més exigents per a l'avaluació d'aquests sistemes. Segons aquests nous criteris, la verificació d'edat dels usuaris s'ha de fer en dues etapes:

1. Una identificació personal. El «contacte personal de persona a persona» es considera necessari per minimitzar el risc de falsificació, i es pot fer combinant la comprovació del rostre de la persona i la comparació amb les dades que figuren al document oficial d'identitat. Només amb una de les dues coses no es considera suficient.
2. Una autenticació per a cada utilització, per garantir que només la persona identificada accedeixi al servei i per dificultar la transmissió d'autoritacions d'accés a tercers. En principi, l'autenticació mitjançant una contrasenya assignada personalment pot ser suficient. Tot i això, la KJM fomenta solucions tècniques més exigents, com la utilització del xip del document d'identitat, o d'una targeta SIM, associada a una contrasenya o codi PIN d'un sol ús.

Fins al març de 2022, la KJM ha certificat 90 solucions tècniques de verificació de l'edat (Sé-nat, 2022, I.B.1). Entre elles hi ha tres programes per a l'avaluació de l'edat que utilitzen intel·ligència artificial i aprenentatge automàtic d'imatges facials, que permeten al programa calcular la correspondència probable entre l'edat de la persona que es presenta i l'edat de les persones a la base de dades (Etteldorf, 2022a). Per a més seguretat, la KJM assenjala que el llinard d'accés s'ha d'establir cinc anys per sobre (per exemple, per accedir a continguts per a adults, els usuaris han de ser reconeguts pel sistema com a persones de 23 anys com a mínim). La KJM recomana que es continuïn desenvolupant noves solucions tècniques cada cop més eficients.

Una altra millora que el govern està considerant introduir per paliar certes limitacions del sistema actual, que inclouen les dificultats afegides que deriven de l'ús dels mòbils per part de menors per accedir a plataformes i continguts, és la d'imposar mesures de protecció també als sistemes operatius i les *apps*. En efecte, el govern alemany ha publicat el juny d'aquest any una proposta de modificació de l'Acord Interestatal que, entre altres aspectes, obliga els sistemes operatius a tenir una funció de protecció de menors i a informar els usuaris que aquesta funció es pot activar quan es fan servir per primera vegada. Les funcions de protecció de menors han d'incloure la capacitat d'establir una classificació per edats de manera que (i) la funció de cerca segura i adequada per als menors dels motors de cerca en línia més utilitzats s'activi cada vegada que utilitzeu un navegador (els navegadors que no tinguin aquesta funció no seran accessibles), (ii) les aplicacions només es poden instal·lar a través de la mateixa plataforma de vendes del sistema que té aquest sistema de protecció i (iii) només es pot accedir a les aplicacions instal·lades d'acord amb la classificació d'edat corresponent. Si una aplicació no té una classificació d'edat o no es recomana per a la categoria d'edat configurada al dispositiu, o si s'utilitzen navegadors o aplicacions externes (d'una plataforma de vendes diferent), l'accés només s'ha d'atorgar de manera individual i segura, i hauria de ser possible desactivar-los (Etteldorf, 2022b).

2.4. Procediments en contra de grans plataformes de continguts pornogràfics

El novembre de 2021, el Tribunal Administratiu de Düsseldorf va rebutjar les sol·licituds de protecció judicial provisional presentades per les tres plataformes pornogràfiques Pornhub, YouPorn i Mydirtyhobby, que tenen totes una seu a Xipre, per mitjà de les quals intentaven defensar-se de la prohibició de les plataformes ordenada prèviament per l'Autoritat reguladora de Renània del Nord-Westfàlia. En efecte, aquesta autoritat va prohibir aquestes plataformes pel fet de considerar que les seves ofertes violen les normes de la Llei de Protecció de Menors, ja que cap d'elles verifica l'edat dels seus usuaris tal com ho requereix la llei en relació amb els continguts pornogràfics.

El Tribunal de Düsseldorf va ratificar la decisió de l'Agència Federal l'any 2020 i va aclarir, a més, que la llei s'aplica a les plataformes que operen des de Xipre i que, a diferència del que argumentaven les plataformes, el principi del país d'origen no pot esgrimir-se en aquest context (Sénat, 2022). Aquesta condemna ha estat ratificada el 9 de setembre de 2022 pel Tribunal Superior Administratiu de Munster, per la qual cosa la decisió de prohibir aquestes plataformes és ferma i es mantindrà fins que no demostrin tenir un sistema de control d'edat adequat d'acord amb la normativa alemanya (Lensburg, 2022).

Així mateix, un procediment similar s'ha aplicat al lloc pornogràfic XHamster: arran de l'incompliment de la decisió de l'Autoritat reguladora de Renània del Nord-Westfàlia de març de 2020 que requeria introduir un sistema de control de l'edat dels seus usuaris, la KJM va adoptar, el març de 2022, una mesura que ordena als cinc principals proveïdors de serveis d'Internet de bloquejar el lloc d'XHamster. També, la KJM i algunes autoritats reguladores dels Länder varen prendre mesures en contra de diversos perfils que difonen contingut pornogràfic a Twitter. Com que no pogueren identificar-se els propietaris d'aquests perfils, les autoritats varen responsabilitzar Twitter com a amfitrió. Arran d'aquesta decisió, Twitter es va assegurar que aquests perfils ja no puguin ser vistos per usuaris el perfil dels quals estigui configurat a Alemanya (Sénat, 2022). Per tant, Alemanya és sens dubte un dels països més avançats pel que fa a les sancions i als bloquejos aplicats a plataformes de pornografia o xarxes socials amb continguts pornogràfics que no tenen sistemes avançats de verificació de la majoria d'edat.

3. Marc normatiu francès

3.1. La llei de 2020 sobre protecció davant la violència masclista i els textos normatius posteriors sobre continguts pornogràfics i control parental

L'article 227.24 del Codi Penal francès prohibeix la fabricació, el transport i la distribució, per qualsevol mitjà i sigui quin sigui el suport, així com el comerç, de qualsevol missatge «de caràcter violent, d'incitació al terrorisme, pornogràfic, incloses les imatges pornogràfiques que involucren un o més animals, o que puguin atemptar greument contra la dignitat humana o incitar els menors a participar en jocs que els posin en perill físic» quan sigui probable que aquest missatge sigui vist o rebut d'una altra manera per un menor. La pena és de tres anys de presó i una multa de 75.000 euros.

Fins a l'any 2020, la normativa adreçada a garantir la implementació d'aquesta prohibició resultava molt exhaustiva únicament en relació amb els mitjans audiovisuals clàssics com el cinema, la televisió i la ràdio, ja que preveia la limitació del cinema pornogràfic a les sales especialitzades i reservades als adults (sales X, ja pràcticament totes tancades), la prohibició de continguts pornogràfics a la televisió i a la ràdio i la instauració d'un sistema de qualificació per edat dels continguts emesos a la televisió que adverteix sobre el nivell de violència o contingut sexual que puguin contenir (ARCOM, 2022a). Tot i això, en absència d'una regulació més específica adreçada als continguts digitals, les plataformes pornogràfiques han emès continguts que estaven prohibits als altres mitjans al·legant que, per no infringir la prohibició del codi penal, n'hi havia prou amb una simple declaració de majoria d'edat dels usuaris a l'hora d'accedir a les seves pàgines, aprofitant-se de la manca de desenvolupament normatiu relatiu a la prohibició en l'entorn digital.

Per paliar aquesta situació, la llei del 30 de juliol de 2020 sobre protecció davant la violència masclista, en el capítol IX relatiu a la protecció dels menors, va introduir dos canvis rellevants. En primer lloc, el seu art. 22 ha modificat l'art. 227.24 del Codi Penal de manera que aquest ara especifica que l'accés als continguts prohibits esmentats es continua considerant delictiu si el o la menor hi accedeix a través d'una «simple declaració en què indica que té almenys 18 anys». Per tant, queda clarament establert per llei que les plataformes han d'adoptar mesures més eficaces —i que passin l'escrutini de l'Autoritat Reguladora de les Comunicacions Audiovisuals i Digitals (ARCOM)— que els permetin assegurar-se que la persona sigui efectivament major d'edat abans d'atorgar-los l'accés a la plataforma.

En segon lloc, l'art. 23 d'aquesta llei desenvolupa el procediment que cal seguir i les mesures que cal prendre quan un lloc o una plataforma digital permet l'accés a continguts pornogràfics en violació del codi penal. Les etapes són les següents:

- L'ARCOM envia un requeriment a l'empresa digital ordenant-li que prengui mesures per impedir l'accés de menors al contingut ofensiu, donant-li un termini de quinze dies per presentar-ne les observacions.
- Un cop vençut aquest termini, si el contingut continua sent accessible a menors, el president de l'ARCOM pot sol·licitar al president del Tribunal de París que ordeni que els proveïdors d'Internet retirin l'accés a aquesta plataforma o lloc d'Internet. El president de l'ARCOM també pot sol·licitar la intervenció del Tribunal de París amb les mateixes finalitats quan la plataforma en qüestió es faci accessible des d'una altra adreça.
- El president de l'ARCOM també pot sol·licitar al president del tribunal de París que ordeni, d'acord amb el procediment accelerat, qualsevol mesura destinada a posar fi a la referenciació de la plataforma en un motor de cerca o un directori.
- El president de l'ARCOM pot actuar d'ofici o per remissió del ministeri públic o de tota persona física o jurídica que tingui interès per actuar.

La llei exigeix l'adopció d'un decret d'aplicació, que va ser elaborat i adoptat en menys d'un any. Es tracta del decret núm. 2021-1306, de 7 d'octubre de 2021 relatiu als procediments per implementar mesures destinades a protegir els menors contra l'accés a llocs que difonen contingut pornogràfic (Décret, 2021), i que descriu més detalladament el procediment en qüestió.

Finalment, l'any 2022 s'ha adoptat la llei núm. 2022-300, de 2 de març de 2022, destinada a enfortir el control de mares i pares sobre els mitjans d'accés a Internet. L'anomenada llei Studer introdueix l'obligació d'instal·lar un dispositiu de control parental per defecte en els equips terminals utilitzats per navegar per Internet venuts a França a partir del 5 de setembre de 2022 (Sénat, 2022). Quan l'equip es posa en servei per primera vegada, cal activar-lo sense càrrec. Es veuran afectats per aquest nou sistema de control parental els ordinadors, *smartphones*, *tablets*, videoconsoles o objectes connectats com ara televisors, rellotges o altaveus. Per garantir un estàndard mínim comú a tots els fabricants, un decret emès amb l'assessorament de la Comissió Nacional d'Informàtica i Llibertats (Cnil) especificarà les línies generals d'aquesta regulació: condicions per a la certificació del dispositiu de control parental, sensibilització respecte dels riscos relacionats amb l'exposició primerenca a les pantalles, filtratge de continguts, establiment de llistes blanques i negres de llocs web o aplicacions, existència de perfils per edats, filtratge de dades personals que puguin ser enviats pel menor a un tercer (République française, 2022).

Aquesta regulació i les mesures que està prenent l'Autoritat audiovisual francesa ARCOM (vegeu apartat 3.3) per garantir-ne la implementació, col·loquen França al capdavant dels intents de governs, legisladors i reguladors a diversos països democràtics per restringir l'accés d'infants i adolescents a la pornografia legal en línia (Thurman, Nalmpatian i Obster, 2022)

Per completar la descripció de l'aparell institucional, assenyallem que l'ARCOM té un Comitè d'experts per al públic jove que aplega professionals de la salut especialitzats en joventut (pediatres, psiquiatres, psicòlegs), representants institucionals (defensors dels drets) i associacions rellevants, però també a persones que treballen directament en els continguts audiovisuals, en particular al sector de la producció audiovisual i del vídeo. Debaten i adopten recomanacions relatives a la protecció dels més joves davant dels continguts audiovisuals tradicionals i a Internet. Aquest Comitè té 6 subgrups temàtics, el primer és l'encarregat d'abordar «la lluita contra els continguts inapropiats: violència, pornografia, crida a l'odi, etc.» (CSA, 2018).

3.2. L'informe contundent del Senat francès sobre la indústria pornogràfica

A través de la seva Delegació pels drets de la dona i la igualtat d'oportunitats entre homes i dones, el Senat francès ha realitzat una investigació parlamentària sense precedents sobre aquesta temàtica, ja que per primera vegada en la seva història parlamentària s'ha realitzat un estudi exhaustiu (205 pàgines) íntegrament dedicat a les pràctiques de la indústria pornogràfica. Tal com ho expliquen les cinc senadores responsables de la investigació, publicada el 27 de setembre de 2022, després de més de sis mesos de treball, de desenes d'hores d'audiències, d'una anàlisi dels principals continguts pornogràfics en línia actuals i després d'escoltar, a porta tancada, víctimes de violència en el món pornogràfic (vegeu més a baix), així com als representants del sector, l'informe «denuncia sense embuts una indústria que genera violència sistèmica contra les dones en general, siguin les que es troben en aquestes produccions o les que pateixen una sexualitat modelada a les normes de la violència transmesa per la pornografia». També, denuncia «les representacions masclistes, racistes, homòfobes i desiguals que genera» aquesta indústria (Sénat, 2022, 7).

En aquest context, la delegació indica que està «especialment alarmada per l'accés facilitat, augmentat i massiu de menors i adults joves a continguts pornogràfics violents i tòxics», i denuncia que el porno, inclòs el més brut i extrem, està disponible de manera gratuïta amb només uns quants clics. Pel que fa a les dades d'accés i consum dels i les menors, indica que a França dos terços dels menors de 15 anys i un terç dels menors de 12 anys ja han estat exposats a imatges pornogràfiques, voluntàriament o involuntàriament i que, cada mes, gairebé un terç dels allòs menors de 15 anys visiten un lloc porno. Així mateix, alerta sobre les nombroses i preocupants conseqüències per als i les menors, entre les quals destaquen traumes, trastorns del son, de l'atenció i de l'alimentació, visió distorsionada i violenta de la sexualitat, dificultats per establir relacions amb persones del sexe oposat, sexualització o hipersexualització precoç i desenvolupament de comportaments de risc o violents. Finalment, assenyala que aquestes conseqüències no es limiten a menors, ja que la pornografia té un impacte també en els adults, i particularment en les seves representacions d'ells mateixos, de les dones i de la sexualitat (Sénat, 2022, 8).

En aquest context, formula una sèrie de recomanacions, que inclouen:

- Donar a l'ARCOM la possibilitat de dictar sancions administratives, amb quanties dissuasives, contra llocs pornogràfics accessibles a menors.
- Exigir que els llocs pornogràfics mostrin una pantalla negra fins que s'hagi verificat l'edat de l'usuari.
- Imposar el desenvolupament de dispositius de verificació d'edat destinats a servir d'intermediari entre l'usuari d'Internet i els llocs consultats, amb un sistema de doble anonimat tal com proposen el PEReN (www.peren.gouv.fr/en/) i la CNIL (www.cnil.fr).
- Activar el control parental per defecte, quan es contracta una subscripció telefònica per a l'ús d'un menor, i realitzar una campanya de comunicació al voltant dels dispositius de control parental.
- Educar, educar i educar.

En el context d'aquesta darrera recomanació, demana que es publiqui, a cada centre educatiu, una avaluació anual de l'aplicació de la llei d'educació en la vida sexual i afectiva, i que s'anomeni un delegat acadèmic d'educació per a la igualtat i la sexualitat. També, que s'abordin els temes relacionats amb la mercantilització dels cossos i la pornografia en el context de les sessions educatives sobre la vida sexual i afectiva, i que es reclutin professionals de la salut, formats en educació sanitària i gestió de projectes, a les escoles.

Finalment, recomana donar a conèixer, a les escoles i directament a les xarxes socials utilitzades per adolescents, els recursos disponibles per respondre les seves preguntes sobre sexualitat i sensibilitzar mares i pares fent una campanya de comunicació al voltant de la plataforma creada per explicar als progenitors com poden protegir els seus fills a Internet (jeprotegemonenfant.gouv.fr).

De manera més global, l'informe del Senat demana que es faci de la lluita contra les violències pornogràfiques i la mercantilització dels cossos una prioritat de política pública. En aquest context, reclama afavorir l'aparició de denúncies de víctimes de violència comesa en un context de pornografia millorant les condicions d'acollida d'aquestes denúncies, formant la policia per a la recollida de denúncies d'aquestes víctimes concretes i establint el seguiment del seu expedient per un únic contacte. Així mateix, recomana que s'adaptin al context específic de les violències pornogràfiques les condicions d'escolta i acollida del número nacional dedicat a l'atenció a les dones víctimes de violència, i que es tradueixi la prioritat política donada a la lluita contra la violència comesa en un context de pornografia al personal i recursos materials dels serveis d'investigació i dels magistrats.

3.3. Procediments en contra de cinc plataformes de pornografia

Aplicant la nova normativa de l'article 23 i del seu decret d'aplicació, entrat en vigor l'octubre de 2021, i després d'haver rebut una demanda de tres organitzacions (OPEN, COFRADE i Unaf), el president d'ARCOM va enviar un avís formal a cinc llocs pornogràfics (PornHub, Tukif, Xnxx, XHamster i XVideos) el desembre de 2021 instant-los a adoptar mesures efectives per impedir l'accés de menors a la seva plataforma en un termini de 15 dies, en aplicació de la legislació en vigor. Constatant la inacció de les plataformes, el març de 2022 el president de l'ARCOM va sol·licitar al tribunal de París que ordenàs el bloqueig d'aquestes plataformes per part dels proveïdors de serveis d'Internet. El 6 de setembre de 2022 es va dur a terme una audiència. Tot i això, com l'empresa xipriota MindGeek Freesites, editora del lloc PornHub, va plantejar una qüestió prioritària de constitucionalitat (QPC), al·legant que el procediment de l'ARCOM no s'ajusta als principis constitucionals de «legalitat dels delictes i penes» i de «llibertat d'expressió i comunicació», el tribunal no es va poder pronunciar sobre el fons.

El 4 d'octubre de 2022, el Tribunal de París va remetre la QPC a la Cort de Cassació, que s'haurà de pronunciar en un termini màxim de tres mesos (Sénat, 2022). A partir de la sentència de la Cort de Cassació, el Tribunal de París decidirà sobre el bloqueig d'aquestes plataformes. El mateix procediment ha estat iniciat l'abril de 2022 en contra de dos llocs més, YouPorn i RedTube, amb l'enviament dels mateixos avisos per part de l'ARCOM. Per tant, d'aquí a poques setmanes o mesos, se sabrà com s'acaba el primer d'aquests procediments judicials en què, des de fa un any, l'autoritat francesa ARCOM s'enfronta a cinc de les plataformes de pornografia més grans del món i que, sens dubte, tindrà repercussions no només a França sinó més enllà de les seves fronteres.

3.4. Els judicis en curs relatius a les «violències pornogràfiques»

Fins a l'obertura d'una investigació judicial a principis de 2020 contra diversos productors, directors i actors de l'àmbit de la pornografia a França en el marc de l'assumpte «French Bukkake» (lloc web francès de pornografia), l'estudi del Senat constata que «la violència pornogràfica i el seu tractament judicial constituïen un angle mort de la política criminal francesa» (Sénat, 2022, 53). En efecte, l'any 2020 el departament de control d'Internet de la fiscalia de París va descobrir que aquest lloc web no es limitava a publicar material pornogràfic, sinó que oferia als seus clients, mitjançant el pagament d'una subscripció, participar en la filmació dels vídeos i, per tant, en relacions sexuals pagades. En aquest context, es va obrir una investigació judicial sense precedents, que ha acabat amb la incriminació de 500 homes i la identificació de 50 víctimes. Es tracta d'un mega procés, que marcarà una fita, ja que aborda per primera vegada de manera exhaustiva, i dedicant-hi mitjans judicials ingents, les violències sexuals infligides a les dones en el context de la pornografia.

Els càrrecs són de proxenetisme, ja que es tractava d'una oferta de prostitució i que el productor de la pel·lícula i el seu equip se'n beneficiarien, i de tracta d'éssers humans amb finalitat d'explotació sexual, atès que és un sistema organitzat de captació amb fins d'explotació on s'utilitzava la situació de vulnerabilitat de les víctimes per enganyar-les i convèncer-les. En efecte, totes són dones joves (al voltant de 18 anys), en una situació de precarietat econòmica amb una necessitat de diners imminents i amb una fragilitat social i sovint psicològica. A més, varen ser captades a través d'un perfil fals de Facebook o d'Instagram, on un home es feia passar per una dona anomenada Axelle que de manera molt amable els explicava a totes el mateix: que la seva experiència en aquest tipus d'enregistraments era fantàstica i que amb pocs enregistraments, tots molt respectuosos, havia guanyat moltíssims diners, la qual cosa era absolutament falsa (Sénat, 2022, 58-59).

També, les incriminacions inclouen càrrecs de violació, ja que tant els vídeos com els testimonis de les dones indiquen que un cop a les instal·lacions d'enregistrament, o a les cases o de vegades descampats on les portaven, eren sotmeses a actes sexuals molt violents i degradants realitzats de forma forçada i repetida, que no tenien res a veure amb allò acordat. Mentre que havien acceptat una relació sexual amb un sol home i sense sodomia, una vegada al lloc eren sotmeses a actes que les senadores autores de la investigació defineixen com de tortura i barbàrie: una primera violació, per debilitar la seva resistència i, després, violacions múltiples, sodomies, insults i tota mena de violència física i psicològica (Sénat, 2022, 60-61). S'està investigant també la negativa dels productors a les peticions de retirar els vídeos d'Internet i el xantatge consistent a acceptar retirar-los només si acceptaven anar a exercir la prostitució a Bèlgica. El cas continua pendent.

Un altre procediment penal ha estat iniciat el setembre de 2020 per la fiscalia de París en contra del fundador del lloc pornogràfic Jacquie et Michel i de tres dels seus còmplices. El juny de 2022 han estat formalment imputats per violació, complicitat en violació, proxenetisme i tracta d'éssers humans en banda organitzada. Un dels imputats és, a més a més, acusat de complicitat en violació amb acte de tortura i barbàrie. Hi ha set dones querellants. Els delictes són molt similars als de cas French Bukkake: pràctiques sexuals no consentides, violacions de sotmetiment, violència física i psicològica, xantatge econòmic per retirar els vídeos, etc. En aquest cas, hi havia un sistema d'extorsió veritable. Un cop pujat el vídeo, demanaven a les dones entre 3.000 i 5.000 euros per retirar-lo. Però aquesta retirada no servia ja que, si efectivament s'eliminava del lloc de Jacquie et Michel, qualsevol que l'hagués descarregat podria pujar-lo novament a una altra plataforma (Sénat, 2022, 63).

Després d'haver escoltat les víctimes i els productors involucrats en aquests dos casos, així com actrius del món de la pornografia en general, les senadores encarregades de l'informe sobre la indústria de la pornografia han arribat a la conclusió que la violència masclista i sexual exercida contra les dones no passa de forma puntual, sinó que és intrínseca al món pornogràfic. En les seves paraules, «aquesta indústria ha contribuït, per motius fonamentalment econòmics i comercials, a erigir un veritable sistema de dominació en què la violència contra la dona ha esdevingut la norma» (Sénat, 2022, 65).

4. Marc normatiu britànic

Fa uns quants anys que el Regne Unit ha començat a regular els aspectes més perjudicials de la indústria pornogràfica. En un primer moment, s'ha centrat a prohibir l'anomenada pornografia extrema, mentre que actualment els seus esforços van dirigits a garantir un entorn digital segur establint una sèrie d'obligacions per als proveïdors en relació amb la difusió de continguts il·legals o nocius, que inclouen el deure d'impedir l'accés dels infants als continguts pornogràfics mitjançant sistemes fiables de control de l'edat.

4.1. La prohibició de la pornografia extrema i de la pornoventjança

L'adopció d'una normativa sobre pornografia extrema al Regne Unit va ser una conseqüència directa de l'enrenou que va causar l'assassinat de Jane Longhurst per la seva parella Graham Coutts l'any 2003: la dona va ser asfixiada durant la relació sexual i Coutts va admetre durant el judici que consumia pornografia en línia que implicava escenes de necrofilia, asfíxia i sexe forçat i que n'havia consumit la nit anterior de l'assassinat. La societat britànica va quedar estupefacta no només pel brutal assassinat i la seva vinculació amb la pornografia, sinó també per prendre consciència que una pornografia tan extrema i violenta era fàcilment accessible a Internet. El Parlament del Regne Unit va esmenar l'article 63 de la Llei d'immigració i justícia penal 2008

(CJIA) per crear el delictes de «possessió d'una imatge pornogràfica extrema». Fins aquell moment, només es tipificava com a delictes la publicació o distribució de material pornogràfic extrem dins del Regne Unit (Obscene Publications Act de 1959), però no la seva possessió.

La llei la defineix com una imatge de tal naturalesa que s'ha d'assumir raonablement que ha estat produïda únicament o principalment amb el propòsit d'excitació sexual, i que és «extremadament ofensiva, repugnant o altra manera de caràcter obscè» i que retrata de manera explícita i realista qualsevol dels actes següents: (a) un acte que amenaça la vida d'una persona; (b) un acte que resulta, o és probable que resulti, en una lesió greu a l'anus, els pits o genitals; (c) un acte que implica interferència sexual amb un cadàver humà; o (d) una persona que realitza un acte de coït o sexe oral amb un animal, sigui mort o viu; i requereix que, finalment, una persona raonable que miràs la imatge pensaria que aquesta persona o animal era real.

El delictes es va modificar l'any 2015 per cobrir també la possessió d'imatges que representen violacions (actes no consentits amb penetració de la vagina, l'anus o la boca amb el penis o qualsevol altra cosa). Pel que fa a les imatges extremes que retraten infants, es tracten en el marc de la legislació sobre imatges d'abús sexual infantil, és a dir, l'article 160 de la Llei de Justícia Penal de 1988 o l'article 1 de la Llei de protecció dels infants de 1978 (McGlynn i Bows, 2019).

Finalment, el legislador britànic va crear l'any 2015 el nou delictes de «revenge pornography» o pornovenjança. La Secció 33 de la Llei de Tribunals i Justícia Penal de 2015 tipifica com a delictes la divulgació de fotografies o pel·lícules sexuals privades sense el consentiment de la o les persones que hi apareixen i amb la intenció de causar perjudici a aquesta persona. És punible amb una pena màxima de dos anys de presó.

4.2. Aplicació d'aquest marc regulador

El nombre de casos investigats va ser alt, amb més de 500 investigacions a l'any i 405 condemnats entre el 2009 i el 2014 (McGlynn i Bows, 2019). Un altre element positiu és la taxa de condemnes en relació amb els casos investigats, que és més alta en comparació amb altres delictes de caràcter sexual: la majoria dels casos investigats han acabat en condemna. Finalment, a la gran majoria dels casos el delinqüent era un home blanc i la seva edat variava entre els 18 i els 80 anys, encara que en la majoria dels casos es tractava d'un home de mitjana edat (McGlynn i Bows, 2019).

Tot i això, resulta molt sorprenent que el 86% de les condemnes ha estat per possessió d'imatges amb actes sexuals amb animals, mentre que les condemnes per actes que representen una lesió greu, una amenaça a la vida o una violació varen constituir només el 7%, 6% i 1% respectivament (Antonioni i Akrivos, 2017). L'anàlisi d'aquestes dades han portat a denunciar que la policia s'està centrant gairebé exclusivament en actes sexuals amb animals pel fet de ser el tipus de delictes més fàcil d'identificar, mentre que en relació amb la pornografia que ensenya violacions de dones o altres tipus de violència cap a elles, hi intervenen una sèrie de factors que fan que gairebé no es detectin i/o no s'investiguin aquestes agressions. Són més difícils de detectar en comparació amb la mera presència d'animals, i és possible que la policia i la fiscalia estiguin interpretant la llei de manera massa restrictiva, considerant únicament les violacions que són clarament reals o que impliquen una agressió o coacció molt evident (amb armes o altres objectes) en lloc de considerar tots els actes que transmeten la idea que la dona no ha prestat el seu consentiment, d'acord amb allò que estableix la llei (McGlynn i Bows, 2019). Així mateix, és molt probable que una manca de perspectiva de gènere en la interpretació del que és una agressió sexual d'una dona així com una certa normalització de la violència cap a la dona a la pornografia per part dels investigadors estigui causant una taxa tan baixa d'enjudiciaments en relació amb aquesta forma de pornografia violenta.

4.3. L'Online Safety Bill: control de l'edat i altres mesures de protecció

L'any 2017, l'Estat britànic va adoptar la Llei d'Economia Digital que introdueix novetats importants. D'una banda, introdueix el requisit de la verificació de l'edat per accedir a llocs i plataformes amb contingut només per a adults, inclòs el pornogràfic (art. 23). D'altra banda, atorga al Consell Britànic de Classificació de Pel·lícules facultats addicionals per bloquejar els llocs web que allotgen pornografia extrema, cosa que permet passar d'un enfocament que sanciona qui posseeix pornografia extrema a perseguir aquelles plataformes que proporcionen i difonen aquest material, una cosa molt important, ja que no són poques les plataformes que prohibeixen aquest material en els seus termes i condicions, però continuen albergant-los (McGlynn i Bows, 2019).

Tot i això, la part 3 d'aquesta llei, la relativa a la verificació d'edat per a l'accés a contingut pornogràfic en línia, no ha entrat en vigor el juliol de 2019, tal com estava previst. El juny de 2019, el govern ha informat que se n'endarreriria l'entrada en vigor i, més tard, que s'abordarien aquestes qüestions en una llei sobre la seguretat en línia que s'està preparant. Poc després, el govern va publicar un llibre blanc –l'Online Harms White Paper (Government, 2019)– que descriu l'estratègia del govern per fer el Regne Unit «el lloc més segur on navegar a Internet mentre es defensa la llibertat d'expressió». Sobre aquesta base, el maig de 2021 es va presentar un text sobre seguretat en línia en forma d'avantprojecte de llei. El juliol de 2021 es va crear un comitè conjunt de parlamentaris i experts que va escoltar més de cinquanta testimonis i va rebre més de dos-cents escrits, i després va emetre un informe el desembre de 2021. En resposta, el govern va modificar el projecte de llei i va presentar el projecte de llei modificat el 17 de març de 2022, que és el text que es troba actualment en discussió a la Cambra dels Comuns.

El projecte de llei introdueix per primera vegada un deure legal de diligència per a les plataformes que comparteixen contingut generat per l'usuari, cosa que representa un canvi important davant de l'enfocament anterior el qual les plataformes no són responsables del contingut que publiquen: sota la normativa que proposa el govern britànic, aquestes plataformes hauran de tenir sistemes implementats que vigilin de manera efectiva el contingut il·legal i nociu en funció dels termes i condicions que hauran publicat (Piper, 2022). Un altre element de fonamental importància és l'abast extraterritorial del projecte de llei, ja que no afectarà únicament les empreses digitals amb seu al Regne Unit, sinó totes aquelles que operen al Regne Unit, independentment de la seva nacionalitat o seu (Government, 2022; Piper, 2022).

L'Online Safety Bill introdueix noves regles per a dos tipus d'empreses: les plataformes que allotgen contingut generat pels usuaris, és a dir, que els permeten publicar el seu propi contingut en línia o interactuar entre ells, i els motors de cerca, que tindran deures centrats a minimitzar la presentació de resultats de cerca perjudicials (Government, 2022). Concretament, se'n veuran afectades:

- Les plataformes de xarxes socials més populars.
- Llocs com fòrums i aplicacions de missatgeria, alguns videojocs, llocs d'emmagatzematge al núvol i els llocs de pornografia més populars.
- Els motors de cerca.

En quedaran exempts únicament alguns serveis amb contingut generat per l'usuari, com els llocs web de notícies, alguns serveis detallistes, alguns serveis utilitzats internament per empreses i serveis de correu electrònic. D'acord amb l'Online Safety Bill, aquelles plataformes que no compleixin els seus deures de protecció hauran de respondre davant de l'organisme regulador, l'Oficina de Comunicació anomenada «Ofcom», i podrien enfrontar-se a

multes molt elevades o, en els casos més greus, ser bloquejades. Les principals obligacions es dirigeixen als continguts il·legals, als continguts perjudicials per als menors i als continguts perjudicials per als adults, de la manera següent:

- **Continguts il·legals (prohibits tant per a menors com per a adults).** Retirar amb celeritat i mitjançant procediments àgils els continguts il·legals allotjats a les seves pàgines quan constatin la seva existència per si sols o a través de notificacions d'usuaris o organitzacions. Això inclou tot contingut que cal considerar pornografia extrema, així com tot contingut de pornografia infantil. Si una empresa no pren mesures efectives per eliminar aquests continguts, Ofcom podrà, com a últim recurs, requerir una plataforma que utilitzi tecnologia d'alta precisió per escanejar canals públics i privats a la recerca de material d'abús sexual infantil, aplicant mesures estrictes per protegir la privadesa dels usuaris.
- **Continguts perjudicials per als menors.** Totes les plataformes i motors de cerca han d'avaluar si és probable que els menors puguin accedir al seu lloc i, si és així, impedir l'accés dels nins i nines al contingut nociu i inapropiat per a ells, com el que mostra pornografia o violència. En aquest sentit, la llei va més enllà del que preveia la de 2017, ja que manté la regulació de la tercera part, però amplia el ventall de continguts considerats perjudicials per a menors i que queden, per tant, sotmesos al deure d'establir un sistema efectiu de control de l'edat. A més, preveu el deure d'establir sistemes efectius de protecció dels infants davant dels riscos «de contacte», és a dir, d'activitats que són perjudicials perquè poden portar a *bullying* o reclutament per explotar-los sexualment o d'una altra manera. És important també que en la seva darrera revisió feta arran de les recomanacions formulades pel comitè de parlamentaris, el govern ha afegit una disposició que exigeix expressament a tots els proveïdors de serveis que publiquin o mostrin contingut pornogràfic l'adopció de mesures que impedeixin que els menors accedeixin a aquest contingut: això s'aplica tant a les plataformes d'intercanvi de continguts pornogràfics generats pels usuaris com a les plataformes que publiquen contingut pornogràfic no generat pels usuaris. En relació amb els continguts pornogràfics, el Govern indica que aquests llocs «presenten el major risc de dany per als infants», per la qual cosa s'espera que «utilitzin mesures robustes per evitar que els infants accedeixin als seus serveis, com ara la verificació d'edat» (Government, 2022).

Finalment, si un menor es troba amb un contingut o una activitat perjudicial, els pares i els infants ho hauran de poder denunciar fàcilment, i les plataformes hauran de prendre mesures apropiades per respondre a aquestes denúncies.

- **Continguts possiblement perjudicials (però no prohibits) per als adults.** Les plataformes més grans i de més risc (el llistat de les quals serà establert pel secretari d'Estat de Cultura i Mitjans, en consulta amb Ofcom) hauran d'establir en els seus termes i condicions quins tipus de contingut legal poden publicar els adults. Per no enfrontar-se a continguts o contactes indesitjats, cal que aquestes plataformes ofereixin als usuaris adults l'opció de verificar la seva identitat, així com eines per triar amb qui interactuen (per exemple, només grups restringits amb identitat verificada) i que puguin seleccionar el tipus de contingut que volen veure o no veure en línia (Government, 2022).

El projecte de llei preveu que Ofcom serà responsable d'emetre directrius sobre com les empreses han de complir aquestes obligacions. Ofcom també tindrà poders coercitius que li permetran imposar multes de fins a 18 milions de lliures (21,2 milions d'euros) o el 10% de la facturació mundial de l'empresa (depenent de la quantitat més alta), així com mesures de

restricció o bloqueig prèvia sol·licitud a un tribunal (Sénat, 2022). Ofcom tindrà una sèrie de prerrogatives que li permetran recopilar la informació que necessita per donar suport a la seva activitat de supervisió i aplicació, que inclouran l'ús de tecnologia proactiva per identificar contingut il·legal o nociu i accés a informació per veure com funcionen els algorismes que utilitzen aquestes companyies. Així mateix, podrà imposar sancions penals contra els alts directius que no prenen les mesures necessàries perquè la seva empresa compleixi les sol·licituds d'informació d'Ofcom, o que deliberadament destrueixin o retenguin informació (Government, 2022).

El govern subratlla que aquest projecte de llei salvaguarda la llibertat d'expressió i el pluralisme en línia, ja que no imposa una regulació excessiva o l'eliminació estatal de contingut. No s'exigeix a les plataformes que impedeixin que els adults accedeixin o publiquin contingut legal, ni que eliminin contingut legal, i els usuaris tindran accés a mecanismes efectius per recórrer l'eliminació de contingut il·legal que considerin arbitrària.

Finalment, el govern ha adoptat no sols un enfocament dirigit a la infància, sinó també una perspectiva de gènere. En efecte, assenyala les maneres en què aquest projecte de llei protegeix les dones i les nines, conscient que són elles les que pateixen de manera majoritària l'estigmatització, violència i assetjament que es dona a Internet en relació amb els continguts de caràcter sexual. Les formes en què la llei millora la protecció de dones i nines són (Government, 2022):

1. Contingut il·legal: les plataformes hauran d'eliminar de manera proactiva el que s'anomena contingut il·legal prioritari o delictes prioritaris. Aquests inclouen els delictes d'odi i altres delictes que protegeixen les dones i les nines, com els delictes relacionats amb imatges sexuals: la pornovenjança, la pornografia extrema i les imatges que constitueixen assetjament cibernètic i que solen estar relacionades amb el *sexting* (enviament d'imatges de caràcter sexual a través dels mòbils). Més enllà d'aquests delictes prioritaris, totes les plataformes hauran de comptar amb sistemes i processos efectius per eliminar ràpidament altres continguts il·legals dirigits a dones i nines, que inclouen el *flaixeig* cibernètic o *cyberflashing* (la difusió no consentida de fotos de genitals), que l'Online Safety Bill converteix en delicte sancionant-lo amb fins a dos anys de presó.
2. Nines: les empreses a les quals és probable que hi accedeixin menors també hauran de protegir les nines contra el contingut pornogràfic i contra les formes de contacte digital que puguin suposar un perill per a elles.
3. Legal, però nociu: les grans empreses de xarxes socials hauran de complir les seves promeses als usuaris prenent mesures contra el contingut nociu que està prohibit segons els seus termes i condicions. La legislació secundària haurà d'establir una sèrie de categories prioritàries de contingut «legal, però nociu», i s'hi vol incloure el contingut de caràcter misogin.
4. Empoderament de les usuàries: les dones tindran més poder de decisió sobre qui pot comunicar amb elles i quin tipus de contingut veure a les principals plataformes. Això enfortirà la protecció contra l'abús anònim en línia.
5. Reparació: les dones podran denunciar millor els abusos i han de rebre una resposta adequada de la plataforma.

Es tracta clarament d'un projecte de llei que demostra la voluntat de passar d'unes obligacions reactives de les plataformes i motors de cerca a unes obligacions proactives, ampliant l'abast de la protecció que se n'espera, especialment per als menors, exigint-los així mateix més transparència en relació amb les dades que recapten i uns mecanismes més àgils de rendició

de comptes. Tot i això, la seva adopció s'està endarrerint considerablement des que l'any 2017 el Regne Unit va semblar ser pioner en aquesta matèria, la qual cosa implica que altres països com Alemanya, França i Austràlia estiguin notablement més avançats que el Regne Unit en la lluita contra la vulneració dels drets dels i les menors davant la pornografia imperant a Internet.

5. Marc normatiu australià

5.1. L'informe «Protegir l'edat de la innocència»

El 2020, el Parlament australià va publicar l'informe «Protegir l'edat de la innocència. Informe de la consulta relativa a la verificació d'edat per a apostes en línia i pornografia en línia». Es tracta del resultat d'una investigació en què la Cambra de Representants va considerar el paper potencial de la verificació de l'edat en línia per protegir els nins, les nines i els joves d'Austràlia de l'exposició a les apostes en línia i la pornografia en línia. L'informe posa de manifest que la investigació va revelar una preocupació generalitzada i genuïna en la societat sobre els greus impactes en el benestar de menors i joves associats a l'exposició a determinats continguts en línia, especialment la pornografia. Els i les joves accedeixen cada cop més o estan exposats a la pornografia a Internet, i això està associat a una sèrie de danys per a la salut, l'educació, les relacions i el seu propi benestar (Parliament of Australia, 2020).

La Comissió Permanent de Política Social i Assumptes Jurídics de la Cambra de Representants, encarregada de l'informe, va reconèixer que la verificació de l'edat no és una fórmula miraculosa i que protegir els i les menors dels danys en línia requereix que el govern, la indústria i la comunitat col·laborin en diversos fronts. Després d'estudiar detingudament els diferents sistemes de verificació de l'edat –detallats al document–, la Comissió va concloure que la verificació de l'edat pot crear una barrera important per evitar que els i les joves, i especialment els nins i nines, s'exposin a contingut en línia nociu. Per tant, recomana la implementació de la verificació d'edat en línia a Austràlia, i que l'Agència de Transformació Digital lideri el desenvolupament d'estàndards per a la verificació de l'edat en línia.

En relació amb la pornografia, la Comissió va recomanar que el Comissionat de seguretat electrònica –l'«eSafety Commissioner»– lideràs l'elaboració d'un full de ruta per a la implementació d'un règim de verificació obligatòria de l'edat per al material pornogràfic en línia, i que això formi part d'un enfocament més ampli i holístic per abordar els riscos i els danys relacionats amb la pornografia en línia (Parliament of Australia, 2020).

5.2. L'Online Safety Act de 2021

Arran de l'informe de 2020, Austràlia va aprovar l'any 2021 la Llei de seguretat en línia (Online Safety Act 2021, No. 76), actualitzant el seu marc regulador per reforçar la responsabilitat dels proveïdors de serveis en relació amb la seguretat en línia i reforçant al mateix temps el paper de l'eSafety Commissioner com a regulador independent de la seguretat en línia. Anteriorment, Austràlia regulava el contingut il·legal i restringit segons la Llei de serveis de radiodifusió de 1992 (BSA). La BSA es va centrar a assegurar-se que els proveïdors de serveis no allotjaven contingut prohibit a Austràlia i incloïa poders de retirada, però únicament si trobava contingut allotjat a Austràlia.

Aquesta nova llei atorga a l'eSafety Commissioner nous poders per actuar contra contingut en línia il·legal i restringit greument nociu, com ara material d'explotació sexual infantil o material a favor del terrorisme, tant si el contingut està allotjat a Austràlia com a l'estranger, fet que constitueix un avenç molt significatiu. La llei crea dues noves classes de contingut vinculades al Codi Nacional de Classificació:

- Material de classe 1, a què se li ha denegat o és probable que se li denegui la classificació segons el Codi de classificació nacional. Això inclou material d'explotació sexual infantil, material proterrorista, material violent o cruel que ofèn els estàndards de moralitat i correcció generalment acceptats i material que promogui o inciti a la violència o delinqüència.
- Material de classe 2, que ha estat o és probable que estigui classificat X18+ o R18+ segons el Codi de classificació nacional. Això inclou l'activitat sexual no violenta o qualsevol cosa que «no sigui apte per a un menor per veure'l».

La Llei de seguretat en línia introdueix, entre altres coses, un llistat d'«expectatives bàsiques de seguretat en línia» per als proveïdors de serveis en línia que estableixen un punt de referència perquè els proveïdors siguin proactius per protegir les persones de conductes abusives i continguts nocius en línia. L'eSafety Commissioner exigeix als proveïdors de serveis en línia que informin sobre com compleixen les expectatives bàsiques de seguretat en línia i que emetin declaracions de compliment o incompliment d'aquestes expectatives, i pot ordenar sancions civils per als proveïdors de serveis en línia que incompleixin les seves obligacions d'informació (eSafety Commissioner, 2022a).

El ministre de Comunicacions va establir les Expectatives bàsiques de seguretat en línia el 23 de gener de 2022, mitjançant un instrument legislatiu anomenat determinació, tal com preveu la Llei. En relació amb el tema que ens ocupa, algunes de les expectatives de seguretat en línia més rellevants són:

- Prendre mesures raonables per minimitzar de manera proactiva el material o l'activitat que sigui il·legal o perjudicial, i garantir que els usuaris puguin utilitzar un servei de manera segura.
- Protegir els nins i nines de contingut que no sigui adequat a la seva edat, com la pornografia.
- Posar en marxa mecanismes d'informació dels usuaris i descriure clarament les seves condicions de servei, i fer complir sancions per aquells que incompleixin aquestes condicions (eSafety Commissioner, 2022b).

En relació amb el segon punt, s'especifica que «El proveïdor prendrà les mesures raonables per garantir que les mesures tecnològiques i d'altra mena estiguin en vigor per evitar l'accés de menors al material de classe 2 proporcionat al servei», i es fa referència a dos tipus de mesures (eSafety Commissioner, 2022c):

1. Implantació de mecanismes de verificació d'edat.
2. Realització d'avaluacions de risc de seguretat infantil.

La Llei preveu també que la indústria elabori nous codis de conducta de caràcter obligatori per regular el contingut il·legal, com ara material d'abús sexual infantil, així com el contingut considerat inadequat per a menors (contingut restringit), com ara la pornografia. El Comissionat de seguretat electrònica imposarà estàndards obligatoris per a la indústria si els proveïdors de serveis en línia no poden arribar a un acord sobre els codis o si considera que els codis no contenen les garanties adequades.

Finalment, el Comissionat de seguretat electrònica pot emetre avisos de supressió de contingut d'explotació sexual infantil o de contingut de violència extrema, així com avisos de supressió d'enllaços i avisos de supressió d'aplicacions, entre altres mesures. La Llei millora la capacitat del Comissionat d'actuar ràpidament per protegir les víctimes d'abús en línia amb el

seu sistema de denúncia, ja que li dona l'autoritat per obligar els proveïdors de serveis en línia a eliminar contingut greument perjudicial dins de les 24 hores següents a la recepció de l'avís formal, reduint a la meitat el temps permès anteriorment (eSafety Commissioner, 2022a i 2021).

A més, la llei de 2021 crea el primer pla de ciberabús per a australians de 18 anys o més, amplia el pla d'assetjament cibernètic per als menors i actualitza la seva estratègia per abordar la compartició i l'amenaça de compartir imatges íntimes sense el consentiment de la persona que es mostra (pornoventanxa).

5.3. Aplicació del marc regulador

La llei ha entrat en vigor el gener de 2022. En aquests moments, estan en curs les negociacions per a l'elaboració dels codis de conducta obligatoris per a les empreses digitals.

D'altra banda, l'actual Comissionada de seguretat electrònica, la Sra. Inman Grant, ha emès els seus primers avisos (no periòdics) als proveïdors de serveis en línia que els demanen que proporcionin detalls sobre les mesures que estan prenent per abordar l'explotació i l'abús sexual infantil en línia. La Comissionada va emetre els avisos el 29 d'agost de 2022 d'acord amb l'article 56 de la Llei de seguretat en línia de 2021, demanant als proveïdors que enviïn la informació com a part de la implementació de les expectatives bàsiques de seguretat en línia. Aquests proveïdors són Apple, Meta (i WhatsApp), Microsoft (i Skype), Snap i Omegle. Les respostes d'aquestes companyies han estat genèriques i, generalment, poc satisfactòries. Per això la Comissionada de Seguretat electrònica ha emès una segona tanda d'avisos a aquestes companyies, on se'ls fan preguntes binàries per intentar aconseguir informació més concreta sobre el que estan o no estan fent (Hatcher, 2022). A Austràlia també, l'enfrontament entre l'autoritat responsable del control de l'ús d'Internet i les grans empreses responsables de la difusió de continguts pornogràfics ha començat, per forçar-los a complir la nova legislació entrada en vigor.

6. Marc normatiu dels Estats Units d'Amèrica

El Congrés dels EUA està considerant actualment un projecte de llei anomenat Kids Online Safety Bill, presentat per dos senadors, que es podria convertir en la Llei de seguretat en línia per a infants (el Kids Online Safety Act) una vegada aprovada. La legislació proposada requiriria que les plataformes de xarxes socials posin els interessos dels menors, en primer lloc, exigint que les plataformes instal·lin sistemes de seguretat per defecte i que donin als nins, nines i pares eines per ajudar a prevenir l'impacte destructiu de les xarxes socials. Resumint els principals punts, el projecte de llei:

- Proporciona eines per protegir les experiències dels infants en línia: el projecte de llei requereix que les plataformes de xarxes socials proporcionin als menors opcions per protegir la seva informació, desactivar les funcions addictives del producte i desactivar les recomanacions algorítmiques, i requereix que les plataformes habilitin la configuració més forta per defecte. També, ofereix als progenitors nous controls per donar suport als seus fills i per detectar comportaments nocius, inclòs proporcionant als i les menors i als progenitors un canal dedicat per denunciar a la plataforma els danys als infants.
- Crea responsabilitat pels danys de les xarxes socials als nins i nines: el projecte de llei crea un deure per a les plataformes de xarxes socials de prevenir i mitigar els danys a menors, com ara contingut que promou l'autolesió, el suïcidi, els trastorns alimentaris, l'abús de substàncies i l'explotació sexual. També requereix que les plataformes

de xarxes socials realitzin una auditoria independent anual que avaluï els riscos per a menors, el seu compliment amb aquesta Llei i si la plataforma està prenent mesures significatives per prevenir aquests danys.

- Obre algorismes de caixa negra: el projecte de Llei ofereix als investigadors acadèmics i a les organitzacions sense ànim de lucre accés a les dades més crítiques de les xarxes socials per fomentar la investigació sobre els danys a la seguretat i el benestar dels i les menors (Senate, 2022).

Mentrestant, alguns estats americans ja han adoptat lleis relatives a aquesta qüestió. Per exemple, l'estat de Califòrnia ha adoptat el 15 de setembre de 2022 la California Age-Appropriate Design Code Act que, però, entrarà en vigor l'1 de juliol de 2024. El seu objectiu és protegir el benestar, les dades i la privadesa dels nins i nines que utilitzen plataformes en línia, de forma bastant similar al projecte de Llei federal. Les empreses que ofereixen productes i serveis en línia als quals és «probable que els nens tinguin accés» han de completar una avaluació d'impacte de protecció de dades (DPIA) i d'altres impactes en menors abans del 1r de juliol de 2024 per poder seguir funcionant (Misakian i Young, 2022).

Un altre exemple és el de l'Estat d'Utah, que el 24 de març de 2021 va adoptar una llei que exigeix a les empreses d'ordinadors i telèfons intel·ligents que preinstal·lin filtres a tots els dispositius que venen amb accés a Internet i que no es desactivin fàcilment. De forma similar a la llei francesa de 2022 —l'anomenada Llei Studer—, la llei de l'estat d'Utah té com a objectiu fer que els dispositius mòbils filtrin automàticament la pornografia. La llei exigeix que els dispositius mòbils «activin automàticament un filtre capaç de bloquejar material que sigui perjudicial per als menors», i defineix el contingut perjudicial per a menors com una forma de «nuesa, conducta sexual, excitació sexual o abús sàdomasoquista», que quan «es pren en conjunt no té un valor per als menors». La llei exigeix filtres actius dels continguts reservats als adults a tots els telèfons intel·ligents i tauletes venuts a Utah. Els fabricants de telèfons proporcionen una contrasenya per permetre que els compradors adults desactivin el filtre. Si un filtre no s'activa automàticament quan un usuari activa el dispositiu, el seu fabricant pot ser legalment responsable si un menor accedeix a contingut nociu, amb una multa de 10 \$ per infracció individual (Candeub i Morell, 2021). Cal assenyalar, finalment, que la Cort Suprema dels EUA ha declarat que els filtres són una eina constitucional per protegir els menors dels continguts nocius en línia (U.S. Supreme Court, 2004).

En relació amb l'eficàcia d'aquestes eines de control i filtratge, alguns experts han indicat que no són molt efectives, però assenyalant alhora que no ho són perquè no hi ha hagut estímuls perquè les empreses desenvolupin sistemes eficaços. En aquest sentit, opinen que l'adopció de lleis que exigeixin la instal·lació de sistemes eficaços pot tenir un efecte molt positiu, ja que crearà el nivell d'interès i demanda necessaris per millorar la qualitat dels filtres i incentivar un millor desenvolupament tecnològic (Candeub i Morell, 2021).

CAPÍTOL 5

Marc normatiu nacional relatiu a la pornografia i al seu impacte en menors

En compliment del mandat de promoció i protecció dels drets fonamentals que resulten rellevants a l'hora d'abordar la temàtica de l'impacte de la pornografia en els nins, nines i adolescents, el legislador nacional ha aprovat distintes normes que incideixen en cadascun dels interessos jurídicament protegits en aquesta matèria. A més de la tipificació de les conductes delictives pertinents relacionades amb la pornografia en el Dret penal (apartat 1), destaquen les obligacions de l'Estat en matèria d'igualtat entre homes i dones i d'erradicació dels patrons sexistes i de la violència contra les dones (apartat 2). També, resulten especialment rellevants algunes previsions legislatives de la Llei orgànica de protecció integral de la infància davant la violència (8/2021) i la Llei general de comunicació audiovisual (13/2022), ja que representen un avanç important en el mandat que es fa al govern per protegir els menors de continguts nocius com la pornografia (apartats 3 i 4). A més, no es pot abordar aquesta matèria sense referir-se al deure de les administracions públiques de proporcionar una educació afectiva i sexual als i les menors, per prevenir i/o contrarestar els efectes més nefastos de la pornografia (apartat 5). Finalment, a l'àmbit autonòmic s'han aprovat lleis en aquests diferents àmbits, que venen a completar la normativa estatal (apartat 6).

1. Marc normatiu a l'àmbit penal

Diferents actuacions relacionades amb la pornografia estan tipificades en el Codi Penal. El Títol VIII del Llibre II (Delictes i les seves penes) del Codi Penal regula, segons anuncia la seva rúbrica, els Delictes contra la llibertat sexual. En aquest títol, podem distingir entre disposicions que sancionen:

1. Facilitar a un menor l'accés a continguts pornogràfics.
2. Conductes relatives a la pornografia infantil.
3. Conductes de caràcter sexual amb menors de 16 anys.
4. Difusió d'imatges de caràcter sexual d'un menor o adult sense el seu consentiment (pornoventjança).

Pel que fa a la primera categoria, relativa a la facilitació de l'accés de menors a material pornogràfic, l'article 186 del Codi Penal, ubicat al Capítol IV (Delictes d'exhibicionisme i provocació sexual) del Títol VIII, preveu el càstig de qui, per qualsevol mitjà directe, vengués, difongués o exhibís material pornogràfic entre menors d'edat, o a persones amb discapacitat necessitades d'especial protecció (d'ara endavant PDNEP). L'autor dels fets serà castigat amb la pena de presó de 6 mesos a 1 any o multa de 12 a 24 mesos. Per tant, queda prohibida i tipificada com a delicte a Espanya la difusió de material pornogràfic a menors d'edat.

No obstant això, si ho comparem amb, per exemple, la disposició corresponent del codi penal francès, la disposició espanyola és molt menys clara i explícita amb relació a la seva aplicació a l'àmbit de les plataformes digitals. Primer, la pena a França és significativament més alta (3 anys davant dels 6 mesos a un any del CP espanyol). Segon, la norma espanyola requereix que es faci «per qualsevol mitjà directe», mentre que la francesa és més àmplia, en referir-se a «per qualsevol mitjà i sigui quin sigui el suport»: només aquesta última formulació

inclou de forma clara a internet. Tercer, en lloc de referir-se a la «difusió entre menors d'edat», que és una altra vegada un concepte poc clar si ho apliquem a l'entorn digital, la disposició francesa es refereix a «quan sigui probable que aquest missatge sigui vist o rebut d'una altra manera per un menor», un concepte més ampli i adequat a la visualització a Internet. Però a més, considerant que aquesta previsió era insuficient per prevenir i sancionar la difusió de pornografia per plataformes a Internet, l'any 2020 el legislador francès va afegir un paràgraf que especifica que «l'accés als continguts prohibits esmentats és continua considerant delictiu si el o la menor hi accedeix a través d'una simple declaració en què indica que té al menys 18 anys». Per tant, a França els responsables de les plataformes digitals de distribució de pornografia podran incórrer en sancions penals si aquests continguts poden ser vists per menors, mentre que l'aplicabilitat de la disposició del codi penal espanyol als responsables d'aquestes plataformes per aquests mateixos fets no queda prou clara.

Quant a la segona categoria de conductes, les relacionades amb la pornografia infantil, l'article 189.1.a), ubicat al Capítol V (Dels delictes relatius a la prostitució i a l'explotació sexual i corrupció dels menors) tipifica les conductes següents:

- Captar o utilitzar menors d'edat (o PDNEP) amb fins exhibicionistes o pornogràfics, tant públics com privats, o per elaborar qualsevol mena de material pornogràfic, sigui quin sigui el suport.
- Finançar qualsevol de les activitats anteriors o lucrar-s'hi.

A totes aquestes conductes, se n'hi sumen altres descrites a la lletra b) del precepte esmentat i que se sancionen amb una pena de presó d'un a cinc anys:

- Produir, vendre, distribuir, exhibir, oferir o facilitar la producció, venda, difusió o exhibició per qualsevol mitjà de pornografia infantil (o en l'elaboració de les quals hagin estat utilitzades PDNEP)
- Posseir aquest material per als fins esmentats, encara que el material tingui l'origen a l'estranger o sigui desconegut.

És important destacar que l'article 189 esmenta què es considera pornografia infantil (o en l'elaboració de les quals hagin estat utilitzades PDNEP):

- a) Tot material que representi de manera visual un menor o una persona amb discapacitat necessitada de protecció especial participant en una conducta sexualment explícita, real o simulada.
- b) Tota representació dels òrgans sexuals d'un menor o una persona amb discapacitat necessitada d'una protecció especial amb fins principalment sexuals.
- c) Tot material que representi de manera visual una persona que sembli ser un menor participant en una conducta sexualment explícita, real o simulada, o qualsevol representació dels òrgans sexuals d'una persona que sembli ser un menor, amb fins principalment sexuals, llevat que la persona que sembli ser un menor resulti tenir en realitat divuit anys o més a l'hora d'obtenir-se les imatges.
- d) Imatges realistes d'un menor participant en una conducta sexualment explícita o imatges realistes dels òrgans sexuals d'un menor, amb finalitat principalment sexual.

La pena s'agreuja, ja que s'imposa la pena de presó de cinc a nou anys, quan concorri algunes circumstàncies agreujants (art. 189.2), entre les quals figuren la utilització de menors de setze anys, que els fets revesteixin un caràcter particularment degradant o vexatori o s'utilitzi

violència física o sexual, que el culpable pertanyi a una organització que es dedica a aquestes activitats, que el responsable sigui ascendent, tutor, mestre o qualsevol altra persona encarregada de la persona menor d'edat o que hagi abusat de la seva posició reconeguda de confiança o autoritat, o quan hi hagi reincidència.

L'article 189 als paràgrafs 4 a 6 tipifica també nous comportaments delictius. D'una banda, assistir conscientment a espectacles exhibicionistes o pornogràfics en què participin menors d'edat (o PDNEP) se sanciona amb una pena de presó de sis mesos a dos anys. I, per altra banda, adquirir per al propi ús pornografia infantil o posseir-ne, que comporta una pena de presó de tres mesos a un any o, alternativament, multa de sis mesos a dos anys. Amb la mateixa pena serà castigat qui accedeixi conscientment a pornografia infantil per mitjà de les tecnologies de la informació i la comunicació. Per tant, es tipifica com a delicte la possessió per ús propi de pornografia infantil així com l'accés a aquesta, de manera intencional, a través de les TIC.

També, l'article 189.8 preveu que els jutges i tribunals ordenaran l'adopció de les mesures necessàries per a la retirada de les pàgines web o aplicacions d'Internet que continguin o difonguin pornografia infantil o en l'elaboració de les quals s'hagin utilitzat persones amb discapacitat necessitades d'especial protecció o, si escau, per bloquejar-ne l'accés als usuaris d'Internet que es trobin en territori espanyol. Finalment, l'article 189.6 preveu el càstig de qui tinguis sota la seva potestat, tutela, guarda o acolliment un menor d'edat (o una PDNEP) i que, amb coneixement del seu estat de prostitució o explotació a la pornografia, no faci el possible per impedir-ne la continuació en aquest estat, o no acudeixi a l'autoritat competent per a la mateixa finalitat. La pena prevista és la de presó de tres a sis mesos o multa de sis a dotze mesos, així com la privació de la pàtria potestat, tutela, guarda o acolliment familiar.

Per complementar i reforçar l'eficàcia de l'acció contra la pornografia infantil a Internet, també és important la previsió de l'article 189 bis que sanciona la distribució o difusió pública a través d'Internet, del telèfon o de qualsevol altra tecnologia de la informació o de la comunicació de continguts específicament destinats a promoure, fomentar o incitar a la comissió dels delictes previstos en aquest capítol i altres capítols d'aquest títol relatius a menors amb una pena de multa de sis a dotze mesos o pena de presó d'un a tres anys, i preveu que les autoritats ordenaran la retirada dels continguts esmentats i la interrupció dels serveis que ofereixin predominantment aquests continguts, o el bloqueig d'aquests quan radiquin a l'estranger. Queda, per tant, prohibit incitar a la consulta, distribució o possessió de pornografia infantil.

Assenyalem que, en el marc de la delinqüència informàtica, l'any 2021 s'han incoat 1.510 procediments per delictes informàtics contra la llibertat i indemnitat sexual i, entre aquests, els més nombrosos han estat els relatius a delictes de pornografia infantil: varen ser 777, 70 més que l'any 2020, la qual cosa implica un índex de creixement del 9,90%. Una part dels delictes de *childgrooming*, els que culminen amb l'elaboració de material pornogràfic infantil, han estat incoats per pornografia infantil, per aplicació de les regles del concurs de normes (Fiscalía General del Estado, 2022, 852-853).

Hi ha una tercera categoria de conductes delictives que tenen a veure amb la pornografia, ubicades al capítol que s'ocupa de les agressions sexuals a menors de setze anys (Capítol II de l'esmentat Títol VIII). Es tracta de noves tipificacions, introduïdes per la llei orgànica 10/2022, del 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual. Per una banda, el nou article 182 preveu el càstig (pena de presó de sis mesos a dos anys) de qui, «con fines sexuales, haga presenciar a un menor de dieciséis años actos de carácter sexual, aunque el autor no participe en ellos». Si els actes que es fan presenciar constitueixen un delicte contra la llibertat sexual, la pena serà d'un a tres anys de presó.

La Llei 10/2022 modifica també al codi penal el delictes de ciberassetjament sexual o **childgrooming**, és a dir, de captació i engany de menors de setze anys a través de les TIC perquè facilitin fotos o vídeos de caràcter pornogràfic, una conducta delictiva que, com s'ha assenyalat, s'està expandint de manera descontrolada i que alimenta les plataformes pornogràfiques, a més de permetre l'extorsió dels i les menors i de les seves famílies. En aquest context, el nou article 183.2 disposa que:

«El que, a través de Internet, del teléfono o de cualquier otra tecnología de la información y la comunicación contacte con un menor de dieciséis años y realice actos dirigidos a embaucarle para que le facilite material pornográfico o le muestre imágenes pornográficas en las que se represente o aparezca un menor, será castigado con una pena de prisión de seis meses a dos años.»

També, si el contacte per mitjans telemàtics amb un menor es realitzés amb l'objectiu de concertar una trobada per cometre delictes contra la llibertat sexual —els descrits als articles 181 a 189— i es donessin actes materials encaminats a l'acostament, la pena serà d'un a tres anys de presó o multa de dotze a vint-i-quatre mesos, sense perjudici de les penes corresponents als delictes si escau comesos (art. 183.1). Pel que fa a aquests delictes de captació de menors o **grooming**, la Fiscalia General de l'Estat ha assenyalat l'augment exponencial d'aquests delictes arran del confinament per la pandèmia de Covid-19 i, malgrat una reducció progressiva un cop acabat el confinament, la persistència de l'increment d'aquestes conductes i —de manera més inquietant— una tendència a la normalització dels contactes sexuals a canvi de remuneració per part d'alguns menors (Fiscalía General del Estado, 2022, 1141-1142).

Finalment, l'anomenada pornovenjança està tipificada a l'art. 197.7 del Codi Penal relatiu al delictes de revelació de secrets, en la seva versió recentment modificada per la Llei 10/2022. Aquest article castiga amb presó de tres mesos a un any o multa de sis a dotze mesos a qui, sense autorització de la persona afectada, difongui, reveli o cedeixi a tercers imatges o enregistraments audiovisuals d'aquesta, que hagués obtingut amb la seva anuència «a un domicili o a qualsevol altre lloc fora de l'abast de la mirada de tercers», quan la divulgació menyscabi greument la seva intimitat personal. Com que aquesta redacció de 2015 no resultava del tot clara, ja que es podia interpretar que sancionava únicament la difusió d'aquestes imatges per part de qui les hagués captat directament, la Llei 10/2022 ha afegit dos paràgrafs més, que sancionen expressament la difusió per part de qui hagi rebut aquest tipus d'imatges. No obstant això, cal criticar que aquests paràgrafs rebaixen significativament les penes, preveient només una multa d'un a tres mesos per a qui, havent rebut les imatges en qüestió, les difongui, reveli o cedeixi a tercers sense el consentiment de la persona afectada. La pena és de multa de dos a tres mesos, si qui les difon és la parella o exparella que les va rebre d'una altra persona (Adsuara, 2022). Es tracta de penes excessivament lleus per a uns delictes que tenen un impacte molt significatiu en la vida de les persones que els pateixen. De fet, el Tribunal Suprem (STS 492/2020, de 24 febrer 2020) ja havia interpretat que l'art. 197.7 en la seva versió de 2015 s'aplicava també a qui difonia aquestes imatges no havent-les captat, sinó únicament rebut, i aplicava la pena més alta inicialment prevista —presó de tres mesos a un any o multa de sis a dotze mesos—. Per tant, la reforma de la Llei 10/2022 acaba rebaixant considerablement les penes en relació amb qui difongui imatges de caràcter sexual sense haver-les captat sinó havent-les rebut d'una altra persona, una diferència que no sembla justificada, ja que el dany infligit a la víctima és el mateix (Adsuara, 2022).

Per acabar, s'ha de mencionar que el Codi Penal tipifica les agressions sexuals i en particular la violació, contemplant com agreujant la concurrència de violència extrema o d'actes de caràcter particularment degradant o vexatori (arts. 178-180), i amb penes agreujades quan es tracta de menors de 16 anys (art. 181). Però es traca de previsions generals que no inclouen cap referència al context de la pornografia o a l'especificitat de les violències pornogràfiques, men-

tre que les violències exercides en altres àmbits, com ara el tràfic de persones o la prostitució, tenen una tipificació específica al Codi penal. Així mateix, cal assenyalar l'important increment dels delictes contra la llibertat sexual durant els últims anys —l'any 2021 es van incoar 2.625 procediments per aquests delictes, davant dels 1.934 de 2019 i els 1.271 de 2016— amb un nombre considerable de víctimes menors de 14 anys i d'autors menors d'edat: la Fiscalia vincula aquesta sexualització agressiva precoç amb l'accés a la pornografia a dispositius mòbils des d'edats impúbbers i la manca de protocols per impedir l'accés a pàgines pornogràfiques (Fiscalia General del Estado, 2022, 779-780).

2. Lleis transversals en matèria d'igualtat de gènere i erradicació de la violència cap a la dona

La pornografia mostra una versió distorsionada relativa a la sexualitat humana i presenta una imatge opressiva i degradant per a les dones. Quan s'utilitza a nines, a més, es produeix un tipus específic encara més greu de violència sexual. Per això, quan abordem la temàtica de l'impacte de la pornografia en joves, haurem de partir de les normes transversals que donen una resposta normativa global dirigida a combatre totes les manifestacions de discriminació per raó de sexe (en particular la violència sexual com una de les expressions més cruels de la discriminació que pateixen les dones i nines).

Per abordar aquests aspectes, la norma de referència és la Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere. Es tracta d'un instrument normatiu fonamental per garantir una resposta integral, multidisciplinària i coordinada enfront de la violència contra les dones en l'àmbit de les relacions afectives. Entre els seus principis rectoros destaca l'objectiu de reforçar les mesures de sensibilització ciutadana de prevenció i de dotar als poders públics de mesures efectives en l'esfera educativa, de serveis socials, sanitari, publicitari i mediàtic; i garantir el principi de transversalitat de les mesures que s'hagin d'adoptar (art. 2.a i k, respectivament). Pel que ara interessa, podem destacar les mesures de sensibilització, prevenció i detecció en dos àmbits molt concrets. Així, en l'esfera educativa, s'especifiquen les obligacions del sistema educatiu, en tots els graus i nivells, de transmetre valors de respecte a la dignitat de les dones i a la igualtat entre homes i dones a partir de les coordenades fixades en l'article 4. En l'àmbit de la publicitat i dels mitjans de comunicació, que inclouen els audiovisuals i, per tant, Internet, la imatge de les dones i el seu tractament igualment hauran de ser respectuosos amb la dignitat de les dones i amb els principis i valors constitucionals (art. 10 i 11), tot evitant usos estereotipats i discriminatoris, tant si s'exhibeixen en els mitjans de comunicació públics com en els privats (art. 13).

Més enllà de les violències en l'àmbit de les relacions de parella, la Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes, pretén determinar les polítiques en matèria d'igualtat a partir d'un plantejament global, que s'apliqui de forma transversal i impregni tots els àmbits de la vida pública i privada. En aquest context, es proposa prevenir les conductes discriminatòries que tradicionalment han postergat al col·lectiu femení i establir mesures d'acció directa (d'acció positiva), per fer efectiu el principi d'igualtat. Pel que interessa en aquest estudi, ens podem referir a la inclusió en els criteris generals d'actuació dels poders públics del deure d'adoptar les mesures necessàries per erradicar la violència de gènere i l'assetjament sexual (art. 14.5) i la doble discriminació que pateixen les nines, per ser de sexe femení i per ser infants (art. 14.6). Un dels principals instruments per fer front a la percepció distorsionada que provoca en els joves l'accés a la pornografia és l'educació afectiva i sexual; per això, hem de destacar la previsió de la integració del principi d'igualtat en la política d'educació, per tal d'evitar que es continuïn produint desigualtats entre homes i dones a causa de comportaments

sexistes o dels estereotips socials associats (art. 23 i 24). També són especialment rellevants les mesures adreçades a remoure els estereotips socials que impedeixen o limiten la consecució de la igualtat real entre homes i dones. Així, per exemple, podem destacar el mandat dirigit als mitjans de comunicació social de vetllar per una imatge igualitària, plural i no estereotipada de dones i homes en la societat (art. 36); o les limitacions en la publicitat en l'àmbit de la programació televisiva dirigida a menors per tal que transmeti una imatge igualitària, plural i no estereotipada de dones i homes (disposició addicional setena).

Finalment, la Llei orgànica 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual, té com a objectiu declarat completar les coordenades bàsiques de la protecció de la dona davant de tots els tipus de violència que pateix, així com la protecció genèrica de la infància i l'adolescència (establerta en altres normes) enfront de diferents tipus de violències, ja que preveu també unes mesures específiques per assegurar la protecció dels nins i les nines enfront de les violències sexuals. Així, pel que fa a l'àmbit d'aplicació de la Llei, es consideren violències sexuals els actes de naturalesa sexual no consentits o que condicionen el lliure desenvolupament de la vida sexual a qualsevol àmbit públic o privat, incloent-hi l'àmbit digital així com els delictes prevists en el Títol VIII del Llibre II del Codi Penal orientats específicament a protegir les persones menors d'edat (art. 3.1). La llei especifica que «se prestará especial atención a las violencias sexuales cometidas en el ámbito digital, lo que comprende la difusión de actos de violencia sexual, la pornografía no consentida y la infantil en todo caso, y la extorsión sexual a través de medios tecnológicos» (art. 3.1 in fine).

En aquest context, la llei exigeix a les administracions públiques que impulsin accions per eliminar els estereotips de gènere que sustenten la violència sexual, com és el cas de les campanyes institucionals de conscienciació i sensibilització per a la prevenció i desincentivació de la demanda de tota mena de serveis vinculats amb l'explotació sexual i de «la pornografia que naturaliza la violencia sexual» (art. 9.1.b i d). Finalment, i tal com ho hem esmentat a l'apartat relatiu a la normativa penal, amb l'objectiu de donar resposta a les violències sexuals que es cometen en el món digital, la llei modifica el Codi Penal introduint el delicte de **cibergrooming**, un delicte a través del qual un adult contacta de forma telemàtica amb un menor de 16 anys per enganyar-lo perquè li faciliti material pornogràfic **online** o es reuneixi amb ell, posant així el menor en una situació de pornografia no consentida i/o d'extorsió sexual (art. 183.2 CP), i la pornoventanxa (vegeu apartat 1).

3. La normativa integral reguladora dels drets dels infants

Com ja s'ha avançat, la Llei Orgànica 1/1996, de 15 de gener, de Protecció Jurídica del Menor, de modificació parcial del Codi Civil i de la Llei d'Enjudiciament Civil, dona una resposta jurídica integral a la protecció del menor, en la mesura que conté un ampli catàleg de drets i estableix una clàusula d'integració dels drets reconeguts també en els tractats internacionals sobre la matèria (principalment, la Convenció dels drets de l'Infant de les Nacions Unides).

En relació amb el tema d'aquest estudi, hem de destacar la regulació del dret a la informació en un moment que els joves estan exposats, cada vegada més prest, a tota classe d'informació i continguts. L'article 5.1 diu:

«Los menores tienen derecho a buscar, recibir y utilizar la información adecuada a su desarrollo. Se prestará especial atención a la alfabetización digital y mediática, de forma adaptada a cada etapa evolutiva, que permita a los menores actuar en línea con seguridad y responsabilidad y, en particular, identificar situaciones de riesgo derivadas de la utilización de las nuevas tecnologías de la información y la comunicación así como las herramientas y estrategias para afrontar dichos riesgos y protegerse de ellos.»

Resulta molt rellevant la referència expressa que es planteja a «l'especial atenció a l'alfabetització digital i mediàtica», com a eina fonamental per aprendre competències i habilitats per transitar per l'entorn digital i conèixer les conseqüències de les accions en aquest àmbit. Destaca el mandat que el legislador encomana als poders públics de vetllar

«porque los medios de comunicación en sus mensajes dirigidos a menores promuevan los valores de igualdad, solidaridad, diversidad y respeto a los demás, eviten imágenes de violencia, explotación en las relaciones interpersonales, o que reflejen un trato degradante o sexista, o un trato discriminatorio hacia las personas con discapacidad» (art. 5.3. par. 2).

També, a l'article 10, dedicat a les mesures per facilitar l'exercici dels drets dels menors, hi ha una menció expressa a l'obligació de les administracions públiques de vetllar pels grups especialment vulnerables, entre els quals s'hi troben els menors que siguin víctimes d'explotació sexual o de pornografia infantil.

Precisament, en compliment de l'obligació de desenvolupar actuacions de sensibilització, prevenció, assistència i protecció enfront dels casos de maltractament o abús infantil i per completar la incorporació al dret intern de la Directiva 2011/93/UE, s'aprova la Llei Orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral a la infància i l'adolescència enfront de la violència. La Llei té per objecte assegurar els drets fonamentals de les persones menors davant qualsevol situació de violència (art. 1.1). Als efectes de la Llei, entra dins el concepte de violència el maltractament físic, psicològic o emocional, les amenaces, l'explotació, incloent-hi la violència sexual, així com la pornografia infantil o l'accés no sol·licitat a pornografia (art. 1.2, par. 2). Entre les finalitats de la llei s'hi troben la implementació de mesures de sensibilització per al rebuig de tota classe de violència sobre la infància i l'adolescència, inclusivament a les xarxes socials i Internet (art. 3.a) i reforçar els coneixements dels nins, nines i adolescents perquè puguin reconèixer la violència i reaccionar davant d'aquesta (art. 3.d). I entre les mesures de sensibilització es preveu elaborar una estratègia nacional i també plans i programes per prevenir i erradicar la violència sobre les persones menors fent especial incidència, entre altres factors, en les noves tecnologies (art. 21 i 23).

De manera més específica, dins el títol dedicat a la sensibilització, prevenció i detecció primerenca (Títol III), el capítol VIII està dedicat a les noves tecnologies. En primer lloc, s'inclou un precepte dedicat a l'ús segur i responsable d'Internet (art. 45) per evitar usos inadequats que puguin generar situacions de violència sexual (com el **sexting**) o l'accés i consum de pornografia entre la població menor d'edat. En concret, es preveu que s'engeguin per part de les administracions públiques campanyes d'educació, sensibilització i difusió adreçades als nins, nines i adolescents, però també a les famílies i educadors, sobre els riscos derivats d'un ús inadequat de les TIC que puguin generar fenòmens de violència sexual contra els i les menors «como el ciberbullying, el grooming, la ciberviolencia de género o el sexting, así como el acceso y consumo de pornografía entre la población menor de edad». Per tant, **s'identifiquen i es categoritzen com a «fenòmens de violència sexual» els riscos relacionats amb la pornografia que corren els menors a Internet: l'accés i el consum de pornografia entre la població menor d'edat n'és un**, així com el **ciberbullying**, el **grooming**, la ciberviolència de gènere o el **sexting**, que són fenòmens relacionats amb la pornografia o l'anomenada pornificació de les xarxes socials i altres plataformes.

Per fer front a aquestes formes de violència s'exigeix a les administracions **informar i formar sobre aquests riscos** tant als menors com a les famílies i professionals que desenvolupen les seves activitats amb ells (45.1) incloent en les campanyes institucionals la prevenció sobre continguts digitals sexuals i/o violents que poden influir i ser perjudicials per a la infància i l'adolescència (45.4).

Es preveu també l'establiment d'un servei específic de línia d'ajut per oferir assistència i assessorament als menors i als que tenen cura d'ells. A més, encarrega a les administracions no només que adoptin mesures per incentivar la responsabilitat social de les empreses per facilitar un ús segur i responsable d'Internet per a menors, sinó també que fomentin en col·laboració amb el sector privat l'inici i el desenvolupament d'aplicacions i serveis digitals que tinguin en compte la protecció de la infància (art. 45.3).

Per altra banda, resulta especialment important l'article 46 que està dedicat al diagnòstic i control de contingut i que té l'objectiu de fixar les concretes actuacions que hauran de realitzar les administracions públiques per preservar l'ús segur d'Internet en garantia dels drets dels infants. En aquest punt es preveu que s'hauran de dur a terme **diagnòsics periòdics**, tenint en compte criteris d'edat i gènere, per determinar quines són les problemàtiques de risc associades amb l'ús d'Internet entre nins, nines i adolescents. Així mateix, les administracions públiques han de fomentar la creació d'entorns digitals segurs, la implementació de **mecanismes de control parental** de protecció a l'exposició de continguts i contactes nocius, així com de mecanismes de denúncia i bloqueig, i han d'incentivar la posada en marxa de **protocols de verificació d'edat per impedir l'accés a continguts reservats a adults**, en els següents termes:

«2. Las administraciones públicas fomentarán la colaboración con el sector privado, para la creación de entornos digitales seguros, una mayor estandarización en el uso de la clasificación por edades y el etiquetado inteligente de contenidos digitales, para conocimiento de los niños, niñas y adolescentes y apoyo de los progenitores, o de quienes ejerzan funciones de tutela, guarda o acogimiento, en la evaluación y selección de tipos de contenidos, servicios y dispositivos.

Además, las administraciones públicas fomentarán la implementación y el uso de mecanismos de control parental que ayuden a proteger a las personas menores de edad del riesgo de exposición a contenidos y contactos nocivos, así como de los mecanismos de denuncia y bloqueo.

3. Las administraciones públicas, en colaboración con el sector privado y el tercer sector, fomentarán los contenidos positivos en línea y el desarrollo de contenidos adaptados a las necesidades de los diferentes grupos de edad, impulsando entre la industria códigos de autorregulación y corrección para el uso seguro y responsable en el desarrollo de productos y servicios destinados al público infantil y adolescente, así como fomentar y reforzar la incorporación por parte de la industria de mecanismos de control parental de los contenidos ofrecidos o mediante la puesta en marcha de protocolos de verificación de edad, en aplicaciones y servicios disponibles en Internet para impedir el acceso a los reservados a adultos.»

Es tracta de disposicions molt rellevants en relació amb la temàtica que ens ocupa, que requereixen una acció proactiva de l'Administració dirigida a la incorporació de mesures efectives –i que requereixen un ulterior desenvolupament normatiu– per garantir el filtratge o bloqueig de continguts i contactes que siguin nocius per als menors o classificats com a reservats als adults, com ho són els continguts pornogràfics i les xarxes socials que faciliten contactes relacionats amb l'intercanvi d'imatges de caràcter pornogràfic.

4. La regulació del sector audiovisual relativa a la limitació de l'accés als continguts nocius

Des dels anys primigenis de la democràcia, està prohibit l'accés de menors a les sales on s'exhibeixen pel·lícules pornogràfiques o que realitzin apologia de la violència (així ho disposava la Llei 1/1982, de 24 de febrer). En aquests moments, l'article 9 de la Llei 55/2007, de 28 de desembre, del cinema, restringeix l'exhibició d'aquests tipus de pel·lícules en sales «X», a les quals no tenen accés els menors de 18 anys. L'emissió de continguts pornogràfics a la televisió està també sotmesa a restriccions importants, com es veurà.

Quan l'accés a la pornografia es produeix en uns concrets espais delimitats no resulten gaire problemàtiques les restriccions d'accés. La qüestió canvia substancialment quan s'hi accedeix a través d'Internet, que té les característiques de servei públic a través del qual s'exerceixen drets fonamentals essencials com són la llibertat d'expressió i el lliure accés a informació veraç. Això, però, no exigeix l'estat de la seva obligació d'establir restriccions efectives a l'accés de continguts pornogràfics a través d'Internet (vegeu apartat 3 del capítol 1). Ara examinarem la normativa sectorial que s'ocupa de la regulació de la transmissió de continguts en el sector de la societat de la informació i l'audiovisual.

4.1. Les novetats de la Llei General de Comunicació Audiovisual de 2022

Les plataformes d'intercanvi de vídeos

En primer lloc, cal assenyalar que fins a l'adopció de la Llei General de Comunicació Audiovisual el juliol de 2022, la prestació de serveis de les plataformes d'intercanvi de vídeos no estava regulada com a tal a la normativa aplicable als serveis de comunicació audiovisual, ja que es considerava que aquestes plataformes mancaven de control editorial sobre els continguts allotjats i, per tant, prestaven essencialment serveis diferents, classificats com a serveis de la societat de la informació. Per tant, estaven subjectes al règim de la Llei 34/2002, d'11 de juliol, de serveis de la societat de la informació i de comerç electrònic. Aquesta Llei s'aplica als prestadors de serveis de la societat d'informació que estiguin establerts a Espanya (i, amb certes limitacions, als països que pertanyen a l'Espai Econòmic Europeu), i ja preveia que es podia procedir a la restricció de la lliure prestació de serveis quan s'hagi de protegir la joventut i la infància o la dignitat de la persona i el principi de no discriminació per motius de sexe o raça, entre altres motius (art. 8.1.c i d). En efecte, aquest article preveu que els òrgans competents per a l'adopció de les mesures de restricció poden requerir la retirada d'un proveïdor o de determinats continguts que vulnerin aquestes obligacions de protecció. També, l'article 12 bis 3 estableix la concreta obligació als proveïdors de serveis d'informar sobre les eines existents per filtrar i restringir l'accés a determinats continguts i serveis a Internet que puguin resultar nocius per a la joventut i la infància. Tot i això, a la pràctica aquesta Llei, que no inclou cap referència explícita als continguts pornogràfics, no ha estat aplicada a les plataformes d'intercanvi de vídeos de pornografia per exigir-los mesures de protecció de menors.

La llei que sí que incloïa mesures dirigides de forma expressa a limitar fortament la difusió de pornografia és la Llei audiovisual de 2010 (Llei 7/2010, del 31 de març, General de la Comunicació Audiovisual), que prohibia totalment l'emissió de pornografia per als serveis de comunicació audiovisual lineal en obert i limitava l'accés a aquests continguts per als serveis a petició. Tot i això, aquesta llei no s'aplicava a les plataformes d'intercanvi de vídeos, com s'ha esmentat, sinó només a les pàgines web amb control editorial sobre el contingut. En aquest context, és la Directiva (UE) 2018/1808 de Serveis de Comunicació Audiovisual la que ha permès donar un canvi molt necessari, ja que aquesta directiva preveu la inclusió en el concepte de serveis audiovisuals dels serveis d'intercanvi de vídeos generats pels usuaris a través de les plataformes i xarxes socials (vegeu apartat 3.2. del capítol 3).

I és la recent Llei 13/2022, de 7 de juliol, General de Comunicació Audiovisual (LGCA) la que s'encarrega d'incorporar les disposicions d'aquesta Directiva a l'ordenament jurídic espanyol. En efecte, aquesta llei ja no és d'aplicació només a la TDT en obert, sinó també a les plataformes de pagament, als serveis d'intercanvi de vídeos a través de plataformes i els usuaris d'especial rellevància que emprin serveis d'intercanvi de vídeos a través de plataformes (els *vloggers* o *influencers*). Pel que fa a l'àmbit territorial, la llei s'aplica a plataformes que estiguin establertes a Espanya, o que tinguin la majoria del personal o una filial o una empresa del mateix grup a Espanya. No obstant això, quan es començarà aplicar a les plataformes d'intercanvi

el nou Reglament de serveis digitals de la UE de 2022 –que serà previsiblement entre l'estiu de 2023 i com a molt tard el 17 de febrer de 2024–, aquestes mesures s'hauran d'aplicar a tota plataforma que emeti el contingut a Espanya, independentment del lloc d'establiment (vegeu apartat 3.3 del capítol 3).

La LGCA defineix el servei d'intercanvi de vídeos a través de plataforma com un:

«Servicio cuya finalidad principal propia o de una de sus partes dissociables o cuya funcionalidad esencial consiste en proporcionar, al público en general, a través de redes de comunicaciones electrónicas, programas, vídeos generados por usuarios o ambas cosas, sobre los que no tiene responsabilidad editorial el prestador de la plataforma, con objeto de informar, entretener o educar, así como emitir comunicaciones comerciales, y cuya organización determina el prestador, entre otros medios, con algoritmos automáticos, en particular mediante la presentación, el etiquetado y la secuenciación» (art. 2.13).

Aquesta llei introdueix novetats rellevants, ja que és més explícita i contundent en relació amb la necessitat de protegir els menors dels continguts nocius, entre els quals els pornogràfics són considerats els més nocius, d'acord amb la previsió de l'article 6 bis de la Directiva de Serveis Audiovisuals (vegeu apartat 3.2 del capítol 3). En primer lloc, l'article 4 de la LGCA inscriu el respecte de la dignitat humana i dels valors constitucionals com al primer principi general de la comunicació audiovisual (art. 4.1). En aquest context prescriu que:

- La comunicació audiovisual no pot incitar a la violència, l'odi o la discriminació contra un grup o membres d'un grup per raó de sexe, entre altres motius de discriminació (4.2).
- La comunicació audiovisual no ha de contenir una provocació pública a la comissió de cap delictes i, especialment, no ha de provocar públicament la comissió d'un delictes de terrorisme, de pornografia infantil o d'incitació a l'odi, hostilitat, discriminació o violència contra un grup, una part del mateix o contra una persona determinada per motius racistes, xenòfobs, pel seu sexe (4.4)

En segon lloc, la LGCA presta especial atenció a la protecció de menors respecte a determinats continguts, alguns dels quals estan regulats en consonància amb la Llei orgànica 8/2021, de 4 de juny. Per exemple, fa referència a l'alfabetització mediàtica per tal que els menors puguin fer un ús responsable dels dispositius digitals i dels serveis d'intercanvi de vídeos a través de plataforma (art. 10). També, estableix a l'article 88 que les plataformes d'intercanvi de vídeos adoptaran mesures per protegir:

«a) A los menores de los programas, de los vídeos generados por usuarios y de las comunicaciones comerciales audiovisuales que puedan perjudicar su desarrollo físico, mental o moral.

b) Al público en general de los programas, de los vídeos generados por usuarios y de las comunicaciones comerciales audiovisuales que incumplan lo establecido en el artículo 4.2.

c) Al público en general de los programas, de los vídeos generados por usuarios y de las comunicaciones comerciales audiovisuales que incumplan lo establecido en el artículo 4.4.»

Igualment, amb l'objectiu d'incrementar la protecció de menors, l'article 89 estableix que les plataformes d'intercanvi de vídeos hauran d'establir instruments per qualificar els continguts en funció de l'edat, articular sistemes de verificació d'edat per als continguts més nocius, com la violència o la pornografia, i facilitar sistemes de control parental. Concretament, aquestes plataformes han de prendre les mesures següents:

«a) Incluir y poner en práctica en las cláusulas de condiciones del servicio de las plataformas de intercambio de vídeos las obligaciones establecidas en el artículo 88 sobre determinados contenidos audiovisuales.

- d) Establecer y aplicar sistemas de fácil uso que permitan a los usuarios del servicio calificar los contenidos que puedan vulnerar las obligaciones establecidas en el artículo 88.
- e) Establecer y operar **sistemas de verificación de edad** para los usuarios con respecto a los contenidos que puedan perjudicar el desarrollo físico, mental o moral de los menores **que, en todo caso, impidan el acceso de estos a los contenidos audiovisuales más nocivos, como la violencia gratuita o la pornografía.**
- f) Facilitar **sistemas de control parental** controlados por el usuario final con respecto a los contenidos que puedan perjudicar el desarrollo físico, mental o moral de los menores.
- g) Establecer y aplicar procedimientos transparentes, eficaces y de fácil uso para el tratamiento y la resolución de las **reclamaciones** de los usuarios a los prestadores del servicio, en relación con la aplicación de las medidas a que se refieren las letras anteriores.
- h) Facilitar medidas y herramientas eficaces de alfabetización mediática y poner en conocimiento de los usuarios la existencia de esas medidas y herramientas.»

Correspon a la Comissió Nacional dels Mercats i la Competència (CNMC), previ informe de l'Agència Espanyola de Protecció de Dades, avaluar la idoneïtat de les mesures previstes a l'article 89, per a la protecció dels i les menors en relació amb determinats continguts audiovisuals nocius com és la pornografia (art. 91). En coherència amb això, el legislador preveu també que es promoguin, tant a l'àmbit estatal com l'autonòmic, codis de conductes per protegir els usuaris de continguts sexistes, discriminatoris o estereotipats i de continguts amb violència gratuïta i pornografia (15.4.g i k, respectivament).

Recentment, la CNMC s'ha pronunciat sobre l'impacte de l'entrada en vigor de la LGCA en relació amb la pornografia i el seu impacte sobre els menors, de la manera següent:

«La **pornografía** está considerada por el nuevo marco normativo como **uno de los contenidos más nocivos que pueden afectar a los menores**. Por ello, entre otras cosas, se ha ampliado el ámbito de aplicación de la regulación audiovisual para imponer determinadas obligaciones a los titulares de **los servicios de intercambio de vídeos a través de plataforma en este ámbito**. Ejemplos de este tipo de servicios son: **YouTube, Twitch**, entre otros. Pero también puede considerarse servicio de intercambio de vídeos a través de plataforma al servicio provisto por **una página electrónica de pornografía** que cumpla esa definición. Por tanto, el servicio que da una página con vídeos de pornografía puede calificarse como servicio de intercambio de vídeos y estará sujeto a la regulación audiovisual.» (CNMC, 2022)

També, la llei prescriu que les dades personals de menors recollides o generades altrament per prestadors del servei d'intercanvi de vídeos no podran ser tractades amb fins comercials, com ara màrqueting directe, elaboració de perfils o publicitat personalitzada basada en el comportament (art. 90), i que les comunicacions comercials que fomentin comportaments nocius o perjudicials per a menors exigiran verificació d'edat i accés a usuaris majors (art. 91).

Segons la Disposició Final Novena de la LGCA «Los artículos 88 a 91 del título V entrarán en vigor transcurrido un plazo de tres meses desde la entrada en vigor de esta ley». Per tant, **a partir del dia 8 d'octubre de 2022 ja és vigent l'obligació d'implementar sistemes de verificació d'edat per part de les plataformes d'intercanvi de vídeos que tinguin continguts de caràcter pornogràfic i altres continguts nocius per a menors, i correspon a la CNMC el control** de la implementació dels sistemes de verificació per edat per tal d'evitar l'accés de les persones menors a aquests continguts. A més, previ informe preceptiu, però no vinculant de l'Agència Espanyola de Protecció de Dades, li correspon també a la CNMC avaluar la idoneïtat d'aquestes mesures.

Finalment, destaquem que l'article 157 de la LGCA inclou entre les infraccions molt greus, que donaran lloc a la imposició de multes dineràries, l'incompliment de l'obligació d'establir i operar sistemes de verificació d'edat per a menors en relació amb els continguts pornogràfics,

conjuntament amb altres infraccions greus com l'emissió de continguts audiovisuals que de manera manifesta incitin a la violència, a la comissió d'un delictes de pornografia infantil, que afavoreixin situacions de desigualtat de les dones o que incitin a la violència sexual o de gènere.

Els vloggers o influencers

La LGCA estableix també una regulació específica pel cas dels **vloggers** per oferir seguretat jurídica tant als usuaris que volen accedir als seus continguts com als propis **vloggers**. L'article 94 s'aplica als usuaris d'especial rellevància que emprin serveis d'intercanvi de vídeos a través de la plataforma que estiguin establerts a Espanya. Amb aquest concepte es vol cobrir les plataformes i les xarxes socials més implementades. Es considera que són usuaris d'especial rellevància aquells que realitzen una activitat econòmica amb ingressos significatius; els que assumeixen responsabilitat editorial sobre els seus continguts; i els que ofereixen els seus continguts a una part significativa del públic general (art. 94.2.). Es considera que estan establerts a Espanya si és aquí on tenen la seva seu central i prenen les decisions editorials (art. 3.2.a).

Si es donen totes aquestes condicions, els usuaris hauran de complir les següents: hauran d'estar inscrits en un registre estatal de prestador de serveis de comunicació audiovisual; hauran de complir els principis generals de la LGCA: dignitat humana (art. 4); igualtat de gènere i imatge de les dones (art. 6); persones amb discapacitat (art. 7); alfabetització mediàtica (art. 10); autoregulació (art. 12); corregulació (art. 14); i codis de conducta (art. 15). Especialment, i pel que fa a la protecció de menors respecte de continguts perjudicials, li són d'aplicació les mesures previstes a l'article 99.1 i 4; en concret, hauran de proporcionar informació sobre la naturalesa potencialment perjudicial per al desenvolupament físic, moral o mental dels i les menors a través d'un sistema de descripció de continguts, advertència acústica, símbol audiovisual o qualsevol altre mitjà que pugui descriure la naturalesa dels continguts. De manera més específica, el **vloggers** haurà de separar continguts violents o pornogràfics, formar part del codi de corregulació per a la qualificació de continguts, i proporcionar mecanismes de control parental o sistemes de codificació digital. L'incompliment d'aquestes obligacions pot donar lloc a una infracció greu o lleu, depenent de les circumstàncies i els prestadors a través dels quals s'emeten aquests serveis hauran de cessar l'emissió al primer requeriment de l'autoritat audiovisual.

La televisió lineal i a petició

Finalment, assenyalem que l'article 99 de la Llei, que està dedicat als continguts televisius perjudicials per al desenvolupament dels menors, estableix que en els serveis de comunicació audiovisual televisiva lineal en obert, es prohibeixen les escenes pornogràfiques i de violència gratuïta, mentre que els continguts amb la qualificació «no recomanat per a menors de 18 anys» només es podran emetre entre les 22.00 i les 6.00h (art. 99.2.a i c). En els serveis de comunicació audiovisual televisiva lineal d'accés condicional, els continguts perjudicials per als menors han de tenir sistemes de control parental o codificació digital (art. 99.3.b), i en els serveis de comunicació audiovisual televisiva a petició els continguts pornogràfics o de violència gratuïta hauran d'estar en catàlegs separats i tenir sistemes de control parental o codificació digital (art. 99.4.a). En tot cas, els serveis de comunicació audiovisual televisius hauran d'informar sobre la naturalesa potencialment perjudicial per al desenvolupament dels menors a través d'un sistema de descripció de continguts, advertència acústica, símbol audiovisual o qualsevol altre mitjà que pugui descriure la naturalesa dels continguts. (art. 99.1). La vulneració d'aquestes prohibicions es considera també una infracció molt greu (art. 157).

La pràctica espanyola relativa al bloqueig de plataformes pornogràfiques: l'AEPD i la CNMC

L'Agència Espanyola de Protecció de dades (AEPD) ha mostrat en els darrers anys la seva preocupació per la protecció de menors a Internet i per la difusió no consentida de continguts de caràcter sexual. A més de publicar una guia sobre la protecció de menors a Internet, on fa referència a les eines de verificació d'edat que les pàgines amb contingut apte només per a adults haurien d'utilitzar (AEPD, 2020), l'Agència, preocupada per l'accés primerenc de menors a continguts pornogràfics, ha decidit dur a terme una investigació d'ofici sobre la verificació per edat a les pàgines pornogràfiques allotjades a Espanya. En aquest context, una investigació iniciada l'any 2021 ha acabat el 31 d'octubre de 2022 amb una resolució de l'AEPD en contra de Techpump Solutions S.L., una empresa asturiana titular de cinc pàgines webs pornogràfiques (Salvador, 2022). L'Agència li ha imposat una sanció de 525.000 euros per no garantir el no tractament de les dades de caràcter personal dels menors i per no adoptar «medidas de seguridad apropiadas mediante las que se verifique la edad de los usuarios, registrados o no, que accedan a las páginas de su propiedad, garantizando que son mayores de edad», en violació de la Llei 34/2002, de Serveis de la Societat de la Informació i Comerç Electrònic, i fent referència també a la vulneració de l'article 89.1.e de la LGCA de 2022 (AEPD, 2022). L'AEPD dona un mes de temps a l'empresa per pagar la multa i adoptar les mesures correctores necessàries per adequar la seva actuació a la normativa vigent. Es tracta d'un cas pioner que podria obrir el camí a més casos d'aquest tipus.

També, l'AEPD ha impulsat aquest any la retirada de 200 continguts de caràcter sexual d'Internet a través del canal prioritari que ha creat amb aquesta finalitat. Aquestes sol·licituds, presentades majoritàriament –però no únicament– per dones i que reclamen la retirada de continguts la publicació dels quals no és consentida, s'han resolt en qüestió d'hores, i s'ha aconseguit una efectivitat del 94% quant a l'obediència de mesures cautelars (Europaress, 2021). El Canal prioritari creat per l'AEPD permet a la persona afectada o a qualsevol altra persona, tant menor com adulta, sol·licitar la retirada de fotografies, vídeos o àudios de contingut sexual o violent publicades a Internet sense el consentiment de les persones afectades (persones espanyoles o que es trobin a Espanya). És un canal que intervé de forma molt àgil, amb caràcter d'urgència, a través de la pàgina web corresponent (<https://www.aepd.es/ca/canalprioritario>) i en la gran majoria dels casos permet una resolució en poques hores.

Pel que fa a la CNMC, hi ha dues decisions recents relatives a plataformes de pornografia. En les dues resolucions, adoptada arran d'unes denúncies remeses a la CNMC per les autoritats audiovisuals de França i Polònia respectivament en relació amb plataformes de pornografia amb la seva seu a Espanya (Astúries i Catalunya respectivament), arriben a la mateixa conclusió.

Quant al primer cas, en el marc del procediment establert pel Memoràndum d'Enteniment del Grup d'Entitats Reguladores Europees per als Serveis de Comunicació Audiovisual (ERGA), el regulador audiovisual de Polònia va denunciar davant la CNMC a la ja citada empresa Techpump Solutions S.L., domiciliada a Espanya, ja que una de les seves pàgines de pornografia –PORN300– ofereix els seus serveis en llengua polonesa i territori polonès sense comptar amb les mesures de verificació d'edat imposades per les Directives (UE) 2010/13/UE i 2018/1808 relatives al sector audiovisual. En la mateixa línia que l'AEPD a la decisió esmentada, la CNMC va concloure que aquesta pàgina electrònica complia els requisits per ser considerada plataforma d'intercanvi de vídeos perquè realitzava una activitat econòmica en rebre una contraprestació dels anunciants, la seva finalitat principal era la distribució de contingut audiovisual al públic en general, i habilitava els seus usuaris a publicar contingut que organitzava fent ús de mitjans automàtics, permetent així l'intercanvi de contingut pornogràfic amb l'objectiu d'entretenir (CNMC, 2022b).

A més, la CNMC va observar que hi havia un risc cert que els menors d'edat en general poguessin accedir a la pornografia, ja que l'accés era immediat i s'exigia per part de l'usuari final una mera declaració formal de majoria d'edat. Així i tot, el juny de 2022, moment de la valoració d'aquest cas, la CNMC no va poder exigir el compliment de l'obligació d'establir mesures de verificació d'edat a la plataforma en qüestió, ja que la facultat d'exigir el compliment d'aquestes mesures a les plataformes d'intercanvi de vídeos li ha estat atorgada per la LGCA i no entrava en vigor abans del 9 d'octubre de 2022. No obstant això, hem vist que l'AEPD ha pres mesures en contra d'aquesta empresa d'acord amb la legislació vigent fins a l'entrada en vigor de la LGCA. I la claredat i contundència del plantejament de la CNMC en aquest cas deixa clar que aquest organisme està preparat per exigir aquestes mesures a aquestes plataformes en relació amb els casos que investigará o que li siguin remesos a partir del mes d'octubre de 2022.

El CNMC arriba a una conclusió semblant en el cas que li ha estat remès per l'autoritat audiovisual francesa (ARCOM) en juliol de 2022, relatiu a la pàgina de pornografia Jacquie et Michel. Es tracta d'un cas que ha tingut molta repercussió a França per la seva gravetat –els seus dirigents estan sent jutjats per proxenetisme, violacions i tracta d'éssers humans– i al que ja ens hem referit en examinar el marc normatiu i la pràctica francesos (vegeu apartat 3.4 del capítol 4). Doncs resulta que aquest cas està relacionat amb Espanya, ja que la propietària de la web Jacquie et Michel és Detchema, una empresa que té la seva seu legal a Barcelona. En aquest cas, la CNMC va concloure que la pàgina electrònica en qüestió complia els requisits per ser considerada plataforma d'intercanvi de vídeos. No obstant això, d'una forma molt similar al cas anterior, no va poder adoptar mesures més enllà de la remissió al Ministeri d'Afers Econòmics i Transformació Digital, ja que encara no podia exigir el compliment de l'obligació d'establir mesures de verificació d'edat, pel fet de tractar-se d'una data anterior al 9 d'octubre de 2022. Tot i això, la CNMC respon l'autoritat audiovisual francesa informant que Detchema ha donat una resposta positiva a l'actuació de la CNMC, no només responent al requeriment d'informació, sinó també mitjançant l'adopció d'un nou mètode de verificació d'edat que va més enllà de la verificació de la targeta bancària, concretament el sistema de verificació Yoti. Finalment, reitera la seva preocupació relativa als efectes dels continguts pornogràfics sobre els menors i deixa constància en la seva decisió que «la supervisión y monitorización de la emisión de estos contenidos y las medidas implementadas para asegurar un consumo seguro de los mismos será una prioridad para esta Comisión una vez entre en vigor la obligación de establecer medidas de verificación de edad» (CNMC, 2022c, 15-16). Es tracta sens dubte d'una declaració molt positiva i esperançadora.

Tot i això, queda per veure com es resoldran algunes qüestions que determinen l'èxit d'aquests sistemes de bloqueig de continguts reservats als adults. Entre aquestes, destaca la qüestió de qui i com qualifica si aquests continguts són per adults o no. Mentre que per a les plataformes que ofereixen continguts pornogràfics de forma prevalent o de forma fàcilment identificable en una de les seves categories de continguts no serà necessària la qualificació de cada vídeo, ja que resulta obvi que l'accés a tota la plataforma o a tota la categoria requerirà d'una verificació d'edat, la cosa es complica quan es tracta de materials de caràcter pornogràfic que apareixen en plataformes més genèriques i, per tant, de manera menys clara, en categories no clarament identificades com a pornogràfiques o no aptes per a menors, com pot ser el cas de xarxes socials de caràcter més generalista. En aquests casos, la CNMC alerta que l'eficàcia dels sistemes de verificació d'edat implementats per la plataforma depèn en última instància de la informació que ofereix l'usuari quan penja cada vídeo, ja que són ells que han de titular i descriure els seus vídeos, així com afegir l'eventual restricció d'edat (+18). En aquest context, la CNMC alerta sobre dos aspectes que dificulten l'èxit del procés:

d'una banda, en general «las reglas internas de las plataformas no imponen la obligatoriedad de añadir una restricción de edad a los vídeos con contenidos seriamente perjudiciales, tratando el tema como una cuestión opcional». I de l'altra, el fet que «no suele permitirse la monetización de vídeos con restricción de edad, genera el incentivo económico para que los prestadores de estos nuevos servicios no añadan restricciones de visualización, puesto que, si lo hacen, obtienen menos ingresos con su vídeo» (CNMC, 2020, 12). El sistema actual no afavoreix, sinó més aviat desincentiva, la categorització dels vídeos per a majors d'edat, per la qual cosa serà important assegurar-se que les plataformes introdueixin canvis que incentivin aquesta categorització correcta, sota pena de les multes ingents que els podrien caure per al que ara es considera una infracció greu a la LGCA.

Altres textos rellevants

També, ens hem de referir a la Llei orgànica 3/2018, de 5 de desembre, de protecció de dades personals i garantia de drets digitals, que ve a desplegar el dret fonamental a la protecció de les persones físiques en relació amb el tractament de dades personals, establert a l'article 18.4 de la Constitució. L'objectiu de la norma és establir el sistema de garanties dels drets digitals. La llei prescriu que els progenitors han de procurar que els infants i adolescents facin un ús equilibrat i responsable dels dispositius digitals i dels serveis de la societat de la informació per tal de garantir un adequat desenvolupament de la seva personalitat i preservar la seva dignitat i els seus drets fonamentals (art. 84). Altrament, i en la línia d'altres disposicions que estableixen mesures de sensibilització sobre l'ús segur d'Internet, l'article 97 preveu que el Govern de l'Estat (en col·laboració amb les comunitats autònomes) elaborarà un Pla d'Actuació per promoure accions de formació, difusió i conscienciació perquè els menors facin un ús equilibrat i responsable dels dispositius digitals, de les xarxes socials i dels serveis d'Internet (art. 97.2). I encara, a la disposició addicional 19 s'estableix que en el termini d'un any des de l'entrada en vigor d'aquesta llei orgànica (que es produeix el 7 de desembre de 2018) el Govern havia de remetre al Congrés dels Diputats un projecte de llei dirigit específicament a assegurar els drets dels i les menors davant l'impacte d'Internet, amb el fi de garantir la seguretat i lluitar contra la discriminació i la violència que és exercida sobre ells a través de les noves tecnologies.

Assenyalem també que, abans de començar l'etapa del confinament (febrer de 2020), l'Agència Espanyola de Protecció de Dades va publicar les recomanacions orientades a evitar l'accés dels menors a contingut inapropiat a Internet (AEPD, 2020), dirigides a mares i pares i també a entitats i a editors de continguts per fomentar un ús responsable de la tecnologia i protegir la infància i la joventut dels continguts inadequats. Més enllà d'aportar diferents opcions (com la d'usar cercadors segurs i apps de contingut exclusiu per a infants) el document se centra en l'ús del control parental a través dels sistemes operatius, proveïdors d'Internet o tercers que faciliten accions que permeten conèixer l'ús que es fa des dels dispositius mòbils. I també fa un apunt molt interessant sobre els mètodes de control per part d'editors i publicadors de continguts per verificar la majoria d'edat dels usuaris. En aquest apartat esmenta algunes solucions que ja existeixen en el mercat que s'encarreguen de verificar la identitat o l'edat de l'usuari mitjançant un document oficial identificatiu o a través de tecnologia de reconeixement facial.

Igualment, el Govern central ha adoptat l'any 2021 la Carta de Drets Digitals, que proposa un marc de referència per a l'acció dels poders públics. En concret, i pel que ara interessa, dins de l'apartat dedicat als drets d'igualtat hi ha una referència expressa a la «Protecció de les persones menors d'edat en l'entorn digital» (apartat X). En aquest punt, s'insisteix en el deure de mares, pares o representants legals dels menors de vetllar perquè aquests facin

un ús responsable i equilibrat dels entorns digitals. També esmenta que es promourà la implantació de procediments per a la verificació de l'edat, el dret a rebre formació i informació adequada sobre els entorns digitals als quals accedeixin, així com a obtenir la tutela dels seus drets enfront de comportaments o accions lesives o il·lícites. Per cloure aquest apartat es diu que s'impulsarà l'estudi d'impacte en el desenvolupament de la personalitat dels menors derivat de l'accés a entorns digitals nocius o perillosos i que es prestarà especial atenció als seus efectes en l'educació afectiva i sexual, les conductes dependents, la igualtat, l'orientació sexual i identitat de gènere (Govern d'Espanya, 2021).

5. La normativa relativa a l'educació afectiva i sexual per als menors

Com s'ha vist, el consum de la pornografia per part d'adolescents i joves s'associa a la seva curiositat i falta d'informació adequada sobre sexualitat i relacions afectives. En efecte, existeix una carència important al voltant de l'educació afectiva i sexual dels i les joves, no només a l'àmbit familiar, sinó també en els centres educatius.

La llei Orgànica 2/2010, de 3 de març, de salut sexual i reproductiva i de la interrupció voluntària de l'embaràs estableix que els poders públics han d'assegurar la informació i l'educació afectiva i sexual i reproductiva en els continguts formals del sistema educatiu (art. 5.1.a i 10). Per la seva banda, la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació (amb les modificacions introduïdes per la Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre) introdueix com un dels principis en què s'inspira el sistema educatiu espanyol «el foment de la igualtat efectiva de dones i homes a través de la consideració del règim de la coeducació de nins i nines, l'educació afectiva i sexual, adaptada al nivell maduratiu, i la prevenció de la violència de gènere» (art. 1.l). A més, l'educació afectiva i sexual entra dins els principis pedagògics de l'etapa de l'educació primària (art. 19.2). Així mateix, es preveu com a objectiu específic de l'educació primària que nins i nines desenvolupin «capacitats afectives en tots els àmbits de la personalitat i en les seves relacions amb els altres, així com una actitud contrària a la violència, als prejudicis de qualsevol classe i als estereotips sexistes» (art. 17.m). Es preveu també que en l'organització dels cursos d'Educació Secundària Obligatoria es fomentarà l'educació afectiva i sexual (arts. 24.5 i 25.6). Així mateix, trobam dins els objectius del batxillerat consolidar la maduresa afectiva-sexual (art. 33.b).

Aquesta regulació primària s'ha vist complementada per les disposicions reglamentàries que despleguen els currículums per cada etapa educativa: el Reial decret 157/2022, de 1r de març, pel qual s'estableixen l'ordenació i els ensenyaments mínims de l'educació primària; el Reial decret 217/2022, de 29 de març, pel qual s'estableix l'ordenació i els ensenyaments mínims de l'Educació Secundària Obligatoria; i Reial decret 243/2022, de 5 d'abril, pel qual s'estableix l'ordenació i els ensenyaments mínims de batxillerats. Aquests es refereixen a l'educació afectiva i sexual dins els principis pedagògics i estableixen el seu caràcter de contingut transversal, encara que es vinculi aquesta educació a les disciplines de Valors Cívics i Ètics i Tecnologia.

Tot i això, cal recalcar que la seva inclusió en la legislació educativa espanyola des de fa diverses dècades no ha estat acompanyada per un desenvolupament adequat de la mateixa en el sistema educatiu (Bartolomé, 2021; Bejarano Franco, 2016), malgrat la importància de l'educació afectiva i sexual per al desenvolupament d'una sexualitat sana, respectuosa i igualitària i, de manera més general, per al desenvolupament de la personalitat dels infants i adolescents (Parlament Europeu, 2021; Albury, 2014; Ballester et al., 2022). Els experts consideren que cal introduir una assignatura específica d'educació sexual en l'àmbit de la legislació nacional, ja que l'opció actual d'impartir aquests continguts de manera transversal fa que el seu abast sigui molt limitat i que es dilueixi, ja que no s'arriba a tractar aquests continguts de manera específica ni a dedicar-hi el temps i l'atenció que requereixen (Bartolomé, 2021; Fundación Alternativas,

2020). A més, l'educació afectiva i sexual a Espanya continua en general reduïda a l'anatomia, a les malalties de transmissió sexual i a la salut reproductiva, en un context on l'augment de conductes sexuals violentes i de risc fa molt urgent la implantació d'un nou model d'educació afectiva i sexual que abordi els valors i els aspectes emocionals i relacionals de la sexualitat i que inclogui una anàlisi crítica de la pornografia (Ballester et al., 2020).

6 Marc normatiu autonòmic

6.1. La igualtat entre homes i dones a través de l'ordenament jurídic autonòmic

Pel que fa a la igualtat entre homes i dones, cal esmentar que el sistema d'organització territorial d'Estat, concretat en el Títol VIII de la Constitució, ha permès que les comunitats autònomes puguin dur endavant polítiques d'igualtat i de protecció de les víctimes de violència de gènere, en paral·lel a l'acció estatal. Pel que fa al sistema autonòmic balear, la primigènia redacció de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears (Llei orgànica 2/1983, de 25 de febrer) ja es refereix al valor suprem de la igualtat com a un dels elements en què s'inspira l'autogovern (preàmbul) i que ha de ser promogut per totes les institucions autonòmiques (art. 9).

En la redacció vigent de l'Estatut d'autonomia (donada per la Llei orgànica 1/2007, de 28 de febrer) s'estableix com un dels elements fonamental de l'autonomia balear «la igualtat de drets, especialment la igualtat entre homes i dones» (preàmbul). A més, es disposa que l'autogovern es fonamenta en el valor de la igualtat, juntament amb els de la dignitat humana, la llibertat, la justícia, la pau i els drets humans (art. 12). S'afegeix que els poders públics han d'actuar d'una forma prioritària sobre la igualtat de drets d'homes i dones en tots els àmbits, especialment en matèria d'ocupació i treball; i la protecció social contra la violència de gènere (art. 16.3). També es reconeix el dret de totes les dones i homes al lliure desenvolupament de la personalitat i capacitat personal, i a viure amb dignitat, seguretat i autonomia (art. 17.1). A més a més, s'estableix que els poders públics han de vetllar per la plena participació de les dones i els homes en la vida laboral, social, familiar i política (art. 17.2). Pel que fa al règim de competències en matèria d'igualtat, l'Estatut confereix, com a competència pròpia dels consells insulars, les polítiques de gènere, la conciliació de la vida familiar i laboral, i les polítiques relatives a la dona (art. 70.20).

Pel que fa al desplegament autonòmic de les previsions estatutàries, la llei més rellevant és sense cap dubte la Llei 11/2016, de 28 de juliol, d'igualtat entre homes i dones, que complementa, a l'àmbit autonòmic, la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes. Es tracta d'una norma dirigida principalment a l'administració autonòmica, insular i local, amb l'objectiu que siguin els poders públics els qui adaptin les seves actuacions, en tots els àmbits, a aconseguir la igualtat efectiva entre dones i homes. Però també imposa la necessitat d'actuar a totes les persones, físiques i jurídiques, que hagin d'actuar, col·laborar o contractar amb l'administració. Es tracta d'una llei transversal que incideix en tots els àmbits (laboral, educatiu, sanitari, social, familiar) i que introdueix mesures molt rellevants per eliminar i corregir qualsevol forma de discriminació per raó de sexe. Entre els principis generals que han de regir les actuacions que els poders públics de les Illes Balears que la llei estableix, hi ha l'adopció de mesures per erradicar la violència masclista, la violència familiar i totes les formes d'assetjament sexual i per raó de sexe, orientació i identitat sexuals i de gènere, a fi de garantir el dret a viure sense violència (art. 3.1.d). Una de les formes de violència que es contempla és la violència sexual contra les dones, una forma de violència que, com hem examinat en aquest estudi, és prevalent a la pornografia.

Només per referir-nos a algunes de les mesures més pertinents en relació amb el tema que ens ocupa, en la llei d'igualtat s'estableix un mandat que les polítiques públiques educatives vagin encaminades a un desenvolupament integral de la persona al marge d'estereotipus i rols de gènere (art. 26.1). Es preveu també l'encàrrec d'incloure el tractament de la vida afectiva i sexual en el disseny i el desenvolupament curricular en les diferents etapes educatives amb la finalitat de garantir una formació integral per prevenir, entre altres, les conductes violentes (art. 27.1.g), i de dissenyar accions específiques per combatre l'ús de les tecnologies i les xarxes socials com a instrument per exercir violència masclista (art. 27.3). També, es preveu el foment de la igualtat en els mitjans de comunicació, que no poden presentar a les dones com a inferiors en dignitat ni com a simples objectes sexuals, i que tampoc poden difondre continguts que justifiquin o banalitzin la violència contra les dones (art. 59). Es refereix al fet que el criteri de la igualtat haurà d'estar present en l'ús de les noves tecnologies (art. 63), i també a la responsabilitat del Consell Audiovisual de les Illes Balears en el foment de la igualtat de gènere i els comportaments no sexistes en els continguts de les programacions que ofereixen els mitjans de comunicació en les Illes Balears (art. 64). En aquest sentit, reiterem amb preocupació que aquest Consell continua inoperatiu i no pot, per tant, dur a terme el seu mandat de control davant la vulneració de la igualtat de gènere als mitjans de comunicació (vegeu apartat 6.3 més abaix).

El Títol V de la Llei, dedicat a la violència masclista com a manifestació de la discriminació que pateixen les dones i nines i de les relacions de poder dels homes sobre les dones que s'exerceix sobre elles pel fet mateix de ser dones, abasta molts tipus de violència. Entren en la definició de violència masclista la violència física, la violència psicològica, la violència econòmica, la violència sexual, així com els abusos sexuals i agressions sexuals, la violència simbòlica, el feminicidi i mutilació genital femenina (art. 65.1). En el context de la pornografia, resulten especialment rellevants dues formes de violència que s'han de prevenir, erradicar i sancionar per part de les administracions i altres actors rellevants: la violència sexual i la simbòlica.

La violència sexual, els abusos sexuals i les agressions sexuals inclouen qualsevol acte de naturalesa sexual forçada per l'agressor o no consentida per les dones, com la tracta d'éssers humans amb finalitat d'explotació sexual, la imposició, mitjançant la força o amb intimidació, de relacions sexuals no consentides, i l'abús sexual o qualsevol acte que impedeix a les dones exercir lliurement la seva sexualitat (art. 65.4.d). Ja hem comentat anteriorment que la pornografia es nodreix de la tracta de dones i nines per poder oferir la quantitat de continguts pornogràfics, i a més d'una naturalesa tan violenta, que estan disponibles a la xarxa (vegeu apartat 5 del capítol 1). Sense l'explotació forçada de dones i nines, aquests continguts no podrien estar disponibles, i és molt important que la societat en conjunt sigui conscient d'aquest fet, ja que la prevenció passa també –o sobretot– per l'erradicació de la demanda d'aquest tipus de continguts. En aquest context, assenyalem que el Consell de Govern aprovà el Pla Autonòmic per a la lluita contra el Tràfic de Dones i Nines amb Finalitats d'Explotació Sexual el maig de 2019, que té l'objectiu de prevenir, intervenir i sensibilitzar sobre la tracta amb finalitats d'explotació sexual, i protegir, recuperar i integrar les dones i nines que en són víctimes.

És també especialment important referir-nos a la violència simbòlica, ja que la pornografia, i en particular la nova pornografia imperant a Internet, s'hauria de considerar una forma de violència simbòlica contra la dona, en encaixar amb la definició de violència simbòlica de la llei, que és la següent: «icones, representacions, narratives, imatges, etc., que reproduïxen o transmeten relacions de dominació dels homes respecte de les dones, així com desigualtats de poder entre sexes i de segregació» (art. 65.4.e).

6.2. Llei 9/2019, de 19 de febrer, de l'atenció i els drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears

Entre les mesures d'aquesta llei més directament relacionades en la temàtica que ens ocupa, destaca l'encàrrec a les administracions públiques de vetllar pel control de les noves tecnologies i les xarxes socials per atendre les necessitats de les persones menors d'edat (art. 5.2). La llei també estableix que les administracions hauran de desenvolupar i executar programes destinats a adoptar mesures preventives de tota classe de violència a través de les noves tecnologies (art. 35.1 in fine), fa referència al reconeixement del dret a la informació adequada a la seva edat de les persones menors (art. 46) i al mandat als mitjans de comunicació que emetin en el territori balear de respectar la dignitat i la igualtat dels menors, així com a les autoritats i als organismes competents en l'àmbit de l'autoregulació de garantir el compliment dels codis de conducta destinats a salvaguardar la promoció dels valors esmentats (art. 47. 2 i 3).

També, hi ha un article específicament dedicat a la informació digital i a la responsabilitat dels progenitors i de qui tingui la guarda legal de les persones menors d'edat, així com dels poders públics, de vetllar perquè els menors facin un bon ús d'Internet i de les xarxes socials; i, pel que fa a les administracions autonòmiques competents, estableix el mandat de dur a terme accions per «procurar eines i recomanacions que ajudin a fomentar l'ús segur i responsable d'Internet i de les TIC» i l'obligació d'instal·lar en els serveis on s'ofereixen serveis telemàtics mitjans tècnics per limitar l'accés dels infants i dels adolescents a continguts perjudicials per al seu desenvolupament personal (art. 60). A l'àmbit educatiu, l'administració autonòmica ha de propiciar, durant les etapes d'escolaritat obligatòria, la inclusió en els currículums del principi d'igualtat (art. 40.4.e), i s'han d'implantar el coneixement sobre l'ús segur i fiable de les tecnologies de la informació (art. 66) així com l'educació afectiva i sexual adequada a cada etapa evolutiva dels infants i adolescents (art. 88.f).

Però és igualment indubtable l'existència de límits inherents a la competència autonòmica quan el que està en joc és l'exercici de drets fonamentals, ja que en aquest cas, la Constitució atribueix a l'Estat la competència exclusiva per regular les condicions bàsiques que garanteixen la igualtat de tots els espanyols en l'exercici dels drets i llibertats constitucionals (art. 149.1.1ª CE).

6.3. Lleis del sector audiovisual de les Illes Balears

L'article 7 de la Llei 5/2013, d'1 d'octubre, audiovisual de les Illes Balears està dedicat als drets del menor com a usuari dels serveis de la comunicació audiovisual. En l'apartat 1.e d'aquest precepte es prohibeix l'emissió de continguts audiovisuals que puguin perjudicar el desenvolupament integral de les persones menors i, en particular, les escenes de pornografia, maltractament i violència. També es preveu que quan el servei de comunicació es faci a través d'un catàleg de programes, s'hauran de separar els continguts que puguin ser nocius per a les persones menors i s'hauran d'establir dispositius de control parental que permetin el bloqueig de continguts perjudicials per als menors (art. 7.4).

Assenyalem també que, 12 anys després de la promulgació de la llei 15/2010, de 22 de desembre que ha establert el Consell Audiovisual de les Illes Balears, aquest organisme segueix sense ser operatiu, cosa que representa una mancança important en el pla de la protecció dels drets dels ciutadans de les Illes Balears en relació amb l'accés i ús de l'entorn audiovisual i digital, especialment quan considerem que altres consells audiovisuals autonòmics estan sent actius en la tutela dels drets dels i les menors davant de la pornografia a Internet (Consell audiovisual d'Andalusia, 2022; Consell Audiovisual de Catalunya, 2020).

6.4. Llei 1/2022, de 8 de març, d'educació

La norma parteix de la necessitat d'adoptar enfocaments més transversals i assegurar una formació integral centrada, entre altres elements formatius, en l'educació afectiva i sexual. Estableix que el sistema educatiu es regeix, entre altres principis, en la igualtat entre homes i dones i en la prevenció de la violència masclista (art. 3.1.u). Aquests principis estan presents en totes les etapes educatives, de forma més específica en l'Educació Secundària Obligatòria (art. 14.1.b i i). A més, es preveu específicament que els materials didàctics no poden contenir estereotips sexistes o discriminatoris (disposició addicional vuitena).

La Llei també incideix en la inclusió de la competència digital des d'un enfocament transversal per a tot l'alumnat i en totes les etapes educatives. Aquest enfocament es concreta en la inclusió entre els objectius de l'educació primària de l'adquisició de les competències digitals necessàries per a l'ús de les tecnologies de la informació i de la comunicació audiovisual (art. 12.1.c). Durant l'etapa de l'educació secundària caldrà, a més, incidir en aquestes destreses per potenciar l'ús segur d'aquestes tecnologies (art. 14.1.g). També es preveu, en la línia apuntada en l'exposició de motius, que el currículum que conforma els ensenyaments s'encamina a la consecució d'un sistema educatiu orientat, entre altres objectius, a la utilització responsable de les tecnologies de la informació i la comunicació (art. 123.3.q).

A les Illes Balears, la Conselleria de Salut ha elaborat el programa «**Amb tots els sentits**», un programa d'educació afectiva i sexual que té com a finalitat facilitar que l'alumnat «adquireixi els coneixements, les actituds i les habilitats necessàries per viure la sexualitat amb plaer i satisfacció, de manera segura i responsable, elegint relacions gratificants, igualitàries i no discriminatòries» (Govern de les Illes Balears, 2022). Ofereix eines per implementar una educació sexual continuada i adaptada a cada edat i cada etapa escolar.

Tot i això, es tracta d'un programa de caràcter voluntari, que no està implantat de forma sistemàtica a l'àmbit educatiu: a la pràctica, són pocs els centres que ho estan implementant. En efecte, estudis realitzats darrerament sobre aquesta qüestió han arribat a la conclusió que al sistema educatiu de les Illes Balears hi ha una excessiva dependència del *factor humà* en l'educació afectiva i sexual i que aquesta depèn del compromís de professionals determinades i no d'unes directrius clares i estructurades dins de Plans formatius (Sedano i Ballester, 2020).

A més, aquest programa posa a disposició del professorat un ventall de materials, però no inclou professionals formats que puguin impartir aquests continguts, mentre que l'alumnat demana que siguin professionals externs de la psicologia, la sexologia o la salut que imparteixin aquests tallers, no el professorat del mateix centre. Finalment, es podrien tractar de manera més aprofundida una sèrie d'aspectes, entre ells la pornografia, la tracta de dones i nines i la prostitució, i així fomentar més el debat respecte d'aquestes qüestions. Cal promoure una anàlisi crítica més profunda de la relació d'aquests fenòmens amb els valors de dignitat humana, d'igualtat i de rebuig a la violència exercida en contra de les dones i de qualsevol persona, així com de l'impacte de la pornografia i de l'entorn digital en la sexualitat i les relacions afectives d'adolescents i joves de les Illes Balears.

CAPÍTOL 6

Conclusions i recomanacions

1. Conclusions relatives als drets fonamentals en joc

El dret del i la menor a la protecció –i la corresponent obligació de protecció dels poders públics– té un caràcter prevalent quan altres drets fonamentals entren en col·lisió amb aquest dret. D'acord amb el principi fonamental de l'interès superior del menor i considerant la normativa i la jurisprudència europea i nacional pertinent, **la llibertat d'expressió no pot prevaldre sinó que, al contrari, ha de ser l'objecte de restriccions quan perjudica els i les menors** i impedeix la protecció efectiva del seu dret al benestar i a un desenvolupament físic, mental, emocional, moral i social equilibrat i lliure de violència.

De la mateixa manera, el dret a la igualtat de gènere i a la no discriminació per raó de sexe és un eix vertebrador dels ordenaments moderns i democràtics i té, per tant, un caràcter prevalent. Per aquesta raó, el marc legislatiu nacional i internacional contemplen **el discurs violent, de l'odi, sexista o altrament discriminatori contra les dones o les nines com un límit intransitable a la llibertat d'expressió**, prohibint-lo de forma general i d'una manera especialment contundent als mitjans de comunicació i audiovisuals.

Per tant, les administracions públiques tenen el deure d'adoptar les mesures necessàries per garantir que en tots els entorns on es mouen **els i les menors**, i especialment a l'entorn digital, ja que hi accedeixen de forma quotidiana, **estiguin protegits de continguts i contactes nocius** per a ells. També han d'estar protegits de l'explotació sexual i dels contactes la línia que els exposen a aquesta explotació. Així mateix, les administracions públiques han d'exercir un control per **garantir el compliment de la prohibició de publicar continguts violents, sexistes** i que transmeten una imatge degradant, submissa o estereotipada de la dona, però en aquest cas no només a través de restriccions d'accés per a menors, sinó d'un bloqueig total d'aquests continguts, ja que queden prohibits per a tots els públics: tant menors com adults.

No obstant això, **aquests controls a la pràctica no s'estan donant**. Si aquestes restriccions i prohibicions han assolit un bon nivell d'efectivitat en els mitjans audiovisuals tradicionals, la situació en relació amb Internet –el mitjà audiovisual més utilitzat avui dia– és especialment preocupant, ja que **no s'està exercint cap tipus de control d'accés de menors als continguts reservats als adults**, un accés que s'està donant en edats molt primerenques (8-10 anys en un percentatge gens menyspreable de casos, i amb 13 anys ja de manera molt generalitzada). De la mateixa manera, els continguts que per llei estan prohibits per a tots els públics són accessibles en un clic no només pels adults sinó també per a un infant petit (violència cap a les dones, comportaments sexistes degradants, violacions de dones, abusos sexuals a nines i nins, etc.). Per tant, el mandat constitucional de protecció del i la menor per part dels poders públics no s'està complint en relació amb l'entorn digital, justament el més utilitzat pels i les menors, la qual cosa implica un abandonament d'aquests davant d'una exposició sense precedents a la pornografia i la violència envers les dones i les nines. És evident que aquesta exposició no pot no deixar empremtes a les noves generacions, tal com ho indiquen ja nombrosos estudis i alerten els mateixos adolescents de les Illes Balears, preocupats per l'accés de nins i nines petits a continguts perjudicials (vegeu Part I).

Així mateix, s'estan vulnerant altres drets fonamentals dels infants i adolescents, atès que a més d'exposar-los a aquests riscos relatius als continguts, les xarxes socials i les plataformes d'intercanvi de vídeos estan propiciant riscos de contacte i de comportament. Concretament, **s'està**

vulnerant el dret a la protecció davant de l'exploració sexual, ja que aquests espais digitals s'estan utilitzant primer per captar i incitar (*grooming*) i després per coaccionar (*sextorsió*) a menors perquè participin en activitats sexuals i en l'enregistrament de material pornogràfic. La gravetat d'aquest fenomen queda reflectida a les xifres de la Internet Watch Foundation que indica que del nombre rècord de 252.000 URL amb imatges o vídeos de nins i nines patint abús sexual que va eliminar l'any 2021, la majoria (182.281) contenien imatges o vídeos de **material autogenerat**, fet que suposa un augment del 374% respecte dels nivells de 2019. A més, les imatges d'abús sexual d'infants d'entre 11 i 13 anys són les més freqüents, ja que representen 7 de cada 10 casos.

D'altra banda, el dret a l'educació establert al Dret internacional, nacional i autonòmic inclou el **dret a l'educació afectiu sexual**, l'adequada implementació del qual resulta essencial per contrarestar el rol preponderant —i nociu en termes de relacions igualitàries, segures i plaents— que té avui la pornografia en l'aprenentatge de la sexualitat. Tot i les previsions normatives relatives a la impartició d'una educació afectiva i sexual a totes les etapes escolars, aquestes **no s'estan implementant de manera adequada** a la pràctica, tant des de la perspectiva quantitativa com qualitativa. D'una banda, són pocs els centres que imparteixen aquests continguts, i generalment són tallers al voltant de dues hores, cosa que resulta clarament insuficient. I de l'altra, no són impartits per professionals externs i especialitzats en aquesta matèria, i els continguts no són integrals.

També, la indústria de la pornografia i el lliure accés a aquesta vulnera el dret dels i les menors —especialment de les nines i adolescents— i de les dones a no ser sotmeses a **la tracta d'éssers humans amb fins d'exploració sexual**. La lliure difusió de pornografia a Internet gràcies a la tecnologia 4G ha fet que el negoci de la pornografia hagi crescut de manera mai vista anteriorment. **La demanda més gran de material pornogràfic ha disparat la demanda de dones i menors a la pornografia**, una demanda que no es podria satisfer sense recórrer a la tracta de dones i menors per ser explotats en aquesta indústria. Per tant, la pornografia actualment, amb les dimensions que revesteix, s'alimenta clarament de la tracta d'éssers humans. I cal insistir que **cada clic de qui consumeix pornografia té un rol determinant en la captació i explotació** de més nines, nins i dones en aquest negoci que podem definir d'esclavatge modern.

Finalment, es pot concloure que, **la violència masclista i sexual exercida contra les dones** en el món pornogràfic no passa de forma puntual, sinó que és intrínseca a aquest món. Per tant, **la pornografia, i més encara la NPO, s'ha de considerar una forma de violència per motiu de gènere contra la dona**, ja que està majoritàriament vinculada amb la tracta, la coerció, l'amenaça, la violència sexual i els tractes degradants.

2. Conclusions i recomanacions dels organismes de les Nacions Unides i del Consell d'Europa

Els organismes internacionals, en el pla tant universal com europeu, han manifestat la seva profunda **preocupació per la major accessibilitat dels infants —i també dels adults— a material pornogràfic violent i extrem** que representa escenes de degradació, violència sexual i fins i tot de tortura, amb finalitat d'excitació sexual. Per tant, tots concorden sobre la necessitat i urgència de protegir els infants i adolescents dels **riscos** de la pornografia a l'entorn digital, entre els que assenyalen:

- Una mala **salut mental** i un impacte perjudicial en el desenvolupament del cervell dels infants.
- **Relacions sexuals** precoces i poc saludables.
- El sexisme i la normalització de la **cosificació de la dona**.
- La **violència sexual**.

- El risc més gran de **disfuncions sexuals** i una capacitat reduïda per construir relacions sexuals saludables i satisfactòries després.
- El risc de desenvolupar **conducta addictiva** als continguts pornogràfics, als videojocs, etc., amb un impacte negatiu en el rendiment escolar i en la vida familiar i social.

També apunten que la normalització dels continguts pornogràfics a Internet facilita i fomenta les **interaccions sexuals de risc entre els nins i nines**, incitant-los a fer i difondre fotografies de si mateixos o d'altres (**sexting**). Aquesta experimentació en línia de vegades pot conduir sense adonar-se a la producció i difusió de material sexual que exposa els i les menors a sancions legals que fins i tot involucren de vegades el sistema de justícia penal (pornoventjança, sextorsió, etc.). En aquest context, reclamen:

- L'adopció de **legislació** per garantir un entorn digital respectuós amb els drets dels infants i que els protegeixi de la pornografia, i la realització d'**investigacions** per entendre la situació i avaluar l'eficàcia de les lleis i intervencions.
- La implantació de **sistemes d'etiquetatge, de filtratge i controls parentals i de verificació de l'edat**, per evitar l'accés de menors a continguts de pornografia i violència a Internet, en particular a les xarxes socials i plataformes d'intercanvi de vídeos. Els dispositius haurien de tenir per defecte controls parentals activats.
- La realització de **campanyes de conscienciació** sobre els riscos de la pornografia a l'entorn digital i la promoció de programes educatius destinats als infants i joves i a les mares, pares i cuidadors per tal que coneguin millor els riscos i la realitat del negoci de la pornografia i puguin evitar l'accés indesitjat, el consum i la victimització relacionada amb la pornografia, així com la distribució d'imatges sexuals de menors. Aquests programes han d'anar acompanyats de, o integrar-se en, programes d'educació afectiva i sexual de qualitat.
- La promoció de **sistemes de denúncies** i d'accés a la justícia i reparació de menors que siguin àgils i fàcilment accessibles.

En relació amb els continguts de **pornografia infantil o explotació sexual infantil**, il·legals i constitutius de delictes, destaquen l'**augment sense precedent** d'aquest tipus de material a causa de les noves tecnologies de la comunicació, i uns canvis importants en les seves modalitats de distribució. Mentre abans es comercialitzava en llocs web especialitzats, ara aquest material pedòfil es comercialitza a les xarxes socials i plataformes d'intercanvi, és a dir, xarxes entre parells, la qual cosa facilita que aquest escapi als filtres i altres programes de detecció. També, assenyalen la dimensió de gènere, atès que la immensa majoria de les persones que busquen pornografia infantil són homes i la gran majoria de les víctimes són nines, i com **han canviat els mètodes de captació**. En l'actualitat, la captació consisteix a **cortejar una nina o un nin**, fer creure que està mantenint una relació amorosa i utilitzar la persuasió perquè realitzi una activitat sexual davant d'una càmera web –que serà enregistrada– o que envii fotografies de contingut sexual. Un cop obtinguts els vídeos o fotografies, seran venuts, distribuïts o utilitzats pel delinqüent per dur a terme una sextorsió, és a dir, el xantatge del nin o nina o de la seva família. Per tant, reclamen als estats protegir els nins i nines d'aquests riscos, essencialment a través de:

- Una adequada **tipificació penal** d'aquestes conductes, tant les de captació i incitació com les de distribució, possessió i consulta dels materials sexuals que representin a menors, i una acció més contundent de persecució d'aquests delictes.
- Campanyes de **sensibilització i formació** dels i les menors i cursos de formació per als educadors, ja que la conscienciació dels menors pot reduir de manera molt significativa la seva captació així com la seva exposició a aquest material.

- Informar i **formar les mares, pares**, cuidadors i educadors, que tenen un paper primordial en la protecció i educació dels infants i joves per ajudar-los a utilitzar Internet de manera segura i evitar aquests riscos.
- Fomentar la **responsabilitat social de les empreses** i les xarxes d'empreses que rebutgin la pornografia infantil (o la pornografia en general).

Finalment, els organismes internacionals denuncien que la pornografia com a tal, així com els **videojocs i alguns dibuixos animats com el manga**, promouen el sexisme, la violència sexual contra les dones i les nines i la violència extrema. Per tant, demanen als poders públics:

- Prohibir per a tots i tipificar com a delicte la violència extrema i la violència en línia contra la dona, incloent-hi de forma expressa la violència pornogràfica i els videojocs i dibuixos animats sexistes i d'incitació a la violència sexual contra les dones i les nines.
- Establir sistemes de vigilància que monitoritzin la producció i distribució d'aquest material pornogràfic i violent prohibit, establint una institució competent per rebre, analitzar i revisar queixes al respecte i per exigir que es retiri aquest contingut.

3. Conclusions i recomanacions relatives a la normativa i pràctica nacional, a la llum de la normativa internacional i d'altres països

La primera recomanació, de caràcter general, és fer de la lluita contra les violències pornogràfiques i contra l'accés dels i les menors a les pàgines d'Internet que tinguin relació amb la pornografia una prioritat de política pública, ja que aquests:

- Normalitzen i fins i tot erotitzen la violència contra la dona i la nina, i promouen la mercantilització dels cossos.
- Tenen un impacte negatiu en les relacions sexuals i de parella, com els mateixos adolescents reconeixen (vegeu Part 1 de l'estudi), perquè marginalitzen o fins i tot anul·len aspectes centrals com la construcció del vincle, el respecte, la igualtat i el plaer i el benestar compartits.
- Afecten negativament el desenvolupament de les i els menors a nivell cerebral, psíquic, social, educatiu, de salut, etc.

En aquest context, es formulen una sèrie de recomanacions per àmbit d'intervenció, dirigits principalment a les administracions públiques, tant nacionals com autonòmiques i locals, segons el seu àmbit competencial.

Àmbit penal i d'assistència a les víctimes

A Espanya la **legislació penal és relativament exhaustiva**. En primer lloc, és delicte la venda, distribució o exhibició, per qualsevol mitjà directe, de material pornogràfic a menors (art. 186). També, es tipifica de manera integral la pornografia infantil, incloent-hi la captació de menors per elaborar qualsevol tipus de material pornogràfic, el finançament d'aquestes activitats, la producció, venda, distribució, exhibició o oferiment per qualsevol mitjà de pornografia infantil. També es tipifica l'assistència a espectacles pornogràfics en què participin menors, la possessió per ús propi de pornografia infantil, així com l'accés a aquesta, de manera intencional, a través de les tecnologies de la informació i la comunicació (art. 189.4 a 6). Finalment, els jutges han d'ordenar les mesures necessàries per a la retirada de les pàgines web o aplicacions que

difonguin pornografia infantil o per bloquejar-ne l'accés des del territori espanyol. També, es tipifiquen les agressions sexuals i en particular la violació, contemplant com agreujant la concurrència de violència extrema o d'actes de caràcter particularment degradant o vexatori (arts. 178-180), i amb penes agreujades quan es tracta de menors de setze anys (art. 181).

Així mateix, s'han introduït amb la llei 10/2022 algunes novetats a les tipificacions. Als articles 182, 183 i 197 del Codi penal es castiga:

- Amb fins sexuals, fer presenciar a un menor de setze anys actes de caràcter sexual, encara que l'autor no hi participi.
- El ciberassetjament sexual o *grooming*, és a dir la captació i engany de menors de setze anys a través de les TIC perquè facilitin fotos o vídeos de caràcter pornogràfic, o amb l'objectiu de concertar una trobada per cometre delictes contra la llibertat sexual.
- La pornoventjança: qui, sense autorització de la persona afectada, difongui, reveli o cedeixi a tercers imatges o enregistraments audiovisuals d'aquesta, quan la divulgació menyscabi greument la seva intimitat personal.

Tot i això, **existeixin algunes mancances:**

- L'aplicabilitat del article 186 (persecució penal per vendre o distribuir material pornogràfic) als responsables de les plataformes digitals que difonen materials pornogràfics que siguin accessibles a menors no queda prou clara.
- No es tipifica com a delicte la pornografia violenta i extrema, al contrari del Regne Unit o Alemanya. Tampoc es tipifica la violència contra la dona en el context de la pornografia, especialment en línia. En efecte, la utilització de violència física o sexual per a l'obtenció del material pornogràfic o la representació d'escenes de violència física o sexual o de caràcter particularment degradant o vexatori es contempla únicament com a agreujant del delicte de pornografia infantil.
- La tipificació de la pornoventjança hauria de modificar-se, ja que preveu penes molt lleus quan la persona que difon les imatges sexuals no és la que les ha captat (art. 197.7 par.2).

Per tant, **es recomana:**

- **Modificar l'article 186 de manera que quedi clara la seva aplicabilitat als responsables de les plataformes** que difonen materials pornogràfics que siguin accessibles a menors, seguint l'exemple de la disposició corresponent del codi penal francès.
- **Tipificar com a delicte la pornografia violenta i extrema**, incloent-hi la producció, publicació, distribució o possessió de, o participació en, material pornogràfic que representi escenes de violència física o sexual —que inclogui la violació, els actes que amenacen la vida o que resulten en una lesió greu i els actes que impliquin interferència sexual amb un cadàver humà o amb un animal— o de caràcter particularment degradant o vexatori, d'acord amb les recomanacions del Consell d'Europa i de manera similar al que es preveu al Regne Unit o Alemanya. S'ha de preveure també la supressió urgent d'aquest material.
- **Tipificar com a delicte la violència contra la dona a la pornografia**, i en particular:
 - Convertir la violència comesa en el context de la pornografia en un delicte d'incitació a la comissió d'un delicte (violació, agressió sexual, etc.), preveient també que aquest material se suprimeixi amb caràcter urgent.

- Modificar la tipificació de la pornoventjança (art. 197.7) de manera que es prevegin penes equivalents independentment de si la persona que difon les imatges sexuals d'una altra persona ha estat la que les ha captat o no.
- **Fomentar la presentació de denúncies de víctimes** de violència comesa en un context de pornografia mitjançant la millora de les seves condicions d'acollida i la formació de la policia i dels jutjats per a la recollida de denúncies d'aquestes víctimes concretes.
- **Formar el personal dels centres d'ajuda als i les menors i a la dona** per millorar les seves condicions d'ajuda i d'acollida de les víctimes de violència en el context de la pornografia.

Àmbits de la comunicació audiovisual i de la protecció de la infància i adolescència i de la dona i nena

Fa només uns pocs mesos, s'han establert en l'ordenament nacional mesures per crear entorns digitals segurs i implementar mecanismes de controls parentals o procediments de verificació de l'edat, en particular en relació amb la pornografia. Amb la Llei orgànica de protecció integral de la infància davant la violència (8/2021), que considera **l'accés i el consum de pornografia** entre la població menor d'edat així com el **ciberbullying**, el **grooming**, la ciberviolència de gènere o el **sexting** com uns «fenòmens de violència sexual», ja es fa referència a la necessitat d'adoptar aquestes mesures de control parental i d'edat, però sense concretar qui les implementarà i com. Amb l'aprovació de la Llei 13/2022 General de Comunicació Audiovisual (LGCA), que implementa els requisits de la Directiva audiovisual de la UE, ja és vigent (a partir del dia 8 d'octubre de 2022) **l'obligació d'implementar sistemes de verificació d'edat per part de les plataformes d'intercanvi de vídeos que tinguin continguts de caràcter pornogràfic** i altres continguts nocius per a menors, i **correspon a la Comissió Nacional dels Mercats i la Competència (CNMC) el control de la implementació d'aquests sistemes de verificació d'edat** per part dels serveis d'intercanvi de vídeos establerts a Espanya, per tal d'evitar l'accés de les persones menors a aquests continguts. A més, **l'incompliment de l'obligació d'establir i operar sistemes de verificació d'edat** per a menors en relació amb els continguts pornogràfics s'inclou entre les **infraccions molt greus** de la LGCA, que donaran lloc a la imposició de **multes dineràries**. L'obligació de protecció de menors davant de continguts pornogràfics s'aplica també als **influencers** de cert impacte. Finalment, el 17 de febrer de 2024 serà aplicable en la seva totalitat el Reglament de serveis digitals de la UE de 19 d'octubre de 2022, que amplia l'abast d'aquestes mesures a les **empreses digitals estrangeres** el contingut de les quals es veu a Espanya, independentment d'on tinguin la seva seu, i que afegeix altres obligacions —de diagnòstic, informació i prevenció— per a les plataformes i motors de cerca de grans dimensions.

Celebrant l'adopció d'aquesta normativa que resultava absolutament necessària, ara resulta fonamental que les administracions públiques adoptin les mesures legislatives, reglamentàries i administratives necessàries per assegurar l'efectiva i immediata implementació d'aquesta legislació a la pràctica. Entre d'altres, es recomana que prenguin les mesures necessàries per:

- Garantir de forma immediata el **compliment de l'obligació d'aplicar sistemes efectius de verificació de la majoria d'edat** que la LGCA imposa als llocs d'Internet que ensenyen continguts pornogràfics. En particular, garantir que la CNMC, com autoritat de control designada per la LGCA, sigui proactiva en l'activació i seguiment de les accions contra les plataformes de continguts pornogràfics i altres plataformes que exposen els i les menors a continguts pornogràfics (xarxes socials, videojocs o dibuixos animats), per tal de fer complir l'obligació de verificació de l'edat d'aquests llocs, fins i tot mitjançant l'adopció de mesures de bloqueig pels proveïdors de serveis d'Internet i de multes elevades i dissuasives.

- Assegurar-se que aquestes mesures s'apliquin **també a les plataformes que exposen els i les menors a riscos de contacte i de captació** per a la producció i autoproducció de material pornogràfic: aquestes plataformes també han de ser classificades com a reservades als adults i han de disposar de tecnologies de verificació de l'edat, seguint l'exemple de la normativa alemanya i del projecte de Llei del Regne Unit i d'acord amb l'obligació d'eliminar aquests riscos que estableix el Reglament de serveis audiovisuals de la UE.
- Complir amb l'obligació de controlar **també** el compliment d'aquests requisits per les **plataformes amb seu a l'estranger**, si aquestes poden ser vistes a la UE, a partir del moment en què el Reglament UE de serveis digitals serà aplicable —el 17 de febrer de 2024 o abans, depenent de quan la Comissió envii les notificacions a les plataformes de grans dimensions—. En relació amb les plataformes amb seu a l'estranger, considerar:
 - Aplicar els requisits de verificació de l'edat i els altres requisits a les que tinguin una dimensió menor del llindar previst pel Reglament UE (45 milions d'usuaris): es recomana el llindar d'1 milió d'usuaris a Espanya, el mateix llindar que ha adoptat Alemanya.
 - Començar a aplicar aquests requisits des d'ara, com s'està fent a Alemanya o Austràlia.
- Garantir que la CNMC així com altres organismes competents adoptin mesures per prevenir, eliminar i sancionar la publicació de material pornogràfic que compregui **violència extrema així com violència sexual, física i simbòlica contra la dona i nina**, perquè se suprimeixi amb caràcter urgent i per activar els tràmits corresponents per sancionar-ne els autors.
- Verificar el compliment de les seves obligacions de protecció de menors i de no contribuir a la difusió de continguts pornogràfics il·legals (abús infantil, violència extrema, incitació a la violència cap a les nines i dones, etc.) també per part dels **motors de cerca**, i abordar el problema dels motors de cerca que afavoreixen els llocs que no compleixen amb els requisits de verificació d'edat de plataformes de pornografia a causa de la preferència dels usuaris, cosa que augmenta la taxa de rebot i posa en desavantatge els llocs que compleixen.
- Considerar la creació d'una **llista negra d'URL** que violin l'obligació de protecció de menors davant dels continguts pornogràfics o siguin objecte d'una investigació, i d'una **llista blanca** per a dominis que compten amb processos de verificació d'edat acreditats. I promoure iniciatives de **responsabilitat social corporativa** dirigides a la protecció de la infància i l'adolescència dels riscos tant de contingut com de contacte i comportament relacionats amb la pornografia.
- Garantir que **els proveïdors d'eines de verificació d'edat estiguin acreditats** individualment a la llum de criteris preestablerts i subjectes a controls per l'organisme designat, per garantir l'efectivitat d'aquests sistemes així com la seva seguretat i la protecció contra intrusions en les infraestructures d'emmagatzematge de dades.
- Establir i aplicar procediments transparents, eficaços i de fàcil ús per al tractament i la **resolució de reclamacions d'usuaris a les plataformes** d'intercanvi de vídeos o xarxes socials relacionades amb continguts pornogràfics il·legals o accessibles per a menors, o amb altres conductes com la pornovengança, el **cibergrooming**, la sextorsió o el **flaixeg** cibernètic.

Es formulen també altres recomanacions a les administracions públiques en aquest àmbit:

- Establir per llei que **tots els dispositius** amb connexió a Internet (*smartphones, tablets*, ordinadors, videoconsol·les o objectes connectats com ara televisors, rellotges o altaveus) **tinguin activats per defecte controls parentals** fàcils d'usar i eines de filtratge i bloqueig de continguts pornogràfics i nocius, que només es poden desactivar per adults a través de sistemes de verificació de l'edat acreditats, com s'ha fet a França (Llei Studer). Assegurar-se que aquestes eines de control parental i bloqueig estiguin sempre habilitades en espais públics, com ara escoles, biblioteques, centres juvenils i centres culturals i d'oci.
- **Millorar el coneixement de les eines de control parental** per part de les famílies, en particular a través de la informació proporcionada per les escoles, la formació al lloc de treball i campanyes d'informació organitzades per les autoritats públiques.
- Adoptar mesures per **augmentar la conscienciació sobre els danys de la pornografia**, com la impulsió de debats públics sobre aquesta qüestió i la introducció d'advertències sanitàries i legals als llocs pornogràfics.'
- Implementar les disposicions pertinents de la **lleï 8/2021 de protecció de la infància** enfront de la violència, en particular:
 - Establir **línies telefòniques d'ajuda** per oferir assistència i assessorament a menors sobre situacions relacionades amb la pornografia.
 - Realitzar **diagnòsics periòdics** per determinar quines són les problemàtiques de risc associades amb l'ús d'Internet entre nins, nines i adolescents.
 - **Informar i formar** els i les menors, les famílies i els professionals sobre **els riscos relacionats amb la pornografia** que corren els menors a Internet, riscos que són considerats com a «fenòmens de violència sexual» per aquesta llei (art. 45.1).
 - Fomentar, en col·laboració amb el sector privat, una major estandardització i control en l'ús de la **classificació per edats** i l'etiquetatge intel·ligent de continguts digitals.
 - Fomentar el desenvolupament de **continguts adaptats** a les necessitats dels diferents grups d'edat, com la infantesa i adolescència.
- Considerar l'elaboració d'una **lleï específica sobre la seguretat en línia**, amb un fort enfocament cap a la infància i de gènere, d'acord amb el que s'està fent a altres països com el Regne Unit, Austràlia o els Estats Units.

Àmbit de l'educació, formació i sensibilització

- De forma prioritària, prendre les mesures necessàries, tant en l'àmbit autonòmic com nacional, per **garantir una educació afectiva i sexual de qualitat al sistema educatiu**, donada la seva transcendència en la prevenció de les conductes nocives i de riscos relacionades amb la pornografia. S'ha d'implantar sense dilació una educació afectiva sexual com a matèria no només transversal sinó també pròpia. Aquesta hauria de consistir en diverses sessions impartides per personal especialitzat extern al centre, de manera participativa, i abordant de forma aprofundida la realitat de la indústria pornogràfica, l'explotació i violència que la sustenten i la seva estreta relació amb la tracta d'éssers humans i l'abús infantil, així com l'impacte nociu que té en la salut mental, la sexualitat, les relacions basades en el respecte, etc. En aquest context, es recomana que es publiqui, en cada centre educatiu, una avaluació anual de l'educació afectiva i sexual realitzada, que inclogui la valoració de l'alumnat. Es reenvia també a les recomanacions formulades a les parts II i III d'aquest estudi sobre educació afectiva i sexual.

- Garantir el dret dels i les menors a rebre **formació i informació adequada sobre els entorns digitals**, així com a obtenir la tutela dels seus drets enfront de comportaments lesius o il·lícits. La formació i informació digital prevista als programes escolars ha d'incloure els riscos relacionats amb la pornografia, el *sexting*, el *grooming*, el ciberassetjament, etc. S'han d'abordar els riscos de prendre, o permetre que altres prenguin, fotografies íntimes, i informar que la difusió d'aquestes fotografies és una forma de violència per raó de gènere i un delictes, i informar els i les menors sobre com protegir la seva pròpia intimitat i privacitat en línia, especialment per les nines. En aquest context, es recomana l'adopció del *Pla d'Actuació per promoure accions de formació, difusió i conscienciació perquè els menors facin un ús equilibrat i responsable dels dispositius digitals, de les xarxes socials i dels serveis d'Internet*, com es preveu a l'art. 97.2 de Llei de protecció de dades.
- Realitzar campanyes de **sensibilització d'ampli espectre i activitats de formació per a les mares, els pares i els cuidadors**, i distribuir-los material informatiu a través dels centres educatius, perquè aquests siguin conscients dels riscos a què s'exposen els seus fills i filles des d'una edat molt primerenca, i **perquè adquireixin coneixements digitals, limitin i supervisin l'accés a dispositius amb Internet dels nins i nines, retardin tant com sigui possible l'adquisició d'un mòbil per als seus fills i les seves filles** (els experts recomanen no abans dels 16 anys) i **utilitzin programes de control parental** als dispositius als quals tenen accés els seus fills i filles.
- Realitzar **campanyes** institucionals de conscienciació i sensibilització per a la prevenció i **desincentivació de la demanda de tota mena de serveis vinculats amb l'exploració sexual i la pornografia** que naturalitza la violència sexual, segons preveu la legislació vigent (Llei d'igualtat i Llei de llibertat sexual, entre d'altres).

Àmbit de la investigació

- Impulsar l'estudi de **l'impacte de l'accés a entorns digitals nocius com la pornografia** en el desenvolupament de menors, en particular en el desenvolupament emocional, psíquic, cerebral, social, educatiu i relacionat amb la salut sexual.
- Impulsar l'estudi de **l'impacte i qualitat de l'educació afectiva i sexual en l'àmbit de cada comunitat autònoma**, així com l'estudi dels efectes de l'educació afectiva i sexual en la prevenció de les conductes de risc i conseqüències negatives de la pornografia i en la promoció de relacions personals i sexuals saludables, respectuoses i no discriminatòries per motius de sexe, orientació sexual i altres motius.
- Impulsar **l'estudi de les anomenades violències pornogràfiques**, és a dir de les violències que es produeixen al món de la pornografia, i del nivell de prevalença de la violència en aquest àmbit, per tal d'adoptar mesures de caràcter legislatiu i d'una altra indolència que permetin lluitar de forma més específica i eficaç en contra d'aquestes violències. En aquest context, es recomana en particular:
 - Realitzar una **investigació parlamentària** exhaustiva sobre el món de la pornografia, com s'ha fet a França i a Austràlia.
 - Estudiar **més a fons el fenomen de la pornografia com a forma de violència per raó de gènere** contra la dona per fonamentar si, com a tal, s'hauria de prohibir i erradicar. La violència per raó de gènere contra la dona es defineix com «la violència dirigida contra la dona perquè és dona o que l'afecta de forma desproporcionada» (CEDAW, 2017). La pornografia majoritària a Internet compleix amb tots dos requisits. El Senat francès considera la pornografia una forma de violència masculista.

Àmbit institucional

Nacional:

- Dotar l'administració pública, i en particular la CNMC, dels **mitjans humans i materials** necessaris per poder dur a terme la tasca de control de les plataformes pornogràfiques de forma prioritària, àgil i efectiva.
- Establir un **consell assessor o comitè de persones expertes sobre menors i riscos de l'entorn audiovisual**, que assessori la CNMC sobre aquesta temàtica i que participi a l'avaluació periòdica de l'efectivitat de les mesures que es prenguin en aquesta matèria, tal com s'ha fet a França o Alemanya.
- Prendre les mesures necessàries perquè l'administració i la CNMC estiguin preparades per **complir les mesures de control exigides pel Reglament de serveis digitals** de la UE a partir del moment en què serà d'aplicació (17 de febrer de 2014 i previsiblement abans per a les plataformes i motors de cerca de grans dimensions).

Autonòmic:

- Que les institucions autonòmiques encarregades de la protecció de la infància així com l'Institut Balear de la Dona **prioritzin la problemàtica del consum i impacte de la pornografia en menors i de les violències pornogràfiques en contra de les dones i les nenes**, adoptant les mesures adequades, tenint en compte les recomanacions incloses en aquest informe, en el marc del seu àmbit competencial.
- Posar en **funcionament el Consell Audiovisual de les Illes Balears** perquè pugui desenvolupar el seu mandat de protecció dels drets fonamentals a l'àmbit audiovisual, en particular de la infància i adolescència davant de la pornografia i altres continguts nocius i de les dones i nines davant de la violència que pateixen en línia, tal com ho estan fent els consells audiovisuals d'Andalusia i Catalunya. Considerant l'auge d'aquests delictes informàtics i la dimensió gairebé inabastable de la tasca de control que cal desplegar ara a l'espai digital, resulta fonamental que els consells audiovisuals autonòmics puguin també actuar en aquesta matèria, de forma complementària i coordinada amb la CNMC, com s'està fent per exemple a Alemanya.
- Promoure l'adopció, a l'àmbit autonòmic, de **codis de conductes** per protegir els usuaris de continguts sexistes, discriminatoris o estereotipats i de continguts amb violència gratuïta i pornografia, d'acord amb la previsió de la LGCA (art. 15.4g i k).

Ambdós àmbits:

- **Promoure el debat públic i la informació** sobre l'exposició de nins, nines i adolescents a la pornografia i sobre les mesures que cal prendre per posar-hi remei, i sobre la generalització del sexisme i de la violència cap a les dones a la pornografia, i facilitar **la participació** dels pares i el jovent en el debat i en la presa de decisions sobre el tema.
- **Aplicar una perspectiva de gènere** en el disseny i en la implementació de totes les mesures que s'adoptin en l'àmbit de la temàtica que és objecte d'aquest estudi, considerant que les nines i les adolescents es veuen afectades de forma diferencial i que pateixen molt més la violència i l'assetjament que deriven de la proliferació i de l'accés indiscriminat a la pornografia a l'entorn digital.

Referències bibliogràfiques i documentals

- Adsuara, B. (2022, 18 de novembre). 'Pornovenganza': Otro efecto contradictorio de la Ley del "solo sí es sí", *La Información*. <https://www.lainformacion.com/opinion/borja-adsuara/pornovenganza-otro-efecto-contradictorio-ley-solo-si-es-si/2876979/>
- Albury, K. (2014). Pornand sex education, porn as sex education. *PornStudies*, 1(1–2), 172–181. <https://doi.org/10.1080/23268743.2013.863654>
- Antoniou, A. K. i Akrivos, D. (2017). *The Rise of Extreme Porn: Legal and Criminological Perspectives on Extreme Pornography in England and Wales*. Palgrave MacMillan.
- Aránguez Sánchez, T. (2021). Vivir a través de una pantalla. Pornografía y alienación en la sociedad digital. En Aránguez, T. i Olariu, O. (coords.). *Feminismo digital. Violencia contra las mujeres y brecha sexista en internet*, Dykinson, 599-618. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8306619>
- Baker McKenzie. (2021, 21 maig). Safety by design requirement: requirement to implement preemptive protection measures, *Baker McKenzie*. https://insightplus.bakermckenzie.com/bm/attachment_dw.action?attkey=FRbANEucS95NMLRN47z+eeOgEFCt8EGQjsWjiCH2WAVfnLVn2ghR-GOaASJwHKZQY&nav=FRbANEucS95NMLRN47z+eeOgEFCt8EGQbuwyppnZjc4=&attdocparam=pB7HEsg%2FZ312Bk8OluOIH1c+Y4beLEAe28pYojLjsYc=&fromContentView=1
- Ballester, L., Rosón, C., i Facal, T. (2020). *Pornografía y educaciónafectivosexual*. Ediciones Octaedro.
- Ballester, L., Rosón, C., Noya, M. i Calderón-Cruz, B. (2022). Characteristics of Online Pornography and Interventions Against its Negative Effects in Young People: Results from an International Delphi Panel. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 40(3), 634-646. <https://doi.org/10.1007/s10942-021-00425-z>
- Ballester, L. i Sedano, S. (2022). *Estudi de l'impacte de les xarxes socials. Anàlisi del discurs sobre les xarxes socials i del seu impacte social en les relacions interpersonals d'adolescents i joves de Calvià*. <http://www.calvia.com/servlet/model.web.ShowDoc?KDOCUMENTACIO=63253&TABLENAME=WEB.DOCUMENTACIO&pageProcessKey=LOADINGDOCUMENT&ts=1667222518770>
- Bartolomé, A. (2021, 13 de abril). España a la cola de Europa en Educación sexual, *Magisterio*. <https://www.magisnet.com/2021/04/espana-a-la-cola-de-europa-en-educacion-sexual/>
- Bejarano Franco, M. T. i García Fernández, B. (2016). La educación afectivo-sexual en España. Análisis de las leyes educativas en el periodo 1990-2016, *Opción*, 32(13), 756-789. <https://www.redalyc.org/pdf/310/31048483037.pdf>
- Candeub, A. i Morell, C. (2021, 13 de desembre). *What states can do to restrict children's acces to pornography*, Centre for Renewing America, <https://americarenewing.com/issues/what-states-can-do-to-restrict-childrens-access-to-pornography/>
- Citron, D. (2014). *Hate Crimes in Cyberspace*. Harvard University Press.
- Cobo, R. (2019). El imaginario pornográfico como pedagogía de la prostitución. *Oñati Socio-legal Series*, 9(S1), S6-S26. <http://ssrn.com/abstract=3247769>
- Cobo, R. (2020). *Pornografía. El Placer del poder*. Ediciones B.
- Contreras Soler, B., Torres Keenlyside, A. i Garrós Font, I. (2022). Pornografía infantil: un análisis normativo, psicológico y criminológico del fenómeno. *Revista Aranzadi Doctrinal*, 10. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8619666>
- Croll, J. (2021, 12 de marzo). New youth protection law in Germany: participation of children is a top priority, *LSE Blog*. <https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2021/03/12/new-youth-protection-law-in-germany-participation-of-children-is-a-top-priority/>

- Dredge, S. (2014, 31 de desembre). Study claims more than 80% of 'dark net' traffic is to child abuse sites, *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2014/dec/31/dark-web-traffic-child-abuse-sites>
- Etteldorf, C. (2022a). Germany: KJM approves age verification systems based on biometric age checks for the first time. *IRIS Newsletter*, 8, 25-26. <https://merlin.obs.coe.int/article/9561>
- Etteldorf, C. (2022b). Germany. Discussion draft on the amendment of state youth protection treaty published. *IRIS Newsletter*, 6, 25-26. <https://merlin.obs.coe.int/article/9495>
- Europapress (2021, 8 de juliol). *La AEPD ha impulsado este año la retirada de 200 contenidos de carácter sexual a través de su canal prioritario*. <https://www.europapress.es/cantabria/noticia-aepd-impulsado-ano-retirada-200-contenidos-caracter-sexual-traves-canal-prioritario-20210708141512.html>
- Fritz, N., Malic, V., Paul, B. i Zhou, Y. (2020). A Descriptive Analysis of the Types, Targets, and Relative Frequency of Aggression in Mainstream Pornography. *Archives of Sexual Behavior*, 49(8), 3041-3053. <https://doi.org/10.1007/s10508-020-01773-0>
- Hatcher, P. (2022, 15 de novembre). Cyber safety needs seatbelt moment to cope with metachaos. *The Sunday Morning Herald*. <https://www.smh.com.au/politics/federal/cyber-safety-needs-seatbelt-moment-to-cope-with-metachaos-20221113-p5bxvw.html>
- Lensburg, C. (2022, 9 de setembre). Breaking: German Appellation Court Confirms Ban Of Cyprus-Based Pornsites! *FinTelegram News*. <https://fintelegram.com/breaking-german-appellation-court-confirms-ban-of-cyprus-based-pornsites/>
- Lozano, M. i Conellie, P. (2020). *PornoXplotación*. Alrevés
- MacKinnon, C. A. (2005). Pornography as Trafficking, *Michigan Journal of International Law*, 26(4), 993-1012. <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1241&context=mjil>
- Mason, E. (2022). Judge Refuses To Dismiss Visa From Pornhub Child Pornography Lawsuit, *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/emilymason/2022/08/01/judge-refuses-to-dismiss-visa-from-pornhub-child-pornography-lawsuit/?sh=11d496359c0c>
- Martínez Otero, J. M.^a (2019). Un nuevo marco regulador para el sector audiovisual en Europa: la Directiva 2018/1808 en el contexto de la convergencia mediática y el Mercado Único Digital. *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, 63, 537-571. <https://doi.org/10.18042/cepc/rdce.63.05>
- Martínez Otero, J. M.^a (2021). ¿Resulta constitucional restringir la pornografía en Internet? Bases para repensar el estatuto jurídico del discurso pornográfico. *Revista general de derecho constitucional*, 35, 1-38. https://www.academia.edu/60566419/_Resulta_constitucional_restringir_la_pornografia_en_Internet_Bases_para_repensar_el_estatuto_juridico_del_discurso_pornografico
- McGlynn, C. & Bows, H. (2019). Possessing extreme pornography: policing, prosecutions and the need for reform, *Journal of Criminal Law.*, 83 (6), 473-488. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0022018319877783>
- McQueen, M. (2022, 13 de gener). Here Are the Biggest Cases of Trafficking in Porn. *Exoduscry*. <https://exoduscry.com/articles/here-are-the-biggest-cases-of-trafficking-in-porn/>
- de Miguel Álvarez, A. (2021). Sobre la pornografía y la educación sexual: ¿puede «el sexo» legitimar la humillación y la violencia? *Gaceta Sanitaria*, 35(4), 379-382. <https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2020.01.001>
- Milano, V. (2016). Protección de las víctimas de trata con fines de explotación sexual: estándares internacionales en materia de enfoque de derechos humanos y retos relativos a su aplicación en España, *Revista Electrónica de Estudios Internacionales*, 32, 1-54. <https://doi.org/10.17103/rei.32.05>

- Milano, V. (2018). Uncovering labour exploitation: lights and shadows of the latest European Court of Human Rights' case law on human trafficking, *Spanish Yearbook of International Law*, 21, 83-117. <https://doi.org/10.17103/sybil.21.5>
- Milano, V. (2020). *The Human Rights-Based Approach to Human Trafficking in International Law: an Analysis from a Victim Protection Perspective*, Marcial Pons. <https://www.marcialpons.es/libros/the-human-rights-based-approach-to-human-trafficking-in-international-law-an-analysis-from-a-victim-protection-perspective/9788491238973/>
- Milano, V. (2021). La legislación sobre trata en España: acerca de la necesidad de abordar los vacíos legales y la fragmentación a través de un enfoque integral, en Navarro Ríos et al. (Ed.), *La trata de mujeres y niñas con fines de explotación sexual*, Ed. Universidad Miguel Hernández, 120-136. <https://play.google.com/store/books/details?id=DD5AEAAAQBAJ>
- Miranda Ruche, X., i Villacampa Estiarte, C. (2021). La atención a las víctimas de trata de seres humanos. Un análisis crítico del protocolo marco español desde una perspectiva comparada. *Alternativas. Cuadernos de trabajo social*, 28(2), 141-166. <https://doi.org/10.14198/ALTERN2021.28.2.01>
- Misakian, A. i Young, T. (2022, 31 setembre). California Enacts the California Age-Appropriate Design Code Act. *Jdsupra*. <https://www.jdsupra.com/legalnews/california-enacts-the-california-age-5700283/>
- Ojeda, M., Del-Rey, R., Walrave, M., i Vandebosch, H. (2020). Sexting en adolescentes: Prevalencia y comportamientos. *Comunicar*, 64, 9-19. <https://doi.org/10.3916/C64-2020-01>
- Pérez Vallejo, A. M. (2019). Ciberacoso sexualizado y ciberviolencia de género en adolescentes. Nuevo marco regulador para un abordaje integral. *Revista de Derecho, Empresa y Sociedad (REDS)*, 14, 42-58. <https://app.vlex.com/#vid/841326453>
- Person, C., Hurka, S. i Knill, C. (2015). Opposite Trends in the Regulation of Pornography? Policy Differentiation and Policy Convergence Across 26 Countries Between 1960 and 2010. *The Journal of Sex Research*, 53(7), 860-872. <https://doi.org/10.1080/00224499.2015.1100701>
- Piper, A. (2022, 13 de julio). The fight against harmful content, *International Bar Association*. <https://www.ibanet.org/The-fight-against-harmful-content>
- Romney, B. (2020). Screens, Teens, and Porn Scenes: Legislative Approaches to Protecting Youth from Exposure to Pornography. *Vermont Law Review*, 45, 43. <https://lawreview.vermontlaw.edu/volume-45-book-1/04-romney/>
- Rosselló Rubert, F.M. (2021). El *influencer* que publica vídeos online (*vlogger*) y las plataformas de intercambio de vídeos como nuevos operadores en el mercado del sector audiovisual: análisis y efectos de las recientes reformas normativas y consideraciones de la CNMC al respecto. *Revista de Derecho de la Competencia y de la Distribución*, 29, 1-25. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8244165>
- Rothman, E. F. (2021). Pornography and Human Trafficking. *Pornography and Public Health*, 179-186. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190075477.003.0011>
- Salvador, A. (2022). Sanción de 525.000 euros a la dueña de cinco webs porno por el uso ilícito de datos personales. *El Independiente*. <https://www.elindependiente.com/espana/2022/11/03/sancion-de-525-000-euros-a-la-duena-de-cinco-webs-porno-por-el-uso-ilicito-de-datos-personales/>
- Sedano i Ballester (2020). *Estudi sobre els coneixements i la percepció sobre l'educació i la salut afectiva i sexual i de prevenció de les violències masclistes al municipi de Calvià*. <http://www.calvia.com/servlet/model.web.ShowDoc?KDOCUMENTACIO=52461&TABLENAME=WEB.DOCUMENTACIO&pageProcessKey=LOADINGDOCUMENT&ts=1611568830912>
- Szil, P. (2018). En manos de hombres: pornografía, trata, prostitución. *ATLÁNTICAS, Revista Internacional de Estudios Feministas*, 3(1), 113-135. <http://dx.doi.org/10.17979/arief.2018.3.1.3081>

- Thurman, N., Nalmpatian, A. i Obster, F. (2022). Lessons from France on the regulation of Internet pornography: How displacement effects, circumvention, and legislative scope may limit the efficacy of Article 23. *Policy & Internet*, 14(3), 690-710. <https://doi.org/10.1002/poi3.293>
- Valero Heredia, A. (2022). *La Libertad de la pornografía*, Athenaica Ediciones.
- Vera-Gray, F., i McGlynn, C. (2020). Regulating pornography: Developments in evidence, theory and law. In *Research handbook on gender, sexuality and the law* (pp. 471-483). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/978178811157.00044>
- Zessin, M. (2022). 2022: German Youth Protection Law is growing up, *TaylorWessing*. <https://www.taylorwessing.com/en/interface/2022/the-year-ahead-i/2022-german-youth-protection-law-is-growing-up>

DOCUMENTS INTERGOVERNAMENTALS

Nacions Unides

- Comité de los derechos del niño (CDN). (2013). *Observación general nº 16 sobre las obligaciones del Estado en relación con el impacto del sector empresarial en los derechos del niño*. CRC/C/GC/16. <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhs-qkKirKQZLK2M58RF%2f5F0vFwFEdvfY9OsFrgVu%2fCF2Th6MF4JbifNeSshXeSI9Ih%2fycRn-XE7SkZY6qX3%2b2BW6FABiDgPKM5SkCf12wBSGhfk>
- CDN (2021). *Observación general nº 25 relativa a los derechos de los niños en el entorno digital*. CRC/C/GC/25. <https://www.ohchr.org/es/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-25-2021-childrens-rights-relation>
- Comité para la eliminación de la discriminación contra la mujer (CEDAW) (1992). Recomendación general nº 19, *La violencia contra la mujer*. <https://www.refworld.org/es/docid/5d7fbd535.html>
- CEDAW (2017). Observaciones finales sobre el noveno informe periódico de Noruega, CEDAW/C/NOR/CO/9. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/NOR/CO/9&Lang=En
- CEDAW (2016a). Observaciones finales sobre los informes periódicos séptimo y octavo combinados de Francia, CEDAW/C/FRA/CO/7-8. <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/cedawfraco7-8-concluding-observations-combined-seventh-and>
- CEDAW (2016b). Observaciones finales sobre los informes periódicos séptimo y octavo combinados de Japón, CEDAW/C/JPN/CO/7-8. <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/cedawcjpnco7-8-concluding-observations-combined-seventh-and>
- Relator especial de las Naciones Unidas sobre el derecho a la educación (2010). Informe del Relator Especial de las Naciones Unidas sobre el derecho a la educación, A/65/162. <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2F65%2F162&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>
- Relatora especial sobre la violencia contra la mujer, sus causas y consecuencias (2018). Informe al Consejo de Derechos Humanos, A/HRC/38/47. <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F38%2F47&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>
- Relatora especial sobre la venta de niños, la prostitución infantil y la utilización de niños en la pornografía (2014). Informe al Consejo de Derechos Humanos, A/HRC/28/56. <https://www.ohchr.org/es/documents/thematic-reports/ahrc2856-information-and-communication-technologies-and-sale-and-sexual>
- UNGIFT (2008). *017 Workshop: Technology and Human Trafficking*. <https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2008/BP017TechnologyandHumanTrafficking.pdf>
- UNICEF (2022a). *Protection of children from the harmful impacts of pornography*. <https://www.unicef.org/harmful-content-online>

- UNICEF (2022b). *Legislating for the Digital Age. Global guide on improving legislative frameworks to protect children from online sexual exploitation and abuse*. <https://www.unicef.org/reports/legislating-digital-age>
- UNICEF (2021). *Digital Age Assurance Tools and Children's Rights Online across the Globe: A Discussion Paper*. <https://c-fam.org/wp-content/uploads/Digital-Age-Assurance-Tools-and-Childrens-Rights-Online-across-the-Globe.pdf>
- UNICEF (2017). *Estado mundial de la infancia 2017. Niños en un mundo digital*. <https://www.unicef.org/es/informes/El-Estado-Mundial-de-la-Infancia-2017>
- UIT (2021). *Nota política, Seguridad de los niños en el contexto digital: la importancia de la protección y el empoderamiento*. https://www.qa.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/COP/21-00821_COP-Policy-Brief-S.pdf
- UIT (2009). *Guidelines for policy-makers on child online protection*. <https://www.itu.int/en/cop/Documents/guidelines-policy%20makers-e.pdf>

Consell d'Europa (CoE)

- Assemblea parlamentària (2022). *Resolució 2429(2022) «For an assessment of the means and provisions to combat children's exposure to pornographic content»*. <https://pace.coe.int/en/files/29979/html>
- Assemblea parlamentària (2021). *Resolució 2412(2021) «Gender aspects and human rights implications of pornography»*. <https://pace.coe.int/en/files/29579>
- Assemblea parlamentària (2011). *Resolució 1835(2011) «Violent and extreme pornography»*. <https://pace.coe.int/en/files/18028/html>
- Consejo de Europa (2020). *Comisionado para los derechos humanos. Una educación sexual integral protege a los niños y a las niñas, y ayuda a construir una sociedad más segura e inclusiva*. <https://www.coe.int/es/web/commissioner/-/comprehensive-sexuality-education-protects-children-and-helps-build-a-safer-inclusive-society>
- Consejo de Europa (2019a). *Media Regulatory Authorities and Protection of Minors*. <https://rm.coe.int/jufrex-media-regulatory-authorities-and-protection-of-minors/168093e0d8>
- Consejo de Europa (2019b). *Recomendación CM/Rec(2019)1 del Comité de Ministros a los Estados miembros para prevenir y combatir el sexismo*. <https://rm.coe.int/def-26-09-19-recomendacion-consejo-de-europa-sexismo/1680981feb>
- Consejo de Europa (2018). *Recomendación CM/Rec(2018)7 del Comité de Ministros relativa a las Directrices para respetar, proteger y cumplir los derechos del niño en el entorno digital*. <https://edoc.coe.int/en/children-and-the-Internet/7921-guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-the-digital-environment-recommendation-cmrec20187-of-the-committee-of-ministers.html>
- Consejo de Europa (2014). *Recomendación CM/Rec(2014)6 del Comité de Ministros a los Estados miembros sobre una Guía de los derechos humanos para los usuarios de Internet*. <https://rm.coe.int/16804c177e>
- Consejo de Europa (2012). *Recomendación CM/Rec(2012)4 del Comité de Ministros a los Estados miembros sobre la protección de los derechos humanos en relación con los servicios de redes sociales*. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805caa9b
- Consejo de Europa (2003). *The impact of the use of new information technologies on trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation*, EG_S_NT (2002) 9 fin. <https://rm.coe.int/0900001680928cab>
- GREVIO (2022). *Recomendación General nº1 sobre la dimensión digital de la violencia contra la mujer*. <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>

Unió Europea

Comisión (2022). *Legislación para prevenir y combatir el abuso sexual de menores*. https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/campaigns/legislation-prevent-and-combat-child-sexual-abuse_es

Comisión (2015, 6 de mayo). Comunicació de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones, *Una estrategia para el mercado único digital de Europa*, COM(2015) 192 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TX/T/?uri=celex%3A52015DC0192>

EUROPOL (2020), International police cooperation leads to the arrest of a dark web child sex abuser in Spain. <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/international-police-cooperation-leads-to-arrest-of-dark-web-child-sex-abuser-in-spain>

Parlamento Europeo (2021). *Resolución del Parlamento Europeo, de 24 de junio de 2021, sobre la situación de la salud y los derechos sexuales y reproductivos en la Unión, en el marco de la salud de las mujeres*, 2020/2215 (INI). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0314_ES.html

Parlamento Europeo y Consejo (2006). *Recomendación del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de diciembre de 2006, relativa a la protección de los menores y de la dignidad humana y al derecho de réplica en relación con la competitividad de la industria europea de servicios audiovisuales y de información en línea*. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=DOUE-L-2006-82673>

Legislació:

Reglament (UE) 2022/2065 del Parlament Europeu i del Consell relatiu a un mercat únic de serveis digitals (Reglament de Serveis Digitals)

Directiva 2018/1808/UE que modifica la Directiva 2010/13/UE de serveis de comunicació audiovisual

Reglament (UE) 2016/679 General de Protecció de Dades

Directiva 2010/13/UE de serveis de comunicació audiovisual

DOCUMENTS GOVERNAMENTALS

Estats

Alemanya

Oficina Federal para la protección de la niñez y la juventud en los medios (BZKJ) (2022). *General information*. <https://www.bzjk.de/bzjk/meta/en>

FSM (2022). *Self-refulation accordind to NetzDG*. <https://www.fsm.de/en/fsm/netzdg/#decisions>

Legislació:

Jugendschutzgesetz (Llei sobre la protecció dels menors). <https://www.gesetze-im-Internet.de/juschg/BJNR273000002.html> o en anglès <https://www.landkreis-wunsiedel.de/file/1320-juschg-englisch.pdf>

Austràlia

eSafety Commissioner (2022a). Our legislative functions. <https://www.esafety.gov.au/about-us/who-we-are/our-legislative-functions>

eSafety Commissioner (2022b). Basic Online Safety Expectations. <https://www.esafety.gov.au/industry/basic-online-safety-expectations>

eSafety Commissioner (2022c). Summary of the Expectations. [https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2022-07/Basic Online Safety Expectations Table one - Summary of the Expectations %281%29.pdf](https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2022-07/Basic%20Online%20Safety%20Expectations%20Table%20one%20-%20Summary%20of%20the%20Expectations%281%29.pdf)

eSafety Commissioner (2021). Compliance and Enforcement Policies. [https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2022-03/Compliance and Enforcement Policy.pdf](https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2022-03/Compliance%20and%20Enforcement%20Policy.pdf)

Parliament of Australia (2020). Protecting the age of innocence. https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Committees/House/Social_Policy_and_Legal_Affairs/Onlineageverification/Report

Legislació:

Online Safety Act 2021, n° 76 (2021). <https://www.legislation.gov.au/Details/C2021A00076>

Estats Units

Senate, Senator Richard Blumenthal i Senator Marsha Blackburn (2022). The Kids Online Safety Act of 2022. https://www.blumenthal.senate.gov/imo/media/doc/kids_online_safety_act_-_one_page.pdf

França

ARCOM (2022a). Protection de la jeunesse. Le dispositif réglementaire. <https://www.csa.fr/Proteger/Protection-de-la-jeunesse-et-des-mineurs/Le-dispositif-reglementaire>

ARCOM (2022b). *Accès des mineurs aux sites pornographiques: Saisine du président du tribunal judiciaire de Paris*, comunicado de prensa, 8 de marzo de 2022. <https://www.arcom.fr/larcom/presse/acces-des-mineurs-aux-sites-pornographiques-saisine-du-president-du-tribunal-judiciaire-de-paris>

CSA (antiguo ARCOM) (2021, 13 de diciembre). Décision du 13 décembre 2021 mettant en demeure la société MG Freesites Ltd en ce qui concerne le service de communication au public en ligne «PornHub», de 2021. <https://www.csa.fr/Reguler/Espace-juridique/Les-textes-adoptes-par-l-Arcom/Les-decisions-du-CSA/Decision-du-13-decembre-2021-mettant-en-demeure-la-societe-MG-Freesites-Ltd-en-ce-qui-concerne-le-service-de-communication-au-public-en-ligne-PornHub>

CSA (antiguo ARCOM) (2018). Le comité sur la protection du jeune public s'étoffe, 19 de diciembre de 2018. <https://www.csa.fr/Proteger/Protection-de-la-jeunesse-et-des-mineurs/Le-Comite-d-experts-jeune-public-de-l-Arcom/Le-comite-sur-la-protection-du-jeune-public-s-etoffe>

République française (2022, 5 de septiembre). Loi du 2 mars 2022 visant à renforcer le contrôle parental sur les moyens d'accès à Internet. <https://www.vie-publique.fr/loi/283359-loi-studer-2-mars-2022-contrôle-parental-sur-Internet-par-defaut>

Sénat (Senado) (2022). *Rapport d'information n° 900 fait au nom de la délégation aux droits des femmes et à l'égalité des chances entre les hommes et les femmes sur l'industrie de la pornographie*. 27 setembre 2022. <https://www.senat.fr/rap/r21-900-1/r21-900-11.pdf>

Legislació:

Loi n° 2022-300 du 2 mars 2022 visant à **renforcer le contrôle parental sur les moyens d'accès à Internet**. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000045287677/>

Décret n° 2021-1306 du 7 octobre 2021 relatif aux modalités de mise œuvre des mesures visant à protéger les mineurs contre l'accès à des sites diffusant un contenu pornographique. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044173388>

Loi n° 2020-936 du 30 juillet 2020 visant à protéger les victimes de violences conjugales. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042176652>

Espanya

Àmbit estatal

- Agencia Española Protección de Datos. (AEPD) (2022). *Resolución de procedimiento sancionador. Procedimiento N°: PS/00555/202*. <https://www.aepd.es/es/documento/ps-00555-2021.pdf>
- Agencia Española Protección de Datos. (AEPD) (2020). *Protección del menor en Internet. Evita el contenido inapropiado preservando su privacidad*. <https://www.aepd.es/sites/default/files/2020-04/nota-tecnica-proteccion-del-menor-en-Internet.pdf>
- Comisión Nacional de los Mercados y la Competencia. (CNMC) (2022a). *Pornografía en Internet y protección de menores*. <https://blog.cnmec.es/2022/09/30/pornografia-en-Internet-y-proteccion-de-menores/>
- Comisión Nacional de los Mercados y la Competencia. (CNMC) (2022b, 16 de junio). Acuerdo en relación con la denuncia contra una plataforma de intercambio de vídeos de pornografía por el presunto incumplimiento de la obligación de establecer mecanismos de verificación de edad, IFPA/D TSA/147/22/PORN300. <https://www.cnmec.es/expedientes/ifpadtsa14722>
- Comisión Nacional de los Mercados y la Competencia. (CNMC) (2022c, 15 de septiembre). Acuerdo en relación con la denuncia contra una plataforma de intercambio de vídeos de pornografía Jacquie et Michel por el presunto incumplimiento de la obligación de establecer mecanismos de verificación de edad, IFPA/D TSA/266/22/JACQUIE ET MICHEL. <https://www.cnmec.es/expedientes/ifpadtsa14722>
- Comisión Nacional de los Mercados y la Competencia. (CNMC) (2020). *Consulta pública sobre la aplicación de la regulación audiovisual a los prestadores de servicios de comunicación audiovisual que se soportan en plataformas de intercambio de vídeos*, INF/D TSA/082/20. <https://www.cnmec.es/consultas-publicas/audiovisual/consulta-publica-sobre-la-aplicacion-de-la-regulacion-audiovisual>
- Fiscalía General del Estado. (2022). Memoria de la Fiscalía General del Estado 2022. <https://www.fiscal.es/memorias/memoria2022/Inicio.html>
- Gobierno de España. (2021). *Carta de Derechos Digitales*. https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Documents/2021/140721-Carta_Derechos_Digitales_RedEs.pdf

Legislació:

- Llei 13/2022, de 7 de juliol, General de Comunicació Audiovisual (LGCA). <https://www.boe.es/eli/es/l/2022/07/07/13/con>
- Llei orgànica 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2022/09/06/10/con>
- Llei orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral de la infància davant la violència. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2021/06/04/8/con>
- Llei orgànica 3/2018, de 5 de desembre, de protecció de dades personals i garantia de drets digitals. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2018/12/05/3>
- Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2007/03/22/3/con>
- Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació (amb les modificacions introduïdes per la Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre). <https://www.boe.es/eli/es/lo/2006/05/03/2/con>
- Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2004/12/28/1/con>
- Llei 34/2002, d'11 de juliol, de serveis de la societat de la informació i de comerç electrònic. <https://www.boe.es/eli/es/l/2002/07/11/34/con>
- Llei Orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor. <https://www.boe.es/eli/es/lo/1996/01/15/1/con>

Nivell autonòmic

- Consejo Audiovisual de Andalucía. (2022). *Decisión 5/2022 del consejo audiovisual de Andalucía sobre la protección de los menores frente a los contenidos pornográficos en Internet*. https://consejoaudiovisualdeandalucia.es/wp-content/uploads/2022/02/decision-5_22-sobre-pornografiaf.pdf
- Consell de l'Audiovisual de Catalunya. (2020). *L'accés de les persones menors d'edat a continguts de pornografia a Internet*. Informe 128/2020. https://www.cac.cat/sites/default/files/Accés_per_part_dels_menors_d%27edat_als_continguts_de_pornografia_a_Internet.pdf
- Govern de les Illes Balears. (2022). *Amb tots els sentits*. Conselleria de Salut. https://www.caib.es/sites/salutsexual/ca/amb_tots_els_sentits/
- Govern de les Illes Balears. (2019). Pla Autonòmic per a la lluita contra el Tràfic de Dones i Nines amb Finalitats d'Explotació Sexual. <http://www.caib.es/govern/rest/arxiu/3839250>
- Institut Balear de la Dona. (2020). Estudi sobre la prostitució, la tracta i l'explotació sexual a les Illes Balears. <https://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=4422088&coduo=232&lang=ca>

Legislació

- Llei 1/2022, de 8 de març, d'educació. https://www.caib.es/sites/institutestudisautonomics/ca/n/llei_12022_de_8_de_mara_daeducacia_de_les_illes_balears/
- Llei 9/2019, de 19 de febrer, de l'atenció i els drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears. http://www.caib.es/sites/institutestudisautonomics/ca/n/llei_92019_de_19_de_febrer_de_la_tencio_i_els_drets_de_la_infancia_i_ladolescencia_de_les_illes_balears/
- Llei 11/2016, de 28 de juliol, d'igualtat entre homes i dones. https://www.caib.es/sites/institutestudisautonomics/ca/n/llei_11-2016/
- Llei 5/2013, d'1 d'octubre, audiovisual de les Illes Balears. https://www.caib.es/sites/institutestudisautonomics/ca/n/llei_52013_d1_doctubre_audiovisual_de_les_illes_balears-63455/

Regne Unit

- Government. (2019). Online Harms White Paper. <https://www.gov.uk/government/consultations/online-harms-white-paper>
- Government. (2022, 19 d'abril). *Policy Paper. Online Safety Bill: factsheet*. <https://www.gov.uk/government/publications/online-safety-bill-supporting-documents/online-safety-bill-factsheet>

Legislació:

- Digital Economy Act 2017. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/30/contents/enacted>
- Online Safety Bill: <https://bills.parliament.uk/bills/3137>

DOCUMENTS D'ORGANITZACIONS NO GOVERNAMENTALS

- Asociación Española de Videojuegos (AEVI) (2022). ¿Qué es el sistema PEGI? <http://www.aevi.org.es/documentacion/el-codigo-pegil/>
- Association for Progressive Communications (APC) (2015). *End violence: Women's rights and safety online. From impunity to justice: Domestic legal remedies for cases of technology-related violence against women*. <https://genderit.org/resources/impunity-justice-domestic-legal-remedies-cases-technology-related-violence-against-women-0>
- Fundación Alternativas (2020). *La educación sexual en España: propuestas para asegurar el acceso*. https://www.fundacionalternativas.org/storage/laboratorio_documentos_archivos/c4b38e6f-82252bad3ba6aba03153d0e8.pdf
- Internet Watch Foundation (2021). Annual Report 2021. <https://www.iwf.org.uk/about-us/who-we-are/annual-report-2021/>

SENTÈNCIES

Europa

Tribunal europeu de drets humans:

TEDH, *Handyside c. Regne Unit*, 1976

TEDH, *Toranzo Gómez c. España*, 2018

Tribunal de Justicia de la Unió Europea:

TJUE, cas *New Media Online*, 2015, ECLI:EU:C:2015:709

Alemanya

Tribunal Suprem Federal (Bundesgerichtshof, BGH): BGH St 23.44; 37.55

Espanya

Tribunal Constitucional:

STC 8/2022, de 23 de febrer

STC 133/2010, de 2 de desembre

STC 236/2007, de 7 de novembre

STC 109/2005, de 7 de juliol

STC 154/2002, de 18 de juliol

STC 6/2000, de 17 de gener

STC 141/2000, de 29 de maig

STC 5/1981, de 13 de febrer

STC 12/1982, 31, de març

STC 62/1982, de 15 d'octubre

Tribunal Suprem:

STS 492/2020, de 24 febrer 2020

STS, 29 d'octubre de 1981

Estats Units

U.S. Supreme Court, *Ashcroft v. Am. C.L. Union*, 542 U.S. 656, 668 (2004)

PART III

Formes telemàtiques de control d'accés a la pornografia per a menors i abordatge integral dels reptes de l'espai digital

Introducció

D'acord amb l'Organització Mundial de la Salut (2016), actualment una de les amenaces més preocupants per al desenvolupament de la sexualitat entre els i les joves és la pornografia en línia. Internet i els ràpids canvis en el panorama digital han generat un canvi significatiu a la indústria de la pornografia, i han fet que sigui fàcilment accessible les vint-i-quatre hores els set dies de la setmana, generalment de forma completament gratuïta i anònima (Stoner i Hughes, 2014). Com a resultat, el consum de pornografia ha augmentat dràsticament, especialment entre joves.

L'aspecte més preocupant de la pornografia és la normalització d'actituds violentes i abusives envers les dones (Bridges et al., 2010). A més, UNICEF (2020) va afirmar que durant la crisi de la COVID-19, infants i adolescents varen augmentar la seva activitat en línia a causa del confinament i les restriccions socials, fet que ha incrementat la seva vulnerabilitat, ja que han estat exposats a contingut inapropiat per a la seva edat i que és potencialment nociu, com la pornografia en línia. Un informe del Joint Research Center (2018) va assenyalar que la majoria dels infants són poc conscients dels riscos d'Internet (inclòs el contingut sexual explícit) i que la majoria de les mares i els pares no acostumen a abordar aquests temes ni la seguretat digital amb ells. El mateix informe, també reconeix el paper clau de les famílies i el professorat en el desenvolupament de les habilitats digitals essencials dels i les menors per augmentar-ne la seguretat a la xarxa. L'ús d'Internet i de l'espai digital pot comportar conseqüències negatives per als infants, adolescents i joves si aquest no és responsable.

Segons EU Kids Online (Smahel et al., 2020) els infants europeus utilitzen els seus telèfons mòbils cada dia, i el temps de connexió a Internet en l'actualitat és el doble que l'any 2010. A més, l'edat en la qual comencen a utilitzar el mòbil també és cada vegada més precoç. Aquest informe destaca també que tant menors d'edat com adults desconeixen l'ampli intercanvi de dades personals que pot derivar-se de l'ús dels espais digitals.

Un informe de Kaspersky (2019) mostra que el 84% de les mares i pares estan preocupats per la seguretat *online* dels seus fills i filles, però no troben el moment per parlar-ne i perceben dificultats en explicar els reptes d'una manera que els infants puguin entendre, fer que els infants s'ho prenguin seriosament i donar-los la confiança suficient perquè no se sotmetin a la pressió social. Aquesta preocupació està ben fonamentada, ja que 9 de cada 10 infants d'entre 7 i 12 anys tenen un dispositiu amb connexió a Internet i un 60% de les mares i pares afirmen haver presenciat alguna dificultat o repte en l'entorn familiar referent a l'ús d'Internet del seu fill o filla (Kaspersky, 2019). Segons l'enquesta, un 27% dels infants han vist contingut sexual o violent inapropiat, un 26% ha generat algun tipus d'addicció a Internet i un 14% ha rebut missatges anònims animant-los a cometre actes violents o sexuals (Kaspersky, 2019). A més, l'any 2012 Tru Research va realitzar 2.017 entrevistes a adolescents d'entre 13 i 17 anys. El 71% afirmava haver intentat ocultar el que consumeix a Internet a mares i pares, és a dir, haver esborrat l'historial del navegador, haver minimitzat una pestanya quan estava a la vista, haver eliminat vídeos inapropiats, haver mentit sobre el consum de pornografia, haver bloquejat els familiars a les xarxes socials, haver desactivat els controls parentals o tenir comptes sense el coneixement dels pares (Le, 2012).

És important identificar i donar a conèixer les eines per salvaguardar la seguretat en línia de nins i nines i promoure així el seu benestar. Segons l'Informe Familiar de Kaspersky (2019), més d'una quarta part (28%) dels pares amb un fill d'entre 7 i 12 anys consideren el contingut nociu (violent o sexual) com el risc més important a què fan front els fills mentre estan en línia.

Com han assenyalat UNICEF i EU Kids Online (2012), famílies i docents han d'informar-se sobre els riscos de l'ús d'Internet per als seus fills i alumnes, i han d'establir límits per protegir-los (*antispysware*, control parental, etc.). Això mostra la necessitat de conscienciar les mares, pares i docents sobre el fàcil accés a la pornografia per part dels joves, els perills de l'ús irresponsable de l'espai digital i les seves conseqüències, així com la necessitat de facilitar-los les eines tecnològiques necessàries per impedir l'accés dels i les menors d'edat a material sexualment explícit, amb l'objectiu de fomentar-hi un desenvolupament sexual i emocional saludable.

Cada cop més organismes a tot el món han començat a referir-se a les greus afectacions de la pornografia vers la salut afectivosexual, fet que requereix necessàriament abordar la problemàtica de manera adequada i des d'una perspectiva multidisciplinària, per prendre mesures no sols entre la població jove, sinó també entre les famílies i el professorat (Kaspersky, 2020). Actualment, l'ús responsable d'Internet i la promoció d'una actitud crítica en infants i adolescents és una via eficaç per disminuir les problemàtiques que pot generar l'ús de l'espai digital en els i les joves, com també ho és l'ús de les eines tecnològiques per limitar l'accés a la informació. Un dels mecanismes per aconseguir l'ús responsable de l'espai digital és fomentar en el jovent una actitud crítica, ja que allunyar-los de les tecnologies no és una via possible ni desitjable. Per assolir aquest objectiu, caldrà primer que les persones adultes es formin en competències digitals per poder ensenyar al jovent a fer un ús responsable d'Internet (Rodríguez, 2022). Aquesta formació complementada amb les eines tecnològiques serà el que promogui un ús segur d'Internet.

En aquesta part de l'estudi es presentarà primerament la manera en què els menors accedeixen a la pornografia, seguit de la presentació de les eines de control parental de què poden fer ús les famílies per regular el contingut a Internet a què tenen accés els menors, així com aquelles eines tecnològiques que s'haurien d'aplicar per part dels prestadors de serveis a Internet (per exemple, eines de detecció d'edat). Després, es presentaran els perills que suposa l'accés a l'espai digital i a la pornografia per als menors i els diferents abordatges que es poden dur a terme o que ja s'han dut a terme des d'un àmbit tant escolar com familiar per limitar els riscos de l'espai digital entre els quals es troba el consum de pornografia. Finalment, es mostren les conclusions i recomanacions.

Per tant, els objectius d'aquest estudi són:

1. Revisar les formes telemàtiques d'accés a continguts pornogràfics per a menors.
2. Detectar les principals eines tecnològiques que existeixen per protegir els infants i adolescents del material en línia que pugui resultar nociu per al seu desenvolupament sexual i emocional.
3. Revisar les experiències i models existents a l'entorn educatiu (i familiar) sobre l'ús responsable d'Internet i l'espai digital.
4. Analitzar l'adequació i l'efectivitat de les eines tecnològiques i de les experiències educatives en el control d'accés a la pornografia i en l'ús de l'espai digital.
5. Elaborar una anàlisi relativa a aquestes estratègies i eines sobre l'ús d'Internet en menors en diferents àmbits: familiar, educatiu, administració pública, etc.
6. Formular conclusions i recomanacions que permetin fomentar el desenvolupament de polítiques encaminades a la protecció dels menors a Internet i el disseny i execució d'eines tecnològiques i programes educatius adaptats a les necessitats actuals.

Quant al mètode, la recopilació de dades s'ha realitzat a partir dels següents procediments:

1. Revisió sistemàtica:

- Eines tecnològiques per protegir els infants i adolescents del material en línia que pugui resultar nociu per al seu desenvolupament sexual i emocional: bases de dades científiques, informes de companyies internacionals de noves tecnologies i ciberseguretat...
- Experiències i models en l'entorn educatiu (i familiar) que aborden i fomenten un ús responsable d'Internet i l'espai digital: bases de dades científiques, informes d'organismes internacionals, revisions web...

2. Entrevistes a experts en l'àmbit tecnològic i en les eines per minimitzar els riscos als quals es veuen exposats els menors a Internet.

CAPÍTOL 1

Formes telemàtiques d'accés a continguts pornogràfics i altres continguts inadequats per a menors

Els infants i adolescents poden accedir a través d'Internet a multitud de contingut perjudicial per a la seva salut i desenvolupament personal com pot ser contingut de naturalesa sexual, violenta o ofensiva, com en el cas de la pornografia *online* (Internet Segura for Kids, 2022). Poden accedir-hi de manera directa o indirecta, ja sigui a través de videojocs, música, cine, xarxes socials o publicitat, ja que moltes d'aquestes plataformes tan sols tenen un avís que la informació no és apta per a menors de 18 anys, però s'hi pot accedir igualment (Observatori de la Infància i INCIBE, 2019). Les conseqüències poden ser danys físics i/o emocionals, assenyalades a les parts anteriors de l'estudi com a conseqüència del consum de pornografia (Internet Segura for Kids, 2022).

Actualment, les pàgines web són la principal font de consum de pornografia, i les més populars són aquelles d'accés gratuït, com per exemple PornHub, YouPorn, QPorno, XVideos i RedTube. La primera d'aquestes, PornHub, la qual té milers de milions de visites anuals arreu del món, va ser durament criticada l'any 2020 per una investigació realitzada per The New York Times, en la qual es mostrava que la plataforma contenia molts de vídeos en què apareixien nines menors d'edat, algunes de les quals, víctimes de violacions. A partir d'aquesta notícia, la plataforma va decidir eliminar dos terços del seu contingut, és a dir, tots aquells que fossin produïts per usuaris sense una identitat verificada (BBC News Mundo, 2020).

D'altra banda, les xarxes socials i grups de missatgeria s'utilitzen cada vegada més per a l'intercanvi de contingut sexual produït pels mateixos adolescents. A més, tot i que en un percentatge mínim, s'han detectat casos de visualització de pornografia a Instagram i TikTok. Malgrat que Instagram no permet que es publiquin fotografies ni vídeos de persones despullades (Díaz-Altozano et al., 2020), existeixen maneres d'evitar la censura, ja sigui a través de vídeos en directe o mitjançant sales privades (Save the Children, 2020). TikTok és una de les plataformes preferides dels menors i compta amb més de mil milions d'usuaris arreu del món. Aquesta, de la mateixa manera que Instagram, tampoc permet el contingut pornogràfic o sexualment explícit, però, així i tot, existeixen perfils o *hashtags* que promouen aquest tipus d'iniciatives i que ofereixen informació per trobar contingut pornogràfic a Internet (Higuera, 2022). TikTok decidí que, a partir del 23 de novembre de 2022, s'augmentaria l'edat mínima de 16 anys que hi havia fins aleshores a 18 anys per poder realitzar vídeos en directe, i que els creadors de contingut puguin decidir si volen arribar a un públic adult o no (Sáez, 2022a). També, Instagram decidí verificar l'edat dels seus usuaris a Espanya a partir del 14 de novembre del 2022, utilitzant el sistema de l'empresa Yoti (Sáez, 2022b). Ara verificarà que es tinguin 13 anys per accedir a la plataforma en general, i que se'n tinguin 18 per accedir als continguts reservats als adults (Instagram, 2022).

D'altra banda, Twitter és la xarxa social per excel·lència que no restringeix contingut pornogràfic o sexualment explícit, sempre que sigui consentit i publicat com a contingut delicat. Es pot denunciar contingut que hagi estat publicat sense el consentiment de la persona implicada, contingut on s'ofereix una recompensa a canvi de contingut sexual no consensuat,

contingut on s'expressen missatges amb el desig que la persona involucrada surti perjudicada o informació que es podria utilitzar per localitzar la persona implicada sense el seu consentiment (Twitter, 2022).

A més, la plataforma The Porn Conversation suggereix a les famílies prestar especial atenció a les següents plataformes pel risc que tenen per als infants pel que fa a l'accés a contingut sexual: Badoo, ChatRoulette, Grindr, HouseParty, Instagram, Telegram, Omegle, OnlyFans, Tinder, Snapchat i Tiktok, entre d'altres.

A més de les pàgines web i les xarxes socials, també es pot accedir a contingut pornogràfic a través dels videojocs. Els videojocs són les noves tecnologies que més han revolucionat el mercat, i una de les activitats preferides entre els infants i joves d'entre 5 i 16 anys, que poden accedir-hi des de múltiples dispositius: telèfons mòbils, ordinadors, tauletes o videoconsoles (UK Safer Internet Centre, 2022). Més del 80% de menors d'entre 7 i 13 anys consumeixen videojocs i es mostra un percentatge molt superior en nins que en nines, tot i que en els últims anys el nombre de jugadores està augmentant (Labrador et al., 2018). La majoria de videojocs tenen un component addictiu i fomenten la violència, però estan sempre classificats segons l'edat a partir de la qual es considera adequat el joc, i amb descriptors sobre el tipus de contingut que té (Labrador et al., 2018). L'any 2019 es va publicar un estudi sobre l'anàlisi dels principals videojocs més venuts i es va veure que la majoria estan fets per homes i dirigits cap a homes i nins, i reforcen així el comportament del rol tradicional masculí. El 90% de les dones representades en els videojocs tenen cossos hipersexualitzats i el 73% té una vestimenta que no es correspon amb el seu rol en el videojoc, sinó a mostrar-se seductora davant la mirada masculina. A més, les accions que predominen en els videojocs són competir (93%) i atacar, destruir o eliminar a l'oponent (73%), per la qual cosa els valors que ensenyen són la competitivitat (72%), que el que importa és guanyar (98%), la violència com a estratègia (84%) i l'exaltació de la duresa de l'home i la bellesa de la dona (98%). Així doncs, tenint en compte que els videojocs constitueixen una font d'aprenentatge, els infants i joves estan en perill d'interioritzar l'agressió com a estratègia d'afrontament (Díez, 2019) i la violència de gènere, ja que la dona sempre apareix com a subordinada i l'home com a la figura dominant (Díez i Terrón, 2014).

A més, en una part del *manga* i l'*anime*, l'estil japonès que domina el món dels còmics i els videojocs, existeix una branca anomenada *hentai*, que consisteix en *anime* de contingut pornogràfic (*hentai* en japonès significa 'pervertit'). El *hentai*, que sol presentar a les dones com a menors d'edat o amb trets físics infantilitzats (ulls grans, veus agudes, amb uniformes escolars, princeses o cambres erotitzades), té com a tema central la violència envers les nines i les dones. Tot i que els personatges masculins no són infreqüents, aquests tenen menys temps en pantalla i el personatge que representa el jugador gairebé no apareix, només com un penis en les escenes de sexe. També és comú, per evitar mostrar òrgans sexuals, que els personatges masculins siguin monstres amb tentacles que penetren les nines per tots els seus orificis (Díez i Terrón, 2014).

En els videojocs, no només es pot trobar pornografia o contingut sexual explícit, sinó que, a més, el fet que tinguin l'opció de xatejar amb persones desconegudes i anònimes dintre del videojoc fa que els menors també estiguin exposats a riscos com ara *grooming*, abús sexual, *sexting* i explotació (Bracket Foundation et al., 2022), els quals seran explicats més endavant.

Així doncs, l'accés a contingut pornogràfic pot donar-se a través de les plataformes i pàgines web gratuïtes, les xarxes socials i els videojocs.

Quant a la prevenció primària, la introducció per part de les plataformes, pàgines web, xarxes socials i videojocs d'eines de verificació d'edat per als programes o pàgines que con-

tinguin material pornogràfic permetria bloquejar o impedir l'accés dels i les menors a aquests continguts des del principi. També és positiu que les seves primeres passes a la xarxa les facin acompanyats d'un adult que els sàpiga guiar. A més, treballar les seves habilitats socials farà que tinguin bones amistats i una bona capacitat de reacció davant d'aquests continguts. Finalment, es poden fer ús de les eines de control parental per regular el contingut que poden veure (Internet Segura for Kids, 2022).

En el cas que el o la menor ja hagi accedit a aquest tipus d'informació, caldria mantenir la serenitat i oferir-li suport, fent-li saber que compta amb ajuda i comprensió. També seria un aspecte clau proporcionar-li informació adequada i donar-li respostes sense ignorar la seva curiositat. Finalment, es pot denunciar aquest accés a través del proveïdor dels serveis digitals (Internet Segura for Kids, 2022; Observatori de la Infància i INCIBE, 2019; Pascual et al., 2020).

CAPÍTOL 2

Principals eines tecnològiques per protegir infants i adolescents de material nociu en línia

Les eines de control parental són un suport en l'aprenentatge digital dels i les menors, ja que limiten les funcions i el contingut dels seus dispositius quan es connecten a Internet (Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021). La *Guía de herramientas de control parental* (Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021) ofereix els recursos disponibles classificats en 4 categories:

- Opcions de sistemes operatius, que es refereix a les opcions de configuració que venen donades en cada dispositiu com ara el control horari, la supervisió de les notifikacions rebudes i el temps d'ús.
- Aplicacions de control parental, les quals limiten o controlen les funcions dels dispositius mòbils, tauletes i ordinadors.
- Plataformes provisors de continguts, que ofereixen un conjunt limitat de contingut apropiat per als menors.
- Opcions d'ajustar els filtres de seguretat a les xarxes socials, que limiten o supervisen l'activitat en línia del menor.

1. Eines de control parental

A continuació es descriuen les principals aplicacions i programes per a telèfon mòbil, tauletes o ordinadors especialitzats en el control parental que els progenitors poden instal·lar per regular l'ús d'Internet que fan els seus fills i filles. Totes aquestes *apps* tenen diverses funcions que s'especifiquen a la taula 3.1, presentada a continuació. En la mateixa línia del que s'ha explicat fins ara, es considera cabdal que les famílies facin saber als infants i adolescents que han instal·lat aquestes aplicacions als aparells i els motius que els han conduït a fer-ho, emfasitzant els beneficis que comporten per enfortir el vincle i mostrar confiança en ells. És molt important que l'infant no ho visqui com una imposició o una forma de control desmesurat, ja que podria ser contraproductent.

Les aplicacions descrites a continuació són les més recomanades segons persones expertes, pàgines web i fòrums dirigits al control parental, com són l'Organització de Consumidors i Usuaris (OCU, 2022), Xataka Android (2019), una publicació de Webedia per informar sobre tot el que ocorre a Android, Internet Segura for Kids (2022) i l'Institut Nacional de Ciberseguretat (2021).

A la següent taula es mostra la relació entre les principals aplicacions existents i les seves funcionalitats (vegeu taula 1). Les aplicacions (columnnes) estan exposades en ordre decreixent del nombre de funcionalitats. Així la primera aplicació és la que ha obtingut una puntuació més alta. A la llegenda s'especifiquen els noms de les aplicacions explicitades a la taula amb les seves sigles.

Taula 1. Funcionalitats de les aplicacions

FUNCIONALITATS	KSK	Q	FT	ST	NF	M	FL	MFS	KPPC	L	SK	EPC
Consultar l'activitat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Aprovar/desaprovar descàrregues				X			X		X			
Límits de temps d'ús	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Bloquejar el dispositiu	X		X	X	X		X					X
Conèixer la localització	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	
Rebre alertes de l'activitat	X	X			X							
Restringir pàgines web	X	X	X	X	X	X		X	X		X	X
Customitzar l'accés a pàgines web	X		X	X		X	X	X			X	X
Restringir aplicacions	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Alertes de localització	X	X	X	X	X	X		X		X		
Establir un horari d'ús	X	X	X	X	X	X			X		X	
Botó d'emergència		X	X							X	X	
Consultar missatges i trucades		X	X								X	
Monitoritzar les Xarxes socials	X	X			X	X	X					
Versió gratuïta	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X
Compatible amb Android	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Compatible amb iOS	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Transparència sobre l'ús que es fa de les dades	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Funcionalitats totals	15	15	15	14	13	12	12	10	10	10	9	9

Llegenda:
KSK: Kaspersky Safe Kids

NF: Norton Family

KPPC: Kids Place Parental Controls

Q: Qustodio

M: Mobiclip

L: Locatagey

ST: Screen Time

FL: Family Link

SK: Secure Kids

FT: Family Time

MFS: Microsoft Family Safety

EPC: Eset Parental Control

Kaspersky Safe Kids té una versió simple gratuïta que només ofereix alguns serveis limitats i una de pagament, que costa 14,95 € l'any, amb totes les opcions disponibles. L'opció gratuïta permet filtrar el contingut *online*, és a dir, escollir a quines pàgines web es pot accedir i a quines no en funció dels filtres que s'estableixen; gestionar l'ús d'aplicacions a través del temps d'ús, edat o categoria i controlar el temps d'ús dels dispositius. A més, permet monitoritzar la utilització per defecte d'Internet mitjançant un ús per defecte de la cerca segura a Google i YouTube (és a dir, restringir l'accés a contingut que pot ser nociu pels menors). L'opció de pagament, a més dels serveis explicats, permet establir horaris en l'ús de l'aparell, geolocalitzar, consultar l'historial de cerca de YouTube i rebre alertes si s'intenta entrar a aplicacions o pàgines web perilloses o si se surt de l'àrea segura. (Kaspersky Safe Kids, 2022; Xataka Android, 2019; OCU, 2022). Kaspersky Safe Kids ha demostrat aconseguir bloquejar el 98,6% de les aplicacions de pornografia i gràcies a això ha guanyat, per segon any consecutiu, el premi atorgat per AV-Comparatives, una empresa que posa a prova els antivirus (Kaspersky, 2022).

Qustodio permet filtrar les aplicacions i el contingut, monitoritzar l'activitat, establir límits de temps, fer un seguiment de trucades i missatges, localitzar la família, consultar l'activitat realitzada en el dispositiu, restringir l'accés a pàgines web i aplicacions i crear alertes. Finalment, pot també monitoritzar l'ús de les xarxes socials i té un botó d'emergència al qual els menors poden recórrer si es troben en perill. A més, compta amb una versió prèmium per tenir aquesta eina de control parental instal·lada fins a cinc (42,95 € l'any), deu (73,95 € l'any) o quinze (106,95 €) dispositius alhora, en funció del pla més simple o més complex que es contracti. (Qustodio, 2022; Internet Segura for Kids, 2022; Xataka Android, 2019; OCU, 2022; Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021).

FamilyTime en la seva versió prèmium, la qual té un cost de 14 \$ mensuals, inclou diverses funcions, entre les quals, posar límits de temps, establir un horari que restringeixi les hores nocturnes i les hores d'estudi, un botó d'emergència, bloquejar pàgines web, activar el filtratge web per contingut, bloquejar aplicacions, geolocalitzar i rebre alertes sobre la localització o els contactes. També permet activar la cerca segura a Internet, és a dir, el Google Safe Search que restringeix aquelles cerques que poden tenir contingut nociu per als infants. En canvi, la versió gratuïta permet de manera limitada veure els contactes, el registre de trucades, l'historial de cerca i seguir la localització (Family Time, 2022; Internet Segura for Kids, 2022; Xataka Android, 2019; Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021).

ScreenTime també té una versió simple, la qual és gratuïta, i una versió prèmium amb un cost de 6,99 \$ mensuals. La primera ofereix un informe diari sobre l'ús que s'ha fet del dispositiu i, en els dispositius Android, permet veure l'historial de cerca, monitoritzar les xarxes socials i saber quins vídeos de YouTube s'han mirat. La versió avançada permet posar límit de temps, posar tasques i deures per completar, definir horaris d'ús (per exemple, bloquejar el telèfon el vespre), així com bloquejar-lo instantàniament i conèixer la geolocalització i rebre alertes sobre aquesta. En els dispositius Android, a més, es poden bloquejar certes aplicacions concretes i filtrar les pàgines web (ScreenTime, 2022; Internet Segura for Kids, 2022; OCU, 2022; Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021).

Norton Family, desenvolupada per Norton Security, permet dur a terme diferents activitats com per exemple: bloqueig de pàgines web inadequades, programació del temps d'ús, supervisió de cerques a Internet, sol·licitud d'accés per part dels infants si no estan d'acord amb alguna prohibició, supervisió de vídeos de YouTube, supervisió d'aplicacions mòbils, bloqueig instantani del dispositiu, informes mensuals o setmanals, portal i aplicació mòbil per als pares i rebre alertes per correu electrònic. Aquesta aplicació té un cost de 39,99 € l'any (Norton Family, 2021; Internet Segura for Kids, 2022; Xataka Android, 2019; OCU, 2022; Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021).

Mobicip dona l'opció d'establir horaris d'ús de pantalla i límit de temps, bloquejar aplicacions, filtrar el contingut de pàgines web o bloquejar-les, veure la localització en temps real i rebre alertes sobre aquesta, un resum de l'activitat del dispositiu i permetre que l'infant sàpiga el seu temps i tipus d'ús de la pantalla. La versió més simple d'aquesta aplicació té un cost mensual de 2,99 \$ i la versió més ampliada costa 7,99 \$, la qual, a més de les característiques esmentades, també permet bloquejar determinades aplicacions i monitoritzar les xarxes socials (Mobicip, 2022; OCU, 2022).

Family Link permet consultar les activitats que realitzen els fills a la pantalla, aprovar o desaprovar les descàrregues d'aplicacions en el seu mòbil, veure quines són les aplicacions més recomanades per al professorat, establir límits de temps d'ús, bloquejar el dispositiu perquè no se'n pugui fer ús i conèixer la localització del o la menor (Google para la Familia, 2022; Internet Segura for Kids, 2022; OCU, 2022; Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021).

Microsoft Family Safety proporciona resums d'activitat, sol·licituds de temps davant la pantalla, límit d'aplicacions i jocs, ubicació compartida així com alertes d'ubicació i llocs guardats i, finalment, filtres de contingut i pàgines web (Microsoft Family Safety, 2022; Internet Segura for Kids, 2022).

Kids Place Parental Controls és una aplicació amb la qual es pot controlar l'activitat del telèfon mòbil dels infants, com per exemple bloquejar la descàrrega d'aplicacions, posar límits de temps d'ús i geolocalitzar, entre d'altres, però també es pot activar el filtratge i el límit de temps en el mòbil mateix si és el cas que els infants agafen el mòbil dels pares (Kiddoware, 2022; Xataka Android, 2019).

Locategy fa possible localitzar els fills, rebre alertes quan arribi a algun lloc i veure el seu històric de geolocalitzacions, així com rebre informes d'ús sobre la seva activitat i limitar l'ús de les aplicacions (Locategy, 2022; Internet Segura for Kids, 2022; Xataka Android, 2019; OCU, 2022; Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021).

Secure Kids, en la seva versió gratuïta, aporta moltes característiques, com són les següents: bloquejar aplicacions, programar franges horàries de descansos, bloquejar trucades, crear alarmes, un botó d'emergència que pugui avisar quan l'infant es trobi en perill, geolocalització, dos filtres de control de pàgines web i protegir les dades personals. La versió de pagament, que es pot aplicar a 5 (29,95 € anuals) o 10 (49,95 € anuals) dispositius, permet, a més, posar límit de temps en les aplicacions, bloquejar les trucades desconegudes i tenir filtres sense límits de pàgines web (Secure Kids, 2016; Internet Segura for Kids; Xataka Android, 2019; OCU, 2022; Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021).

Eset Parental Control dona l'oportunitat de controlar les aplicacions, enviar un missatge i bloquejar el telèfon mòbil fins que l'infant el llegeixi, posar un límit de temps d'ús i obtenir informes sobre l'ús del dispositiu. La versió prèmium, amb un cost de 19,99 €, a més, ofereix poder filtrar el contingut d'Internet, geolocalitzar els dispositius i activar la cerca segura a Internet (Eset Parental Control, 2017; Internet Segura for Kids, 2022; OCU, 2022; Institut Nacional de Ciberseguretat, 2021).

A part de l'ús d'aquestes aplicacions, alguns portals tenen la seva pròpia configuració per activar el filtratge de contingut inapropiat, com s'ha mencionat en alguns casos. Per exemple, Google Safe Search permet ocultar contingut explícit quan està activat. Es pot activar per a navegadors i comptes personals, en dispositius i comptes infantils supervisats que utilitzin l'aplicació Family Link i en dispositius o xarxes de centres educatius o de treball.

També a YouTube, YouTube Safe Search es pot activar tant des de l'aplicació de YouTube com des de l'aplicació de Family Link. També es pot crear un perfil a YouTube Kids, ja pensat perquè l'utilitzin els infants.

A més, Viana (2022) afirma que hi ha tecnologies de control parental amb les quals les famílies o els responsables legals identifiquen l'edat del menor i aquesta no pot ser modificada des del dispositiu de l'infant, assegurant d'aquesta manera que les aplicacions que s'instal·lin o pàgines web que es visitin compleixin sempre la restricció d'edat configurada. També existeixen alternatives que operen en la xarxa i s'apliquen al **router** d'accés a Internet, fet que fa que dispositius com Smart TV, tauletes, videoconsoles, ordinadors o altres també tinguin aquesta protecció. Tot i que les comunicacions que no es duguin a terme a través del **router** no tenen aquesta protecció (Viana, 2022).

2. Valoració de les eines de control parental

Pel que es pot veure, les principals característiques de les eines de control parental són controlar les pàgines a les quals es pot accedir, bloquejar aplicacions o certes pàgines o serveis, limitar el temps de connexió o les hores a les quals es pot estar connectat a Internet, contenir un navegador infantil que permet accedir a pàgines web apropiades pels infants i supervisar les pàgines web visitades (Fuertes et al., 2015). Per a Fuertes et al. (2015), però, no són suficients, ja que encara existeixen altres perills **online** als quals les eines de control parental no poden accedir, com per exemple el **grooming** o l'assetjament **online**. En aquests casos, com s'ha anat insistint, el que cal és fomentar un vincle proper amb els infants, una relació de confiança i una comunicació fluida en què es puguin abordar aquestes temàtiques.

Per un altre costat, també cal contemplar els elements negatius que poden comportar l'ús d'aquestes eines. S'ha de tenir en compte que l'aplicació de l'infant puja la informació a un servidor central per poder donar accés a la informació dels infants a les mares o pares. Moltes aplicacions contenen un panell de control parental des del qual poden accedir a tota la informació del mòbil de l'infant i canviar les normes de bloqueig o control, i aquesta aproximació requereix pujar dades al núvol (Feal et al., 2020). A més, per proveir de les característiques esmentades com ara filtrar, monitoritzar o restringir comunicacions, contingut i aplicacions, les aplicacions de control parental recullen informació sobre el comportament dels infants i les seves dades personals. Segons Feal et al. (2020), gairebé el 75% de les aplicacions contenen derivació de les dades a terceres parts per a anuncis, xarxes socials i serveis d'anàlisi, fet que sol estar anunciat en les polítiques de privacitat de les aplicacions. Per això mateix és important revisar bé les condicions d'ús de cada aplicació i assegurar-se i informar-se quan es dona consentiment sobre quin és el tractament que es fa de les dades personals, que sol estar escrit en les condicions d'ús de les plataformes.

A la Unió Europea, el Reglament General de Protecció de Dades (RGPD) (UE) 2016/679 obliga a la transparència de privacitat i requereix als col·lectors de dades a obtenir el consentiment dels subjectes europeus (Feal et al., 2020). Viana (2022), de Kaspersky, afirma que, a l'hora de decidir la solució més adequada per protegir els infants, és important revisar que la plataforma tingui una política clara sobre el tractament de la privacitat i el compliment de la RGPD. D'altra banda, la Comissió Europea (2017) va desenvolupar un estudi similar sobre diverses aplicacions de control parental i suggereix que la majoria d'eines de control parental fallen a l'hora d'abordar les necessitats de mares i pares de protegir els infants dels riscos **online**. Aquest estudi mostra que les eines per a ordinadors funcionen millor que les eines per a dispositius mòbils i videoconsoles, a més de trobar que els filtres funcionen millor en llengua anglesa comparada amb altres idiomes com l'alemany, l'italià, l'espanyol o el francès. Finalment, conclou que algunes eines són bones a l'hora de filtrar contingut adult, però també sobrebloquegen contingut no danyí i no són efectives filtrant contingut inapropiat generat per l'usuari mateix i penjat a les xarxes socials (Comissió Europea, 2017).

Per tant, les eines de control parental serveixen bàsicament per controlar els i les usuàries joves, que encara no tenen la suficient comprensió dels riscos digitals i per a qui el control parental no sembla un problema. Però l'eficàcia es deteriora a mesura que el jovent genera el seu propi contingut, per la qual cosa el potencial de protecció ofert per les eines existents és menys efectiu (Comissió Europea, 2017). En un estudi elaborat per Lee i Ogbolu (2018) es compara la puntuació en una escala que mesura l'addicció al dispositiu mòbil i la percepció que tenen els joves sobre el control parental que duen a terme les seves famílies. Al contrari del que es podria pensar, es va trobar que com més alta és la percepció de control parental, més alta és la puntuació en addicció. Per tant, es demostra que el control parental no pot ser l'únic recurs per supervisar l'ús de les TIC que fan els joves, ja que un altre aspecte negatiu que pot suposar és que sigui percebut com a una invasió de la privacitat (Viana, 2022). Per tant, es remarca de nou la importància de la comunicació i mediació parental.

La literatura científica afirma que s'han de desenvolupar solucions que siguin més sofisticades tècnicament o que promoguin un procés més positiu, com ara incloure els i les adolescents en la solució per empoderar-los i augmentar-ne el compromís i la implicació en la seva pròpia seguretat **online** (Wisniewski et al., 2017) a través de la comunicació i de la seva autoregulació en l'ús de les TIC. Com s'ha anat repetint, una solució efectiva seria la de manejar la gestió dels riscos d'Internet de manera més proactiva, com per exemple a través d'una educació adequada i d'un espai de debat en família (Comissió Europea, 2017). Viana (2022) posa de relleu que les eines de control parental són només un instrument per tenir una supervisió més adequada, però no s'ha d'oblidar que és clau fomentar les relacions entre mares i pares i infants, la mediació parental i la confiança, ja que són pilars fonamentals per a l'educació de l'ús adequat de les tecnologies. Seria aconsellable, doncs, informar adequadament i educar el jovent sobre les oportunitats i els riscos que ofereix Internet, així com utilitzar les eines de control parental en companyia dels infants a través d'un diàleg obert i una comunicació transparent. A més, s'hauria d'acordar amb els infants un equilibri entre les activitats d'oci digitals i no digitals (Comissió Europea, 2017). Les bones relacions entre els familiars i els infants o adolescents els porten a tenir una ment més oberta i a descriure voluntàriament el seu comportament amb les tecnologies a mares i pares (Lee i Ogbolu, 2018).

Per tant, cal promoure el diàleg amb els infants i adolescents sobre l'ús d'Internet i també tenir en compte que utilitzar eines de control parental és un procés d'aprenentatge i mares i pares haurien de ser conscients i estar preparats per desenvolupar les habilitats necessàries (Comissió Europea, 2017).

3. Eines de bloqueig per a menors d'edat

Més enllà de les estratègies i eines de què es pot fer ús en l'àmbit familiar, cal garantir a través de mesures i polítiques globals que els i les menors no puguin accedir a contingut que els pot danyar físicament i emocionalment. Com s'ha explicat a la part II de l'estudi, la Llei General de Comunicació Audiovisual (LGCA), de 7 de juliol de 2022, exigeix, a partir del 9 d'octubre de 2022, que les plataformes que permetin l'intercanvi de vídeos a Internet estableixin sistemes efectius de verificació de l'edat per accedir a pornografia i altres continguts reservats als adults. Serà important, ara, veure com es complirà amb aquesta obligació a la pràctica.

Avui dia existeixen diverses solucions per dur a terme la verificació de l'edat en aquest àmbit, com són serveis de tercers que s'encarreguen de verificar la identitat i/o l'edat de l'usuari mitjançant un document com ara el passaport o el carnet de conduir. Un cop verificada la majoria d'edat, la informació personal és xifrada o destruïda, de manera que únicament es conserva i comparteix amb el servei de contingut d'adults per verificar si l'usuari és major d'edat o no.

Alguns d'aquests serveis són AgeID, AgeChecked, AgePass i Yoti. Aquest últim ofereix l'opció de verificar la majoria d'edat sense necessitat d'aportar cap document, sinó que es realitza mitjançant tecnologies d'anàlisi facial. Per evitar falsos positius, el sistema estima si l'usuari és major de 25 anys. Yoti, a més, és l'única solució certificada pel regulador britànic British Board of Firm Classification d'acord amb un esquema de certificació per a sistemes de verificació d'edat.

Yoti, a més, és un dels tres serveis aprovats per la Comissió Alemanya per a la Protecció dels Menors als Mitjans de Comunicació (KJM). A més de Yoti, la KJM ha aprovat també el sistema de verificació d'edat dut a terme per Ondato i l'estimació de l'edat facial dut a terme per KYC AVC UK Ltd., una companyia del Regne Unit que duu a terme desenvolupaments de programari. Ondato funciona de la mateixa manera que Yoti, és a dir, estima amb una precisió del 95% l'edat de l'usuari a través de la videocàmera del dispositiu electrònic, pren mesura de les característiques i coordenades facials i són comparades amb mapes facials per veure a quina franja d'edat pertanyen. A més, per donar-li més fiabilitat, se li pot afegir l'opció de comparar la imatge de la videocàmera amb la del document d'identitat. Aquesta companyia col·labora, entre d'altres, amb la plataforma OnlyFans per assegurar que els usuaris que hi accedeixen són majors d'edat (Ondato, 2022). L'altre sistema verificat per la KJM és l'Age Verification Services del Regne Unit, un servei que pot verificar l'edat mitjançant diverses modalitats com per exemple l'anàlisi de la veu, l'anàlisi de l'ús de les xarxes socials, l'anàlisi de les característiques facials a través de la videocàmera, l'anàlisi del compte bancari o del compte de correu electrònic, la verificació de les dades de la targeta bancària, la verificació que el número de telèfon està autoritzat per ser utilitzat per algú major d'edat i, finalment, amb l'escàner del document d'identitat (VerifyMyAge, 2022). Aquests són serveis que poden ser contractats per les companyies o les plataformes que desitgin utilitzar-los (Etteldorf, 2022).

Al Regne Unit, la ICO (Oficina del Comissari d'Informació), una autoritat independent que vetlla pels drets i la privacitat dels usuaris, va anunciar l'any 2021 que s'aprovaven els productes de certificació d'edat, revisats per l'ACCS (Age Check Certification Scheme), és a dir, serveis que ofereixen a les organitzacions poder verificar l'edat dels usuaris abans d'entrar a contingut restringit. Entre aquests serveis aprovats s'hi troba Yoti i KYC AVC UK Ltd. (VerifyMyAge), de les quals ja s'ha parlat. D'altres són OneID, Innovative Technology, VeriMe, One Account Mobile i Privately. OneID fa que l'usuari hagi d'entrar al seu compte bancari i, un cop fet, verifica que les dades siguin certes (OneID, 2022). Innovative Technology fa escàners facials a través d'intel·ligència artificial i els seus propis algorismes i pot funcionar sense connexió a Internet, ja que té la seva pròpia memòria USB que es pot connectar al dispositiu (Innovative Technology, 2022). Privately duu a terme una estimació de l'edat que combina la imatge, la veu i un possible text i és un servei que es pot integrar a aplicacions, jocs o dispositius (Privately, 2022). One Account és una aplicació per a mòbil en la qual s'ha de pujar una fotocòpia d'un document d'identitat i fer-se una *selfie* perquè es pugui verificar l'edat i amb la qual es poden fer pagaments *online* (One Account, 2022). VeriMe, d'altra banda, no demana cap classe de document per verificar l'edat (VeriMe, 2022; Age Check Certification Scheme, 2022).

Finalment, a una escala més global, la Comissió Europea (2021) llençarà l'any 2023 una norma europea sobre la verificació d'edat a través de la creació d'una *cartera* d'identitat digital que serà utilitzada per acreditar les dades personals.

La Commonwealth d'Austràlia (2020) afirma que, perquè un sistema de verificació d'edat sigui efectiu, ha de complir els tres requisits de privacitat i seguretat, precisió i efectivitat i impacte en els negocis i els usuaris. En general i com s'ha reflectit en aquest apartat, es resumeix en l'informe de la Commonwealth que existeixen tres mètodes que tenen evidència: documents d'identitat, informació del consumidor i altres bases de dades i dades biomètriques (per exem-

ple, l'anàlisi de les característiques facials). Quant a aquest primer, existeix un mètode que és comparar la fotografia del carnet d'identitat amb una imatge proporcionada a temps real o, en el cas que sigui el passaport, llegir el xip del document, tecnologia que pot ser aportada pel servei Yoti. També existeix tecnologia complementària com el filtratge i el proveïdor d'un servei de bloqueig d'Internet.

Per la seva banda, la Comissió Nacional de la Informàtica i de les Llibertats (CNIL) francesa va realitzar el passat mes de setembre de 2022 una anàlisi sobre els sistemes de verificació d'edat. Va concloure que cap sistema dut a terme per la plataforma mateixa complia els tres requisits necessaris: verificació prou fiable, cobertura completa de la població i respecte per la protecció de dades i la privacitat dels individus i la seva seguretat. Així doncs, recomana que el més segur és utilitzar tercers proveïdors de serveis la validesa dels quals hagi estat verificada, com els que s'han mostrat en aquest apartat, i assegura que els quatre més segurs en ordre decreixent són:

- Primerament, la verificació de l'edat a través de la validació de la targeta de pagament. Tot i que és possible que alguns menors posseeixin targetes o que alguns adults no en tinguin, el fet de verificar la validesa de la targeta pot ajudar a evitar que els menors accedeixin a serveis no desitjats. Aquest mecanisme permet, sobretot, protegir els més joves fins als 10-11 anys, ja que no poden tenir una targeta bancària i la probabilitat que puguin utilitzar-ne una d'un tercer és baixa.
- En segon lloc, hi hauria la verificació de l'edat a través d'una estimació basada en l'anàlisi facial. Aquests procediments no estan destinats a identificar l'individu, tan sols s'utilitza la intel·ligència artificial a través d'una videocàmera per analitzar les característiques facials. S'especifica, però, que l'accés a la càmera en el dispositiu pot ser la font de xantatge quan es demana l'accés a un lloc pornogràfic, de manera que s'hauria d'assegurar que el servei a través del qual es duu a terme és fiable.
- El tercer és el sistema de verificació fora de línia, és a dir, utilitzar targetes que s'ofereixen en certs punts de venda com supermercats o botigues de tabac que tenen un identificador d'inici de sessió i una contrasenya que permetria accedir a contingut restringit.
- L'últim seria la verificació de l'edat mitjançant una anàlisi de la documentació d'identitat, però pot ser fàcilment obviat utilitzant la documentació d'una altra persona si només es necessita la còpia del document (CNIL, 2022).

Per una altra banda, i parlant de les xarxes socials, Instagram duu a terme a partir del 14 de novembre de 2022 un sistema de verificació d'edat a través d'intel·ligència artificial amb l'empresa Yoti. Es poden escollir tres maneres per verificar que un usuari és major d'edat: la primera, mitjançant una fotocòpia del document d'identitat que es pugui verificar que és de la mateixa persona; la segona, utilitzar persones que siguin majors d'edat que faran preguntes per corroborar l'edat de l'usuari; i la tercera, a través d'un vídeo *selfie* que es compartirà amb Yoti i analitzarà l'edat de la persona (Fernández, 2022; Instagram, 2022). Avui dia, les xarxes que tenen restricció de cossos nus, com per exemple Instagram, utilitzen intel·ligència artificial per detectar les porcions de pell ensinçada. Aquesta restricció, però, té com a excepció els casos de mastectomies, lactància materna, quadres i escultures. De totes maneres, tot i que a Instagram sigui difícil trobar pornografia, sí que s'hi troba molt de contingut en què els menors són sexualitzats, contingut que pot estar acompanyat de certs *hashtags* per ser trobat més fàcilment o per seguir alguna tendència. Díaz-Altozano et al. (2020) suggereix que, per millorar la restricció a aquesta xarxa social i evitar la pornificació social de les nines i les dones, s'haurien de millorar els algorismes de l'aplicació o invertir en més capital humà amb treballadors que poguessin rastrejar aquestes noves formes de sexualització (Díaz-Altozano, 2020).

Finalment, la BBFC (Consell Britànic de Classificació de Pel·lícules) porta el control sobre els sistemes de verificació d'edat a Anglaterra i assenyalava aquests tres factors a tenir en compte: garantir la igualtat de condicions en termes de regulació, garantir que la verificació de l'edat sigui robusta i fàcil d'utilitzar pels consumidors i sensibilitzar la població sobre la verificació de l'edat perquè sàpiguen com utilitzar els serveis. A més, s'informa que a Sud-àfrica s'han ordenat bloquejar tots els continguts pornogràfics i aquests només poden ser desbloquejats amb la verificació de l'edat de l'usuari, mentre que a Corea del Sud hi ha un filtratge de la pornografia en l'àmbit nacional. Pel que fa a Austràlia, el gener de 2022 ha entrat en vigor una llei que exigeix l'adopció de mesures de verificació de la majoria d'edat per accedir a pàgines amb continguts pornogràfics (Commonwealth d'Austràlia, 2020).

Pel que fa a les perspectives del futur, la Comissió Nacional de la Informàtica i de les Llibertats francesa assegura que la direcció en la qual es dirigeix el món digital és que els individus hagin de registrar-se principalment en universos autèntics a través de la creació de comptes d'usuari per evitar una multiplicació de verificacions d'identitat. Això, però, pot comportar riscos per als drets dels individus i els usuaris, ja que es veuen afectades la seva innovació, llibertat d'expressió i autonomia (CNIL, 2022). A més, la Commonwealth suggereix que avui dia els drets i llibertats del món fora de línia i el món **online** no són els mateixos, i que per crear una societat civil **online** que formi una entitat amb la realitat no virtual, s'ha de passar a l'acció. Cal considerar quins drets i responsabilitats tenen els governs i les companyies proveïdores de serveis **online** (Commonwealth Austràlia, 2020).

4. Elaboració i utilització d'eines de bloqueig a Espanya

En la mateixa línia que als països mencionats, l'Agència Espanyola de Protecció de Dades (2020) recomana solucions per a la verificació de l'edat, com són AgeID, AgeChecked, AgePass i Yoti, que s'han explicat a l'apartat anterior. També, el Consell Audiovisual d'Andalusia (2022) va decidir que els proveïdors de pàgines web amb continguts pornogràfics adoptin sistemes efectius de verificació de l'edat per impedir l'accés de menors a aquest tipus de contingut, i que les autoritats competents verifiquin el compliment d'aquestes obligacions.

A més, en l'àmbit nacional espanyol, una de les empreses que duu a terme verificació d'identitat és Veridas, la qual ho fa a través de la biometria de veu, biometria facial o amb la verificació de documents d'identitat. Una de les vies en les quals està actuant és el joc **online** i col·labora amb empreses d'aquest sector com són Kirolbet o Codere. Veridas actua de manera que, quan un usuari es vol registrar en aquestes plataformes de joc **online**, reservades als adults, ha de seguir els següents passos: primer, escanejar el document d'identitat per ambdues cares, que tot seguit passa per una tecnologia de verificació de documents. Seguidament, el client ha de verificar que la seva identitat física es correspon amb el document presentat, per la qual cosa s'ha de fer una **selfie** i, a través de la biometria facial, es compara la fotografia en directe amb la fotografia del document. Finalment, per comprovar que es tracta d'una persona real i no d'un frau, es demana a l'usuari que es faci una altra **selfie** amb un somriure, fet que és una prova de vida (Veridas, 2022a).

Aquesta tecnologia està també introduint-se en altres àmbits com pot ser el sector bancari, el qual estableix també l'edat mínima de 18 anys per poder tenir-hi accés. De la mateixa manera que en el sector del joc, es presenta el document d'identitat (en aquest cas no una fotocòpia sinó una fotografia o vídeo en directe del document real) i a través de la videocàmera es verifica que la persona que hi està accedint és la mateixa. Aquest procés ha de complir, doncs, que sigui dut a terme a temps real i que es faci des d'un sol dispositiu i en un únic acte seqüencial de temps perquè no hi hagi possibilitat que la persona sigui una altra que aquella que es mostra en el document. Es realitza també la prova de vida i es revisen posteriorment totes les dades aportades

per un operador amb formació específica (Arbona, 2022). Aquesta tecnologia de Veridas per a la verificació de l'edat al sector del joc s'està utilitzant també als Països Baixos (Veridas, 2022b).

L'Esquema Nacional de Seguretat (ENS), adoptat ja per moltes entitats públiques i privades, estableix la política de seguretat en la utilització de mitjans electrònics i els requisits que s'han de complir per a l'adequada protecció de dades. L'empresa Veridas ha obtingut el certificat atorgat per l'ENS i també compleix les normes establertes per la RGDP, que es resumeixen a informar els usuaris de l'ús de les seves dades, aplicar la privacitat i els principis relatius al tractament i garantir que les dades siguin tractades de manera lícita (Arbona, 2021; Somolinos, 2022).

Finalment, s'assenyala que només amb un procés de registre el que s'està prevenint és l'alta a la plataforma de l'usuari que sigui menor, és a dir, una alta fraudulenta. Però un cop donat d'alta, el problema resideix en la possibilitat que qualsevol persona amb usuari i contrasenya podria accedir a aquest tipus de plataformes. Per això, seria recomanable un segon element d'autenticació de caràcter biomètric que s'aplicaria per a cada accés (Veridas, 2022c).

5. Recull i valoració de les principals tècniques de detecció de l'edat mitjançant intel·ligència artificial (IA)

Principals tècniques de detecció de l'edat mitjançant IA

Com s'ha assenyalat, hi ha diverses tècniques per a la verificació de l'edat. Així mateix, la realització d'aquest procés de forma manual no constitueix una bona solució a llarg termini, ja que aquesta intervenció humana alenteix força el procés. A més, tampoc no ofereix un grau elevat de fiabilitat. Per tant, cal perfeccionar les actuals tècniques d'estimació de l'edat per garantir una identificació fiable, ràpida i segura. Per això, es proporciona a continuació una anàlisi de quines són les tècniques més avançades multibiomètriques i especialment les que utilitzen la intel·ligència artificial (IA) per poder optimitzar aquest procés de validació de control d'accés d'usuaris de cara al futur.

En general, hi ha molts mètodes biomètrics per determinar l'autenticitat de la identitat i, en particular, l'edat de la persona per accedir a plataformes digitals. Comparat amb els mètodes basats en documents oficials, la majoria dels quals no són eficaços, l'ús combinat de característiques multibiomètriques sembla una solució satisfactòria. Hi ha diverses tècniques basades en la IA que són utilitzades per al reconeixement d'edat, i la majoria utilitzen la imatge facial de la persona a identificar. Així mateix, l'anàlisi facial inclou una varietat de problemes específics com ara detecció de rostres, identificació de persones, reconeixement de gènere i ètnia. Algunes de les principals tècniques són:

1. ANN (Xarxes Neuronals Artificials)

La Xarxa Neuronal Artificial pot aprendre qualsevol funció no lineal. Per això aquestes xarxes es coneixen popularment com a *aproximadors* de funcions universals. Les ANN tenen capacitat per aprendre pesos que assignen qualsevol entrada a la sortida. No obstant això, no poden capturar informació seqüencial a les dades d'entrada.

2. RNN (Xarxes Neuronals Recurrents)

La RNN captura la informació seqüencial present a les dades d'entrada, és a dir, podem utilitzar xarxes neuronals recurrents per resoldre els problemes relacionats amb:

- a) Dades de sèries de temps.
- b) Dades de text.
- c) Dades d'àudio.

Tot i això, les RNN profundes (RNN amb una gran quantitat de seqüències) també pateixen el problema del gradient, que és un problema comú en tots els diferents tipus de xarxes neuronals.

3. CNN (Xarxes Neuronals Convolucionals)

Aquests models de CNN es fan servir en diferents aplicacions i dominis, i són especialment freqüents en projectes de processament d'imatges i vídeos. La CNN captura les característiques espacials d'una imatge en color o nivells de gris. Les característiques espacials fan referència a la disposició dels píxels i la relació entre ells en una imatge. Ens ajuden a identificar l'objecte amb precisió, la ubicació d'un objecte, així com la seva relació amb altres objectes en una imatge.

4. GMM (Gaussian Mixture Models)

El classificador de processos gaussians (GMM) és un algorisme d'aprenentatge automàtic de classificació. Els processos gaussians són una generalització de la distribució de probabilitat gaussiana i es poden utilitzar com a base per a algorismes sofisticats d'aprenentatge automàtic no paramètric per a classificació i regressió.

5. LDA (Linear Discriminant Analysis)

El LDA és una tècnica de reducció de dimensionalitat. S'utilitza com a pas de preprocessament a Machine Learning i aplicacions de classificació de patrons. Funciona millor amb grans conjunts de dades que tenen diverses classes. El LDA i el PCA permet reduir la dimensió d'espai i augmentar la separació de classes. Un exemple d'aplicació a l'estimació de l'edat es pot veure a Oladipo et al. (2022).

6. LBP (Local Binary Patterns)

En aquest procés s'etiqueten els píxels d'una imatge mitjançant el lliniar del veïnatge de cada píxel i es considera el resultat com a número binari.

7. HOG (Histogram of Oriented Gradients)

S'utilitza en el processament d'imatges per detectar objectes.

8. SURF (Speeded-Up Robust Features)

És un detector i descriptor de característiques locals patentat. Es pot utilitzar per a tasques com ara reconeixement d'objectes, registre d'imatges, classificació o reconstrucció 3D.

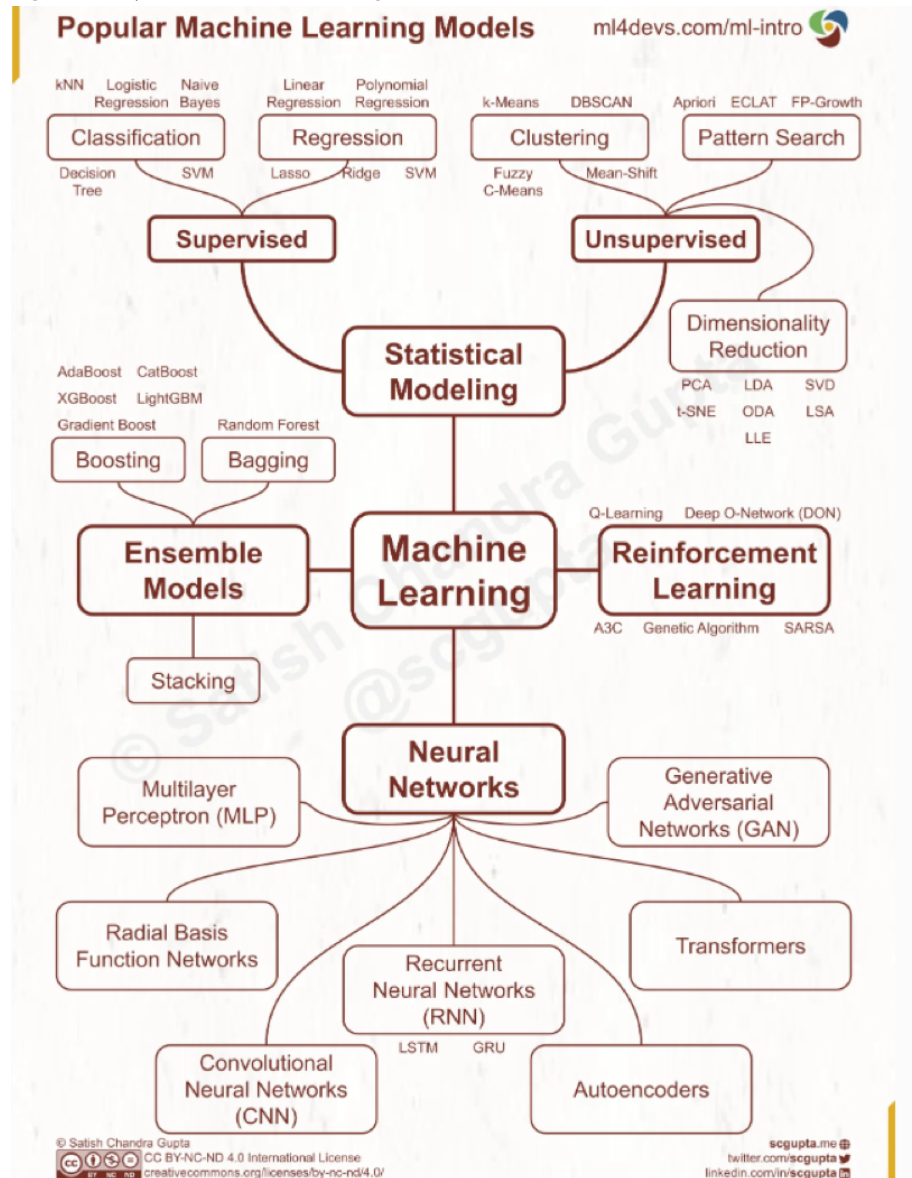
9. KNN ('El veí més proper', K-Nearest Neighbors)

També conegut com a KNN, és un classificador d'aprenentatge supervisat no paramètric, que utilitza la proximitat per fer classificacions o prediccions sobre l'agrupació d'un punt de dades individual. De forma genèrica les diferents àrees de més habituals en models d'aprenentatge automàtic es poden resumir a la imatge següent.

10. GAN (Generative Adversarial Networks)

Són un tipus especial de xarxes neuronals, que permeten generar dades a partir d'un conjunt de dades existent. L'objectiu de les GAN és analitzar i entendre la distribució de les dades presents al set d'entrenament, i crear noves dades que la segueixin, de forma fiable.

Figura 1. Popular Machine Learning Models

Estat de l'art i valoració d'aquestes tècniques

Lanitis et al. (2004) va comparar les tècniques del **veí més proper**, la **xarxa neuronal artificial** (ANN) i la **funció quadràtica** en tasques d'estimació d'edat. La funció quadràtica va reportar una mitjana d'error absoluta (MAE) de 5,04, que va ser superior als MAE reportats pel veí més proper. En canvi, la xarxa neuronal artificial (ANN) van resultar tenir un millor rendiment en comparació de la funció quadràtica. Els autors van proposar l'agrupament i l'estimació jeràrquica de l'edat per millorar-ne el rendiment. Les taxes d'error en les tècniques esteses es van reduir, encara que les avaluacions es van fer en petits conjunts de dades.

Ueki et al. (2006) va construir 11 **models gaussians** en un espai de característiques LDA. L'estimació del grup d'edat es va determinar ajustant la imatge de la sonda a cada grup i comparant-ne les probabilitats. Van informar de més precisió, 82% d'homes i 74% de dones, amb amplis grups d'edat de 15 anys en comparació amb 50% d'homes i 43% de dones en grups d'edat d'un rang de 5 anys. Això demostra que aquest enfocament només pot publicar millors

precisions on els grups d'edat tenen rangs amplis i, per tant, no són aplicables a una estimació de grup d'edat de rang estret.

Utilitzant **LBP** (Ojala et al., 2002), característiques robustes accelerades (**SURF**) (Bay et al., 2006) i histograma de gradients orientats (**HOG**) (Triggs et al., 2005), es va avaluar el rendiment de l'aprenentatge profund en dos grans conjunts de dades i es va aconseguir un MAE de 3,31.

Hu et al. (2016) va utilitzar la tècnica de **Kullback-Leibler** per a la representació facial abans de fer servir la **xarxa neuronal convolucional** (CNN) per a l'estimació de l'edat. El seu enfocament va aconseguir una mitjana d'error absoluta (MAE) de 2,8 a les bases de dades FGNET i 2,78 a MORPH II. Això demostra que l'aprenentatge profund (xarxes neuronals profundes o CNN) aconseguix un millor MAE en comparació amb mètodes de classificació tradicionals.

Malek et al. (2017) proposen un mètode d'estimació de l'edat basat en imatges facials. Es combinen els **Moments de Zernike** en una primera fase i les característiques extrems de la cara s'apliquen a tres classificadors diferents (KNN, Super Vector Regressió, SVR i el Perceptron multicapa, MPL). Els algorismes proposats es van validar amb el conjunt de dades FG-NET. Els resultats obtinguts es consideren millors que altres mètodes perquè són ràpids de calcular, perquè calculen característiques locals i globals de la cara i funcionen bé per a tots dos sexes. L'estimador que va funcionar millor va ser el MPL per la possibilitat de calcular la no-linealitat de les dades simultàniament a la seva alta flexibilitat i aproximació general.

Pel que fa a Ning et al. (2017), en aquest treball es fa servir una aproximació basada en **GAN (Generative adversarial networks)** per resoldre la distribució desequilibrada de dades d'edats diferents i poder generar un gran nombre de cares humanes d'edat diferent. Posteriorment, s'estableix un model d'estimació basat en una CNN. Finalment, l'algorisme es completa amb un entrenament exhaustiu de la xarxa i s'obté una precisió de classificació més gran i menor error en l'edat estimada que altres treballs similars.

En Sahoo et al. (2018) es presenta un mètode d'estimació de l'edat que considera el tret de l'envelliment personalitzat i és robust al canvi, la forma, les arrugues i la textura de la pell, així com l'expressió, el posí i la il·luminació del rostre. Utilitzen una retallada de la cara basada en la **proporció àuria**. Es manté la uniformitat de les regions facials entre les cares independentment de l'edat, el gènere i la raça. S'utilitzen característiques per manejar les variacions de factors intrínsecs i extrínsecs de l'envelliment. L'estimació d'edat la realitza un **classificador jeràrquic de tres nivells basat en SVM i SVR** triant la combinació adequada de característiques híbrides. Els seus resultats són superiors en comparació amb altres aproximacions similars.

En Oladipo et al. (2022), es presenta un treball especialment orientat a estimar l'edat en imatges de persones amb rostre de color negre. Aquest estudi va desenvolupar un sistema d'estimació de l'edat nou a partir de la combinació d'un **algorisme genètic i una xarxa neuronal artificial (ANN) entrenada per retropropagació (BP) i la tècnica d'extracció de característiques de patrons binaris locals (LBGANN)** dirigida a cares negres. El sistema es va entrenar amb una base de dades predominantment de cares negres, i el resultat es va comparar amb un sistema ANN estàndard (LBANN). Els resultats varen mostrar que el sistema desenvolupat LBGANN va superar la LBANN en termes de la taxa de classificació correcta.

Finalment, un treball recent d'Alonso-Fernandez et al. (2021) considera l'estimació de l'edat i el gènere d'una persona només amb **imatges oculars de la cara**. Aquest estudi ve condicionat per la pandèmia de la COVID on la cara està parcialment oculta per les mascaretes. El seu ús està orientat per a dispositius mòbils de manera que els sistemes que facin servir CNN han de ser optimitzats. S'apliquen dues arquitectures CNN lleugeres genèriques a les tasques d'estima-

ció d'edat i de gènere. Les xarxes Squee zeNet i MobileNetv2 estan preentrenades amb milions d'imatges per classificar milers de categories d'objectes genèrics (ImageNet Challenge). S'obté una precisió sobre el rang del 85,3% i el 93,4% d'estimació de l'edat/gènere amb tota la cara. I en el cas de només regió ocular, els valors són 78,9% i 86,2%.

Per a una relació més detallada de mètodes, casos i exemples, es recomana consultar els següents articles i surveys: Algulu et al. (2018), Carletti et al. (2020), ELKarazle et al. (2022), Huerta et al. (2015), Pirozmand et al. (2011), Prieto (2021).

6. Conclusions

D'acord amb els treballs realitzats i les eines comercialitzades consultades, és evident que el camp de l'estimació de l'edat mitjançant diferents tècniques biomètriques o documentals de forma automàtica i fiable és un desafiament important a causa de la quantitat de factors que influeixen en l'aparença d'un individu. Si bé hi ha un ampli ventall de potencials mètodes, la majoria poden tenir limitacions legals o tècniques per ser utilitzats de forma massiva. Els mètodes basats en la imatge de la persona són els més estudiats i en els quals es proposen la majoria de solucions que utilitzen les tècniques d'intel·ligència artificial anteriorment esmentades. És difícil avaluar i comparar solucions proposades, ja que en la majoria de casos les bases de dades no són les mateixes i els mètodes utilitzats són conceptualment diferents i amb rangs d'aplicacions diferents. Centrant-nos en el cas del control de l'edat per accés a continguts de servidors web, pensam que les solucions més adequades implicarien la combinació de més d'una tècnica biomètrica basada en intel·ligència artificial amb alguna prova documental (DNI, visats, bases de dades, informes mèdics, etc.).

CAPÍTOL 3

Ús responsable d'Internet: un abordatge multinivell

1. Els reptes de l'espai digital

Com s'ha anat desenvolupant al llarg d'aquesta part de l'estudi, tot i que la tecnologia pot afavorir la comunicació, l'oci i l'educació, el seu ús també pot presentar riscos per als infants i adolescents. A més, el consum de pornografia està associat a una alta probabilitat de mostrar comportament disfuncional en l'ús d'Internet (Andrie et al., 2021). Cal tenir en compte que la pornificació social, és a dir, la sexualització de la cultura essencialment dels joves, comporta un risc afegit a la seguretat digital dels infants i adolescents i que el consum de pornografia només és un dels riscos que cal que mares, pares, docents i organismes responsables coneguin. A continuació, expliquem des d'aquesta perspectiva altres reptes rellevants que comporta avui dia l'espai digital:

1. Les xarxes socials:

Les xarxes socials permeten als usuaris comunicar-se entre ells i compartir contingut com fotografies i vídeos amb els quals poden interaccionar (Labrador et al., 2018). Com hem explicat, moltes xarxes socials estableixen l'edat mínima per fer-ne ús als 13 anys (Facebook, Instagram i TikTok), però és habitual que no hi hagi prou control i que qualsevol persona pugui crear-s'hi un perfil (Childnet, 2021). Per això mateix és important conscienciar a infants i adolescents sobre quins són els riscos que poden trobar-se a les xarxes socials. En primer lloc, és necessari sensibilitzar de la importància de tenir cura sobre quina informació es comparteix, fent èmfasi en el fet que una vegada compartida a la xarxa és irreversible, com ara enviar a algú fotografies de caràcter sexual que poden ser posteriorment utilitzades per fer xantatge. En segon lloc, és fonamental sensibilitzar sobre el perill del contacte amb adults que es fan passar per altres persones amb intenció d'abusar sexualment (*grooming*). I, finalment, també cal conscienciar els i les menors sobre el risc d'assetjament (moltes vegades de tipus sexual), a través de faltes de respecte o insults que l'anonimat de les xarxes socials permet (Childnet, 2021; Labrador et al., 2018).

Cal subratllar que el 58% de les al·lotes ha experimentat assetjament sexual, sobretot a través de les xarxes socials com Facebook i Instagram, i això ha comportat que el 19% deixi de fer ús d'aquestes plataformes (International Child Development, 2021).

2. Sexting i sexspreading:

El *sexting*, format per la combinació de paraules «sex» i «texting» consisteix en la producció, intercanvi, difusió o publicació de contingut de tipus sexual (Pascual et al., 2020), que ha estat sense dubte propiciat per la normalització de la pornografia. S'ha de tenir en compte, però, que molts d'adolescents veuen el *sexting* com a part de la seva exploració sexual i, per tant, s'ha d'intentar no adoptar una posició de judici (International Child Development, 2021), tot i que és clau abordar les conseqüències que pot tenir, especialment per a les al·lotes, compartir aquest tipus de material. Quan el material és compartit entre una persona menor d'edat i un adult, seria constitutiu de delictes com també ho és quan les persones són pressionades a fer-ho o quan hi estan involucrats elements d'abús i/o violència (Pascual et al., 2020).

El *sexting* també esdevé una forma de violència quan algú comparteix contingut sexual sense el consentiment de l'altre (*sexspreading*), tot i que les fotografies o els vídeos s'hagin pres consensuadament. La divulgació, a més, pot provocar situacions d'assetjament sexual o xantatge i són les al·lotes majoritàriament qui en pateixen (International Child Development, 2021).

També són les al·lotes les que solen rebre imatges i vídeos de contingut sexual sense consentiment, com ara fotografies d'òrgans sexuals masculins, o demandes de contingut sexual (International Child Development, 2021).

3. Ús excessiu d'Internet per consumir pornografia:

Com s'ha vist, un dels components de risc de la pornografia és l'addicció, per la qual cosa, conseqüentment, el menor pot fer un ús excessiu d'Internet. Cal tenir en compte els principals senyals d'alerta d'això, com els canvis de conducta, l'abandonament d'amistats o d'aficions, reaccions d'ansietat o irritabilitat pel fet de no poder connectar-s'hi, limitació de les maneres de divertir-se, pensar de forma recurrent quan i com podrà connectar-se i negació del problema (Labrador et al., 2018; Internet Segura for Kids, 2022; Pascual et al., 2020).

4. Protecció de dades personals:

La protecció de dades personals és necessària per salvaguardar la intimitat i és molt rellevant a Internet, ja que cada persona produeix una multitud d'informació en connectar-s'hi (Pascual et al., 2020). Quan fan ús d'aquests serveis, els infants i adolescents estan creant una identitat digital. Cal ajudar-los a gestionar la privacitat i a cuidar la reputació *online*, és a dir, la imatge que ofereix Internet sobre ells i elles en funció de les dades personals compartides i que pot ser positiva o negativa, fet que pot influir en el futur desenvolupament personal i professional (Observatori de la Infància i INCIBE, 2019). A més, per a un infant o adolescent, aquesta percepció que els altres tenen sobre si mateix és més important que en altres etapes evolutives, ja que la seva autoestima s'està desenvolupant i sent la necessitat de definir-se en societat. Per tant, gestionar la privacitat és decidir quina informació es vol compartir de manera pública o privada (Internet Segura for Kids, 2022). En aquesta línia, el fet de compartir a les xarxes o altres espais d'Internet imatges sexualitzades, molt comú avui a dia entre les persones joves, pot generar greus danys en un futur que cal ajudar a preveure.

5. Assetjament *online* o ciberassetjament (també *ciberbullying*):

L'assetjament *online* és una de les principals situacions de risc. Identificar el problema des de l'inici i tallar-lo a temps redueix de manera significativa les conseqüències (Observatori de la Infància i INCIBE, 2019). En l'assetjament *online*, pel fet de donar-se a través de mitjans tecnològics, a diferència de l'assetjament escolar, no hi ha descans per a la víctima, i això provoca una invasió del seu espai personal. Hi ha un sentiment d'invencibilitat per part de l'agressor perquè pot ocultar la seva identitat. A més, les TIC faciliten la desinhibició del comportament i dificulten el desenvolupament de l'empatia (Pascual et al., 2020). L'assetjament *online* sol consistir en insults, amenaces, burles i difusió de fotografies, moltes vegades de caràcter sexual (*sexspreading*) (Pascual et al., 2020; International Child Development, 2021). L'assetjament sexual o sexualitzat, és a dir, aquell en què es reclama una conducta sexual a una persona o en què una persona és exclosa d'un grup a través de l'ús de contingut sexual que humilia o la discrimina, sol ser una forma de violència envers les al·lotes, que són les que en pateixen principalment (International Child Development, 2021).

6. Coerció i amenaça, incloent-hi la sextorsió:

A l'espai digital també es poden donar situacions de coerció i amenaça quan algú és forçat o manipulat perquè dugui a terme comportaments de caràcter sexual amb intercanvi de diners, regals, estatus, afecte o fent-lo sentir culpable, insegur o avergonyit. Aquest tipus de violència **online** inclou pressionar algú per compartir imatges sexuals, amenaçar de publicar continguts de caràcter sexual si la persona no paga una quantitat de diners o no fa altres coses a canvi (conegut com a **sextorsió**), o amenaces de caràcter sexual com ara violacions. Les nines i allotes tenen més risc de ser-ne víctimes (International Child Development, 2021; Bracket Foundation et al., 2022).

7. Suplantació d'identitat:

En el cas que a un menor li estiguin suplantant la identitat, fet que sol passar a través de les xarxes socials, cal configurar bé la privacitat en aquestes plataformes. La finalitat de la suplantació de la identitat generalment ocasiona danys a la víctima perquè poden cometre un delictes, accedir a informació personal i publicar contingut en nom d'aquesta, moltes vegades de caràcter sexual (Pascual et al., 2020).

8. Online grooming:

L'**online grooming** és definit com aquella situació que es dona quan una persona adulta estableix amistat amb un infant i se'n guanya la confiança amb la intenció d'explotar-lo sexualment i causar-li danys, com per exemple obtenint-ne imatges de caràcter sexual o abusant-ne sexualment (Internet Segura for Kids, 2022; Childnet, 2021). Les estratègies que utilitzen estan també encaminades al fet que l'infant no reveli la situació abusiva (Pascual et al., 2020). Normalment, els abusadors utilitzen comptes falsos i fan veure que tenen els mateixos interessos que l'infant, tot i que també poden mostrar-se com una figura model, com per exemple un famós, un entrenador d'esport o monitor, o una espècie de **mentor**. Alguns infants poden trobar-se en major risc de patir-ne si estan en una situació de vulnerabilitat, necessitats educatives especials o de diversitat funcional, perquè poden trobar més difícil buscar ajuda d'un adult o trobar eines per denunciar-ho (Childnet, 2021). L'**online grooming** afecta molt més a les allotes que als allots, elles suposen 4 de cada 5 víctimes que en pateixen, sobretot les adolescents d'entre 12 i 15 anys (Bracket Foundation et al., 2022).

En general, els agressors primer seleccionen la víctima enviant-li una sol·licitud d'amistat i després hi estableixen contacte per formar una amistat. Amb la relació establerta, s'aïlla l'infant emocionalment i física i se'n sol·liciten imatges cada cop més compromeses. Si l'agressor descobreix que l'infant no ha revelat aquesta situació a cap adult, passa finalment a l'abús sexual físic (Pascual et al., 2020; Internet Segura for Kids, 2022).

2. La competència digital

Quant a les competències digitals necessàries per garantir la seguretat a la xarxa, a l'informe «Digital Learning for every child: closing the gaps for an inclusive and prosperous future», UNICEF emfatitza les següents àrees d'abordatge (Brossard et al., 2021):

1. Proveir assistència psicològica i desenvolupar guies concretes dirigides a infants, familiars i cuidadors i cuidadores per ajudar a manejar la transició de l'aprenentatge digital en crisis com ara la COVID-19.
2. Protegir la seguretat **online** i evitar biaixos pel que fa als grups vulnerables per assegurar que les solucions en aprenentatge digital siguin segures, ja que els infants vulnerables poden veure's més exposats als riscos i menys capaços de buscar suport.

3. Implementar prevencions innovadores i en favor dels infants en resposta a les estratègies pel risc dels infants a la violència, l'abús o l'explotació **online**. Aquestes accions preventives haurien de basar-se en polítiques d'acord amb els drets infantils i adaptades a cada context.

D'altra banda, en referència a la COVID-19, la Unió Europea ha llançat aquest 2022 la **Nova estratègia europea per un Internet millor per als infants (BIK+)**, una proposta basada en tres accions fonamentals per fer front als reptes més actuals arran de la pandèmia (Comissió Europea, 2022):

1. **Experiències digitals segures** per protegir els infants dels riscos als quals estan exposats i millorar-ne el benestar en línia a través d'un entorn digital segur adaptat a l'edat. Els infants declaren veure pornografia a edats primerenques i els mecanismes actuals de verificació de l'edat continuen sent ineficaços en molts de casos. Per això es pretén emetre una petició per a una norma europea sobre la garantia o verificació de l'edat en línia de cara al 2023. Consistirà en una **cartera** d'identitat digital accessible per a qualsevol ciutadà de la Unió Europea que serà utilitzada àmpliament per acreditar les dades personals en l'accés a serveis públics i privats de la Unió i també permetrà als usuaris decidir a quins aspectes es donarà permís per compartir.
2. **Capacitació digital** perquè els infants adquireixin les competències necessàries per prendre decisions més responsables i expressar-se a l'entorn digital de manera segura, i evitar l'assetjament o l'assetjament sexual. No només proposa que els estats membres desenvolupin programes per promoure les ciberhabilitats dels infants, sinó també que se'n faci un seguiment i una avaluació periòdica per comprovar-ne l'impacte. A més, gran part del professorat i les famílies no tenen els coneixements ni la confiança suficients per desenvolupar-se en els espais digitals, així doncs seria també necessari implementar campanyes per a docents, mares i pares i cuidadors i cuidadores. Es promocionarà també l'aprenentatge entre iguals perquè l'entorn digital sigui inclusiu per a tots els infants i no discriminatori, prestant especial atenció a aquells casos que provinquin d'entorns vulnerables i/o tinguin necessitats especials. Per dur a terme tot el que s'ha exposat, s'ampliaran els Centres d'Internet més segurs.
3. **Participació activa dels infants**, respectant-los i tenint-ne en compte les opinions. Es crearà una nova plataforma de participació infantil a escala de la UE i es fomentaran més les activitats dirigides a infants que contempli també la participació juvenil.

En l'àmbit internacional, emfasitza la necessitat d'oferir habilitats als infants i adolescents per dotar-los de coneixement en intel·ligència digital, és a dir, un conjunt de competències digitals, cognitives, metacognitives i socioemocionals arrelades a uns valors morals universals que permetin als individus fer front als desafiaments de la vida digital i adaptar-se a les seves demandes, en què l'ús responsable d'Internet, la privacitat i seguretat digital i la salut i benestar **online** tenen un paper clau (DQ Institute, 2019). En conjunt, es parla de les següents dimensions:

1. **Drets online**, els quals han d'incloure els drets que ja es gaudeixen en el món no virtual, com per exemple la gestió de la privacitat, seguretat, accés, inclusió, llibertat d'expressió, propietat intel·lectual i participació, entre d'altres. Aquests comporten també responsabilitats ètiques i morals per assegurar un entorn segur per a tothom (Consell d'Europa, 2019; DQ Institute, 2019).
2. **Identitat digital**. Implica tenir una ciutadania digital, que és l'ús responsable de la tecnologia per aprendre, crear i participar (DQ Institute, 2019; James et al., 2021; Walsh et al., 2020).

3. **Privacitat i seguretat digital.** La privacitat fa referència a la protecció de les dades personals, mentre que la seguretat està relacionada amb la consciència del mateix comportament *online* incloent la gestió a tres nivells: comportament *ciberarriscat*, contingut *ciberarriscat* i comunitat *ciberarriscada*, com per exemple antivirus, filtres de navegació i contrasenyes (Consell d'Europa, 2019; DQ Institute, 2019; James et al., 2021; Walsh et al., 2020).
4. **Salut i benestar *online*.** La salut i el benestar es relacionen amb el fet que la ciutadania digital habita tant en espais virtuals com reals. Per això mateix les habilitats bàsiques no són suficients i són necessàries una sèrie d'actituds, valors i coneixements sobre la salut, ja que en un món ric digitalment, la salut implica prendre consciència sobre les adversitats que la poden afectar com ara l'addicció a les tecnologies o l'excessiu ús dels mòbils, entre d'altres (Consell d'Europa, 2019; James et al., 2021).
5. **Comunicació digital.** Fa referència a una sèrie de qualitats personals i interpersonals que donen suport als ciutadans a mantenir una interacció *online* positiva (Consell d'Europa, 2019; DQ Institute, 2019; James et al., 2021; Walsh et al., 2020).
6. **Alfabetització digital.** Implica l'alfabetització dels mitjans de comunicació, l'alfabetització del contingut de creació i computacional i l'alfabetització de la intel·ligència artificial i les dades (DQ Institute, 2019; James et al., 2021).

Específicament, pel que fa a seguretat digital i benestar *online*, cal mencionar que, en el context de la Unió Europea, s'ha creat la plataforma Better Internet for Kids i la línia telefònica INHOPE per denunciar el contingut inapropiat, com ara el de caràcter sexual, i procedir a la seva retirada amb l'ajuda dels Centres d'Internet més segurs, que també fan activitats de sensibilització (Comissió Europea, 2022).

En l'àmbit nacional l'Institut Nacional de Ciberseguretat (INCIBE) també ofereix el 017 com a número del servei públic que ajuda i assessora menors, famílies i educadors i educadores sobre com afrontar els riscos a Internet molts dels quals poden donar-se a través de les xarxes socials o els videojocs.

3. Abordatge familiar dels principals reptes de l'espai digital

3.1. Comunicació i mediació familiar

Tal com s'ha anat emfasitzant al llarg del document, el control i/o la mediació parental és cabdal per ajudar els infants i adolescents a gestionar de forma saludable els riscos de l'espai digital i limitar l'accés dels menors a contingut i situacions perjudicials per a ells i elles, com ara per exemple el consum de la pornografia *online*. És necessari practicar una parentalitat positiva per oferir la seguretat i suport que necessiten infants i adolescents (Pascual et al., 2020). Per promoure un ús responsable d'Internet per part dels infants, mares i pares haurien de tenir en compte el següent:

- Mostrar interès sobre quines són les xarxes, videojocs o plataformes que infants i adolescents utilitzen, tenint en compte la seva edat i maduresa (UK Safer Internet Centre, 2022).
- Conèixer les condicions d'ús i de privacitat de les diferents xarxes socials, videojocs i plataformes i quines són les polítiques d'ús, és a dir, quins comportaments són permesos als usuaris, (UK Safer Internet Centre, 2022; Observatori de la Infància i INCIBE, 2019; Internet Segura for Kids, 2022).

- Fomentar el pensament crític perquè sàpiguen distingir què està bé i què no i evitar pràctiques de risc (Pantallas Amigas, 2022; Internet Segura for Kids, 2022; Childnet, 2021; Observatori de la Infància i INCIBE, 2019; UK Safer Internet Centre, 2022; Pascual et al., 2020). Hauran d'avaluar també de manera crítica la informació que poden trobar-se pel que fa als abusadors, ja que poden utilitzar moltes tècniques per enganyar (Viana, 2022).
- Facilitar un ambient de confiança i fer-los saber que poden parlar amb l'adult de referència en qualsevol circumstància (Pascual et al., 2020; Labrador et al., 2018; UK Safer Internet Centre, 2022; Internet Segura for Kids, 2022).
- Protegir els seus dispositius fent ús d'eines de control parental per gestionar de manera adequada el temps dedicat i fer ús d'antivirus (Labrador et al., 2018; Observatori de la Infància i INCIBE, 2019; Internet Segura for Kids, 2022; Viana, 2022).
- Explicar-los com crear una identitat digital positiva perquè aprenguin a gestionar la seva informació (Observatori de la Infància i INCIBE, 2019).
- Ensenyar-los la importància de dir «no» reforçant la seva autoestima i les seves habilitats socials (Observatori de la Infància i INCIBE, 2019).
- Fer un ús equilibrat de les eines de control parental i alhora establir normes familiars sobre l'ús d'Internet i consensuar-les amb els i les menors (Pantallas Amigas, 2022; Internet Segura for Kids, 2022; Childnet, 2021; Observatori de la Infància i INCIBE, 2019; UK Safer Internet Centre, 2022; Pascual et al., 2020).
- Aprendre a actuar davant un problema i saber on denunciar contingut inapropiat o qualsevol classe de situació problemàtica, tenint en compte que les mateixes xarxes socials tenen apartats on realitzar una denúncia (Internet Segura for Kids, 2022; Observatori de la Infància i INCIBE, 2019; UK Safer Internet Centre, 2022; Viana, 2022).
- Millorar la pròpia competència digital, mantenint-se al corrent dels avenços en tecnologia (Pantallas Amigas, 2022; Observatori de la Infància i INCIBE, 2019).
- Navegar amb ells per Internet, oferint-los orientació sobre les pàgines de què poden fer ús (Pantallas Amigas, 2022; Labrador et al., 2018).
- Educar-los en la gestió intel·ligent de l'oci i el temps lliure. Evitar la necessitat d'estar tota l'estona connectats i animar-los a dur a terme altres activitats o prioritzar les activitats bàsiques diàries (Internet Segura for Kids, 2022; Labrador et al., 2018).
- Oferir un model de referència, i ser els primers a fer un ús responsable d'Internet (Pantallas Amigas, 2022; Pascual et al., 2020; Labrador et al., 2018).
- Fer-los conscients dels perills de contactar amb persones desconegudes, ja que és habitual que els menors afegixin a les xarxes socials persones que realment no coneixen. S'hauria de portar un mínim control sobre els seus contactes i amistosats i explicar-los els perills que comporta tenir gent desconeguda com a seguidors a les xarxes, també des de la vessant sexual com pot ser l'assetjament sexual (Internet Segura for Kids, 2022). Per tant, és important conscienciar-los de contactar només amb persones que es coneguin personalment (Viana, 2022).
- Conscienciar els menors de no fomentar ni participar en la difusió d'imatges sexuals o d'altre tipus de contingut sense consentiment (Internet Segura for Kids, 2022).
- Parlar amb naturalitat sobre l'amor i la sexualitat els ajudarà a diferenciar les relacions que són saludables i les que no. També és recomanable oferir-los ajuda per-

què puguin interpretar la informació que reben de contingut sexual i desenvolupar actituds sanes i positives envers el sexe. S'han de tenir també converses apropiades a l'edat, de manera que, si no tenen la suficient maduresa, explicar-los que hi ha contingut **online** que està dirigit a adults (Pascual et al., 2020; Internet Segura for Kids, 2022; UK Safer Internet Centre, 2022; Childnet, 2021).

- Ensenyar-los a no compartir informació personal, com ara el nom, el lloc de residència o l'escola, que permetin identificar-los (Viana, 2022).
- Explicar-los la importància d'utilitzar una contrasenya complexa i sempre tancar la sessió, especialment si la connexió es fa des d'un dispositiu que no és familiar (Viana, 2022).
- Si l'infant topa accidentalment amb contingut pornogràfic o danyí i ho comunica a la família, cal reconèixer-li que ha fet bé d'acudir a un adult, i estar preparats per mantenir una conversa sobre sexe, ja que és possible que pugui tenir preguntes. Per parlar amb adolescents sobre sexe, s'ha d'escoltar què en pensen i tenir la llibertat de compartir opinions sense judicis. És més recomanable tenir petits diàlegs regularment en situacions en les quals sorgeixi el tema (una notícia, pel·lícula o sèrie) de manera natural, abans que una llarga xerrada tota de cop perquè l'ajudarà a no sentir-se pressionat. No es tracta de fer un interrogatori, sinó de plantejar preguntes obertes que promoguin la discussió (Childnet, 2021; UK Safer Internet Centre, 2022). És molt important no espantar-se ni enfadar-se si l'adolescent ha estat mirant pornografia o altre material inadequat, i poder parlar tranquil·lament sobre el contingut que han consumit (Childnet, 2021).

Finalment, cal tenir molt en consideració que els experts recomanen retardar el màxim possible l'ús del mòbil en menors. Alguns autors parlen de no adquirir un mòbil per a menors fins als 16 anys, ja que encara no tenen la maduresa suficient per manejar una eina d'aquestes característiques i perquè no el necessiten. Les famílies no haurien de preocupar-se per si els infants tenen amigats o no sense un mòbil, sinó tot el contrari, atès que una de les conseqüències que comporta l'ús prematur d'aquests aparells és la soledat i l'aïllament (Martitegui, 2022; Àvila, 2022). Altres informes remarquen que s'ha de tenir en compte no tant l'edat sinó el nivell maduratiu i d'autonomia de cada persona i, abans de donar un mòbil als i les joves, establir certes normes i regles per utilitzar-lo (Internet Segura for Kids, 2016).

3.2. Recursos per a les famílies

Pel que fa a les xarxes socials, Pantallas Amigas (2022) va posar en marxa una iniciativa dirigida a menors d'edat anomenada Netiquétate que consisteix en setze senzills passos per fer un bon ús de les xarxes socials que tot jove que vulgui pot comprometre's a seguir (Netiquétate, 2020).

Un altre recurs que pot ser utilitzat tant per famílies com per infants i adolescents és el #ShareAware Hub de Kaspersky (2022), una pàgina web que ofereix eines i recursos de seguretat digital, com per exemple un qüestionari per esbrinar de quina manera els joves interaccionen a les xarxes socials i un blog amb diversos articles per aprendre més sobre la privacitat, la tecnologia i les notícies sobre les TIC.

SmartPrivial App, desenvolupada per Pantallas Amigas, és una aplicació per als infants a partir de 10 anys amb l'objectiu que aprenguin els riscos d'Internet. És un videojoc inspirat en el famós joc Trivial que conté preguntes sobre sis temàtiques: privacitat, ús de la càmera web, reptes del **sexting**, seguretat en smartphones, gestió de xarxes socials i educació per a la igualtat i contra la violència de gènere (Pantallas Amigas, 2022).

Una altra aplicació molt similar, també desenvolupada per Pantallas Amigas, és la Delintest, igualment enfocada com si fos el joc Trivial però dirigida a l'alumnat d'educació secundària. Les sis temàtiques sobre les quals hi ha preguntes són: delictes d'Internet, violència de gènere, delictes d'odi, llei i menors d'edat, ciberseguretat i privacitat i una última temàtica que reuneix totes les anteriors (Pantallas Amigas, 2022).

També hi ha una pàgina web dedicada a oferir recursos i guies a les famílies per mantenir i iniciar converses sobre la pornografia amb adolescents. Aquesta plataforma, anomenada The Porn Conversation (2022), conté una guia específica dirigida a les famílies en referència a infants d'entre 8 i 11 anys, una segona per a adolescents d'entre 12 i 15 anys i, finalment, una dedicada a joves a partir dels 16 anys. És important remarcar que en aquest cas, el contingut del lloc web no està dissenyat per persones expertes en educació afectivosexual.

4. Abordatge escolar dels principals reptes de l'espai digital

A fi de potenciar, en infants i adolescents, l'adquisició dels coneixements necessaris per abordar els reptes actuals de l'espai digital que s'han intensificat a causa de la normalització del consum de pornografia, i treballar les competències relatives a l'ús responsable d'Internet i la seguretat digital, en els últims cinc anys s'han dissenyat i implementat programes educatius i existeixen actualment diverses iniciatives interessants al respecte, tant en l'àmbit internacional com en l'àmbit nacional.

4.1. Programes existents en l'àmbit internacional

En l'àmbit internacional, eSafety Commissioner va redactar un informe juntament amb la Queensland University of Technology que consisteix en una revisió sistemàtica sobre les millors pràctiques per assegurar un ús responsable d'Internet: «Best Practice Framework for Online Safety Education (Stage 1)» (Walsh et al., 2020). D'acord amb l'evidència científica i la informació rellevant recollida en l'informe, realitzen una proposta de programa educatiu. La segona part de l'informe, «Best Practice Framework for Online Safety Education (Stage 2)» (Walsh i Wallace, 2021), inclou diverses entrevistes a experts en la seguretat *online* infantil així com la realització de taules rodones amb organitzacions del sector interessades a implementar el programa per millorar les seves propostes formatives.

En l'informe *DQ Global Standards Report 2019: Common Framework for Digital Literacy, Skills and Readiness* (DQ Institute, 2019) s'expressa l'adequació d'establir un pla educatiu en components i habilitats de cara a l'era digital del 2030, entre els quals es troben la seguretat i l'ús digital i, en aquesta mateixa línia, la Comissió Europea (2021) va redactar el programa Itinerari cap a la Dècada Digital per a 2030 en el qual proposen els objectius generals a establir en tots els estats membres, que fa referència explícitament al desenvolupament de sistemes educatius i de formació per disminuir la bretxa digital.

D'altra banda, el programa Teaching Digital Citizens in Today's World (James et al., 2021), dissenyat als Estats Units i al Regne Unit, conté un total de 73 lliçons per implementar-les en estudiants d'entre 5 i 18 anys, algunes de les quals en relació amb seguretat i privacitat digital. La mateixa organització (Common Sense) ofereix, a més, un programa educatiu per als educadors i educadores i les escoles que vulguin ensenyar ciutadania digital al seu alumnat. El programa no ha avaluat la seva eficàcia, tot i que anima a les escoles a realitzar els seus propis plans educatius i a avaluar-los posteriorment.

Per un altre costat, hi ha programes que han estat implementats i que van dirigits a un públic específic dintre de l'àmbit educatiu.

El treball de Kapitány-Fövény et al. (2022) avalua el rol del gènere en la percepció dels riscos a Internet a través d'un programa preventiu contra l'assetjament *online*. Duu a terme quatre sessions interactives amb alumnes d'entre 8 i 15 anys a cinc escoles diferents de Budapest i fa un seguiment dels sis mesos posteriors. En els resultats es mostra que les al·lotes tenen més empatia envers les víctimes d'assetjament i que mostren una percepció més elevada dels riscos d'Internet, i els al·lots mostren més dubte a l'hora de buscar ajuda externa, però tenen més tendència a canviar la seva percepció dels riscos i l'empatia. De manera que, com a conclusió, tant al·lots com al·lotes augmenten, després del programa, la seva seguretat *online*.

L'any 2022, Brandau et al. varen desenvolupar i implementar un programa curricular de ciutadania digital per a estudiants d'Amèrica del Nord d'entre 10 i 13 anys per reduir l'assetjament i l'agressió *online*. El programa se centra en els següents temes: seguretat digital, xarxes socials, balança digital, petjada i identitat digital, assetjament *online*, drama digital i comunicació *online*. Els resultats del pretest i el posttest indiquen una millora en la ciutadania digital, i aquesta millora és més significativa en el grup femení, però no es mostren diferències de gènere en la reducció de l'assetjament *online*. Els i les participants, però, indiquen que ha resultat divertit utilitzar activitats creatives que indueixin a la discussió grupal i al treball en equip.

Screenshots és un programa curricular, implementat als Estats Units (Nova Anglaterra) entre 2019 i 2020, que té com a objectiu que el jovent millori la pròpia ciutadania digital, és a dir, els seus comportaments socials *online* positius com ara la tolerància, el respecte i l'empatia per millorar la salut mental i el benestar de joves de 12 anys de mitjana, i reduir així l'assetjament *online* i millorar la resolució de conflictes. L'avaluació de l'eficàcia mostra que els i les estudiants han après conceptes nous i que afirmen que els seus ideals han canviat cap a una menor tendència a comportaments agressius *online*, però això no es mostra en el seu comportament immediat (Bickham et al., 2021).

Alguns d'aquests programes van dirigits al professorat per empoderar-los en l'abordatge d'aquelles temàtiques relatives a la seguretat *online*:

Chong i Pao (2022) avaluen l'eficàcia d'un programa curricular dirigit a mestres per ensenyar ciutadania digital al llarg de sis sessions. Va ser implementat a set escoles de Hong Kong durant el curs acadèmic 2019-2020. Els resultats de comparació pretest i posttest mostren diferències significatives en l'ensenyament dels beneficis i riscos d'Internet. Així doncs, el programa va millorar les capacitats docents, ja que el professorat va afirmar tenir més confiança a l'hora d'ensenyar seguretat digital i un comportament adequat *online*, així com fomentar un pensament crític en l'alumnat.

Finalment, en l'estudi de Martin et al. (2020) es realitza un programa als Estats Units per a educadors durant 2018 i 2019 amb l'objectiu de millorar-ne la ciutadania digital, en el qual es tracten temes com l'assetjament *online* i la privacitat digital amb l'objectiu d'augmentar la seguretat *online*. El programa és avaluat per dues vies: les qualificacions obtingudes pels estudiants (88,9% excel·lents) i preguntes d'opinió sobre la satisfacció de l'alumnat respecte al curs. En general, tots els aspectes del curs són valorats positivament, afirmen que és atractiu, que els mestres l'utilitzarien a les seves classes i que les activitats interactives permetien millorar la seva ciutadania i seguretat digital, entre d'altres.

4.2. Programes existents en l'àmbit nacional

Programes dirigits a infants

En l'àmbit nacional, s'han dissenyat i posat en pràctica diverses iniciatives interessants per treballar amb infants i adolescents la seguretat digital. Per exemple, Gamito et al. (2017) duen a terme una proposta didàctica anomenada «Els riscos de les TIC i la identitat digital» per a alumnes que cursen el tercer cicle de primària a la ciutat de Vitòria amb l'objectiu de desenvolupar una actitud crítica davant les TIC. Consta de tres sessions de 45 minuts, a cadascuna de les quals es tracten els riscos d'Internet com ara el *grooming*, el *sexspreading*, l'assetjament *online*, l'addicció i els continguts inadequats; la construcció d'una identitat digital i pautes de prevenció per als riscos i bones pràctiques que garanteixin l'ús segur de les TIC. Després d'aquestes, el 90% de l'alumnat reconeix que les sessions els ha ajudat a conèixer els perills d'Internet i el 95% creu que és necessari treballar l'ús inadequat de les TIC a l'escola.

Un altre programa interessant és el de Fernández-Montalvo et al. (2017), que realitzen una formació preventiva en vuit centres educatius de Navarra sobre l'alfabetització digital per evitar les conductes de risc a Internet en alumnes que cursen 6è d'educació primària. El programa consisteix en tres sessions de dues hores cadascuna en les quals els participants desenvolupen habilitats per navegar de manera segura per Internet alhora que adquireixen consciència sobre els riscos de les TIC, es crea una identitat personal digital i es parla sobre l'assetjament *online*. Es realitza una avaluació just després del programa i també un seguiment sis mesos després. En ambdós casos la millora en l'alfabetització digital és significativament més alta en el grup que ha realitzat el programa en comparació amb el grup control. Entre les millores es troben aspectes com ser conscients que cal avisar un adult si es troben en una situació perillosa o d'assetjament, demanar permís per publicar informació o contingut que implica altres persones i que no és fàcil fer desaparèixer allò que es penja a Internet.

Entre els programes per a adolescents cal destacar el programa d'Alemaný et al. (2020), que implementen un curs d'un mes de durada a la comunitat autònoma de València per a adolescents d'entre 14 i 16 anys. S'han de connectar i crear-se un perfil a una xarxa social simulada en la qual s'introdueixen elements de videojocs i el seu comportament en aquesta és posteriorment avaluat. Entre els components estudiats s'hi troba la cerca de privacitat i l'activitat a la xarxa social. Els resultats mostren que hi ha una millora significativa en la privacitat i que l'alumnat aprèn i adquireix més consciència sobre les capacitats de les xarxes socials i de la seguretat digital a través de videojocs, fet que pot ser útil per ser implementat en les escoles.

A les Illes Balears, els anys 2019 i 2020 es varen impartir tallers per a mares, pares i alumnes d'ESO i batxillerat sobre educació afectivosexual i tecnologies en set centres educatius diferents amb dos objectius: conèixer i millorar la regulació emocional en relació amb la nova pornografia i el seu impacte en les relacions i desenvolupar esquemes cognitius que permetin una reflexió sense deixar-se manipular ni negar la realitat. La durada de les sessions era d'entre una hora i dues, i els alumnes tenien edats d'entre 14 i 18 anys. El currículum es basa en 10 temes sobre els quals treballar: com és la nova pornografia, què sabem sobre el consum de pornografia en infants i adolescents, com ens hem acostumat a les tecnologies de pantalles, què implica la pornografia, les connexions delictives, els mites sobre la sexualitat i la pornografia, cultura del porno, conseqüències del consum massiu del porno, per què es mira pornografia i què s'hi pot fer. Els resultats que s'aprecien després d'haver impartit els tallers són els següents: captar l'interès dels familiars i alumnes, reforçar les capacitats per identificar conductes de risc, negociar el consens, posar límits, que els familiars plantegin qüestions que els han causat dificultats i reforçar la feina que ja es fa als centres educatius quant a coeducació i igualtat (Ballester, 2020).

L'Institut Nacional de Ciberseguretat va oferir els anys 2018 i 2019 a les Illes Balears xerrades en centres educatius sobre l'ús segur i responsable d'Internet. Aquestes eren liderades per voluntaris i tractaven temes com l'assetjament *online* escolar, la privacitat, la identitat digital, la *netiqueta* (protocol de comportament en línia), la gestió de la informació i l'accés a contingut inapropiat, la protecció davant virus i frauds, l'ús excessiu de les TIC, mediació parental i eines de control parental i, finalment, ús responsable de les TIC. L'any 2018 es varen dur a terme 749 xerrades a l'àmbit nacional espanyol a les quals assistiren un total de 31.458 persones (EuropaPress, 2019).

Programes dirigits a mestres

També existeixen programes dirigits a mestres. Social Lab és un curs *online* obert MOOC (Massive Online Open Courses) dirigit al professorat per millorar la seva competència en ciutadania digital i l'ús segur i responsable d'Internet, dut a terme a la comunitat autònoma de Castella i Lleó. Es tracta d'una simulació d'una xarxa social que conté un joc en què els usuaris han de superar reptes que precisen habilitats informàtiques de *hacking* per ser resolts, fet que permetrà que sàpiguen identificar a la vida real si algun usuari està intentant utilitzar aquestes tècniques manipulatives contra ells i els conscienciarà sobre la importància de la privacitat a les xarxes socials. En els resultats, la majoria del professorat que hi va participar indica que ha millorat el seu coneixement respecte a habilitats informàtiques i l'ús segur i responsable d'Internet, que és divertit aprendre mitjançant aquesta eina i que els agradaria incorporar-la als currículums escolars (Gordillo et al., 2021).

En un estudi realitzat per Gordillo, López-Pernas i Barra (2019) s'analitzen tres cursos oficials en format MOOC per examinar-ne l'efectivitat en la formació del professorat en competències digitals. Aquests tres cursos es varen dur a terme entre els anys 2016 i 2018 a les comunitats autònomes de Madrid i Castella i Lleó i tracten els següents temes relacionats amb l'ús segur i responsable de les TIC: identitat digital, gestió de la privacitat, riscos per als menors associats a Internet (incloent-hi l'accés a continguts inapropiats, suplantació d'identitat, assetjament *online*, *grooming*, *sexting*, comunitats virtuals perilloses i tecnoaddiccions), bones pràctiques per a l'ús de xarxes socials, normes de comportament (*netiqueta*) i llicència d'ús de materials digitals. Segons els resultats de l'efectivitat del programa, el 91% dels participants recomanarien els cursos: els cursos tenen un fort impacte en l'adquisició de coneixements sobre ús segur i responsable de les TIC i els recursos creats tenen una puntuació total per sobre de la mitjana. Així doncs, es demostra que aquests cursos MOOC constitueixen una forma efectiva de formar el professorat en un ús segur i responsable de les TIC.

També existeixen altres iniciatives interessants quant a l'ús segur d'Internet, com la de l'Ajuntament de Saragossa, que l'any 2017 va dissenyar un programa de prevenció a les addiccions a les noves tecnologies titulat OnOff dirigit especialment l'alumnat que cursa 3r d'ESO amb professionals en l'àmbit de la prevenció a les addiccions (Molina, 2017). Alhora, l'Ajuntament de Múrcia ofereix tallers per a un ús responsable de les TIC que pretenen formar l'alumnat d'ESO i batxillerat en la utilització de les noves tecnologies i donar-los eines i instruments perquè puguin fer-les servir de manera més adequada (Ajuntament de Múrcia, 2018). També és destacable el projecte Teknia del País Basc, un programa de prevenció de riscos derivats del mal ús de les tecnologies, com per exemple el telèfon mòbil, les xarxes socials i els videojocs, dirigit al col·lectiu de famílies, alumnat i professorat. El projecte TICS en col·laboració amb l'Ajuntament de Donostia és un servei dirigit al professorat dels centres educatius del municipi per formar-los per afrontar les dificultats relacionades amb les TIC (Orainprebentzioa, 2022). Altrament, el programa Click, originari de Castella-la Manxa, ofereix tallers de sensibilització dirigits als últims dos cursos de primària, alumnes de l'ESO, familiars i professorat. Està constituït

per quatre blocs, què són: les TIC i l'impacte que causen, els usos comuns que els menors fan d'Internet, els perills d'Internet i orientacions sobre com actuar per prevenir aquests problemes i solucionar-los (Programa Click, 2022). Finalment, a la Diputació de Barcelona hi ha el centre Spott, dedicat a la prevenció i l'atenció a l'addicció dual (drogoaddicció i tecnofília o addicció a les pantalles), que ofereix tallers per a les famílies sobre habilitats educatives en el bon ús de les pantalles i que poden ser sol·licitats per qualsevol municipi, mancomunitat, consorci local i consell comarcal de la zona (Diputació de Barcelona, 2022).

CAPÍTOL 4

Conclusions i recomanacions

1. Conclusions

Actualment, l'ús responsable d'Internet i l'espai digital per part dels i les menors és una de les prioritats de diversos organismes internacionals que vetllen per la salut de la infància i l'adolescència. Malgrat això, encara queda un llarg camí per recórrer per garantir la seguretat i el benestar dels infants i adolescents en l'entorn digital.

Una de les línies prioritàries és fomentar en els i les més joves les competències necessàries per identificar els riscos d'Internet i gestionar els nous reptes als quals s'enfronten en l'entorn digital de forma adaptativa i saludable. El consum de pornografia **online** és un dels principals riscos, ja que diversos estudis demostren la nocivitat d'aquest consum en el desenvolupament dels i les joves i en les seves relacions interpersonals.

La comunicació i la mediació familiar tenen un rol clau en la promoció del benestar d'infants i adolescents a l'entorn digital, així com l'establiment de límits i acords sobre l'ús que fan d'Internet.

Per evitar que la pornografia constitueixi la font principal d'educació sexual, com ho és actualment, cal activar una sèrie de recursos, com per exemple eines de control parental i currículums de formació per als joves, mares, pares i docents sobre els riscos d'Internet i com es poden prevenir.

La comunicació és clau per fomentar una actitud crítica en els joves, les eines de control tecnològic són cabdals per limitar l'accés de menors a material perjudicial per a ells i elles, i la formació és molt rellevant per empoderar adolescents, famílies i docents en la seva tasca de prevenció i detecció.

2. Recomanacions

Sembla evident que cal capgirar la situació actual de desprotecció de menors en l'entorn digital i l'accés que tenen a material nociu per al seu desenvolupament. La responsabilitat de fer-ho recau en els diversos actors implicats en el desenvolupament i benestar dels infants i adolescents.

Pel que fa a les famílies, cal que mares i pares es comuniquin habitualment amb els fills i filles i abordin els reptes actuals als quals pot fer front el jovent a Internet, per promoure la prevenció de situacions problemàtiques. A fi de garantir-ho, cal que mares i pares es formin en competències digitals; per tant, el paper de l'Administració és cabdal en aquest sentit. També és important que mares i pares fomentin una relació de confiança amb infants i adolescents, a través de la qual els i les joves sentin que hi poden parlar de qualsevol cosa i explicar-los allò que els preocupi sense por de judicis o càstigs. El suport dels adults de referència és cabdal per identificar, detectar i resoldre situacions perilloses a les quals s'han vist exposats els i les joves. Així mateix, és essencial que mares i pares rebin la informació necessària pel que fa a eines tecnològiques de control parental i les seves aplicacions, ja que avui dia es pot constatar que encara poques famílies fan ús d'aquestes eines. L'ús d'eines de control parental és clau avui dia per limitar l'accés dels infants i adolescents a material que els pot causar dany emocional i/o físic i, per tant, és responsabilitat de l'Administració fer la màxima difusió entre les famílies i, si cal, abaratir els costos.

Des de la perspectiva educativa, cal que l'Administració, en el treball de la competència digital als centres educatius, prioritzi l'ús responsable d'Internet, la seguretat digital i el pensament crític en infants i adolescents. A més, cal incloure com a aspecte prioritari l'educació afectivosexual amb perspectiva de gènere en totes les etapes educatives i abordar, de forma ajustada a l'edat dels infants i adolescents, els riscos de l'espai digital des d'aquesta perspectiva. Cal també garantir que mares, pares i professorat rebin informació i formació suficient, ja que el treball conjunt de la comunitat educativa és bàsic per garantir la seguretat i benestar del jovent. En aquest context, es recomana la realització de campanyes de sensibilització d'ampli espectre i activitats de formació per a les mares, els pares i els cuidadors, i distribuir-los material informatiu a través dels centres educatius, perquè aquests:

- Siguin conscients dels riscos a què s'exposen els seus fills i filles des d'una edat molt primerenca (8-9 anys) en accedir a Internet, tant dels riscos d'accedir a continguts pornogràfics, violents i misògins com dels riscos de captació, d'autogeneració de material pornogràfic, de sextorsió i pornoventanxa, entre d'altres.
- Adquireixin coneixements digitals i coneguin i utilitzin programes de control parental quan donen als seus fills i filles accés a dispositius que tinguin Internet.
- Controlin les hores que passen els infants davant aquests dispositius i el tipus de continguts que veuen.
- Parlin dels riscos esmentats de forma oberta en el context familiar.
- Retardin tant com sigui possible l'adquisició d'un mòbil amb accés a Internet per als fills i filles (els especialistes recomanen esperar als 16 anys, ja que els riscos són superiors als beneficis). Si per alguna raó decideixen adquirir-lo abans dels 16 anys, és primordial que s'assegurin d'aplicar un sistema de control parental perquè s'activi el bloqueig de les pàgines de pornografia i de contactes relacionats amb la pornografia.

En l'àmbit de la recerca científica, cal invertir en estudis que avaluin l'*statu quo* de la seguretat digital i els efectes que té l'accés d'infants i adolescents a espais digitals que contenen material inadequat com és la pornografia, per mostrar els riscos actuals i els efectes nocius en els i les més joves. D'aquesta manera, es facilitarà la presa de decisions per part de governs i administracions en el disseny d'estratègies i mecanismes clars per evitar i/o mitigar aquesta situació.

És important remarcar que cal prendre mesures a escala global que garanteixin la seguretat d'infants i adolescents a Internet. A través del treball conjunt i coordinat dels governs responsables i de les empreses de ciberseguretat, cal continuar elaborant polítiques amb directrius clares sobre l'abordatge dels riscos per a infants i el foment de l'ús responsable d'Internet.

Cal també **promoure el disseny, millora i implementació d'eines tecnològiques**, com el control parental i els sistemes de verificació d'edat, que protegeixin els i les més joves de l'accés a material en línia que els pugui resultar nociu, com és el cas de la pornografia. Les eines de bloqueig per limitar l'accés de menors a material inadequat per a ells i elles com el pornogràfic estan poc esteses i el seu ús és molt restringit encara, a causa de diverses dificultats com el cost econòmic i el desconeixement. També, si bé hi ha un ampli ventall de potencials tecnologies, moltes tenen limitacions legals o tècniques per ser utilitzades de forma massiva. Els mètodes basats en la imatge de la persona són els més estudiats i en els quals es proposen la majoria de solucions que utilitzen les tècniques d'intel·ligència artificial esmentades en aquest estudi. Per al control de l'edat per accés a continguts a Internet, es recomanen com a solucions més adequades al dia d'avui les que impliquen la combinació de més d'una tècnica biomètrica basada en intel·ligència artificial amb alguna prova documental (DNI o documentació similar).

En tot cas, i considerant l'estat de l'art i la pràctica dels estats, incloent-hi Espanya, cal:

- Promoure la implementació d'aquestes eines a Espanya tan aviat com sigui possible per frenar la visualització d'imatges i continguts pornogràfics que danyen la infància i l'adolescència.
- Invertir en R+D+I en tecnologies de verificació de l'edat i de control parental que siguin cada cop més efectives. El fet que es converteixin en obligatòries constitueix sens dubte un estímul per a la investigació i la millora tecnològica en aquest sector.

És essencial continuar treballant en aquestes línies a fi de garantir la protecció i benestar d'infants i adolescents i salvaguardar-ne la salut mental i física com a mecanisme bàsic per promoure una societat millor.

Referències bibliogràfiques i documentals

- Age Check Certification Scheme. (2022). *Our publicly available register of certifications awarded*. <https://www.accscheme.com/registry>
- AgeChecked. (2022). *Compliant and secure online age verification for business*. <https://www.agechecked.com>
- AgeID. (2022). *Your key to age restricted content*. <https://www.ageid.com>
- AgePass. (2019). <https://agepass.com>
- Agència Espanyola de Protecció de Dades. (2020). *Protección del menor en Internet - Evita el contenido inapropiado preservando su privacidad*. <https://www.aepd.es/sites/default/files/2020-04/nota-tecnica-proteccion-del-menor-en-internet.pdf>
- Ajuntament de Múrcia. (2018). *Taller de uso responsable de las TICS (tecnologías de la información y la comunicación)*. <https://ayuntamientomurcia-salud.es/index.php/educacion-para-la-salud/466-taller-de-prevencion-de-la-adiccion-a-las-nuevas-tecnologias>
- Alemany, J., Del Val, E. i Garcia-Fornes, A. (2020). Assessing the Effectiveness of a Gamified Social Network for Applying Privacy Concepts: An Empirical Study With Teens. *Transactions on Learning Technologies*, 13(4), 777-789. https://zaguan.unizar.es/record/107428/files/texto_completo.pdf
- Alonso-Fernandez, K. Hernandez-Diaz, S. Ramis, F. J. Perales i J. Bigun. (2021). Facial masks and soft-biometrics: Leveraging face recognition CNNs for age and gender prediction on mobile ocular images. *IET Biometrics* 10(5). <https://doi.org/10.1049/bme2.12046>
- Andrie, E., Ikbale, I., Tzavela, E., Richardson, C. I Tsitsika, A. (2021). Adolescents' Online Pornography Exposure and Its Relationship to Sociodemographic and Psychopathological Correlates: A Cross-Sectional Study in Six European Countries. *Children*, 8, 2-16. <https://doi.org/10.3390/children8100925>
- Angulu, R., Tapamo, J.R. i Adewumi, A.O. (2018). Age estimation via face images: a survey. *EURASIP Journal on Image Video Processing*, 42, 1-35. <https://doi.org/10.1186/s13640-018-0278-6>
- Arbona, L. (2021, 22 de desembre). *Qué requerimientos debe cumplir la tecnología biométrica para ser segura*. Veridas. <https://veridas.com/normativa-tecnologia-biometrica-segura/>
- Arbona, L. (2022, 26 de gener). *Cómo las soluciones de Veridas cumplen con la regulación*. Veridas. <https://veridas.com/como-las-soluciones-de-veridas-cumplen-con-la-regulacion/>
- Ávila, M. (2022, 12 de maig). "Nunca debemos regalar un móvil antes de los 16 años a nuestro hijo": cómo educar en tecnología. *Cadena SER*. <https://cadenaser.com/nacional/2022/05/12/nunca-debemos-regalar-un-movil-antes-de-los-16-anos-a-nuestro-hijo-como-educar-en-tecnologia-cadena-ser/>
- Ballester, L. (2020). Els tallers per a pares, mares i alumnes sobre pornografia i educació afectivosexual. *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. <https://redined.educacion.gob.es/xmlui/bitstream/handle/11162/204483/Els%20tallers.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Bay, H., Tuytelaars, T., Gool, LV. (2006). Surf: Speeded up robust features. Dins Leonardis, A., Bischof, H. I Pinz, A., *Computer Vision ECCV 2005*, Springer. 404–417. https://link.springer.com/chapter/10.1007/11744023_32
- BBC News Mundo. (2020, 14 de desembre). Pornhub: la investigació tras la que la plataforma para adultos eliminó el acceso a gran parte de sus vídeos. *BBC News Mundo*. <https://www.bbc.com/mundo/noticias-55310576>

- Better Internet for Kids (2022). *Creating a safer and better internet for children and young people*. <https://www.betterinternetforkids.eu/home>
- Bickham, D., Moukalled, S., Inyart, H. i Zlokower, R. (2021). Evaluating a Middle-School Digital Citizenship Curriculum (Screenshots): Quasi-Experimental Study. *JMIR Mental Health*, 8(9), 1-11. <https://mental.jmir.org/2021/9/e26197/PDF>
- Bracket Foundation, UNICRI Centre for AI & Robotics, Ragab, A. i Péron, C. (2022). *Gaming and the metaverse: The alarming rise of online sexual exploitation and abuse of children within the new digital frontier*. https://www.weprotect.org/wp-content/uploads/Gaming_and_the_Metaverse_Report_final.pdf
- Brandau, M., Dilley, T., Schaumleffel, C. i Himawan, L. (2022). Digital citizenship among Appalachian middle schoolers: The common sense digital citizenship curriculum. *Health Educational Journal*, 81(2), 157-169. https://blanquerna.gtibib.net/sod/usu/SURLB/documentos/53299373R_URLB_35108235_20015173.pdf
- Brossard, M., Carnelli, M., Chaudron, S., Di-Gioia, R., Dreesen, T., Kardefelt-Winther, D., Little, C. i Yameogo, J.L. (2021). *Digital Learning for every child: closing the gaps for an inclusive and prosperous future*. UNICEF. <https://www.unicef.org/media/113896/file/Digital%20Learning%20for%20Every%20Child.pdf>
- Carletti, V. et al. (2020). Age from Faces in the Deep Learning Revolution. *IEEE transactions on pattern analysis and machine intelligence*, 42(9). <https://doi.org/10.1109/TPAMI.2019.2910522>
- Comissió Europea. (2017, 20 de novembre). *Benchmarking of parental control tools for the online protection of children*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/benchmarking-parental-control-tools-online-protection-children>
- Comissió Europea. (2017). *SIP-BENCH III: Benchmarking of parental control tools for the online protection of children*. <https://sipbench.eu/transfer/ExecutiveSummaryofthestudyonparentalcontrol-toolsfortheonlineprotectionofchildren.pdf>
- Comissió Europea. (2021, 3 de juny). *Commission proposes a trusted and secure Digital identity for all Europeans*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_2663
- Comissió Europea. (2021). *Proposta de decisió del Parlament Europeu i del Consell per la qual s'estableix el programa de política «Itinerari cap a la Dècada Digital» per al 2030*. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6785f365-1627-11ec-b4fe-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF
- Comissió Europea. (2022). *Comunicació de la Comissió al Parlament Europeu, al Consell, al Comitè Econòmic i Social Europeu i al Comitè de les regions: Una dècada digital per als nens i els joves: la nova estratègia europea per una internet millor per als nens (BIK+)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0212&from=EN>
- Comissió Nacional de la Informàtica i de les Llibertats. (2022, 22 de setembre). *Online age verification: balancing privacy and the protection of minors*. <https://www.cnil.fr/en/online-age-verification-balancing-privacy-and-protection-minors>
- Commonwealth d'Austràlia. (2020). *Protecting the age of innocence: Report of the inquiry into age verification for online wagering and online pornography*. https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/committees/reportrep/024436/toc_pdf/Protectingtheageofinnocence.pdf;fileType=application%2Fpdf
- Consell Audiovisual d'Andalusia. (2022). *Decisión 5/2022 del Consejo Audiovisual de Andalucía sobre la protección de los menores frente a los contenidos pornográficos en internet*. https://consejoaudiovisualdeandalucia.es/wp-content/uploads/2022/02/DECISION-5_22-SOBRE-PORNOGRAFIAF.pdf
- Consell d'Europa. (2019). *Digital Citizenship Education Handbook*. <https://rm.coe.int/digital-citizenship-education-handbook/168093586f>

- Childnet. (2021). *Helping make the internet a great and safe place for children and young people*. <https://www.childnet.com>
- Chong, E.K. i Pao, S.S. (2022). Promoting digital citizenship education in junior secondary schools in Hong Kong: supporting schools in professional development and action research. *Asian Education and Development Studies*, 11(4), 677-690. https://blanquerna.gtbbib.net/sod/usu/SURLB/documentos/53299373R_URLB_35108233_101108_aeds0920200219.pdf
- Díaz-Altozano, P., Padilla-Castillo, G. i Requeijo-Rey, P. (2020). Sexualización de niñas en redes sociales: la necesidad de inteligencia semántica en Instagram. *Investigaciones Feministas*, 12(1). <https://dx.doi.org/10.5209/infe.69559MONOGRÁFICO>
- Díez, E.J. (2019). Género y medios: ¿Es posible la igualdad con los actuales videojuegos? *Interação, Interdependência e Interseccionalidade em Sexualidade e Educação Sexual*, 19-34. https://www.researchgate.net/profile/Filomena-Teixeira/publication/348565110_eBook-Vilaca_et_al_Eds-Dezembro2019docx_2_VERSAO_EDITADO_COPISSAURO/links/60055588299bf14088a35257/eBook-Vilaca-et-al-Eds-Dezembro2019docx-2-VERSAO-EDITADO-COPISSAURO.pdf#page=43
- Díez, E.J. i Terrón, E. Sexismo y violencia de género en videojuegos. (2014). *Sexualidade, género e educação*, 221-232. https://www.researchgate.net/publication/280777247_Sexismo_y_violencia_de_genero_en_videojuegos
- Diputació de Barcelona. (2022). *Actuacions de prevenció i detecció d'addiccions en adolescents i joves*. <https://www.diba.cat/web/spott/actuacions-de-prevencio-i-deteccio-d-adiccio-i-substancies-i-tic>
- DQ Institute. (2019). *DQ Global Standards Report 2019: Common Framework for Digital Literacy, Skills and Readiness*. <https://www.dqinstitute.org/wp-content/uploads/2019/03/DQGlobalStandardsReport2019.pdf>
- ELKarazle, K., Raman, V. i Then, P. (2022). Facial Age Estimation Using Machine Learning Techniques: An Overview. *Big Data Cogn. Comput.*, 6(4). 128. <https://doi.org/10.3390/bdcc6040128>
- Eset Parental Control. (2017). <https://www.eset.com/es/hogar/parental-control-android/>
- Etteldorf, C. (2022, 24 de maig). KJM approves age verification systems based on biometric age checks for the first time. *IRIS Merlin*. <https://merlin.obs.coe.int/article/9561>
- EuropaPress. (2019, 4 de març). El Instituto Nacional de Ciberseguridad ofrece charlas de sensibilización gratuitas en centros educativos y consistorios. *EuropaPress*. <https://www.europapress.es/illes-balears/noticia-instituto-nacional-ciberseguridad-ofrece-charlas-sensibilizacion-gratuitas-centros-educativos-consistorios-20190304181558.html>
- Familia Segura (2022). *Aprende a ver internet desde el punto de vista de tus hijos*. <https://famiasegura.es>
- FamilyTime. (2022). La App de control parental más poderosa del mercado. <https://familytime.io/es/>
- Feal, A., Calciati, P., Vallina-Rodríguez, N., Troncoso, C. i Gorla, A. (2020). Angel or Devil? A Privacy Study of Mobile Parental Control Apps. *Proceedings on Privacy Enhancing Technologies*, (2), 314-335. <https://petsymposium.org/popets/2020/popets-2020-0029.pdf>
- Fernández, F. (2022, 24 de juny). Instagram començarà a verificar la edat de sus usuaris con un solo vídeo usando IA. *Mundo Deportivo*. <https://www.mundodeportivo.com/urbantecno/redes-sociales/instagram-comenzara-a-verificar-la-edad-de-sus-usuarios-con-un-solo-video-usando-ia>
- Fernández-Montalvo, J., Peñalva, A., Irazabal, I. i López-Goñi, J. J. (2017). Efectividad de un programa de alfabetización digital para estudiantes de Educación Primaria. *Cultura y Educación*, 29(1), 1-30. <https://doi.org/10.1080/11356405.2016.1269501>
- Flores, J., Domínguez, R. i Martínez, G. (2022). *Guía de mediación parental para el disfrute saludable de los videojuegos*. Pantallas Amigas. <https://www.videojuegosenfamilia.com/guia/Guia-Mediacion-Parental-Adiccion-Videojuegos-cs.pdf>

- Fuertes, W., Quimbiulco, K., Galárraga, F. i García-Dorado, J.L. (2015). On the Development of advanced Parental Control Tools. *2015 1st International Conference on Software Security and Assurance*, 1-6. https://blanquerna.gtbbib.net/sod/usu/SURLB/documentos/53299373R_URLB_35108297_14202875.pdf
- Gamito, R., Aristizabal, P., Olasolo, M. i Vizcarra, M.T. (2017). La necesidad de trabajar los riesgos de internet en el aula. *Revista de curriculum y formación del profesorado*, 21(3), 409-426. https://www.researchgate.net/publication/324221481_The_need_to_work_around_the_risks_of_Internet_at_class
- Google. (2022). *YouTube Kids Parental Guide*. <https://support.google.com/youtubekids/answer/6172308?hl=en#zippy=>
- Google para la Familia. (2022). *Ayuda a tu familia a crear hábitos digitales saludables*. <https://families.google.com/familylink/>
- Google Safe Search. (2022). Filtrar els resultats explícits amb SafeSearch. <https://support.google.com/websearch/answer/510?hl=ca&co=GENIE.Platform%3DAndroid>
- Gordillo, A., Barra, E., Garaizar, P. i López-Pernas, S. (2021). Use of a Simulated Social Network as an Educational Tool to Enhance Teacher Digital Competence. *Revista Iberoamericana de Tecnologías del Aprendizaje*, 16(1), 107-114. https://blanquerna.gtbbib.net/sod/usu/SURLB/documentos/53299373R_URLB_35108232_14202591.pdf
- Gordillo, A., López-Pernas, S. i Barra, E. (2019). Efectividad de los MOOC para docentes en el uso seguro de las TIC. Comunicar: *Revista Científica de Comunicación y Educación*, 61(26), 103-112. <https://doi.org/10.3916/C61-2019-09>
- Hatch, G., Esplin, C., Aaron, S., Dowdle, K., Fincha, F., Hatch, D. I Braithwaite, S. (2020). Does pornography consumption lead to intimate partner violence perpetration? Little evidence for temporal precedence. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, 23(3), 289-296. <https://doi.org/10.3138/cjhs.2019-0065>
- Higuera, A. (2022, 20 de maig). El porno en TikTok: la mitad de los adolescentes se inspiran en este tipo de apps para su educación sexual. *20 minutos*. <https://www.20minutos.es/tecnologia/aplicaciones/el-porno-en-tiktok-la-mitad-de-los-adolescentes-se-inspiran-en-este-tipo-de-apps-para-su-educacion-sexual-5002655/>
- Hu, Z., Wen, Y., Wang, J., Wang, M., Hong, R. i Yan, S. (2016). Facial age estimation with age difference. *IEEE Trans. Image Process*, 26(7), 1-13. <https://doi.org/10.1109/TIP.2016.2633868>
- Huerta, I., Fernandez, C., Segura, C., Hernando, J. i Prati, A. (2015), A deep analysis on age estimation. *Pattern Recognit. Lett.* 68, 239-249. <https://doi.org/10.1016/j.patrec.2015.06.006>
- INCIBE (2022). *Tu ayuda en ciberseguridad*. <https://www.incibe.es>
- Innovative Technology. (2022). Biometric Facial Recognition. <https://www.intelligent-identification.com/#Applications>
- Instagram. (2022, 23 de juny). *Presentamos nuevas formas de verificar la edad en Instagram*. <https://about.instagram.com/es-la/blog/announcements/new-ways-to-verify-age-on-instagram>
- Instituto Nacional de Ciberseguridad. (2021). *Guía de herramientas de control parental*. https://files.incibe.es/is4k/is4k_guia_controles_parentales.pdf
- International Child Development. (2021). *CYBERSAFE Guide for Workshop Facilitators: Addressing the issue of online violence against girls in a classroom setting*. https://www.stoponlineviolence.eu/wp-content/uploads/2021/11/CYBERSAFE-Guide-for-workshop-facilitators_FINAL-with-design-2.pdf
- Internet Segura for Kids. (2016, 23 de novembre). *¿Cuál es la edad ideal para comprarles su primer móvil?* <https://www.is4k.es/blog/cual-es-la-edad-ideal-para-comprarles-su-primer-movil>

- Internet Segura for Kids. (2022). *Herramientas de control parental*. <https://www.is4k.es>
- James, C., Weinstein, E., i Mendoza, K. (2021). *Teaching Digital Citizens in Today's World: Research and Insights Behind the Common Sense Digital Citizenship Curriculum*. Common Sense. <https://www.commonsense.org/system/files/pdf/2021-08/common-sense-education-digital-citizenship-research-backgroundunder.pdf>
- Kapitány-Fövény, M., Lukács, A., Takács, J., Kitzinger, I., Soósné, Z., Szabó, G., Falus, A. i Feith, H.J. (2022). Gender-specific pathways regarding the outcomes of a cyberbullying youth education program. *Personality and Individual Differences*, 186, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111338>
- Kaspersky. (2019). *Parents fear for kids' online safety but aren't putting time in to talk about it*. <https://media.kasperskydaily.com/wp-content/uploads/sites/92/2019/09/12065947/family-campaign-report-final.pdf>
- Kaspersky. (2022). *Kaspersky Safe Kids certified by AV-Comparatives for protecting children from adult content*. https://www.kaspersky.com/about/press-releases/2022_kaspersky-safe-kids-certified-by-av-comparatives-for-protecting-children-from-adult-content
- Kaspersky. (2022). *Online courses about cybersecurity*. <https://education.kaspersky.com/en/>
- Kaspersky. (2022). *#ShareAware: The Social Dilemma*. <https://www.kaspersky.es/blog/shareaware-hub/#kids>
- Kaspersky Safe Kids. (2022). *Ayuda a tus hijos a disfrutar del mundo digital*. <https://famiasegura.es/supervisa/>
- Kiddoware. (2022). *Kids Place Parental Controls*. <https://kiddoware.com/kids-place-parental-control-for-android-devices/>
- Labrador, F., Requesens, A. i Helguera, M. (2018). *Guía para padres y educadores sobre el uso seguro de internet, móviles y videojuegos*. Fundació Gaudium. <https://www.ucm.es/data/cont/docs/39-2015-03-22-Gu%C3%ADa%20para%20padres%20y%20educadores%20sobre%20el%20uso%20seguro%20de%20Internet,%20videojuegos%20y%20m%C3%B3viles.pdf>
- Lanitis, A., Draganova, C. i Christodoulou, C. (2004). Comparing different classifiers for automatic age estimation. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Part B (Cybernetics)*, 34(1), 621-628. <https://doi.org/10.1109/TSMCB.2003.817091>
- Le, J. (2012). The Digital Divide: How the Online Behavior of Teens is Getting Past Parents. *McAfee*. <https://docplayer.net/16377547-The-digital-divide-how-the-online-behavior-of-teens-is-getting-past-parents.html>
- Lee, E.J. i Ogbolu, Y. (2018). Does Parental Control Work With Smartphone Addiction?. *Journal of Addictions Nursing*, 29(2), 128-138. https://journals.lww.com/jan/FullText/2018/04000/Does_Parental_Control_Work_With_Smartphone.8.aspx
- Locategy. (2022). *Seguridad y control móvil para gente real*. <https://www.locategy.com>
- Malek, M. E., Azimifar, Z. i Boostani, R. (2017). Facial age estimation using Zernike Moments and multi-layer perceptron, *2017 22nd International Conference on Digital Signal Processing (DSP)*, 1-5. <https://doi.org/10.1109/ICDSP.2017.8096073>
- Martin, F., Gezer, T., Wang, W.C., Petty, T. i Wang, C. (2020). Examining K-12 educator experiences from digital citizenship professional development. *Journal of Research on Technology in Education*, 54(1), 143-160. <https://doi.org/10.1080/15391523.2020.1815611>
- Martitegui, A. (2022, 14 de novembre). Marc Masip, psicólogo experto en adicción al móvil: «No hay que dárselo a los niños antes de los 16 años». *Nius Diario*. https://www.niusdiario.es/salud-y-bienestar/coaching/entrevista-marc-masip-psicologo-experto-adiccion-movil-no-comprar-ninos-antes-16-anos_18_3233745838.html

- Microsoft Family Safety. (2022). *Protege a tus seres queridos con características de seguridad física y digital*. <https://www.microsoft.com/es-es/microsoft-365/family-safety>
- Mobicip. (2022). *Digital parenting simplified: Use the best parental control app*. <https://www.mobicip.com>
- Molina, C. (2017). Programa de prevención del uso de las tecnologías: ON OFF. *Comunidad Mayo*, 19(1). https://comunidad.semfyc.es/wp-content/uploads/Comunidad_-_Programa-de-prevencion-del-uso-de-las-tecnologias_-ON-OFF.pdf
- Netiquétate. (2020). ¡Apúntate a la Netiqueta Joven para redes sociales! <https://www.netiquetate.com>
- Ning, X., Li, W., i Sun, L., Age estimation method based on generative adversarial networks, *DES-tech Transactions on Computer Science and Engineering*, <https://doi.org/10.12783/dtcse/cii2017/17272>
- Norton Family. (2021). *Software de control para padres*. <https://es.norton.com/norton-family>
- Observatori de la Infància i Institut Nacional de Ciberseguretat. (2019). *Guía de uso seguro y responsable de Internet para profesionales de servicios de protección a la infancia*. https://observatorio-delainfancia.mdsocialesa2030.gob.es/productos/pdf/Guia_Internet_Accesible_2_Con_cubiertas_alta_resolucion.pdf
- Ojala, T., Pietikainen, M. i Maenpaa, T. (2002). Multiresolution gray-scale and rotation invariant texture classification with local binary patterns. *EEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*. 24(7), 971–987. <https://doi.org/10.1109/TPAMI.2002.1017623>
- Oladipo, O., Omidiora, E.O. i Osamor, V.C. (2022). A novel genetic-artificial neural network based age estimation system. *Scientific Reports*, 12, article nº 19290. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-23242-5>
- Ondato. (2022). *Age verification*. <https://ondato.com/authentication/age-verification/>
- One Account (2022). *Do more with 1 account*. <https://www.1account.net>
- OneID. (2022). *Real-time age verification*. <https://www.digiidnet.co.uk/oneid-age-verification>
- Orainprebentzia. (2022). *Teknia: Equipo de prevención de adicciones a las Nuevas Tecnologías*. <https://orainprebentzia.com/es/teknia/>
- Organització de Consumidors i Usuaris. (2022). *Apps de control parental*. <https://www.ocu.org/tecnologia/telefono/test/comparar-apps-control-parental>
- Pantallas Amigas. (2022). *App-videojuego Delintest*. <https://www.delintest.com/app-y-guia/>
- Pantallas Amigas. (2022). *Escuela de Bienestar Digital para Familias*. <https://www.escuelabienestardigital.com>
- Pantallas Amigas. (2022). *Por un uso seguro y saludable de internet, redes sociales, móviles, y videojuegos por una ciudadanía digital responsable*. <https://www.pantallasamigas.net>
- Pantallas Amigas. (2022). *SmartPRIVIAL, trivial para el manejo inteligente de la privacidad*. <https://www.pantallasamigas.net/smartprivial-trivial-para-el-manejo-inteligente-de-la-privacidad/>
- Pascual, A., Fernández, S., Casero, A., Etxenagusia, P., Fuente, D., Guerrero, I., Lamas, N., Ramajo, M.V., Rodríguez, J. i Vieira, A. (2020). *Guía para familias: acompañando a niños, niñas y adolescentes en el uso seguro y responsable de las TRIC*. FAPMI-ECPAT. https://www.observatoriodelainfancia.es/ficherosoia/documentos/7051_d_FAPMI-TRIC.pdf
- Paslakis, G., Chiclana, C. i Mestre-Bach, G. (2020). Associations between pornography exposure, body image and sexual body image: A systematic review. *Journal of Health Psychology*, 1-18. <https://doi.org/10.1177/1359105320967085>

- Pirozmand, P., Fadavi Amiri, M., Kashanchi, F. i Layne, N.Y. (2011). Age Estimation, a Gabor PCA-LDA Approach. *The Journal of Mathematics and Computer Science*, 2(2), 233-240. <http://dx.doi.org/10.22436/jmcs.002.02.03>
- Prieto Centeno, I. (2021) *Algoritmo de Estimación de la Edad en Imágenes y Videos*. TFG. Univ. Complutense de Madrid. <https://eprints.ucm.es/id/eprint/73997/>
- Privately. (2022). *Multimodal Age Estimation*. <https://www.privately.eu/age-estimation/>
- Programa Click. (2022). *Uso responsable de las TIC*. <https://click.puntomega.es/servicios/tic/>
- Qustodio. (2022). *La solución digital de control parental y bienestar digital*. <https://www.qustodio.com/es/>
- Rodríguez Román, M. (2022, 8 de febrer). Día de la seguridad en Internet: navegar seguro, una asignatura pendiente. *Radio Televisión Española*. <https://www.rtve.es/noticias/20220208/dia-internacional-seguridad-internet/2285180.shtml>
- Rothman, E. F., Adhia, A., Christensen, T. T., Paruk, J., Alder, J. i Daley, N. (2018). A pornography literacy class for youth: Results of a feasibility and efficacy pilot study. *American Journal of Sexuality Education*, 13(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/15546128.2018.1437100>
- Rothman, E. F., Daley, N., y Alder, J. (2020). A Pornography Literacy Program for Adolescents. *American Journal of Public Health*, 110.(2), 154-156. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2019.305468>
- Sáez, R. (2022a, octubre 19). TikTok por fin pone coto a los menores: la edad mínima para hacer un directo será de 18 años. *La Vanguardia*. <https://www.lavanguardia.com/tecnologia/redes-sociales/20221019/8571399/tiktok-pone-coto-menores-edad-minima-directo-sera-18-anos-pmv.html>
- Sáez, R. (2022b, novembre 9). Instagram verificará la edad de los menores: tendrás que mostrar tu DNI o hacer un video selfie. *La Vanguardia*. <https://www.lavanguardia.com/tecnologia/redes-sociales/20221109/8598599/instagram-verificara-edad-menores-tendras-mostrar-dni-video-selfie-pmv.html>
- Sahoo, T.K. i Banka, H. (2018). Multi-feature-Based Facial Age Estimation Using an Incomplete Facial Aging Database. *Arab J Sci Eng* 43, 8057–8078. <https://doi.org/10.1007/s13369-018-3293-0>
- Save the Children. (2020). *(Des)Información sexual: pornografía y adolescencia*. https://www.savethechildren.es/sites/default/files/2020-11/Informe_Desinformacion_sexual-Pornografia_y_adolescencia.pdf
- ScreenTime (2022). *All-in-One Parental Monitoring Platform*. <https://screentimelabs.com>
- Secure Kids. (2016). *Protege a tus hijos con el control parental de Secure Kids*. <https://securekids.es>
- Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedvoka, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S. i Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. EU Kids Online. <https://www.eukidsonline.ch/files/Eu-kids-online-2020-international-report.pdf>
- Somolinos, J. (2022, 3 de març). *Veridas se une al pacto digital de la AEPD*. Veridas. <https://veridas.com/veridas-se-une-al-pacto-digital-de-la-aepd/>
- Stoner, J. R., i Hughes, D. M. (2014). *Los costes sociales de la pornografía*. Rialp.
- The Porn Conversation. (2022). *Conversation Guides*. <https://thepornconversation.org/family>
- Think U know (2022). *Social media community guidelines: Learn about what behaviour social media platforms do or don't allow*. https://www.thinkuknow.co.uk/11_18/lets-talk-about/online-safety/community-guidelines/
- Triggs, B. i Dalal, N. (2005). Histograms of oriented gradients for human detection, en *Proceedings of IEEE on Computer Vision and Pattern Recognition*, 1, 886–893. <https://doi.org/10.1109/CVPR.2005.177>

- Twitter (2022). *Política relativa a la desnudez no consensuada*. <https://help.twitter.com/es/rules-and-policies/intimate-media>
- Ueki, K., Hayashida, T. i Kobayashi, T. (2006), Subspace-based age group classification using facial images under various lighting conditions, en *Proceedings of 7th IEEE Conference on Automatic Face and Gesture Recognition*, 43–48. <https://doi.org/10.1109/FGR.2006.102>
- UK Council for Internet Safety. (2020). *Education for a Connected World - 2020 edition: A framework to equip children and young people for digital life*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/896323/UKCIS_Education_for_a_Connected_World_.pdf
- UK Safer Internet Centre. (2022) *Helping children and young people stay safe online*. <https://saferinternet.org.uk>
- Veridas. (2022a). *Kirolbelt, un espacio seguro de apuesta online*. <https://veridas.com/casos-exito/kirolbet-un-espacio-seguro-de-apuesta-online/>
- Veridas. (2022b). *Juego online 100% seguro en Países Bajos*. <https://veridas.com/casos-exito/paises-bajos-juego-online-100-seguro/>
- Veridas. (2022c). *Descubre cómo cumplir con la directiva SCA para los pagos en el Reino Unido con biometría en sólo 2 semanas*. <https://veridas.com/descubre-como-cumplir-con-la-directiva-sca-para-los-pagos-en-el-reino-unido-con-biometria-en-solo-2-semanas>
- VerifyMyAge. (2022). *Age Verification & Age Estimation*. <https://verifymyage.co.uk/age-verification>
- VeriMe. (2022). *Simple and Secure Online Age Certification*. <https://www.verime.net>
- Walsh, K. i Wallace, E. (2021). *Best Practice Framework for Online Safety Education (Stage 2): Expert Review and Stakeholder Consultation Report*. eSafety Commissioner. <https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2021-07/BPF%20for%20Online%20Safety%20Edu%20Stage%202%20Report.pdf>
- Walsh, K., Wallace, E., Ayling, N. i Sondergeld, A. (2020). *Best Practice Framework for Online Safety Education (Stage 1)*. eSafety Commissioner. https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2020-06/Best%20Practice%20Framework%20for%20Online%20Safety%20Education_0.pdf
- Wisniewski, P., Kumar, A., Xu, H., Rosson, M.B. i Carroll, J. (2017). Parental Control vs. Teen Self-Regulation: Is there a middle ground for mobile online safety? *Communication, Couples & Control, the 2017 ACM Conference*. <http://dx.doi.org/10.1145/2998181.2998352>
- Xataka Android. (2019, 7 d'octubre). *Nueve apps Android de control parental para instalar en el móvil de tus hijos*. <https://www.xatakandroid.com/aplicaciones-android/nueve-apps-android-control-parental-para-instalar-movil-tus-hijos>
- Yoti. (2022). *Digital identity as a force for good*. <https://www.yoti.com>

Principals conclusions i recomanacions de l'estudi

Principals conclusions i recomanacions de l'estudi

Sens perjudici de les conclusions i recomanacions més detallades que figuren al final de cada part d'aquest estudi, presentam a continuació les conclusions i recomanacions més destacades del conjunt de l'estudi.

Conclusions més destacades

Principals riscos i impacte

1. El principal risc identificat és que la pornografia cada vegada **es comença a veure a edats més primerenques** (i això agreuja els riscos indicats posteriorment). La **pornografia actual és d'accés lliure** i majoritàriament gratuït a Internet, sense filtres per als i les menors. El 90% dels nins, nines i adolescents de la nostra comunitat autònoma entre 13 i 18 anys hi accedeixen a través dels dispositius mòbils i ordinadors. Es tracta d'un canvi radical respecte a la situació de fa uns 10-15 anys: fins a l'arribada del 4G i dels telèfons intel·ligents, el material pornogràfic no era accessible a través d'aquests dispositius i resultava difícil per als i les adolescents i gairebé impossible per als nins i nines accedir-hi.
2. Un altre risc que cal remarcar és la **normalització de la violència contra les dones i nines**. La pornografia tracta a les dones de manera denigrant, les presenta com a submises (fan el que l'home vol), mostra pràctiques violentes (que són reals) i activitats de risc per a la salut. En particular, mostra les dones experimentant violència i l'exposició a la pornografia es troba relacionada amb l'acceptació de la violència de gènere. Quasi el 10% de les adolescents enquestades es veuen pressionades o forçades a fer pràctiques sexuals que no desitgen, davant només un 2% dels adolescents.
3. El darrer risc més rellevant és la **deseducació sexual i l'aïllament**. En la pornografia, els homes poques vegades fan servir preservatius. Hi ha homes joves que miren pornografia moltes hores i, com a conseqüència, deixen de fer altres coses (esport, activitats socials, estudi...) i/o obtenen cada vegada menys plaer. A més, el porno no té en compte els següents criteris bàsics de la sexualitat: vincle segur, respecte, consens de pràctiques i plaer compartit.

Per tant, sembla evident que cal capgirar la **situació actual de desprotecció de menors en l'entorn digital** i l'accés que tenen a material pornogràfic nociu per al seu desenvolupament. La responsabilitat de fer-ho recau en els diversos actors implicats en el desenvolupament i benestar dels infants i adolescents: principalment les administracions, famílies i centres educatius.

Regulació de l'accés a la pornografia

La normativa i jurisprudència estableixen que el dret dels i les menors a la protecció té un caràcter prevalent i que la llibertat d'expressió no pot prevaldre sinó que, al contrari, ha de ser l'objecte de restriccions quan perjudica els i les menors. El mateix passa amb el discurs violent o denigrant contra les dones i nines, que constitueix un límit intransitable a la llibertat d'expressió. També, el Codi Penal prohibeix la venda, distribució o exhibició de material pornogràfic a menors. No obstant això, l'Estat no ha pres mesures fins fa poc per restringir l'accés a aquests continguts a l'entorn digital.

Per fi, des del juliol de 2022 la llei exigeix a les plataformes digitals no fer accessibles els continguts pornogràfics a menors a través de sistemes eficaços de verificació de la majoria d'edat en lloc d'una simple declaració de majoria d'edat, com ha estat fins ara. La CNMC és l'organisme de control que, des del 8 d'octubre de 2022, ha d'avaluar la idoneïtat dels mecanismes implementats per les plataformes digitals establerts a Espanya, però no consta fins ara que s'hagin iniciat procediments de verificació. A partir del febrer de 2024, quan serà aplicable el Reglament UE de serveis audiovisuals d'octubre de 2022, aquestes mesures s'aplicaran a les plataformes estrangeres el contingut de les quals es pugui veure a la UE, independentment d'on tinguin la seu.

Eines tecnològiques

Les eines tecnològiques per a la protecció dels i les menors a l'entorn digital són essencialment les de **control parental** i de **verificació de l'edat**. Quant a les primeres, és essencial que mares i pares rebin la informació necessària pel que fa a aquestes eines tecnològiques i la seva aplicació, ja que avui dia es pot constatar que encara poques famílies fan ús d'aquestes eines. **L'ús d'eines de control parental és clau avui dia per limitar l'accés dels infants i adolescents a material nociu** i reservat als adults com el pornogràfic que els pot causar dany emocional i/o físic i, per tant, és responsabilitat de l'Administració fer la màxima difusió entre les famílies.

Quant a l'ús de les **eines de verificació de l'edat** per part de plataformes d'Internet i xarxes socials per limitar l'accés de menors a material inadequat com el pornogràfic, aquest és també clau per la seva protecció, però és força restringit encara. També, si bé hi ha un ampli ventall de potencials tecnologies, existeixen problemes tècnics i a vegades legals que en dificulten la utilització de forma massiva. Els mètodes basats en la **imatge de la persona** són els més estudiats i en els quals es proposen la majoria de solucions que utilitzen les **tècniques d'intel·ligència artificial** esmentades en aquest estudi.

Recomanacions més destacades

Regulació de la pornografia.

Quant al marc normatiu i la seva aplicació, es recomana:

- Garantir de forma immediata el **compliment de l'obligació d'aplicar sistemes efectius de verificació de la majoria d'edat** que la LGCA imposa als llocs d'Internet que mostren continguts pornogràfics, a través de l'activació urgent dels procediments de control i avaluació de la CNMC. Cal també fomentar la presentació per part d'òrgans autonòmics, associacions i particulars de denúncies a la CNMC relatives a la vulneració per part de les plataformes de les seves obligacions de verificació d'edat, per tal d'activar els procediments adients per part de la CNMC.
- Assegurar-se que aquestes mesures s'apliquin **també a les plataformes que exposen els i les menors a riscos de contacte i de captació** per a la producció i autoproducció de material pornogràfic, com les xarxes socials.
- Garantir que la CNMC i altres organismes competents adoptin mesures per **denunciar, eliminar i sancionar** penalment la publicació de material pornogràfic que compregui **violència extrema així com violència sexual, física i simbòlica contra la dona i la nina**, ja que es tracta de continguts prohibits per a tots els públics.
- Dotar la CNMC dels **mitjans humans i materials** necessaris per poder dur a terme la tasca de control de les plataformes pornogràfiques de forma prioritària, àgil i efectiva.
- Establir un **consell assessor o comitè de persones expertes sobre menors i riscos de l'entorn audiovisual**, que assessori la CNMC sobre aquesta temàtica i que participi

en l'avaluació periòdica de l'efectivitat de les mesures que es prenguin en aquesta matèria, tal com s'ha fet a França o Alemanya.

- Posar en **funcionament el Consell Audiovisual de les Illes Balears** perquè pugui desenvolupar el seu mandat de protecció dels drets fonamentals a l'àmbit audiovisual, en particular en relació amb l'accés de la infància i l'adolescència a la pornografia i les violències pornogràfiques cap a les dones i nines, tal com ho estan fent els consells audiovisuals d'Andalusia i Catalunya. Considerant l'auge d'aquests delictes informàtics, resulta fonamental que els consells audiovisuals autonòmics puguin també actuar en aquesta matèria, de forma complementària i coordinada amb la CNMC, com s'està fent per exemple a Alemanya.
- Establir per llei que **tots els dispositius** amb connexió a Internet (*smartphones, tablets*, ordinadors, videoconsoles o objectes connectats com ara televisors, rellotges o altaveus) que es posin en venda a Espanya **tinguin activats per defecte controls parentals**, que només es puguin desactivar per adults a través de sistemes de verificació de l'edat acreditats, com s'ha fet a França.
- Introduir algunes modificacions al **Codi Penal** per garantir l'efectiva persecució dels directius de les plataformes que permetin l'accés dels i les menors a materials pornogràfics i per tipificar com a delicte la pornografia extrema i violenta, entre d'altres.

Educació i formació de la infància i adolescència i de la societat

- Les administracions i els centres educatius han de desenvolupar i garantir una **educació afectiva sexual de qualitat**, de caràcter obligatori i integral, amb perspectiva feminista, adaptada al moment evolutiu, basada en el coneixement científic, en els drets humans i en el concepte de benestar i entesa com una contribució per a una societat més justa.
- Garantir el dret dels i les menors a rebre **formació i informació adequada sobre els riscos de la pornografia als entorns digitals**. La formació digital prevista als programes escolars ha d'incloure els riscos relacionats amb la pornografia, el *sexting*, el *grooming*, el ciberassetjament, etc. S'han d'abordar els riscos de consumir pornografia i els de prendre, o permetre que altres prenguin, fotografies íntimes, informar que la difusió d'aquestes fotografies és un delicte i informar els i les menors sobre com protegir la seva pròpia intimitat i privacitat en línia, especialment per les nines.
- Realitzar campanyes de **sensibilització d'ampli espectre i debats públics** sobre els **riscos i danys de la pornografia per a la infància i adolescència**. També, realitzar **campanyes** institucionals de conscienciació i sensibilització per a la **desincentivació de la demanda de tota mena de serveis vinculats amb l'explotació sexual i la pornografia** que naturalitza la violència sexual, segons preveu la legislació vigent (lleis de llibertat sexual, entre d'altres).

Educació i formació dels progenitors i utilització de les eines de control parental

- S'ha d'implicar i formar a **les mares, els pares i les persones cuidadores**. Es recomana realitzar, entre d'altres, **campanyes de sensibilització i activitats de formació** per als progenitors (a les escoles, llocs de treball, etc.) i **distribuir-los material informatiu a través dels centres educatius**, amb l'objectiu que:
 - Siguin conscients dels **riscos a què s'exposen els seus fills i filles** des d'una edat molt primerenca: tant dels riscos d'accedir a continguts pornogràfics, vio-

lents i misògins com dels riscos de captació, d'autogeneració de material pornogràfic, de sextorsió i pornovenjança, entre d'altres.

- **Adquireixin coneixements digitals** i sobre la utilització de les eines de **control parental**.
 - **Limitin el temps** que passen els infants davant els dispositius, **controlin el tipus de continguts** que veuen i **utilitzin programes de control parental** als dispositius als quals tenen accés els seus fills i filles.
 - **Parlin dels riscos esmentats** de forma oberta en el context familiar. El suport de les persones adultes de referència és cabdal per identificar, detectar i resoldre situacions perilloses a les quals s'han vist exposats nins, nines i adolescents.
 - **Retardin tant com sigui possible l'adquisició d'un mòbil** per als seus fills i les seves filles (els experts recomanen no abans dels 16 anys, ja que els riscos són superiors als beneficis). Si per alguna raó decideixen adquirir-lo abans dels 16 anys, és primordial que **s'assegurin d'aplicar un sistema de control parental perquè s'activi el bloqueig de les pàgines de pornografia** i de contactes relacionats amb la pornografia.
- Assegurar-se que les **eines de control parental estiguin sempre habilitades en espais públics**, com ara escoles, biblioteques, centres juvenils i centres culturals i d'oci.

Eines tecnològiques, i en particular de verificació de l'edat.

Es recomana:

- **Promoure, verificar i avaluar la implementació d'aquestes eines a Espanya** per frenar la visualització d'imatges i continguts pornogràfics que danyen la infància i l'adolescència, i d'acord amb l'obligació vigent per a les plataformes d'Internet.
- **Invertir en R+D+I en tecnologies de verificació de l'edat i de control parental** que siguin cada cop més efectives i fiables, fins i tot des de la perspectiva de la protecció de dades. El fet que es converteixin en obligatòries constitueix sens dubte un estímul per a la investigació i la millora tecnològica en aquest sector.
- Per a la **verificació de l'edat** per a accés a continguts a Internet, es recomanen com a solucions tècniques més adequades al dia d'avui les que impliquen **la combinació de més d'una tècnica biomètrica basada en intel·ligència artificial amb alguna prova documental** (DNI o documentació similar).

Mecanismes de suport, denúncia i persecució

- Establir **línies telefòniques d'ajuda** per oferir assistència i assessorament a menors sobre situacions relacionades amb la pornografia.
- **Fomentar la presentació de denúncies de víctimes** de violència comesa en un context de pornografia establint **mecanismes de denúncia àgils** i fàcilment accessibles (**online** i per telèfon) perquè els i les menors i totes les persones afectades puguin obtenir la tutela dels seus drets. En aquest context, millorar les condicions d'acollida de les denúncies a través de **la formació de la policia i dels jutjats** per a la recollida i la investigació de denúncies d'aquestes víctimes.

Investigació

- Realitzar **diagnòsics periòdics** per determinar quines són les problemàtiques de risc associades amb l'ús d'Internet entre nins, nines i adolescents.
- Impulsar l'estudi de **l'impacte i qualitat de l'educació afectiva i sexual en l'àmbit de cada comunitat autònoma**, així com l'estudi dels efectes de l'educació afectiva i sexual en la prevenció de les conductes de risc.
- Impulsar **l'estudi de les anomenades violències pornogràfiques**, és a dir de les violències que es produeixen al món de la pornografia, i del nivell de prevalença de la violència en aquest àmbit, per tal d'adoptar mesures de caràcter legislatiu i d'una altra indolència que permetin lluitar de forma més específica i eficaç en contra d'aquestes violències. En aquest context, es recomana en particular:
 - Realitzar una **investigació parlamentària** exhaustiva sobre el món de la pornografia, com s'ha fet a França i a Austràlia.
 - Estudiar **més a fons el fenomen de la pornografia com a forma de violència contra la dona** per fonamentar si, com a tal, s'hauria de prohibir i erradicar.

